

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE BİLECİK

DOKTORA TEZİ

Taner BİLGİN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Enstitü Bilim Dalı : Tarih

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Haluk SELVİ

KASIM-2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ




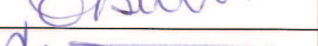
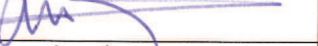
MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE BİLECİK

DOKTORA TEZİ

Taner BİLGİN

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Tarih

“Bu tez 30/11/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU	Başarılı	
Prof. Dr. Haluk SELVİ	Başarılı	
Prof. Dr. Osman AKANDERE	Başarılı	
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Yusuf KESKİN	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Taner BİLGİN
30.11.2012

ÖNSÖZ

Tarih boyunca Anadolu toprakları birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve bu coğrafyada kurulan medeniyetler sayesinde zengin bir kültüre sahip olmuştur. Bununla birlikte Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Anadolu coğrafyasının bu stratejik konumu sürekli olarak hâkimiyet mücadelesinin yaşanmasına sebep olmuştur. Türkler de Malazgirt savaşı ile bu coğrafyaya gelmiş ve coğrafyanın son sahibi olarak, büyük devletler kurmuşlardır. Bu devletler arasında en uzun ömürlü olanı hiç şüphesiz Osmanlı Devleti'dir. 1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti'nin temelleri de bugün Anadolu'nun küçük bir şehri olan Bilecik'in Söğüt ilçesinde atılmıştır. Yaklaşık 600 sene ayakta kalacak olan bu devlet dünyanın en uzun soluklu devletlerinden biri olarak 20. Yüzyılın başına kadar varlığını korumuş, ancak Birinci Dünya Savaşındaki mağlubiyet sonrası çok zor günler yaşamak zorunda kalmıştır.

Milli Mücadele dönemi olarak ifade edilen 1918–1922 yılları arasında Anadolu coğrafyası büyük bir mücadeleye sahne olmuştur. Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı ve Türk milli mücadele hareketi açısından önemli harplerin çevresinde cereyan ettiği Bilecik ve çevresi, bir çalışma alanı olarak ilgi çekici görünmektedir. Bölgenin stratejik önemi ve sosyolojik yapısı hem kuruluşun hem de kurtuluşun bu coğrafyada gerçekleşmesindeki en önemli etkenlerdendir.

Konunun seçiminde ve çalışmanın her aşamasında gösterdiği ilgi ve yönlendirmeler için tez danışmanım Prof. Dr. Haluk Selvi'ye, çalışmalarım boyunca verdiği destek için mesai arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Halim Demiryürek'e teşekkürü bir borç bilirim. Akademik hayatımın farklı evrelerinde desteklerini gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Mehmet Alparğu'ya, Prof. Dr. Azmi Özcan'a, Prof. Dr. Aygün Attar'a minnettarım.

Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, ATASE Arşivi, TİTE Arşivi, Atatürk Kitaplığı, İsam Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu, Bilecik Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına ve idarecilerine gösterdikleri nezaket ve anlayış dolayısıyla teşekkür ediyorum. Burada isminden sitayişle bahsetmem gereken Bursa El Yazmaları Kütüphanesinde görevli olarak çalışan Hüseyin Delil beyefendi ile tezin

hazırlanması hususunda yardımlarını esirgemeyen Zeliha Koca hanımefendiye de ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, bu çalışma boyunca gösterdikleri sabır ve destek dolayısıyla Eşim Eşma Bilgin ve oğlum Yağızalp'e de teşekkür ederim.

Taner BİLGİN

30. 10. 2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	Vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE BİLECİK	6
1.1. Tarihte Bilecik	6
1.1.1. Osmanlı Döneminde Bilecik	8
1.1.2. İdari Taksimat.....	11
1.1.2.1. Bilecik Livası.....	12
1.1.2.2. Söğüt Kazası.....	13
1.1.2.3. İnegöl Kazası.....	13
1.1.2.4. Yenişehir Kazası.....	13
1.2. Mütareke Öncesine Genel Bir Bakış ve Bilecik.....	14
1.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Bilecik.....	18
1.2.2. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Bilecik.....	20
1.3. Mondros Mütarekesi ve Bilecik'in Durumu	24
1.3.1. Bilecik'in İdari ve Ekonomik Yapısı	28
1.3.2. Bilecik'in Nüfusu	29
1.4. Mütarekenin İmzası Sonrası Bilecik.....	30
1.5. Milli Mücadelede Bilecik Coğrafyasının Stratejik Önemi.....	39
BÖLÜM 2: MONDROS SONRASI İŞGALLER VE BİLECİK	43
2.1. İzmir'in İşgali ve Bilecik'ten Tepkiler	43
2.2. Milli Mücadele Hareketinin Başlaması ve Bilecik'te Kuzey Batı Cephesinin Teşkili.....	51
2.3. Bilecik Bölgesinde Milli Teşkilatlanma ve Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri.....	60
2.3.1. Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	61
2.3.2. Bozüyük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	66

2.3.3. Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	68
2.3.4. Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	69
2.3.5. Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti.....	75
2.3.6. Bilecik ve Çevresinde Kurulan Milli Müfrezeler.....	85
BÖLÜM 3: SON MECLİSTEN İLK MECLİSE SİYASİ GELİŞMELER VE BİLECİK	100
3.1. 1919 Seçimleri ve Bilecik Mebusları.....	100
3.2. Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası ve İstifaya Bilecik'ten Tepkiler.....	106
3.3. Eskişehir'in Tahliyesi ve Bilecik'in İşgalden Kurtarılması.....	110
3.4. İstanbul'dan Anadolu'ya Geçişte Bilecik Coğrafyası.....	118
3.5. TBMM'nin Açılışı ve Bilecik Mebusları.....	124
3.5.1. Ahmet Lakşe	127
3.5.2. Ahmet Hamdi Aksoy	127
3.5.3. Halil İbrahim Işık	130
3.5.4. Mustafa Kemal Güney.....	131
3.5.5. Necip Soydan.....	136
BÖLÜM 4: ANADOLU'DA YUNAN TAARRUZUNUN BAŞLAMASI VE BİLECİK	141
4.1. Bursa'nın İşgali ve Bilecik'te Yaşananlar.....	141
4.2. Bursa'nın İşgalinden Sonra Bilecik ve Çevresinde Teşkilatlanma.....	152
4.2.1. Gediz Taarruzu ve Ertuğrul Grubunun Lağvedilmesi.....	158
4.2.2. İnegöl ve Yenişehir'in İşgali.....	160
4.3. Bilecik'te Firar Olayları.....	164
4.4. Ankara-İstanbul Yakınlaşması ve Bilecik'te Görüşme.....	171
BÖLÜM 5: BİLECİK COĞRAFYASINDA YAPILAN SAVAŞLAR VE İŞGAL YILLARINDA BİLECİK	178
5.1. Bilecik ve Çevresindeki Muharebe ve Bilecik'in İlk İşgali (6-9 Ocak 1921)...	178
5.2. İnönü Önlerindeki Savaş (9-11 Ocak 1921).....	192
5.2.1. Bilecik'in İlk İşgalinde Yaşananlar.....	203
5.3. Bilecik'in İkinci İşgali ve İkinci İnönü Muharebesi.....	206

5.3.1. Yunan ve Türk Tarafında Yapılan Hazırlıklar.....	206
5.3.2. Bilecik Coğrafyasındaki Savaşın Gelişimi.....	213
5.3.3. Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi.....	226
5.4. Bilecik'in Üçüncü Kez İşgali ve Bilecik Coğrafyasında Yaşananlar.....	228
5.4.1. Yeni Yunan Taarruzu ve Tarafların Hazırlıkları.....	228
5.4.2. Eskişehir-Kütahya Savaşının Başlaması ve Bilecik Coğrafyası.....	235
5.4.3. Bilecik'in İşgali ve Sonrasında Yaşananlar.....	245
5.5. Sakarya Meydan Muharebesi ve Bilecik Coğrafyasında Yaşananlar.....	248
5.6. Türk Ordusunun Taarruzu ve Bilecik Coğrafyasının İşgalden Kurtarılması.....	257
5.6.1. Taarruz İçin Yapılan Hazırlıklar.....	257
5.6.2. Savaşın Başlaması.....	260
5.6.3. Bursa Yönünde Takip Hareketi ve Bilecik'in İşgalden Kurtarılması.....	266
BÖLÜM 6: BİLECİK VE ÇEVRESİNDE YUNAN MEZALİMİ	270
6.1. İnegöl ve Yenişehir'de Yunan Mezalimi.....	272
6.2. Bilecik Merkezi ve Kazaya Bağlı Kasaba ve Köylerde Yapılan Yunan Mezalimi.....	278
6.3. Bozüyük ve Söğüt'te Yapılan Yunan Mezalimi.....	283
6.4. Yunan Mezaliminin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Yankıları.....	288
6.5. İşgalden Sonra Bilecik'te İmar Faaliyetleri.....	290
SONUÇ	292
KAYNAKÇA	296
EKLER	331
ÖZGEÇMİŞ	361

KISALTMALAR

Arşv.	: Arşiv
ATASE.	: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi
ATAZB.	: Atatürk Ziraat Bankası Koleksiyonu
ATBD.	: Askeri Tarih Belgeleri Dergisi
AYZV	: Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti
B.C.A.	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BMKA.	: Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.A.	: Cumhurbaşkanlığı Arşivi
DH. BEO.	: Babıâli Evrak Odası
DH. EUM. AYŞ.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş
DH. EUM. KLU.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Kalem-i Hususî
DH. EUM SSM.	: Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi
DH. EUM. ECB.	: Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi
DH. HR. SYS.	: Dâhiliye Nezareti Hariciye Siyasi Kısım Evrakı
DH. İUM.	: Dâhiliye İdare-i Umumiye Müdüriyeti
DH. KMS.	: Dâhiliye Kalem-i Mahsus Müdüriyeti
DH. MB. HPS	: Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti
DH. ŞFR.	: Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi

DUİT.	: Dosya Usulü İradeler Tasnifi
Ed.	: Editör
HTVD.	: Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
HVS.	: Hüdâvendigar Vilayet Salnamesi
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İSH.	: İstiklal Harbi
Kol.	: Koleksiyonu
TİH.	: Türk İstiklal Harbi
TİTE.	: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
TBMM. ZC.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TBMM. GCZ.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Y.A.	: Yurt Ansiklopedisi

Tezin Başlığı: Milli Mücadele Döneminde Bilecik	
Tezin Yazarı: Taner BİLGİN	Danışman: Prof. Dr. Haluk SELVİ
Kabul Tarihi: 30.11.2012	Sayfa Sayısı: 9 (ön kısım) + 330 (tez) + 31 (ekler)
Anabilimdalı: Tarih	Bilimdalı: Tarih
<p>Bilecik coğrafyası, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerden en önemlisi hiç şüphesiz 600 sene hüküm sürmüş olan Osmanlı Devletidir. Bölgenin bu özelliği dolayısıyla Osmanoğlu ailesi de Bilecik coğrafyasına ayrı bir önem vermiştir. Nitekim sancak olma özelliklerini taşımamasına rağmen Anadolu'nun bu küçük şehri II. Abdülhamit zamanında yapılan idari taksimat sonrasında Hüdavendigar vilayetine bağlı bir sancak konumuna getirilmiştir. Bununla birlikte bu coğrafya Anadolu'nun içlerine kadar ulaşan demiryoluna sahip olması nedeniyle de son derece stratejik bir öneme sahiptir. Coğrafyanın bu konumu Türk Milli Mücadele Dönemi boyunca da devam etmiş ve hem Yunanlıların hem de Türklerin hakimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreçte meydana gelen birçok savaş Bilecik ve çevresinde gerçekleşmiştir.</p> <p>1919–1922 yılları arasında Yunanlılar tarafından üç kez işgal edilen Bilecik ve çevresi, bu işgaller süresince birçok tahribata uğramış ve bölgede bulunan Müslüman halk 10–24 Temmuz 1921 tarihinde Bilecik'in Yunanlılar tarafından son ve en uzun süreli işgali neticesinde tamamen Bilecik'i terk ederek Sakarya, Gölpazarı, Ankara gibi güvenli bölgelere hicret etmek zorunda kalmıştır. Bu işgal 4–6 Eylül 1922 tarihine kadar sürmüş ve bu süreçte Yunanlılar Anadolu'daki yerli Rum ve Ermenilerle beraber hareket ederek bölgede onarılması çok zor maddi ve manevi tahribat meydana getirmişlerdir. Nitekim Bilecik ve çevresinin işgalden kurtarılmasından sonra imar faaliyetlerine başlanmış ancak bu faaliyetler birçok nedenden ötürü Cumhuriyet sürecinde de uzunca bir dönem devam etmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Bilecik, Ertuğrul, İnönü, Milli Mücadele, Hüdavendigar.	

Title of the Thesis: Bilecik in The Period of National Struggle	
Author: Taner BİLGİN	Supervisor: Prof. Dr. Haluk SELVİ
Date: 30.11.2012	Nu. of pages : 9 (pre text) + 330 (main body) + 31 (appendices)
Department: History	Subfield: History
<p>Bilecik hosted many civilizations in the history. The most important of the civilizations, undoubtedly, is the Ottoman Empire with 600-year reign. Consequently, the house of Ottoman Empire attached great importance to Bilecik. However, Bilecik, a small city in Anatolia, became a Sanjak of Hudavendigar province during the reign of Abdulhamit II. The city had a great strategic importance thanks to having railways stretching through Anatolia. The strategic feature of the city was also important in the National Struggle and both Turks and Greeks struggled to have the control of the city during the period. As a result of this, many battles were held in and around Bilecik.</p> <p>The city was occupied three times between 1919-1922 by the Greeks, during which the city was seriously ruined and as a result of the last and the longest occupation by the Greeks between 10 and 24 July, 1921, the Muslims had to leave the city and emigrate to Sakarya, Golpazarı and Ankara, which were secure during those times. This occupation lasted until 4-6 September, 1922 and the Greeks, together with the Armenians and the Greeks in Anatolia, led to serious financial and emotional destruction, the restoration of which was almost impossible. In the period of the National Struggle, the city and its towns were saved from the occupation and the restoration of the city started as soon as possible. However, the restoration work lasted for a long time during the republic period due to many reasons.</p>	
Keywords: Bilecik, Ertugrul, Inonu, National Struggle, Hudavendigar.	

GİRİŞ

Araştırmanın Önemi: Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan ve bir bakıma köprü görevi gören Anadolu coğrafyası, dünya üzerindeki stratejik konumundan dolayı tarih boyunca siyasi ve askeri pek çok önemli olaya sahne olmuştur. Bugün tamamı ülkemiz sınırları içinde yer alan Anadolu'nun eski çağlardan itibaren uzak ya da yakın tarihinin ayrıntılı bir biçimde incelenmesi tarihçilere düşen önemli bir görevdir. Bu görevi yerine getirebilmek ve her yörenin kendine has tarihi dokusunu ortaya çıkarabilmek için zaman dilimlerinin de ayrı ayrı ele alınarak doğru analiz edilmesi gerekir ki; tarih bilimi kapsamında yer alan bu olayların her biri ayrı bir araştırma konusudur.

Türk tarihi açısından ve yakın bir perspektiften baktığımız zaman 20. yüzyılın başlarında Anadolu coğrafyasında yaşananlar kimi zaman günümüz siyasetine de etki ederek gündeme damgasını vurmaktadır. Zira bugün ülkemiz gündemini meşgul eden siyasi, ekonomik ve toplumsal olayların kökenine indiğimizde karşılaştığımız gerçekler; Birinci Dünya Savaşı'nı sonlandıran Mondros Mütarekesi'ne, Sevr Anlaşması'na ve hatta daha da gerilere Meşrutiyet dönemine ve ondan da ötesine giden yakın tarihimizin uzantılarıdır.

Konuya biraz daha spesifik açıdan zenginlik ve anlam katmak adına buradaki araştırma konumuzu Anadolu'nun coğrafi açıdan küçük, ancak konumu itibariyle yakın tarihimizde önemli olaylara tanıklık etmiş olan bir şehrine ayırdık. “Milli Mücadele Dönemi'nde Bilecik” olarak belirlediğimiz bu uzun soluklu çalışmayı yapabilmek için yararlandığımız ve öncelik verdiğimiz birinci el kaynaklar mevcut arşivlerimizden edindiğimiz belgelerdir.

Bu arada arşiv belgeleriyle ilgili ayrıntılara girmeden önce metnimizi oluştururken zaman zaman atıflarda bulunduğumuz ve seçtiğimiz bölgenin yakın tarihine ışık tutan bazı bilimsel çalışmalara da burada değinmek istiyoruz. Bunlar, bugüne dek Türk Milli Mücadelesini ve Kurtuluş Savaşını değişik yönleriyle ele alan çalışmalar arasından araştırdığımız bölge ile ilgili ve aynı döneme tekâbül eden bilimsel çalışmalardır. Bu çalışmaları kronolojik olarak bir sıralamaya tâbi tutacak olursak; ilk olarak Prof. Dr. Ali Sarıkoyuncu'nun ilk baskısı 1999'da yapılmış olan “Milli Mücadele'de Söğüt ve Çevresi” adlı çalışmasıdır. Bu çalışma bugün Bilecik sınırlarında yer alan Söğüt ilçesi ve çevresinde Milli Mücadele fikrinin doğuşundan itibaren teşkilatlanma, ikmal

faaliyetleri ve Yunan mezalimi gibi konuların ayrıntılarına değinen ve bu yönüyle Bilecik ve çevresinde yaşanan bazı gelişmeleri de ortaya çıkaran bir eserdir.

Bilecik ve çevresi hakkında yine Milli Mücadele dönemine yer veren bir diğer çalışma Zeliha Koca'nın hazırlayıp 2010 yılında tamamlamış olduğu "Milli Mücadelede Bilecik Yöresi" adlı yayınlanmamış bir yüksek lisans tezidir. Bu araştırmada ele alınan coğrafi bölgenin sınırları biraz daha geniş tutulmuş; Bilecik ve çevresinde cereyan eden olayların biraz daha detayına inilerek konuya katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bilecik ve çevresi hakkında kronolojik açıdan Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin erken dönemlerine rastlayan bir diğer çalışma ise Sayın Yrd. Doç. Dr. Halim Demiryürek tarafından hazırlanan "Meşrutiyet Döneminde Bilecik" adlı çalışmadır. 2011'de tamamlanmış olan bu çalışma Meşrutiyet dönemi olaylarına değinerek Bilecik ve çevresinde II. Meşrutiyetten Cumhuriyete geçiş sürecinde yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelerin ayrıntılarıyla incelendiği bir doktora tezidir.

Milli Mücadele Dönemi üzerinde araştırma yapanlar için bu dönemi yaşayanların dilinden, kaleminden aktarılan anı ve notların değeri de kuşkusuz tarihçiler için birinci el kaynak niteliğindedir. Bu noktadan hareketle bir arşiv belgesi olmamakla birlikte bizim için birinci el kaynak değerinde olan Söğüt'ün Çaltı Köyü'nden 1898 doğumlu Halil (Koca) Efendi'nin bizzat kendisinin kaleme aldığı ve bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış olan "Tercüme-i Hal ve Hatıratı'nın" konumuzla ilgili bölümlerinden, Bileikli Emekli Defterdarlık Tahsilat Şefi Celal Devocioğlu'nun "Bilecik İşgal Anıları" adlı yayınlanmamış hatıratından, Milli Mücadele yıllarında ilk TBMM'nin Bilecik mebuslarından olan Mustafa Kemal Güney'in oğlu ve Bilecik Belediye Başkanlığı da yapan Nemci Güney'in Bilecik coğrafyası ile ilgili yazmış olduğu "Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü" adlı çalışmasından ve Rahmi Akbaş'ın "Söğütlü Ali Onbaşı" adlı çalışmasından yararlanarak resmi kaynakların yanında birinci el yerel kaynaklara da yer vermeye çalıştık.

Araştırmanın Konusu: Altı bölüm olarak hazırladığımız "Milli Mücadele Döneminde Bilecik" adlı çalışmamıza bir giriş yapmak adına ilk bölümümüzü Bilecik ve çevresinin tarihçesine ayırdık. Antik çağdan Osmanlı Devleti'nin son demlerine kadar olan tarihsel sürecin siyasi, ekonomik, toplumsal gelişmelerine kısaca değinerek araştırmamız olan bölgeyle ilgili bir ön bilgi vermeye çalıştık.

Bu bölümde, Mondros Mütarekesinin imzası sonrası Bilecik ve çevresinin idari, sosyal, ekonomik ve nüfus durumu hakkında bilgi vererek, bölgenin Mondros Mütarekesine bakışını ele almaya çalıştık.

İkinci Bölümde ise Milli Mücadele Döneminde Bilecik ve çevresinde yürütülen teşkilatlanma faaliyetlerine yer vermeyi uygun gördük ve Kuva-yı Milliye ruhunun doğuşundan itibaren bölgede kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ve yerel müfrezelerin hizmetlerine değindik. Buradaki amacımız ülkemizin coğrafi açıdan küçük, ekonomisi son derece sınırlı ve Milli Mücadele yıllarında stratejik bir bölgede yer aldığı için önemli olaylara sahne olmuş olan ve o günün şartlarında halkı çok yoksul bulunan Bilecik havalisinin imkânlarını zorlayarak neleri başarabildiğini incelemektir.

Osmanlı Devleti çökerken siyasi açıdan tam bir istikrarsızlığın hüküm sürdüğü mütareke yıllarında İstanbul'da Hükümetin sıklıkla el değiştirmesi ve Milli Mücadele aleyhtarı ya da taraftarı hükümetlerin olumlu-olumsuz tüm faaliyetleri taşırayı da tamamen etkisi altına alan bir durumdu. Mustafa Kemal ve arkadaşlarının, Türk halkının bu dönemde verdiği bir diğer mücadele ise iç ve dış siyasette Milli Mücadele yanlısı yöneticilerin iş başına getirilmesi için çabalamak olmuştur. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'dan yola çıkarak başlattığı Milli Mücadele sürecinde Ankara merkezi oluşturulana kadar yaşanan siyasi gelişmeler de bu dönemin kritik olayları arasındadır. Bu bağlamda çalışmamızın üçüncü bölümünde biz de bu süreçte yer alan Bilecik ve çevresindeki gelişmeleri aktarmaya çalıştık.

Çalışmamızın Üçüncü bölümünde de başta son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimlerinden Ali Rıza Paşa hükümetinin istifasına kadar TBMM'nin kuruluşu aşamasındaki olaylar zincirini bir bütün olarak ele almaya çalıştık. Ayrıca Bilecik ve çevresinde yaşanan siyasi atmosferi, 1919 ve 1920 yıllarında gerçekleşen seçim sürecini anlatarak, bu coğrafyadan mebus seçilen kişilerin biyografileri ile beraber milli mücadele esnasında yapmış oldukları katkıları anlatmaya çalıştık.

Dördüncü bölümde ise Yunan ordusunun Sevr Antlaşmasını Osmanlı devletine imzalatmak amacıyla 22 Haziran 1920 tarihinde başlatarak Bursa bölgesine kadar olan bütün batı Anadolu topraklarını işgalini ele alarak Bilecik ve çevresinde yaşanan endişeyi ve Bilecik'in milli mücadelenin yeni merkezi olmasını inceledik.

Askeri ve siyasi zafere giden yolun en önemli kilometre taşları olan ve İnönü Muharebelerinden başlayarak hemen tamamı Bilecik çevresinde cereyan etmiş olan Kurtuluş Savaşı'nın genel seyrine de Beşinci bölümde yer verdik. Bu arada yapılan savaşların genel akışına nazaran aşama aşama bölgede yaşanan bazı özel gelişmeleri de belgelere dayalı olarak aktarmaya çalıştık. Altıncı bölümde ise Bilecik'in Yunan işgaline maruz kaldığı dönemleri ele aldık. İşgal sırasında birer kül yığını, yangın harabesi haline gelen Bilecik, Söğüt, Pazarcık, Yenişehir, Bozüyük gibi merkez, kaza ve köylerde yaşanan insanlık dışı muamelelere tarafsız bir bakış açısıyla değinmeye çalıştık.

Uzun bir döneme yaydığımız araştırma çalışmalarımız sırasında birinci el kaynaklara ulaşabilmek için yararlandığımız arşivler; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ATASE (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi), Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi ve TİTE (Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü) Arşividir. Çalışmamız sırasında bu arşivlerden derlediğimiz belgelere sık sık atıflarda bulunmaya çalıştık. Her ne kadar çalışmamızı geniş kapsamlı tutmaya çalışsak da araştırdığımız konuyla ilgili bütün olaylara yer veren bu arşiv belgelerinin tamamını kullanmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte araştırmamızla ilgili olan arşiv kayıtlarından edindiğimiz bazı belgelerin orijinallerini ekler kısmında vererek konu bütünlüğünü bir nebze de olsa sağlamaya çalıştık.

Milli Mücadele yıllarında Bilecik ve çevresinde herhangi bir gazete çıkartılmadığı için, İstanbul ve Anadolu'da yayın hayatını sürdüren Sabah, İkdam, Hakimiyet-i Milliye, Peyam-ı Sabah, Tasvir-i Efkar, Tercüman-ı Hakikat, Alemdar, Akşam, İleri, Vakit, İrade-i Milliye gibi gazeteler taranmış ve bunlardan araştırmamızla ilgili bölümlerde faydalanılmıştır. Ayrıca The Times, The Manchester Guardian, Le Figaro, gibi Avrupa'da yayın yapan gazetelerde incelenmiştir. Bununla birlikte meclisteki atmosferi anlayabilmek, Bilecik ve çevresini ilgilendiren meselelerde ne gibi çözümler üretildiğini görmek amacıyla TBMM Zabıt Cerideleri, Son Osmanlı Zabıt Cerideleri ve Gizli Celse Zabıtları da taranmış olup milli mücadele ile alakalı Bilecik mebusları ve diğer mebusların bölge ile ilgili faaliyetleri hakkındaki fikirleri de araştırmamızda kullanılmıştır.

Sonuç olarak araştırdığımız dönem ve bölge ile ilgili bugüne kadar bazı bilimsel çalışmalar yapılmış olsa da, objektif bir bakış açısıyla ve hiç kullanılmamış olan arşiv belgeleriyle elimizden geldiğince farklılık oluşturarak bu tezimizi meydana getirmeye çalıştık. Bu nedenle bölgeyi iyi analiz ederek yapmış olduğumuz ve 5 yılın üzerinde süren titiz ve seçici olmaya çalıştığımız bu araştırmanın bilim camiasında ufak da olsa bir boşluğu dolduracağı ve fayda sağlayacağı ümidindeyiz.

BÖLÜM 1: MİLLİ MÜCADELE ÖNCESİNDE BİLECİK

1.1. Tarihte Bilecik

Kuzeybatı Anadolu'da, Marmara Bölgesi'nin Güneydoğu ucunda yer alan Bilecik'in de içinde bulunduğu coğrafya, Thrak kökenli bir halk olan Bithynler'e izafeten İlkçağlarda Bithynia Bölgesi olarak ifade edilmiştir (Sevin, 2001:29). Bithynia Bölgesi'nin iç kesimleri, kıyılarına oranla oldukça engebeli, dağlık ve ormanlık olduğundan hiçbir zaman yoğun bir nüfusa sahip olmamıştır. Bölgenin iç kesimlerinden kıyıya doğru uzanan yerleşim merkezlerinden adları en çok duyulanlar arasında Bizans döneminde "Belekoma" adını alan Bilecik'de (Agrilion¹) bulunmaktadır (W.M. Ramsay, 1961:199; Sevin, 2001: 40).

Bilecik adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemekle birlikte bir kaya çıkıntısı üzerinde bulunan Bele Kome kalesinin bugünkü Bilecik'in merkezini teşkil ettiği ve adının da buradan geldiği düşünülmektedir. Diğer bir deyişle, Hamsu ve Debbağhane deresi arasında yer alan Belekoma kalesinden² dolayı Bilecik'e Belekoma ismi verilmiştir. Ramsey Pachymeres adlı eserinde Belekoma isminin, Bilecik'in Rumcalştırılmış şekli olduğunu ifade etmektedir³ (Emecen, 1992:154). Arkeolojik araştırmalar henüz Bilecik ve çevresinin yazılı tarih öncesi dönemlerini yeterince aydınlatacak seviyede olmadığından şehrin ne zaman kurulduğu ve isminin nereden geldiği soruları yeterli düzeyde cevaplanamamaktadır. Bununla birlikte kent ile ilgili ilk bilgiler tunç çağına kadar götürülebilmektedir. Zira yörede tunç üretimi yapıldığına dair bazı bulgular vardır. Bu dönemde özellikle kaliteli tunç üretimi için gerekli olan kalay, bölgede yer alan Sakarya Irmağı kıyılarından elde edilmekteydi. Bilecik, Mihalgazi ve Söğüt (Koyunlu Köyü) gibi yerler, kalay elde edilen önemli merkezler arasındaydı (Y.A. "Bilecik", C.2, 1981-1984: 1252).

¹ Şimdiki Bilecik'in 4 km. güneybatısında yer alan ve adı Agrilion ya da Agrillum olarak bilinen bir yerleşim yerinden dolayı Bilecik'e ilkçağlarda Agrillon, Agrillion, Agrilleion, Agrileion gibi çeşitli şekillerde de yazılan isimler verilmiştir. Ancak, eski Helen dilinde bu ifadeler hiçbir karşılık bulamamaktadır. Agrilion kenti ilk olarak M.S. II. yüzyıl ortasında yaşamış tarihçi coğrafyacı ve astronom olan Ptolemaios'un yapıtında ifade edilir (Umar, 1999:27).

² Bugün, bu kale Şeyh Edebalı Türbesinin hemen arkasında bulunmaktadır. Kalenin surları ise uzun bir tarihi süreç içinde doğal aşınmalar ve afetler yüzünden yıkılmış ve günümüze kadar ulaşamamıştır.

³ Hellen dilinde kome köy, köyü anlamına gelmektedir. Buna karşılık Bele ifadesinin anlamı yoktur. Türkçede ise "Bele" kelimesi iki dağın arasındaki yer anlamına gelir" (Güner-Ertürk, 2004:42). Bu sebeple bu ismin verildiği düşünülebilir.

Sangarioas (Sakarya) Nehri'nin bir kolu olan Karasu Vadisi'nde kurulmuş olan Bilecik, bugün olduğu gibi İlkçağda da doğu-batı arasındaki geçişte bir uğrak yer durumundaydı (Akayan–Aydın, 1983:9). Özellikle de Bozüyük, ticaret yolları üzerinde bulunmasından dolayı kervanların ve orduların sürekli geçiş güzergâhı içinde yer almıştır. Frigler, Kimmerler, Hititler, Lidyalılar, Romalılar, Persler ve Bizans orduları seferleri sırasında bu istikameti kullanmışlardır (Yılmaz, 2007:11).

Tarihte birçok devletin egemenliği altında kalan Bilecik'te ilk siyasi egemenlik kuran devlet Hititlerdir. M.Ö. 1200 yılında Hitit devletinin yıkılmasıyla şehir önce Frigya ve sonrada Lidya'nın egemenliği altına girmiştir. M.Ö. 546 yılında Persler Lidyalıları mağlup ederek buraya hâkim olmuşlardır (Tuğlacı, 1985:54). M.Ö. 354 yılında Anadolu'da Pers egemenliğinin son bulmasıyla İskender İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelen Bithynia Bölgesi, İskender'in ardıllarından olan V. Nikomedes'in, krallığını Roma'ya vasiyet etmesiyle Roma Devleti'nin hakimiyetine girmiştir (M.Ö. 74). Uzun yıllar Romalılar tarafından yönetilen Bilecik'in de dahil olduğu bu topraklar, M.S. 395'te Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla birlikte Bizans (Doğu Roma İmparatorluğu) yönetimine girmiştir (Bayrak, ?:144). İslam'ın ilk dönemlerinde Arap akınlarına maruz kalan bölge, bu dönemde Müslümanlar tarafından geçici istila hareketlerine sahne olsa da bu dönemde Bizans hâkimiyetinde kalmıştır⁴ (İ.A. Emecen, 1992:154).

⁴ 11. Yüzyıl sonlarına gelindiğinde Bizans İmparatoru IV. Romanos Diogenes, Bizans'ın doğu sınırlarını tehdit eden Selçuklu Türklerini Anadolu'dan çıkarmak amacıyla 1071 tarihinde doğuya bir sefer düzenlemiş ve bu sefer sırasında önce yol üzerinde bulunan Bilecik'e uğrayarak buradan Eskişehir'e geçmiştir. 26 Ağustos 1071 tarihinde Bizans'ın Selçuklulara yenildiği ünlü Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu'da Türk fetih hareketleri hızlanmıştır. Bu tarihten sonra Kutalmışoğlu Süleyman Şah idaresindeki Türk ordularının sistemli bir şekilde Anadolu'nun fethine girişmesiyle birlikte (Kürkçüoğlu, 2002:702), Anadolu'nun diğer şehirleri gibi Bilecik de Selçuklu hakimiyetine girmiştir. Nitekim 1078'de İznik'in fethedilerek başkent yapılmasıyla genişleyen Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları içinde Bilecik de bulunmaktaydı (Yavuz, 1999:26). Selçukluların İstanbul'u tehdit etmesi üzerine Bizans İmparatoru Mihail Dukas, Hıristiyan aleminden yardım istemek zorunda kalmıştır. Toplanan Haçlı kuvvetleri İstanbul'a gelerek I. Aleksios Komnenos tarafından Anadolu Selçuklu devletinin başkenti üzerine gönderilmiş. Haçlıların 19 Haziran 1097'de İznik'i kuşatıp almalarıyla (Tuğlacı, 1985:54), aynı tarihlerde Bilecik de elden çıkmıştır. Zira Haçlı kuvvetleri Bilecik'ten geçmek zorundaydılar.

“...26 Haziran'da Haçlılar Anadolu içlerini doğru yürüyüşe geçtiler. Bölgeyi hiç bilmediklerinden, yanlarında gelen ve rehberlik eden Bizans birliklerinin kumandanı Tatikios'un gösterdiği yolda ilerlemeye başladılar. Buna göre Osmaneli (Lefke Kazası), Eskişehir (Dorilaion) üzerinden güneye dönüp Akşehir (Filomelion), Konya (İkonion), Ereğli (Heraklea) yoluyla Antakya'ya gideceklerdi. Fakat beş ordudan oluşan bu muazzam kitlenin bir bütün halinde yolculuk yapması çok zordu. Lefke (Osmaneli)' de Haçlı liderleri toplanarak yiyecek ve ikmal işini kolaylaştırmak amacıyla orduyu iki kısma ayırmayı ve bunların bir günlük ara ile yol almalarının uygun olacağı kararına vardılar”(Demirkent, 19??:34).

1078'de İznik'in fethiyle Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırlarına dahil olan Bilecik, Haçlı Seferleri sırasında tekrar Bizans hakimiyetine girdiği için (1097) bu dönem Selçuklu yönetimi yaklaşık 20 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Dolayısıyla Bilecik'in Selçuklu dönemi tarihini 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra Anadolu'da Selçuklu otoritesinin parçalanarak beyliklerin kurulduğu dönemden başlatmak daha doğru olacaktır. Bilindiği gibi 1243'teki Köseadağ Savaşı'nda Moğollara yenilen Anadolu Selçuklu Devleti'nin bu yenilgiden sonra siyasi otoritesi sarsılmış ve sınır boylarına yerleştirdiği Türkmenler üzerindeki denetimi zayıflamıştı. Selçukluların siyasi birliğinin parçalanması ile beraber Anadolu coğrafyasında irili ufaklı birçok beylik ortaya çıkmıştır (Sevinç, 1978:78–79).

Bu beyliklerden birisi olan Söğüt Beyliği, Sakarya havzası üzerinde bulunan Bizanslılar ile İlhaneler arasında kalan ticaret yolu üzerinde bulunmaktaydı. Bu tarihlerde (1298) kuzeyde Candaroğulları ve Aydın beylikleri de bulunuyordu. Bu iki beylik hem ordu bakımından hem de nüfus bakımından Söğüt Beyliğinden daha büyük bir haldeydi. Ancak Bithinya üzerinden geçen bu ticaret yolunun üzerinde kurulmasından dolayı Söğüt Beyliği bölgeye daha çok hâkimdi. Bu coğrafi konum Söğüt Beyliği'ni gerek teşkilat, gerekse askeri açıdan daha güçlü olmaya bir bakıma mecbur bırakmıştır (Ülkütaşır, 1960: 19-20). Bir asırdan daha az bir zamanda küçücük bir Anadolu Beyliği, 1299 yılında Tuna kıyılarına kadar genişledi. Söğüt Beyliği zamanla Doğu Roma İmparatorluğunun tamamını, Abbasi devletinin topraklarının büyük bir kısmını fethetti (Bacoue-Grammont, 2000:657). Dolayısıyla tarihte Bilecik ve çevresi, Osmanlı Devleti'nin ilk merkezi olması bakımından ayrı bir yere ve öneme sahiptir.

1.1.1. Osmanlı Döneminde Bilecik

Osmanlıların Söğüt ve çevresine yerleştikleri⁵ XIII. yüzyılda burası Selçuklular ve Bizanslılar arasında bir uç bölgesi durumundaydı. Bu bölgede Osmanlı akınlarının başladığı sırada Bilecik, Bizans'ın merkezi idaresinden kopmuştu (Emecen, 1992:154).

28 Haziranda Bilecik'ten geçen Haçlı kuvvetleri Eskişehir'e vardılar. Bilecik bu tarihten itibaren Osman Bey'in Bilecik'i fethine kadar Bizans egemenliğinde kaldı(Tuğlacı, 1985:55).

⁵ Domaniç dağından başlayarak İnegöl, Bilecik, Yarhisar ve son olarak da Yenişehir Kalesi Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu coğrafyadır. Yenişehir kalesi Bursa'dan İznik ve Lefke'ye kadar uzanan yola hakim olan konumu ile son derece stratejik öneme sahip bir yerdir (Pitcher, 1999:63).

Osman Gazi Bilecik'i fethettikten⁶ sonra burayı kendine merkez yaptı ve şehrin kadılığına da kayınpederi Şeyh Edebalı'yı⁷ getirdi. Şehri ailesinin geçimine ayırırken oğlu Alaaddin ve annesini de buraya yerleştirdi. Edebalı birçok ev ve dükkân yaptırarak şehri imar etmeye başladı. Osman Gazi de Bilecik'e bir cami ve ev yaptırdı (Tuğlacı, 1985: 55). Böylelikle Bilecik, beyliğin önemli merkezlerinden biri haline geldi.

Şehir önceki dönemlerde olduğu gibi Bursa-Eskişehir güzergâhında önemli bir konaklama yeri olduğundan Osmanlılar zamanında da aynı konumunu sürdürmüştür. Bizans ve Haçlı orduları gibi doğu yönüne sefere çıkan Osmanlı kuvvetleri de bu yolu kullanmıştır (Emecen, 1992:154-155). Verimli topraklarıyla tarımsal potansiyeli yanında ipekçilik, dokuma ve demir madenleriyle de ünlü olan Bilecik'in alınması, siyasi yönden olduğu kadar ekonomik yönden de önemli bir başarıdır⁸.

⁶ 24 Oğuz boyundan biri olan Kayı boyu çekirdeği Osmanlı Devleti'nin kurucu etnik kökenini oluşturmakla birlikte büyüme evresinde Osmanlı Devleti'ne diğer boylardan Harmankaya tekfurı Köse Mihail gibi Ortodoks ve Rum tekfurlarından da katılımların yaşandığını söyleyebiliriz (Arabacı, 2000:815-816). Kayı kelimesi kuvvet ve kudret sahibi anlamına gelmektedir. Oğuzların Kayı boyuna mensup olan Ertuğrul Bey'in Anadolu'ya gelişi hakkında birçok rivayet vardır:

Bir görüşe göre Kayı boyu Anadolu'ya geldiğinde 400 çadırlık, yaklaşık olarak 4000 kişilik bir gruptu. Başlarında ise Oğuzhan soyundan Bozoklara bağlı Gündüz Alp bulunuyordu. Rivayete göre 1230 yılında Gündüz Alp'in yerine geçen Ertuğrul Gazi Moğollarla Anadolu Selçuklu Devleti arasındaki bir savaşa katıldı. Yapılan savaşın Selçukluların lehine sonuçlanmasında önemli rol oynayan Ertuğrul Gazi'ye bu hizmetinin neticesinde, Sultan Alaaddin Keykubad tarafından hediyeler ve yerleşmesi için topraklar verildi. Anadolu Selçuklu Sultanı, Ertuğrul Gazi'ye Ankara Karacadağ'ı vererek buraya yerleşmesine müsaade etti. Ayrıca Söğüt kasabasını kışlak ve Domaniç'i de yayla olarak verdi. Böylelikle Ertuğrul Gazi, Oğuz Han'ın oğlu Deniz Han kolundan bir Türk aşireti olan Anadolu Selçuklu Devleti ile münasebetlerini geliştirdi (Gökçe-Dördüncü-Genç, 2006:3-5).

Başka bir rivayete göre de Sultan Alaaddin, Ertuğrul Gazi'ye Karacadağ arazisini tımar olarak vermiştir (Şükrü, 1934:37). Eskişehir civarında Bizans ile yapılan savaşta Ertuğrul Gazi 444 bahadırı ile Sultan Alaaddin'e yardım etmiştir. Bunun karşılığında Söğüt ve Domaniç bölgesi Ertuğrul Gazi'ye tımar olarak Sultan Alaaddin tarafından verilmiştir (Şükrü, 1934:35-44).

Bir diğer görüşe göre ise Sultan Alaaddin Keykubat tarafından kendisine yayla olarak verilen Domaniç'i yurt edinen Ertuğrul Gazi, 400 çadırdan oluşan aşiretiyle beraber bu bölgenin bekçiliğini yapmaya başlamış, kısa bir zaman sonra Ertuğrul Gazi birlikleri ile beraber Söğüt'ü Bizans tekfurunun elinden almıştır. Bir süre sonra da Söğüt'te ölen Ertuğrul Gazi'nin yerine oğlu Osman Gazi geçmiştir. Osman Gazi'ye uç beyliği verilmiş, beylik sembolü olarak da sancak, tuğ ve davul gönderilmiştir. Böylelikle Söğüt Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olmuştur (Önder, 1974: 160-163).

⁷ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda dervişlerin rolü adlı bildirisinde, Şeyh Edebalı'nın Osman Bey'in kayınpederi veya hukuk danışmanı olmadığını, yine alevi dedesi veya bir Ahi şeyhi olamayabileceğini ifade eder

⁸ Osmanlı Devleti XV. ve XVI. yüzyıllarda buradaki demir madenlerini işlemek suretiyle ordunun ihtiyacını temin etmiştir ki, bu hususa dair arşivdeki Mühimme defterinde malumat vardır (Uzunçarşılı, 1982:108).

Bilecik'in fethinden sonra Osman Bey⁹, kuvvetleriyle birlikte Yenişehir'e yakın olan Köprühisar'ı alarak Yenişehir yöresini de ele geçirmiştir. Karacahisar, Bilecik, İnegöl ve Yarhisar kaleleri alındıktan sonra Yenişehir'i kendisine başkent yapmıştır (Çağatay, 1987:4).

1402 yılında Yıldırım'ın Timur'a yenilmesi ile birlikte Bilecik iki ay kadar Timur'un eline geçmiş olsa da Çelebi Mehmet şehri yeniden Osmanlı himayesi altına almıştır. Son derece stratejik bir öneme sahip olan Bilecik coğrafyası tarihi süreç içerisinde birçok devlete misafirlik yaptığı gibi aynı zamanda önemli siyasi olayların yaşandığı bir güzergâhta¹⁰ olmuştur (Tuğlacı, 1985: 55).

16. yüzyıl Osmanlı Klasik Dönemine gelindiğinde ise Bilecik; Eskişehir ve civarını da içine alan ve ilk Osmanlı sancaklarından biri olan Sultanönü¹¹ Sancağı'nın bir kazası durumundaydı (Koca, 2010:14). Arazisinin uygunsuzluğu sebebi ile kentleşme açısından bir gelişme gösteremeyen Bilecik, XVI. yüzyıl başlarında Kadı, Emir, Pazar, Hisar, Börkçüler olarak altı Müslüman mahalle ile bir gayrimüslim cemaatten oluşan küçük bir kasaba konumundaydı. Kasabanın nüfusu yaklaşık olarak 700 civarında olup 70 kadarını gayrimüslim nüfus oluşturmaktaydı. XVI. Yüzyılın ikinci yarısında Hacı Şüca ile Orhan Camii mahallerinin kurulması ile mahalle sayısı sekiz olmuştur. Nüfusu ise bu dönemde 1600 civarına ulaşmıştır. 1649 tahrir kayıtlarına göre Bilecik, Ertuğrulgazi vakıflarına aitti. Gazi, Camii Kebir, Debbağlar, Pazar, Osmangazi, Nalband İlyas, Hisar, Ak Mescit, Emirler olmak üzere dokuzu Müslüman biri Hıristiyan

⁹ Devletin kurucusu olarak kabul edilen Osmanoğullarının etnik kökeni konusunda çeşitli görüşler olmakla birlikte bu konuda en yaygın olarak kabul edilen görüş Osmanlıların, Oğuz Türklerinin Kayı Boyu'na mensup oldukları görüşüdür (Köprülü, 1943:302).

¹⁰ Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı'na (1514) giderken Haydar Çelebi Ruznâmesi'ne göre izlediği yol şöyledir: "20 Nisan 1514 Perşembe günü Üsküdar konağına gelindi. 5 Mayıs 1514 Cuma günü Akbıyık zaviyesi konağına ulaşıldı ve soğuktan çok zahmet çekildi. 6 Mayıs 1514 Cumartesi günü Ermeni Pazarı'na bağlı nahiyelerden İşin konağına gelindi. 7 Mayıs 1514 Pazar günü, Ermeni Derbendi ağzındaki Zincirli yakınına konuldu. 8 Mayıs 1514 Pazartesi günü Bozüyük zaviyesi konağına gelindi. 9 Mayıs 1514 Salı günü, Çukurhisar yanındaki Çiftlik çayırına konağına, 10 Mayıs 1514 Çarşamba günü Eskişehir sahrası konağına gelindi. Burada Anadolu peşkeş çektiler. Köprüyü geçmekte hayli zahmet çekildi. 11 Mayıs 1514 Perşembe günü, Akça vıran konağına gelindi. Anadolu askeri alay gösterdiler. 12 Mayıs 1514 Cuma günü Sultan Seyitgazi sahrası konağına gelindi. Padişah Seyit Gazi türbesini ziyaret edip sadaka dağıttı" (Sanemoğlu, ?:60-62).

¹¹ Sultanönü sancağı sınırları, akarsulara göre çizilmiştir. Güney sınırını Sakarya nehri ve nehrin kolu Seydi suyu oluşturmaktadır. Doğu, kuzey ve kuzeybatı sınırı tamamen Sakarya nehrini takip etmektedir. Kuzeybatıda en son yerleşim yeri Lefke'dir (Osmaneli). Lefke, Bilecik hattının, batıya doğru akan Adranos çayı ile kesiştiği çizgi sancağın kuzeybatı sınırını teşkil etmektedir. Buradan itibaren güneydoğuya doğru Seydi suyuna kadar olan sınırı ise Kütahya'dan gelen Porsuk çayı oluşturmaktadır (Doğru, 1992:87).

on mahalleden oluşuyordu. Mahalle sayısının artmasına rağmen nüfus azalmıştır (Emecen, 1992:154–155).

1.1.2. İdari Taksimat

Bilecik, Tanzimat'ın ilk yıllarında Eskişehir'e bağlı bir kazaydı. 25 Ağustos 1885'te Bilecik, Söğüt, İnegöl ve Yenişehir kazalarının Bursa Sancağı'ndan ayrılması ve Bilecik merkez olmak üzere "Ertuğrul" isimli bir mutasarrıflık teşkil edilmesi padişaha arz edildi. 30 Ağustos 1885 tarihli iradeyle Osmanlı Devleti'nin kurulduğu yer olması nedeniyle Bilecik'in mutasarrıflığa dönüştürülmesi ve Ertuğrul Gazi'nin adının verilmesi uygun görüldü. Aynı zamanda Bilecik'e bir cami inşası, hayır binalarının yapılması istendi. Böylelikle 1885 yılında Bilecik merkez liva olmak üzere, Söğüt, İnegöl ve Yenişehir kazalarından oluşan "Ertuğrul Sancağı" oluşturuldu (Demiryürek, 2011:13; BOA. İ.Ş.D, 76/4504).

Milli Mücadelenin önemli dönemeçlerinden birini oluşturan Eskişehir-Kütahya Muharebesinin akabinde Bilecik'teki halk Gölpazarı istikametine doğru çekilmişti. İstila nedeniyle Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal Bey'in mecliste yaptığı "*Bilecik kasabasının merkezi Gölpazarı'nda teşekkül etmiştir*" (TBMM GCZ. C.II, 13 Şubat 1922:761) şeklindeki konuşmasından da anlaşılacağı üzere sancağın yönetim işleri belirli bir süre Gölpazarı'ndan idare edilmiştir. Bilecik Tetkik Heyeti Müdürü tarafından Batı Cephesi Kumandanlığına 1920 yılı sonlarında gönderilen raporda da, "Bilecik civarındaki köyler halkının büyük bir kısmı, Sakarya havalisinde ve Gölpazarı köylerinde bulunuyor" (ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, 56aa) ifadesi Bilecik halkının belirli bir süre Yunan zulmüne maruz kalmamak için Gölpazarı'na taşındığını kanıtlamaktadır.

Bundan sonraki süreçte Bilecik'in uğradığı işgal, idari taksimatta bazı değişiklikler yapılması taleplerini de beraberinde getirmiştir. Örneğin 13 Nisan 1922'de Eskişehir Mutasarrıflığından Hüdavendigâr Vilayetine gönderilen yazıda Bilecik ve Söğüt'ün yakılıp yıkıldığından bahsedilerek, İnönü, Pazarcık ve Söğüt'ün Bozüyük'e nakledilmesi ve Eskişehir'e bağlanması gerektiği ifade edilmiştir (BOA. DH. İ.U.M. Dosya No: E-60, Gömlek Sıra No: 2, Tarih: 1338 N. 7). Benzer şekilde 15 Temmuz 1922'de Bilecik ve Söğüt'ün işgaller esnasında yakılıp yıkılması nedeniyle liva merkezinin İnegöl, Yenişehir, Pazarcık, İnönü veya Bozüyük gibi merkezlerden birine

nakledilmesi hususu Ertuğrul Mutasarrıfı Nafiz Bey tarafından Dahiliye Nezaretine arz edilmişti (BOA. DH. İ.U.M. Dosya No: E-63, Gömlek Sıra No: 38, Tarih: 1340-12-1). Bu tür istekler vuku bulması neticesinde kurumlar arasında gerekli yazışmalar yapılacak, fakat mevcut idari yapı muhafaza edilecekti.

Görüldüğü üzere Bilecik, Ertuğrul Sancağı merkezi olma konumunu Milli Mücadele yıllarında da sürdürmüş ve 20 Nisan 1924 yılında yapılan yeni idari düzenleme çerçevesinde müstakil bir ile dönüştürülmüştür.

1.1.2.1. Bilecik Livası

Sancağın ortasında bulunan Bilecik Kazası kuzeyde Yenişehir, doğuda Söğüt, batıda İnegöl, güneyde Söğüt'ün Bozüyük ve İnegöl'ün Domaniç nahiyeleri ile çevriliydi. Bilecik Kazası'nın Küplü, Lefke, Gölpazarı, Pazarcık ve Yarhisar olmak üzere 5 nahiyesi vardı (HVS, 1310:372–373). Bilecik'in nahiyelerinden Küplü, 1886 yılına kadar Bilecik'e bağlı bir köy durumundaydı. 1886'da 600'den fazla hane, 8–10 ipek fabrikası, 180 dükkân, birden fazla han, hamam, cami, kilise, mektep bulunması, mevkiinin uygunluğu, büyüklüğü ve inşa edilecek yol üzerinde bulunması gibi faktörlerden ötürü 6 Ekim 1886'da yapılan idari düzenlemeyle nahiyeye dönüştürüldü (Demiryürek, 2011:34, BOA, İ.Ş.D. 83/4903).

Osmaneli (Lefke) Nahiyesi, Bilecik Kazası'nın kuzey tarafındadır. Tren güzergâhında bulunan Lefke'nin 1893'te 25 köyü bulunuyordu. Osmaneli 1915 ve sonrasında da nahije statüsünü korudu (BOA DH. EUM. KLU. 15/73).

Gölpazarı Nahiyesi ise Bilecik Kazası'nın kuzeydoğu kısmındadır (HVS, 1324:350). Ertuğrul Sancağı'nın teşkiliyle birlikte Bilecik'e bağlı bir nahije statüsü kazandı. Bununla birlikte Gölpazarı Nahiyesi ileriki yıllarda da nahije statüsünü korudu (Demiryürek, 2011:35).

Pazarcık Nahiyesi Bilecik'in güney bölümündedir (HVS, 1324:350). 1915 yılında da idari olarak Bilecik'e bağlı bir nahije statüsünü koruyan Pazarcık'ın bu dönemde köy sayısı 24'tü (BOA DH. EUM. KLU. 15/73).

Yarhisar Nahiyesi Bilecik'in batısındaydı (1324:350). Nahiyenin merkezi Akbıyık köyüydü (1310:379). 1915 yılına gelindiğinde nahije merkezinin değişerek İlyas Bey köyü olduğu anlaşılmaktadır (Demiryürek, 2011:37, BOA, DH. EUM. KLU. 15/73).

1.1.2.2. Söğüt Kazası

Söğüt Kazasının kuzeyinde Bilecik, batısında Domaniç Nahiyesi, güney ve doğusunda Kütahya Sancağı ve kuzeydoğusunda Kastamonu Vilayeti bulunuyordu (HVS, 1316:311). Söğüt Kasabası kazanın merkeziydi (HVS, 1316:312–13). Bu Kaza, Bozüyük, İnönü¹² ve Mihalgazi nahiyeleriyle 88 köyden müteşekkildi. Anadolu demiryolu hattının Bilecik, Bozüyük ve İnönü istasyon merkezleri Söğüt'e dörder saat yürüme mesafesindeydi (HVS, 1324:360).

Sancağa ismini veren Ertuğrul Gazi Söğüt'te medfun olmasına rağmen Sancak merkezinin Bilecik olması Söğütlülerde kimi zaman rahatsızlık oluşturabilmekteydi. 1915 yılında bu rahatsızlıktan mütevellit Söğütlüler müstakil bir liva olmak istediklerini gerekli yerlere bildirmişler fakat olumlu bir netice alamamışlardı (BOA. DH. İUM. Dosya No: E-47, Gömlek Sıra No: 1, Tarih 1336.C.14).

1.1.2.3. İnegöl Kazası

İnegöl Kazası Ertuğrul Sancağı'nın güneybatı kısmındadır. Kuzeyinde Yenişehir, doğusunda Bilecik ve Söğüt kazaları, güneyinde Kütahya, batısında Bursa merkez sancağı ile çevrilidir. Merkez kaza İnegöl kasabasıdır. Keşiş Dağı önündedir. 25 km uzunluğunda, 75 kilometre genişliğinde bir ovanın ortasında bulunup Yenice ve Domaniç adlı iki nahiyesi bulunuyordu (HVS, 1324:380–81)

1.1.2.4. Yenişehir Kazası

Yenişehir Kazası Ertuğrul Sancağı'nın kuzey batısındadır. Doğusunda Bilecik, güneyinde İnegöl, batısında Bursa ve kuzeyinde İzmit Sancağı vardı (HVS, 1324:369). Yenişehir kasabası kaza merkeziydi. Kazanın İznik adlı bir nahiyesi bulunuyordu (HVS, 1316:317).

¹² 20 Mayıs 1919'da İnönü Nahiyesinin ileri gelenleri, İnönü'nün Eskişehir'e yakınlığı ve nakliye vasıtaları hususunda kolaylık olması, ticaretin Eskişehir'le gerçekleşmesi, Söğüt'ün çok uzak olması, yollarının namüsaıt olması nedeniyle İnönü'nün Söğüt'ten ayrılarak eskiden olduğu gibi Eskişehir'e bağlanması isteğinde bulunmuşlar, Vilayet Meclisi meseleyi Dahiliye Nezaretine iletmış fakat herhangi bir sonuç alınmamıştır (BOA. DH. İUM, 10-2/2-62).

1.2. Mütareke Öncesine Genel Bir Bakış ve Bilecik

Ruslar karşısında büyük bir mağlubiyete uğrayan ve 1774 yılında Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalan Osmanlı Devleti, tarihinin en büyük krizi içine girmişti. Bu antlaşmayla Osmanlılar Avrupa karşısında psikolojik üstünlüğü kaybetmiş, birbirini takip eden askeri yenilgiler ve bunları durdurmak için girişilen reformlar Türk tarihinin yeni bir devresinin kapılarını aralamıştır. Bu dönemin en dikkat çekici taraflarından biri, askeri ve siyasi problemlerin ekonomik sorunlarla paralel olarak ilerlemesidir. Kapitülasyonlar ve mali kriz nedeniyle alınan borçlar Avrupalı büyük güçlere Osmanlı ekonomisine daha fazla müdahale edebilme imkânı sağlayacaktı. Zaten Avrupa'da gerçekleşen Sanayi İnkılâbı neticesinde üretim artmış, hammadde kaynağı ve ürünleri satacak pazar bulma önemli bir sorun haline gelmişti. Aynı zamanda Sanayi İnkılâbı “sömürgeciliğin” doğmasına da neden olacaktı. Bunun için Osmanlı coğrafyası biçilmiş kaftan olarak görülmekteydi.

Osmanlı Devleti bu ekonomik sıkıntılar yetmiyormuş gibi bir de Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımının azınlıklar üzerinde doğurduğu tesirle uğraşmak zorunda kalıyordu. Rumlar, Sırlar, Karadağlılar, Ermeniler sırayla ayaklanmış, bu ayaklanmalarda büyük devletlerin kışkırtmalarının ve fiili desteklerinin büyük katkısı olmuştu. Asırlardır Avrupalı güçlerin “hasta adam” olarak gördükleri Osmanlı Devleti, Balkan Harbiyle Rumeli'den atılmış, sıra Anadolu'ya gelmişti. Bu süreç daha hızlı bir şekilde cereyan edebilirdi. Bunun önündeki en önemli engellerden biri İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük devletlerin çıkar çatışmalarıydı¹³. Bu çıkar çatışması devletin ömrünün bir müddet daha uzamasını sağlayacaktı. Ancak Almanya'nın siyasi birliğini kurması ve dünya siyasetinde söz sahibi olmaya başlaması, gelişen sanayisi için artan hammadde ihtiyacı ve Osmanlı Devleti'nin topraklarına göz dikmesi büyük devletleri (İngiltere-Fransa-Rusya) ortak hareket etmeye itecek, bu durumda Osmanlı Devleti'nin sonunu getirecekti.

Almanya'nın dünya siyaset sahnesine çıkışıyla birlikte değişen dengeler Osmanlı Devleti'yle ilgili bütün hesapları da değiştirmişti. Bu durumun farkında olan Osmanlı

¹³ 18. yüzyılın başından itibaren Osmanlı İmparatorluğunun gitgide çökmeye başlaması İstanbul ve öteki Balkan memleketlerinin kime miras kalacağı sorununun doğmasına sebep olmuştu. Bu miras üzerinde hak iddia edenlerin sayısı oldukça çoktu. Bunun kendilerine ait milli bir hak olduğu görüşünü ileri süren Yunanlılar başta olmak üzere, Sırlar, Bulgarlar, Ruslar ve diğer batılı ülkeler bu konuda kendilerine pay çıkarıyorlardı (Pallis, 1997:106).

idarecileri başlaması an meselesi olarak görülen dünya savaşında doğru tarafta yer almak ve devletin varlığını sürdürmek istiyorlardı. Fakat mevcut siyasi şartlar Osmanlı idarecilerine yani İttihatçılara fazla bir seçenek bırakmıyordu. Girilen savaş o güne kadar dünyanın görmediği türden bir askeri hadiseydi. 1914 yılına kadar dünya bu kadar geniş bir coğrafyada bu kadar çok insanın hayatını kaybettiği ve bu kadar çok milletin karşı karşıya geldiği bir savaş görmemişti. I. Dünya Harbi adı verilen bu savaşa, kimi devletler sınırlarını ve sömürgelerini genişletmek için girerken, kimisi de varlığını sürdürebilmek amacıyla girmişti (Selvi, 2011:1). Osmanlı Devletinin bu harbe girmesinin sebebi ise hem varlığını korumak hem de daha önce kaybetmiş olduğu toprakları geri almaktı.

Bu amaçlar doğrultusunda Osmanlı Devleti tarafını belirlemek ve harbe girmek istiyordu. Hangi tarafta savaşa girilmesi gerektiği konusunda aslında fazla bir seçeneği yoktu. Çünkü İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletinin tarafsız kalması ve savaşa girmemesi yönünde telkinlerde bulunuyordu. Aynı zamanda kendi yanına da almak istemiyordu¹⁴. Bunun üzerine Osmanlı Almanya'nın yanında (İttifak grubuyla beraber) I. Dünya Harbine girmek zorunda kalacaktı. Ama bu iş nasıl olmalıydı? Ülkede Savaş taraftarı ve Almanların yanında savaşa girilmesi konusunda birçok taraftar olduğu gibi (en başta Enver Paşa¹⁵) aleyhinde görüş bildirenler de azımsanmayacak derecedeydi. Bu sebeple planlı ve programlı bir propaganda faaliyetine girişilmiş ve bir oldubittiye getirilerek Osmanlı Devleti İttifak Devletlerinin yanında savaşa girmek zorunda bırakılmıştı.

29 Ekim 1914 tarihinde Karadeniz Hadisesi olarak adlandırılan bu olay şu şekilde gerçekleşmişti: Rusya I. Dünya Savaşının başlangıcından beri düşmanca bir tavır sergileyerek Osmanlıyı tahrik etmiş, Osmanlı Devleti ise tarafsızlığına binaen kendisini geri çekmişti. Ancak Rusya'nın boğazların önüne torpiller döşeyerek Türk

¹⁴ İtilaf Devletleri kendi aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalar neticesinde Osmanlı Devletini pay etmişler bu sebeple de Osmanlıyı kendi yanlarında istememişlerdi.

¹⁵ Enver Paşa, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarda yetiştirdiği önemli komutanlardan birisidir. 1881 yılında İstanbul'da doğmuştur. Surre emini Ahmet Bey'in oğludur. Soğukçeşme Askeri Rüstiyesinde eğitim hayatına başlamış, 1889'da Harp okulunu (Teğmen) 1903'te ise Kurmay Yüzbaşı Rütbesi ile Harp akademisini bitirmiştir. 1906 da binbaşı olmuştur. II. Meşrutiyetin ilanı için başkaldıran ordu komutanları arasındadır. Aynı zamanda İttihat ve Terakkinin kurucularındandır. Alman hayranı olması sebebi ile 1914-1918 yılları arasında meydana gelen I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa girmesine sebep olmuş, askerlik hayatında yaptığı yanlışlıklar ününün lekelenmesine yol açmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Enver Paşa İttihatçılarla birlikte İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Divan-ı Harp'e sevk edilmiş ve bunun neticesinde askerlik görevinden alınmıştır. 4 Ağustos 1922'de Tacikistan'ın Belcivan yakınlarında Kızılordu kuvvetlerine karşı Türk beylerinin kuvvetleri ile çarpışırken vurularak ölmüştür (Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, 1985:172-173).

donanmasının Karadeniz'e açılmasını engellemek istemesi Osmanlı Devletini savaşa mecbur etti (İkdam, 31 Ekim, 1914:1). Daha önce 2 Alman savaş gemisi İngiliz donanmasından kaçarak Osmanlı Devletine sığınmış, İngilizlerin bu gemileri istemesi üzerine Osmanlı Devleti Goben ve Breslav¹⁶ adlı 2 Alman savaş gemisini seksen milyon marka Almanlardan alındığı haberini vererek¹⁷ (İkdam, 11 Ağustos 1914:1), İngilizlere bu gemileri teslim¹⁸ etmemişti. Ancak bu gemiler 29 Ekim günü Rus Limanlarını bombalayınca Osmanlı Devleti de 4 yıl devam edecek olan savaşa girmek zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti acaba neden ittifaka ve savaşa bu denli hevesliydi¹⁹? Anlaşılan en önemli etken Balkan savaşlarının kayıplarını gidermek umuduydu. Edirne'nin kesin olarak elden çıkmasından sonra yeniden geri alınmış olması, bu umudu besleyen bir faktördü. Bütün ülkede, kışlalarda Balkan savaşının intikamı parolası dolaşmaktaydı. Bunun yanında Almanların savaşı kazanacağına²⁰ dair bir inanç vardı. Akşin, Osmanlı Devletinin Almanlar yanında savaşa girmesinin sebebini ilginç bir şekilde parasızlığa bağlamaktadır. Bu görüşünün haklılığını da şu şekilde ispatlamaya çalışmaktadır: "Savaş bittiğinde Cemal Paşa, Yakup Kadri'nin neden savaşa girdik sorusuna aylık

¹⁶ 18 Eylül 1914 tarihindeki geçit töreninde boy gösteren Goben ve Breslav adlı gemiler için İkdam Gazetesi "Bu iki gemi bizler için yaşam ve gelecektir" (İkdam, 18 Eylül, 1914:1) diyordu.

¹⁷ 16 Ağustos'ta ise hükümet bir beyanname yayınladı. Beyannamede İngiltere'nin vermesi gereken gemileri vermemesi üzerine hükümetin pes etmeyerek yeni çözüm yolları ürettiğini bunun neticesinde Almanlardan Goben ve Breslav adlı savaş gemilerini satın aldığını ifade ederek, Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne yaptığı büyük jest için sonsuz teşekkürler (Sabah, 16 Ağustos, 1914:1) denilmekteydi

¹⁸ Aslında Osmanlı Devleti harp başlamadan evvel İngilizlere parasını ödeyip iki savaş gemisi siparişi vermişti. Ancak İngilizler harbin başlaması ile birlikte Sultan Osman ve Reşadiye adlı bu gemileri vermekten vazgeçmişti. Bu sebeple Türklerin İngiltere'ye büyük bir tepkisi vardı (İkdam, 23 Ağustos 1914:1).

¹⁹ Osmanlı Devleti için savaş, varlığını korumak ve geçen elli yıl boyunca kendisinden alınmış olan toprakları elde etmek için gerekliydi. Trablusgarp ve Balkan Savaşları neticesinde Afrika ve Avrupa'daki topraklarının büyük bir kısmını kaybeden Osmanlı Devleti, 1914 yılında petrol ile dolu Arabistan Yarımadası'nın tamamını hala elinde tutmaktaydı. Petrol, İngiltere ve Fransa için ön planda iken Rusya için Boğazlar daha önemli idi. Almanya bütün İtilaf politikalarını alt edecek bir planla, Almanya-Avusturya-Macaristan-Bulgaristan-Osmanlı Devleti kara bütünlüğü ile hareket edecek, böylece rakiplerinin "imparatorluk yolunu vurabilecekti" (Selvi,2011:2).

²⁰ Osmanlı basınında çıkan haberlerde Fransızların Almanlar karşısında kesin olarak yenilgiye uğrayacağı ifade edilirken (İkdam, 29 Ağustos 1914:1) 4 Eylül 1914 tarihli bir başka haberde ise Alman ordusunun Fransa başkenti Paris'e yaklaşmakta olduğu bu sebeple Fransızların hükümet merkezini Bordo'ya taşımaya düşündüğü ifade ediliyordu (İkdam, 4 Eylül 1914:1). Osmanlı Devleti Almanya'nın savaşı kazanacağına o kadar çok inanıyordu ki daha savaşın başında bile bu düşüncesini erken de olsa söylemeye başlamıştı. Almanların Belçika'da göstermiş olduğu başarı ve Fransa üzerine doğru yürüyüşü karşısında 20 Ağustos tarihli İkdam gazetesinde "Top Siyaseti" başlıklı yazıda, 'Savaşı kimin kazanacağını tahmin etmek için kahin olmaya gerek yok, görünen ortada ancak yine de kesin sonuç için biraz zamana ihtiyaç var' denilerek, Almanya'ya olan güven dile getiriliyordu (İkdam, 20 Ağustos 1914:1). 30 Eylül 1914 tarihinde ise İkdam gazetesinde İngiliz ve Alman ekonomileri kıyaslanarak Alman ekonomisinin İngilizlerden bir adım daha önde olduğu ifade edilmişti (İkdam, 30 Eylül 1914:1).

vermek için diye yanıt vermişti” (Akşin, 1997:110-111). Çünkü savaş boyunca Almanya Osmanlı’yı borç parayla desteklemişti. Açıkça söylemek gerekirse Akşin’in bu düşüncesi biraz abartılı olsa da, Almanların Osmanlı Devleti’ne savaş sürecince büyük finans desteği olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Selvi ise Osmanlı Devleti’nin bu dönemi için, “(...) *ekonomik çöküntü ülkenin her yanını sarmıştı. Yiyecek sıkıntısı had safhadaydı, rüşvet ve yolsuzluklar kulaktan kulağa dolaşmakta, bu durum hükümete olan güveni sarsmaktaydı. Birinci Dünya Savaşı’nda ölümler için kefen bulunmadığı yakınması meşhurdur ve gerçektir. Bu ekonomik durumdan dolayı Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya’dan gönderilecek yardımlarla yetinmek zorundaydı*” (Selvi, 2011:2-3) diyerek Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu durumu gözler önüne seriyordu.

Her ne amaçla olursa olsun ok yaydan çıkmış ve savaş başlamıştı, artık geri dönüş yoktu. Yaklaşık 4 milyona yakın insan silahaltına alındı²¹, bazı cephelerde önemli başarılar elde edildi. Ancak yine de netice değişmeyecekti. Uzun yıllar süren harbin sonunda Osmanlılar, zaten müsait olmayan kaynakları büsbütün tükendiği için cephelerde gerilmeye başladılar ve boşalttıkları bu büyük araziler düşman işgaline girdi. 29 Eylül 1918 tarihi ise I. Dünya Harbi’nin Osmanlı Devleti açısından bittiği anlamına gelmekteydi. Çünkü Bulgarlar birdenbire İtilaf Devletleri ile anlaşma imzalayıp savaştan çekilmişti. Böylelikle Osmanlı ile Almanya arasındaki bağlantıyı sağlayan Makedonya cephesi çöküyordu. Kaçınılmaz sonun yaklaşmakta olduğunu gören İttihat Terakki Cemiyeti idarecileri 8 Ekim 1918’de hükümetten çekilerek kendi canlarını düşünerek, felakete sürükledikleri milleti kendi kaderine bırakarak ülkeyi terk ettiler²². Siyasi istikrarsızlık o kadar derindi ki, Tevfik Paşa hükümeti kuramamıştı. Bir süre devam eden bu olumsuz durumun ardından İzzet Paşa 14 Ekim 1918 tarihinde kabineyi kurdu. İzzet Paşa ve kabinesi felaketin önlenmesi için hızlı bir şekilde mütarekenin imzalanması kararını ilk iş olarak ele aldı (Tansel, 1965:1-2). I. Dünya Harbi’nde

²¹ Bu askerlerden 550.000’i cephelerde şehit, 891.364’ü malûl, 103.731’i kayıp olmuş ve 129.644’ü esir düşmüştü. Esarete ölenlerle birlikte ölenlerin sayısı 600.000’e yaklaşır. Bu savaşta 2.167.841 kişi yaralanmıştır (Tansel, 1965:1).

²² 1889’da kurulduğu tarihten itibaren Osmanlı Devleti’nin kaderini ilgilendiren hemen hemen her olayda yer alan İttihat ve Terakki Fırkası, son kongresinin son oturumundan (5 Kasım 1918) kendisini fesh ederek tarihe karıştığını ilan etti. Talat Paşa Kabinesi’nin istifasından ve bazı önde gelen İttihatçıların yurt dışına çıkmalarından sonra İttihatçılara karşı bir kampanya başlatılacaktı (Selvi, 2011:111). Osmanlı Devletinin savaşa girmesinde sorumlu tutulan Enver, Cemal ve Talat Paşalar ülkeyi terk etmişlerdi. Talat Paşa, 15 Mart 1921 yılında Berlin’de, Cemal Paşa ise 21 Temmuz 1922’de Tiflis’te Ermeniler tarafından öldürüldü. Enver Paşa’da Buhara’da Ruslar tarafından bir savaş sırasında öldürülmüştür (Tansel, 1965:1).

Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti bütün coğrafyada acı tesirler bırakmıştı Bundan sonrası İtilaf devletlerinin insafına kalmış demek oluyordu (Karabekir, C.I, 2003:79).

1.2.1. Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Bilecik

Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı bu coğrafya imparatorluk döneminde ve sonraki süreçte önemini fazlasıyla yitirmişti. Ancak Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girdiği 19. yüzyıldan itibaren bölgeye yeniden önem verilmeye başlandığını görmekteyiz. Özellikle Sultan Abdülmecit zamanında Bilecik coğrafyasındaki tamire muhtaç türbeler ve camiler onarılmaya başlanmış ve ayrıca Ertuğrul Gazi Türbesi'nin çevresine çeşmeler yaptırılmıştır. Bilecik'teki asıl gelişme ise II. Abdülhamit zamanında²³ yaşanmıştır. Bilecik'e atası Ertuğrul Gazi'den dolayı²⁴ çok büyük önem veren II. Abdülhamit, daha önce de ifade edildiği gibi²⁵ Bilecik'i Hüdavendigâr vilayetine bağlı bir sancak²⁶ durumuna getirmiştir (Demiryürek, 2011:13; İlder, 2007:5). II. Abdülhamit zamanında yapımına başlanmış olan demiryolunun da²⁷ Bilecik'ten geçmesi şehrin önemini daha da arttırmıştır (Özyüksel, 1999:668).

Yüzölçümü olarak küçük bir şehir olan Bilecik, Anadolu'nun içlerine kadar giden demiryolu ve karayolu buradan geçtiği için önemli bir ticari hat üzerindeydi. Bölgenin bu stratejik konumu hem kültürel anlamda hem de ekonomik anlamda Bilecik'in gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Bölgenin coğrafi yapısına bakacak olursak dağlık ve taşlık bir arazi yapısına sahiptir. Bu yapı Bilecik'te özellikle hayvancılığın yaygın bir şekilde yapılmasına sebep olmuştur. I. Dünya Harbinin öncesinde sancağın genelinde inek, öküz, manda, deve, katır, merkep, koyun ve keçi gibi büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği

²³ "II. Abdülhamid, Bilecik ve çevresinde yaşayan ahaliyi kendi ecdadının çocukları ve akrabaları olarak görüyordu. Kendi saltanatı zamanında Ertuğrul Gazi türbesi başta olmak üzere pek çok türbeyi, mescidi ve yapıyı restore ettirdi. Buralara kıymetli eşyalar gönderdi. Bakımlarının iyi yapılması ve gerekli itinanın gösterilmesi için mülki idarecilere talimat verdi. Ayrıca pek çok çeşme yaptırarak hayır işlerine önem verdi. Şehri yeniden imar ettirerek saat kulesi gibi önemli yapıları buraya kazandırdı" (İlder, 2007:25).

²⁴ Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in babası olan Ertuğrul Gazi vefatından dolayı Bilecik'in Söğüt ilçesine defnedilmiş ve burada kendisine bir türbe yaptırılmıştır. II. Abdülhamit bu sebepten dolayı Ertuğrul Sancağına ilgi göstermiştir.

²⁵ Ertuğrul Sancağı 1885 Yılında Hüdavendigâr Vilayetine bağlı bir sancak konuma getirilmiş ve 1927 yılına kadar Hüdavendigâr Vilayetine bağlı kalmıştır.

²⁶ Osmanlı Devletinin o günkü şartlarında Bilecik sancak olabilme niteliklerine haiz olmamasına rağmen II. Abdülhamit'in hususi arzusuyla sancak yapılmıştır.

²⁷ Abdülhamit idaresi, vilayetleri daha iyi kontrol edebilmek amacıyla, ulaşım ve iletişim ağının (telgraf hatları, demiryolları ve karayolları) genişletilmesine yönelik Tanzimat siyasetini sürdürmüştü (Zürcher, 2008:30).

yapılmaktaydı. Ancak yapılan bu üretim ülke ortalamasının altında olduğu için ekonomideki payı da çok küçüktü (Güran, 1997:218). Bununla birlikte yeryüzü şekillerinin olanak sunduğu Yenişehir ve İnegöl kazalarında verimli tarım arazileri mevcuttu. Yenişehir’de her türlü zirai ürün ekilmekteydi. Ekimi yapılan başlıca ürünler buğday, arpa, mısır ve koza’ydı. Ayrıca yulaf, çavdar, susam, patates ve az miktarda da afyon ekimi yapılmaktaydı. Yenişehir’de yetiştirilen bu ürünler bölgenin ihtiyaçlarını fazlasıyla karşılamakta, Bu sebeple ihraç fazlası ürünler Bursa’ya satılmaktaydı. Diğer taraftan Yenişehir’de ipek fabrikası yoktu. Bu sebeple bölgede üretilen koza Bursa, Bilecik ve İnegöl’deki fabrikalara gönderilir ve orada işlenirdi. İnegöl’de Yenişehir gibi verimli arazilere sahipti. Kazanın bu özelliği sebebiyle hububat ürünleri ve her türlü sebze üretilmekteydi. Ancak İnegöl’de de en fazla koza üretimi yapılmaktaydı (İlter, 2007:63-65). Aslında sancağın tamamında koza üretimi vardı. Bu sebeple Bilecik İpek üretimi noktasında çok gelişmişti. Mütareke öncesinde ürettiği ipek bakımından Bursa’dan sonra²⁸ ikinci sırada yer alan Bilecik’te toplam 40 İpek fabrikası²⁹ bulunmaktaydı. Bunun yanında bölgede ormanlık alanlar çok geniş bir yer kaplamakta, bölgenin bu yapısı Bozüyük ve İnegöl çevresinde kerestecilik işletmelerinin kurulmasına ve ekonomik anlamda gelişmesine etki etmekteydi. Ayrıca Bilecik ve çevresinin nüfusuna bakacak olursak mütareke öncesinde yapılmış olan nüfus kayıtlarına göre Bilecik’in nüfusu çeşitli nedenlerden dolayı değişim göstermekteydi. Osmanlı Devleti’nde ilk nüfus sayımı 1831 yılında yapılmıştı (Çadircı, 1997:45). Bu ilk nüfus sayımının nedeni devletin kötü gidişatını engelleme çabalarıyla beraber vergi mükellefi kişileri belirlemek ve askere alımlarda kullanmak amaçlanmıştır. Bu sebeple bu nüfus sayımında Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfus sayıma tabi tutulmuştur. Yapılan bu ilk nüfus sayımlarında Bilecik merkezinde bulunan toplam erkek nüfusu 8755’dir. Toplam nüfus ise 2 ile çarpacak olursak 17510 olduğunu görmekteyiz (Karal, 1997:10-12-110).

Göçler nedeniyle kimi zaman sancağın nüfusu yıllara göre artış göstermiştir. 19. yüzyıl sonunda sancağın toplam nüfusu 197.092 iken (HVS, 1316:300-325), 1900 yılına ait

²⁸ Bursa Merkezine bağlı kaza, nahiye ve köylerinde 51 adet ipek fabrikası bulunmaktaydı (Demiryürek, 2011:212).

²⁹ Bilecik Anadolu şehirleri arasında koza üretimi noktasında önemli bir merkez konumundaydı. 1907 yılında Bilecik’te yıllık üretilen ipek miktarı 1.200.00 kilo olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda Üretilen bu ipeklerin büyük bir kısmı Lyon, Marsilya ve Napoli gibi Avrupa şehirlerine ihraç edilmekteydi (Demiryürek, 2011:193).

Hüdavendigâr vilayeti salname kayıtlarına göre sancağın toplam nüfusu 215.737'ye yükselmiştir (HVS, 1316:348-349). 1907 yılında yapılan sayıma göre Bilecik ve çevresinin toplam nüfusunun göçlerinde etkisiyle 240.601 (HVS. 1324:348) olduğu görülmektedir.

I. Dünya Savaşının hemen öncesinde ise Bilecik'in nüfusunda az da olsa bir azalma göze çarpmaktadır. Osmanlı Devletinin toplam nüfusu 18.520.016 iken bu dönemde Bilecik'in nüfusu 236.491'e düşmüştür (Karpaz, 2003:214). Savaşın başlangıcından bir yıl sonra yapılan nüfus sayımlarında ise Bilecik'in nüfusunun daha da azalarak 233.269'a düştüğü görülmektedir (Demiryürek, 2011:124; BOA. DH. EUM. KLU.15/73). Savaş ortamında askere giden erkek sayısının artmasıyla beraber yıllara göre bütün Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Bilecik'te de nüfus oranında büyük bir azalmanın olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

1.2.2. Birinci Dünya Savaşında Sırasında Bilecik

Birinci Dünya Harbinin yaşandığı 1914–1918 yılları arasında Bilecik ve çevresinden birçok kişi³⁰ askere alınmıştır. Farklı farklı cephelerde savaşan bu askerler çok zor şartlarda savaşı sürdürmeye çalışmış ve büyük sıkıntılar³¹ yaşamıştır (The Encyclopaedia of Islam, 1960:1218). Üretim çağındaki nüfusun askere alınmış olması büyük ekonomik problemler doğurmuş, tarım ve hayvancılık sektörlerinde üretim düşmüştür. Savaşın sürdüğü dört yıl boyunca tüm Anadolu'da hissedilen problemler Bilecik ve çevresinde de belirgin bir şekilde hissedilmiştir.

Dünya Harbi sırasında Türk ordusunun Çanakkale Savaşlarındaki başarılı mücadelesinin ardından bu cephede savaşmış olan askerler güneydeki İngilizlere karşı takviye kuvveti olarak Arabistan'a sevk edilmeye başlanmıştı. Arabistan yarımadasına

³⁰ Birinci Dünya Harbinin ilk senesinde 1310 (1894) doğumludan yukarısı 1285 (1869) doğumluya kadar askere alınmıştı. Köylerde ise erkek olarak sadece 20 yaşın altındaki ve 45 yaşın üstündeki nüfus kalmıştı. Bilecik halkı sadece I. Dünya Harbi sırasında değil, Balkan Harbi sırasında da büyük fedakârlık göstermiştir. Söğüt ve nahiyeleri (Mihalgazi, İnönü, Bozüyük ve Domaniç'ten toplanan) 2000 kişilik dört bölükten oluşan bir tabur kurmuştu. Bu taburun ismi de yine Ertuğrul Taburuydu. Bu tabur 2 ay boyunca Binbaşı Nurettin Bey komutasında Söğüt'te talim yapmış ve sonrasında 2 yıl devam edecek olan Balkan harbine katılmıştır. 2000 kişilik ordudan sadece %10'u sağ olarak vatanlarına dönebilmiştir (Akbaş, 2011:5).

³¹ "Arabistan'a giden askerler Urfa Siverek'ten geçerken bir köye uğruyor. Çok aç olan askerler evdeki teyzeye soruyor paramız var bize yiyecek ver diyor ama teyze Tunna –Tunna diye cevap veriyor. Evde bulunan unlardan ekme yapıp yedik. Asker o kadar açtı ki 5 kazan pilav yaptık yedik yetmedi bir beş kazan bulgur pilavı daha yaptık. Boru çalınarak asker yemeğe çağrıldı. Hatta çantalarımıza bile pilav doldurduk" (Akbaş, 2011: 11).

İstanbul-Sakarya-İzmit-Balıkesir-Bursa şehirlerinden yapılan bu sevkler genel anlamda demiryolu ağına sahip olan Bilecik üzerinden yapılmaktaydı. Bilecik Askerlik Şubesi de 1916 Mart ayında 1310, 1311, 1312 ve 1313 doğumlu olan bölge erkeklerini askere çağırarak kıtalarına sevk etmiştir. Asker ihtiyacı neticesinde sonradan 1314 ve 1315 doğumlularda cepheye savaşmak adına askere çağrılarak ihtiyaç duyulan cephelere trenler ile sevk edilmişti. Harp sırasında Bilecik ve çevresinden askere sevk edilenler önce Eskişehir'deki sıhhiyelere götürülür ve burada 20 günlük bir muayeneye tabi tutulur ve yaklaşık 15–20 gün boyunca iğne ve aşı vurulup askere gönderilirdi. Ancak bu yolculuk mesafenin uzunluğu nedeniyle çok çileli geçmekteydi. Özellikle Arabistan'a sevk edilen askerler trenler ile yollanıyordu. Ancak tren yolu hatlarında yapımı tamamlanmamış bölgeler vardı. Toros tünelleri inşaat halindeydi. Bu sebeple burada trenlerden indirilen askerler 3 gün yürüyerek Toros dağlarını aşmak zorunda kalıyordu. 4. gün sonunda Tarsus istasyonuna varabiliyordu. Buradan yeniden trenlere bindirilen askerler Adana'ya kadar gider ve sonra İslâhiye dağına yaya olarak geçerlerdi (Akbaş, 2011: 6). Bu uzun yolculuk sonunda birliklerine sağlıklı bir şekilde ulaşmayı başarmak neredeyse büyük bir mucizeydi. İlkel şartlarda gerçekleşen bu sevkîyat sonunda askerlerin birçoğunda ishal, tifo, sıtma gibi hastalıklar ortaya çıkmaktaydı. Sağ salim birliklerine ulaşan askerlerde cepheye sağlıklı koşullardan etkilenerek hasta olmaktadır³². Bu nedenle I. Dünya Harbi'nde Arap yarımadasında savaşmak zorunda kalan bu askerler sadece İngiliz, Fransız birlikleri ile değil aynı zamanda salgın hastalıklarla da savaşmak zorunda kalıyordu. Çoğu askerin dizden aşağısı şişmekte, baldırları ve diş etleri kanamaktaydı. Bu hastalığın ismi ise "İskorbit" hastalığı idi. Bu hastalıktan ötürü bazı askerlerin ayakları bile kesildiği olmuştu. Bilecik bölgesinden Arabistan yarımadasına sevk olan Jandarma Onbaşı Ali de Arabistan çöllerinde savaştığı bir günü şu şekilde anlatıyordu:

"Tikrit çölünde istirahattayız. Ayaklarım şişmişti. Yürüyemez bir haldeydim. Komutan, doktora çıkmam için izin verdi. Revire gittim ve doktor durumumun ciddi olduğunu söyleyerek Seyyar hastaneye sevk etti. Hastaneye vardığımda burada sadece iki doktor vardı. Ayaklarıma verdikleri tentirdiotu sürüyor, ağzımı ise tonikli su ile gargara yapıyordum. Hastanede hastaların büyük bir kısmı yatıyor, yer bulamayan veya daha iyi olanlar oturuyordu. Musul'da ki Hastanede 10 gün kadar kaldıktan sonra ayağımın şişi inmişti. Ayağımın kesileceği korkusuyla yaşamak

³² Bilecik'in Söğüt ilçesinden Ali Onbaşı bu durumu şu şekilde ifade ediyordu: Birçok asker ishalden dolayı ayrılıyordu. Banyo yapamamaktan dolayı bit salgını oluyor ve bu sebeple bizi zaman zaman hamamlara sokuyorlardı. O kadar çok yol yürüyorduk ki artık bütün askerlerin ayaklarının altında birçok kabarcık oluşmuştu. Su toplamıştı. Tecrübeli arkadaşlarımızdan birisi tuzlu suya sokarak rahatlayacağımızı söyledi, gerçekten işe yaradı biraz da olsa sancılarımız azaldı (Akbaş, 2011: 12-19).

zorunda kalmıştım. Orada kaldığım süre içerisinde Bilecik ve çevresinden de gelen birçok asker vardı. Ordu Karargah çavuşu Bahrilerin Koca Arif ve Esri Köyünden Halil bunlardan birkaçıydı. Söğüt'teki mahalle komşularımız da buradaydı. Kızılsaraylı İbrahim oğlu Mustafa, Köse Şükri, Yumuk İbrahim, Memiş Ağanın Kazım” (Akbaş, 2011:21-23).

Görüldüğü gibi bu dönemde birçok kişi Bilecik ve çevresinden gelerek Arabistan çöllerinde zor şartlarda savaşmak zorunda kalmıştı.

Harbin başlangıcında İtilaf kuvvetlerine karşı başarılı olan Osmanlı askerleri ilerleyen süreçte bu başarısını devam ettirmekte zorlanmıştı. İngilizler ve Fransızlar sömürgelerinden getirdikleri askerler ile savaşmakta ve savaş bölgesine yakın olan sömürgelerinden ihtiyaçlarını karşılayabilmekteydi. Zengin sömürgeleri sayesinde İtilaf Devletleri cephede büyük sıkıntılar yaşamamaktaydı. En azından Osmanlı Devleti'nden çok daha iyi bir konumdaydı. Buna mukabil Osmanlı Devleti'nin savaşı sürdürebilmesi büyük oranda Almanya'dan gelen yardımlara bağlıydı. Cephelerde bu durum yaşanırken savaşa gitmeyen Osmanlı halkı da bu harpten doğrudan etkileniyordu. Ziraat, ticaret ve eğitim savaşın devamında daha da kötüleşmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti harbe girdiğinde genel seferberlik ilan etmiş ve 20 ile 45 yaş arasındaki bütün erkek nüfusu askere çağırılmıştı. Ancak cephede artan asker ihtiyacı dolayısıyla Anadolu'dan yeni birliklerin istenmesi ise Anadolu şehirlerinin vaziyetini daha da vahim bir duruma sokacaktı. Meclis bir kanun çıkararak 45 yaş üstündeki ve askeri kabiliyeti olan erkek nüfusu cephede savaşmak için askere alınmasını istiyordu (MMZC. C.1, D.3, 7 Kanunuevvel 1915:207). Bu kanunun meclisteki görüşmeleri sırasında söz alan Bilecik Mebusu Mehmed Sadık Bey;

“Şimdi umumiyetle 45 yaşından yukarı eli silah tutanları sevk edecek olursak, gerek nakliyat ve gerek ziraat işini görenler bunlar olduğu için bu işler de bozulacaktır. Onun için, bu mesele tahfif edilmelidir. Çünkü bir zürra, iki, üç çift koşan bir adamın evladı, damadı askere gitmiş, kendisi o çiftlerin başında çoluk çocuğuyla, kadınlarıyla yalnız kalmış, o da askere alındığı zaman bütün işler muattal kalacak ve bu suretle heyet-i umumiyemiz bundan zarar görecektir.”

diyerek bir bedel karşılığında bu kişilerin muaf tutulmasını teklif etmiş, Ancak bu teklif meclis tarafından kabul edilmemişti. 21 Şubat 1916 tarihinde ise 17 yaşındaki erkek çocuklarının ihtiyaç halinde Haziran ayından itibaren askere alınması ile ilgili kanun tasarısı meclis gündemine geliyordu. Bu kanundan da anlaşıldığı gibi cephede işler yolunda gitmemekteydi. Bu kanun tasarısı sırasında söz alan Bilecik Mebusu Mehmed Sadık Bey, 17 yaşında askere alınacak gençlerin Haziran yerine Ağustos ayında askere

alınmasının daha uygun olacağını belirterek bu sayede hem eğitim-öğretim³³ döneminin tamamlanmış olacağını hem de Ağustos ayına kadar çiftçinin mahsulâtı bu gençler tarafından tarladan kaldırılacağını söylemişti. Bunun üzerine Mehmed Sadık Bey'in bu teklifi kabul edilmişti (MMZC. C.2, D.3, 8 Şubat 1915:103–105). Bu kanunun mecliste onaylanmasından sonra Bilecik'ten de 17 ve 18 yaşındaki gençler Ağustos ayından itibaren birer ikişer ay arayla cepheye sevk edilmeye başlanmıştı (Koca, 1965:79). 17 yaşında askere çağrılan bu gençler askerlik şubelerinde üç kısma ayrılıyordu. Vücutları gelişmiş, yapılı, uzun boylu olanlar birinci sınıfı oluşturuyor ve bunlar kısa bir süre talim gördükten sonra doğrudan harp cephelerine giderek ölüm-kalım savaşı yapıyordu. İkinci kısım ise bünye itibarıyla pek fazla gelişmeyen sınıfı oluşturuyordu. Bunlar ise cephe gerilerinde görev verilmek üzere yine cephelere sevk ediliyordu. Üçüncü sınıfı oluşturanlar ise vücut yapıları gereği çelimsiz ve cılız oldukları için gelişmeleri amacıyla gelecek seneye bırakılıyordu³⁴. Buna mukabil 17 yaşından 45–50 yaşa kadar olan erkek nüfusunun cepheye alınması bütün Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Bilecik ve çevresinde de sıkıntıları beraberinde getirecekti. Ancak yapılacak fazla bir şey yoktu.

Savaş esnasında yaşanan bu sıkıntılar yanında bir de Ermeni meselesi patlak vermişti. Yüzyıllardır Müslümanlarla beraber aynı coğrafyada yaşayan Osmanlı Ermenileri bazı bölgelerde çeteler kuruyor, isyan ediyor, Türk köylerini basıyor ve İtilaf Devletleri'nin vaatlerine kanıyorlardı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1915 tarihinde Tehcir kanunu çıkarmak zorunda kalarak Anadolu'da bulunan ve Osmanlı'ya karşı silah kuşanıp isyan eden Ermenilerin Musul-Halep-Şam gibi vilayetlere gönderilmesini kararlaştırdı. Ermeniler ile Müslüman ahali o kadar iç içeydi ki, hemen hemen bütün Anadolu şehirlerinde Ermeni nüfusunun varlığından az da olsa söz etmek mümkündü. Tehcir kararının alındığı 1915 senesinde Bilecik ve çevresinin toplam nüfusu içerisinde Ermeniler 24.081 kişi ile % 10,7'lik bir paya sahipti (BOA. DH. EUM. KLU.15/73). Bilecik ve çevresinde yaşayan bu Ermenilerin ne kadarının tehcire tabi tutulduğu hakkında arşiv vesikaları ne yazık ki bizlere kesin bir sonuç vermemektedir. Ancak

³³ Bilecik ve çevresinde 1914 Nisan ayında bölgede eğitim veren medreseler tatil olmuştu. 1914 senesi Temmuz ayında I. Dünya Harbinin patlak vermesi üzerine ise Bilecik'in köylerinde tedrisatta bulunan medreseler, bir daha açılmamak üzere kapatıldı (Koca, 1965:75).

³⁴ 1915 yılında çıkarılan bu kanun neticesinde Bilecik'in Söğüt ilçesine Bağlı Çaltı köyünden 17 yaşında 30'un üzerinde genç askere çağrılmıştı. Bu kişilerden vücut yapısı itibarıyla gelişmiş ve cepheye savaşabilecek kudrete sahip Halil Koca ve Halit Hasan olmak üzere iki kişi seçilmişti. Cephe gerilerinde görev yapmak içinse Abdullah Gökçe, Mehmet Tiftik ve Tefvik isminde üç kişi seçilirken geri kalanlar ertesi sene biraz daha gelişmeleri için çelimsiz ve cılız sınıfına ayrılmıştır (Koca, 1965:80).

1915 senesinde Bilecik ve Söğüt'teki Ermenilerin bir kısmı Halep ve Musul taraflarına tehcir edilmişti. Bilecik'ten Ali Onbaşı hatıralarında Musul'da bulunduğu sırada gönderilen Ermenilerden bir kısmını gördüğünü ifade eder:

“Söğüt Ermenilerinden Muratçalı Urgancı Ürpen, Bilecik at arabacılarından Artin ve Tenekeci On ikinin kızına tesadüf ettim. Nasılsınız diye hal hatırlarını sordum. Durumlarının iyi olduğunu ifade ettiler. Geçimlerini sağlıyorlardı. Urgancı Ürpen, sebze yetiştiriyordu. Sohbetimiz eski günlerden olmuştu. Bana söğüttekileri sorarak kalanların kulaklarını çınlattık. Burada rahatlarının iyi olduğunu birkaç kez tekrarladı”

diyerek, Bilecik'ten gönderilen Ermeniler hakkında da bilgiler vermiştir (Akbaş, 2011:30). Daha sonraki yıllarda yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin başını büyük oranda ağrıtabilecek olan bu mesele Ermeniler tarafından “Ermeni Soykırımı” şeklinde dünyaya ilan edilecekti. Ancak 1915 yılında Bilecik'ten gönderilen Ermenilerin tehcir edildikleri bölgelere sağ salim gittiklerini ve burada rahat bir şekilde hayatlarına devam ettiklerini biliyoruz.

Harp bütün şiddetiyle devam ederken bir diğer problemde Hintli ve Arap Müslümanlardan³⁵ gelmekteydi. İngilizler, Hintli ve Arap Müslümanlara karşılarında Alman askerlerinin olduğu propagandasını yapıyor ve buna inanan Hint ve Arap Müslümanları Osmanlı ordusuna karşı savaşıyordu. Tüm bu olumsuz şartlara Osmanlı Devleti'nin bağlı bulunduğu İttifak grubundan kopmalar başlayınca Osmanlı Devleti de savaştan çekilmek durumunda kalmıştı. Böylelikle 4 yıl devam eden I. Dünya Harbi'nin faturası da çok ağır olmuştu.

Sonuç olarak bütün Anadolu'da olduğu gibi Bilecik coğrafyasında da birçok kişi cephede savaşmak için askere alınmış, ancak geri dönememiştir. Geri dönmeyi başarabilenler için ise savaşın bitmediği kısa sürede anlaşılacaktı. Terhis olarak memleketlerine dönen Bilecikli askerler, yeni bir savaş için teşkilatlanmaya başlayacaktır.

1.3. Mondros Mütarekesi ve Bilecik'in Durumu

1918'in Eylül ayı içerisinde Bulgar Cephesinin hiç beklenmeyen çöküşü neticesinde bütün Avrupa cephelerinde bir çözümlüş başlamıştı (Selvi, 2011:61). 15 Eylül'de ise İtilaf Devletleri Makedonya cephesini yarmış ve böylelikle İtilaf orduları doğrudan doğruya

³⁵ Bilecikli Ali Onbaşı, “Cephede 150 ye yakın İngiliz askeri esir aldık. Ancak yakalananların hepsi Hint askerleriydi. Kendilerine karşılarında alman askerlerinin olduğu propagandası yapılarak üzerimize saldırtıyorlardı. Hâlbuki içimizde Alman diye bir asker mevcut değildi” (Akbaş, 2011: 16) demektedir.

İstanbul için tehlike oluşturmaya başlamıştı. Durumun vehametini anlayan İttihat ve Terakki önderleri, antlaşma teklifinde bulunmak zorunda kalmış ancak İtilaf devletleri savaşın uzamasının en büyük sorumlusu olarak gördüğü Osmanlıya olumsuz yanıt vermişti. Bunun üzerine 7 Ekim 1918’de Talat Paşa hükümeti istifa etmiş, İttihat ve Terakki önderleri³⁶ ise bir Alman denizaltısıyla yurdu terk etmişlerdi (Şamsutdinov, 1999:26; Yücel, 2001:27). Mondros’un imzası sonrası İttihat ve Terakkinin önde gelen liderleri yurt dışına kaçmış ancak Osmanlı Devleti belki de Avrupalı devletlere iyi görünebilmek amacıyla onları yargılama yoluna gitmişti. Nitekim yargılamaları uzunca bir süreç devam edecekti (Vakit, 15 Mayıs 1919:1; Vakit, 18 Mayıs 1919:1; Alemdar, 15 Mayıs 1919:1).

Diğer yandan İstanbul’da bulunan ve Kütü’l-Amere’de Türk ordusu tarafından esir alınan General Towshend’in çabasıyla İtilaf devletleri ile temasa geçmeyi başaran yeni hükümet nihayet ateşkes antlaşması için İtilaf devletlerini görüşmeye razı etmiştir (Tansel, 1991:20; Hülagü, 2001:20). Bu girişimlerin olumlu sonuçlanması üzerine Arthur Calthorpe, Babıali’ye bir tel çekerek Osmanlıyı temsil edecek heyetin³⁷, Limni adasında demirli bulunan Agememnon adlı savaş zırhlısına gönderilmesini istemiştir (Akkılıç, 1997:20). Bunun üzerine Türk heyeti Limni Adasının Mondros Limanında yapılacak olan görüşmelere katılmak üzere yola çıkmıştır (Jaeschke, 1989:1).

Osmanlı Heyeti adına Mondros Mütarekesine Bahriye Nazırı Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet Bey, Erkan-ı Harbiye Kaymakamlarından Sadullah Bey katılırken, İtilaf devletleri adına sadece İngiliz heyeti³⁸ katıldı bu heyet üyeleri arasında, Sir Arthur Calthorpe, Binbaşı Dixon, Miralay Labens ve Seymour bulunmaktaydı (HR. SYS, 2305/20). 27 Ekim Tarihinde başlayan müzakereler 3 gün sürdü (Jaeschke, 1989:1). Ancak bu görüşmeler, Osmanlı yöneticilerinin umutlarının tersine, Amiral

³⁶ Enver, Talat, Cemal Paşalar, Doktor Nazım ve Bahaddin Şakir, Azmi, Bedri Beyler, 2 Kasım Tarihinde Anadolu’yu terk etmişlerdi (Karabekir, C.I, 2003:85).

³⁷ “Ancak İstanbul’un bu karışık ortamında önemli bir sorun daha ortaya çıktı: Osmanlı Devletini mütareke görüşmelerinde kim temsil edecekti? Padişah saraydan birisinin, mesela Meclis-i Ayan üyesi, eniştesi Damat Ferit Paşa’nın mütarekede Osmanlı Devleti’ni temsil etmesini istiyor, böylelikle hanedanın çıkarlarının daha iyi korunacağını hesaplıyordu. Sadrazam bu teklife, şiddetle karşı çıkarak “Bu adam mecnundur (delidir), devleti temsil edemez” diyor ve hükümetten bir bakanın görüşmelere katılmasında ısrar ediyordu (Selvi, 2011:18). Hükümet krizini göze alamayan Sultan Vahdettin’in, Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey’in mütareke görüşmelerinde temsilci olmasını kabul ettiği de bir gerçektir” (Selvi, 2011:19)

³⁸ Müttefik devletler adına sadece İngiliz temsilcisi Viamirali Calthorpe’nin bulunması ve mütarekeyi sadece İngilizlerin imza etmiş olması müttefik devletler arasında tartışmalara da neden olmuştu.

Calthorpe'un ödün vermez bir tutumla dayattığı ateşkes koşullarının 30 Ekim 1918 de imzalanmasıyla³⁹ sonuçlandı (Demirel, 2010:11; Akkılıç, 1997:20). İngilizce ve Fransızca hazırlanan mütareke şartları üzerinde herhangi bir anlaşmazlık çıkarsa İngilizce metin kabul edilecekti (HR. SYS, 2305/20). Böylelikle Osmanlı Devleti ateşkes antlaşmasını imzalamış oldu.

Görüşmeler esnasında Türklerin lehine çok az değişiklikler yapılsa da Mondros mütarekesi⁴⁰ çok ağır şartlar taşıyordu (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:33, G:11, B:11-1,2). Osmanlı Devletinin resmi görüşüne göre, Amiral Calthorpe'un görüşmeler sırasında göstermiş olduğu sıcak ve samimi tutum memnurlukla karşılanmıştı (Hülagü, 2001:20). Bu sebeple mütarekeden sonra İstanbul ve çevresinde çok iyimser bir hava esiyor, İngilizlerin Osmanlı toprak bütünlüğünü koruyacağı düşüncesi her tarafa yayılıyordu (Selvi, 2011:13).

Takdir edenler, muharebenin resmen bittiğini, bu yüzden İstanbul'un harple işgalinin ve yeni bir istila ve ilerleme hareketinin önüne geçildiğini, fırsat bekleyen unsurların fenalığından Türklerin korunduğunu söylüyorlardı. Tenkit edenler, mütarekenin 4. ve özellikle 7. maddesine bakarak memleket içinde ayrılıkların körükleneceğini, istiklal ve istikbalin tehlikeye düşeceğini iddia ediyorlar ve düşmanların dilediklerini yapmak için mütarekenamenin ellerinde bir alet olacağını ifade ediyorlardı (Selvi, 2011:20-21).

İstanbul'un iyimser tablo çizmesine rağmen yurt genelinde mütarekenin hemen akabinde yaşanan hadiseler bunun tam tersini göstermekteydi. Çünkü İngilizler Mütarekenin 7. maddesine dayanarak 3 Kasım günü Musul'u işgal etmişlerdi. Ayrıca Rum halkı mütarekenin imzalanmasından hemen sonra 6 Kasım 1918 günü İzmir'de gövde gösterilerine başladı. Anadolu Bankası'nda Türk bayrağı yırtıldı ve birçok Rum kilisesinde Türkleri tahkir edecek konuşmalar yapılmaya başlandı (Akandere, 2008:508-509; Öktem, 1991:8).

İtilaf Devletleri 13 Kasım 1918'de 55 savaş gemisinden oluşan donanması ile mütarekenin birinci maddesini uyarınca İstanbul'a gelerek işgali başlattılar. Bütün bu gelişmelere rağmen mütarekenin ilk günlerinde Osmanlı tarafı İstanbul dışında hiçbir

³⁹ Mütareke saat 10:03'te imzalandı ve hangi bölgelerin tahliye edilip İtilaf askerlerine terk edildiği hakkında bilgi için bkz. (HR. SYS, 2305/24).

⁴⁰Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan ateşkesi 25 maddeden oluşmaktaydı. Anlaşmanın maddeleri için bkz. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:33, G:11, B:11-1,2).

Osmanlı toprağının işgal edilmeyeceği inancını taşımaktaydı. Ancak bu inanç ve düşünceler kısa sürede yerini umutsuzluğa bıraktı. Çünkü İstanbul'un işgali bir son değil başlangıçtı. İtilaf Devletleri vakit kaybetmeden Mondros'un 7. maddesine dayanarak yurdun değişik bölgelerini işgale başladılar. Çanakkale, Kütahya, Eskişehir, Samsun, Afyon, Merzifon İngilizler tarafından, Toros tünelleri ve Çukurova bölgesi Fransızlar tarafından, Kuşadası, Marmaris, Bodrum, Fethiye, Konya, Antalya ve Burdur şehirleri ise İtalyanlar tarafından işgal edildi (Demirel, 2010:12).

Mondros Mütarekesinin savaşa son veren bir ateşkesten ziyade bir anlaşma niteliğinde olduğu görülüyordu. İtilaf Devletleri, Birinci Dünya Savaşında mağlup ettiği Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile imzalamış oldukları mütarekelerde, ellerindeki bütün silah ve cephanenin teslimini ve kendileri için tehdit olabilecek eratin terhisini istemişler ve bunda da büyük oranda başarılı olmuşlardı. Bunun neticesinde İttifak Devletlerinin bütün savunması etkisiz hale getirilmiş ve mütareke sonrasında yeni bir savaş döneminin başlamasını önlemişlerdi (Selvi, 2011:21).

Mondros Mütarekesi, İtilaf ordularıyla 4 yıl boyunca savaşmış olan Türk milletinin bir bakıma yok edilmesini amaçlayan emperyalist bir politikanın belirlediği, bir yok oluş fermanı idi. Coğrafi keşifler neticesinde dünyanın birçok bölgesini sömürerek⁴¹ kanun tanımayan bu emperyalist devletler, Şark Meselesinin⁴² son aşamasını gerçekleştirerek Osmanlı Devletinin elinde kalan son toprak parçası olan Anadolu'yu tamamen alabilmek adına mütareke şartlarını son derece akıllıca maddeler dikte ederek, amaçlarına ulaşabilmek için her türlü askeri ve stratejik üstünlüğü ellerine almışlardı (Hülagü, 2001:22–23). Ayrıca Mondros Ateşkesi bütün Anadolu'yu İtilaf kontrolüne

⁴¹ Versailles Konferansı sırasında ABD Basın Kurulu başkanı olan R. S. Becker Anadolu coğrafyası için şu sözleri telaffuz ediyordu: *“Türkiye, hiç kuşkusuz, savaşın en zengin ganimetiydi... Bu ülkede, el değmemiş petrol, bakır, gümüş kaynakları ve tuz yatakları vardı. Hidroteknik mühendislerinin yardımıyla muazzam ölçüde ürün verebilecek olağanüstü verimli tarlalar bulunmaktaydı. Daha da önemlisi, bu ülkenin ağır çalışma koşullarına alışmış kalabalık ahalisi, sürekli bir egemenlik altında, muazzam zenginlikler yaratabilir ve geniş bir ticaret geliştirebilirdi.”* Bu sözlerden de anlaşılmalıdır ki İtilaf Devletlerinin Anadolu için tek düşüncesi vardı. O da tamamıyla sömürmekti (Şamsutdinov, 1999:39).

⁴² “Doğu Sorunu” ya da “Şark Meselesi” olarak tarihe geçen bu siyasi terim Hıristiyan Avrupalıların nezdinde Türklerin Avrupa'daki ilerleyişini durdurmak, Osmanlı hakimiyetindeki Hıristiyanları kurtarmak, onların lehine reformlar yaptırmak, Osmanlı Devleti'nden her türlü imtiyazı koparmak, Osmanlı topraklarını parçalamak ve paylaşmak; böylelikle Türkleri Avrupa ve Anadolu'dan atmaktır. Bu meselenin ortaya çıkışı, başlangıcı konusunda tarihçiler farklı bakış açılarıyla, farklı görüşler ortaya atmışlardır. İlk olarak Viyana Kongresi'nde (1815) siyasi bir anlamda kullanılan bu meselenin başlangıcını, İlkçağ'da Türk göçlerinin Avrupa'ya yayılmasıyla başlayan bir sorun olarak daha uzak geçmişe dayandıranlar da vardır. “Şark Meselesi” hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Koca, 2010:18).

sokmaktaydı. Bu antlaşma Bilecik ve çevresi içinde ciddi tehlike sinyalleri vermektedir. Anadolu için son derece önemli bir geçiş güzergâhında bulunan Bilecik, bir bakıma Anadolu'nun içlerine açılan kapı konumundaydı. İstanbul-Ankara demiryolu bağlantısı, Bursa-Ankara karayolu bağlantısı ve daha içeriye giden bütün yolların kesiştiği nokta Bilecik coğrafyasından geçmekteydi. Zaten bu sebepten dolayı Türk milli mücadelesinin büyük bir kısmına sahne olan ve en fazla tahribe uğrayan Anadolu şehri de Bilecik olacaktı.

Bilecik coğrafyası bu stratejik konumundan dolayı, İtilaf devletleri tarafından kesinlikle hakim olunması elzem bir bölge konumundaydı. İtilaf devletleri mütareke imzalanır imzalanmaz birçok Anadolu bölgesini kendi aralarında taksim ederek işgal etmeye başlamıştı. İngiltere Irak'a yerleştikten sonra Suriye ve Filistin'i Fransa'ya vermişti. İtalya'ya ise Antalya ve Konya bölgesini vermişti. Ayrıca İngilizler İzmir ve çevresinin Yunanlılar tarafından işgal edilmesini teşvik ederken kendisi de Bursa ve Bilecik yöresi ile Marmara kıyılarını gözüne kestirmişti (Hülagü, 2001:23–24). İngilizler 18 Ocak 1919 tarihinden itibaren demiryolu hattı üzerindeki şehirlere kontrol birlikleri göndererek 22 Ocak 1919'da Eskişehir'e kadar olan şehirleri kontrolü altına aldı. Böylelikle stratejik ve coğrafi öneme sahip olan Bilecik'te İngiliz denetimine girmiş oluyordu. İngilizler işgal ettikleri şehirlere asker takviyesi yaparak bölgedeki nüfuzunu artırmaya çalışıyordu. Genel anlamda kendi sömürgelerinden getirmiş olduğu Hintli Müslümanlar ile bu işi yapmaya çalışmıştı (Koçlu, 2010:22). Daha sonraki bölümlerde de ifade edeceğimiz gibi Bilecik'te de demiryolu güzergâhlarında İngilizler adına Hintli Müslümanlar kontrolü sağlayacaktı.

Ancak İngiliz ordusu içerisinde bulunan Hintli Müslümanlar Anadolu'da Müslüman kardeşleri olan Türklere karşı iyi muamele yapıyor, yardıma ihtiyacı olan halka yardım ediyor, hatta Anadolu'daki milli direnişe sempati gösteriyorlardı. Hintli Müslümanların bu uygulamaları bir bakıma İngilizlerin de elini kolunu bağlayan bir unsur olacaktı (BOA. DH. EUM SSM, 39/30).

1.3.1. Bilecik'in İdari ve Ekonomik Yapısı

Milli Mücadelenin büyük bir kısmının gerçekleşmiş olduğu Bilecik, Mondros Mütarekesinin imzalandığı tarihte Hüdavendigâr Vilayetine bağlı bir sancak konumundaydı. Osmanlı Devletinin kurucusu olan Osman Bey'in babası Ertuğrul

Gazinin isminden dolayı Bilecik'e Ertuğrul ismi verilmişti. Bu dönemde İnegöl, Yenişehir, Söğüt, Bozüyük, Lefke (Osmaneli), Yarhisar, Gölpaazarı, Pazarcık (Pazaryeri), Ertuğrul Sancağına bağlı merkezlerdi⁴³.

Engelibeli ve dağlık bir arazi yapısına sahip olan Ertuğrul Sancağı geniş ormanlık alanlara sahipti. Sancağın engelibeli yapısından dolayı tarımda genel anlamda buğday ve arpa üretimi yoğundu. Küçük ve büyükbaş hayvancılıkta önemli miktarda yapılmaktaydı. İpek ve kadife üretimi ise bölgede son derece önemli bir geçim kaynağıydı.

Ancak Bilecik ve çevresinden Balkan Harbi ve I. Dünya harbi sırasında birçok erkek nüfus cepheye savaşmaya gitmişti. Bu sebeple bölgenin ekonomisi bütün Osmanlı coğrafyasında olduğu gibi savaş sürecinde Bilecik'te de sekteye uğramıştı.

1.3.2. Bilecik'in Nüfusu

1900 yılında Bilecik Sancağının toplam nüfusu 197.092'dir (HVS. 1316:300–325). 1907 yılına gelindiğinde ise nüfus 240.601'e yükselmiştir (HVS. 1324:606-607). Bu tarihten sonra ulaşılabilen en teferruatlı nüfus verileri 1915 yılına aittir. Bu verilere göre Bilecik Sancağının bu tarihteki toplam nüfusu 224.775'tir. Görüldüğü üzere Sancağın nüfusu 1907 yılına göre % 6–7 oranında bir düşüş kaydetmiştir. Bu düşüşün temel nedeninin Birinci Dünya Savaşının çıkması neticesinde erkek nüfusun silâh altına alınmış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bundan sonraki süreçte işgaller nedeniyle nüfus verilerinin tespit edilmesi imkânsız hale gelmiştir. Bununla birlikte işgallerin sona ermesi ve yeni devletin tesis edilmesinin akabinde 1927 senesinde ilk nüfus sayımı gerçekleştirilerek, il ve kazalardaki erkek ve kadın nüfus ayrıntılı profilleriyle tespit edilmiştir.

Bu dönemde Bilecik'in nüfusu 53.498 Erkek ve 60.162 Kadın olmak üzere toplam 113.660'tır (İUM, 1927:II-XVII). Ancak idari taksimattaki yeni düzenleme ile Bilecik sancağına bağlı bulunan Yenişehir ve İnegöl ilçeleri 1927 nüfus sayımında Bursa'ya bağlı ilçeler olarak sayıma tabi tutulmuş ve bu nedenle Bilecik nüfusuna dahil edilmemiştir. Yapılan bu nüfus sayımında Yenişehir 20.846 erkek ve 22.198 kadın

⁴³ Ertuğrul Sancağına bağlı köy kasaba ve ilçe merkezleri için daha detaylı bilgi için bkz. (Demiryürek, 2011:33-41).

olmak üzere toplam 42.684, İnegöl ise 27.785 erkek ve 31.376 kadın olmak üzere toplam 59.161'dir. İki ilçenin toplan nüfusu ise 101.845'tir. Buradan hareketle 1915 ile 1927 yıllarına ait toplam nüfus hakkında mukayese yapabilmek için eski idari taksimat çerçevesinde hesaplama yapmak gerekmektedir. Bu nedenle İnegöl ve Yenişehir'in toplam nüfuslarını Bilecik nüfusuna eklediğimizde 215.505 rakamına ulaşılmaktadır (İUM, 1927:II-XVII; DS. Bilecik Bölümü, 1927:601).

İki tarih arasındaki 12 yıllık zaman zarfında nüfus miktarındaki azalmanın 9.270 olduğu gözükmektedir. Her ne kadar %4 oranındaki düşüş makul görünmüyor olsa da savaşların sona ermesinin akabindeki beş yıllık periyotta dağınık aile hayatının düzene girmesi, gerçekleşen yeni evliliklerin doğum oranlarını yükseltmesi, nüfus mübadelesi sonrası göçlerin gerçekleşmesi nedeniyle savaş yıllarında çok daha düşük seyretmesi beklenen nüfusu artırmış olması muhtemeldir.

1.4. Mütarekenin İmzası Sonrası Bilecik

Mondros Mütarekesi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte Osmanlı Devleti için savaş fiilen sona erdi. Mütarekenin imzalanması savaştan bıkmış Osmanlı kamuoyunda ve askerler arasında genel bir memnuniyet yarattı. Fakat savaşın sona ermesi birçok yeni problemi de beraberinde getirdi. Bunlardan en önemlisi ordunun terhis edilmesiyle ortaya çıkan karmaşa ve asayişsizlikti. "Osmanlı ordusu savaş boyunca toplam 1.720.000 kişi kaybetmiş ve 355.000 esir vermişti. Seferberlikle orduya katılan asker miktarı ise 2.870.000 kişi idi" (Selvi, 2011:22). İtilaf Devletlerinin de baskılarıyla Osmanlı ordusuna bağlı birliklerin birçoğunda vakit kaybetmeden terhis işlemleri başladı. Bu kapsamda Bilecik ve çevresinde de yoğun bir hareketlilik yaşandı⁴⁴. Zira savaşa katılan birçok askerın şimdi geri dönmesi söz konusuydu. Ancak terhis işlemlerinin acele bir surette yapılması, askerlerin çeşitli sıkıntılarla karşılaşmalarına neden olmuştu.

Genel olarak asker sevkiyatları trenle gerçekleştiriliyordu. Bu da trenlerde haddinden fazla bir yoğunluk yaşanmasına ve karmaşaya sebep oldu. Trenler için gerekli olan enerji konusunda yaşanan sıkıntı ise ayrı bir sorun teşkil ediyordu. Kömürle çalışan

⁴⁴ I. Dünya Harbi'ne Bilecik ve çevresinden de birçok asker gitmişti. Ertuğrul Sancağına bağlı bulunan Söğüt'ten de birçok asker cepheye sevk edilmişti. Söğüt askerlik şubesi 1916 Mart ayında 1310, 1311, 1312 ve 1313 doğumlu olan bölge erkeklerini askere çağırarak kıtalarına sevk etmiştir. Asker ihtiyacı neticesinde sonradan 1314 ve 1315 doğumlularda cephede savaşmak adına askere çağırılmıştır (Akbaş, 2011:6).

trenlerin yolculuk esnasında kömürünün bitmesi trenlerin sık sık durmasına neden oluyordu. Bu sorunu çözmek amacıyla askerler ormanlardan ağaçlar keserek trenleri hareket ettirmeye çalışıyordu. Ancak ağaçlarla çalıştırılan trenler kömürün çekiş gücüne ulaşamadığı için de rampaları çıkamıyordu. Bunun üzerine rampalarda askerler trenlerden inip vagonları itiyor ve trenlerin yokuşları aşması sağlanıyordu. Bu uzun ve zahmetli yolculuk esnasında istasyonların İtilaf Devletleri askerleri ile dolu olduğunun görülmesi terhis edilmiş askerleri moral açıdan da çökertiyordu. Bütün problemler bununla sınırlı da değildi. Terhis işlemleri sırasında can güvenliği de yoktu. Nitekim istasyonlarda gayrimüslim unsurların propaganda, nümayiş ve yer yer saldırılarıyla karşı karşıya kalan Osmanlı askerleri için geri dönüş yolculuğu daha da zor bir hale geliyordu. Bu tarihlerde Adana istasyonunda bulunan Söğütlü Ali Onbaşı ve Söğüt'ün Harman Köyünden Büyük Süleyman Çavuş o günleri şu şekilde ifade ediyordu:

“Adana istasyonunda terhis edilmiş ve memleketlerine dönmek için bekleyen erata anonlar yapılarak askerlerin bir yere ayrılmamaları isteniyordu. Çünkü Ermeniler buradaki askerlerin birkaçını bıçaklamışlardı. Bu arada istasyonun tam karşısına büyük harflerle “ERMENİSTAN” diye yazılmıştı. Bir Yüzbaşı yeni gelen askerler tezkerelerini versin, vermeyen askerler trene binemeyecek” dedi. Ancak istasyona daha önce gelen askerler bize tezkerelerinizi vermeyin biz bir aydır tren bekliyoruz” dediler. Bizde vermedik, sonrasında ise bize biraz iase verip trene bindirdiler. Şaşırmıştık neden böyle bir uygulamaya gittiklerini hala anlamış değilim. Tren Konya'ya doğru hareket etti. Konya İstasyonunda ise İtalyan inzibatlar vardı. Trenlerin idaresi tamamen onların elindeydi. Konya'ya ulaşan askerler başka trenlere aktarılarak buradan İstanbul istikametine sevk ediliyordu. Ancak trenler yeterli olmadığı için terhis edilmiş askerler aylarca bu istasyonlarda beklemek zorunda kalıyordu⁴⁵. Bu bekleyiş şansları varsa 1-2 ay içinde bitiyor ve Konya'dan Afyon'a doğru zorlu bir yolculuk yeniden başlıyordu. Afyon'da ise başlangıçta İtalyan askerleri bulunmakta ve buranın kontrolünü elinde tutmaktaydı. Burada da Türk askerlerine işkenceler yapıyordu. Trenden inen askerler boş tren vagonlarına bindiriliyor ve kilitli olarak günlerce aç susuz bir şekilde burada tutuluyorlardı” (Akbaş, 2011:38).

Yollarda yaşanan bu zor günlerin ardından dönülen memleketlerde de durum çok farklı değildi. Bu durum hiç şüphesiz Bilecik için de geçerliydi. Bilecik'in Çaltı köyünden

⁴⁵ Konya İstasyonu'ndaki terhis yolculuğunu anlatan Söğütten Ali ismindeki asker; *“trenlerle Konya'ya geldik. Trenden bizleri indirdiler, subayları İstanbul'a giden trenlere bindirdiler bizi ise almadılar. Kaçak olarak trene binmeye çalışsam'da inzibatlar beni yaka paça trenden indirdiler. Bir subayın emirleri, üçüncü mevki'ye subayların bavullarını taşıyordu. Bu neferin yanına yaklaşarak, bavulları taşımaya yardım edebileceğimi söyledim, kabul etti ve son bavuldan sonra trenden inmedim. On beş dakika geçmeden tren hareket etti, artık rahattım ki, kontrol gelip bilet sorması bu rahatımı bozmuştu. Emir eri benim biletim Binbaşı Hakkı Bey'de dedi. Ben biletim yok dedim. Bizi arka tarafta bir yere topladılar, benim gibi kaçak binen on bir asker olmuştuk. Tren ilk istasyonda durunca bizi aşağıya indirdiler ve yürüyerek Konya'ya gideceksiniz dediler. Biz topluca ölürüz de Konya'ya dönmeyiz, trenin tekerleklerine yapıtır yine gideriz, diye bağırmağa başladık. O kadar yüksek sesle bağırmıştık ki pencereye çıkan şivesinden Arnavut olduğunu tahmin ettiğim bir yüzbaşı “Utanmıyor musunuz, Türk'ün trenine on askeri çok mu gördünüz” diye bağırdı. Bize de binin çocuklar dedi. Bu şekilde yüzbaşının bağırması ile tren memurlarından biri bizi alıp, en arkadaki kara vagona bindirdi ve böylelikle yolculuğumuza devam edebildik” demektedir (Akbaş, 2011:39-40).*

terhis olarak 1918 Aralık ayında memleketine dönen Halil Koca da mütarekenin ilk aylarındaki Bilecik için;

“I Dünya Harbi’nde erkek nüfus gençlik dahil 45 yaşına kadar askerlik göreviyle silah altında buldukları için umumi iffeti, ismet ve ahlak bozulmuş. Nice ismet ve iffet sahibi, pak temiz aile ev kadınları, ahlaksızlığın devin ve korkunç uçurumlarına düşmüş. Bu yüzden zührevi ve tenasül hastalıkları ve cilt hastalıkları alabildiğine iğrenç, azgın korkunç ve öldürücü bir şekilde salgın haline gelmişti” (Koca, 1965:86).

diyerek bölgedeki bir başka acı durumu gözler önüne seriyordu. Bu karmaşa ortamına İtilaf devletlerinin keyfi tutumları da eklenince durumu idare etmek daha da güçleşiyordu. İtilaf Devletleri görünürde memleketi işgal etmemişlerdi. Ancak valileri tayin edip görevlerinden uzaklaştırabiliyor, Rum ve Ermeni tutukluları ise işledikleri suçlara bakmaksızın serbest bırakabiliyorlardı (Akandere, 2008:509; Selvi, 2011:36). Memleketin her tarafı hapisane kaçkınları ile dolmuş, Anadolu eşkıya yatağı olmuş idi (Gürler, 1994:35). Bu sebeple Anadolu’nun hemen her yerinde tam bir asayişsizlik söz konusuydu. Bilecik ve çevresinde de mütarekenin başlarında benzer durumlar yaşanmaktaydı. 1 Mart 1919 günü Bilecik Mutasarrıflığından Hüdavendigâr Vilayetine bildirilen şikâyetinde, milletin hükümete, hükümetin de millete karşı vazifelerinin olduğu ifade edilerek, millet hükümete karşı vergi vermek, hükümet ise bunun karşılığında milletin can, mal, ırz ve namusunun muhafazası ile sorumludur. Hükümetin millete karşı vazifesini yerine getirmediğini milletin görmesi halinde millet gerekeni bizzat kendisi yapacaktır, denilerek asayişin bozukluğu dile getiriliyordu. Devletin Umumi Harbe girmesiyle ülke harap olduğu gibi her tarafında da eşkıyalık olayları artmıştı. Bu durum elbette Bilecik için de geçerliydi. Bilecik kaymakamı ve jandarma kumandanı halkın can, mal ve ırzının muhafazası noktasında lakayt davranıyor üzerine düşen görevi yerine getiriyordu. Nitekim Mart 1919’da Bilecik Mutasarrıflığından yapılmış olan şikâyetin devamında: Yenişehir-Bursa, Yenişehir-İnegöl, Yenişehir-Bilecik, Gemlik-Orhangazi ve Yenişehir-İznik yolları eşkıya çeteleri tarafından basılıyor ve bölge halkına türlü türlü baskılar yapılıyor. Köylüler can, mal ve ırz güvenliklerini sağlamak için silâhlı olarak nöbet tutmakta, denilerek mevcut jandarma gücü ve bizzat vurdumduymazlığıyla asayişin muhafazasının mümkün olmadığı bu sebeple bölge için acil tedbir alınması zarureti (BOA. HSD. TVP. Dosya No: 1, Gömlek No:56, Tarih 1337. Ca.29) ifade edilmişti. Ancak bu dönemde payitahtın böyle bir gücü yoktu. Zaten Padişah kendi derdine düşmüş ve İtilaf devletlerinin isteklerini istemeden de olsa yerine getirmeye çabalıyordu.

Mütareke kararları doğrultusunda stratejik noktaları vakit kaybetmeden işgal etme düşüncesinde olan İtilaf Devletleri de İstanbul hükümetine sürekli baskı yapıyor ve Anadolu'da bulunan askeri birliklerin bir an önce dağıtılmasını istiyordu. Nitekim bu istekler doğrultusunda Bilecik de nasibini alacaktı. 16 Aralık 1918 tarihinde Beşinci Menzil Müfettişliği, Bilecik ve çevresinde bulunan bütün askeri birliklerin görevlerine son verildiğini ve bölgede bulunan birliklerin vakit kaybetmeden Bursa'ya geçmelerini emrini veriyordu (ATASE Arş. İSH. Kol. K:265, G: 82, B: 82-1). Verilen bu emirden 5 gün sonra Karagâh-ı Umumi Üçüncü Şube tarafından 21 Aralık günü Bilecik İstasyon Kumandanlığı'na çekilen bir diğer telgrafta ise Bilecik İstasyon Kumandanlığı'nın kaldırıldığı, istasyon kumandanının biran önce İstanbul'a gelerek mührünü teslim etmesi ve burada görevli bulunan er ve zabitanın da görevlerinin son bulduğu bildirilmişti (ATASE Arş. İSH. Kol. K:146, G:77, B:77-1). Görüldüğü gibi İstanbul Hükümeti İtilaf Devletleriyle herhangi bir çatışmadan kaçınmak için mütareke koşullarını çaresizlik içerisinde yerine getirmeye çalışıyordu. Hükümet özellikle mütarekenin 7. maddesi gereğince İtilaf Devletlerince herhangi bir işgale sebebiyet vermemek adına bu devletlerle ters düşecek bir hareketten kaçınıyordu. Fakat aralıksız ve mesnetsiz bir şekilde devam eden işgaller aslında İtilaf Devletleri'nin bu tutumlarına böyle bir politikayla karşı konulamayacağını en büyük göstergesiydi.

İtilaf Devletlerinin bu tutumlarına karşı teslimiyetçi bir tavır sergileyen İstanbul Hükümeti, kendi dışında oluşan tepkileri de doğal olarak asgariye indirmeye çalışıyordu. Bu tepkilerin merkezinde İttihat ve Terakki Cemiyeti bulunuyordu. Savaş sonrasında bütün tepkileri üzerinde toplayan İttihat Terakki, son kongresinde kendini feshetmiş ve üyelerinin bir kısmı yurt dışına kaçmıştı (Yücel, 2006:5). Ancak ülkenin tamamına egemen olmuş parti örgütlerinin ortadan kaldırılması kolay değildi. Bu nedenle Partinin teşkilatları birçok yerde varlığını sürdürmeye devam ediyordu. Anadolu'nun birçok bölgesinde kurulan yerel direniş örgütlerinin hepsinde İttihatçı bulmak mümkündü (Selvi, 2011:80-81). Bu durumu bilen İstanbul hükümeti de bir yandan İtilaf Devletlerine hoş gözükme, diğer yandan da ülke içerisindeki siyasi hesaplaşmanın bir parçası olarak İttihatçıları tasfiye ve yargılama yoluna gitmişti (Vakit, 15 Mayıs 1919:1; Vakit, 18 Mayıs 1919:1; Alemdar, 15 Mayıs 1919:1).

Bu süreci kendi lehine çevirmeyi başararak inisiyatifi ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası da Milli Mücadele hareketine karşı bir tutum sergileyerek ülkedeki bütün İttihatçıların yerine kendi sempatzanı olan üyelerini getirmeye başladı. Bilecik'in bağlı bulunduğu vilayet merkezi konumundaki Bursa da bu siyasi çekişmeden nasibini alan bölgelerden biriydi. Nitekim Bursa Valisi olan Ebu-Bekir Hazım Bey'in hiçbir gerekçe gösterilmeksizin görevinden azledilmesi ve yerine Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın eski kurucularından olan Gümülcineli İsmail Bey'in getirilmesi bu doğrultuda yapılan atamalardan biri olarak algılanabilir. İsmail Bey, 13 Mart 1919'da Bursa Vali Vekilliği'ne atanır atanmaz eline geçen fırsatı değerlendirmek adına bölgede bir İttihatçı avı başlattı. Yeni vali, milli mücadele taraftarı kişilerin tutuklanması veya uzak yerlere sürgün edilmesi yönünde bir politika takip ediyordu. Bursa vilayetine bağlı olması münasebetiyle de Bilecik, valinin bu siyasetinden doğrudan etkilenmişti. Bir süre sonra valinin giderek artan baskıcı rejimi karşısında bölge halkı büyük tepki göstermiş ve 29 Temmuz 1919 tarihinde İsmail Bey görevinden çekilmek zorunda kalmıştı. Fakat yerine atanan ve "Kürt Nemrut" takma adıyla bilinen Mustafa Paşa, işgallere karşı oluşan tepkiler karşısında İsmail Bey'den daha sert tutum içerisine girmiş ve gayrimüslimleri de yanına alarak Hürriyet ve İtilaf yanlısı politika takip etmeye devam etmişti (Koca, 2010:28).

Hürriyet ve İtilaf Fırkası mensuplarının, İttihatçılara olan bu düşmanlıkları öyle bir hal almıştı ki zaman içerisinde bu düşmanlık hissi, İtilaf Devletleri'ne veya memleket aleyhine örgütlenmelerin içerisine giren gayrimüslimlere olan düşmanlığın bile önüne geçti. Onlara göre, "Türk halkının çoğunluğu İttihat ve Terakki tarafları idi, yakalananları asmak yetmezdi, bunlar sadece ocağı kuranlardı, bir de ateşi üfleyenler vardı", bunların da cezalandırılmaları gerekliydi. Bu doğrultuda ilk etapta 150 İttihatçı tutuklandı. Yargılananlar listesinde yakalanan 150 kişinin dışında, 130 kişi daha bulunuyordu. 1921 yılına kadar devam eden mahkemelerde 86 kişi yargılanmış, bunlardan 16'sı idam cezasına çarptırılmış ve 3 kişinin cezaları infaz edilmişti. İttihatçıların yargılanması ve aldıkları cezaların infazında dönüm noktası, Damat Ferit'in sadarete gelmesi olmuştur. Daha önce kurulmuş olan Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa hükümetleri, hem tutuklamalar hem de yargılamalar konusunda İngilizleri oyalama politikası takip etmişler, bir bakıma bu işi askıya almışlardı. Ancak Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın ilk hükümeti olan Damat Ferit hükümeti daha ilk günden itibaren

İttihatçılardan alacağı intikamın peşine düşmüştü. İşte bu hükümetin kara lekelerinin başında idamlar gelmektedir (Selvi, 2011:113-114)

Hürriyet ve İtilaf yanlılarının sergiledikleri İttihatçı karşıtı politikayı bütün Anadolu'da olduğu gibi Bilecik ve çevresinde de görmekteyiz. Nitekim Bozüyük'ten 7 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da 3. Kolordu Kumandanlığı Kongre Heyeti Temsiliyesinden Müdafaa Cemiyetleri vasıtasıyla “menafi-i vatan ve millet namına” çeşitli tedbirlerin alınması istendi. Bunlardan ilki; Anadolu'daki milli halk hareketinin ittihatçı bir hareket olduğu şeklindeki karalama kampanyasının ivedilikle tezkibi lazımdı. Öyle ki Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup bazı Ermeniler İtilaf Devletleri mümessillerine milli harekât dolayısıyla mal ve canlarının tehlikede olduğunu bu hareketin arkasında İttihatçıların olduğunu bildirmişlerdi. Böylece bu milli hareketin ittihatçı harekât olduğuna dair bütün Avrupa'ya propagandaya başlamışlardı. İkinci olarak ise Hürriyet ve İtilafçılar 75 adamı Anadolu'nun muhtelif mahallerine göndererek teşkilatlanmaya karar vermişler. İngilizler de bu teşebbüse iştirak etmişlerdir. Bu kişilerin harekât zamanları ve tutuklanmaları istendi. (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:5, G:93, B: 93-1). Ayrıca “Kongre mümessillerine birçok mahalden koşarak gelen ve katılmak isteyenler çoğalmıştır” notuyla milli harekâta katılımın devam ettiğine vurgu yapılmıştır.

Görüldüğü gibi Hürriyet ve İtilafçıların gayrimüslimlerin de desteğini alarak sürdürdüğü bu tarz faaliyetler ve propaganda karşısında 1 Mart 1920 tarihinde 57. Fırka Kumandanlığı tarafından gönderilen telgrafta:

“Üçüncü bir devletin memleket ve milletimiz üzerindeki arzu-yı hakimanesini tervic ettirmek için memleket ve millet arasına sokmaya çalıştığı kanlı mücadelatı icraya uğraşan Hürriyet ve İtilafçılarla zabitanın muhtelif mahallerde hükümete ve Kuva-yı Milliye'ye muhalif teşkilat meydana getirmeye başlamışlardır. Bu hususta pek uyanık bulunarak gerekli tedbirlerin alınması mecburidir” (ATASE, Arşv. İSH. Kol. K:425, G:207, B:207-1).

denilerek Bilecik Mıntıka Kumandanlığı da uyarılmıştır. Ayrıca aynı gün Mustafa Kemal tarafından 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Beye, Eskişehir Merkez Kumandanlığına, 1. ve 61. Fırka Kumandanlığına, 14. ve 24. Kolordu Kumandanlıklarına aşağıda metnini verdiğimiz telgraf gönderilerek konunun detaylarına ve önemine dikkat çekilmiştir.

“Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve Nigehban-ı Askeri Cemiyeti”⁴⁶, Kızılhançerler Cemiyeti, Dersaadetle Anadolu arasında ve Anadolu dahilinde geniş bir surette tertip ettikleri hareket-ı irticaiyeleri hakkında elde edilen malumat peyderpey arz edilmiştir. Kara Bigalı hareketi de malumat-ı mezkureyi kısmen teyit etmiştir. Bu gibi hareket-ı irticaiye anında keşfedilip imha edilmeyecek olursa, genişleme ihtimali olduğu ve bunun da vatan ve milletimizin hayat ve memet meselesinin mevzubahis olduğu bir zamanda vukua getirilmesi, bir suikasttan başka hiçbir şeyle telif edilemeyeceği (bağdaştırılamayacağı) malüm-ı alileridir. Filhakika bu gibi ahval-i elimeye bilcümle arkadaşlarımızın, derhal tedabir-i acile ittihaz buyurarak vatanı felaketten kurtaracakları malüm ise de, bu babta varid zat-ı acizanemiz olan ber-vech-i zir mütalaatın arzına cesaret eyeriz. Haber verilen mezkur hareket-ı irticaiye tavsif edildiği gibi vukubulacak olursa, evvel emirde mükemmel bir istihbarat teşkilatı vücuda getirerek olayların zuhurundan (ATASE Arşv. ATAZB. K:11, G:54, B:54-1). evvel malumatlar olmakla beraber, Balıkesir ve havalisinde zuhur etmiş ve yayılarak genişleme ihtimali bulunan hareket-ı irticaiyenin mahallinde imhasına Bursa, Bilecik, İzmit, Eskişehir havalisinde vukubulacak hareketle birleşmesine son derece mani olmakla beraber, henüz sükunet içinde bulunan Bursa, İzmit, Eskişehir havalisinde zuhuruna mani tedabir-i katiye ittihazı bilhassa 56. ve 1. Fırka Kumandanlıklarıyla Eskişehir muntaka kumandanlığının yek diğeriyle sıkı bir irtibat tesis emeleri ve muavenet-i lazımede bulunmaları ve bu maksatla nizami kuvvetlerin gayrikafi geldiği yerlerde şimdiden müfrezeler teşkiline tevessül olunması ve Bilecik, Karamürsel, Adapazarı gibi tekml kuvvetleri, oralardaki kumandanların nüfuz ve tesirlerine almaları son derece elzemdir. 56. Fırkaya Teşkilat-ı Milliye için kafi derecede esliha mevcut olduğu gibi mezkur fırkada bir tek top da olmadığından, 20. Kolordunun mezkur fırkaya bu hususta azamı muavenette bulunması icab etmektedir. Bu hususu süratle tekrar ettirilerek hemen icrasını ve tedabirden tenvir buyurulmalığımızı (aydınlatılmamız) rica ederiz” (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:11, G:54, B:54-aa).

Görüldüğü üzere bu telgrafta bölgedeki mevcut tehlike karşısında yapılması gerekenler sıralanmıştı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın İttihat ve Terakki düşmanlığı o kadar büyüktü ki Anadolu’da başlayan Milli Mücadele hareketini İttihatçı kabul edip her şeyiyle saldırıya geçiyordu. Hürriyet ve İtilafçıların Ermenilerle aynı doğrultuda hareket ettikleri iddiaları da yersiz değildi.⁴⁷ Zira gayrimüslimler de merkeze yaptıkları şikâyetlerle bu tutuma destek verici faaliyetler içerisinde yer alıyorlardı. Ermeni Patrikliği bu işin başlıca merkezlerindendi. Bilecik’in Yenişehir ilçesinde bulunan Ermenilerin de İttihat ve Terakki yanlısı kişiler tarafından darp edildikleri veya hanelerine girildiği şeklinde şikâyetler vardı. Bu durumu tetkik için İstanbul’dan Bilecik mutasarrıflığına emir veriliyor ve 22 Mart 1919 tarihinde yapılan tetkik sonucunda Yenişehir’den alınan telgraftan Ali Efendi’nin ahaliyi tahkir, mallarına ve hukuklarına tecavüz eylemediği anlaşılıyordu (BOA. DH. KMS. D:50-1, G:74).

⁴⁶ Ocak 1919’da İstanbul’da kurulan cemiyet kuruluşundan itibaren milli mücadele karşıtı bir politika takip etmiş ancak aynı yıl siyaset sahnesinden silinmiştir (Yücel, 2006:17).

⁴⁷ Yine Bozüyük’ten 7 Ekim 1919 tarihinde Amasya’da Kongre Heyet-i Temsiliyesi’ne gönderilen yazıda da Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup bazı Ermenilerin İtilaf Devletleri mümessillerine müracaat ederek milli hareket dolayısıyla mal ve canlarının tehlikede olduğunu bildirdikleri ayrıca bütün Avrupa’ya karşı Anadolu’daki milli hareketin ittihatçı hareketi olduğuna dair propagandaya başladıkları (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:5, G:93, B: 93–1) haber veriliyordu.

Aynı şekilde Times gazetesinin 15 Nisan 1919 tarihli “Türkler Barış Şartlarına Karşı Toplanıyorlar-Gayri Müslimlere Saldırıları” başlığıyla vermiş olduğu haberde birkaç Ermeni'nin Bilecik yakınlarında öldürüldüğü, İzmit'te de bir köyün Türk ve Arnavut çeteciler tarafından kısmen yakıldığı ve köyün Rum sakinlerinden birinin kulağı kesilerek İngiliz dostlarına göstereyim diye kendisine vermiş oldukları yazılıydı (The Times, Apr 15, 1919:12). Bu ve benzeri haberler İzmir'in işgali öncesinde Anadolu'da asayişsizliğin olduğu ve gayrimüslimlerin Türkler tarafından katledildiği şeklindeki propagandalara örnek teşkil etmekteydi. Öte yandan Bilecik ve çevresinden gelen haberlerde Yunanlıların yapmış olduğu zulümler dile getiriliyor ve bölge halkının Rum çetelere karşı kendini korumaya çalıştığı ifade ediliyordu. Aslında İtilaf Devletleri de Rum çetelerin bölgede yapmış oldukları zulümlerden haberdardı. Mesela I. Fırka İstihbarat zabıtlığı 20 Nisan 1919 tarihinde Batı Cephesi İstihbarat şubesine, “Bilecik, Söğüt ve Bozüyük civarında bir İngiliz subayının Yunan mezalimini tahkik için bölgeye geldiği” (Turan, 2006:316) haberini rapor ediyordu.

4 Mayıs 1919 tarihinde Bilecik Şubesi Musa Kazım imzalı Hüdavendigâr Vilayetine gönderilen bir başka telgrafta, ihtiyat yüzbaşısının hanesine polis ve jandarma kuvvetiyle Ermeniler girerek bir hayli eşya ve levazım almış oldukları bildiriliyordu. Yüzbaşı Eskişehir Divan-ı harbine gitmiş, ancak bir daha geri dönmemişti (BOA. DH. KMS. Dosya No: 50-1/74). Bölgeden gelen bilgi ve şikâyetler vali, belediye başkanı veya jandarmanın Bilecik'teki halkın asayişini sağlamaktan aciz olduklarını gösteriyordu. Dahiliye Nezaretinden 13 Mayıs 1919 tarihinde Hüdavendigâr Vilayetine gönderilen şifre telgrafta ise Ermenilerin Bilecik'te bir çok hanelere cebren girdikleri tahribatta buldukları isim ve mekan açıklamasıyla haber veriliyordu (BOA. DH. KMS D:49-2, G:22). Bunun üzerine 14 Mayıs tarihinde Mutasarrıf Fevzi imzalı telgrafta daha öncede arz olunduğu üzere liva dâhilinde Ermeniler tarafından cebren hanelere girmek ve tahribatta bulunmak gibi haller vaki' değildir denilerek şikâyetlerin asılsız olduğu bildirilmişti. Bu şekilde Bilecik ve çevresinde yaşananlar görmezden gelinerek bir bakıma örtbas edilmişti.

Bununla birlikte Yalova ve Bursa bölgelerine dağılan çeteler, bazı Müslüman ayrılıkçı öğelerle de işbirliği içinde savunmasız köylere saldırmaya soygun ve cinayetlere girişiyorlardı. Bu çeteler Ermeni ve Rum nüfusun oldukça yoğun olduğu Orhangazi,

Selöz, Gemlik ve Bilecik dolaylarında kolayca gizlenebilmekteydiler. Ateşkesten sonra saldırganlıkları daha da artan bu çeteler özellikle Yunan ordusunun bölgeyi işgalini izleyen iki yıl boyunca büyük bir tedhiş faaliyetine girişeceklerdir (Akkılıç, 1997:26). Yunanlılar da özellikle yerli Rumları ve Ermenileri kullanarak Bilecik ve çevresinde karışıklıklar çıkartmaya çalışıyor, Avrupa kamuoyunda ise Anadolu'da yaşayan azınlıkların Türkler tarafından öldürüldükleri ve zulme uğradıkları şeklindeki haberleri servis ediyordu (Turan, 1990:349). Bu sebeple Anadolu'da bulunan Rumlara karşı yapılacak herhangi bir saldırının “Türkler gayrimüslimlere mezalimde bulunuyor” şeklindeki iddiaları kuvvetlendireceği düşüncesiyle gayrimüslimlere karşı herhangi bir saldırının engellenmesine çalışılmaktaydı.

Nitekim Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, 12 Haziran 1919 tarihinde, “Rumların bölgede gösterdikleri her türlü taşkınlığa rağmen hiçbir ayırım yapılmaksızın bütün halkın himaye edilmesini” istemişti. Ancak Aydın Vilayeti'nde yaşanan olaylardan sonra bölgedeki Rumların Yunan kuvvetleriyle beraber hareket ederek Türk ahaliye yapmış olduğu mezalim neticesinde Türk makamları da bazı tedbirler almak yoluna gitmiştir (Turan, 2006:303-304). Bu hususta hem 57. Fırka Kumandanı Şefik Bey'in hem de Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Paşa'nın tedbir olarak bölgedeki Rumları tehcire tabi tuttuğu görülmektedir. Şefik Bey 1919 Temmuz ayından itibaren Aydın ve çevresinde bulunan Rumları daha içerilere yani Nazilli, Denizli ve Isparta'ya trenlerle nakledilmesini isterken, Ali Fuat Bey (Cebesoy) ise 20 Eylül 1920 tarihinde harp mıntıkası olarak kabul edilen Bolu, Geyve, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Afyon, Denizli, Burdur ve Isparta livaları dâhilinde bulunan Rum ve Ermeni unsurlarına mensup 20-40 yaş arası olan erkekler istinasız cephe mıntıkası dışına özellikle Ankara havalisine gönderilmesini İstemişti. Bunlardan hareket edemeyecek derecede sakat ve hasta olanlar ise tehcire tabi tutulmayacaktı. Sevke tabi tutulan Rum ve Ermenilerin yolculukları esnasında ve ulaştıkları noktada can, mal ve namus güvenlikleri sağlanacak ve bu emre itaat etmeyenler kim olursa olsun cezalandırılacaktı. Ayrıca cana ve namusa kastedenler kesinlikle idam olunacaktı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:727, G:28, B:28-1).

Tedbir amaçlı alınan bu karardan sonra Bilecik ve çevresinde bulunan Rum ve Ermenilerde trenlerle Ankara'ya sevk edilmeye başlanmıştır. Ancak Bilecik ve çevresinde yaşayan bütün Ermeni ve Rumların sevk edilmediğini görmekteyiz. Bölgede

uzun yıllardır yaşayan Ermeniler ile Türkler arasında iyi dostlukların olmasından dolayı Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı Bilecik ve çevresindeki ahali tarafından saklanmış ve göç etmeleri bir bakıma engellenmiştir. Ancak 1921 yılı Mayıs ayında yeni bir karar çıkartılarak Eskişehir ve Bilecik'te bulunan 18–50 yaşlarındaki Rum ve Ermenilerin Sivas ve Mamuretülaziz'e sevk edilmesi istenmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1236, G:24, B:24–1,3).

Görüldüğü gibi zulmü yapanlar Türkler değil aslında Ermeni ve Rum çeteleriydi. Ancak Yunanlılar yapacakları bu propagandalar sayesinde İtilaf Devletlerinin desteğini alacaklar ve işgallerini haklı göstereceklerdi. Buna mukabil Kuva-yı milliye ve Ankara hükümeti bu kara propagandaya engel olmak için itina gösterilmesini istiyordu. Devam eden olaylar nedeniyle bölgedeki Ermeni ve Rumların daha güvenli bölgelere sevk edilmesini istiyordu. Başlangıçta bu proje uygulanamazken Mayıs 1921'den sonra yeniden yürürlüğe konulacaktır.

1.5. Milli Mücadele'de Bilecik Coğrafyasının Stratejik Önemi

Yunan kuvvetleri ile Türk düzenli ordu birlikleri arasında yaklaşık iki yıl boyunca sürecektir olan savaş dönemine geçmeden önce Bilecik coğrafyası hakkında bilgi vermenin konuyu daha iyi anlamamız açısından faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Bilecik coğrafyası⁴⁸, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olmanın yanında Türk Milli Mücadele hareketi içinde son derece stratejik bir öneme sahiptir. Bundaki en önemli etken daha öncede ifade ettiğimiz gibi bölgenin Anadolu içlerine giden kara ve demiryolu ağının kesiştiği noktada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bölgenin bu coğrafi konumu, milli mücadele hareketi içerisinde gerçekleşen birçok savaşın Bilecik ve çevresinde yaşanmasına sebep olmuştur. 1919-1922 tarihleri arasında Batı Anadolu bölgesinde birçok şehir Yunan işgaline maruz kalmıştır. Hiç şüphe yok ki işgal neticesinde vuku bulan tahribin en çok hissedildiği yerler arasında bu coğrafya da bulunmaktadır.

Bilecik coğrafyası Milli Mücadele döneminde neden bu kadar tahribe uğradı? diye bir soru sorulabilir. Elbetteki bunun birçok sebebi var. Ancak en önemli sebep Bilecik'in

⁴⁸ Bilecik Coğrafyası ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (ÖZGÜR, E. Murat, (1990), *Bilecik Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi. Ankara).

bulunduğu stratejik konumundan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; Ankara'nın milli mücadelenin merkezi olmasından sonra İtilaf Devletleri, Sevr antlaşmasını yeni kurulan TBMM Hükümetine imzalatmak amacıyla, Yunanlıları 22 Haziran 1920 tarihinde yeniden harekete geçirmişti. Büyük bir ordu ile harekete geçen Yunan birlikleri ise 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'ya kadar olan Batı Anadolu'nun bütün şehirlerini işgal etmiş oldu. Bundan sonra amaç Ankara'ya kadar gidip bütün Milli Mücadele hareketine son vermektir. İtilaf Devletlerine göre Anadolu'daki direnişin kalesi konumunda bulunan Ankara'yı almadan Türk Milli Mücadele hareketi bitmeyecekti. Bu sebeple Ankara'nın alınması ve Mustafa Kemal Paşa ve taraftarlarının başının ezilmesi gerekliydi.

Nitekim İzmir'den Bursa'ya kadar olan sahil şeridini işgal eden Yunanlılar deniz yolunu kullanarak bölgeye yoğun olarak konuşlandı. Sıra Anadolu'nun içlerinde bulunan Ankara'ya gelmişti. Bu tarihte Anadolu coğrafyasının sunduğu şartlar gereği Yunanlılar iki yoldan Ankara'ya ulaşabilirdi: Birinci yol İzmir-Manisa-Uşak-Kütahya-Eskişehir-Ankara. İkinci yol ise Bursa-Bilecik-Eskişehir-Ankara idi. Biz burada, incelediğimiz coğrafya gereği Yunan birliklerinin Bilecik üzerinden Ankara'ya gidebilme ihtimali olan yol güzergahlarını ifade etmeye çalışacağız. Bunu ifade etmeye çalışmamızdaki asıl gaye de Türk Milli Mücadele hareketi içerisinde gerçekleşen Birinci İnönü, İkinci İnönü⁴⁹, Eskişehir-Kütahya, Sakarya ve Büyük Taarruz olarak ifade edilen savaşların büyük oranda bu coğrafyada gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki milli mücadele döneminde Osmanlı coğrafyasında geniş ve çok gelişmiş bir yol ağı yoktu. Bursa veya İstanbul'dan yola çıkan birinin Anadolu'nun içlerindeki Ankara'ya gidebilmesi için Bilecik sınırlarından geçmesi gerekiyordu. Şöyle ki; Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali sonrası bu cephede bulunan Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalmış ve Batı cephesi olarak ifade edilen komutanlığın merkezi ise Bilecik-Bozüyük-Pazarcık olmuştu. Yunanlıların kuvvetlerini Bursa'dan Ankara'ya taşımaları için ise Bilecik coğrafyasını kullanmaları gerekiyordu. Zaten Mustafa Kemal bunu bildiği için Türk kuvvetlerini bu coğrafyaya konuşlandırmıştı. Yunanlılarla yapılacak olan asıl savunma da bu bölgede verilecekti. Bilecik coğrafyası bir bakıma Ankara'ya açılım kapının anahtarı konumundaydı. Kapı ise Eskişehir'di. İlerleyen

⁴⁹ Hem İstanbul'dan gelen yolun hem de Bursa'dan gelen yolun kesiştiği yer Bilecik'in Bozüyük ilçesine 10 km. uzaklıkta olan İnönü kazasından geçiyordu. Bölgenin isminden dolayı Yunanlılarla Türk birlikleri arasında 6-10 Ocak 1921 ve 23 Mart-3 Nisan 1921 tarihleri arasında yapılan savaşlara İnönü muharebeleri ismi konulmuştur.

bölümlerde de görüleceği gibi Bilecik coğrafyası tamamen işgal edilince Eskişehir de düşecekti. Bunu iyi bilen Yunanlılarda savaş stratejilerini Bilecik'in ele geçirilmesi üzerine yapmış ve hem Birinci hem de İkinci İnönü muharebelerinde Bilecik coğrafyası üzerine kuvvetlerinin büyük bir kısmını yönlendirmişlerdi.

Bursa istikametinden Bilecik'e ulaşmak içinse üç alternatif yol vardı. Birinci yol Bursa istikametinden hareketle Yenişehir-Köprühisar-İncirli-Pelitözü ve akabinde Bilecik'e ulaşıyordu. İkinci yol ise Bursa'dan İnegöl'e buradan Nazıfpaşa-Pazaryeri⁵⁰-Karaköy ve bir taraf Bilecik'e bir taraf Bozüyük'e ulaşıyordu. Üçüncü yol ise Bursa'dan hareketle Önce İznik'e oradan Osmaneli-Vezirhan ve sonunda Bilecik'e ulaşıyordu. Yunanlılar bütün ileri hareketlerinde bu üç yolu da kullanmıştı. Bu nedenle Milli Mücadele boyunca Bilecik coğrafyası sürekli olarak Yunan birlikleri ile Türk kuvvetleri arasında el değiştiren bir coğrafya olmuştur. 1921-1922 yılları arasında üç kez işgale uğrayan bu bölge bu sebeple en fazla tahribata uğrayan Anadolu şehirlerinden biri olacaktır. Bu tahrip o kadar büyük olmuştur ki şehir Cumhuriyet döneminde yeniden inşa edilmek zorunda kalmıştır.

Bunun yanında coğrafyanın bir başka önemli özelliği demiryolu ağına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. II. Abdülhamit zamanında yapımına başlanan Bağdat demiryolu hattı sayesinde (1919-1922 tarihlerinde) Bilecik'ten Ankara'ya çok rahat ve hızlı bir şekilde gidilebilirdi. Yunanlılar özellikle kıyı şeridinde olan şehirleri işgal ettiği için deniz yolunu kullanarak ordusu için gerekli olan mühimmatı daha önce rahat bir şekilde ulaştırabilmişti. Ancak Ankara'ya gitmek demek sahil şeridinden uzaklaşarak Anadolu'nun içlerine gitmek demek olacaktı. Bu ise onlar için büyük bir handikaptı. Çünkü Yunan ordusu sahil şeridinden ne kadar ayrılırsa ikmal faaliyetleride o derece zorlaşacaktı. Bu sebeple Bilecik'e sahip olmak demek kendi birliklerinin ihtiyaçlarının demiryolu ağı sayesinde rahat bir şekilde sağlanması anlamına geliyordu. Aynı şekilde bu

⁵⁰ Osmanlı kaynaklarında çokça adı geçen Ermeni Beli (Derbendi), bugünkü Karasu vadisini takip eden Bozüyük-Bilecik demiryolu ve D 650 karayolunun baş tarafı Bozüyük yakınlarından başlayan ve Karaköy yakınların da biten vadiye verilen addır. Bu derbent, Eskişehir-Bozüyük ve Kütahya - Bozüyük istikametinden gelen yolların Pazaryeri üzerinden Bursa'ya ve Bilecik'e daha kuzeye doğru gidişini kontrol eden bir alandır. Osmanlı ordu yolu Pazaryeri üzerinden, Fıranlar köyünün kuzeyinden ve Karaköy güneyinden geçerek Bozüyük'e ulaşmaktadır. Derbentin içinde hiçbir yerleşim yeri eskiden olmadığı gibi şimdi de yoktur. H. Dernschwarn, bu derbentten "*Pazarcık'tan biraz sonra küçük bir köprüden geçtik. Daha sonra dağın eteğinde üç küçük pınar gördük. Sağ tarafta yolun kenarında bir kuyu vardı. Sonra küçük bir köprü ve dağın eteğinde küçük bir pınar daha gördük. Bundan sonra dağlar darlaşıp bir boğaz halini aldı. Güzel, dar bir vadiden geçtik. Etraf pek yüksek değildi. Yol yükselip alçalıyor. Taşlı, fakat iyi bir yol. Toprak da iyi. Bu arada iki defa oldukça büyük ve dağdan aşağıya akıp inen bir su üzerinden geçtik. Bize doğru akan bir su daha vardı. Sağ tarafta bir çeşme gördük*" diye söz etmektedir (Dernschwarn, 1987:222).

durum Türk ordusu için de geçerliydi. Dolayısıyla Bilecik coğrafyası hem Yunanlılar hem de Türkler için kıyasıya bir mücadeleye sahne olmuş ve bunun doğal neticesi olarak da tahribat bir o kadar kaçınılmaz olmuştur.

BÖLÜM 2: MONDROS SONRASI İŞGALLER VE BİLECİK

2.1. İzmir'in İşgali ve Bilecik'ten Tepkiler

Batı Anadolu topraklarının Yunanistan'a verilmesi projesi içerisinde İzmir başlangıç noktası olmuş ve bu işgalin ardından Yunanlılar bütün Batı Anadolu'da işgallerini genişleterek İzmir-Aydın-Balıkesir-Bursa-Bilecik-Eskişehir bölgesinin tamamını işgal etmiştir. Türk Milli Mücadele hareketi açısından dönüm noktası olan aynı zamanda Anadolu'daki milli direnişin başlamasında tetikleyici bir unsur olarak ortaya çıkan İzmir'in Yunanistan tarafından işgali Paris Konferansında kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla milli mücadele tarihi açısından bu konferans son derece önemli bir role sahiptir.

Birinci Dünya Harbinin imzalanan mütarekelerle sona ermesinin ardından, 1919 Ocak ayında toplanan Paris Barış Konferansı, dünya haritasının yeniden düzenlenmesi, küçük devletlerin pay edilerek sömürülmesi ve ezilmesi amacıyla toplanmıştı (Şamsutdinov, 1999:43). Galip devletler anlaşma şartlarını hazırlarken mağlup devletlere söz hakkı vermedikleri gibi Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devletini Paris Konferansına çağırılmamışlardı. Bu devletler kendileri ile ilgili anlaşmalar hazırlandıktan sonra çağrılacaklar ve bir oldubittiyle kendilerine dayatılan anlaşma metinlerini kayıtsız şartsız imzalamak zorunda bırakılacaklardı (Selvi, 2011:93-94). Bu tutum ve mağlup devletler aleyhine ağır hükümler taşıyan anlaşma metinleri, kısa vadede Osmanlı Devleti ile uzun vadede ise Almanya ile barışı etkileyecek ve savaşın yeniden başlamasına sebep olabilecek nitelikteydi.

İngilizlerin Osmanlı Devleti için düşündükleri planların gerçekleşmesi için Batı Anadolu topraklarının özellikle İzmir'in Yunanistan'a verilmesi gerekiyordu. Ayrıca İngilizler bölgede güçlü bir İtalya görmektense zayıf ve kendi amaçları için kullanacağı Yunanistan'ı tercih ediyordu.

1919 yılında gerçekleşen Paris Konferansında İzmir'in Yunanlılara verilmesi fikrinin belirmesiyle birlikte bazı ülkeler itirazlarını ortaya koysalar da bu düşüncüyü benimsediler. Öte yandan bu duruma en çok itiraz eden devlet şüphesiz ki İtalya'ydı. Fakat güç dengesinin aleyhine olduğunu bilen İtalya bu kararı geri çevirebilecek

kuvvetten mahrumdu. Sonuç itibarıyla Paris Barış Konferansında alınan karar Batı Anadolu bölgesinin önemli bir liman kenti olan İzmir'in Yunanlılara bırakılmasıydı.

Yunanlıların, konferansta İzmir'i işgal gerekçesi olarak sundukları en önemli tez İzmir'de yaşayan Rum nüfusun Türk nüfusundan fazla olduğuydu. Yunan yazar Pallis; *Rum halkının Türk toprakları üzerinde iyice dağılık olması gerçeği ve kıyı kesimlerinde dahi büyük bir Rum nüfusunun bulunmayışı da göz önüne alınınca, Asya Türkiyesi'nde herhangi bir bölge üzerinde hak iddiasını ortaya atılması hayalperestlikten başka bir şey olamazdı* (Pallis, 1997:28) diyerek aslında Venizelos'un iddialarının yanlışlığını ortaya koyuyordu. Bu asılsız bilgiyi çürütmek amacıyla Anadolu ve İstanbul basını da gazetelerinin ilk sayfalarında Aydın ve İzmir'deki nüfus oranları vererek muhtemel Yunan işgalinin haksızlığını ortaya koyacaktı. Örneğin 16 Mayıs tarihli⁵¹ Vakıf gazetesinde çıkan haberde Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından gönderilen ve mahallinde tetkikat icra eden Mösyö Kine'ye⁵² ait nüfus verileri çerçevesinde Yunan tezinin geçersizliği anlatılmaktaydı (Vakit, 16 Mayıs 1919:1; Tasvir-i Efkâr, 18 Mayıs 1919:2). Benzer şekilde Hadisat gazetesinin haberinde de “1.239.782 Türk ve Müslüman, 298.373 Rum'un zulüm ve esaretine tevdi edildi! Büyük reisicumhurun ortaya attığı prensiplerin aksinin mi tatbiki kararlaştırıldı? Bakınız tepeden turnağa Türk ve Müslüman olan İzmir'e!” (Selvi, 2011:194) denilerek İzmir'in işgalinin gerekçesinin yanlışlığından bahsediliyordu.

Ancak İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri Batı Anadolu'daki Türk gruplarının Yunan isteklerini reddeden haklı taleplerine ve verdikleri bilgilere rağmen işgale karar vererek bu işin Amiral Calthorpe tarafından yürütülmesini uygun bulmuştu. Bu karara göre, Yunan birlikleri 14 Mayıs'tan önce İzmir Körfezine girmeyecek, Türkler de bu durumdan 12 saat sonra, haberdar edilecekti. 14 Mayıs sabahı Amiral Calthorpe'un başkanlığında Fransız, Amerikan, İtalyan ve Yunan filoları komutanları

⁵¹ 16 Mayıs tarihli Tasvir-i Efkâr gazetesinin birinci sayfasından verilen “İzmir kimindir” başlıklı haberde, İtilaf devletlerinin Mondros müharekesinin 7. maddesine dayanarak güzel İzmir'i Yunanlılara işgal ettirdiği ifade edilerek işgalin haksızlığı ve bölgede bulunan Türk ve Müslüman nüfusun Rum nüfusundan fazla olduğu ifade ediliyordu (Tasvir-i Efkâr, 16.05.1919:1).

⁵² Duyun-u Umumiye İdaresi tarafından gönderilen ve mahallinde tetkikat icra eden Mösyö Kine İzmir'i de içine alan Aydın Vilayetinin nüfusunun şu şekilde vermektedir: İslam:1.100.000, Rum:210.000, Ermeni:15.000, Musevi:23.000, Ecnebi:56.000, Toplam: 1.594.849. Rumların Anadolu'dan gitmeye başlamasından önceki nüfus kayıtlarını da veren gazete 1917 yılındaki Aydın vilayetindeki toplam nüfusun 1.594.849 olduğunu ifade etmekteydi. 1891 senesinde tanzim edilmiş resmi istatistiklere de değinen gazete Aydın vilayetinin 1891 yılı toplam nüfusunu 1.352.119 olarak vermişti (Vakit, 16 Mayıs 1919:1).

toplanmışlar, İzmir'in nasıl işgal edileceğini görüşmüşlerdi. Bu toplantıda alınan kararlar aynı gün Kolordu Komutanı Ali Nadir Paşa'ya ve Vali İzzet Bey'e tebliğ edildi (Selvi, 2011:135).

15 Mayıs 1919 günü sabaha karşı saat 02.00'de Midilli'den hareket etmiş olan Yunan gemi konvoyu, saat 07.30'da İzmir önüne gelmiş ve tümen birlikleri saat 08.30 dolaylarında plan gereğince karaya çıkmaya başlamışlardır. Bu gemiler Themistoklis, Patris, Siria, Athina, Atromitos, Kalutas, Repulis, Andigoni, Aris, Ksenia, Ukrania, Argolis, Delfin ve Elda gemileridir. Bunların beraberinde, Yunanistan'ın Leon muhribiyle birlikte, dört İngiliz muhribi ve torpido gemileri olan Sfondoni, Loghi, Alkion ve Egli vardır. "Patris" gemisi, 1/38 Evzon Alayı'nı taşımaktadır. Karaya ilk çıkanlar, 1/38 evzonları olmuştur. Evzon Alayı'nın komutanı, Albay Stavrianopulos'tur. Bu arada Rumlardan "Yaşasın!" nidaları yükselmektedir. Avcılar Kulübü önünde Hrisostomos Yunan bayrağını kutsamış, Albay Stavrianopulos da eğilerek Metropolit'in elini öpmüştür. Rumlar bayraklar ve Venizelos'un resimleri ellerinde olarak sıçramakta, evzonların ellerini öpmekte, "kurtarıcıların" silahlarını süslemektedirler. İzmirli kızlar gül yaprakları ve çiçeklerini, Binbaşı Kostas Cavellas'ın komutasındaki Evzon Taburu'nun üzerine serpmekteydi (Erdem, 2009:158-159).

İzmir'in işgali bir bakıma baskın tarzında gerçekleşmiş ve İzmir'de kanlı olayların yaşanmasına sebep olmuştu. Bu durum hükümete karşı büyük bir tepki doğurmuş ve Sadrazam 15/16 Mayıs 1919 gecesi, İtilaf Devletleri temsilcilerine bir nota verdikten sonra istifa etmişti (Selvi, 2011:188). Bu haber 17 Mayıs günkü Vakit gazetesinde "Kabine, İzmir Hadisesi Üzerine İstifa Etti" başlıklı yazıyla okuyucuya bildirilmişti. Ancak yazının devamında kabineyi yeniden Damat Ferit Paşanın teşkil edeceği ifade edilmişti (Vakit, 17 Mayıs 1919:1).

Öte yandan işgal haberi herkes üzerinde şok etkisi yaptı. Halk adeta bir ölüm haberi seziyormuş gibi heyecanlıydı (Özalp, 1998:5). Bu haber kısa zamanda Anadolu'nun en ücra köşesine kadar yayıldı ve tepkiler çığ gibi büyümeye başladı. İşgali gerçekleştirenlerin Yunanlılar⁵³ olması Türk halkının tepkisinin daha da artmasına neden oldu. Zira Sultanın ikinci sınıf tebaası konumundaki bir azınlığın İzmir'i işgal

⁵³ Bunun yanında "İzmir'in işgali, Türk İmparatorluğu'nu yok etmek ve Asya, Avrupa Türkiyesinin tamamında manda yönetimleri kurabilmek adına atılan ilk adımdı" (Selvi, 2011:187).

etmesi Anadolu Türkleri için fevkalade gurur kırıcıydı (Erol, 1981-1982:83). İzmir'e yapılanlar Türk'ün intikam duygularını kamçulamış ve Yunanlılara karşı büyük bir nefret hissini doğurmuştu. Yüzyıllardır aynı coğrafyada birlikte yaşayan bu milletin Türk halkına yapmış olduğu mezalim kabul edilemezdi. (Tansel, 1965:26). Bu sebeple işgalin hemen sonrasında bütün Anadolu basınında işgal haberlerini⁵⁴ ve halkın tepkilerini görmek mümkündü (Tasvir-i Efkar, 16 Mayıs 1919:1; Tercüman-ı Hakikat, 16 Mayıs 1919:1).

İzmir'de yaşanan bu gelişmeleri İstanbul Hükümeti sadece İtilaf Devletlerinin İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserlikleri ile kendi büyük elçileri vasıtasıyla diğer devletler nezdinde protesto etmekten başka bir şey yapamamıştı (Sofuoğlu, 2002:142). Hükümetin işgal karşısında 17 Mayıs 1919 tarihiyle vilayetlere ve mutasarrıflıklara çektiği telgrafında: *“İzmir'in işgali yabancı mümessillikler nezdinde protesto edildi, işgale maddi mukavemet imkânsız olduğundan sükûnetin sağlanarak halkın İtilaf ve Amerika mümessillerine protesto telgrafı göndermelerinin uygun olacağı”* (Selvi, 2011:189) bildiriliyordu. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine Anadolu'nun tepkisi o kadar büyüktü ki protesto telgraflarının sayısının 10 bin olduğu ifade ediliyordu. Bu sebeple İstanbul ve İtilaf devletleri protesto telgraflarını önleyebilmek için Osmanlı Posta ve Telgraf Müdürlüğüne baskı yaparak Redd-i İlhak ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından verilecek telgrafların gönderilmemesini dikte etti (Selvi, 2011:189-190). Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa bu karara tepki göstererek Dahiliye Nezaretine çekmiş olduğu telgrafta,

“Böyle bir karar saday-ı milliyi boğmak ve vatanın parçalanmasına karşı milletin birleşmesine mani olmak gayesinden başka bir şey değildir. Hemen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri halkı yönlendirerek mitingler düzenlemeli ve hükümeti protesto etmelidir. Telgrafhaneleri işgal ederek bu emir geri alınuncaya kadar İstanbul muhaberat-ı resmiesini kat eylemek lazımdır. Zerre kadar vicdanı olan bir telgraf memurunun bu emre itaat etmeyeceği aşikârdır” (BOA BEO. SYS, 24-64/V_4; BMKA., 2003:41) diyecekti.

İşgaller karşısında başlatılan direniş hareketlerine Anadolu'nun her yerinden olduğu gibi Bilecik ve çevresinden de büyük bir katılım oldu. Yunanlıların İzmir'e çıkarma yaptığı haberi, 15 Mayıs günü Bilecik'in Söğüt ilçesinde hemen duyulmuş ve halk

⁵⁴ 16 Mayıs tarihli Tasvir-i Efkar gazetesinin birinci sayfasından verilen haberde Yunanlılar tarafından İzmir'in 15 Mayıs 1919'da işgal edildiği haberi yayınlanıyordu (Tasvir-i Efkar, 16.05.1919:1). Tercüman-ı Hakikat gazetesi de 16 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinin haksızlığını tüm dünyaya haykırıyordu (Tercüman-ı Hakikat, 16.05.1919:1). Genel anlamda “Türk basını, askeri işgale ve politik baskılara rağmen, milletin duygularına tercüman olarak, İtilaf Devletleri'ne karşı milli ve medeni cesaretle mücadele ve halkı uyanıklığa, vatanları için ellerinden geleni yapmaya davet ediyordu” (Selvi, 2011:193).

Yunan işgali karşısında galeyana gelmişti. Bunun üzerine Söğüd Redd-i İlhak Heyeti namına Belediye Reisi olan Kamil Bey tarafından Sadaret makamına bir telgraf çekilerek halkın galeyanının dindirilmesi için İstanbul'dan yatıştırıcı bir haber verilmesi istenmişti. Ancak İstanbul bu telgrafa bir cevap vermemişti.

İşgalin hemen ertesi günü yani 16 Mayıs 1919'da Ertuğrul Sancağının Osmaneli Kazasından İstanbul'daki İtilâf Devletleri mümessillerine “Umum Ahali Namına Eşraf'tan Yahya ve Arkadaşları” imzasıyla gönderilen telgrafta ise,

“İzmir'in Yunan Hükümeti tarafından işgaline başlanıldığı kemâl-i hayretle haber alındı. Bu vilâyetin ekseriyet-i kahiresini teşkil eden seknesi Türk'tür. Amerika cumhur reisi'nin en küçük milletlere kadar teşmilini tensib ve İtilâf Devletleri'nin dahi kabul ve tasvib eylediği prensibini ayaklar altına alan işgal olayının, maksadının dolaylı olarak saklanması itibarıyla hiçbir vakit sabit ve payidar olmayacak hak ve haysiyetin ayaklar altına alınıp aşağılandığını gören Türk Milleti dağdâr oldu. Bundan da huzur ve sükûatın büsbütün zarar göreceğinin açık olduğunu arz ile adı geçen hükümetin menfur hareketini şiddetle protesto eyleriz” (Selvi, 2007:160)

deniliyordu. 16 Mayıs tarihli Ertuğrul Sancağına bağlı Yenişehir kazasından Sadaret Makamı'na çekilen ve “Umum Ahali Namına Elli İmza” şeklinde şerh düşülen bir diğer telgrafta da,

“Yunan kuvvetinin İzmirimize gelmesi bütün Müslümanları kalbinden vuran bir kara haberdür. Biz adalete, hak ve adaleti vaad eden büyük devletlere güvenerek, insan ve millet olduğumuzu bilerek akıbeti gözlüyor idik. İzmir vilayetinin çoğu Müslüman ve Türk'tür. Bizler de ücra bir köşeden, et turnaktan ayrılmaz diye feryad edecek kadar kendimizi İzmir'le alâkadar görüyoruz. Metin ve sabırlı milletlere karşı merhametkâr olan büyük devletlerin siz temsilcilerine müracaat ediyor, hak ve adaleti sabır ve sükûnetle gözlüyoruz. Büyük çoğunluğu Türk olan İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, bütün Türkleri haksızca boğazlamak demektir. Yürekten kopan bu protestomuzun büyük ve adaletli hükümetlerin insaf nazarı ve merhametlerine arz edilmesini rica ederiz”(Selvi, 2007:161).

denilerek işgale tepki gösteriliyordu. Söğüt, Yenişehir ve Osmaneli kazalarından işgal günü ve akabinde çekilen bu telgraflar sonrasında bölgede tepkiler dinmedi. Milli mücadele hareketinin başından itibaren işgallere karşı tepkisini göstererek, Milli mücadele hareketinin yanında olan Bilecik halkı sonraki günlerde de bu tepkisini göstermeye devam etti. 18 Mayıs günü İnegöl'de halk büyük bir miting⁵⁵ düzenleyerek işgali protesto etti ve İzmir'den Yunanlıların çıkarılmasını istedi (Akkılıç, 1997:38).

⁵⁵ Yılmaz Akkılıç 18 Mayıs'ta, İzmir'in işgalini protesto amacıyla İnegöl'de de beş bin kişinin katıldığı bir kınama mitingi gerçekleştirdiğini ve Bursa ve İnegöl'den İstanbul'a işgali protesto eden telgraflar çekildiğini ifade etmektedir (Akkılıç, 1997:38). Buna mukabil Polat da “İzmir'in işgal hadisesi memleketin her yanında olduğu gibi Marmara Bölgesi'nde de tepki ve protestolarla karşılanmış ve birçok miting düzenlenmiştir. 16 Mayıs 1919'da Bursa'da, İnegöl'de on binlerin katıldığı protesto mitingleri düzenlendi” (Polat, 2008:21) diyerek bu tarihi 16 Mayıs olarak vermektedir.

19 Mayıs 1919 tarihinde ise Yenişehir'den Sadaret Makamına yeniden bir protesto telgrafı⁵⁶ çekilerek,

“Sevgili İzmir’e ve İslâm diyarına karşı hükümet ve bir nazar-ı hurs-ı şedîd-i bulunan Yunan işgalinin ref’i (ortadan kaldırılması), Hükümet-i Mutlakaya istinaden muhafaza-i himayekârîlerine alınması istirhamına dair vakar, haysiyet ve sükûneti muhafaza etmek suretiyle Yenişehir kaza ve kura ve kasabada müctemû (toplanan) ulema, eşraf ve mu’teberan (ileri gelenler) ve e’imme (imamlar), huteba (hatipler) ve umum ahali tarafından gösterilen galeyân ve heyecanda tezahürat-ı fevkâlade neticesinde otuz üç bin İslâm nüfus namına heyecan âmiz (heyecan verici) telgrafla bugün de Düvel-i Mu’telife ve Mu’azzama Mümessil-i Siyasîlerine protestonâmeler keşîde kılındığından, haysiyet-i milliyemizi muhafaza ve teskin edecek teşebbüsât ve muvaffakiyât-ı celîle-i fehîmâneleri temenniyâtıyla iş’ar-ı bahîresine şiddetle muntazırız” (Selvi, 2007:161).

deniyor ve işgalden duyulan üzüntü bir kez daha dile getiriliyordu. İzmir’in işgaline gösterilen tepki bütün Anadolu coğrafyasında olduğu gibi Bilecik’te de gerçekten çok büyük boyuttaydı. Yunanlıların İzmir’de birkaç gün içerisinde yapmış oldukları mezalim yavaş yavaş duyulmaya başladıkça çok küçük olan kasaba ve köylerden de işgali protesto eden telgraflar İtilaf devletleri mümessillerine ve Sadaret makamına çekilmeye devam ediyordu. Ertuğrul sancağının küçük bir kazası olan ve daha çok Rum ahalinin yaşadığı Küplü’den de işgali protesto eden bir telgraf 20 Mayıs 1919 tarihinde Sadaret makamına çekildi. Çekilen bu telgrafta:

“İzmir hadise-i elîmesi üzerine kuradan bir seylâbe-i huruşan (coşkulu bir şekilde) ile binlerce ahâli-i masume müttehid (birlik ve beraberlik içinde) bir kitle halinde merkez-i nahiyede bil’ictima müteellim, has ve saf kalpleri sırf vatan kaygısıyla halecan (çırpınarak) ve galeyân ile çarpmakta olduğu halde akd eylemiş oldukları muazzam mitingde hak ve adalete külliyyen muhalif olan İzmir’in Yunan Hükümeti tarafından fuzûlen işgali hadise-i fâciasını kat’iyyen red ve sevgili muazzez yurdumuzdan bir karış toprağın bile Yunan tarafından işgali halini bütün mevcudiyetleriyle protesto ettiklerini ve bu bâbda Yunanîlerin bazıçe-i hevesâtı (heveslerinin oyuncağı) olmaktan âmâl-i harîsânelerine (açgözlü emellerine) serfûrû (baş eğmekle) kurban edilmekten ise, zavallı İzmir’imizin Kuva-yı Mu’telife Asâkiri (İtilaf Devletleri askerleri) tarafından haysiyet-i milliyemize mutabik surette işgali daha muvafık olacağı ve galeyân-ı umûmînin ancak bu suretle bir derece teskin edilebileceği suret-i kat’iyyede kararlaştırılmış olduğunu fehîmânelerine arz eyleriz” (Selvi, 2007:160).

deniliyordu. Çekilen bu protesto telgraflarının altındaki imzalarda Söğüd Redd-i İlhak Heyeti, Küplü Nahiyesi İlhak-ı Redd Heyet-i Milliyesi ifadeleri geçmekteydi. Bu sebeple İzmir’in işgalinin öncesinde Bilecik ve çevresinde Milli mücadele hareketinin başladığı söylenebilir.

⁵⁶ Yenişehir’den çekilen telgrafın altındaki isimler şu şekildeydi: Belediye Reisi Mehmet Tevfik, Yenişehir Kazası Müftüsü Hüsnü; Ulemeden Abdullah, Ahmet, İbrahim, Mehmet, Faik, Mustafa Şevki, Hamdi; Eşraftan Tevfik, Mustafa, Ethem Paşa, Ahmet Müştak, Hamdi, Mehmet, Hacı Mustafa, Saffet (Selvi, 2007:161).

Bilecik merkezinden ise İzmir'in işgaline karşı ilk protestonun, 21 Mayıs 1919 tarihinde, "Bütün Bilecik Ahalisi Namına Müftü Mehmed" imzasıyla çekilen telgraf ile gerçekleştiğini görmekteyiz. Telgrafta,

"İzmir'de vuku'a gelen hadise âlem-i İslâmın kalblerini dilhun eylemiştir. Yunan askerlerinin ve peyrev olan İzmir Rumlarının ika' eyledikleri şu fecayi' doğrudan doğruya İslamiyet aleyhinde bir hareket telakki edilerek halefe-i Zîşan olan zat-ı akdeslerine arz-ı keyfiyete mecbur olduk. Yüreklerimizden kopan ma'sum feryad ve ah ve vahi zat-ı seniyye-i hilafetpenahilerine ma'al- azim arz eyleriz"

deniliyordu. Bilecik'ten aynı gün çekilen ve Bilecik Belediye Reisi Mustafa Kemal⁵⁷ ve Müftü Mehmed⁵⁸ imzalı diğer bir telgrafta ise özetle: İzmir'in Yunanlılar tarafından haksız işgalinin biran önce kaldırılması hususunda İtilaf devletleri mümessillerine başvuruda bulunulduğu ifade edilerek İstanbul'dan açıklama isteniyordu (Selvi, 2007:158-159).

Bilecik'ten gönderilen ve "Bütün Bilecik ahalisi namına eşraftan İbrahim" imzasını taşıyan bir diğer telgrafta da,

"Bütün Türklerin şefkatli sığınağı, adaletin ve hakkın müda'î olan Zât-ı Hükümdariyelerinin hak ve adaleti muhafaza edeceğine inanan Müslümanlar, Yunanistan'ın medeniyet hukukunu ve hakimiyetini ayaklar altına alarak, Türk yurdu olduğu bütün an'anesiyle sabit olan İzmir'in işgal edilmesinden dolayı kalplerimizi yeis ve matem kapladı. İzmir'in işgali Türk unsurunun mahvı demek olacağı cihetle, haşmetlerinin vicdanı razı olmayacağına iman eden Türkler, şimdi adaletinize sığınarak, Yunanistan'ın bu hareketini protesto eder ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan ve bütün ahalisi Türk bulunan İzmir'in tahliyesini şefkat ve hâkimiyetinizden istirham eyleriz" (Sarıkoçuncu, 2009:25).

denilerek bir bakıma padişah'tan yardım dileniliyordu. Ancak Bilecik ve çevresinden çekilen bu telgraflara ne İtilaf Devletleri ne de Sadaret bir cevap vermişti. Bu duyarsızlık karşısında bölge halkının galeyanı artarak devam etti ve bu tepkiler miting meydanlarında dile getirildi (Akkılıç, 1997:38). 21 Mayıs tarihinde Söğüt Belediye Reisi Kemal tarafından sadaret makamına bir kez daha telgraf çekiliyordu. Bu telgrafta

"İzmir hadise-i elimesinden dolayı kaza halkının galeyanı altı gün evvel mü'telif hükümdaran-ı azam mümessillerine arz etmiştik. Şimdiye kadar sükûnet bahş olacak hiçbir habere destres olamadık. Köylerden merkeze toplanan ahali heyecan içinde "Hükümet-i Müşfikamızın" emr ve iş'arına intizar etmektedir" (Selvi, 2007:160-161),

denilerek sadaret makamının teskin edici bir açıklama yapması isteniyordu.

⁵⁷ Sonraki süreçte ilk TBMM'nin mebuslarından olacak olan Mustafa Kemal Güney milli mücadele hareketinin başından itibaren bu mücadeleye katılmış ve büyük katkıları olmuştur.

⁵⁸ Bilecik Merkezinden çekilen iki telgrafta da, Milli Mücadele hareketinin ilk kıvılcımlarının atılmasında önemli hizmetleri olan Bilecik müftüsü Mehmet Nuri Efendi imzası vardır. Mehmet Nuri Efendi hakkında ilerleyen bölümlerde geniş bilgi verilecektir.

22 Mayıs 1919 tarihinde Gölpazarı nahiyesinden “Dersaadet’e Zât-ı Sadaretpenâhî’ye çekilen telgrafta da benzer ifadeler ile işgal bir kez daha protesto ediliyordu. Gönderilen telgrafta,

“İzmir, o güzel belde, o Türk’ün muhteşem eydisi, o Türklüğün ecdadından miras-ı meşru’u bugün Yunan işgal-i askeriyesi altına mı girdi? Türklüğün bütün ecza-yı vatanla iftihar eder, fakat İzmir gibi mu’tena bir mevki’-i müstakil bir kıymeti bulunan aksâm-ı vatanla iftihar tezâyüd eder. İzmir’in Türklerden alınması Türklüğün mahvı demektir. Ecdâd-ı âzâmımızın bize bir mâl-ı mevruse (miras malı) olan İzmir’i bizden, daha doğrusu bizi İzmir’den ayırmaya çalışıyorlar. Ecdâdımızın lânetleri, ahfâdımızın (gelecek nesilimizin) nefretini üzerimize çekecektir, bizler buna ka’il (razı, kabul etmiş) değiliz. Sultan Osmanların, Orhanların ilk an otağı olan bu yerler ahalisi bu zillete tahammül edemez. Osmanlar, Orhanlar, Hüdvendigârlar zamanında her yeri pür celâdet olan ecdadımızın ahfâdı olan bizler İzmir’in bizde kalmasını istiyoruz. Türkler merttir fakat harem-i ismetine yabancı gözlerin bakması bile an’anatıyla mugaayyır, nerede kaldı ki İzmir’de hetk edilen (yırılan, ırza geçilen) bihesap ırza karşı sükkût edilsin. Aynı zamanda mu’aheze olan Türkler Cenab-ı Hakkın vâlâ-yı tuvanı, irfan-ı kerimi âmilidirler. Bütün Türkler size her hususta müzahirdir, sizden eslafınız (atalarınız olan) Sokulluların, Köprülülerin gösterdiği âsâr-ı celâdeti görmek isterler. Tanıyacağımız hüddâpesendâne (Cenab-ı Hakkın hoşnud olacağı) hareket-i şeca’ateyi Türk’ün İstihzâr-ı hissiyatıyla himaye edecektir. Kuvve-i tâmmesini milletten alan bir hükümet, icra’atla vakur ve metin olur. İzmir’in siyaseten ve muvakkaten işgal-i askeriyesi altına alınması icab ediyorsa, Yunanlılar tarafından değil, Devlet-i Mu’azzama-i Mu’telif işgal-i askeriyesi tarafından alınması icab eder. Bugün Gölpazarı’da ictima’ eden binlerce Türk huhusât-ı mevrudeyi huzur-ı asîfânelerine arz ve iblâğ ve âsâr-ı fi’liyyesi cevabına intizâr eyleriz, ferman. Bilecik Livası’na Tâbi Gölpazarı Belediye Reisi İbrahim, Gölpazarı Nahiyesi Umum Ahalisi Namına Müderris Halil Hulusi, Paşazade Ahmet, Ali, Mustafa, Ziya, Hüseyin, Avni, Ali, Ahmet, Mehmet” (Selvi, 2007:159).

deniliyordu. Bu tarz tepkiler karşısında Padişah Vahdetin bir bildiri yayınlamak⁵⁹ halkı sakin olmaya davet etti ancak birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Bilecik halkı da artık milli mücadele hareketine katılmış ve İstanbul’un bu telkinleri işe yaramamıştı.

İşgal bütün yurttaki büyük bir tepkiyle karşılanmış ve yurdun hemen hemen her tarafında işgale karşı mitingler tertiplenmiş ve telgraflar çekilmiş bu haksız durum protesto edilmiştir. İnegöl’den Nevşehir’e, Çatalca’dan Silifke’ye, Beyşehir’den Keskin’e Üsküdar’dan Mudanya’ya Kınık’tan Alaşehir’e varıncaya kadar Anadolu’nun dört bir yanında gerçekleştirilen protestolar aslında Mustafa Kemal Paşa’nın 19 Mayıs 1919’da Samsun’dan Anadolu’nun içlerine geçtiğinde başlatacağı Milli Mücadele hareketinin keşif kollarıydı. Bu mitingler ve protesto telgraflarında dile getirilen düşünceler

⁵⁹ İzmir’in işgaline Anadolu halkının göstermiş olduğu ve devamında tüm yurda teşmil olunan direniş neticesinde Mehmet Vahdetin tarafından yayınlanan beyanname; “Bu hâl esef-i iştîmâl İzmir işgali ile ânu ta’kîb eden vekâyi-i fecânın ve Anadolu vilâyât-ı şarkıyesi mukadderatı hakkında işâe edilen rivâyâtın efkâr-ı ahâlîde hâsül eylediği te’sîrât neticesi olup vukûât ve şâyîât-ı mezkûreden bi’l-cümle efrâd-ı ahâlimizle beraber kalbimizde husûle gelen te’sîrât pek amîk ve hukûk-u devlet ve milletin sıyânet-i emrinde sarf-ı mâ-hâsıl-ı gayret etmek cümlemiz için pek tabii ise de şu ân-ı mühimde hükümet ve millete terettüb eden vazîfe-i teşebbüsât ma’kûle-i siyasiye ve ittihad-ı ârâ-yı umûmiye ile muhafaza-i hukûka çalışmaktan ibaretdir...” denilmekte ve ülkenin içinde bulunduğu durum açısından makul bir siyaset takip edilmesi gerektiği dikkatlere sunulmaktadır (Akandere, 2008:188).

yaklaşık üç yıl sürecek olan Türk halkının imtihanının bir bakıma başlangıcını haber vermektedir. İzmir'in işgali üzerine yaklaşık 10 bin protesto telgrafının kaleme alınması bize gösteriyor ki İtilaf devletlerin jandarmalığını yapan Yunan ordusu tarafından 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesi bütün yurttaki kolektif milli bilincin uyanmasını sağlamıştır. Bu kolektif bilinç Mustafa Kemal Paşa'ya ulusal bağımsızlık ve egemenlik düşüncesine dayalı tam bağımsız yeni bir Türk Devleti kurma yolunda önemli bir toplumsal taban oluşturmuştur (Özdemir, 2010:10).

2.2. Milli Mücadele Hareketinin Başlaması ve Bilecik'te Kuzey Batı Cephesinin Teşkili

İtilaf devletleri Mondros Mütarekesi'ne, Osmanlı ordusunun terhis, silah ve cephanelerin teslimi⁶⁰ gibi maddeleri koyarak Osmanlı Devleti'ni savunmasız bırakmaya çalışmış ve mütarekenin imzalanmasından sonra Anadolu topraklarını işgal etmeye koyulmuşlardı (Gürler, 1994:32). Bitmiş ve tükenmiş olarak gördükleri Osmanlı Devleti'nin topraklarını kolayca işgal edebileceklerini düşünen İtilaf Devletleri, İzmir'in işgali sonrası beklemedikleri bir tepki ile karşılaşmış ve Anadolu'nun işgal edilebilmesi için bölgeye daha fazla asker getirmeleri gerektiğinin farkına varmışlardır. Daha da önemlisi büyük bir finansman sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

11 Temmuz tarihli İngiliz gizli istihbarat raporunda; "Genellikle Osmanlı ordusu silâhtan arındırılmıştır ve yeniden seferberlik olsa bile, bu askerler modern bir savaşı sürdüremez. Ancak, halk, oldukça rahatsız edici bir gerilla savaşı başlatabilecek yetenektedir; çünkü kayıp birçok silâh vardır. Ülkenin her yanında dağınık bulunan küçük çaptaki silâh ve mermileri toplamak pek mümkün olmamıştır" (Sonyel,

⁶⁰ Her ne kadar Mondros Mütarekesi'ne bu maddeler konulmuş olsa da Yunan yazar Pallis bu maddelerin gerçek anlamda uygulanmadığı hakkındaki düşüncelerini özetle şu şekilde ifade etmişti. "Türk ordusunun silahsızlandırılması itilaf işgali altında olan bölgelerde bile sembolik bir hareketten öteye gidememiş, içerilerde bu yolda bir teşebbüs bile olmamıştı. Cephanelikler ve silah depoları çoğu yerde Türk nöbetçileri tarafından korunuyor ve sık sık soyuluyordu. İstanbul'un göbeğinde taş kışla depoları bile açılmış, içindekiler kaçırılmıştı. Kemalist hareketin başlangıcı ile birlikte Anadolu'da silahsızlandırma teşebbüsleri de durmuş, buna karşılık Rusya'dan ve Antalya limanı yolu ile İtalya'dan silah ve cephane akmaya başlamıştı" (Pallis, 1997:41). 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkesinin 20. maddesi uyarınca Osmanlı Devleti silahlarının büyük bir kısmını teslim etmek zorunda bırakılmıştı. Buna göre İstanbul'da; kamaları alınan ağır topların sayısı 70, sahra toplarının sayısı 151, cebel topu sayısı da 74 idi. Sürgüleri çıkartılan tüfek sayısı ise 138.000 idi. Ayrıca İstanbul'da teslim edilen 48.600 tüfek bulunmaktaydı. 23.027.711 mermi de teslim edilmişti. Elde kalan ise 165.927 kadardı. Romanya ve Rus yapımı tüfeklerin bir kısmı teslim edilmiş, diğerlerinin de teslimine devam edilmekteydi. Kolorduda bulunan ağır topların ne kadarının kamalarının teslim edildiği ise meçhuldü (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:38, G:36, B:36-6).

2008:299–300), deniyordu. Avrupa basınına göre, Anadolu’daki kıvılcımın doğuş nedeni, İzmir’in işgali olayı idi. İşgalin kontrolü ile görevlendirilmiş olan Calthorpe’ya birkaç gün içinde Anadolu’nun değişik bölgelerinden 675 protesto telgrafi gönderilmişti. Lord Curzon, “İzmir’in Yunanlılar tarafından istilasına meydan vermek, yaptığımız hataların en büyüğüdür” (Selvi, 2011:186) diyecekti.

İngiliz, Amerikan, Fransız ya da İtalyan, birçok yabancı otorite, Yunan ordusunun 1919 Mayısı şartlarında İzmir’e çıkmasının hem siyasi hem de askeri bir hata olduğu düşüncesinde birleşmişlerdi. Bu çıkartma Türk milliyetçiliğinin kıvılcımlarını bir aleve dönüştürmüş, Mustafa Kemal’e şans kapılarını açmıştı (Pallis, 1997:34). 18 Mart 1920 günü Winston Churchill ve Feldmareşal Sir Henry Wilson’un Venizelos’la yaptıkları bir görüşme sırasında, Venizelos’a Anadolu’da girilecek bir maceranın; memleketin çok geniş oluşu, bunun doğurduğu ulaşım zorlukları, savaşçı yaradılışa sahip bir milletin kendi memleketinde kuvvetli bir gerilla hareketına girişebileceği, Yunan ordusunu sonu belli olmayan bir süre savaş halinde tutmanın doğuracağı mali yük gibi ortaya çıkarabileceği tehlike ve zorlukları ifade etmişti (Pallis, 1997:38). Bütün bu uyarılara rağmen Yunanlılar İzmir’i işgal etmiş ve bu durum Anadolu’da Türklerin milli mücadele kıvılcımını ateşlemişti. Anadolu’da başlayan bu kıvılcım daha sonra büyük bir ateşe dönüşerek bütün yurda yayılacaktı.

Milli Mücadelenin başladığı yıllarda Anadolu büyük sıkıntılar içerisindeydi⁶¹. Bu mücadeleyi finanse edecek maddi imkânlar yok gibiydi⁶². Anadolu insanı on yıldır süren savaşlar nedeniyle perişan vaziyetteydi. Ülkede ilkel denilebilecek sanayi ve ticaret kolları vardı ve bunlar birkaç büyük şehirde toplanmıştı. Ancak buralar da İtilaf devletleri tarafından işgal edilmişti. Ülkenin tek geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı.

⁶¹ “Milli Mücadelenin başlangıcında Anadolu’da yaklaşık 8 milyon Türk yaşamaktadır. Ama Türkler son sekiz yıldır aralıksız savaşmışlar; Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında soluk almadan tam sekiz yıl kan dökmüşlerdir. Bu savaşlarda verilen yitkilerle Türk toplumunun yapısı değişmiş, toplumun 18-35 yaş arasındaki erkek işgücünde büyük bir gedik açılmıştır. Türk toplumunun üretici gücü azalmış, buna karşılık tüketici durumundaki çocuklar ve yaşlılar ile güçlerinden her alanda yararlanılmayan kadınların toplam nüfus içindeki ağırlığı artmıştır. Ayrıca, ülkenin en aydın kitleleri sayılan muvazzaf ve yedek subay kadrosu erimiş, yok olmuştur” (Müderrişoğlu, 1994:29).

⁶² “Birinci Dünya Savaşı başında 6 milyon lira olan bütçe açığı, 1919 yılında 94 milyon liraya yükselmiştir. Devlet mali yönden iflas etmek üzeredir. Ekonomideki çöküntü ve ağır enflasyon, iflası hızlandıracak bir ortam hazırlamıştır. Öyle ki, 1919 yılı başlarında başkent İstanbul’un halkı açtır. Önemli gelir kaynaklarının yabancı kökenli kuruluşların elinde bulunması, geri kalan gelir kaynaklarının da yetersiz olması nedeniyle, devlet başkent halkına ekmek verebilmek için gereken 3 milyon lirayı bulamamakta, bunun için dış borçlanma yolunu seçmektedir. 1919 yılı Mayıs ayında ise, devlet subay ve memur aylıklarını ödeyemez duruma gelmiştir” (Müderrişoğlu, 1994:33).

Fakat erkek nüfusun büyük kısmının uzun süren savaşlarda şehit olması veya sakat kalması bu sektörlerinde büyük oranda zayıflamasına yol açmıştı (Oran, C.I. 2009:101). Mondros Mütarekesi sonrası İtilaf Devletleri'nin Anadolu topraklarını parçalamak için kendilerine yasal bir dayanak noktası olarak gördükleri 7. maddeye dayandırılarak başlatılan işgaller⁶³ bile halk arasında yeni bir savaş için gerekli olan tepkiyi yeterli derecede ortaya çıkaramamıştı. Halka göre “İtilâf Devletleri işgal ettikleri yerlerden er ya da geç çekip gideceklerdi (Koca, 2010:29). Bütün bu olumsuzluklara rağmen Anadolu insanını yeniden ayağa kaldıracak bir olay gerçekleşmişti⁶⁴. Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışının hemen öncesinde 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal olayı (Oran, C.I. 2009:103). İzmir'in işgalinden sonra Yunan Başbakanı Venizelos'un da yakın arkadaşı olan Aristidis Stergiadis, bölgeye İzmir işgal kuvvetleri komutanının siyasi temsilcisi olarak atanmış, hem genel vali hem de fevkalade komiser olarak olağanüstü yetkilere sahip olan bu kişi 21 Mayıs'ta İzmir'e gelmişti. Bu durum işgalin geçici olmayacağını bir göstergesiydi. Bölgede meydana gelebilecek mukavemetleri engellemek adına İtilaf devletleri her ne kadar işgalin geçici olduğunu söylese de Yunan işgali kalıcıydı (Sofuoğlu, 2002:140). Bu durum milli mücadele ruhunun ayağa kalkmasında dönüm noktası⁶⁵ olacaktı. İstanbul Hükümeti ise Batı Anadolu'da yaşanan bu gelişmeleri sadece İtilaf Devletlerinin İstanbul'da bulunan Yüksek Komiserlikleri ile kendi büyük elçileri vasıtasıyla diğer devletler nezdinde protesto etmekten başka bir şey yapamamıştı⁶⁶. Diğer taraftan Mustafa Kemal ve arkadaşları ise İstanbul Hükümeti'nin bu kayıtsız davranışı karşısında İzmir bölgesinde

⁶³ İstanbul'daki “Doğu Avrupa bağlaşıklık devletler Başkomutanlığı”na bağlı İngiliz ve Fransız sömürge birlikleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerine “Denetim” amacıyla gönderilmekteydi. Bu arada 24/25 Nisan gecesi Haydarpaşa'dan bindirilen bir İtalyan taburu da Konya'ya geliyor, bunu yine İtalyan askerlerinden 11 Mayıs'ta Fethiye, Marmaris ve Bodrum çıkarmaları takip ediyordu. Bütün bu gelişmeler, yılgın Osmanlı kamuoyunun pek de ilgisini çekmiyordu (Akkılıç, 1997:28-29).

⁶⁴ Yunanlılar/Rumlar ve Ermeniler tarafından kırıma tabi tutulma korkusu ve bunun ustaca körüklenmesi, Küçük Asya'nın başkentinin dolaylarında dahi olmak üzere, Türkiye'nin gittikçe büyüyen ve belirsiz olan bir bölümünün yitirilmesi olasılığı; bir Pontus cumhuriyeti ve bağımsız Ermenistan kurulacağı söylentileri; İtalyan işgalleri ve Yunanlıların, Bağlaşıkların izniyle İzmir'e sızmış oldukları inancı - tüm bu gerçeklerin ve korkuların sonucu, Milli Mücadele'nin başlaması için ideal bir hava yaratmıştır. (Sonyel, 2008:295)

⁶⁵ “İzmir'in işgali ile Anadolu'da başlayan hareket, bu ruhla can bulmuştur. Sonraki süreçte yaşanacak olan İnönü, Sakarya Başkumandanlık Meydan Muharebesinde elde edilen başarı bu ruhun göstergesidir. Anadolu halkı “canını feda etme” ifadesini samimiyetle yerine getirmiştir” (Selvi, 2007:4-5).

⁶⁶ Mondros Mütarekesi sonrası kurulan İstanbul Hükümetlerine göre İtilaf devletleri kendilerine anlayışlı davranacaktı. Ancak düşman devletlerin Türkleri “Anadolu'nun içine hapsedilmiş, yarı sömürge bir köylü devletine mahkum edecekleri” anlaşılınca Anadolu'da Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri kurulmaya başlandı (Akin, 2008:41).

başlayan ve gittikçe genişleyen Yunan işgaline karşı da askeri ve diplomatik girişimlerini sürdürerek⁶⁷, bu yönde her türlü tedbiri alıyordu (Sofuoğlu, 2002:142). İstanbul'un tavrı, bütün mütareke dönemi boyunca değişmeden devam etmişti. Bu nedenle milli teşkilatlanmaların başlamasında ve bütün Anadolu'ya yayılmasında bu teslimiyetçi tutum sebep olmuştur (Selvi, 2011:84) diyebiliriz.

Yunan kuvvetlerinin karşısında batı Anadolu'da düzenli bir ordu yoktu ancak Türk milleti uğramış olduğu haksızlık karşısında eli kolu bağlı oturmak yerine üzerinde yaşadığı toprağı savunmak adına silaha sarıldı. Bu derme çatma birliklerin başında kimi zaman bir komutan, bazen bölgenin ileri gelenlerinden bir aydın, bazen de okuma yazması olmayan bir vatansever vardı. Kuva-yı Milliye olarak addedilen bu küçük birlikler arasında daha önce eşkıyalık yapmış olan insanlarda vardı. Ancak onların da şimdi tek düşüncesi vatan topraklarını kurtarmaktı (Tansel, 1965:32–33).

İstanbul'un yaşadığı acı günleri bizzat gören ve yaşayan Mustafa Kemal Paşa⁶⁸ 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan ayrıldığında, İzmir işgal edilmiş bulunuyordu. Samsun'a vardığı günün ertesinde Damat Ferit Paşaya gönderdiği telgrafta, *İzmir'in Yunan askeri tarafından işgal edilmesi Türk milletini ve ordusunu son derece üzümüştür, bu işgale karşı bütün millet ve ordu karşı koyacaktır. Şimdilik sükûnet korunmaktadır. İzmir'in işgaliyle yurt genelinde yapılan gösteriler ve protesto telgraflarının kesin bir netice alınuncaya kadar devam ettirilmesi son derece önemlidir. Vatanın ve milletin geleceğinin kurtarılması ancak bu şekilde gerçekleşecektir* (Selvi, 2011:201-202), diyordu. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da daha fazla durmayarak 25 Mayıs günü Merzifon, Amasya ve Havza'dan gelen şikâyetleri yerinde tetkik bahanesiyle Havzaya geçeceğini İçişleri bakanına çekmiş olduğu telgrafla bildirdi (BOA BEO. SYS, 24-

⁶⁷ İstanbul'daki Padişahın İzmir'in işgaline tepkisiz kalması halkın gözünün açılmasını sağlayacak ve bu durum Mustafa Kemal'in din adamlarını kullanarak fetvalar yayınlamasını ve halkı kendi yanına çekmesine yardımcı olacaktı (Oran, C.I. 2009:103).

⁶⁸ Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalandığı sırada Suriye cephesinde bulunan Mustafa Kemal, daha sonra İstanbul'a gelmiş ve bu sırada sağlık nedenleri dolayısıyla tedavi için İstanbul'da bulunan Ali Fuat Paşa ile bir görüşme yapmıştı. Görüşmede Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'den Anadolu'ya geçip orada ulusal hareketin başlamasına yardımcı olmasını istedi. Zaten Mustafa Kemal'in de düşüncesi farklı değildi. İtilaf devletleri Osmanlı Hükümetinden Samsun'da bulunan Hıristiyanlara Türk çetelerinin tacizine, bir son vermesini isteyince Mustafa Kemal'e Anadolu'ya geçiş fırsatı doğmuştu. Sadrazam Damat Ferit Paşa, Dâhiliye nazırından meseleyi incelemesini istemiş ve bunun üzerine Dahiliye Nazırı, Asayişin sağlanması ve Türk çetelerin ellerinden silahlarının alınması için hükümete bu bölgeye bir yüksek rütbeli subay göndermesini tavsiye etti. Bu görev için de Mustafa Kemal'i önerdi⁶⁸ (Zürcher, 2008:174). Bunun üzerine Mustafa Kemal Samsun'a hareket ederek 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'a çıktı.

64/V_3, BMKA., 2003:7). Burada İzmir'in işgalini bütün yurttta protesto edilmesini, isteyerek Amasya'ya geçti. Ancak İtilaf Devletleri Mustafa Kemal'in bu faaliyetlerinden haberdar olmuş, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu içlerine kadar gitmesi ve emrindeki üst rütbeli subayları ile beraber memleket içlerinde dolaşmasının kamuoyunu rahatsız edeceği düşüncesi ile İngiliz Karadeniz ordusu Başkomutanı General Milne Mustafa Kemal'in bir an önce yanındaki subayları ile beraber İstanbul'a dönmelerinin emredilmesini İstanbul'dan istemişti⁶⁹ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:10, G:135, B:135-1). Ancak İstanbul'un bütün girişimlerine rağmen Mustafa Kemal emirlere uymamış ve bu nedenle 3. Ordu Müfettişliği görevinden alınmıştır⁷⁰ (BOA HR. SYS, 2606/2_11,12; BMKA., 2003:36-37) Bahriye Nazırı olan Rauf Bey de aynı gün "Hüdavendigâr, Karesi, Ankara ve Sivas vilayetlerinin tabakat-ı milliyesi tamamıyla milli mücadele

⁶⁹Bunun üzerine Sadrazam, General Milne'ye cevap olarak; Mustafa Kemal Paşa'nın bölgeye gönderilmesi hadisesinin daha önce İngilizlerle görüşüldüğünü buna herhangi bir şekilde itirazda bulunulmadığını, ayrıca Karadeniz bölgesinde silahların teslim edilmediği yönünde şikâyetleri olduğunu bu sebeple bölgeye bir müfettişin gönderilmesini kendilerinin istediklerini ifade ederek, Türklere artık biraz güvenilmesini rica etmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:10, G:137, B:137-1,3). Koramiral Calthorpe 8 Haziran'da Lord Curzon'a *Başkentteki kimi ordu subayları, Yunanlılara karşı direniş örgütlemek için Anadolu'ya geçmiştir. Anadolu'daki bu akım o denli olağandır ki, bunu durdurmak olanaksızdır. Şunu unutmamak gerekir: İstanbul ve dolaylarındaki askerî güçler, başkentte düzeni korumak için yeterli olabilir; ama iç bölgelerde olaylar çıkarsa, bunları önlemek için yeterli değildir* (Sonyel, 2008:220) uyarısında bulunmuştu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 8 Haziran 1919 tarihinde Harbiye Nazırı tarafından yeniden İstanbul'a çağrılacaktı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:190, G:113, B:113-1). Bu çağrıya Mustafa Kemal Paşa 11 Haziran'da cevap vererek çağırılma sebebinin açıklanmasını rica ediyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:79, B:79-1). Aslında Mustafa Kemal bu şekilde bir bakıma zaman kazanmaya çalışıyordu. Harbiye nazırı Mustafa Kemal'e açıklama olarak çağırılma sebebinin İstanbul Hükümetinin istediğini söylemişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:81, B:81-1). Sonraki açıklama ise kendisinin bölgedeki hareketlerinin İngilizleri kuşkulandırdığı bu sebeple İngilizlerin baskısı sonucu İstanbul'a çağırıldığı ifade ediliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:83, B:83-1). Padişah 1 Temmuz'da özel mabeyincisi Ali Fuat aracılığıyla Mustafa Kemal'e kişisel bir mektup göndermişti. Mektupta Ona karşı kişisel bir garazı olmadığını, Osmanlı delegelerine, Paris Barış Konferansında tatmin edici bir barış antlaşması yapmak fırsatının verilmesi için, iki ay süre ile Türkiye dışında tatil yapmasını; ondan sonra geri dönerek, isterse, barış ve bağımsızlık mücadelesini sürdürebileceğini bildirmişti (Sonyel, 2008:288). Anlaşılan o ki Padişah Vahdettin hala Paris Barış Konferansında Osmanlı lehinde bir karar çıkacağını düşünmekteydi ve bu sebeple İtilaf Devletlerini kızdırmamak adına Mustafa Kemal'e böyle bir mektup yazmıştı.

⁷⁰ İngilizlerin baskısıyla Ordu'dan çıkarılmak üzere olduğunu Cevat Paşa aracılığıyla öğrenmiş olan Mustafa Kemal, Erzurum'dan 8 Temmuz 1919 tarihinde 15'nci, 3'üncü, 20'nci, 13'ncü, 12'nci, ve 14'üncü, Kolordu Komutanlıklarına gönderdiği telgrafta, Mübarek vatan ve milleti parçalanma tehlikesinden kurtarmak Yunan ve Ermeni emellerine kurban etmemek için açılan milli mücadele uğrunda millet ile beraber serbestçe çalışmaya resmi ve askeri sıfatım artık engel olmaya başladı. Bu kutsal amaç için millet ile beraber sonsuza kadar çalışmaya mukaddesatım adına söz vermiş olduğumdan çok sevdiğim askerlik mesleğine bu gün veda ve istifa ettim. Bundan sonra milli mukaddes emelimiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere milletin bağrında bir fert olarak mücadele edeceğimi bildiririm. Bunun bütün Müdafaa-i Milliye ve Redd-i İlhak Cemiyetlerine ve mülki merkezler ile Askerlik Şubeleri vasıtasıyla vatanın en ücra köşesine kadar bildirilmesini özellikle rica ederim (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:115, B:115-1; BOA BEO. SYS, 24-64/V_10; BMKA., 2003:50; ATBD, 2007:307) diyerek askerlik görevinden ayrıldığını bildiriyordu. Tercümanı Hakikat gazetesi de "Mustafa Kemal" başlıklı yazısında Mustafa Kemal'in görevine son verildiği haberini vererek bu durumu tüm yurda duyurmuştu (Tercüman-ı Hakikat, 13 Temmuz 1919:1).

etrafında birleşmiştir. Vatan ve milletin istiklali ve saltanat ve hilafetin masuniyeti sağlanıncaya kadar Mustafa Kemal ile çalışmaya ant içtiğimi ilan ederim” diyerek⁷¹ Mustafa Kemal’in yanında⁷² olduğunu belirtmişti (BOA BEO. SYS, 24-64/V_10; BMKA., 2003:50). 31 Temmuz 1919’da ise 3. Ordu müfettişi olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının illegal çeteler kurmak ve kongrelere yardımcı olmak suçlarından tutuklanmaları kararı çıkacaktı (Tercüman-ı Hakikat, 31 Temmuz 1919:1; Alemdar 8 Ağustos, 1919:2).

Mustafa Kemal, İstanbul’un bu tavrına rağmen tüm Anadolu ile koordinasyonu sağlamak amacıyla önce Erzurum kongresini düzenleyerek Heyet-i Temsiliyenin kuruluşunu sağladı. Ardından da 4–11 Eylül 1919 tarihinde Sivas kongresini yaparak Anadolu’da kurulan bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini tek bir çatı altına topladı. Aynı zamanda Temsil Heyeti Reisi seçilen Mustafa Kemal birçok olumsuzluğa rağmen Milli Mücadele hareketini bütün yurda yaymaya çalıştı.

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışından önce Anadolu topraklarının İtilaf askerleri tarafından işgal edileceği düşüncesiyle Anadolu’nun bazı bölgelerinde milli mücadele için direniş cemiyetleri kurulmaya başlanmıştı. Özellikle İzmir’in işgali ile birlikte Anadolu’nun birçok bölgesinde bu direniş cemiyetlerinin sayısı hızla artmaya başladı. Kendi topraklarının da bir gün işgal edilebileceği düşüncesiyle Türkler silaha sarılıyor ve düşman kuvvetlerine karşı örgütlenmeye başlıyordu. Ancak kurulan bu direniş cemiyetleri bölgesellikten ileri gidemiyordu. 19 Mayıs 1919 tarihinde Mustafa Kemal’in Samsun’a ulaşmasıyla birlikte direnişin yurt çapına yayılması ve bir merkezden yönlendirilmesi noktasında önemli bir adım atıldı ve böylelikle Türk Milli Mücadele Hareketi yeni bir ivme kazandı. Mustafa Kemal milli mücadeleyi bölgesellikten çıkartarak yurdun tümüne mal etmek düşüncesindeydi. Bu amaçla İzmir’in işgal hadisesi onun için bulunmaz bir fırsat oldu. Yayınlanan genelgeler ve

⁷¹ Bu açıklamalar üzerine Dahiliye Nazırı, Hüdavendigâr, Ankara, Sivas Vilayetleri ile Karesi mutasarrıflığına çekmiş olduğu şifre telgrafta: Bahriye Nazırı Rauf Bey Vilayet ve liva ahalisinden bazı kimselerle temasta bulunarak Mustafa Kemal ve rüfekası namına tahrikatda buldukları haber alınmıştır. Bu tür hareketlerin vatani tehlikeye sokacaktır. Bu sebeple bu kişilerin uyarılması ve her türlü tahrikatın meni için gereğinin yapılmasını ve yapılanlar hakkında malumat verilmesini (BOA. DH. ŞFR. 101/19-123), istemişti.

⁷² “Rauf Bey’e göre, Damat Ferit yönetimi ulusu aldatıyordu ve ordunun ülkeyi kurtarmak için isyan etmeye inandırılabilceğini düşünmüştü. Dolayısıyla, Rauf, 24 Mayıs’ta İstanbul’dan ayrılarak, ilkin Bandırma’ya gitmiş; orada Çerkez Ethem’le görüşmüş; 8 Haziran’da Ankara’ya ulaşmış; sonra da, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat’la birlikte, 19 Haziran’da Amasya’ya giderek Mustafa Kemal’le buluşmuş; hep birlikte ulusal direniş planlamaya başlamışlardı” (Sonyel, 2008:235).

düzenlenen kongrelerle Türk Milli Mücadelesine bütünlük kazandırarak dağınık halde bulunan direniş cemiyetlerini tek bir çatı altında toplamayı başardı. Özellikle Sivas Kongresi ile birlikte Anadolu'nun değişik coğrafyalarından kongreye katılan delegeler ve çekilen telgraflarla Türk halkı Anadolu içlerinde başlayan bu milli mücadele hareketine destek oldu.

Bilecik ve çevresinin de Türk Milli Mücadele hareketine katılması diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi benzer bir süreç takip etmişti. İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi sonrası Bilecik ve çevresinden birçok protesto telgrafı çekilmiş ve bölgede Redd-i İlhak Cemiyetleri kurulmaya başlanmıştı (Selvi, 2007:157–161; Akkılıç, 1997:38). Bilecik ve çevresindeki bazı vilayetlerin milli mücadeleye katıldığı ve Ankara ile beraber hareket edeceği haberi ise Erzurum Kongresinin öncesinde Rauf Bey tarafından verilecekti (BOA BEO. SYS, 24-64/V_10; BMKA., 2003:50). Ancak bu durumdan haberdar olan İstanbul ise Dâhiliye Nazırı aracılığıyla Hüdavendigâr, Ankara, Sivas Vilayetleri ile Karesi mutasarrıflığına bir telgraf çekerek,

“Bahriye Nazırı Rauf Bey Vilayet ve liva ahalisinden bazı kimselerle temasta bulunarak Mustafa Kemal ve rüfekaı namına tahrikatda buldukları haber alınmıştır. Bu tür hareketler vatani tehlikeye sokacaktır. Bu sebeple bu kişilerin uyarılması ve her türlü tahrikatın meni için gereğinin yapılması ” (BOA. DH. ŞFR. 101/19-123)

istenmişti. Ancak Bilecik'in, İstanbul'un bu uyarılarına uymadığı görülmektedir. Nitekim 4–11 Eylül 1919 tarihinde düzenlenen Sivas Kongresine Bilecik'ten herhangi bir heyet katılamamış, ancak kongre devam ederken Bilecik'ten çekilen Müftü Akif Efendi imzalı 5 Eylül tarihli telgrafta;

Sivas Kongre Heyetine, Bilecik Hükümet ve ahali dahi hareket-i milliyeye iştirak ile teşkilata başlanmış ve keyfiyet İstanbul'a da bildirilmiş olduğu beray-ı malumat arz ile bir kıta mühürün irsali temenni olunur (ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:112, B:112-3)

denilerek, Bilecik'in Milli Mücadele hareketine katıldığı bildiriliyordu. Bunun üzerine Sivas'ta bulunan Mustafa Kemal, Bilecik Müftüsü Akif Efendi'ye 11 Eylül tarihli şu telgrafi çekmişti:

*“Bilecik Müftüsü Akif Efendi Hazretlerine
Bilecik Heyeti Milliye Riyasetine
Cenabı Hak milleti amal-i meşrua-i milliyesinin istihsalinde muvaffak bilhayr buyursun. Bursa Heyet-i Merkeziyesi ile irtibat tesisi ile teşkilatın nüfuz ve teşmile ihtimam buyurulması temenni olunur
Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Namına Mustafa Kemal”* (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:112, B:112–4).

Mustafa Kemal ile Bilecik Müftüsü Akif Efendi arasında gerçekleşen bu yazışmadan anlaşıldığı gibi Bilecik'te de Milli Mücadele hareketi bütün yurt geneli ile birlikte ortak hareket etmeye başlamıştı. Bundan sonraki süreçte Erzurum'da kurulan Temsil Heyetinin almış olduğu kararlar Bilecik tarafından uygulanmaya başlanılacaktı. Ayrıca Sivas Kongresi'nde, Bursa delegelerinden Asaf Bey'in imzasının da bulunduğu bir önerge ile Hakkı Behiç Bey Heyet-i Temsiliye'ye Hüdavendigâr Vilâyeti (Bursa ve Bilecik) temsilcisi olarak seçilmişti (Akkılıç, 1997:142). Kongrenin akabinde 23 Eylül günü Sivas'ta Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Heyet-i Temsiliyesine bildirilen haberde,

Mevki-i coğrafileri itibarıyla Damat Ferit iktidarının baskılarından dolayı şimdiye kadar sakin kalmaya mecbur olan Hüdavendigâr vilayeti ve Bilecik, hareket-ı milliyeye iştirak etmişlerdir. O civarda her kazaya talimatnameler gönderildi. Teşkilatın birliği için bugün'de Bursa'ya bir memur hareket ettiriliyor. Şimdi Bilecik'ten alınan telgrafnamede 1000 süvari ile 2500 piyadenin hazır olduğu ve bunlar meyanında karakeçili aşiretinin de katıldığı (ATASE Arşv., ATAZB. Kol. K:19, G:113, B:113-1)

ifade edilerek Bilecik'in Heyet-i Temsiliye ile birlikte hareket edeceği bir kez daha belirtiliyor ve bölgedeki gelişmeler Mustafa Kemal'e bildiriliyordu.

Sivas Kongresiyle birlikte hareketi bir merkezde toplamaya çalışan Mustafa Kemal ve arkadaşları diğer yandan iktidarda bulunan Damat Ferit hükümetinin düşürülmesi ve Milli Mücadele taraftarı bir hükümetin iş başına getirilmesi için de yoğun çaba sarf ediyordu. Bu sebeple Sivas Kongresi sonrası Temsil Heyeti, İstanbul ile haberleşmenin bir an önce kesilmesi⁷³ kararını aldı (ATASE Arşv. ATAZB, Kol. K:19, G:113, B:113-1). Alınan bu karar üzerine birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Bilecik'de karara uymuş ve bu doğrultuda İstanbul ile bütün haberleşmeyi kesmişti.

Artan baskılar ve protestolar karşısında daha fazla dayanamayan Damat Ferit Paşa Hükümeti istifa etmek zorunda kaldı ve yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu. Yeni hükümetin kurulmasıyla daha müsait bir ortam bulan Mustafa Kemal derhal askeri açıdan daha iyi bir organizasyon sağlayabilmek için harekete geçmiş batı cephesi olarak tabir edilen bölgenin, genel vaziyetini görüşmek ve bölgedeki emniyeti sağlamak amacıyla 7 Ekim 1919 tarihinde Bekir Sami Bey'e bir telgraf çekerek Ali Fuat Paşa ile irtibata geçmesini istemişti (Sofuoğlu, 1994:194). Bu tarihlerde Eskişehir'de bulunan Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Bey Eskişehir'deki görevini 9 Ekim 1919'da

⁷³ 12.09.1919 tarihinde İstanbul ile her türlü haberleşmenin kesildiği ve istenilen sonucun elde edilinceye kadar bu hareketin devam edeceği bildiriliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:349, G:163, B:163-1).

tamamlayarak Bilecik ve çevresindeki asayışı denetlemek amacıyla 11 Ekim akşamı Söğüt'e oradan da Bilecik'e geçti. Bursa'da bulunan 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ile İzmit'teki 1. Fırka Kumandanı Kaymakam Asım Bey, başta olmak üzere Batı cephesinden sorumlu komutanları Bilecik'e davet etti (Cebesoy, 2000:275). Mustafa Kemal'in telgrafını alan Bekir Sami Bey ise hazırlıklarını yaparak Bilecik'e geçmeye karar verdi. 8 Ekim'de Mustafa Kemal'e çekilen telgrafta Bekir Sami Bey'in Mirliva Ali Fuat Paşa ile görüşmek üzere Bilecik'e gideceği bildiriliyordu (ATASE Arşv. ATAZB. K:9, G:17, B:17-1). Hazırlıklarını tamamlayan Bekir Sami Bey, 12 Ekim 1919 tarihinde Bilecik'e geldi (Sofuoğlu, 1994:194). Ali Fuat Cebesoy hatıralarında, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey, Kaymakam Asım Bey ve diğer davet edilen şahısların 13 Ekim akşamı Bilecik'e ulaştığını ve akşam geç saatler olduğu için ertesi gün görüşmelere başladığını ifade etmektedir. Devamında ise Bekir Sami Bey'in toplantıya katılacak diğer üyelerden daha erken bölgeye gelme ihtimali olduğu ve 14 Ekim'de başlayan görüşmeler neticesinde bölgede yapılacak olan faaliyetler hakkında kararlar alındığını dile getirmektedir (Cebesoy, 2000:276; Akkılıç, 1997:90).

Elbette ki bu görüşmelerin Bilecik'te yapılmasının birçok sebebi vardı. Bölgenin stratejik konumu burada en önemli etkendi. Bilecik hem karayolu hem de demiryolu ulaşım ağına sahipti. Bunun yanında Batı Anadolu'daki birçok şehre göre merkezi bir konumda bulunuyordu. Henüz işgal edilmemiş olması da güvenlik problemini bertaraf ediyordu. Bu özelliklerinden dolayı Bilecik, Kuzey Batı Anadolu Cephesinin Kuzey kanadının teşkili ile sonuçlanacak olan toplantıya ev sahipliği yaptı. Bu toplantı sonrasında ise şu kararlar alınmıştı:

Bolu ve İzmit'in Kumandanlığını, İzmit 1. Fırka Kumandanı Kaymakam Asım Bey alacaktı (TİTE. Arşv. K310, G:19, B:19-a001). Bilecik Sancağı ve Bursa vilayetinin kumandanlığını Miralay Bekir Sami Bey idare edecekti. Bilecik'e bağlı olan Söğüt kazasının kumandanlığı ise ayrı tutularak Söğüt kazasının ve Eskişehir Sancağının kumandanlıklarının 23. ve 24. Fırkaya bırakılması kararlaştırıldı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:125, B:125-1;TİH. 1975:30). Bu kararların yanında asayişin temin edilmesi, bölgede kurulan Kuva-yı Milliye birliklerinin ihtiyaçlarının karşılanması için kumandanlıklar birbirleri ile irtibat halinde bulunacaklardı. Ayrıca Bursa ve İzmit kara ve denizden ulaşım imkânlarına sahip olması dolayısı ile buradan sorumlu olan

kumandanlar, İstanbul'dan Anadolu'ya aktarılacak olan silah ve cephanenin güvenli bir şekilde Ali Fuat Bey'in emrine göre ulaştırılması için gerekli önlemleri alacaktı (Cebesoy, 2000:276).

Ayrıca Bekir Sami Bey, Bilecik'te Bilecik Müftüsü olan Mehmet Nuri Bey kumandasında Kuva-yı Milliye Teşkilatı kurulmasını istedi (Sofuoğlu, 1994:195). Mustafa Kemal'in isteği doğrultusunda yapılan bu görüşme bölgedeki teşkilatlanma ve koordinasyon açısından son derece faydalı oldu (Akkılıç, 1997:90). Bilecik'te gerçekleşen bu toplantı ve toplantı sonrası alınan kararların uygulanmaya başlanması İtilaf Devletlerinin gözünden de kaçmamıştı. 27 Ekim 1919 tarihinde General Milne tarafından Harbiye Nezareti'ne gönderilen yazıda Ali Fuat Paşanın Ankara-Bilecik havalisinde milli çeteler için ahaliden asker toplamakta olduğu ve Refet Bey'in de Konya ve Yenişehir civarında aynı maksatla asker toplayıp silahlandırmakta oldukları bildirilmiş ve bu gibi hareketlerin mütareke hükümlerine aykırı olduğu ve memlekette asayiş ihlal edeceği bildirilerek bu duruma son verilmesi İstanbul'dan istenmişti (ATASE, İSH, K:52, G:38, B:38-1; ATASE, İSH, K:236, G:211, B:211-1; HTVD, 1963, Sayı:45, B:1066). Ancak bu tehditler ve uyarılar Bilecik ve çevresinin Milli Mücadeleye desteğini etkilemeyecek, aksine artarak devam etmesini sağlayacaktı.

2.3. Bilecik Bölgesinde Milli Teşkilatlanma ve Kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri

Anadolu'da gerek işgaller, gerekse azınlıkların Türk köylerine baskınları, halkta giderek bir karşı koyma eğilimini ortaya çıkarmıştır. Memleketin her yerinde olduğu gibi Bilecik bölgesinde de aydınlar ve halk, Mondros Mütarekesi'nden olumsuz şekilde etkileniyor ve tepkilerini mitingler düzenleyerek, ilgili makamlara protesto telgrafları çekerek çeşitli şekillerde ifade ediyordu. İşgaller karşısında halkın olumsuz tepkileri yer yer örgütlenmeleri sağlamış ve herkes kendi bölgesini kurtarmak amacıyla dernekler kurmuş, gönüllü birlikler oluşturarak ateşkes antlaşmasının memleketi parçalamaya yönelik uygulamalarına karşı koymaya çalışmıştır. Bu örgütler, çeşitli görüşler etrafında toplanan müdafaa-i hukuk cemiyetleridir. Bu cemiyetlerin ortak özellikleri şunlardır:

-Müdafaa-i Hukuk, ferdî değil millîdir. Milli hakların korunması için yapılan bir harekettir.

-Müdafaa-i Hukuk, fikri kaynağını milliyetçilik fikrinden almaktadır.

-Müdafaa-i Hukuk, milli devlet formülünü gerçekleştirmeye çalışan bir akımdır.

-Müdafaa-i Hukuk hareketinin gerçekleştirme vasıtası fertler değil, cemiyetlerdir (Tunaya, 1952:473).

Bilecik ve çevresinde kurulan cemiyetler de bu gayeler etrafında oluşmuş, muhtemel bir işgal hareketine karşı halkı örgütlemiştir.

2.3.1. Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

15 Mayıs 1919'da İzmir'e çıkarılan Yunan ordusu vakit geçirmeksizin işgal sahasını her yöne doğru genişleterek 16-17 Mayıs'ta Urla ve Çeşme'yi (Özalp, 1998:15), ardından güneyde Aydın ve Nazilli'yi hadisesiz olarak işgal etmişti. Ancak ayak bastıkları her yerde gasp, tecavüz, katl ve yağmacılığa kalkışan Yunan kuvvetlerine karşı ilk silah Ayvalık'ta patladı. 28- 29 Mayıs gecesi sabaha karşı Yunanlılarla milli kuvvetler arasındaki ilk çarpışma bu bölgede 172. Alay Kumandanı Kaymakam Ali Bey'in (Ali Çetinkaya) maiyetindeki kuvvetlerle Köprülü Hamdi Bey'in emrinde topladığı milli kuvvetler tarafından gerçekleştirildi (Özalp, 1998:15).

Ayvalık'taki bu ilk silahlı direniş, işgaller karşısında başta çaresiz ve kararsız kalan halkın, ilk şaşkınlığı üzerinden atarak topluca silaha sarılıp örgütlü direnişe geçmesi bakımından önemlidir. İzmir civarında yapılan fecayii duydukça ve Yunan işgali kendisine doğru yaklaştıkça civar bölgelerde de halk artık bezgin vaziyetten sıyrılarak müdafaaya geçmeye başlamış, birçok şehir ve kasabalarda şubeler halinde çalışmaya başlayan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak Cemiyetleri ilk silahlı direnişin öncülüğünü yapmışlardır. Aynı zamanda buldukları bölgelerde askeri ve sivil idareyi nüfuzu ve etkisi altına alarak Yunan tecavüzüne karşı bölge halkının hukukunu savunmuşlardır.

Sivas Kongresi'nde alınan kararların uygulanması sonucu, İzmit'e doğru uzanan bölgelerdeki idari teşkilat kademeleri yavaş yavaş İstanbul ile bağlarını keserek Heyet-i Temsiliye'ye katılmaya ve Milli Mücadele safında yer almaya başlamışlardı. Buna göre 13 Ekim 1919'da Heyet-i Temsiliye'nin kararıyla Bursa ili ve Ertuğrul Sancağı, yani Bilecik ve yakın çevresi (Söğüt ilçesi hariç) Albay Bekir Sami Bey'e; Söğüt ilçesi de

Eskişehir ve diğer 20. Kolordu bölgesiyle birlikte 23. ve 24. Tümen Komutanlıkları'na bağlanmıştır⁷⁴ (TİH. 1975:30).

Osmanlı Devleti'nin mütareke döneminde şehir ve köylerdeki asayiş bile sağlayamayacak kadar acıklı duruma düşmesi, Bilecik bölgesinde de halkı yerel asayişin korunması için bizzat harekete geçirmişti. 29 Ekim 1919 tarihinde Albay Bekir Sami (Günsav) Bey tarafından Bilecik Mıntıka Kumandanlığına çekilen telgrafta "Bilecik sancağında jandarma asayiş temin edemezse askeri birlikler yardımcı olacaktır. Heyeti idarenin talebi ve benim emrimle vatansever ve cesur insanlardan Kuva-yı Milliye teşkil edilecektir" denilerek, bölgedeki askeri güçlerin yetersizliği halkın örgütlenmesi ile giderilmeye çalışılmıştır (Ünal, 1994:191).

Yunan ordusunun 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgalinden, 22 Haziran 1920'de genel taarruza geçtiği tarihe kadar Batı ve İç Anadolu'daki mili teşkilatlanma hızla ve her geçen gün artan katılımlarla genişleyip, güçleniyordu. Bilecik dahilinde yer alan kaza ve köylerdeki örgütlenme faaliyetleri de tüm yurttaki olduğu gibi Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin çalışmalarıyla yürütülmekteydi. Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Pazarcık ve diğer nahiyelerde İzmir'in işgalini müteakip kurulmaya başlayan bu cemiyetlerin yaklaşık Eylül-Ekim 1919'da bölgedeki en ücra köylere kadar faaliyete geçtiği bilinmektedir (Koca, 2010:43). Nitekim 4 Ekim 1919'da Bilecik'ten Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen bir telgrafta, Bilecik halkının milli mücadele hareketine katılacağı ve Mustafa Kemal ile birlikte hareket edeceği ifade edilmektedir (ATASE Arşv., ATAZB. Kol. K:2, G:112, B:112-1; Koca, 2010:44). Bu telgrafa karşılık olarak ertesini gün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen cevapta, duyulan memnuniyet dile getirilerek Bilecik'te kurulan teşkilatın yakın zamanda Bursa Merkez Teşkilatı ile temasa geçmesi tavsiye edilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:2 G:112 B:112/4; Koca, 2010:45).

Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Hoca'nın başkanlığında kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde görev alan şahısların isimleri o dönemde adı "Ertuğrul Mutasarrıflığı Azası" olarak geçen belgede şöyle bildirilmekteydi: "Müftüzâde Hâfız Arif Efendi,

⁷⁴ Mondros Mütarekesi'nden sonra boşaltılan yerlerden çekilen Osmanlı silahlı kuvvetleri Anadolu'da toplandıktan sonra dokuz kolordu halinde yeniden teşkilatlanmıştı. Buna göre karargâhı Ankara'da bulunan 20. Kolordu, Kastamonu, Ankara ve Afyon bölgesinde konuşlanmış, 23 ve 24. Tümenler de emrine verilmiştir.

Kadızcâde Hacı Ahmet Efendi, Fabrikatör Ali Efendi, Arif Beyzade Hacı Halit Efendi, Dedeade Ali Efendi, Hacı Saffet Efendi, Hamamcızade Hayri ve Macaroğullarından Ömer Efendi” (C.A. A: 3/1, D: 12/6, F:7/17).

Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduktan kısa bir zaman sonra 1920 senesinin başında (13- 14 Ocak 1920)’de İzmir’in Yunanlılar tarafından bir oldu bittiye getirilerek resmen Yunanistan’a ilhak edileceği söylentilerinin yayılması üzerine Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi tarafından 7 Ocak’ta İtilaf Devletleri temsilcilerine sert bir protesto (muhtıra) gönderilmiştir ki; heyet temsilcileri arasında Bilecik delegelerinin de imzaları mevcuttur (Özalp, 1998:81).

İtilâf Devletleri temsilcilerine gönderilen bu muhtırada aynen şu ifadeler yer almaktaydı: “...Düveli muazzamanın mukarreratı ve emirleri ile kendilerini mukayyet görmeyen Yunanlılar bu kere de sulh konferansının netice-i kararını beklemeden hotbehot bir emrivaki ihdas etmek istiyorlar. Bunun karşısında artık milletimizin sabrû tahammülü kalmadığından icab eden tedabir-i mütekabile ittihaz edilmiştir (gerekli karşı tedbirlerin alınmasına başlanmıştır). Binaenaleyh milletin ruhundan doğmuş olan kuvayı milliye böyle bir vaziyet karşısında her türlü aksülâmellerden hiçbir mesuliyet kabul etmediğini ve böyle bir halin tahakkuku takdirinde İzmir’le olan bütün muvasalat ve münasebatın tamamıyla kesileceğini ve vatanımızın en kıymetli bir parçasını zalim bir işgalden kurtarmak için her türlü hareketlerde bulunmakta artık kendisini muhtar gördüğünü düveli muazzamanın daima tekrar ettikleri hakkı hayat ve adalet düsturlarına istinaden iman eyler”.

Muhtırada adı geçen “...Bursa, Bilecik, Biga, Karesi, Saruhan livası murahhaslarından mürekkeb İzmir şimal mıntıkası Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi...” ifadelerinden de anlaşıldığı gibi Bilecik bölgesinde gelişen milli teşkilât Mustafa Kemal’in tavsiyesine uyarak kısa zamanda Batı Anadolu’daki diğer cemiyetlerle irtibata geçmiş ve memleket bazında gerçekleştirilen faaliyetlere imzasını atmıştır.

Mehmet Nuri Hoca’nın örgütlediği Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ilerleyen tarihlerde bir yandan faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan bölgenin sivil ve askeri idare açısından da teminatını sağlamaya çalışıyordu. Nitekim Meclis-i Mebusan’ın toplandığı günlerde (4 Şubat 1920’de) “Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti aleyhine çalışan Bilecik mevki ve mıntika kumandanı Yüzbaşı Rıfat Bey’in görevinden alınarak

uygun bir yere naklinin istendiği ve Bilecik milli teşkilatı aleyhinde olan Bilecik mutasarrıfının görevden alınıp yerine Hakkâri Mutasarrıfı Faik Bey'in tayin edilmesinin istendiği" (ATASE Arşv. ATA. Kol. K:3, G:45, B:45-1,3) bizzat Mehmet Nuri Efendi tarafından bildirilmiştir.

Genişleyen Yunan istilasına karşı yeni cephelerin oluşturulmaya başlandığı günlerde Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bölgedeki diğer Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ile temasa geçerek konuyla alâkalı organizasyonları da yürütmüŝtür. Kurulmakta olan yeni cephelere asker gönderilmesi konusunda cemiyetin başkanı tarafından Eylül 1920'de Söğüt, İnegöl, Yenişehir kazalarına; Pazarcık, Osmaneli, Gölpazarı, Küplü nahiyelerine tek tek telgraflar çekilerek maddeler halinde şu hususlar dile getirilmiştir:

"1-Bilecik, Söğüt, Yenişehir, İnegöl kazalarında bulunan şimdilik üç yüzden üç yüz yedi tevellüdü (doğumlu) dahil olmak üzere kâffe-i evlad-ı İslam (bütün İslam evlatları) silah ve cephaneleri ile bir aylık yiyecek, para ve giyeceğini alarak İnegöl ve Yenişehir cephelelerinde isbat-ı vücut etmek üzere kazalarındaki millet heyetine geleceklerdir.

2-Bu tevellütte bulunanlardan silahı olmayanlar silahsız olarak geleceklerdir.

3-Silahı olup da bu tevellütte bulunmayanlar maa cephane (cephanesiyle birlikte) silâhlarını mezkür tevellüt efradına vereceklerdir.

4-Silahı vermeyen hariç tevellütlü memleket haricine sevk olunacaklardır.

5-Ulema ve eşraf-ı memleket dahi bu tevellütte bulunan efrat ile beraber cephelere gideceklerdir.

6-Tevellüt efradından imtina veya firar eden olur ise maa aile (aileleriyle beraber) memleket haricine sevk olunacaklardır.

7-Tevellüt haricinde bulunanları da hidemat-ı diniye ve vataniyelerini ifa etmek arzusunda serbesttirler. Yani bu tevellüt haricinde bulunanlar, rızaları ile cepheye gidebilirler.

8-Tevellüt haricinde bulunlar cepheye rızalarıyla gitmeyecek olurlarsa, muavenet-i nakdiye de bulunacaklardır (Telgraf dakika tehiri caiz değildir).

Söğüt, İnegöl, Yenişehir kazalarıyla; Pazarcık, Osmaneli, Gölpazarı, Küplü Müdafaa-i Hukuk Risayetlerine; kaza ve nevahilerde (nahiyelerde) birer millet heyeti teşekkül ettirilerek altı gün zarfında iş bu talimat ahkâmına tevfikân (uygun olarak) hareket olunması selamet-i vatan namına pek ehemmiyetle rica olunur” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:981, G:165, B:165/1; Koca, 2010: 46).

İleride de değineceğimiz gibi bu tarihlerde karargâhı Bilecik’te kurulan “Ertuğrul Grubu” henüz yeni teşekkül etmişti ve yaklaşmakta olan İnönü Meydan Muharebeleri’ne hazırlık olarak İnönü mevziilerinin sağlamlştırılmasına çalışılıyordu. Yukarıdaki talimatnamede adı geçen Bilecik’in kaza ve nahiyelerinden toplanan bu gençlerin muhakkak adı geçen muharebelerde çarpıştıkları âşikârdır.

Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin, yaklaşık bir yıldan fazla süren uzun işgal döneminde doğal olarak varlığını ve çalışmalarını sürdürememiş olmasından dolayı daha fazla bilgi edinme şansı olmamakla birlikte, bu dönemde vatanın, milletin selameti uğruna bizzat canla başla çırpınan cemiyetin başkanı tarafından bazı faaliyetlerin sürdürüldüğünü görüyoruz.

Fedakârlıklarıyla milli mücadele’nin unutulmaz şehit kahramanları arasında yer alan ve memleket bazında gerçekleştirdiği önemli hizmetleriyle Bilecik bölgesindeki milli teşkilata damgasını vuran Bilecik Müftüsü ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin başkanı Mehmet Nuri Hoca⁷⁵, Yunan ordusunun Bursa üzerinden iç bölgelere doğru ilerleyişi karşısında TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa’ya acele bir telgraf çekerek acil yardım talebinde bulunmuştur (20 Temmuz 1920)

“Elde silah yok, düşmana karşı asker yok. Elimiz böğrümüzdedir. Bu vaziyetin devamı değil Bilecik, bütün memleketin istilasına ırz ve namusun mahvına, eşrafın katline razı olmak demek olacağından Allah Peygamber aşkına Bilecik halkı çare bulmanızı bekliyor”. (C.A. A:3/5,D:16,F:4). Ali Fuat Paşaya da aynı telgrafi çekmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:73,G:35 B:35-1; Koca, 2010:39).

⁷⁵ Bilecik’teki Milli Teşkilatın bizzat kuruculuğunu gerçekleştiren ve başkanlık görevini yürüten Mehmet Nuri Hoca, cami kürsülerindeki vaazlarından başka Bilecik’in çarşı ve pazar meydanlarında yaptığı etkili konuşmalarıyla da düşmana karşı “cihat” çağrısını kutsal bir argüman olarak sunmuş ve halkın Milli Mücadele’ye şevkle katılımını sağlamıştır. Ayrıca TBMM’nin açılışından sonra yeni devletin kadrosunu oluşturacak bazı önemli şahsiyetlerin (“Galip Hoca” takma adını kullanan Celal Bayar gibi) kılık ve kimlik değiştirerek Anadolu’ya geçirilmesinde de büyük yardımları olmuştur (Kutay, 1998:293)

Panik, telaş ve çaresizliği yansıtan bu telgrafa bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen cevapta sükûnet telkin edilerek yardım eli uzatılmaktadır:

“İcap eden kıtaatın sevkine başlanmıştır ve ilk kısımları Bilecik’e vasıl olmuştur. Vatanın aksam-ı meşgulesinin istirdatı için tedabir-i katiye ittihaz edilmiştir. En büyük felaketselere sebebiyet veren lüzumsuz telaş ve heyecanlara katiyen meydan verilmemesini tavsiye ederek, bilumum fedakârlıkları ibraz ederek neticeye sükûnetle intizar ediniz”. (CA., A:3/5 D:16 F:4)

İstiklâl Harbi boyunca Kuva-yı Milliye’nin silah, cephanes, erzak, hayvan, mühimmat v.s gibi harp malzemeleri ile personel ikmal bakımından desteklenmesinde; bilhassa İstanbul’daki İtilaf Devletleri’nin kontrolünde bulunan depolardan silah ve cephanenin kaçırılarak Anadolu’ya sevk edilmesinde Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin yardımları yadsınamayacak kadar büyüktür (Koca, 2010:47).

İleride de değinileceği gibi bölgede gerek güvenlik ve asayişin temini, gerekse cephelerde düşmanla savaşmak için gönüllülerden oluşturulan Milli Müfrezelerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması da yine bölgedeki diğer cemiyetlerin desteğiyle birlikte Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin çaba ve organizasyonlarıyla gerçekleştirilmiştir.

2.3.2. Bozüyük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İtilaf ordularının Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesine dayanarak Anadolu’yu işgale başlaması, İngiltere’nin emir eri pozisyonundaki Yunan kuvvetlerinin haksız yere İzmir’i işgal etmesi, Bozüyük ve köylerinde baş gösteren Ermeni ve Rum çetelerin yağma faaliyetleri ve akabinde bütün bu işgal ve asayişsizliğe karşın İstanbul Hükümetleri’nin sakin olunması yönündeki telkinlerinin dışında hiçbir müdahalesinin olmaması Bozüyük’te de milli mücadele ruhunu doğurmuştur. Bozüyüklü vatansever bölge halkı son çare olarak silaha sarılıp bağımsızlığını kendi eliye koruma yoluna gitmiştir. Bu amaçla 5 Ekim 1919 tarihinde Kuva-yı Milliye hareketine katılma kararı verilerek Mustafa Kemal Paşa’nın yanında mücadeleye dahil olmuştur (ATASE Arş. ATAZB. Kol. K:2 G:113, B:113-1; Koca, 2010:49).

Bozüyük’ten, Sivas’ta Kuva-yı Milliye Riyaseti’ne çekilen telgrafta Kuva-yı Milliye’ye katılma kararı alanların isimleri şöyle belirtilmektedir: Eşraftan Sadık, eşraf ve tüccardan Hacı Hasan, Bozüyük Nahiyesi Belediye Reisi Hacı Ali, eşraf ve tüccardan

Mehmet, eşraftan Rüstem, eşraftan Şevket, eşraftan Hasan Remzi, eşraftan Ahmet, Rahmi, Hacı İbrahim, Hacı Abidin, Şükrü, Ali, Halil Hilmi ve eşraftan Bursalı Ahmet Rasim (ATASE Arş. ATAZB. Kol. K:2 G:113, B:113-1; Koca, 2010: 50).

Milli direniş anlamına gelen bu silahlı mücadele ruhu başlangıçta bütün yurttaki olduğu gibi burada da Mustafa Kemal Paşa'dan bağımsız olarak doğmuştu. Ancak zamanla Mustafa Kemal Paşa'nın çabalarıyla Türk halkı tek yürek olmayı başarmıştır. Sivas Kongresi'nde alınan karar neticesinde müdafaa-i hukuk olarak adlandırılmaya başlanan bu hareket (Koca, 2010:50), 11 Ekim 1919 tarihinde Bozüyük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almış ve Mustafa Kemal ve arkadaşlarının yanında olduğunu, her türlü fedakarlığı yapmaya hazır olduğunu bildiren bir telgraf çekerek ortak hareket etme sözü vermiştir (ATASE Arş. ATAZB. Kol. K: 2, G:137, B:137-1).

Milli amaçlar etrafında kurulan cemiyet kısa sürede birçok kişiyi bünyesinde toplamayı başarmıştır. Başkanlığını Yörük Emin Ağa'nın, katipliğini ise Nahiye Müdürü Ahmet Rasim Bey'in yaptığı Bozüyük Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin diğer üyeleri ise Hâfız Nuri Efendi, Belediye Başkanı Hacı Ali Efendi, Alibeyoğlu Neşet Bey, Ziverzâde Mustafa Efendi, Bakkalcızade Nafiz ve Edhem Efendiler, Muratzâde Ali Osman Efendi, Balcızade Mustafa Efendi, Hacı Zafer Efendi, Raif Efendi ve Davutların İbrahim Efendi gibi Bozüyük'ü kişilerdir (Koca, 2010:50).

İlk silahlı mücadele hareketini başlatan bu üyeler, küçük müfrezeler⁷⁶ kurarak bölgedeki çetelere karşı halkın her türlü hak ve hukukunu savunmak ve yerel asayişini sağlamak konusunda da etkili olmuşlardır. Küçük birliklerden oluşan bu müfrezelerin sayısı kimi

⁷⁶ Bozüyük'te kurulan bu müfrezelerin isimleri ve müfrezede görev alanlar: Hacı Zafer Bey Müfrezesi: Çarşı Mahallesinden Hasanoğlu Osman, Teke Mahallesinden Davutların İbrahim, Kasımpaşa Mahallesinden Baturuğlu Mustafa, Kürt Cavit, Alibeyoğlu Neşet, Amiroğlu Hasan Hüseyin ve Poyra Köyü'nden Mustafa Hamit Çavuş" (ATASE Arş. İSH. Kol.K:1061, G:161, B:161-1;Koca, 2010:50). Nazif Efendi Müfrezesi: "Kasımpaşa Mahallesi'nden Bakkalcızade Mustafa (Bu şahıs 23.6.1920'de Bozüyük Bölüğü takım kumandanlığına tayin edilmiştir: ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061; G:166) ve Sadık, Çerkez Osmanoğlu İbrahim, Muratoğullarından Ali Osman, Hacı Abidin Efendi'nin Ahmet, Yeni Mahalle'den Seyit Ahmetoğlu İbrahim Hilmi ve Yunus Ağaoğlu Halil, Çarşı Mahallesi'nden Zoroğlu Mustafa, Alibeydüzü Köyü'nden Amiroğlu Mehmet; Karaçayır Köyü'nden Aziz Birader Ali İsmail; Fındık Oluk'tan Mustafaoğlu Hüseyin, İnönü'nün (okunamadı) Mahallesi'nden Mehmetoğlu İbrahim ve Halil Çavuş; Kandilli Köyü'nden Haliloğlu Hüseyin" Raif Efendi Müfrezesi: "Düzdağ Köyü'nden Peşmahoğlu Deli Ömer, Peşmah'ın yeğeni Mürtez, Zengin Süleymanoğlu Murat, Hatipoğlu İsa, Davutoğlu Cafer, Haliloğlu Fatin, Süleymanoğlu İsa, Çerkezçeşmesi Köyü'nden İsmail Beyoğlu Şevket, Hacı Ömeroğlu Hamit, Musa, İnönü'nün Rüştüye Köyü'nden Mehmetoğlu Ethem, Peşmahoğlu Rüştü, Mezd'in Kanlı Konak Karyesi'nden İsmail, Yeni Mahalle'den Tataroğlu İbrahim, Kasımpaşa Mahallesi'nden Hacı Mustafaoğlu Abdi" (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:161, B:161-2).

zaman 20-25 kimi zaman ise 50-100 arasında değişmektedir (ATASE Arş. ATAZB. Kol. K:1112, G:117, B:117-8).

Anadolu’da Milli Mücadele hareketinin günden güne güçlenerek kök salmaya başladığı bu tarihlerde maalesef memleketin diğer bölgelerinde olduğu gibi Bilecik çevresinde de Milli Mücadele aleyhtarları boş durmuyordu. Özellikle de Hürriyet ve İtilâf şemsiyesi altında toplanan memnuniyetsizlerin, gayrimüslim azınlıkların tetiklediği olumsuz propaganda faaliyetleri en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaşıyordu. Nitekim Bozüyük’te de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin faaliyete geçtiği ilk günlerden itibaren Hürriyet ve İtilaf Fırkasına mensup Ermenilerin birlik olup İtilâf Devletleri temsilcilerine müracaat ettikleri ve onların da desteğini alarak Harekât-ı Milliye’nin bir “İttihatçı” hareket olduğu yönündeki olumsuz propagandalarını yaymaya çalıştıkları tespit edilmişti. Bu durumun önlenmesi ve yapılan yalan yanlış propagandaların gerektiği şekilde tekzib edilmesi, 17 Ekim’de Bozüyük’ten bir telgrafla milli hareket yanlıları tarafından bildirilmiştir (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:5, G:93, B:93-1,3).

2.3.3. Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bugün Bursa ili sınırlarında yer alan Yenişehir ilçesi, incelemekte olduğumuz Milli Mücadele döneminde Ertuğrul Sancağı’na bağlı bir kaza merkezi idi.

Sivas Kongresi’nden sonra yurdun dört bir tarafından sesini duyurmaya başlayan müdafaa-i hukuk teşkilatları, Bursa civarında gerek Hürriyet ve İtilâfçıların giriştiği yoğun propaganda faaliyetleri gerekse halkın padişaha ve İstanbul’a olan bağlılığı nedeniyle (TİH., C.II, 212) başlangıçta yeterince gelişme gösterememişti. Her şeye rağmen Mustafa Kemal Paşa ile sıkı temaslarını sürdüren bölgedeki milliyetçi aydınlar grubu düşman istilâsına karşı Kuva-yı Milliye’yi örgütlemek için büyük çaba sarf etmiştir.

Yenişehir Kazası bu bölgedeki milli teşkilâtlanmanın öncülüğünü yapmıştır. Buradaki tabur komutanının gayretleriyle Ekim 1919’da Yenişehir İdare Heyeti kurularak, Yenişehir merkezinden başka kazaya bağlı 17 köyde de müdafaa-i hukuk şubeleri açılmıştır (TİH., C.II, :33; Hülâgü, 1998:458).

6 Ekim 1919’da Yenişehir Belediye Reisi tarafından Sivas’ta bulunan Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf çekilerek Yenişehir ahalisinin Harekât-ı Milliye’ye katıldığı ve sadakatle bağlı kalacağı bildirilmiştir (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:119, B:119-

1). Yenişehir halkının Milli Harekât'a olan sadakat ve bağlılığından dolayı bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerine teşekkür telgrafı da 7 Ekim 1919'da Sivas'tan Yenişehir Kaymakamlığı'na iletilmiştir (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:56, B:56–1,3).

Ekim 1919'da Yenişehir ve köylerinde faaliyete geçen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri hakkında daha ayrıntılı bilgi edinemesek de rastladığımız belgeler bu dönemde bölge halkının milli gaye etrafında kenetlendiğini ve gösterdiği hassasiyeti kanıtlaması bakımından önemlidir.

2.3.4. Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Bilecik ve çevresindeki milli teşkilâtlanmaya paralel olarak Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin de yaklaşık Ekim 1919'da faaliyete geçmiş olduğu bilinmektedir. Konuyla ilgili olarak 9.10.1919 tarihinde Karesi, Saruhan ve Havâlisi Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti tarafından Söğüt Kazası Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti ve Belediye Riyaseti'ne gönderilen bir telgraf (Koca, 2010:51) buradaki milli teşkilâtın yukarıda belirtilen tarihten daha evvel kurulmuş olduğunu göstermektedir.

Adı geçen telgrafnâmede Batı Anadolu'da toplanan Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri'nde alınan kararlar gereği “Merkez kaza ve dolaylarında Hareket-i Milliye Heyeti teşkili ve köylerde de teşkilata başlanarak (H) 300'den 309 tevellüdüne kadar olan efradın (300 ile 309 doğumluların) defterlerinin tutulması ve eşraftan takım, bölük, tabur komutanları seçilmesi...” ile ilgili talimat verilmektedir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:122, B:122-1; Sarıkoyuncu, 2009:46).

Verilen talimatı uygulamak üzere vakit geçirilmeksizin köylerde de Hareket-i Milliye Heyetleri'nin kurulmasına başlanmıştır. Buna göre 30 Ekim 1919 tarihine kadar belgelerde rastlayabildiğimiz kadarıyla Söğüt çevresinden milli davaya iştirak eden köylerden ve hareket-i milliye heyetlerinde görev alan şahıslardan isimlerini tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Sırhoca (Sıraca) Köyü (26/10/1919)

Reis Hacı Hasan Ağa, Hüseyin oğlu Ali Çavuş, Ali Beyoğlu Mustafa Ağa, Hüseyin Çavuş'un Ahmet Ağa, Hacı Mehmet Efendi oğlu Mehmet.

Borcak Köyü (26/10/1919)

Reis ırak Halil Ağa, Hacı İbrahim Mustafa, Kargacıoğlu Kâmil, avuş'un Ahmet, Ali Efe oğlu Süleyman, Bekirlerin Molla Halil ve Kovacı oğlu Ali.

Kepen Köyü (26/10/1919)

Hatip Aziz Efendi, Aziz oğlu Osman Ağa, Ömercik oğlu Ali Ağa.

İnhisar Köyü (27/10/1919)

Mülazım Hasan Efendi, Hacı Emin, Kocabıyıkzade Hafız Mehmet Efendi, Hacı Hüseyin Ağa'nın Tevfik Ağa, Hafız Halit Efendi.

Dömez Köyü (27/10/1919)

Hacı İbrahim oğlu Hacı Mehmet Ağa, Halit Ağa oğlu Hasan, Abdullah oğlu Halil.

Katlıç (Geçitli) Köyü (27/10/1919)

Hacı İbrahim oğlu Mustafa Ağa, Hacı Molla'nın Mehmet, Hacı İsmail'in İsmail, Berberler'in Ali, Reşit Onbaşı, Ahmet Bey.

Tekir ayır Köyü (27/10/1919)

Bölükemini Abdi Ağa, Hacı Hasan oğlu Mehmet, Köse oğlu İbrahim.

Ulamış Köyü (28/10/1919)

Hoca Ali Efendi, Hacı Mehmet oğlu İbrahim Efendi, Musa oğlu Osman avuş.

Karabayır Köyü (28/10/1919)

Hüseyin Efendi oğlu Mustafa Ağa, Hüseyin Efendi oğlu İsa Ağa, Mehmet Ağa oğlu Mustafa Ağa.

Tarpak Köyü (28/10/1919)

Ahmet Ağa, Hacı Balçık Hafız Mehmet Efendi, Bakkal Molla Mehmet Efendi.

Esnemez Köyü (28/10/1919)

Hacı Musa oğlu Tahsin Efendi, Hacı Osman Ağa'nın Hüseyin, Hüseyin Ağa'nın Hamdi.

Alpagut Köyü (29/10/1919)

Koca Osman oğlu Sarı Osman Ağa, Kabak Molla Efendi... oğlu Halil.

Viran Köyü (29/10/1919)

Hasan Ağa'nın Molla İbrahim, Karabekir oğlu Ali Onbaşı, Mehmet Ağa'nın Halil (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123/2-3-4-5-10-12-13-15-16-17-20-24-25; Sarıkoyuncu, 2009:47-60; Koca, 2010:48-60).

Başlangıçta Söğüt Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyeti adıyla kurulan milli teşkilât, Sivas Kongresi'nde belirlenen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı hakkındaki talimatnâme doğrultusunda Kasım ayı içinde Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almıştır (TVD. S.15, 1949: 160-170; Koca, 2010: 55).

Ekim ayında kurulan Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 15–16 Kasım 1919 tarihinde yapılan ilk toplantısında Abdullah Efendi (Temurlenkoğlu) cemiyetin başkanlığına seçilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-1; Sarıkoyuncu, 2009:53; 2010: 55).

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin diğer azaları ise Cevdet Bey (Baybura), Müftü Mustafa Efendi (Kileci), Nuri (Büyüktuğrul), Halil Efendi (Işık), Necip Bey (Soydan), Ali Osman Efendi (Yazgan), Sabri (İpek) ve Mehmet (Madençoğlu) Beylerdir (Akkayan-Aydın, 1983:16; Koca, 2010:52).

Halil Işık ve Necip Soydan Birinci Büyük Millet Meclisinde Ertuğrul Sancağı (Bilecik) Mebusu olarak görev yapmışlardır (Çoker,1994: 369-394).

Bu toplantıda Söğüt'e bağlı nahiyeler konum ve mevkilerine göre üç kısma ayrılmış ve kaza merkezi ile birlikte bu yerlerin asayişini temin için 30 kişilik bir müfrezinin kurulması kararı alınmıştır. Bu nahiyeler Söğüt merkez, Bozüyük nahiyesi, İnönü nahiyesi ve Mihalgazi nahiyeleridir. Alınan karar neticesinde Halil Bey (Işık) kâtipliğe seçilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-1,3; Koca, 2010:56).

Birinci Büyük Millet Meclisi'ne Necip Bey ve Halil Bey Bilecik'ten (Ertuğrul Sancağı) mebusu olarak seçilince, Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 24 Mayıs 1920 tarihinde aldığı 43 nolu karar gereği yerlerine Cevdet (Baybura) ve Nuri (Büyüktuğrul) Beyleri

yönetim kuruluna tayin etmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-7a; Sarikoyuncu, 2009:58; Koca, 2010:56).

15 Kasım 1919 tarihindeki ilk toplantıda sekiz karar alınmış ve Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yaklaşık bir yıl süren faaliyetleri sırasında belli aralıklarla yapılan toplantılarda alınan önemli kararlar -25 ve 30 Ekim 1920 tarihleri arasındaki toplantılarda alınan son kararlarla birlikte toplam 86 karar- "Karar Defteri" adlı tutanakta toplanmıştır (Koca, 2010:56).

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 25 Kasım 1919'da ikinci; 30 Kasım 1919'da da üçüncü toplantısını yaparak toplam yedi karar daha almıştır. Buna göre 30 Kasım 1919'da alınan 15 nolu karar gereği ahaliden toplanan yardımlardan Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gayesine uygun olarak sarfedilmek üzere, gerek cepheye gerekse Müslüman göçmenlere daha fazla yardım yapabilmek için mümkün mertebe mahalli masraflardan tasarruf edilmesine karar verilmiştir. Böylelikle Söğüt Merkez kazası ile nahiyelerin yapabilecekleri aylık gider masraflarının birer listesi çıkarılarak (kâtip, muhasip, odacı, kolbaşı, süvari ve piyade efradı, kırtasiye v.s masraflar), Söğüt Merkez Kazası için 48.500, Bozüyük Nahiyesi için 61.800, İnönü Nahiyesi için 35.000 ve Mihalgazi Nahiyesi için 9.800 kuruşluk aylık sarfiyat belirlenmiştir.

Yukarıda alınan kararlar ilgili olarak 5 Ocak 1920'de yapılan toplantıda alınan 22 nolu karar gereğince de İzmir mültecileriyle diğer Müslüman göçmenlere yardım için kaza heyet-i idaresi adına mevcut sandıktan 30.000 kuruşun, Söğüt Hilâl-i Ahmer Cemiyeti vasıtasıyla ulaştırılmasına karar verilmiştir.

Birbirini müteakip muhtelif toplantılarda alınan kararların içeriğine baktığımızda Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin istikrarlı ve sistemli bir şekilde çalışarak, bir yandan kaza genelinde asayişin teminatını sağlarken diğer yandan da Milli Mücadeleye katkıda bulunmak için maddi manevi bütün imkânlarını seferber ettiğini görmemiz mümkündür. Nitekim 25 ve 26. kararların alındığı 25 Mart 1920 tarihli 9. toplantıda alınan kararlar da Söğüt'ten Eskişehir'e sevk edilecek olan yedi araba mühimmat malzemesinin taşınmasıyla alakalıdır. Bu iş için bütçeden toplam 16.400 kuruşun ayrılması uygun görülmüştür.

3 Nisan 1920'de yapılan 10. toplantıda 27, 28 ve 29. kararlar alınmıştır. Buna göre; daha önce kaza dahilinde asayişin teminatını sağlamak üzere piyade ve süvariden oluşturulan müfrezenin teftişi için yüzbaşılıktan emekli Ethem Efendi'ye 3.500 kuruş maaş verilerek "Süvari Reisi" unvanıyla bu görevi yürütmesine karar verilmiştir. Yine aynı toplantıda alınan 29. karara göre kaza dahilinde oluşturulan müfreze teşkilatının nefer sayıları ihtiyaca göre artırılarak yeniden düzenlenmiştir. Süvari ve süvari kolbaşalarına 3.500, piyade kolbaşalarına 2000 ve piyade askerlerine de 1.160 kuruş aylık maaş verilmesine karar verilmiştir.

5 Nisan 1920'de yapılan 12. toplantıda alınan 31. karara göre de, sayıları artırılarak yeniden düzenlenen müfreze için gerekli olan 29 silah ve 1.550 adet fişekten oluşan cephanenin Söğüt Ahz-ı Asker Şubesi'nden temin edilmesi uygun görülmüştür.

18 Nisan 1920'de yapılan 16. toplantıda 35, 36 ve 37. kararlar alınmıştır. Buna göre; Mihalgazi Nahiyesi köylerine giderek halkı uyarmak, aydınlatmak ve teşkilâtla ilgili işleri yürütmekle görevlendirilen Hacı Velîddin Efendi'ye yol masrafları olarak 1.500 kuruşun verilmesine karar verilmiştir.

37. Karar ile de Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılış merasiminde okunacak olan mevhitte davetlilere verilecek lokum v.s masraflar için 1.512,5 kuruşun ayrılması uygun görülmüştür.

29-30 Nisan 1920'de yapılan 17. toplantıda 38. karar alınmıştır. Buna göre; Bursa Valisinin Bozüyük ve Bilecik'e gelişi sırasında Kuva-yı Milliye Teşkilâtı hakkında sorduğu bazı sorulara çeşitli izahatlar verilmiş ve neticeye göre daha önce Kuva-yı Milliye'ye kaydedildikleri halde Çerkezlerden bazılarının verilen maaşın azlığını ileri sürerek istifa ettikleri bildirilmiştir. Bunu göz önünde bulundurarak maaşların Eskişehir Heyet-i Merkeziyesi'nce takdir edilen miktarda verilmek suretiyle valilik tarafından teşkilâtın kurulmasına emir verilmiştir. Buna göre 30'u Çerkezlerden ve 20'si Türklerden oluşturulacak Kuva-yı Milliye Teşkilâtı'nın Çerkezlerin her 15 neferi bir kol olacak şekilde 2 kolluk Zafer ve Raif Beylerin kumandasına ve 20 nefer olan Türklerin her 10 neferi bir kol olacak şekilde 2 kolluk da Bakkalcızade Nafiz Bey'le Ethem Efendi'nin kumandasına verilmesi uygun görülmüştür.

20. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa tarafından düşmana karşı cansiperane çarpışmada bulunan Besim Bey Kuvvetinin 1000 lira ile mükâfatlandırılması emri üzerine 24 Mayıs 1920’de yapılan 21. toplantıda 45. karar alınmıştır. Buna göre, Bilecik İdare Heyeti tarafından bildirilen ve Söğüt Kazası’nın hissesine düşen 250 liranın verilmesi kararlaştırılmıştır.

26 Mayıs 1920’de 22. toplantıda alınan 47. karar ile jandarma mülâzımlığından emekli İhsan Bey, 700 kuruş maaşla Söğüt Kuva-yı Milliye Müfrezeleri’nin Umum Kumandanlığı’na tayin edilmiştir.

38. karar gereği valiliğin emriyle teşkil edilen 50 kişilik süvari müfrezesinin kaza haricine sevk edilmesi üzerine kaza dahilinde asayişin korunması için yeniden 30 kuruş maaşla on kişilik süvari müfrezesinin teşkil edilmesine karar verilmiştir (7 Haziran 1920; 52. karar).

Bozüyük’te teşkil olunan Hacı Zafer Bey, Nazif ve Raif Efendi Müfrezeleri ile Mehmet Bey Müfrezeleri de düşmanla çarpışmak üzere Geyve’nin kuzeyine gönderilmiştir. Geyve’ye gönderilen Kuva-yı Milliye’nin sayısı ise 30 kişiden ibarettir⁷⁷.

Müfrezeler, Bursa Valiliğinden alınan telgraf üzerine 24 Haziran 1920 tarihinde Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin karar defterine göre Zafer Bey’le, Nafiz, Mehmet, Hüseyin, Cemal ve Hamit Çavuş’un istihdamlarına lüzum kalmadığı için 23 Haziran 1920 tarihinden itibaren Kuva-yı Milliye ile olan ilişkileri kesilerek adı geçenlerin de serbest bırakılmasına karar verilmiştir. Kuva-yı Milliye ile ilişkileri kesilen müfrezelerden Bozüyük Heyeti’nce 24 Haziran 1920 tarihinden itibaren görevlerine devamları lüzumlu görülen Şükrü’nün Mehmet, Kara İbrahim, Kara Mustafa oğlu Hüseyin, Hüseyin Efendinin damadı Salim, Mübaşir İbrahim Efendi’nin Ahmet, Ahmet Ağa oğlu Kazım, Hamit oğlu Şemseddin’in görevlendirmelerine karar verilmiştir. Müfrezeler böylece tasfiye edilirken yerine Bursa Valiliğince kurulan İbrahim (Çolak) Süvari Alayı için 1000 lira gönderilmesine karar verilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195/8; Koca, 2010: 60).

⁷⁷ Bekir Sami Bey, anılarında bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Ali Fuat Paşa’dan aldığım emir gereğince bölükte mevcut patlayıcı maddeleri de alarak 30 kadar Kuva-yı Milliye mensubu piyade ve süvari ile hareket ettiğimi arz ederim” (Ünal, 1994:304).

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti faaliyete geçtiği tarihten itibaren yaklaşık bir yıllık süre zarfında gerçekleştirdiği ve Milli Mücadele açısından son derece önemli icraatlarıyla Bilecik çevresinde ayrı bir yere ve öneme sahiptir. İleride de değinileceği üzere özellikle bölgede gönüllülerden oluşturulan Milli Müfrezelerin her türlü ihtiyaçlarının karşılanması, teçhizatlarının sağlanması hususunda gereken organizasyon mükemmel bir biçimde yürütülmüştür. Bilhassa bu müfrezelerin ortaya çıkarılması sırasında halkın da katılımı ile maddi manevi destek sağlanmış, bunların gelir, gider ve hesapları titizlikle tek tek kayıtlara geçirilmiştir.

2.3.5. Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Pazarcık Nahiyesindeki teşkilatlanmanın başlangıcıyla ilgili olarak 2 ve 8 Ekim 1919 tarihlerinde Pazarcık Belediye Reisi Hasan oğlu Ali Bey tarafından kaleme alınan ve Pazarcık hükümet ve ahalisinin Harekât-ı Milliye'ye katıldıklarını bildiren telgraf, burada da Bilecik ve çevresiyle eş zamanlı bir teşkilâtın kurulduğunu belgelemektedir (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:132, B:132-1,2). Bu telgraflardan birinde ayrıca Kuva-yı Milliye'den ve Belediye azasından Ali ve Kuva-yı Milliye'den Belediye kâtibi Ali Galip adlı şahısların da isimleri zikredilmektedir (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:14, G:89, B:89-2).

Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Milli Mücadele dönemi boyunca gerçekleştirdiği organizasyonlar, Pazarcık Nahiyesinin bütün mahalle ve köylerine kadar uzanan bir dizi icraatlar zinciridir.

Devlet otoritesinin tamamen gücünü yitirdiği, yok olduğu; her türlü eşkıyalığın, haydutluğun kol gezdiği günlerde bilhassa taşrada halkın can, mal, ırz güvenliğini sağlamak, asayiş korumak ve memleketin kurtuluşu için gerekli faaliyetleri yürütebilmek elbette sanıldığı kadar kolay değildi. Memleketin bütün küçük yerleşim yerlerinde olduğu gibi Pazarcık Nahiyesi'nin de mahalle ve köylerine kadar ulaşan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çalışmaları, öncelikle bölgenin huzur ve güvenliğini sağlamak amacına yönelmiştir.

Araştırmamız sırasında rastladığımız pek çok belgenin içeriğine baktığımızda Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin gerek bölgesel asayişin korunması, gerekse cepheye asker gönderilmesi hususunda halkın da desteğini sağlayarak milli kuvvetler oluşturmak

için büyük bir çaba sarf ettiğini söylemek mümkündür. Çoğu kere özel bir isimle zikredilmeyen bu milli kuvvetlerin mevcut asker sayıları zaman zaman 20–30 ya da 50 kişi olarak bildirilmiştir.

Örneğin Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ve azaları tarafından hazırlanan ve tek tek imzaların da yer aldığı bir belge, burada oluşturulacak olan kuvvetlerden bir kısmının hangi maksatla oluşturulacağı, kaç kişiden ibaret olacağı ve bu teşkilâtın kurulabilmesi için halktan ne kadar yardımın toplandığı ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi içermektedir. 10 Mayıs 1920 tarihli bu belgenin devamı olan ve ayrıntılı listelerin yer aldığı diğer belgeler de birbirini tamamlamaktadır. Söz konusu olan 10 Mayıs 1920 tarihli belgede aynen şu ifadeler yer verilmektedir:

“Pazarcık nahiyesinin emn-ü inzibat ve asayişini temin maksadıyla bu kere yeniden teşekkül eden efradla, Ali Fuad Paşa nezdine yardım kuvvetleri olmak üzere 30 piyade ve 20 Pazarcık efradı maaş ve mesârifatına ve bunların tahsil ve umûr-u hesabiyesini îfa etmek için de Ali Galib Efendi kitâbet vazifesini üzerine alarak bu mesârifata karşılık olarak yukarıda ayrıntıları gösterilen mahalle ve köylerden aylık olarak 109.000 guruşun her ay başlangıcından itibaren Kuva-yı Milliye sandığına teslim olmak üzere bütün kura ve mahallât muhtarlarına birer pusula ile talep olunan karşılık mebâliğin (meblağların) tahsili hususunda birer pusula tanzim ve kura ve mahallât muhtarı dahi buldukları mahallin eşraf ve mûteberânından almak üzere olvecihle taksimat ve fukaraya zinhâr bu bâbda bir meblâğ talebinde bulunmamak üzere tefhim ve telâkki karargir olundu” (TİTE Arş. K:100, G:38, B:38-1001).

Belgede de değinildiği gibi yazılı metnin üst kısmında Pazarcık mahalle ve köylerinden toplanan yardımların miktarları, köy ve mahallelerin isimleri tek tek zikredilerek liste halinde verilmiştir. Buna göre;

<u>Esâmi-i Kura ve Mahallât (Adı geçen mahalle ve köyler):</u>	<u>Kuruş:</u>
Dere Karyesi (Köyü)	7000
Emir Atik Mahallesi	3700
Kıranlar Karyesi	5000
Kınık Karyesi	3500

Arap Dede Karyesi	4000
Kara Dede Karyesi	2500
Sarnıç Karyesi	1500
Alınca Karyesi	2500
Borcalık Karyesi	1500
Dülger Oluğu Karyesi	3000
Emir Cedid Mahallesi	6000
Gümüşdere Karyesi	5700
Karaköy Karyesi	4000
Sütlük Karyesi	2000
Arpadere Karyesi	2000
Bulduk Karyesi	3000
Sarıdayı Karyesi	2500
Göde Karyesi	1700
Elmalı Bekir Aşağı Mahallesi	3500
Elmalı Bekir Yukarı Mahallesi	3000
Elmalı Bekir Karyesi	5500
Ahmetler Karyesi	7000
Bahçe Sultan Karyesi	1700
Lâtif Paşa Karyesi	6500
Dereboğaz Mahallesi	3500
Aşağı Mahallesi	3700
Hamidiye Mahallesi	6500

Beşikli Mahallesi	3000
Yörük Elmalısı Mahallesi	4000
Bozca Armut Mahallesi	<u>5000</u>
Toplam	109.00

10 Mayıs 1920 tarihli belgenin metin kısmında geçen "...Bu kere yeniden teşekkül edilen efrat" ifadelerinden, yaklaşık Ekim 1919'da Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti silahlı kuvvetlerinin yeni teşkilâtlanmaya başladığını göz önüne alırsak, Pazarcık bölgesinde bu tarihe kadar başka kuvvetlerin de oluşturulmuş olduğunu anlamak mümkündür. Ayrıca Kuva-yı Milliye'nin desteklenmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bölge halkına baskı yapılmadığı, aksine muhtaç durumda olan yoksullardan asla meblâğ talep edilmeyeceğinin de altının çizildiğini görüyoruz.

Bilindiği gibi 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kurulmasından sonra Batı Anadolu Cephesi bir komuta düzenine sokulmaya çalışılıyordu. Bakanlar Kurulu'nun kararıyla komutanlığına Ali Fuat Paşa'nın atandığı Batı cephesinin (TİH.,C.7;1975:32) desteklenip güçlendirilmesi için "27 Ekim 1919'da kolordulara verilen talimat esasları göz önüne alınarak Batı Anadolu'daki milli kuvvetlerin ordu birlikleri teşkilâtına benzer teşkilâta sokulması tavsiye edilmişti" (TİH., C.7; 1975: 32). Bu dönemde, yani Mayıs ve Ağustos 1920 aylarında yeni kurulan Batı Cephesi'nin Kuva-yı Milliye müfrezeleriyle takviye edilmesi için bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından müdafaa-i hukuk cemiyetlerine talimatlar veriliyordu. Nitekim 6 Temmuz 1920 tarihinde müdafaa-i hukuk heyet-i merkeziyesiyle idare heyetlerine gönderilen bir talimatnâmede:

"Bölgelerdeki erlerle halk arasında bulunan silah ve cephanenin cephelere gönderilmesinin yurt savunması için elzem olduğu, silahı ile muharebeye katılacak olanların, silahlarını cephaneleriyle birlikte orduya vermelerinin büyük yurtseverlik olacağını, bu konuda halkın aydınlatılarak çok sayıda silah ve cephane elde edilmesi" isteniyordu (TİH., C.7; 1975: 72).

İşte tam bu günlerde Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı namına Saffeddin Bey tarafından Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çekilen bir telgraf, konuyla birebir

alâkalı olması bakımından dikkate değer bir belgedir. 18 Temmuz 1920 tarihli telgrafta aynen şöyle denilmektedir:

“Kasabada ve köylerde ahâlden birçok müsellâh eşhası (silahlı şahıslar) görülmektedir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Milli Taburu namıyla bir tabur teşkil edileceğinden eşraf-ı memleket dahi dahil olduğu halde köyde, kasabada müsellâh eşhasın tarih-i ilanından 48 saat zarfında ora müdafaa-i hukuk cemiyetine müracaat ve kayd ettirmesi lüzumu ilanı ve mühletin inkızasından sonra (sona ermesinden sonra) silahı olup ta müracaat etmeyenlerin en ağır ceza ile tecziyelendirilmesi (cezalandırılması), ahaliye tefhimi (anlatılması) Şimal Kolordu Kumandanlığı'nın⁷⁸ emrine atfen ehemmiyetle tavsiye olunur” (TİTE. Arş. K:100, G:20, B:20-2001).

Bu duyurunun yapılmasından önce de yukarıda değindiğimiz gibi daha Mayıs ayının ilk günlerinden itibaren Pazarcık mahalle ve köylerinden toplanan eli silah tutan efrâd ile piyade ve süvarilerden oluşan Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturuluyordu. Bunlarla ilgili rastladığımız belgelerde silâh altına alınan erlerin isim ve künyeleri, hangi köy ya da mahalleden oldukları, hattâ bunların görev yaptıkları dönem itibarıyla Pazarcık Kuva-yı Milliye Şubesi'nden senet karşılığında aldıkları paralar da belirtilmektedir ki; yine belirtilen meblağı toplamak için mahalle ve köylerden yapılan yardım miktarları da rakam olarak verilmiştir. Şimdi bunları tek tek inceleyeceğiz.

Öncelikle 10 Mayıs 1920'de “yeniden teşekkül edilen” Pazarcık Kuva-yı Milliyesi erleri için, Pazarcık Kuva-yı Milliye Hukuk Cemiyeti tarafından kendilerine görevde buldukları gün sayıları da belirtilerek tanzim edilen aylık maaş listesi ayrı bir belge olarak düzenlenmiştir ki (TİTE. Arşv. K:100, G:37 B:37001); belgede ödeme yapılan erlerin isimlerinin yanına parayı aldıklarına dair mühürler de yer almaktadır. Buna göre Pazarcık Nahiyesinden adı geçen Kuva-yı Milliyeciler şunlardır:

“Yusufzade Hacı Ali Efendi, Ehliûman Efendizade Ehliûman Sıdkı Efendi, Mustafa Efendizade Mehmet Sarı Efendi, Kara Mehmet oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi, Sarıköylü Mehmet oğlu Şaban, Çekez Şakir Efendizade Arif Efendi, İbrahim oğlu İsmail, Abazer oğlu Hasan Efendi, Hafız İbrahim oğlu Cafer, Dizdar oğlu Salih mahdumu Hasan,

⁷⁸ Yeni teşkilat hakkında B.M.M Başkani Mustafa Kemal Paşa tarafından yayımlan 24-25 Haziran 1920 tarihli genelgenin 3. maddesine göre “İzmir Kuzey Kolordusu Komutanlığına Albay Kâzım, 20. Kolordu Komutanlığına Albay Bekir Sami, 56. Tümen Komutanlığına da Kafkas Tümen Komutanı Kemaleddin Sami tayin edilmişlerdir” (TİH., C.7; 1975:71).

Belediye çavuşu Hasan Efendi mahdumu Mehmet Efendi, Hatip İbrahim oğlu Osman Efendi, Molla Recep oğlu Arif Ağa, Hekimoğlu Ahmet Hüseyin mahdumu Hüsnü, Gödeli Hacı Haydar, Taşçı Ömer Efendi hafidi Abdülkadir Efendi, Pirizenli Osman Ağa damadı Osman oğlu Haydar, Kınık karyesinden İsmail oğlu Osman Ağa”⁷⁹.

Aynı tarihte (10 Mayıs 1920) yine aynı amaçla, yani nahiye dahilinde halkın serbestçe dolaşabilmesi, haydutluğun önlenmesi ve bütün ahalinin huzur ve güvenliğinin sağlanması için yirmi nefer süvari ve piyadeden oluşturulan bir birliğin her ay maaşlarına karşılık olarak verilmek üzere mahalle ve köylerden toplanarak, Müdafaa-i Hukuk-i Milliye Şubesi veznesine teslim edilen meblağ ise şöyledir:

<u>Mahalle ve Köy Adları:</u>	<u>Kuruş:</u>
Kıranlar Karyesi	3000
Ahmetler Karyesi	3000
Kınık Karyesi	1500
Dere Karyesi	3000
Elmalı Kebir Yukarı Mahalle	1500
Elmalı Kebir Aşağı Mahalle	1500
Bulduk Karyesi	1500
Sarı Dayı Karyesi	1500
Bozca Armut Karyesi	3000
Dülger Oluğu Karyesi	1500
Kara Dede Karyesi	1500
Arap Dede Karyesi	2000
Bakrasi Karyesi	3000
Sütlük Karyesi	1000

⁷⁹ Pazarcık Müdafaa-i Milliye Hukuk Cemiyeti sandığından adı geçen şahıslara toplam yirmi iki bin yedi yüz on üç kuruş ödenmiştir (TİTE Arşv. K:100, G:37, B:37-001).

Arpa Dere Karyesi	1000
Bahçe Sultan Karyesi	600
Lâtif Paşa Karyesi	600
Göde Karyesi	700
Gümüşdere Karyesi	1700
Borcalık Karyesi	700
Yörük Elmalı Karyesi	1000
Karaköy Karyesi	2000
Alınca Karyesi	1000
Sarnıç Karyesi	500
Hamidiye Mahallesi	2500
Dera Boğaz Mahallesi	1000
Beşikli Mahallesi	1000
Emir Atık Mahallesi	1700
Aşağı Mahallesi	1700
Emir Cedid Mahallesi	<u>2000</u>
Toplam	48.700

Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yerel asayiş güvenliğini sağlamak ve gerektiğinde cepheye yardım kuvveti olarak göndermek üzere Kuva-yı Milliye müfrezelerini örgütlemeye, bunların iaşe ve donanımını sağlamak için halkı seferber etmeye çalışırken zaman zaman olumsuz yönde gelişen olayların da takibini yapmak zorundaydı. Tarihin hemen her döneminde görülen itaatsizlik, isyan, firar ve ihanet gibi olaylar bu dönemde de Milli Mücadele hareketinin başından itibaren her yerde sivil ve askeri idareyi uğraştıran belli başlı unsurlardan biri olmuştur.

Nitekim araştırma sırasında rastladığımız belgelerden birinde de bölgedeki henüz küçük çaplı firar olaylarından birine değinilmekteydi. 30 Haziran 1920 tarihli belgede Pazarcık ve Geyve yönüne gönderilen 30 kişiden firar edenlerin isimleri verilerek, bunlardan silah ve cephanenin derhal toplatılıp en seri vasıtaıyla Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Şubesine teslim edilmesine ve bu iş için bölgedeki Kuva-yı Milliye Müfreze Kumandanı Besim Ağa'nın görevlendirilmesine karar verildiği bildirilmektedir (TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20a001).

Bilecik'ten Müdafaa-i Hukuk Reisi namına Saffeddin Bey tarafından Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına ve Jandarma Komutanlığı'na çekilen bu telgrafta firarî olarak adları geçen şahıslar şunlardır:

“Bozcaarmud'dan Habib oğlu Mehmed, Dülgeroğlu'ndan Şaban'ın Bilal, Arpadere'den İsmail oğlu Hasan, Elmalı Kebir'den Ahmed oğlu Ali, Sarı Dayı'dan Dağlı oğlu Mehmed, Ahmedler'den Terzi Mehmed oğlu Yusuf” (TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20001).

Mustafa Kemal Paşa'nın 6 Temmuz 1920'de halktan acele silah ve cephanenin toplatılmasıyla ilgili yayınladığı talimatnâmeden 3 gün evvel yine Bilecik'ten Pazarcık Müdürlüğüne gönderilen bir telgrafta ise 30 kişilik bir başka müfrezeden söz edilmektedir. 3 Temmuz 1920'de çekilen telgrafta Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün âzâlarının hizmetinden dolayı duyulan memnuniyet ve teşekkür dile getirilerek 30 neferden oluşturulan kuvvetin süratle Bursa yönüne sevk edilmesi ve müfrezenin hareketiyle ilgili malûmat verilmesi istenmektedir (TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-1001).

Mustafa Kemal Paşa'nın sözü edilen talimatnâmeyi yayınlamadan önce halkın elinde bulunan silahların sayıları, modelleri ve ne kadar cephaneye sahip olduklarının tespit edilmesi gerekiyordu. Bunun için de 1920 Haziran ayında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından bir emir yayınlanmıştı ve (TİH. C.7. 1975:74), yayınlanan bu emre itaat olarak Pazarcık halkından ellerindeki silahları cephaneleriyle birlikte orduya teslim

edenlerin isimleri ve künyeleri; teslim ettikleri silahların modelleri ve cephanelerinin sayıları da belirtilerek köy köy, mahalle mahalle listeler hazırlanmıştır⁸⁰.

22 Haziran 1920’de başlayan Yunan taarruzu iç bölgelere doğru ilerledikçe bir yandan yeni cephelelerin kurulmasıyla ilgili çalışmalar sürerken diğer yandan Ağustos ayı içinde 1892-1898 doğumlu (H:1309-1314) erlerden toplam olarak 11.180 er silah altına alınmıştı ki; bunların 3.822’si kuzey bölgesi halkındandı (TİH. C.7. 1975:72).

Pazarcık’tan silah ve cephane teslim edenlerden başka hem silâh altına alınan hem de silahıyla birlikte muharebeye katılacak olan erlerin isim, künye ve doğum tarihlerini bildiren listeler de yine köy köy, mahalle mahalle belirtilerek hazırlanmıştı⁸¹.

Miralay Kâzım Bey tarafından karargâhı Bilecik’te kurulan Ertuğrul Grubu’nun toplandığı günlerde (Temmuz 1920) 11. Fırka da yine bu bölgede bulunan Kâzım Bey’in emrine verilerek İnegöl’ün müdafaası için Pazarcık’a gönderilmişti (Özalp,1998:149).

Ağustos ayı sonlarına kadar bu bölgede düşmanla bazı muharebelerin yapıldığı sıralarda 11. Fırka’nın iaşesi için Pazarcık Nahiyesi Belediyesi’nden bazı yardımların da gönderilmesi söz konusu olmuştur. Şöyle ki; Miralay Kâzım Bey’in de muharebe raporu verdiği tarihe rastlayan 26-27 Temmuz 1920’de 11. Fırka İstihkâm Bölüğü Kumandanı tarafından kaleme alınan bir raporda Pazarcık Belediyesi’nden fırka iaşesi için gerekli 15 kalem bakır takımının (mutfak eşyası) temin edildiği bildirilmektedir (TİTE Arşv. K:100, G:38, B:38–7001).

Gönderilen bakır takımında yer alan mutfak eşyası listesi ise şöyledir: “Bakır tencere (kapaklı); 2 adet büyük, 9 vasat, 16 küçük, toplam: 27. Bakır saplı tava; 7 adet vasat (orta büyüklükte), 13 küçük, toplam: 20. Bakır bakraç; 2 adet büyük, 19 küçük, Toplam 21 Bakır sini; 3 adet vasat, 1 küçük, toplam 4. Bakır karavana; 9 adet Küçük bakır ibrik; 2 adet Bakır maşrapa; 3 adet Küçük kahve değirmeni; 1 adet Kantar; 1 adet Kefeli terazi; 1 adet Küçük bakır tas; 7 adet Kapaksız bakır sahan; 4 adet Kapaklı bakır sahan; 3 adet Demir küskü.

⁸⁰ Gerek Pazarlık Müdafa-i Hukuk Cemiyeti’nin icraatını, gerekse küçük nahiye halkının büyük duyarlılığını göstermesi bakımından önemli olan bu listeler EK-1’de verilmiştir.

⁸¹ Nahiye halkından bu listelerde adı geçen şahıslardan tespit edilenler EK-2’de verilmiştir.

27 Haziran 1920 tarihli bir başka belgede de “Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey’in emriyle hareket eden Söğüt Kuva-yı Milliyesi’nin binek hayvanlarının iaşesi için gerekli olan arpa, yular vs bedeli olarak Pazarcık Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti şubesinde toplam 1130 kuruş alındığı” Müdafaa-i Milliye Reisi tarafından bildirilmektedir (TİTE Arşv. K:100, G:42, B:42-001).

Milli Mücadele yıllarında Bilecik bölgesindeki teşkilatlanma ve mücadele hareketine katkıda bulunmak adına yapılan yardımlarla ilgili olarak en büyüğünden en küçüğüne kadar birbirini tamamlayan faaliyetler zincirinin halkalarını tek tek bulmaya kalkacak olursak bulamadıklarımızın sayısının bulduklarımızdan çok daha fazla olacağına şüphe yoktur. Buna rağmen şu ana kadar bilgi edinme şansına sahip olduğumuz belgelerin ışığı altında ortaya çıkan veriler, yoksulluğun had safhada olduğu bir dönemde bölge halkının fedakârlığını göstermektedir.

Araştırma sırasında hakkında fazla bilgi edinme şansına sahip olmadığımız İnönü ve İnegöl’de kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nin de burada sadece isimlerini zikretmekle yetinmek zorundayız.

8 Ekim 1919’da İnegöl Harekât-ı Milliye Reisi Ali Rıza Bey tarafından “Kartal ve İnegöl halkının Harekât-ı Milliye’ye katıldığını” bildiren rapor, İnegöl Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin temelini atıldığına dair ilk bilgiyi içeren belge olarak karşımıza çıkmaktadır (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:123, B:123-1,4). Sonraki süreçte Gürcü Nuri isimli bir vatanseverin milis gücü kurarak İnönü Savaşları esnasında Yunan kuvvetlerinin ikmal yollarına baskınlar yaptığını anlatılmaktadır. Bunun yanında Mustafa Kemal’in arkadaşlarından olan Emekli Binbaşı Çolak İbrahim Bey’in kurduğu 2. Kuva-yı Seyyare’de İnegöl ve çevresinden birçok milisin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca kesin olmamakla birlikte özellikle İngilizlerin Eskişehir-Bilecik-Lefke-Adapazarı-İzmit demiryolu güzergâhından atılmaları sırasında bir “İnegöl taburu” görev almıştır (Akkılıç, 1997:87).

İnönü Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile ilgili olarak ise “İnönü Müdafaa-i Hukuk Reisi İsmail” imzasıyla Söğüt Müdafaa-i Hukuk Riyasetine çekilen bir telgraf kısa bir malûmat vermektedir (Koca, 2010:64). 20 Temmuz 1920 tarihinde çekilen bu telgrafta şu ifadeler yer almaktadır:

“... 4. bölük teşkilâtı 100 neferden ibaret olduğu ve bir miktar silâh dercedilmiş (toplanmış, biriktirilmiş) ise de, henüz miktarı tahakkuk etmediği (kesinleşmediği) takdirde noksan kalacak esliha (silâhlar) için taht-ı temine aldırılmakta bulunmanız mâruzdur (arzedilir)” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G: 5, B:5-1; Koca, 2010:64).

Temmuz 1920’de bölgede 100 kişilik silahlı bölük teşekkül ettiğine bakılacak olursa İnönü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin de Bilecik ve çevresindeki diğer teşkilâtlarla aynı tarihlerde ortaya çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir.

2.3.6. Bilecik ve Çevresinde Kurulan Milli Müfrezeler

Mondros Mütarekesi’nin hemen ardından memleketin dört bir yanını saran ve süratle yayılan işgaller karşısında Osmanlı ordusunun elinin kolunun bağlandığı, silah ve cephanelere el konulduğu dönemde Türk halkının kendi imkânlarıyla başlattığı direniş hareketleri öncelikle sınırlı, dar ve yerel özelliklere sahipti.

Tarih literatürümüze “Kuva-yı Milliye” olarak geçen, düzenli ve belli bir merkezden yönetilmeksizin düşmana karşı ülkenin korunması ve savunulması amacıyla birlik, beraberliğin sağlanmasını hedefleyen ve milis teşkilatı esasına dayalı olarak hareket eden “Milli Kuvvetler”, başlangıçta derme çatma silahlı birlikler için kullanılan bir tabir olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle vatanın işgali karşısında halkın malının, canının, dininin, ırz ve namusunun korunması, ülkeye karşı olabilecek her türlü saldırıya karşı eski askeri komutan ve askerler ile bunlara katılan askerlerin kendi aralarında oluşturdukları savunma birliklerine “Kuva-yı Milliye” denilmektedir. Özellikle İzmir’in işgalinden itibaren (15 Mayıs 1919), istilacı güçlere karşı birlikte hareket etmek için, Batı cephesinde olduğu kadar, güney ve güney doğu bölgelerinde de “Kuva-yı Milliye” adını verdiğimiz direniş birlikleri kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa da Kuva-yı Milliye’yi şu şekilde tanımlamaktadır: “...Düşmanların çemberi altında olan hükümetin emirlerini ordu yerine getirecek durumda değildir. Bu yüzdendir ki, vatani savunma ve korumadan ibaret olan esas görev, doğrudan doğruya milletin kendisine yönelmiş bulunmaktadır. Millet, orduya kendi içinden teslim ettiği bireylerini, düşman saldırısına uğrayan bölgelerinin savunmasına, düşman saldırısına uğrayan kardeşlerinin hayatlarının korunmasına görevli kılmayı mecbur kılmıştı. İşte buna “Kuva-yı Milliye” diyoruz. Bütün dünya da böyle diyor”.

Bu kişisel ve yerel silahlı direniş örgütleri “çeteler, milis kuvvetler, mili müfrezeler, mücahit müfrezeleri” gibi çeşitli isimlerle anılmaktaydı. Tarz ve hedefleri aynı olan ve en önemli özelliği gönüllülük esasına dayanan bu kuvvetler, Milli Mücadele Dönemi’nin olağanüstü güç koşullarında halkın çaba ve desteğiyle beslenerek varlığını sürdürmüştür (Koca, 2010:65). Yani Kuva-yı Milliye’nin parasal desteği çeşitli kişi ve kuruluşlardan alınan "bağışlar"la karşılanıyordu. Bu durum Büyük Millet Meclisi'nin açılışına dek sürmüş, daha sonra ulusal güçlerin parasal kaynağı bütçe yasalarıyla sağlanmıştır. Toplanan bağışlar "para" veya her türlü "malzeme" ya da "yiyecek" biçiminde olabiliyordu.

Ne var ki özellikle milis güçleri tarafından toplanan bağışlar, çoğu zaman bir tür "haraç" niteliğini kazandığı için halkın yakınmalarına neden oluyordu. Bu durum düzenli orduya geçiş sürecini hızlandıran en önemli etkenler arasında değerlendirilmiştir.

Haraççıoğlu Ahmet Faik, müfrezelere katılanlara durumlarına göre, 30, 35, 40 ve 50 lira aylık verildiğini; bunların giyim, donanım ve her türlü gereksinmelerinin "hamiyetle müracaat edilen Bursa halkından iane yoluyla sağlanmakta ve memleketin bu müşkil (zor) durumuna rağmen keselerinin ağzını açmak istemeyen bazı zenginlerden ise salma suretiyle alınmakta" olduğunu kaydetmektedir (Akkılıç, 1997:238).

Devlet, iktidar ve otorite boşluğunda, özellikle taşra bölgelerinde asker kaçaklarıyla eşkıyanın kol gezdiği ortamda en önemli mesele hiç kuşkusuz yerel asayiş ve emniyetin korunmasıydı. Bu yüzden, yukarıda da değindiğimiz gibi öncelikle halkın can, mal, ırz ve namus güvenliğinin teminat altına alınması gerekmektedir. Memleket genelinde olduğu gibi Bilecik ve çevresinde kurulan milli müfrezelerin de öncelikle ve başlangıçta bu amaçlar doğrultusunda örgütlendiğini görmekteyiz.

İzmir’in işgalinden sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin sayı ve icraatlarının giderek hız kazandığı Bilecik bölgesinde de, 1919 senesinin son aylarına doğru Kuva-yı Milliye birlikleri oluşturulmaya başlamıştır. Bu bağlamda Söğüt, Bozüyük, Pazarcık gibi kaza merkezlerinde kurulan bazı müfrezelerden bu bölgelerdeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin faaliyetlerine değinirken söz etmiştik (TİTE Arşv. K:100, G:38, B:381001; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-1).

Milli Mücadele döneminde Bilecik ve çevresindeki kaza ve köylerde çok sayıda, değişik isimler altında milli müfrezelerin kurulmuş olduğunu arşiv kayıtlarından anlıyoruz. Ancak bölgenin çeşitli yerlerinde kurulan bu müfrezelerin tamamının tam olarak hangi tarihlerde ve hangi isimler altında kurulduğunu, ne tür faaliyetlerde bulunduğunu net ve ayrıntılı olarak tespit etmek mümkün olmamıştır. Belgelerde bazılarının sadece isimleri zikredilmiş; bazılarında da isimleri zikredilmeksizin nereye ne kadar gönüllü kuvvet sevk edildiğine dair kısaca bilgi verilmiştir.

Bilgi edinebildiğimiz milli müfrezeleri kronolojik bir sıralamaya tâbi tutacak olursak; Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin ilk toplantısında (15 Kasım 1919) oluşturulması kararlaştırılan müfrezeden başlamak yerinde olacaktır: Alınan 4 nolu karar gereğince Söğüt Kazası ve kazaya bağlı nahiyeler (Bozüyük, Mihalgazi ve İnönü) buldukları konum ve mevkilerine göre kısımlara ayrılarak buralarda asayiş ve can güvenliğinin korunması için toplam 39 kişilik bir müfreze oluşturulmuştur. Bu müfrezeler her mıntıkaya 9 kişi olmak üzere 4'e bölünmüştür. Görev taksimine göre her mıntıkada görevli olan 9 kişinin haricindeki diğer üç kişi de, Söğüt Kazası ile nahiyeleri arasında irtibatı sağlamak üzere ikisi süvari, biri piyade olarak görevlendirilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-1; Koca, 2010:65).

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin oluşturduğu bu müfreze, cemiyetin kâtiplik görevini yapan Halil Efendi (Işık) tarafından sevk ve idare edilmekteydi. Halil Efendi, müfrezenin Bozüyük ve İnönü'de bulunan kollarını bizzat nahiyeye merkezlerine giderek denetlemiştir (Karar 7). Halil Efendi'nin bu görevi 3 Nisan 1919'a kadar sürmüştür. Zira kendisi bu dönem 23 Nisan 1920'de açılacak olan ilk Büyük Millet Meclisi'ne Bilecik'i temsilen Ertuğrul Sancağı Mebusu olarak seçilmiştir. Bunun üzerine Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu görevi yürütmek üzere, aynı tarihte (3 Nisan 1920) aldığı 28 numaralı karar ile yüzbaşılıktan emekli olan Ethem Efendi'yi "Süvari Reisi" unvanıyla aylık 3.500 kuruş ile göreve tayin etmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B: 195-5a; Koca, 2010:65).

Bu müfrezede görev alanlardan isimleri tespit edilebilenler şunlardır:

Söğüt Merkezi'nde görev yapanlar; "Halid Bey'in Mehmet (Kolbaşı), Hisarcıklı Abdullah, Kanber Osman'ın Halil, Pirinççi Mehmet, Küçük Hasan'ın Ömer, Canbulat oğlu Rıza, Hisarcıklı İbrahim ve Musa, Zeyveli Süleyman, Gökoğlu Abdi Efendi,

Dudaşlı Abdulah, Hisarcıklı Hatip oğlu Mustafa, Samrılı Emin Çavuş, Kadri'in Mehmet, Köse'nin Bekir, Serkâtip Mehmet'tir"

Bozüyük Nahiye Merkezi'nde görev yapanlar; "Mehmet oğlu Ahmet Pehlivan, Mehmet oğlu Ömer, Ali Osman Nazif, Hasan oğlu Abdullah, Ahmet oğlu Mehmet, Birbir oğlu Hasan oğlu Ali Çavuş, Nazif oğlu Hasan, Mehmet oğlu Hüseyin, Mehmet oğlu Ahmet ve Ömer oğlu Mehmet'tir" (Sarıkoyuncu, 2009:72; Koca, 2010:66–67).

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin 30 Nisan 1920'de yaptığı toplantı sırasında alınan 38. Karar ise bu bölgede kurulan bir başka müfreze hakkında bilgi vermektedir. Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetlerinden söz ederken de değindiğimiz gibi Bursa Valiliği'nin emriyle 30'u Çerkez ve 20'si Türklerden olacak şekilde oluşturulan 50 kişilik bir süvari müfrezesi, düşmanla çarpışmak üzere Geyve'nin kuzeyindeki cepheye gönderilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-6; Koca, 2010:67).

Kaza haricine gönderilen bu Kuva-yı Milliye Müfrezesi'nin sevk ve idaresi Bakkalcızade Nazif Efendi ile Ethem Efendi'ye verilmiş ve hemen akabinde kaza dâhilinde asayişin temini için yeniden bir müfrezenin daha oluşturulmasına karar verilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-8a; Koca, 2010:67).

Bozüyük'te Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulduğu tarihlerde cemiyet tarafından gönüllülerden Hacı Zafer Bey, Nafiz Bey ve Raif Bey adlarında müfrezelerin oluşturulduğu konusuna da daha önce değinmiştik. Mahalli asâyişin temini ve eşkıya karşısında halkın can, mal güvenliğinin korunması için kurulan bu müfrezeler, daha sonra cephede düşmanla çarpışmalara da katılmıştır.

Bu müfrezelerde aşağıda adları verilen şahıslar görev almışlardır:

Hacı Zafer Bey Müfrezesi:

Çarşı Mahallesinden Hasanoğlu Osman, Teke Mahallesinden Davutların İbrahim, Kasımpaşa Mahallesinden Baturoğlu Mustafa, Kürt Cavit, Alibeyoğlu Neşet, Amiroğlu Hasan Hüseyin ve Poyra Köyü'nden Mustafa Hamit Çavuş (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G: 161, B:161–1; Koca, 2010:50).

Nazif Efendi Müfrezesi:

Kasımpaşa Mahallesi'nden Bakkalcızade Mustafa ve Sadık, Çerkez Osmanoğlu İbrahim, Muratoğullarından Ali Osman, Hacı Abidin Efendi'nin Ahmet, Yeni Mahalle'den Seyit Ahmetoğlu İbrahim Hilmi ve Yunus Ağaoğlu Halil, Çarşı Mahallesi'nden Zoroğlu Mustafa, Alibeydüzü Köyü'nden Amiroğlu Mehmet; Karaçayır Köyü'nden Aziz Birader Ali İsmail; Fındık Oluk'tan Mustafaoğlu Hüseyin, İnönü'nün (okunamadı) Mahallesi'nden Mehmetoğlu İbrahim ve Halil Çavuş; Kandilli Köyü'nden Haliloğlu Hüseyin (ATASE Arşv. İSH. Kol. K: 1061, G:161, B:161-2; Koca, 2010:51).

Raif Efendi Müfrezesi:

Düzdağ Köyü'nden Peşmaloğlu Deli Ömer, Peşmal'ın yeğeni Mürtez, Zengin Süleymanoğlu Murat, Hatipoğlu İsa, Davutoğlu Cafer, Haliloğlu Fatin, Süleymanoğlu İsa; Çerkezçeşmesi Köyü'nden İsmail Beyoğlu Şevket, Hacı Ömeroğlu Hamit, Musa; İnönü'nün Rüştüye Köyü'nden Mehmetoğlu Ethem, Peşmahoğlu Rüştü, Mezid'in Kanlı Konak Karyesi'nden İsmail, Yeni Mahalle'den Tataroğlu İbrahim; Kasımpaşa Mahallesi'nden Hacı Mustafaoğlu Abtullah (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:161, B: 161-2).

Bozüyük'te mahalli asayişin temini için kurulan bir diğer müfreze de, iki süvari ve beş piyadeden oluşturulan fahrî bir Kuva-yı Milliye Müfrezesidir. Nahiye Müdürü Ahmet Rasim Bey tarafından Söğüt Kaymakamlığı'na bildirilen bu müfrezenin kumandanlığına da Bozüyük'ün Deli Elmacık Köyü'nden Hüsam Çavuş seçilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:180, B: 180-1; Koca, 2010:67).

Küçük birliklerden oluşan bu müfrezelerin sayısı kimi zaman 20-25, kimi zaman ise 50-100 arasında değişmektedir (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:1112, G:117, B:117-8).

Bursa'nın işgalinden ve Yunanlıların Kazancı mevzilerine dek ilerleyerek burada kalmalarından sonra milis örgütlenmelerinin daha doğu kesimlerde de (Yenişehir, İnegöl gibi) başladığı gözlenmektedir. Bu milis güçler, Yunanlıların gerek Kazancı mevzilerine yönelik eylemleri, gerekse İnegöl doğrultusundaki ilk ilerlemeleri sırasında etkili olmuşlardır.

İnegöl ve köylerinde çok daha erken dönemde “İnegöl Milli Taburu” adıyla bir milis gücü oluşturulduğu bilinmektedir. Her üçü de genel savaşta tutsak düşmüş ve bırakılmadan sonra memlekete dönmüş bulunan Alibey Köyü’nden Hafız Behçet, Kulaca Köyünden Nebi ve İnegöl’den Hafız Şabanoğlu Cafer Beylerin önderliğinde oluşturulan bu milis gücü, İngilizlerin Eskişehir bölgesinden çıkartılmaları sırasında düzenlenen eylem planında Bilecik dolaylarında görevlendirilmiştir. İnegöl Milli Taburu, Bursa’nın işgalinden sonra İkinci Kuva-yı Seyyare’ye bağlamıştır⁸² (Akkılıç, 1997:233).

Bursa’nın işgalinden sonraki dönemde ise Gürcü Nuri adlı bir yurtseverin de İnegöl’de milis gücü oluşturarak, özellikle İnönü Savaşları sırasında düşmanın ikmal yollarına baskınlar yaptığı anlatılmaktadır. Mustafa Kemal Paşanın güvendiği arkadaşlarından Emekli Binbaşı Çolak İbrahim Bey’in kurduğu yukarıda sözünü ettiğimiz İkinci Kuva-yı Seyyare’de de İnegöl ve çevresinden milislerin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca niteliği pek aydınlık olmamakla birlikte, özellikle İngilizlerin Eskişehir-Adapazarı demiryolundan atılmaları sırasında bir “İnegöl Milli Taburu” görev almıştır. Bütün bu güçler sonradan düzenli orduya katılmışlardır (Akkılıç, 1997:87).

Pazarcık bölgesindeki teşkilatlanmaya baktığımızda, burada da bir yandan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulurken bir yandan da tez elden milli müfrezelerin oluşturulmaya başlandığını görmekteyiz. Belgelerin ışığı altında daha önce de değindiğimiz gibi Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin gerek bölgesel asayişin korunması, gerekse cepheye asker gönderilmesi hususunda fedakâr bölge halkının da azami desteğiyle milli kuvvetler oluşturmak için büyük bir çaba sarf ettiğini burada bir kez daha vurgulamamız gerekiyor. Nitekim Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ve azaları tarafından hazırlanan 10 Mayıs 1920 tarihli belgede “Pazarcık nahiyesinin emn-ü inzibat ve asayişini temin maksadıyla yeniden teşekkül eden efradla, Ali Fuad Paşa nezdine kuvve-i muavene (yadım kuvvetleri) olmak üzere 30 piyade ve 20 Pazarcık efradı...” oluşturulduğundan ayrıntılı bir şekilde söz edilmektedir (TİTE Arşv. K:100, G:38, B:38–1001).

⁸² İkinci Kuva-yı Seyyare Genel Savaş içinde 1917 yılında emekliye ayrılarak Bozüyük kasabasında kereste ticaretiyle uğraşmaya başlayan Suvari Binbaşı Çolak İbrahim Bey tarafından kurulmuştur (Akkılıç, 1997:233).

Belgede de değinildiği gibi amaç hem bölgede güvenliğin sağlanması hem de o günlerde yeni teşkilatlanmakta olan Batı Cephesi'nin takviye edilmesidir.

1920 Mayıs ve Ağustos aylarında yeni kurulan Batı Cephesi'nin Kuva-yı Milliye müfrezeleriyle takviye edilmesi için bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderilen talimatname üzerine (6 Temmuz 1920), Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Saffeddin Bey'in, Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne çektiği telgrafta da "...Müdafaa-i Hukukça Milli Taburu namıyla bir tabur teşkil edileceğinden eşraf-ı memleket dahi dahil olduğu halde köyde, kasabada müsellağ eşhasın tarih-i ilanından 48 saat zarfında ora müdafaa-i hukuk cemiyetine müracaat ve kayıt ettirmesi lüzumu ilanı ve mühletin inkızasından sonra (sona ermesinden sonra) silahı olup da müracaat etmeyenlerin en ağır ceza ile tecziyelendirilmesi (cezalandırılması)..." ifadeleri yer almaktadır (TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-2001).

Mustafa Kemal Paşa'nın yayınladığı talimatnâmeden 3 gün evvel yine Bilecik'ten Pazarcık Müdürlüğüne gönderilen bir telgrafta da 30 kişilik bir başka müfrezeden söz edilmektedir. Bu defa da "...30 neferden oluşturulan kuvvetin süratle Bursa yönüne sevk edilmesi..." söz konusudur (TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-1001).

Bunlarla ilgili ayrıntılı bilgiye Pazarcık Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti konu başlığı altında değindiğimiz için burada bu kadar sözünü etmenin yeterli olacağını düşünerek bölgede adları duyulan diğer müfrezelerle ilgili bilgilere de değinmek istiyoruz. Kuşkusuz bunlar arasında bölgede en çok ün yapmış olan milli müfrezeler: Milli Gündüzbey Taburu, Savcıbey Müfrezesi, Aslan Bey Müfrezesi, Gökbayrak Taburu'dur.

Milli Gündüzbey Taburu:

Yunanlıların 22 Haziran 1920'de Soma ve Akhisar Cephelerinden genel taarruza geçtikleri günlerde Batı Cephesini güçlendirmek ve Yunan istilâsını durdurmak için özellikle Bursa yakınlarında yeni cepheler kurulması gerekli görülmüş ve her yerde yeni kuvvetler oluşturulmaya başlanmıştır (Özalp, 1998:145).

Söğüt halkından orduya alınmayan yaşlı kişilerden oluşturulan ve nefer sayısı 400 kişiden ibaret olan Milli Gündüzbey Taburu (Sarıkoyuncu, 2009:73; Koca, 2010:68), Haziran 1920'de Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından oluşturulmuştur. Konuyla

ilgili olarak ilk kez 24 Haziran 1920’de yapılan toplantıda Milli Gündüzbey Taburu’ndan söz edilmektedir.

Bu tarihten sonra Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin hemen her toplantısında alınan kararlar genellikle Milli Gündüzbey Taburu ile ilgilidir. Konuyla birebir alâkalı olmasından dolayı bu kararların içeriğine sırasıyla değinecek olursak; öncelikle 26 Haziran 1920’de cemiyetin aldığı 59. kararın içeriğine bakmamız gerekiyor ki bu karar, Milli Gündüzbey Taburu’na gönüllü olarak silâh ve cephane tedarik edilmesi konusunda ahaliye verilen talimatnamedir. Buna göre; “Milli Gündüzbey Taburu için her köyden talep olunan nefaratın teslim ve techizi (silâhlandırılması, donanımı) o köy ve mahalleye ait mecburiyettir. Binaenaleyh silâhı olup vermektan ketm-ü ihfa eyleyen (gizleyen) ve vermektan imtina eyleyen vatan haini addolunarak en şiddetli cezaya çarptırılacaktır. Nevahi ve kurra (nahiyeler ve köyler) heyet idarelerine tebligatıyla eslihanın (silâhların) kayıt ve tespiti ve efrat miktarından fazla silâh varsa onlar da dâhil olduğu halde her köy ve mahalleden cetvellerinin gönderilmesi lüzumunun tebliğine karar verilmiştir” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-9).

Söğüt halkı, bütün nahiye ve köyleri de dâhil olmak üzere, verilen bu talimata uyarak ellerindeki silâhları Gündüzbey Taburu’nun teçhizatı için ilgili makamlara teslim etmiştir. Elllerinde silâh bulunmayanlar da, cephanesiyle beraber bir silâh bedeli olarak 60 lira ödemişlerdir. Bununla ilgili aynı tarihte alınan 60. kararda bu husus şöyle dile getirilmektedir: “Milli Gündüzbey Taburu’nun her köyden talep olunan nefaratın (erlerin) teslimi (silâhlandırılması) için, hâl-i hazırda silâh mevcut olmayan kurra ve mahallâtın (köyler ve mahallerin) i’tasına (vermeye) mecbur oldukları bir silâh için maacephane (cephaneyle beraber) bedeli 60 liranın tahsili için nevahi ve kurra heyet-i idarelerine tebliğine karar verilmiştir” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-9).

19 Temmuz 1920’de yapılan toplantıda da yurt savunması için evvelce Kuva-yı Milliye adıyla maaşlı olarak cephelere sevk olunan kuvvetlerin, yeni kurulan Gündüzbey Taburu Teşkilâtıyla birleştirilmesine karar verilmiştir (70. Karar). (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-11; Koca, 2010:67).

Milli Gündüzbey Taburu’nda görev alanlardan isimleri tespit edilebilenler şunlardır: “Raşit Bey, Bergamalı Hayri Şakir Ağa’nın Mehmet, Ahmet Ağaoglu Kazım,

Mübaşir'in Ahmet, Simakoğlu İbrahim, Kara Mustafa oğlu Hüseyin, Türbedar Hüseyin Efendi'nin Damadı Selim, Hamit oğlu Şemsettin, Hafız Mehmet Efendi, Davutlarlı Mehmet oğlu İbrahim, Halil oğlu Fatin, Davut oğlu Cafer, Osman oğlu İsa, Mehmet oğlu İbrahim, Buçuk oğlu Hüseyin Efendi'nin İbrahim, Köse'nin Şükrü, Hüsametdin Efendi, Peştemalci Murtaza, Süleyman oğlu Murat, Peşmah oğlu İsa, Kedicioğlu İsmail, Sait oğlu Cavit, Musa oğlu Hüseyin, Hoccoğlu Ahmet, Ahmet oğlu Mehmet, Mehmet oğlu İsmail, Ali oğlu Nazif, Kürt Latif oğlu Hasan, Kürt Lâtifoğlu Hüseyin, Arnavut Abdullah, Ömer oğlu Mehmet, İnönülü oğlu Hasan" (Koca, 2010:69).

Ali Molla ve Dudaşlı İsmail komutasında oluşturulan bu 400 kişilik taburun⁸³ silah ve cephane ihtiyacı, Söğüt Askerlik Şubesinde bulunan silahlar ve av tüfekleriyle karşılanmaya çalışılmıştır. Daha sonra Bilecik'ten 600 kişilik bir takviye kuvveti bu tabura katılarak toplam sayı 1000 kadar olmuştur (Akbaş, 2011:45-47).

Bugün Bilecik Yenişehir yolu üzerinde bulunan ve Bilecik'e yaklaşık 20-25 km. uzaklıkta olan İncirli Köyü'nde cephe tutan Gündüzbey Taburu daha sonradan Kocaeli Grubu kumandanı Ayıcı Arif Bey⁸⁴ emrine verilerek Milli mücadele yıllarında başarılı bir şekilde görevini ifa etmiştir (Akbaş, 2011:49).

Gündüzbey Taburu ayrıca Adapazarı civarında Kuva-yı İnzibatiye (Halife Ordusu) adı altında İstanbul Hükümeti'nce Milli Hareketi engellemek amacıyla oluşturulan kuvvetlere karşı da mücadele vermiştir (Sarıkoşuncu, 2009:74; Koca, 2010:67).

Taburun silâh ve cephanenin dışındaki yiyecek, içecek, hayvan vesaire ihtiyaçları da halk tarafından karşılanmıştır.

Savcıbey Müfrezesi:

Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin daha ilk toplantısı sırasında alınan 4 nolu karar gereği Söğüt ve çevresinde mahalli asayişin temini için oluşturulan müfreze (ATASE Arş. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-1,3; Koca, 2010:56), zamanla sayısı artırılarak

⁸³ Bu tabur Bilecik'e bağlı bulunan İnönü Nahiyesi, Bozüyük Nahiyesi, Pazarcık Nahiyesi, Gümele Nahiyesi ve İnhisar Nahiyeleri'nden teşkil edilmiştir. Ayrıca Milli Mücadele döneminde Bilecik'e bağlı olan İnegöl kazasından da Gündüzbey Taburunun teşkili için asker takviyesi istenmiş ve İnegöl'e bir heyet gönderildiyse de netice alınamamıştır (Akbaş, 2011:48).

⁸⁴ 11. Tümen komutanı Kurmay Yarbay Arif Bey, savaş esnasında ormanda bulunmuş olan bir ayı yavrusunu yanına alarak beslemeye başlamıştı. Gittiği yerlere bu küçük ayı yavrusunu da götürüyor ve yörenin çocukları ile güreştiyordu. Bu sebeple ismi "Ayıcı Arif namı" ile anılmaya başlamıştı (Apak, 1990:202).

“Savcibey Müfrezesi” adı altında cepheye gönderilmiştir. Savcı Bey Müfrezesi’nin adı ilk kez, cemiyetin 15 Ekim 1920 tarihli toplantısında alınan 83. kararda şöyle zikredilmektedir:

“Teşkil olunan Milli Gündüzbey Taburu’nun cepheye sevki sırasındaki masrafların büyüklüğü dikkate alınarak daha önce kazanın asayişini temin için teşkil edilen, ancak ihtiyaca binaen valilik emriyle cepheye sevk edilen Savcı Bey Süvari Müfrezesi’nin lağvına karar verilmiş ve iadeleri için Ertuğrul Gurubu Kumandanlığı’ndan istirham edilmiştir” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195/13a; Koca, 2010:62).

Aynı kararın devamında da yukarıda belirtilen duruma binaen Ertuğrul Grubu Kumandanı Miralay Kâzım (Özalp) Bey’den alınan cevaba değinilmektedir: “Miralay Kâzım Bey, verilen kararın münasip olduğunu fakat cephede düşmanla çarpışan ve oldukça iyi bir surette görevlerini yapan bir müfrezenin yerine diğer bir kuvvet geldiği takdirde bu efradın Söğüt’e iade edileceğini bildirilmiştir. Bunun üzerine kaza Millet Heyeti’nce ikinci bir milli tabur daha teşkil edilerek ve iaşeleri de temin edilmek suretiyle cepheye sevk edildiğinden, Savcibey Müfrezesinin artık mevcuduna lüzum kalmamış ve müfreme efradının vazifelerine son vermek zamanı gelmiştir... Savcibey Müfrezesi maaşlarının verilmesinin devamına imkân olmadığından dağıtılacağına Müfreme kumandanı Ethem Efendi’ye tebliği ve bu konuda ilgili makamlara da durumun bildirilmesi uygun görülmüştür ” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195/13a; Koca, 2010:62).

Ertuğrul Milli Alay Taburlarından II. Taburu oluşturan Savcibey Müfrezesi’ne, Halit Beyzade Mehmet Bey komuta ediyordu. Daha sonra da yukarıdaki belgede adı geçen Ethem Efendi komuta etmiştir. Ayrıca Söğüt’ten Ali Molla, Ragıp İpek, Hüseyin Remzi ve İnönü’den Sancı İsmail komuta heyetinde görev almıştır. Zamanla sayısı 360 kişiye ulaşmıştır (Koca, 2010:70).

Savcibey Müfrezesi I. İnönü Muharebesi sırasında bugün adı Söğüt’e bağlı bir kasaba olarak geçen Çaltı Köyü’nden girip Sakarya Vadisi’nden geçerek Gündüzbey sırtlarını tutmuş ve burada gece gündüz 6 gün süren savaşta Yunan kuvvetlerini bozguna uğratmıştır (Sarıkoyuncu, 2009:77; Koca, 2010:71).

Savcibey Müfrezesi'nden olup, cephede düşmanlarla çarpışan gönüllülerden isimleri tespit edilenler ise şunlardır:

Söğüt-Hıfzıhüseyin Mahallesinden: Rasim oğlu Mustafa Çavuş, Sağmacı Ahmet Efendi'nin Hasan, Muhsin Ağa'nın Kâzım, Servet Mehmet, Kibarzade Nail Çavuş, Hanlıoğlu Çakır Hüseyin Çavuş, Köse'nin Mehmet Çavuş, Kuloğlu Hilmi Çavuş, Abidin'in Sarı Mehmet, İslam oğlu Mehmet, Günyarınlı Halil'in Ali, Numan Ağa'nın Mehmet, Çobanların Hasan Çavuş.

Söğüt-Çimenlik Mahallesinden: Hacı Ahmet'in Mustafa, Köse damadı Kadri Ağaoğlu Abdu, Kanbur Ali'nin Hasan Çavuş, Akçakocalı Balaban, Mustafa Dayı'nın oğlu İbrahim, Pazarcı Halil'in oğlu Şükrü, Sarı Hüseyin oğlu Tazulu Ahmet.

Savcibey'den: Nalbant Hamit oğlu Mehmet, İbrahim oğlu Mustafa, Amâ Hafız'ın Mustafa.

Ayrıca; Mustafa oğlu Abdullah, Osman oğlu İbrahim, Ömer oğlu Hasan Hüseyin, İnönülü İbrahim, Sağır İsmail oğlu Osman, İbrahim Çavuş, Haydar Efendi, Sağdıç Ali Rıza, Bakkalcızade Mustafa, Mehmet Çavuş, Molla Hasan oğlu Osman, Küçük Abdullah'ın Ahmet, Hisarcık'lı İbrahim ve Halil, Helvacı'nın Ali, Borcak'lı Deli Mehmet, Saraycıklı Recep (Sarıkoyuncu, 2009:76–77; Koca, 2010:71).

Gökbayrak Taburu:

Bursa yöresinde kurulan milis güçleri arasında, hiç kuşkusuz "Gökbayrak Taburu"nın önemli bir yeri vardır. Başka bir deyişle Marmara bölgesinde ve Yenişehir'de etkin olan Kuva-yı Milliye teşkilatlarından bekli de en önemlisi Gökbayrak Taburudur. Bu teşkilatın kurucusu "Gökbayrak Cemal" isminde bir milistir. Abaza İzzet, Gürcü Osman ve Yetim İbrahim gibi çeteler de Yenişehir'de etkinlik gösteren diğer çetelerdir. Ancak bu çetelerin kimi zaman halka zararları da olmuştur. Örneğin, Abaza İzzet Çetesi Yunan kuvvetlerinin Bursa'yı işgali ile birlikte Yenişehir'e gelerek halkı soymuş ve çevreye büyük korku salmıştır (Şarman, 1996:104–105).

Taburun kurucusu ve komutanı Cemal Bey, Kafkasya'dan göç etmiş bir ailenin çocuğu olarak 1308 (1892)'de Bursa'da doğdu. İki yıl süreyle Işıklar'daki Askeri Rüşdiye'de (askeri ortaokul) okuduktan sonra, lise öğrenimini Bursa Sultanisi'nde (Bursa Erkek

Lisesi) tamamladı. 1916'da Bursa'dan gönüllü yazılan 120 kişi ile birlikte Kafkas Cephesi'ne gitti. 1919 yılının Mart ayında yeniden Bursa'ya döndü. İzmir'in işgali üzerine, Yunan işgaline karşı direnişi amaçladığını öne sürdüğü "Kafkas Cemiyet-i Hayriyesi" kurucuları arasında bulundu.

Cemal Bey, Hacim Muhittin Bey'in Bursa'ya gelişinden hemen sonra (olasılıkla Nisan sonu veya Mayıs başı), silâhlı milis gücü oluşturmakla görevlendirildiğini anılarında şöyle anlatıyor:

“Esasen hakkında kâfi malûmata sahip bulunan Hacim Bey, mukaddimeye lüzum görmeksizin mevzua girdi:

-Vaziyet malûm Cemal Bey!.. Sizin nasıl bir insan olduğunuzu bana söylediler. Şimdi artık çalışmak sırası geldi. Derhal Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir şubesini Bursa' da kuracağız - Memleket gençlerini teşkilâtlandıracağız. Bu işleri bir an evvel başarmak için eldeki bütün imkânlardan faydalanacağız.

-Derhal ne lazımsa yapmaya hazırım.

-Söz mü?

-Söz namustur.

Valiyle aramızda geçen bu kısa muhavere den sonra el sıkışarak ayrıldık. İşte artık tam bir çalışma sahası açılmıştı. Arkadaşları topladım” (Akkılıç, 1997:235).

Yarbay Beşir Pakalın ise Gökbayrak müfrezesini kendisinin kurmakla görevlendirildiğini şöyle anlatmaktaydı:

“İlk kuvvet Mayıs 336 (1920) tarihinde Gökbayrak müfrezesi adıyla oluştu (oysa daha önce Balıkesir ve Soma cephelerine gönderilen milis güçleri de var). Müfrezede 11 kişi vardı ve müfreze komutanı bendim. Bir de 56. Tümen den Teğmen Mehmet adında bir subay vardı. Müfreze, Yenyol'da (İsmet İnönü Caddesi) Pire Hüseyin'in hanında karargâh kurdu. Mecit Ağa'nın oğlu Cemal (Gökbayrak) ve İnegöl'den Hafız Abdullah'la birlikte müfrezeyi kurduk. Örgütü genişletmek için “paşa, maaş” vaadiyle birçok adam topladık. Bu müfrezedeki elebaşıl arın adları şunlardır: Ehliman, Ahıskalı İsmail, Püskülsüz İsmail, Karabacak İsmail, Dörtköşe Bekir, Gâvur Hacı, Gâvur Ali, Gemlik'ten Paraşoğlu Hasan Ağa ve Dağıstanlı Paşa”.

Gökbayrak Cemal'in belirttiğine göre, kurulan milis gücüne 28 lira aylıkla 180 gönüllü yazılmıştı. Milis gücünün kurulmasından çok kısa bir süre sonra, 6 Mayıs'ta (Gökbayrak Cemal “Hiç unutmam, mevsim bahar ve o gün Hıdırellezdi” diyor), 100 kişilik bir birlik bizzat Cemal Bey'in komutasında Orhangazi'ye hareket etti. Birliğin amacı, yöredeki Ermeni ve başka çetelerin etkinliğini kırmaktı. Orhangazi'de Kaymakam Mehmet Tefvik Bey'in "İstanbul yanlısı" görülerek görevden alınmasından sonra, bu

birlik Gürle ve Çengiler yörelerinde çevreye dehşet saçan Ermeni "Topal Vahan Çetesi"nin üzerine gitti. Bu çeteyi ve elebaşları Vahan'la, Uzun Hayik'i ikna ile silah bıraktırarak can ve mal güvenliğini sağladı. Vahan ve Uzun Hayik'in aracılığıyla, çevre köylerde İngilizler tarafından depo edilmiş bulunan çok miktardaki askeri üniformalar toplanarak Bursa'daki 56. Tümeğe gönderildi.

Gökbayrak Müfrezesi bir hafta kadar sonra (olasılıkla 13–14 Mayıs'ta) İznik'e giderek, burada Dr. Enis Bey önderliğinde oluşmuş bulunan 100 kişilik milis gücüyle birleşti. Böylece müfreme 600 kişiyi bulmuştu.

Kısa bir süre sonra vali Hacim Muhittin Bey, Cemal Bey komutasındaki müfrezeye "Gökbayrak Taburu" adının verildiğini bildirdi (Akkılıç, 1997:236):

*“Cemal Bey,
Emrinizdeki müfreme ile Orhangazi ve Karamürsel’de göstermiş olduğunuz fevkâlade başarılarınızdan dolayı sizi tebrik ederim. Bu kere emrinize iki bölük daha gönderilmiş ve bu suretle teşkil ettiğiniz taburun adına “Gökbayrak Taburu” adı verilmiştir. Muvaffakiyet ve başarılarınızın bundan böyle de devam etmesini temenni ederim. Gazanız mübarek olsun.
Bursa Valisi Hacim Muhittin”*

Bundan sonra Gökbayrak Taburu’na örnek giysiler ve üzerine gök rengi bayrak işlenmiş birer nişan verildi. Yönetimi bakımından Batı Cephesi’ne bağlandı. Tabur, 1921 yılı başlarında Çerkez Ethem Bey komutasındaki güçlerin ayaklanması sırasında doğan bunalım sırasında düzenli ordu kuruluşuna alınarak Batı Cephesi birliklerine dağıtıldı (Akkılıç, 1997:237).

Yenişehir Aslan Bey Müfrezesi:

Yunan kuvvetleri Yenişehir’e saldıracağı zaman öncelikle Kazancı ve Koyunhisar arasına mevzilerini yerleştiriyor akabinde Katırlı ve Reşadiye’yi de içine alacak şekilde alanı genişletip bölgeye yayılıyordu. Reşadiye Köyü’ne uzun mevzili toplar yerleştirerek Yenişehir’i tehdit ediyordu. 29–30 Ağustos 1920 tarihinde Yunan kuvvetleri Yenişehir’e bağlı Koyunhisar’da bulunan 11. Tümeğe bir saldırı düzenlemiş ve bu saldırı üzerine Subaşı köyünden Kuva-yı Milliyeci Aslan Bey ve beraberindeki 60 kişilik müfrezesi de katılmıştır. Gecenin geç saatlerine kadar yapılan mücadelede Aslan

Bey müfrezesinden birçok kişi şehit⁸⁵ düşmüştür. Bunun üzerine Türk kuvvetleri geri çekilmek zorunda kalmıştır (Şarman, 1996:105–106).

Milislerden büyük ölçüde yararlanan 1921 öncesinde bu çete birçok eylemler gerçekleştirmiş ve Yunanlılara oldukça zarar vermiştir. Subaşı Köyü'nden Mehmet Şen (Doğ.1898) ve Hakkı Özkan (D.1904)'ın anlattıklarından Arnavut Aslan Bey'in sonradan orduya katıldığı Seyitgazi'de yararlandığı anlaşılıyor. Daha sonra kendisinden herhangi bir haber alınamamıştır. Arslan Bey Çetesi yukarıda sözünü ettiğimiz Koyunhisar'daki Yunan mevzilerine karşı gerçekleştirilen gece baskınıyla ünlüdür. Yörede Abaza İzzet Çetesi de bazı eylemlere katılmıştır ancak bu çete daha sonra Müslüman halka karşı baskı ve soyguna başladığı için İnegöl'de kısırlı olarak dağıtılmıştır.

Mollaoğlu Ali Üzüm, Yenişehir çevresinde Yüzbaşı Esat Bey komutasında bir milis süvari alayının da kurulduğuna değinmektedir. Nitekim Genelkurmay'ın resmi kayıtlarında da Yenişehir Kuva-yı Milliyesi adıyla geçen bu birlik ilgili bölümlerde de belirtileceği üzere İngilizlerin Eskişehir-Bilecik demiryolunu boşaltmalarını sağlamak amacıyla girişilen askeri eylemlere katılmıştır. Bu milis süvari alayı Anzavur Ahmet'in İzmit ve Adapazarı dolaylarındaki son kalkışmasının bastırılmasında görev almıştır (Akkılıç, 1997:85).

Gerek savaşın başlangıç döneminde ve iç isyanlarda, gerekse işgal altında, milis örgütlerinin önemli işlev üstlendikleri kuşkusuzdur. Ama zaman geçtikçe, düzenli orduya dönüşüm kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü o dönemin koşulları ve ekonomik zorunluluklar nedeniyle eşkıyalığı meslek olarak seçenler, işgalciye karşı savaşın yanı sıra bir süre sonra, asıl mesleklerini sürdürmekte sakınca görmemeye başlıyorlardı. Neticede bu ve benzeri nedenlerden dolayı milis güçleri, başlangıçta ne denli yarar sağlamış olurlarsa olsunlar, belli bir dönemin sonunda sıkıntı vermeye başlıyor, kurtarıcı rolünden yağmacı rolüne geçiyorlardı. Milis güçlerinden düzenli orduya dönüşüm, iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada Kuva-yı

⁸⁵ Aslan Bey Müfrezesinde şehit düşen erlerden Mehmet isminde bir erin eşi olayla ilgili olarak; Hacı Arif kayınpederim, oğlu Mehmet eşimdi. Bunlar Hacı Mevlit, damadı Kasım Ayaz, Koca Ali oğlu Mehmet Harput, Subaşı Köyünden Aslan Bey'in çetesine yazıldılar. Eşim Mehmet Koyunhisar'da Yunanlılarla yapılan çarpışma sonucunda başından vurulmuş, bir evin bahçesinde yaşlı bir kadın “ Gel oğul ben sana bakarım” demiş ancak peşinde olan dört Yunan askeri eşimi yakalayıp oracıkta öldürmüşler demektir.

Seyyare gibi büyük çaplı milis güçleri tasfiye edilerek, savaşın tek elden ve belli kurallara göre yönetilmesi, askerce deyimıyla "emir-komuta birliği" sağlanmıştır. Örneğin bu aşamada, Çolak İbrahim Bey komutasındaki İkinci Kuva-yı Seyyare de dağıtılarak düzenli orduya bağlanmıştır. İznik yöresindeki Gökbayrak Cemal müfrezesi de aynı durumdadır (Akkılıç, 1997:249).

İkinci aşama ise Yunan işgali altındaki bölgelerde etkinlik gösteren milis güçlerinin 1922 Eylülünde "silah bırakma" ya çağırılmasıdır.

Her iki aşamada da Bilecik ve çevresinde önemli faaliyetler olmuş ve yöredeki milli kuvvetlerin düzenli birliklere katılması sağlanmıştır. Bu dönüşüm güney bölgelerindeki kadar problemlidir. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa ve Bekir Sami Bey'in çalışmaları bölgedeki karışıklığı kısa sürede ortadan kaldırmıştır.

BÖLÜM 3: SON MECLİSTEN İLK MECLİSE SİYASİ GELİŞMELER VE BİLECİK

3.1. 1919 Seçimleri ve Bilecik Mebusları

Anadolu'daki milli mücadele hareketi, başından itibaren millet iradesi ilkesine dayanmaktaydı. Bu hareketin ilk işareti Amasya Genelgesinde alınan “her türlü etki ve denetimden uzak milli bir heyetin kurulmasının elzem olduğu” kararıydı. Bu karar Erzurum Kongresinde vücut bulmuş ve İstanbul hükümetinin yanında bir Temsil Heyeti oluşturulmuştu. Ayrıca Meclis-i Mebusanın bir an önce açılması istenmişti (Tansel, 1965:45). Erzurum Kongresi sonrasında yayınlanan beyannamede özetle, “Milletlerin kendi mukadderatını bizzat tayin ettiği bu tarihi devirde İstanbul hükümetinin millet iradesine tabi olması zaruridir” denilmekteydi. 4–11 Eylül 1919 tarihinde toplanan Sivas Kongresinde ise Erzurum Kongresi kararları aynen kabul edilerek seçimlerin yapılması ve Meclis-i Mebusanın açılması isteği tekrarlanmıştı (Selvi, 2000:220–221; Demirel, 2010:35–37). Bununla birlikte İngiliz çıkarları doğrultusunda hareket eden Damat Ferit Hükümetinin istifa etmesi yönünde yurdun birçok bölgesinden tepki telgrafları da gönderilmekteydi (Dumont, 1993:38). Çekilen telgraflarda Damat Ferit Hükümetinin bir an önce istifası isteniyordu. Mustafa Kemal, bu durumdan son derece memnundu. Nitekim Sivas Kongresinde alınan kararların Anadolu tarafından benimsendiği ve gerekirse topyekûn silahlı direnişe geçilebileceği görülmekteydi (Şahingöz, 2001:4-5). Sivas Kongresi sonrası İstanbul ile olan haberleşme kesilmiş ve yaşanan bu hadiseler Damat Ferit hükümetinin iktidarda kalma ihtimalini imkânsız hale getirmişti.

Sonuçta Anadolu'nun baskılarına daha fazla dayanamayan Damat Ferit Paşa, 1 Ekim'de istifa etti (Vakit, 3 Ekim 1919:1). Bunun üzerine 2 Ekim 1919'da Anadolu Hükümeti ile daha iyi ilişkiler kurabileceği düşünülen Ali Rıza Paşa hükümeti kuruldu (Türkgeldi, 1951:245; Goloğlu, 2010:47; Kansu, 1998:364; Tansel, 1965:46; Dumont, 1993:40; Demirel, 2010:35-37). Yeni kurulan Ali Rıza Paşa Kabinesinin daha ılımlı olması nedeniyle iki taraf arasındaki ilişkiler gelişme gösterdi ve Temsil Heyeti adına Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti adına ise Salih Paşa, 20 Ekim 1919 tarihinde Amasya'da görüştü (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:15, G:34, B:34–1). Bu yakınlaşmanın sonucunda seçimler ve meclisin yeniden açılması konusunda görüş

birliğine varıldı. Amasya Protokolleri olarak tarihe geçen bu olay İstanbul'un Milli Mücadeleyi ve temsil heyetinin gücünü tanınması açısından son derece önemli bir adım olmuştur (Bıyıklıoğlu, 1959:56; Tunaya, C.II. 2008:39; Demirel, 2010:37). Damat Ferit Paşa Hükümetinin istifa ederek milli mücadele taraftarı kişilerden mürekkep bir kabinenin kurulması Mustafa Kemal Paşanın ilk zaferi gibiydi (Karlı, 2004:77).

2 Ekim'de kurulmuş olan Ali Rıza Paşa Hükümeti, 9 Ekim'de bir kararname yayımlayarak, seçimlerin en çabuk biçimde yapılması için 15 gün içinde ikinci seçmenlerin seçimine başlanmasını; bundan sonraki beş gün içinde de, mebus seçimlerinin yapılmasını istedi (Akkılıç, 1997:89; Selvi, 2000:223; Çavdar, 2004:184; Goloğlu, 2010:47; Akın, 2008:42).

Bu çerçevede mebus seçimleri için her tarafta çalışmalar başladı⁸⁶ ve defterler düzenlendi (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:19, G:113, B:113–1). Mustafa Kemal'e göre yapılacak olan seçimlerin başarıya ulaşması milli mücadele taraftarı olan kişilerin seçilmesi ile mümkündü. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa yapılacak seçimlerde herkesin mebusluğa aday olmasının uygun olmayacağını bildirmiş ve bir bakıma milli mücadele taraftarı kişilerin meclise girmesinden yana bir politika takip etmişti (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:19, G:265, B:265–1). Bu paralelde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine gönderdiği telgraflarla uygun şahısların seçilmesini istemiş ve bazı bölgelerde de isimler vererek bu kişilerin seçilmesi yönünde çalışmaların yapılmasını bildirmişti.

Öte yandan Bursa çevresinde seçimler hararetle geçiyordu (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:19, G:113, B:113–1). Bursa'ya bağlı Bilecik'te seçimlere ait defterler hazırlandıktan sonra hükümet ile ilişkinin kesilip kesilmeyeceği hakkında bilgi istenecekti (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:20, B:20–1). Bu durum Bilecik'in tavrını net olarak ortaya koymaktaydı. Seçimlerin başından itibaren vilayetler ile iletişim halinde bulunan Mustafa Kemal Paşa milli müdafaa yanlısı mebusların seçilmesi yönünde telkinlerde

⁸⁶ Son Osmanlı Mebuslar Meclisi için yapılacak olan seçimler dönemin gazetelerine de yansımıştı. Ekim ayının 16'sından itibaren İkdâm gazetesinde çıkan yazılarda son Osmanlı Mebuslar Meclisi için İstanbul'da seçimler yapılmaya başlandığı haberi veriliyor, “*müntehib-i saniler belirleniyor. İstanbul seçimleri 18 Aralık 1911'de yapılacak. Mebuslar meclisi ise 12 Ocak 1912'de açılacak*” deniliyordu (18 Ekim 1919, İkdâm 1919:1-2). Aynı gazetenin 19 Ekim tarihli yazısında ise “seçimler başladı”, “Vatandaş İntihap Zamanı, Yani imtihan zamanı geldi”, “Seçimlerde gayrimüslimler”, “Milletin Yeni Mebusları Nasıl olmalı” gibi başlıklar atılarak seçimlerden bahsediliyordu (19 Ekim İkdâm 1919:1).

bulunuyor ve şehirlerde Milli Mücadele taraftarlarının seçilmesinin uygun olacağını belirterek bazı isimler veriyordu. Bursa ve Bilecik'te de birtakım isimler verilerek bu kişilerin seçilmesini isteyecekti (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:171, B:171-1). Başlangıçta Ali Fuat Bey Bilecik bölgesinde yaptığı incelemelerin neticesinde Bilecik'ten Bursa Milli Kongre Murahhası dava vekili Osman Nuri Bey'in mebus olmasının uygun olacağını belirtmişti (TİTE. Arşv. K:310, G:19, B:19-001; ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:63, B:63-1). Fakat sonradan Ali Fuat Bey'in değil Mustafa Kemal'in önerdiği isimlerin aday oldukları görülecekti. Nitekim Mustafa Kemal tarafından 8 Kasım 1919'da Ertuğrul mutasarrıflığına gönderilen yazıda; *“Livanz mebusluğuna Heyet-i Temsiliye azasından Hakkı Behiç Bey'in intihabının temini işar kılınmıştır. Ayrıca cemiyetimiz namına namzetliğini vazetmiş olan Fahreddin Hayri Bey'in intihabına himmet olunması mucib-i memnuniyet olacaktır* (ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:147, B:147-1; ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K20, G:178, B:178-3; ATASE Arşv. ATAZB. K:20, G:127, B:127-1) denilerek Bilecik Sancağından bu iki ismin mebus seçilmesi yönünde yönlendirmede bulunulmuştu. Bu kişilerin yanı sıra mebusluğuna sıcak bakılan diğer bir isim ise Bilecik eşrafından Mercimekzade Ahmet İffet'di. Bu şahıs 20 Ekim 1919'da Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsileyesi Riyaseti Aliyesine çektiği telgrafla mebus adaylığı olmak istediğini belirtmiştir. Ahmet Bey'e 1 Kasım 1919'da Sivas'tan Mustafa Kemal tarafından gönderilen telgrafla *“Cenab-ı Haktan muvaffakiyetinizi temenni eyleriz efendim”* denilerek adaylığı tebrik edilmişti (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:121, B:121-1). Bunların yanı sıra Söğütlü Nafiz Efendi, Mütেকaid Binbaşı Necib Bey, Abdülkadir Kemal Bey, Mühendis Said Bey, Reji Müdürü İhsan Bey, Gördes Kadısı ve Hacı Ahmet Safvet Bey Bilecik'ten aday olan isimlerdi (BOA. DH. İ.U.M. D:115, G:21).

Bilecik'teki seçimler, Mutasarrıf Sait ve 12. Kolordu Erkan-ı Harbiye Reisi Ahmet Beyin nezaretinde gerçekleştirilmekteydi. Bazen Bilecik'te yapılan seçimlerin gidişatı hakkında Sivas Vilayetine bilgi de veriliyordu. Bu meyanda Bilecik'ten gönderilen bir telgrafta Bilecik Sancağının üç kazasında mebus seçimlerinin sonuçlandığı, sonraki perşembe günü de merkez liva seçimlerinin yapılarak sancaktan seçilecek mebusların belirleneceği bildiriliyordu (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:147, B:147-2).

Seçimlerin Bilecik ayağında tansiyonun kimi zaman yükseldiği görülmekteydi. Çünkü Bilecik'te eskiden beri faal olan birçok cemiyet vardı⁸⁷. Bunların en etkililerinden biri olan Sulh ve Selameti Osmaniyeli Fırkası Bilecik Şubesi reisi Musa Kazım, seçimlerin objektif yapılmadığına dair itirazlarını yüksek sesle dile getirmekteydi. Musa Kazım Bey, Hakkı Behiç Bey ile Fahreddin Bey'in seçilebilmesi için liva müftüsü ile bazılarının çalışma yürüttükleri ve bu şahısların mebus olabilmeleri için seçime fesat karıştırdıklarını Dahiliye Nezaretine şikayet etmekteydi. Bu bilgi üzerine 8 Kasım 1919'da Dahiliye Nezaretince Hüdavendigâr vilayetine gönderilen yazıyla, Bilecik Belediye Reisi Mustafa Kemal, Bilecik Müftüsü ve Ertuğrul Kuva-yı Milliye reisi Nuri Efendilerin seçime müdahale ettikleri ve iki kişinin mebus olmaları için çalıştıklarının haber verildiği belirtilerek, bu bilgilerin doğruluğunun araştırılması istenecekti (BOA. DH. İ.U.M. D:115, G:21). Vilayet ise gerekli incelemeleri yaptıktan sonra 10 Kasım'da Dahiliye Nezaretine bir yazı göndererek seçimlere hiçbir müdahalenin olmadığını ve tarafsız olarak yapıldığının anlaşıldığını bildirecekti. Musa Kazım Bey, 30 Kasım 1919'da nezarete gönderdiği bir diğer yazıyla Yenişehir seçimlerinin yapılmadığını bunun nedenin ise Fahri Beyin çoğunluğu sağlayamaması üzerine baskı yapması ve seçimleri tehir ettirmesi olduğunu şikayet edecekti (BOA. DH. İ.U.M. D:115, G:78; BOA. DH. ŞFR. D:105, G:33). 2 Aralık 1919'da Dâhiliye Nezareti Hüdavendigâr vilayetinden gerekli incelemelerin yapılmasını isteyecek ama herhangi bir olumsuzluk tespit edilemeyecekti.

Öte yandan 15 Aralık 1919'da Heyet-i Temsiliye'ye gönderilen yazıda Söğüt ve Yenişehir seçimlerinin tamamlandığı bildirilmekteydi. Hakkı Behiç Bey'in bu iki kazadan oy alamadığı, Fahreddin Hayri Bey'in⁸⁸ de bölge halkınca tanınmadığı için çoğunluğun oyunu alamadığı ifade edilmekteydi. Dolayısıyla Bileciklier Milli Mücadeleciler lehine bir tavır sergilemiş olsalar da tanımadıkları isimlere oy

⁸⁷ Ertuğrul Sancağında faaliyet yürüten birçok cemiyet vardı. Bunlardan en etkili olanları Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile Sulh ve Selameti Osmaniyeli Fırkasıydı. Bilecik ve nahiyelerinde faaliyet gösteren fırkalar şunlardı: Bilecik'te İhtiyat Zabıt Takaüd Cemiyeti, Hürriyet ve İtilaf Şubesi, Sulh ve Selamet Fırkası. Bozöyük Nahiyesi'nde Hürriyet ve İtilaf Şubesi, Pazarcık Nahiyesi'nde Hürriyet ve İtilaf Şubesi. Yenişehir Kazası'nda Hürriyet ve İtilaf Şubesi, Sulh ve Selamet Fırkası. İnegöl Kazası'nda, Hürriyet ve İtilaf Şubesi, Arnavut Teavün Cemiyeti (DH. EUM. AŞY. Dosya No: 19, Belge No:76, Tarih 1337 . Za. 29).

⁸⁸ Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Bursa ve Bilecik'ten adaylığını koyan 12. Kolordu Komutanı Albay Fahreddin (Altay, sonra orgeneral) Bey, gerek Mustafa Kemal'in isteğine, gerek Tümen Komutanı Bekir Sami Bey'le Heyet-i Temsiliye üyelerinden Kara Vasıf Bey'in çabalarına karşın bu iki yerde de seçimi kaybetmiştir (Akkılıç, 1997:118).

vermeyeceklerdi. Nitekim Bilecik Liva mebusluğuna iki Bilecikli yani Mercimekzade Ahmet ve eski mebus Mehmet Sadık seçilmişti (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:20, G:178, B:178-1). 11 Aralık 1919 tarihinde yapılan seçimde, Mercimekzade Ahmet 66 rey, İnegöllü Mehmet Bey ise 73 rey olarak mebus olmuşlardı (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K20, G:182, B:182-3).

Seçim sonuçlarının netleşmesi ile birlikte Mustafa Kemal 12 Aralık 1919'da Ertuğrul sancağından mebus seçilen Mercimekzade Ahmet Bey ile İnegöllü Mehmed Sadık Bey'i tebrik etmişti (ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:22. G:139 B:139-1). 15 Aralık 1919'da da Ertuğrul Sancağı mebusu Mehmed Sadık Bey mebus seçildiği için kendisini tebrik eden Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür telgrafı çekmişti (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:22, G:91, B:91-1). Seçimin akabinde 19 Ocak 1920'de Bilecik mebuslarının mazbataları İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'a posta ile yollanacaktı (BOA. DH. İUM. D:117, G:55; BOA. DH. İUM. D:117, G:56).

Bilecik'te de olduđu gibi seçimleri ekseriyet itibariyle eski mutasarrıflar, mebuslar ile Kuva-yı Milliye'ye mensup İttihatçılar kazanmıřtı (BOA. BEO. SYS, 34-64/V_28; BMKA., 2003:127). Mebusan seçimleri sonrası mebuslar ile Ankara'da toplanmayı dūřünen Mustafa Kemal Pařa 18 Aralık 1919'da Sivas'tan Ankara'ya hareket edecek, (BOA. DH. KMS, 53-4/21; BMKA. 2003:141) 29 Aralık gūnū de Ankara'ya ulařacaktı.

Mustafa Kemal Pařa “siyasi hadiselere daha yakın” olmak amacıyla İstanbul ile demiryolu bağlantısı olan Ankara'yı merkez seçecekti. Ankara artık “milli hareketin merkezi” olmuştu (Tansel, 1965:48). Bu sebeple Mustafa Kemal Pařa, vilayet ve sancaklardan seçilen mebusları İstanbul'a gitmeden önce gōriřmek üzere Ankara'ya davet ediyordu. 28.12.1919'da çekilen telgrafta Ertuđrul mebusluğuna seçilen Mehmet Bey'in Ankara'ya teşrifinin beklendiği ifade edilirken bu telgrafa (ATASE Arřv. ATAZB Kol. K:18, G:10, B:10-1,4) Bursa bōlgesinden gōnderilen cevapta, Bursa namına Hasan Fehmi ile Bilecik namına Mehmet Beylerin yakında hareket edecekleri bildiriliyordu (ATASE Arřv. ATAZB. Kol. K:18, G:3, B:3-1,4). 03.01.1920 tarihinde ise Bilecik Mūdafaai Hukuk Reisi Mehmet Nuri Bey, Heyet-i Temsiliye azalığına seçilen Ertuđrul mebusları Mercimekzade Ahmet ve Mehmet Beylerin, Ankara'ya doğru hareket ettiklerini haber veriyordu (ATASE Arřv. ATAZB. Kol. K:18, G:28,

B:28–1,3). Mustafa Kemal Paşa Ankara’ya gelen mebuslarla teker teker görüşüyor ve buradan İstanbul’a gidecek olan mebuslara mecliste fikir birliğine sahip güçlü bir grup kurmaları gerektiğini, Misak-ı Milli’nin ilan edilmesini ve kendisinin de meclis başkanı seçilmesi için çalışılmasını istiyordu (Tansel, 1965:48).

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi Bilecik’ten 2 mebus seçilmişti. Bunlar;

Bilecik Mebuslarından Ahmet İffet (Mercimekoğlu) Bey 1885 yılında Bilecik’te doğdu. Ahmet İffet Bey’in babası Mustafa Bey, annesi ise Şefika Hanımdır. Okul bitirmeyen ancak özel öğrenim gören (Demirel, 2000:198) Ahmet İffet Bey, 1900–1902 tarihleri arasında Bilecik adliye dairesinde çalıştı. 1903–1906 tarihlerinde ise Bilecik İdare Meclisi Kâtipliğinde görev yaptı. Bu görevleri sonrası istifa eden Ahmet İffet Bey ticaret hayatına başladı. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 28 Temmuz 1908 tarihinde, gelen teklif üzerine Bilecik Muhasebe Kâtipliğine atandı. Ancak ailevi sorunları nedeniyle 27 Ocak 1908 tarihinde istifa ederek yeniden babasının mesleği olan ticarete döndü. 1908 inkılabından sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine girerek heyeti merkeziye murahhaslığı ve merkez heyeti üyeliği yaptı (Çoker, 1995:288). 14 Şubat 1916’da Ertuğrul Sancağından belediye başkanlığına seçildi. Osmanlı Devleti’nin mütareke imzalamasından sonra bu görevinden istifa ederek Bilecik bölgesinde milli mücadele hareketinin başlatılması için uğraştı. Bu amaçla Bilecik Müdafaa-i Milliye Heyetini kurdu. Bölgeden Ermenilerin tehcir edilmesi hususunda suçlu olduğu düşüncesi ile Bursa’da kurulan Tehcir Ermeni Divanı harbine verildi. Yirmi beş gün kadar bu divanda sorgulanan Ahmet İffet Bey serbest bırakıldı. Ancak daha sonra şikâyetler üzerine bir kez daha Bursa’ya sürgün edildi (Çoker, 1995:289). Suçsuz olduğu anlaşılınca yeniden serbest bırakıldı. 1919 seçimlerinde Ertuğrul Sancağının iki mebusundan biri olarak son Osmanlı Mebuslar Meclisine seçildi (Demirel, 2000:198). Meclisin açılmasından önce Mustafa Kemal’in daveti üzerine Ankara’ya gelerek, Heyet-i Temsiliye ile yapılan toplantıda İstanbul Meclisinin çalışmaları hakkında bilgi verdi. 13 Mart 1920 tarihinde Son Osmanlı Mebuslar Meclisine katılan Ahmet İffet Bey İstanbul’un işgal edildiği tarih olan 16 Mart 1920 gününe kadar yasama çalışmalarını sürdürmüştür. İşgal döneminde de İstanbul’da kalan Ahmet İffet Bey Kurtuluş Savaşı sürecinde aktif olarak çalışmalarını devam ettirdi. I. TBMM dönemindeki seçimleri kazanamayan Ahmet İffet Bey, II. Dönem TBMM Seçimleri’nde Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı

olarak katıldı (Çoker, 1995:289; Demirel, 2000:198). 15 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimlerde 374 oy alarak Ertuğrul sancağından yeniden mebus seçildi. 11 Ağustos'ta meclise katılan ve 12 Ağustos'ta mazbatasını onaylanan Ahmet İffet Bey mebusluğu döneminde meclis idaresi altında İktisat, Posta ve Telgraf, Ziraat, Divanı Muhasebat ve Memurin Muhakemat komisyonlarında görev aldı. Ayrıca İktisat Komisyonu Kâtipliği görevine de seçilen Ahmet İffet Bey 12 Şubat 1960 tarihinde vefat etti (Çoker, 1995:289).

1919 yılı seçimlerinde Bilecik mebusluğuna seçilen diğer bir isim de Mehmed Sadık Bey'di. Mehmed Sadık Bey, 1863 yılında Sofya'da doğdu ve Rüştüye ve Hususiye'de eğitimini tamamladı. Ertuğrul Sancağı'nın ileri gelenlerindendi. II. Meşrutiyet meclislerinde Ertuğrul Sancağı mebusluğu vazifesini yürüttü. İlk olarak 24 Ocak 1909 tarihinde Muntahib-i Sanilerden 41 oy alarak Ertuğrul Sancağı'ndan mebusluğa seçildi (Demiryürek, 2011:62-63).

II. Meşrutiyet süresince Osmanlı Mebusan Meclisinde 3 dönem görev alan Mehmed Sadık Bey, Ertuğrul sancağı mebusları arasında mecliste en uzun süre görev yapan mebus oldu. Meclis'te Orman ve Maadin Ziraat Encümeni üyeliği ile birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü şube üyelikleri vazifelerini yürüttü (Demiryürek, 2011:63). Mehmet Sadık Bey 1919 seçimlerinde Bilecik mebusluğuna seçilerek son Osmanlı Mebusan Meclisinde görev aldı (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K20, G:178, B:178-1).

3.2. Ali Rıza Paşa Kabinesinin İstifası ve İstifaya Bilecik'ten Tepkiler

Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının nerede toplanacağı tartışmalarından sonra Meclis 12 Ocak 1920'de toplanabilmişti. Bu tartışmalar sırasında Sivas, Ankara, Eskişehir ve Bilecik'in adı da geçmişti. Meclisin Bilecik'te toplanması teklifi de yapılmıştı. Nitekim Bilecik Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Nuri Bey 14 Kasım 1919'da Heyet-i Milliye'ye göndermiş olduğu telgrafta: "*Ertuğrul Gazinin otağının kurulduğu yer olan Bilecik, güvenli ve şimendifer güzergâhı üzerindedir. Bu sebeple Meclis-i Millinin toplantı yeri için Bilecik uygundur*" teklifinde bulunmuştu. Buna karşılık Bursa Heyet-i Merkeziyesi, meclisin İstanbul dışında toplanması fikrine karşı çıkarak Meclisin İstanbul'da toplanması gerektiğini savunmuştu (Sofuoğlu, 1994:202). Sonuçta Meclis İstanbul'da Ali Rıza Paşa hükümeti idaresinde çalışmalarına başladı.

Ali Rıza Paşa kabinesinin kurulması ve sonrasında seçimlerin yapılıp meclisin çalışmalarına başlaması Mustafa Kemal'in düşündüklerini genel itibariyle yerine getirdiğini gösteriyordu. Yeni kurulan hükümet sayesinde bu gelişmeler yaşanmasına rağmen bu hükümetin tam anlamı ile beklenen faydayı sağladığı söylenemezdi. Bundaki en önemli nokta Ali Rıza Paşa'nın yaşamış olduğu tereddüttü. Ali Rıza Paşa kabinesi, hem milli mücadeleleri benimsiyor hem de onlarla benzer duyguları taşıyordu. Fakat milli mücadelelerin davranışlarından dolayı devletin otoritesinin sarsılacağını ve devletin bütünlüğünün tehlikeye gireceğinden endişeleniyordu. Kuva-yı Milliye'nin ülke için çok faydalı olacağını düşünürken, İtilaf devletlerinin müdahalesinden de çekiniyordu. Hem İtilaf baskılarına karşı direnemiyor, hem de Kuva-yı Milliyecilere söz geçiremiyordu. Zaten bu karmaşa içerisinde uzun soluklu iktidarda kalması da beklenemezdi. Nitekim kısa bir süre sonra İtilaf devletlerinin İzmir cephesinde Milne hattına çekilmek için verdiği notayı Ali Rıza Paşa reddetmiş ve akabinde yaşanan süreç ise Ali Rıza Paşa'yı istifa etmek zorunda bırakacaktı (Selvi, 2000:246; Goloğlu, 2010:101).

Ali Rıza Paşa Kabinesi 3 Mart 1920'de istifa etti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Meclis Başkanlığına gönderdiği yazıyla istifanın vuku bulmasından duyduğu rahatsızlığı sarih bir biçimde ortaya koymakta ve mücadelenin her şart altında devam edeceğini ifade etmekteydi. Ali Rıza Paşa'nın istifası Meclis-i Meb'usan'da bulunan milletvekillerini de telaşlandırmıştı (Selvi, 2000:249). Çünkü yeni hükümet için Damat Ferit Bey'in ismi geçiyordu. Bu nedenle de tepkiler büyük olacaktı.

Nitekim Ali Rıza Paşa kabinesinin istifası üzerine yurdun birçok bölgesinden saltanat makamına ve meclise tepki telgrafları gönderilmeye başlandı (MMZC. C.1, D.4. 19. Birleşim, 6 Mart 1336:332). Tüm yurttaki olduğu gibi Ertuğrul Sancağı'ndan da Hükümetin istifası ve yeni hükümeti Damat Ferit Paşa'nın kuracağı söylentileri sonrası duyulan üzüntüler dile getirilmişti. 4 Mart 1920'de Bilecik Müdafaa-i Hukuk Heyet-i

İdaresi adına Saffet Bey tarafından Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesine şu yazı gönderilecekti⁸⁹:

Millet-i temsil ve umur-u devleti tedvir etmekte bulunan ve harici tesir ve tazyik altında istifaya mecbur ve yerine, milleti tatmin ve itimadına mazhar olamayan Ferit Paşa ve emsali yerine, mevki-i iktidara getirileceği kemal-i teessüf ve teessürat-ı azime ile karşılaşmış olduğundan, milletin itimadına mazhar olmuş bulunan Ali Rıza Paşa kabinesinin behemehal ibkası için alahararet ve şiddetle, Mabeyn-i hümayun ile Meclis-i Mebusan Riyasetine ve Matbuata telgrafla talep olunduğu maruzdur (ATAŞE Arşv. ATAZB. Kol. K30, G:7, B:7-2; MMZC. C.1, Devre 4. 19. Birleşim, 6 Mart 1336:350).

Görüldüğü gibi yazıda Ali Rıza Paşa'nın dış baskılar neticesinde istifaya mecbur bırakılmasının üzüntü verici olduğu öte yandan Damat Ferit'in yeni hükümeti kuracak olmasının ise üzüntüyü daha da artırdığı belirtilmekte ve Ali Rıza Paşa hükümetinin devam etmesi gerektiği vurgulanmaktaydı.

Sancağın diğer kazası olan Yenişehir'in Müftüsü Hüseyin Hüsnü, Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Tevfik, Belediye Reisi (Sülale-i Geylaniden Boşpost) Dergahı Post Nişini Es Seyit Muhammet Yasin" gibi Yenişehir'in ileri gelenleri tarafından 5 Mart 1920 tarihinde Saltanat Makamına, 6 Mart 1920 tarihinde ise Meclisi Mebusana çekilen telgraflarda:

Mütarekeden beri her gün birer suretle mevcudiyetimizi ve istiklâl ve şeref-i millimizi rahnedar eden İtilâf Devletlerinin ve son günlerde de müdahalat ve tazyikattan meşru' olan kabinemizin mecburu istifa olduklarını kemal-i ye's ve teessürle istihbar ettik. Beka-yı mevcudiyetimiz için azamî fedakârlıklar ihtiyar eden ve masuniyyet-i matan ve millet uğrunda fedayı canı kat'iyen ahd ve misak eyleyen Milletimiz görülmemiş bir heyecan içinde ve buhranın izalesine kemal-i tehalükle muntazırdır. Makam-ı Mualla-yı Hilafet-penahileri ve Saltanat-ı Seniyyeîeri etrafında, yalnız bir kalb ve bir vücud gibi toplanan ve istiklâl ve haysiyyet endişesinden başka bir şey düşünmeyen Milletin mukadderatı tesirât-ı ecnebiyye altında iş görmekte maruf ellere tevdi edildiği takdirde, tarihin kaydetmediği vakayi-i hunine bir sahne-i müessife küşad edileceği bedihyatına binaen, hâsıl olacak heyecan ve galeyânın bir an evvel teskini zmnında, amal ve temayülât-ı milliyyeyi bihakkın müdafaa eden ve Meclis-i Millimizin mazhar-ı emn ve itimad-ı fevkaladesi olup bü-tzirar istifaya mecbur kalan meşru kabinemizin kemakân ibkasiyye memalik-i şahanelerini zuhuru muhakkak olan ahval ve vakayi-i müessifeden siyanet buyurulması istirhamını pürgaleyân Yenişehir Kazasının otuzbeş bin nüfusu namına mübarek südde-i seniyye-i hilafet- penahilen'ne ref ve arza mücaseret kılınmıştır. Ol babta emir ve ferman Pedîşahımız Efendimiz Hazretlerininindir" (MMZC. C.1, Devre 4. 19. Birleşim, 6 Mart 1336:351-352).

⁸⁹ Bilecik: Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Bilecik Şube Reisi Namına Saffet, Belediye Reisi Mustafa Kemal (Güney), Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri, Eşraftan: Mehmet, Ahmet, Halit, Ali, Ömer Şevk, Ali Rıza ve Hayri imzasını taşıyan 4 Mart 1920 tarihli telgrafta Türk milletin güvenini kazanmış olan Ali Rıza Paşa kabinesinin istifasının derhal iptal edilmesi isteniyordu. Telgrafın devamında Damat Ferit Paşanın yeniden hükümeti kuracağı gibi söylentilerin olduğu, bu durumun Bilecik halkının galeyânını teskin etmeyeceği ifade edilerek kendilerine bu konuda tatminkâr bir cevap verilmesi istenmekteydi (MMZC. C.1, 6 Mart 1336:350).

denilerek olaydan duyulan hoşnutsuzluk dile getirilmişti. Ayrıca 5 Mart 1920’de Pazarcık Hukuk-ı Milliye Cemiyeti Heyet-i İdaresi namına Ali tarafından Meclisi Mebusan’a gönderilen telgrafta

“Mukadderatımızın mevzu-bahş olduğu şu sırada, âmâl-i milliyemize muvafık surette teşekkül edip Meclis-i Millîmizin dahi itimadına mazhar olan meşru Kabinenin haricî dahili düşmanların tazyikatı ile istifaya icbarı ve yerine makasid-ı میلیyyeyi zîr-ü zeber edeceği şimdiden anlaşılın diğer kabinenin ikamesi, öteden beri milletçe gözetilen Vatanın halasına matuf olan gâye-i mukaddesi ihlâl edecek kanatta olduğumuzdan, bu bâbta tazyikat-ı hariciyi şiddetle protesto ve dâhilden onlara pey-rev olan komitenin harekâtını tel’in ve müstafi kabinenin iadesini hâki pay-ı Şahanedan istirham-ı birr’le selâmet-i vatana masruf olan şu davamızı fiilen te’yide müheyya olduğumuzu arz ederiz” (MMZC. C.1, Devre 4. 19. Birleşim, 6 Mart 1336:377)

sözleriyle mevcut kabineye destek verilmişti. Aynı tarihte Küre’den çekilen aşağıdaki telgrafta da,

“Kendilerini diğerleriyle vatan birtakım vatanlızların, doğrudan doğruya veya bilvasıta vuku bulan muhilli istiklal müdahalat ve cebir ve tazyikiyle, mümessili millet parlamentonun itimadını haiz kabinenin mecburen istifası dolayısıyla umum milletin hab ve rahatı münselib olmuştur. Efkâr ve amali milliyenin amali şehriyarileriyle mümteziç olduğu buhrana gayri muhtaç bir kazıye ve milletın tahtı-gâhu kutsiyyetpenahi padişahileri etrafında toplanmış bir kitlesi gayri münfekki halinde bulunduğu bi-iştibahtır. Binaenaleyh arzu ve amali milliyeye gayri muvafık ve bed-hâhanın maksatlarına hadim ve bil-netice namusu millî ve istiklali vatani tefrike badi olacak bir kabine teşkiline, esasen ve son derece heyecan ve galeyanda bulunan milletın bir dakika tahammül edemeyeceği ve mazallahu teala mukaddes vatanın şimdiye kadar tarihin yad etmediği ahvali gayri matlubeye sahne olacak ve buna hiçbir hail mutasavver olmadığı arz olunur efendim” (MMZC. C.1, Devre 4. 19. Birleşim, 6 Mart 1336:351)

rahatsızlık anlatılmıştı. Bunların yanı sıra İnegöl de, Ali Rıza Paşa hükümetinin istifasına 5 Mart 1920 tarihinde çekilen telgrafla tepki gösterecekti (Şahingöz, 2001:232). Hiç şüphe yok ki Bilecik ve çevresinden ve birçok Anadolu şehrinden çekilen bu tepki telgrafları işe yaramış ve Damat Ferit Paşa’nın yeniden iktidara geçmesi kısa süreli de olsa engellenmişti.

Ali Rıza Paşa Hükümetinin istifasından sonra yeni hükümeti kurma görevi Salih Paşa’ya verildi. Salih Paşa, Mustafa Kemal’le Amasya Mülâkatı’nı yapmış milli harekete karşı olmayan birisiydi. Salih Paşa, hükümeti kurduktan sonra, İngilizlerin, Kuva-yı Milliye’yi kötüleyen bir beyanatta bulunması konusundaki taleplerini yerine getirmedi. Dolayısıyla İngilizler Salih Paşa Kabinesini de Kuva-yı Milliye’ye taraftar olarak görüyorlar ve işbaşından uzaklaştırmak istiyorlardı.

Bununla birlikte Batı Anadolu’da devam eden Yunan ilerleyişi karşısında halk Kuva-yı Milliye teşkilatları etrafında toplanmaktaydı. Urfa, Antep ve Maraş’ta Fransızlar zor durumda kalmıştı. Paris’te ise İtilaf devletleri şaşkın bir durumdaydı. Yaşanan bu

olumsuz gelişmeler karşısında Fransız ve İtalyanlar geri adım atarken bir tek İngilizler şiddet ile mukabele etme noktasında kararlı gözükmekteydi. Bunun neticesinde İngilizler tehlikeli olmadan hareket edebilecekleri tek yer olan İstanbul'da harekete geçerek Anadolu'nun bu tavrına bir misilleme ile karşılık vermiş (Dumont, 1993:47-48) ve 16 Mart 1920 tarihinde İngiliz ve İtalyan Yüksek Komiserliği tarafından Sadaret'e gönderilen Fransızca notada İstanbul'un işgal olunacağı ifade edilmişti (BOA. HR. SYS. 2637/79). Lloyd George Sevr barış antlaşmasını Türklere kabul ettirebilmek için İstanbul'un işgalini istemekteydi (Şimşir, 2000:429). Bu amaçla İstanbul 16 Mart 1920'de itilaf devletleri tarafından işgal edildi. 16 Mart günü gerçekleşen bu işgalden hemen sonra İngilizler Meclis-i Mebusan binasını kuşattılar ve millî mücadele hareketinin meclisteki başkanlığını yapan Rauf Bey'i, Kara Vasıf Bey'i ve diğer bazı milletvekillerini tutukladılar. Tutuklanan bu milletvekilleri 15 Mart'ta yine İngilizler tarafından tutuklanmış bulunan 150 civarındaki Türk aydınıyla birlikte Malta'ya sürgün edildiler. Öte yandan İstanbul'un işgali ve meclisin feshinden sonra Salih Paşa kabinesi görevden çekildi. İtilaf devletlerinin baskısıyla Damat Ferit Paşa 4. kez kabineyi kurmakla görevlendirildi⁹⁰.

3.3. Eskişehir'in Tahliyesi ve Bilecik'in İşgalden Kurtarılması

İngilizler 18 Ocak 1919 tarihinden itibaren demiryolu hattı üzerindeki şehirlere kontrol birlikleri göndererek 22 Ocak 1919'da İstanbul'dan Eskişehir'e kadar olan şehirleri kontrolü altına almıştı (Koçlu, 2010:22). Böylelikle stratejik bir öneme sahip olan Bilecik de İngiliz denetimine girmiş oluyordu. Bu denetim aslında bir işgaldi. Ancak buna rağmen Bilecik ve çevresinden İngilizlere karşı herhangi bir büyük tepkinin ortaya çıkmadığını görüyoruz. Bunun en önemli sebebi muhtemel ki, İngilizlerin Bilecik ve çevresinde uyguladığı işgal politikasıydı. Çünkü İngilizler sadece demiryolu

⁹⁰ Damat Ferit Paşa'nın yeniden hükümet kurmakla görevlendirilmesi Kuva-yı Milliye cephesinde büyük tepkiler yaratmıştı. En büyük tepkilerden birisi de Mustafa Kemal Paşa'dan geldi. Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına yayınladığı tamimde; "İşgal ve baskı altında bulunan Salih Paşa Hükümetinin, milletin hayati menfaatleri aleyhinde kararlar alması için İtilaf Devletleri tarafından yapılan baskılara daha fazla engel olamadığı için istifa etmek mecburiyetinde kaldığı ve yerine Damat Ferit Paşanın tayin edildiğini belirtiyor ve "hıyanet-i vataniyesi sabit olan ve düşman süngüsü ile tazyif edilen Damat Ferit Paşa ve heyetinin hiçbir surette tanınmayacağını tamim eyleriz" (Akandere, 1999-2003:422) demektedir. Damat Ferit Hükümetine tepkiler ilerleyen süreçte daha da büyümüş hatta Mayıs 1920 tarihinde içerisinde Bilecik'in Yenişehir ilçesinden Hasan isminde bir şahsında bulunduğu bir grup tarafından başarısız bir suikast girişimi dahi olacaktı (Akandere, 2000:83).

güzergâhını elinde tutmuş, bölgedeki ahaliye karşı herhangi bir kötü muamelede bulunmamışlardı. Bunun yanında İngilizler işgal ettikleri şehirlere asker takviyesi yaparak bölgedeki nüfuzlarını artırmaya çalışmış ve genel anlamda sömürgelerinden getirmiş oldukları Hindistanlı Müslümanları bu işte kullanmışlardı (BOA. MV. 251/34_1). Bilecik ve çevresinin de kontrolünü sömürgelerinden getirmiş oldukları Hint Müslümanlarıyla sağlamaya çalışmışlardı. İngilizler için savaştan bu askerler ise Bilecik'in Müslüman ahalisiyle iyi ilişkiler kurmuşlar⁹¹, hatta bölgenin tahliyesi sırasında İngiliz komutanlarına karşı gelme pahasına Bilecik'teki Müslüman halka karşı silah kullanmamışlardı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-1). Bu sebeple on dört ay kadar sürecek olan ilk işgalde Bilecik halkı büyük bir tepki göstermemişti. Ancak İstanbul'un işgali sonrası Mustafa Kemal'in İngilizlere karşı misillemeye geçerek Eskişehir-Bilecik-Lefke-İzmit hattının İngilizlerden temizlenmesi çağrısında bulunması üzerine Bilecik ve çevresinde daha önceden kurulmuş olan Kuva-yı Milliye birlikleri harekete geçerek bölgenin İngilizlerden temizlenmesi için büyük bir çaba sarf etmişlerdir.

İstanbul'un 16 Mart 1920 günü itilaf kuvvetleri tarafından işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa bir tamim yayınlarak 20. kolordu kumandanlığından Geyve boğazının tutulmasını ve tren hattı ile köprülerin tahribini istemişti. Bunun üzerine 20. Kolordu Kumandanı Vekili Mahmut Bey⁹² harekete geçmiş ve elinde bulunan Bilecik ve Adapazarı'ndaki nizamiye kuvvetlerini Geyve üzerine göndermiştir. Bunun yanında kuvvetlerin gecikmesi ihtimaline karşı 16/17 Mart günü Bursa'da bulunan 56. Fırka

⁹¹ İngiliz ordusu içerisinde bulunan Hintli Müslümanlar Anadolu'da Müslüman kardeşleri olan Türklere karşı iyi muamele yapıyor, yardıma ihtiyacı olan halka yardım ediyor, hatta Anadolu'da ki milli direnişe sempati gösteriyorlardı. Hintli Müslümanların bu uygulamaları bir bakıma İngilizlerinde elini kolunu bağlayan bir unsur olacaktı (BOA. DH. EUM SSM, 39/30). Memalik-i Osmaniye dahilinde bulunan İngiliz kuvvetlerinin kısm-i azamı Hintli askeri olduğu malumdur. Bunlar her fırsattan bil istifade milletin hakkı meşruuna tecavüz edemeyeceklerini ve bilhassa dindaşlarına böyle bir tecavüzde bulunamayacaklarını beyan etmişlerdir (ATASE Arşv. İSH. Kol.K:415, G:84, B:84-1). Bunun neticesi olarak İzmit ve Derince'deki ordugahlarda bulunan Hintli askerler isyan etmiş ve bu isyanı bastırmak için İngilizler iki torpido ile 400 bahriyeli silahlı efradı getirerek bu ordugahlara sevk etmişlerdir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-2).

⁹² 20. Kolordu Kumandanı olan Mamut Bey İngilizlerin Eskişehir'den atılması hareketinde başarılı olmuş fakat daha sonra Hendek'te çıkacak olan bir irtica vakasında şehit düşecekti (Cebesoy, 2000:354). 20. kolordu komutanı olan Ali Fuat Cebesoy, yakın arkadaşı Mahmud Bey'in Düzce ayaklanması sırasında şehit olduğu haberini Bursa'da bulunduğu sırada Bilecik mutasarrıflığından gelen haber neticesinde öğrenmişti (Çağlar, 1993:361).

Kumandanlığına bu durumu bildirerek yardım talebinde bulunmuş⁹³ ve Yenişehir'de bulunan taburun Osmaneli istikametine doğru gönderilmesini istemişti (Sofuoğlu, 2006:76). Bunun üzerine Mahmut Bey 20 Mart günü Eskişehir'de bulunan İngiliz Kumandanına vermiş olduğu ultiatomla milletin galeyan ve heyecanını telkin etmenin tek çaresinin İngilizlerin Eskişehir'i terk etmesi olduğunu bildirmiş ve 2 saatlik bir süre içerisinde Eskişehir'i terk etmelerini istemişti. Şayet bu süre sonuna kadar şehri terk edip İstanbul'a hareket etmezlerse dökülecek kandan mesul olmadığını da ayrıca bildirmişti (Hakimiyet-i Milliye, 23 Mart 1920:3). İngiliz kumandanı başlangıçta bu ultiatoma cevap vermek istememişse de daha sonradan telgraf başına gelerek Mahmut Bey ile görüşmek zorunda kaldı. İngiliz kumandanı "Hart" İstanbul'daki İngiliz Başkumandanlığı ile de haberleşerek sürenin 24 saate çıkarılması dileğinde bulduysa da Mahmut Bey kaybedilecek zaman olmadığını bildiği için, buna müsaade etmeyerek İngilizlerin Eskişehir'i biran önce boşaltması emrini yeniledi (Sofuoğlu, 2006:76-77; Cebesoy, 2000:354-355). Bunun üzerine İngiliz Kumandanı şehri terk edeceklerini ancak İzmit'e kadar herhangi bir şekilde Türk ordusunun kendilerine taarruz etmemeleri ricasında bulundu. İngiliz kumandanının bu ricasını Mahmut Beyin kabul etmiş olmasına rağmen (Hakimiyet-i Milliye, 23 Mart 1920:3) İngilizler yine de telaşa düşmüş ve bu telaş ile Eskişehir'i boşaltmaya başlamıştı. 3 askeri trenle Eskişehir'i tahliye eden İngilizler telaş içerisinde kaçtıkları için arkalarında birçok mühimmat ve teçhizat bırakmıştı (Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4; Sofuoğlu, 2006:76-77; Cebesoy, 2000:354-355;). Eskişehir'i boşaltan İngiliz birlikleri Bilecik istikametine doğru çekilerek önce Karaköy istasyonuna ardından da Bilecik İstasyonuna geldiler, burada da Türk Kuva-yı Milliyesi'nin baskıları neticesinde daha fazla tutunamayacağını anlayan İngiliz birlikleri 500 kişiden oluşan bir birlikle Osmaneli⁹⁴ ile Geyve arasında konuşlanmak zorunda kaldı (HTVD., 1961, B:868; Sofuoğlu, 2006:77).

Bölgede bu olaylar gerçekleşirken İngiliz basını da durumu yakından takip ediyordu. *The Manchester Guardian* gazetesinin 23 Mart 1920 tarihli "İstanbul'un işgalinin etkileri-Milliciler zayıfladı" başlığıyla verdiği haberinde; güvenilir bir bilgiye

⁹³ 17 Mart 1920 tarihinde Eskişehir'den Temsil Heyeti Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen bir diğer telgrafta, "buradaki kuvvetlerin yeterli olmaması ve Eskişehir'in Anadolu'nun içlerine açılan kapı olması münasebetiyle buranın acilen takviyesi zaruridir" (TİTE. Arşv. K:322, G:48, B:48-001) deniliyordu.

⁹⁴ Eskişehir'i tahliye etmiş olan 2 taburluk Hintli İngiliz müfrezesi, köprü'nün tahrip edilmiş olmasından dolayı Lefke civarında şimendiferlerden inerek orada kalmaya mecbur olmuştur (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:131, B:131-1).

ulaşılamamasına rağmen İstanbul ve yakınındaki bölgelerde halk müttefiklerin başkente giriş biçiminden oldukça etkilendi diyor ve ulusalcı hareketin merkezi konumundaki Ankara'nın bu zorlayıcı tutuma, karşı bir pozisyon almasının muhtemel olduğu dile getiriliyordu. Bununla birlikte Anadolu'daki son durumun değişmediğini bildiren gazete, mili mücadelecilerin Eskişehir'den başlayacağı söylenen taarruzunun da gerçekleşmediğini (The Manchester Guardian (1901-1959); Mar 23, 1920), ifade ediyordu. Görüldüğü gibi İngiliz gazetesinde çıkan haberlerde bir telaş söz konusu değildi. Ancak Türk kuvvetleri çoktan taarruza geçmiş ve İngiliz birliklerini Eskişehir-Bilecik hattından atarak Osmaneli'ne kadar geri çekilmesini sağlamıştı.

Eskişehir-Bilecik hattında birlikleri ile İngilizleri kovalayan Mahmut Bey bölgedeki Kuva-yı Milliye birliklerini de yardıma çağırmişti. Bu sebeple Yenişehir'den de önemli miktarda takviye kuvvetler Osmaneli'ne doğru gelmekteydi⁹⁵ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:271, G:38, B:38-1). Ayrıca Ankara'ya gönderilen raporlarda Bilecik ve çevresindeki halkın bağımsızlığın, hilafet ve saltanatın muhafazası için her taraftan Osmaneli'ne gelerek Kuva-yı Milliye'ye katıldığı bildiriliyordu⁹⁶ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-2). Görüldüğü gibi İstanbul'un işgali halkı galeyana getirmiş Bilecik ve çevresindeki ahali İngilizlere tepki göstermeye başlamıştı.

İngilizler Eskişehir'i terk ederken bölgeyi tamamıyla boşaltarak İzmit-İstanbul hattına çekilmeyi taahhüt etmiş, ancak sözlerinde durmayarak Osmaneli'nde durmuşlardı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-1). Bunun üzerine Türk birlikleri İngilizlerden burasını da boşaltılmasını istedi (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:123, B:123-1). İngiliz birlikleri ise güvenliklerini sağlamak amacıyla Osmaneli de bir takım tedbirler almaya başladılar. Bu faaliyetleri bölgeden çekilmek istemediklerini gösteriyordu.

Bu olaylar İngiliz basınına da yansımış, 23 Mart 1920 tarihinde *The Manchester Guardian* gazetesinin verdiği başka bir haberde Eskişehir'in batısındaki demiryolu

⁹⁵ 17 Mart tarihinde Yenişehir'deki taburdan tertip edilen iki bölüğün, Kuva-yı Milliye ile takviye edilerek Osmaneli üzerinden Geyve'ye sevk edildiği bildiriliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K.:271, G.:38, B.:38-1).

⁹⁶ 22 Mart günü Mahmut Bey tarafından gönderilen telgrafta, Eskişehir, Bilecik ve Söğüt Kuva-yı Milliyesi kamilen Bilecik havalisinde içtima etmiştir. Şimdilik ileri hareketi hakkında bir malumat alınamamış ise de Bilecik ve çevresini sonuna kadar müdafaaya azmetmiş oldukları anlaşılmaktadır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:131, B:131-2) deniliyordu.

köprüsünün havaya uçurulduğu ve Bilecik yakınlarında da sebebi tam olarak belirlenemeyen bir patlama gerçekleştiği belirtiliyordu. Bu olaylardan “inatçı” Mustafa Kemal’in haberdar olduğu İstanbul’daki mercilerce tahmin ediliyor (*The Manchester Guardian (1901–1959)*; Mar 23, 1920) deniliyordu. 25 Mart tarihli Times gazetesinde ise Eskişehir’den çekilen İngiliz birliklerinin durumu hakkında “Kemalistler saldırıyor, İngiliz birliklerini taşıyan tren dar boğazda” başlığıyla bir haber veriliyordu. Ayrıca vilayetlerden yeterli haber gelmediği belirtiliyordu. Ancak gelen az sayıdaki haberin bazen ayrıntılı bilgiler verdiği belirtiliyordu. Bunlardan birine göre Kemalistler, İzmit-Bilecik arasında Sakarya Nehri üzerindeki bir demiryolu hattını, İngilizler geçtikten kısa bir süre sonra bombaladılar. Ancak bu kararın Merkez Milliyetçi Cepheden verilip verilmediği henüz kesinlik kazanmış değildir. Köprünün tamiri için herhangi bir teşebbüste bulunulmamıştır (*The Times, Thursday, Mar 25, 1920:15*) deniliyordu. Görüldüğü gibi Avrupa basınında da İngilizlerin Türk birlikleri tarafından Eskişehir ve Bilecik’ten atılması hadisesi endişe ile takip edilmeye başlanmıştı. Ancak alınan haberlerin doğruluğu noktasında yine de kesin bir şey söyleyemiyorlardı. Basında çıkan haberlerde Osmaneli’ndeki köprünün Türk birlikleri tarafından havaya uçurulduğu ifade ediliyordu. Fakat bu haberin doğruluğu çok geçmeden anlaşılacaktı. 28 Mart 1920 tarihinde İstanbul emniyet müfettişliğine İstanbul İstidlat baş memuru Ali imzalı gönderilen gizli bilgide, İngilizlerle Kuva-yı Milliye arasında Osmaneli ile Vezirhan arasında, çarpışmaların başlamış olduğu ve adı geçen Osmaneli köprüsünün mecburiyet dolayısıyla İngilizler tarafından havaya uçurulduğu ve evvelki gün Üsküdar’dan iki bölük İngiliz efradının sevk olunduğu haber alınmıştır (BOA. DH. EUM. SSM. Dosya No:41 Vesika no:14) deniliyordu. Bu da köprünün İngilizler tarafından güvenlik amaçlı havaya uçurulduğunu ortaya koyuyordu. Bu arada 24. Fırka kumandanı Mahmut Bey ise bölgede gerçekleşen olaylarla ilgili geniş bir rapor hazırlamış ve 22 Mart 1920 tarihinde 20. Kolordu kumandanlığına bu raporu göndermişti. Mahmut Bey raporunda:

“— Eskişehir’den çekilen İngilizler 500 civarında bir kuvvetle birlikte Geyve istasyonu ile Osmaneli istasyonunda bulunmaktadır. 150 kadar neferleri daha güneyde ve hat boyunca bazı mevkileri işgal etmişlerdir. 20 Mart 1920 tarihinde tahrip edilen köprüye 200 kadar amele getirmişler, vagonları kapalı diğer bir trende bu yere gelmiştir. İçinde ne olduğu anlaşılamamıştır.

— Ankara’dan gelen mürettep tabur 21 Mart 1920’de Bilecik’e gönderilmiş ve bu müfrezeye 2 makineli tüfek verilmiştir. 22 Mart sabahı 2. Alayın 1. Taburu ve bir makineli tüfek takımı daha Bilecik’e sevk edilmiştir. Bu müfreze ile kaymakam Reşat Bey gönderilmiştir.

— Eskişehir milli kuvvetleri atlı olarak Çukurhisar yoluyla Bilecik’e hareket etmişlerdir. Bilecik Kuva-yı Milliyesi’ne de emir verildi.

— *Geyve’de bulunan Yüzbaşı Rifat Efendi müfrezesi boğazda bulunan İngilizleri taciz için muhtelif istikametlerden müfrezeler sevk etmiştir.*
— *Bugün bende bir cebel takımıyla piyade müfrezesini alarak Bilecik’e gideceğim. Hareket saatimi bildireceğim”* (HTVD. 1961, B:868)

diyor ve Ali Fuat Beyi bilgilendiriyordu. Görüldüğü gibi Türk kuvvetleri Bilecik ve çevresinde tutunmaya çalışan İngilizleri atmaya kararlıydı. Ayrıca 23 Marttan itibaren içinde İngiliz askeri bulunan üç trenin birbirini müteakip Osmaneli’nden İzmit’e doğru hareket ettiği bu sebeple İngilizlerin pek yakında Geyve Boğazı’nı da tahliye ederek İzmit’e çekilecekleri anlaşılmaktadır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84–1; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:131, B:131–2) şeklindeki raporlar⁹⁷ cepheden alınıyordu.

Ancak İngilizler bölgeden çekilmek istemiyordu. Bu amaçla öncelikle Osmaneli ile Mekece arasındaki büyük köprüyü kullanılamaz hale getirmiş⁹⁸ ve bölgeye takviye kuvvetleri istemişti. Bu amaçla İzmit’ten Mekece’ye dört asker treni hareket etmişti. Birincisinde bir bölüğü İngiliz olmak üzere bir Hint taburu, ikincisinde çeşitli ihtiyaç malzemeleriyle bir amele müfrezesi, üçüncüsünde bir sahra bataryası, bir sıhhiye ve bir amele müfrezesi, dördüncüsünde ise yine bir Hint taburu vardı. Ayrıca bunların yanında Mekece’de bir tabur kadar Yunan-İngiliz kuvveti bulunmaktaydı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:131, B:131–1).

İstanbul’dan İngiliz birliklerinin takviye amaçlı bölgeye gelmekte olduğu haberleri Türklere ulaşmış (BOA. DH. EUM. SSM. 41/14–1) bunun üzerine daha önceden Mahmut Bey’in isteği ile harekete geçmiş olan Bilecik Kuva-yı Milliyesi ile Bursa’dan

⁹⁷ Bu raporun dışında başka raporlar da gelmekteydi: Dün İngilizler Lefke istasyonundaki Demirhan ile evvelce İtilaf Kıtaatı tarafından inşa edilmiş olan barakaları yakmışlardır. Lefke’den gelen güvenilir bir İslam ahaliden alınan haberlere göre İngilizler lokomotiflerin bir kısmı ile hemen bütün vagonları köprünün şimaline geçirmişlerdir. Köprü civarında 6 lokomotif ile Bilecik’ten getirdikleri 10 adet buğday vagonundan 9’unu bırakmak zorunda kalmışlardır. Lefke’nin şarkındaki köprüye dinamit koymuşlar. İstasyon cenubundaki köprüde bir ileri karakolları ve Lefke şarkındaki köprü civarında 4, şimalinde ise 2 adet havan topları var imiş. Geyve ile Mekece arasında veya daha şimalindeki şimendifer köprülerinde tahribat icra edilmemiş ise de bir münasibinin tahribi münasip olacağı mütalasıyla rica ederim (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:273, G:222, B:222-4).

⁹⁸ İngilizler ayrıca Türk birliklerinin haber alma ağını engellemek amacıyla Osmaneli ve çevresindeki köprüleri ve telgraf hatlarını kesiyordu. 23 Mart günü bildirilen raporda, Bilecik’in ilçesi Osmaneli’de bulunan “Lefke köprüsünün” yıkıldığı bu sebeple Eskişehir ile Haydarpaşa arasındaki kesintiye uğrayan muharebenin temini için gerekli tedbirlerin alınması isteniyordu (ATASE Arşv. İSH Kol. K.:61, G.:140, B.:140-1,2). 25 Mart günü bildirilen raporda ise Lefke şimalindeki İngilizlerin kuva-yı milliye tarafından sarıldığı, İngilizlerin Osmaneli-Bilecik, Osmaneli-Geyve arasındaki telgraf hatlarını imha ettikleri (ATASE Arşv. İSH Kol. K.:315, G.:149, B.:149-1; ATASE Arşv. İSH Kol. K.:337, G.:65, B.:65-1) bildiriliyordu.

gönderilen⁹⁹ Yenişehir Kuva-yı Milliye birlikleri Osmaneli'ne doğru harekete geçirilmişti¹⁰⁰ (Sofuoğlu, 2006:77). Ayrıca Osmaneli'nde bulunan Kuva-yı Milliye, iki kişiden oluşan bir müzakere heyetini İngilizler nezdine göndererek hemen İzmit istikametine hareket etmelerini tebliğ etmişlerdir. Ancak İngilizler kendilerine gönderilen bu elçileri geri göndermeyerek esir etmişlerdi. Bununla birlikte Osmaneli'nin doğusundaki şimendifer girişini kasten tahrip etmiş ve Kuva-yı Milliye'nin sağ kanadına bir taarruzda bulunmuşlardı. Ancak Kuva-yı Milliye'nin karşı taarruzu neticesinde¹⁰¹ İngilizler birçok zayıat vererek¹⁰² Lefke ve Sakarya'nın kuzeyine çekilmek zorunda kalmışlardır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:449, G:83, B:83-1; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-1). Mahmut Bey ve birlikleri ise Osmaneli İstasyonunun batısındaki Taşköprü hattına kadar ilerlemişti (ATASE Arşv. İSH, Kol. K:273, G:222, B:222-1).

Türk birliklerinin bu hareketi karşısında bölgede daha fazla tutunamayacaklarını anlayan İngilizler İstanbul'a baskı yapmaya başladı. Bu baskılar neticesinde 25 Mart

⁹⁹İnegöl ve köylerinde İnegöl milli taburu adıyla bir milis gücü oluşturulmuştu. Genel savaşta tutsak düşmüş ve müteakeden sonra memlekete dönerek Alibey köyünden hafız Behçet, Kulaca köyünden Nebi ve İnegöl'den Hafız Şabanoğlu Cafer Beylerin önderliğinde oluşturulan bu milis gücü İngilizlerin Eskişehir bölgesinden atılmaları sırasında Mahmut Bey'in talebi doğrultusunda Bilecik'e gelerek İngiliz kuvvetlerine karşı savaşan Kuva-yı Milliye birlikleridir (Akkılıç, 1997:233).

¹⁰⁰ Ali Fuat Cebesoy 24 Mart 1920 tarihine kadar batı cephesinde yaşanan hadiseleri bir rapor olarak Temsil Heyetine sunmuştu. Buna göre, Eskişehir'den İzmit'e doğru hareket eden İngiliz kuvvetleri tahrip edilmiş durumda bulunan Osmaneli'ndeki köprüyü hızlı bir şekilde tamir ederek Eskişehir'den götürdükleri vagonları teker teker Kuzeye doğru geçirdikleri haberi alınmıştır. Bilecik havalisinde toplanan Kuva-yı Milliye'nin büyük bir kısmının Osmaneli'ne doğru yaklaşmakta olduğu ve Sakarya'nın Güneyinin tamamen İngilizlerden temizlenmesi için harekete geçildiği öğrenilmiştir. Yenişehir Kuva-yı Milliyesi Lefke istikametine harekete geçmiştir (Cebesoy, 2000:356).

¹⁰¹ Bu olay raporlarda şu şekilde yorumlanmıştır: Bu hareket Kuva-yı Milliye'nin hakkı meşruunu, dışarı tecavüz olmadıkça kan dökmek ve azminde bulunduğuna en parlak ve yeni bir misal olduğu gibi Eskişehir'den İzmit'e çekileceklerine dair söz vermiş olan İngilizlerin de sözlerinde durmamayı hile ve desiselerle tenezzül ile dinlerini bir kez daha göstermiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-1). Ayrıca Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise şimale doğru çekilirken de bazı istasyon memurlarını mahiyetinde götürdükleri gibi Lefke istasyonu ile tamirhanesi, 1-2 köprüyü şimendifer idaresine ve hükümete ait telgraf tellerini tahrip etmişlerdir. 8000'e kadar olan ve bu İngiliz kuvvetinin tardedilmesi, meşru müdafaamızın meşruluğunu göstermektedir (Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4).

¹⁰² Kuva-yı Milliye efradı köprü çubundaki düşman kuvvetine taarruz etmiş, 5-6 yaralı ve ölü verdiren Şehit Onbaşı karakolunda uykuda iken kaçırılarak şehit edilen masum efradımızın intikamını almış ve İngilizleri köprü'nün şimaline def ve tart etmişlerdir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:273, G:222, B:222-1). Bir başka raporda ise bu hadise şu şekilde aktarılmıştır: Lefke civarında bulunan İngiliz kıtaatının çekilmesi hakkında Kuva-yı Milliye tarafından gönderilen 2 mükâleme memurunu İngilizler tevkif ederek Lefke'nin şarkındaki şimendifer köprüsünü kısmen tahrip ve Kuva-yı Milliye'nin bir cenahına taarruz etmişler ise de bir karşı saldırı neticesinde İngilizler Lefke ve Sakarya'nın şimaline tardedilmişlerdir. İngiliz kıtaatı trenler ile İzmit'e çıkmaktadırlar (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:449, G:83, B:83-1).

1920 tarihli Harbiye Nazırı Fevzi Paşa tarafından bölgede bulunan Türk birliklerine çekilen telgrafta:

“İngiliz Devleti siyasal temsilcisi yüce hükümete verdiği notada, Karadeniz Ordu Komutanlığı'nın verdiği bilgilere göre Lefke dolayında düzensiz birlikler sergerdesini (yani Kuva-yi Milliye'nin) 24.3.36 (1920) tarihinde oradaki İngiliz komutanına söz konusu akşamı saat dokuzda geriye çekilmesini ve aksi takdirde çatışmanın başlayacağına değin tehditte bulunduğu ve aynı günde akşamdan sonra İngiliz birliklerine ateş edildiğinden söz edilerek, böyle bir saldırıdan dolayı Osmanlı Hükümeti ile kabine başkanını tam ve kişisel olarak sorumlu olacağını bildirmiştir. Önce ve sonra yayımlandığı üzere böyle bir olayın ulus ve ülke başına açacağı dert ile bunun sonunda doğacak kötülükler sizce de takdir edileceği için hemen ateşin durdurulması ile herhangi bir saldırıdan kesin olarak sakınılmasını ve bağlaşıklık güçler ve özellikle İngiliz birliklerine karşı her türlü iyi davranışla bulunulmasının sağlanması ile ivedi sonucunun bildirilmesi beklemektedir. Vatanın yüksek çıkarlarının şiddetle gerektirdiği barış ve dinginliğin korunması ile gerçek duruma ilişkin açıklamalar vermek üzere yüce hükümette bir kurulun hemen gönderilmesi kararlaştırılmıştır”(Akkılıç, 1997:220)

denilerek Osmaneli ve çevresinde İngiliz kuvvetleri ile yapılan çarpışmalara son verilmesini aksi takdirde bunun millet için kötü sonuçlar doğuracağı uyarısında (ATASE Arşv. İSH Kol. K.:119, G.:158, B.:158-1,5) bulunuyordu. Fevzi Paşa'nın göndermiş olduğu bu telgraf İngilizlerin köşeye sıkıştığını ve bölgede çok zor bir durumda olduğunu kanıtlıyordu. Fevzi Paşa gibi milli mücadele taraftarı büyük bir vatanseveri böyle bir emir vermesi düşünülemezdi. Muhtemelen bu telgraf İngilizlerin tepkisini azaltmak için çekilmişti. Yani siyasi bir manevradan ibaretti¹⁰³. Bu durum bölgedeki Türk birliklerince de takdir edilmiş olmalı ki, emre hiç itimat etmeyerek İngilizleri tacize devam ettiler. Bunun üzerine İngilizler Osmaneli'nin batısındaki köprüye nazır tepeler gerisindeki kuvvetlerini çekmeye başlamış, (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:273, G:222, B:222–2) geçtikleri bölgelerde ki köprüleri de tahrip ederek havaya uçurmuşlardır (Cebesoy, 2000:357). İngilizlerin bu hareketinin amacı Türk birliklerinin kendilerini takibini yavaşlatmaktı. Ancak bütün bunlara rağmen Türk birlikleri 28 Mart

¹⁰³Yukarıda ifade edilen telgraf gerçekten Fevzi Paşa'ya zorla çektilmişti. Bu olayın yanlış anlaşılmasını engellemek ve Ankara Hükümetini uarmak amacıyla Fevzi Paşa Yaveri Salih Bey'i Ankara'ya göndermişti. Salih Bey de 'Harbiye Nazırı süngü altındadır ve zorla imlâ ve imza ettiriyorlar, o emre ehemmiyet vermemesi lüzumunu bildirmek için beni gönderdi ve bugün o zati şerif tahlisi giriban ediyor, Geyve'de bulunuyor. Bir saat evvel kendisiyle ke-zalik Dahiliye Nazırı Hazım Bey aynı tebliği ediyor' (TBMM GCZ. C.I, 24 Nisan 1920:9) diyordu. Ayrıca Ankara'da Harbiye Nezâreti Başyaveri Kurmay Binbaşı Salih de bu telgraf ve Fevzi Paşa için şunları söylemekteydi: "Bulunduğu yerin onurunu ve bireyi olduğu ulusun seçkin nitelik ve ağır başlılığını önemseyen ve bu temel öğeleri korumakla görevli bulunan bir Harbiye Nazırı'nın, böyle bir buyruk verebileceğini tasarlayabiliyor musunuz? Bizim anladığımıza ve kanımıza göre bu buyruk tümüyle bir İngiliz kaleminden çıkmıştır. Hâlâ İstanbul'da meşru bir muhatap yasal bir başvuru yeri düşünememek şaşkınlığa değerdir, budalalıktır". Harbiye Nazırı hiçbir haberleşmesinde serbest değildir. Bazı haberleşmelerinde de yabancı baskısı altındadır. Harbiye Nazırlığı'ndan kolordulara çekilen telgraflar, Fransızca ve Türkçe örnekler olarak hazırlanmakta ve her iki örnek Harbiye Nazırı tarafından imza edildikten sonra Harbiye Nazırlığı'nın İngiliz Kontrol Kurulu tarafından sansür edilmekte, ondan sonra çekilmesine izin verilmektedir! (Akkılıç, 1997:223).

günü Geyve'ye ulaştı¹⁰⁴. Eskişehir ve Bilecik dolaylarında bulunan 8.000 kadar İngiliz böylelikle bu bölgeden atıldı (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4). Türk ordusunun göstermiş olduğu bu başarı İzmit'ten Kilikya'ya kadar olan bölgenin milli kuvvetlerin hâkimiyetine geçmesini sağlıyordu. Temsil Heyeti'nin merkezi durumunda olan Ankara ise hem iç hem de dış tehditlere karşı daha güvenli bir duruma gelmiş oluyordu (Sofuoğlu, 2006:77). Çok önemli bir husus da Eskişehir'den İzmit'e kadar uzanan şimendifer hattı üzerinde hâkimiyet sağlanmış olmasıydı. Bu durum Ankara'nın diğer bölgelerle ulaşımını daha kolaylaştırdı. Bu hattın en mühim noktalarından biri de Bilecik istasyonuydu.

İngilizler ise Eskişehir ve Bilecik hattından atılmanın verdiği zararı telafi etmek üzere propaganda çalışmalarına hız vermiş asılsız haberler yaymaya başlamışlardı. Bu asılsız haberlerin Avrupa basınında çıkmaya başlaması üzerine Mustafa Kemal Paşa 16 Nisan 1920'de Heyeti Temsiliye Namına bir bildiri yayınladı. Bildiride, Rauf Beyler serbest bırakılmadığı ve İstanbul tahliye edilmediği takdirde Anadolu'da bulunan Hıristiyanların katledileceği yolundaki haberler tamamen yalandır. Adapazarı'ndan Osmaneli karyesine kadar tarafımızdan tahrip edilmiş köprü yoktur. Lefke köprüsü, Eskişehir'den çekilen İngilizler tarafından tahrip edilmiş ve istasyon dâhilindeki bilumum kasabalar İngilizler tarafından yakılmıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:274, G:186, B:186-1) denilerek bu haberleri tekzip edilmişti.

3.4. İstanbul'dan Anadolu'ya Geçişte Bilecik Coğrafyası

Heyet-i Temsiliye, İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde işgal edilmesi üzerine derhal toplanarak tavrını belirlemiş, buna göre bir müddet için İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri ile her türlü ilişkiyi askıya alarak son Osmanlı Meclisi'nin mebuslarını Ankara'ya davet etmişti (Sofuoğlu, 2006:78). Buna mukabil işgalciler meclisi basarak yakaladığı¹⁰⁵ birçok mebusu sürgüne göndermiş (Karabekir, 2003:1233), adeta İstanbul'da Milli Mücadele taraftarlarına yönelik bir cadı avı başlatmıştı.

¹⁰⁴ 29 Mart 1920 tarihinde Osmaneli ve çevresinden bildirilen raporlarda, İngilizlerin İstanbul'a doğru çekilmeye devam etmekte oldukları (ATASE Arşv. İSH Kol. K.:348, G.:48, B.:48-1) bildiriliyordu.

¹⁰⁵ İzmit Mebusu Tahsin ve Eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa da yatak odalarında eşlerinin yanında alı konulan mebuslar arasındaydı. Ayrıca Edirne Mebusu Şerif ve Faik Beyler ile mevki müstahkem kumandanı Miralay Şevket Bey tevkif olunmuşlardı (Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4).

İstanbul'un işgal edilmesi bir bakıma Anadolu'nun payitahta güveninin yıkılması anlamını taşımaktaydı. Nitekim İstanbul'un işgalinden on ay önce İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, bunun üzerine birçok Anadolu şehri, işgale tepki göstererek Anadolu'da başlayan Milli Mücadele hareketine katılarak kongrelere delegeler göndermişti. Payitahtın işgaller karşısındaki tutumu ve davranışları elbette kabul edilebilir değildi, ancak başlangıçta Türk halkı, padişaha duyduğu güvenden dolayı onun bir şekilde kendisini kurtaracağını düşünmüş ve büyük bir tepki göstermemişti. Bu sebeple Ankara'daki Milli Mücadele hareketine ön yargılı yaklaşmıştı. Fakat şimdi İstanbul'un, yani padişahın başkentinin işgal edilmesiyle birlikte bütün umutlarını yitirerek, vatanın düşman işgalinden kurtarılmasının tek yolunun topyekûn mücadeleden geçtiğini anlamıştı. Anadolu şehirlerindeki bu tavır İstanbul'da da görülmüş, Milli Mücadele'ye destek olmak için İstanbul'dan Anadolu'ya göç dalgası başlamıştı. Bu göçe bir kaçış demek herhalde yanlış olmazdı. Çünkü İtilaf kuvvetleri bütün yolları tutarak Anadolu'ya geçişi engellemeye¹⁰⁶ çalışıyordu.

Milli Mücadele'ye destek olmak için İstanbul'dan Anadolu'ya kaçışta Bilecik şehri son derece önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle 1920 Mart ayı sonlarında Bilecik şehri üzerinden Anadolu içlerine geçişler artmış ve böylelikle Bilecik, Anadolu'ya gidecek olan birçok Milli Mücadele taraftarı mebus, subay ve vatanseveri ağırlamıştır. Zaten Bilecik ulusal savaşımın başlangıç döneminde de Kuva-yı Milliyecilerin Anadolu'ya geçmek için yararlandıkları önemli kaçış noktalarından birisi olmuştu (Akkılıç, 1997:206). Şimdi ise yeni bir görevi üstleniyordu.

İstanbul'un işgali sonrasında birçok mebus başlangıçta İstanbul-Adapazarı-Düzce-Bolu-Ankara yolunu kullanarak Anadolu'ya geçmeye çalışmıştı. Ancak Mart ayı sonunda İngilizlerin, Eskişehir'den İzmit'e kadar olan hattın, çekilmek zorunda kalması (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4) ve kendi neferlerinin de bu görevde olmak istememeleri¹⁰⁷ nedeni ile (ATASE, Arşv. İSH, Kol. K:415, G:84, B:84-2) bu hattı

¹⁰⁶ İngilizler, İstanbul'dan kaçabilen bazı mebusların İzmit üzerinden Anadolu'ya kaçmakta olduklarını haber almış ve 23 Mart 1920 günü İzmit mutasarrıfına bir İngiliz miralayı gelerek en ileri kafilde bulunanların isimlerini ve kaldıkları yerleri söylemişti. Ayrıca 200 kişilik bir İngiliz kuvveti de İzmit şimal-i şarkisinde yolları tutmak üzere harekete geçmişti. Bununla da yetinmeyen İngilizler bir takip müfrezesi oluşturmuş ve (Karabekir, 2003:1233-1234) Kuva-yı Milliyecileri yakalayan veya öldürenleri ödüllendireceklerine dair her tarafa ilanlar asmışlardı.

¹⁰⁷ Mustafa Kemal'e İngilizlerin Bilecik ve Osmaneli'ni tahliyesi sırasında bölgeden gönderilen raporda: Memalik-i Osmaniye dâhilinde bulunan İngiliz kuvvetlerinin kısm-i azamı Hintli askeri olduğu

boşaltmaları sonucunda Adapazarı-Düzce-Bolu-Ankara yolu terk edilmiştir. Bunun yerine, İzmit – Adapazarı – Arifiye – Geyve – Osmaneli – Bilecik - Ankara tren hattının kullanılması daha yerinde ve yararlı görülmüştür. Nitekim 29 Mart 1920’de, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat, 24. Fırka Komutanlığı’na, İstanbul’dan kaçabilenlerin Arifiye-Geyve hattından gelmelerini, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey’in de aynı yolu takip etmesini istemişti. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa, 30 Mart 1920’de, Düzce ve Hendek Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine çektiği telgraflarla İstanbul’dan kaçanların “uzun yollarda maruz-ı ızdırab olmamaları için Adapazarı’ndan Arifiye-Geyve yoluyla Osmaneli istasyonuna inerek buradan şimendiferle Bilecik’e ve buradan da Ankara’ya seyahat etmelerinin uygun olduğunu” belirtmişti (Özkaya, 1994:889-905).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal İstanbul’dan Ankara’ya yapılacak olan seyahatin daha güvenli olması ve tren hattına sahip olması sebebiyle Bilecik üzerinden yapılmasını istemekteydi. Elbette ki İngiliz birliklerinin Eskişehir ve Bilecik bölgesinden atılması ve demiryolu hatlarının Türk birliklerinin eline geçmesinin bunda önemli bir payı vardı. Bununla birlikte İstanbul’dan kaçan mebusların bir kısmı deniz yolu ile Bursa’ya geliyor buradan Yenişehir üzerinden Bilecik; Bilecik’ten ise Eskişehir ve oradan da Ankara’ya gidiyordu.

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının başlatmış olduğu Milli Mücadele hareketine inanan birçok kişi Anadolu’ya koşup milli mücadeleye katılmak istiyordu. Çok zor şartlarda gerçekleşen bu seyahat neticesinde birçok mebus Anadolu’ya geçmeyi başararak Milli Mücadele hareketine destek olacaktı. Ancak bu kaçış hiç de kolay olmuyordu. İtilaf askerlerinin tehdidi bir yana yollar da hiç güvenli değildi. Eşküyalar, çeteler asayişsizliğin temel sebebiydi. Nitekim 23 Nisan 1920 tarihinde açılacak TBMM’ye bazı mebuslar katılmadan yollarda bu eşkıya ve çeteler tarafından öldürülecekti.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İzmit-Geyve üzerinden Ankara’ya yapılan yolculuk Mart sonundan itibaren Bilecik istikametinden yapılmaya başlandı. Mahmut Celal Bey, kendisinden önce yola çıkan ve aralarında İsmet Bey’le, Dr. Adnan Bey’in bulunduğu

malumdur. Bunlar her fırsattan bil istifade milletin hakkı meşruuna tecavüz edemeyeceklerini ve bilhassa dindaşlarına böyle bir tecavüzde bulunamayacaklarını beyan etmişlerdir (ATASE, Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-1). Bunun neticesi olarak İzmit ve Derince’deki ordugâhlarındaki Hintli askerler isyan etmiş ve bu isyanı bastırmak için İngilizler iki torpido ile 400 bahriyeli silahlı efradı getirerek bu ordugâhlara sevk etmişlerdir (ATASE, Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84-2) deniliyordu. Görüldüğü gibi İngilizlerin Hintli Müslümanlar ile bölgede herhangi bir denetim yapabilmesi söz konusu değildi.

gruba Adapazarı'nda yetişecek; ancak oradan Bursa'ya gitmek üzere, otodrezinle Bilecik'e geçecektir. İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gitmek üzere yola koyulan son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın üyelerinin, Adapazarı'na gelinceye değin güvenliğini, o sıralarda Yenişehir dolaylarında etkinlik göstermekte olan "Arslan Bey Müfrezesi" sağlamıştır. Ali Fuat Paşa anılarında Düzce dolaylarının güvenli olmaması nedeniyle, mebus kabilelerinin güneye doğru dönerek Doğançay İstasyonuna vardıklarını, buradan otodrezin ile Ankara'ya tren kaldırılabilen istasyonlara taşındıklarını belirtmektedir (Akkılıç, 1997:183; Sofuoğlu, 2006:79). Ali Fuat Paşa'nın Ankara'ya tren kaldırabilen istasyonlar olarak nitelendirdiği yer muhtemel ki, Lefke, Bilecik, Karaköy gibi Bilecik ve çevresindeki tren hattına sahip istasyonlardır.

31 Mart 1920 günü Geyve'de oto drezinlere binen bir başka grup mebus da¹⁰⁸ Ankara'ya trenle gidebilmek için Bilecik İstasyonu'na doğru ilerlemişlerdir. Ancak Osmaneli Köprüsü'ne kadar drezinlerle geldiklerinde, köprünün İngilizler tarafından dinamitle uçurulmuş olduğundan, çelik halatlarla çekilen bir sal ile ırmağı geçmek zorunda kalmışlar ve daha sonra Bilecik'te bulunan tren istasyonuna güçlükle ulaşabilmişlerdir (Kılınçer, 2006:61).

Bekir Sami Bey de, Mustafa Kemal'e 4 Nisan 1920 tarihinde çektiği telgrafta, Mahmut Bey'in Geyve'ye yanına geldiğini ve ertesi gün hareket edileceğini, Hamdullah Suphi Bey, Saruhan Milletvekili Celâl, Süvari Binbaşı Rasim Beyler ile üç-dört kişi olduklarını açıklamaktaydı. 6 Nisan 1920'de, Bekir Sami Bey, Hamdullah Suphi¹⁰⁹, Celâl, Eski Polis Müdürü Halil, Baş Mühendis Naci, Doktor Mustafa, Eczacı Raşit, Süvari Binbaşı Eşref, Emekli Yüzbaşı Şerif, Gümülcineli Halil İbrahim birleşmişler ve

¹⁰⁸ İstanbul'dan kaçanların hepsi parasız olarak firar etmekte ve her türlü vasıttan da yoksun olmakta idiler. Bunların Gebze'ye kadar olan seyahatleri Kartal Müdafaa-i Hukuk tarafından sağlanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan yola çıkan ve çıkacak olan kişilerin seyahatleri sırasında güvenlik ve istirahatlerinin sağlanması için şöyle bir görevlendirme yapmış ve bunu 1. Fırka, 24. Fırka ve Eskişehir Mıntıka Komutanlığına 30 Mart 1920 tarihinde duyurmuştu: Gekbuze'den (Gebze) İzmit'e kadar 1. Fırka ve İzmit'ten ilk şimendifer istasyonuna kadar 24. Fırka ve Eskişehir'den Ankara'ya kadar da Eskişehir Mıntıka Komutanlığı kaçanların her türlü gereksinimlerini sağlayacaklardır (Özkaya, 1994:889-905).

¹⁰⁹ TBMM'nin açılışından bir gün sonra Meclis kürsüsünden konuşma yapan Hamdullah Suphi; "Bendeniz buraya geldiğim vakit Bozüyük'te trenden inmiş ve halk ile küçük bir mükâlemde bulunmuş idim: Bozüyük'te başında sarığı olan bir zat bendenize doğru ilerledi, oğlum izahat ver. Biz mücahedemizi, mücadelemizi yalnız İngilizlere karşı yapacağız, yoksa Fransızlar, İtalyanlar, Yunanlılar hep üzerimize mi gelecektir? dedi. Bizim mücadelemiz doğrudan doğruya İngilizlere karşı yapılacak bir mücadeledir" diyerek asıl düşmanın İngilizler olduğu bir kez daha dile getirilmişti (Çoker, 1994:80). Buradaki konuşmadan da anlaşılmaktadır ki, Hamdullah Suphi gibi birçok mebus Bilecik ve çevresinden geçerek Ankara'ya sağ salim ulaşmıştır.

bu katile 7 Nisan 1920'de Eskişehir'de beklenmeye başlanmıştı. Bekir Sami, Hayati, Hamdullah Suphi Beyler, 7 Nisan 1920 günü, Eskişehir'e varmışlar; ancak kömür yokluğundan tren hareket edemeyince aynı günün gece yarısı hazır olan trenin hareket etmesi için Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'e gerekli emri vermişti. 8 Nisan 1920'de, Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Saffet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, Bekir Sami Bey ve beraberindeki sekiz milletvekilinin o gün için Ankara'ya varacaklarını müjdelemekteydi. Nitekim Bekir Sami Bey ve arkadaşları, 8 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşmışlardır. Mustafa Kemal, 9 Nisan 1920 günü, bütün istihbarat merkezlerine yolladığı bir tamimle, Sivas Milletvekili Bekir Sami Bey'in, Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey'in İstanbul'dan kurtularak Ankara'ya ulaştıklarını duyurmuştur (Özkaya, 1994:889-905).

İstanbul'dan Anadolu'ya geçişte bazı tali yolların kullanıldığı da muhakkaktır. Kartal-Gebze-Kocaeli bölgesinden gündüz gizlenip, gece yürümek suretiyle geçen yolcular kayıkla Yalova'ya gelerek, buradan yaya olarak İznik üzerinden Bursa'ya gelmişlerdir. Birçok subay da bu yolu tercih etmiştir. Birkaç arkadaşıyla birlikte Ankara'da Müdafaa-i Milliye emrine gönderilen Cevad Kâzım, "Bir ay zarfında Harbiyeli arkadaşlar Bursa tarihiyle Ankara'da toplandı" derken muhtemelen Bilecik veya Bilecik'e bağlı olan Bozüyük ilçesinden geçmişlerdi (Çapa, 1994:114).

İstanbul'dan Anadolu'ya geçişler bütün hızıyla devam ederken 23 Nisan'da meclise çekilen telgraflarla illerden mebus seçilen adaylar bildiriliyordu. Ancak mebusların tamamı meclisin açılış toplantısına katılamamıştı. Bunun birçok sebebi vardı. Mesela İzmit Mebusu olan Fuat Bey intihap edilmiş, Ankara'ya gelmek üzere hareket etmişti. Ancak Osmaneli'ne geldiği zaman Adapazarı isyanı başlamıştı (TBMM Z.C. C.4, D.1, İç.1, 22.09.1336:268).

17 Nisan günü İstanbul'dan hareket eden Fevzi Paşa da Kandıra üzerinden önce Geyve'ye gelmiş, burada bir müddet kaldıktan sonra demiryolu ile Osmaneli'ne gelmişti (Sofuoğlu, 2006:80). Bursa'da bulunan Ali Fuat Paşa ise 25 Nisan 1920 tarihinde Bilecik'e bağlı Yenişehir ilçesi üzerinden Osmaneli'ne gelmişti (Akkılıç, 1997:210). O gece İstanbul'dan Ankara'ya kaçmak için gelen eski harbiye nazırı Fevzi Paşa ile karşılaşan Ali Fuat Paşa, o günü hatıralarında şöyle anlatıyordu:

“Saatlerce at üzerinde devam eden yolculuktan sonra geç vakit Lefke’ye (Osmaneli’ne) gelmiştik. Emniyet tedbirlerini aldıktan sonra istirahata çekileceğimiz sırada telaşla odaya giren yaverim, Fevzi Paşa hazretleri teşrif ettiler görüşmek istiyorlar dedi. Bu hangi Fevzi Paşa olabilirdi? Sual sormağa lüzum kalmadan yaverim sözlerini tamamladı. Eski Harbiye Nazırı Ferik Fevzi Paşa efendim. Yerimden sevinç ile fırladım. Paşayı kapıda istikbal ettim. Yüzünden yorgun olduğu anlaşılıyordu. Elimi sıktı. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur derler. Fevzi Paşa (Fevzi Çakmak) ya yer gösterdim. Otururken; birbirimize kavuştuk amma, galiba biraz geç oldu dedi. Ne ziyarı var pašam tekrar birleştik ya cevabını verdim” (Cebesoy, 2000:407-408).

Ali Fuat Paşa, Fevzi Paşa’nın Osmaneli’nde olduğunu Mustafa Kemal Paşa’ya bildirmiş ve bunun akabinde Mustafa Kemal, Fevzi Paşa’ya iletilmek üzere bir telgraf çekmiştir. Mustafa Kemal telgrafta “Anadolu’ya geçtiğinize memnun olduk. Hoş geldiniz. Ankara’yı onurlandırmanızı bekliyorum” (Cebesoy, 2000:411) diyordu. 26 Nisan günü Fevzi Paşa, Osmaneli tren istasyonunda toplanan halk tarafından alkışlanarak Ankara’ya uğurlandı. Fevzi Paşa 27 Nisan günü Ankara’ya ulaştı ve milli mücadelede yeni bir güç daha kazanılmış oldu (Akkılıç, 1997:210; Cebesoy, 2000:412). Türk Milli Mücadele hareketine önemli katkılar sağlayacak olan Fevzi Paşa da Bilecik üzerinden Ankara’ya geçenlerden sadece birisi olmuştur.

Bunun yanında Bilecik Milli Mücadele sırasında bir taraftan İstanbul’dan Anadolu’ya kaçmakta olan Milli Mücadele taraftarlarının geçiş güzergâhı olurken bir taraftan da Milli Mücadele için elzem olan silah ve cephanenin İstanbul ve çevresinden Anadolu içlerine sevkinde önemli bir stratejik rol üstlenmiştir.

Nitekim 5–6 Şubat 1920 tarihinde Bilecik Mevki Kumandanı Mehmed Rıfat tarafından Ali Fuat Paşa’ya gönderilen şifre telde, Bilecik’e 48 mevcutlu bir yüzbaşı kumandasında Yenişehir’deki taburdan bir bölüğün geldiği, Mezkur bölüğün ne vaziyet ve vazife ile buraya geldiğine dair hiçbir bilgisinin olmadığı, Ayrıca makineli tüfekler ile Necib Efendinin altı gün evvel Bilecik’e geldiği ve 3 gün öncede 15 sandık silahın Bilecik’e ulaştığı bilgisi veriliyordu. Ancak silahları çalıştıran mekanizmaların Eskişehir’den gönderilmediği de ifade ediliyordu. (TİTE. Arşv. K:321, G:21, B:21–001), Bunun üzerine Ali Fuat Paşa 8 Şubat 1920 tarihinde 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey’e, Bursa üzerinden icra edilen 20. kolorduya ait bulunan emanetlerin Bilecik’ten Sivrihisar’a nakline Eskişehir mıntika kumandanlığı memur edildiğinden nakliyatın mezkur kumandanlık ile irtibata geçilerek biran önce yapılması ve neticenin kendisine bildirilmesini istemişti (TİTE. Arşv. K:321, G:23, B:23–001).

Bundan yaklaşık bir ay sonra ise 8 Mart 1920 tarihinde Ali Fuat Paşa, Eskişehir Mıntika Kumandanı Reşad Bey'e 1800 Alman silahının Bursa'ya geldiğini, bu silahların ne zaman Bilecik'ten teslim alınabileceği bilgisinin biran önce 56 fırka kumandanı Bekir Sami Bey'e bildirilmesini istemişti (TİTE. Arşv. K:321, G:23, B:23-001). Eskişehir Mıntika Kumandanı Reşad Bey ise Bursa'dan gönderilen ağır Alman makineli tüfeklerinin Bilecik'e gelmekte olduğunu, bu silahların Bilecik'ten aldırılacağını Ancak bunların nereye sevk edileceğinin süratle bildirilmesini istemiştir (TİTE. Arşv. K:321, G:52, B:52-001). Bunun üzerine Ali Fuat tarafından Reşad Bey'e, Bursa'dan gönderileceği bildirilen Alman makineli tüfeğin 12. kolorduya mürettep olduğu ve bunların İnegöl üzerinden Kütahya'ya sevk edileceğini, şu halde mezkur tüfeklerin 20. kolorduya ait olmadığı ifade edilerek, Eskişehir mıntikası namına Bilecik'e makineli tüfek gelecek olur ise bunların sevkinin mutlaka kendisine sorulmasını istemiştir (TİTE. Arşv. K:321, G:53, B:53-001). Görüldüğü gibi milli mücadele sırasında silahlar önce İstanbul'dan denizyolu ile Bursa'ya gelmekte ve akabinde Bursa'dan Bilecik'e taşınmaktadır. Bilecik'e gelen silahlar ise buradan Anadolu'nun içlerine ulaştırılmaya çalışılacaktır. Ancak Bilecik'e ulaştırılan bu silahların Anadolu içlerine taşınması da kolay olmuyordu. Nitekim 17 Şubat 1920 tarihinde Eskişehir Mıntika Kumandanı Reşad tarafından 20. Kolordu Komutanlığına verilen bilgide Bursa'dan Bilecik'e gelen sandıkların Beypazarı'na nakli için Bilecik'ten nakil vasıtaları ve güvenilir kişiler bulunamayacağı bildiriliyor ve ne yapılması gerektiğini soruyordu (TİTE. Arşv. K:314, G:42, B:42-001). Gelen cevapta Bilecik ulaşan mühimmatın Sivrihisar'a biran önce nakline Eskişehir mıntika kumandanlığı memur edildiğinden nakliyatın mezkur kumandanlık tarafından yapılması gerektiği bildiriliyordu (TİTE. Arşv. K:321, G:23, B:23-001). Genel anlamda Bilecik'e gelen silah ve cephane buradan Gölpazarı'na taşınması için Bilecik ve çevresinde bulunan atlar toplattırılıyor ve taşıma işlemleri bu atlar sayesinde gerçekleştiriliyordu. Ayrıca Gölpazarı'ndan alınan bu silah ve mühimmat atlarla Eskişehir-Seyitgazi kasabasına naklediliyordu (Akbaş, 2011:68).

3.5. TBMM'nin Açılışı ve Bilecik Mebusları

16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilip, Meclis-i Mebusan basılarak bir kısım milletvekili tutuklanınca, yeni meclisin Ankara'da toplanması gündeme gelmişti. Mustafa Kemal Paşa da 19 Mart 1920'de bir genelge yayınlarak valiliklere, bağımsız sancaklara ve

kolordu kumandanlarına göndererek, başkentin işgal altında olduğu, Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasıyla yasama, yürütme ve yargı erklerinin işlemez hale geldiği ifade edilerek Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanabilmesi için seçimlerin vermiş olduğu talimat çerçevesinde yapılmasını istedi (Selvi, 2000:272).

19 Mart'ta yayınlanan bu tebliğde, memleket işlerini idare etmek ve denetlemek için olağanüstü yetkilere sahip bir meclis tanımı yapılırken, yasama, yürütme ve yargı güçlerinin tek elde yani Büyük Millet Meclisinde toplanması kastedilmiştir. Bu meclise milletvekili olarak girecek kişilerin milletvekili seçilme şartlarına bağlı olması gerekmektedir. Bu seçimlerde de sancaklar esas alınmış olup, her sancaktan 5 üye seçilecektir. Sancakların daire-i intihabiye, yani seçim bölgesi sayıldığı seçimlerde Mebuslar 66 seçim bölgesinden gelecekti. Bu seçim bölgeleri 9 coğrafi kesime ayrılmıştı (Demirel, 2009:138).

Bunun yanında bilindiği gibi Osmanlı'da kadınlar seçme veya seçilme hakkına sahip değillerdi. Zaten o günkü şartlarda Osmanlı toplumunun da böyle bir duruma hazır olduğunu söylemek güçtür. Ayrıca yeni bir seçim yasası hazırlamak zaman kaybıydı. Bu nedenle daha önce Osmanlıda yapılan seçim yasası uygulanarak sadece erkek nüfus seçimlere katılabilecekti (İnan, 1998: 127).

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mart 1920 tarihli genelgesinden sonra, ülkede seçim çalışmaları başladı. Millî Mücadele'nin o tarihlerde en önemli sesi olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 10 Nisan 1920 tarihli sayısında "Fevkalâde Meclis-i Millî" başlığı altında,

"Meclis-i Fevkalâdeye her sancaktan beş mebus olmak üzere her tarafta mebus seçimlerine başlanmıştır. Şu ana kadar yirmi Livanın seçimleri tamamlanmış bulunmakta. Sancaklardan seçilen mebusların peyderpey Ankara'ya müteveccihen yola çıktıkları mahallerinden gelen haberlerden anlaşılmış ve hatta Meclis-i Fevkalâde-i Millî azalarından bazıları Ankara'ya muvâselet dahi eylemişlerdir" (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:2).

ifadeleri yer almaktaydı. Heyet-i Temsiliye'nin tüm yurttan etkin olamaması ve kitle iletişim araçlarının yetersizliği seçimleri olumsuz etkilemiş, fakat buna rağmen seçimler tüm yurttan kesintisiz olarak devam etmiştir (Dumont, 1993:49-50).

Mustafa Kemal'in de işaret ettiği gibi 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da "Salahiyet-i Fevkaladeyi Haiz" (olağanüstü yetkilere sahip) bir kurucu meclis toplanmıştır.

İstanbul'dan kaçabilen birçok mebus Ankara'ya gelerek bu meclise katılmıştır. Daha sonra ise sürgünden gelen mebuslar da bu meclise katılacaktır (Tunaya, C.II. 2008:41).

13 Nisan 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde “Meclisin Fevkalade İntihabı” başlıklı yazıda TBMM için yapılan seçim sonuçları sonrası vilayetlerden ve sancaklardan seçilen milletvekillerinin isim listesi verilmiştir. Buna göre Ertuğrul Sancağından seçilen mebuslar şunlardı: Bursa Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Salih, Bilecik Belediye Reisi Mustafa Kemal, Yenişehir'den eski Kaymakam Necip Bey, İnegöllü Boşnak Ahmed ve Söğüt'ten emekli Halil Bey Efendiler (Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1920:3). Milli mücadelenin önemli isimlerinden olan İsmet Bey de birkaç yerden aday olma hakkını kullanmış¹¹⁰ ve Bilecik'ten de mebus seçilmişti. İsmet Bey'in mebusluk mazbatası da kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.1, D.1, İÇ.1, 15.05.1920:313). Ancak İsmet Beyin Edirne mebusluğunu tercih etmesiyle birlikte boşalan mebusluğa Ahmet Hamdi Bey getirilmiştir. Ertuğrul mebusluğuna seçilen Ahmed Bey, Necip Bey ve Salih Efendi ve birçok mebus 24 Nisan 1920 tarihinde meclisteki yoklamada yoktu. Ancak mecliste yapılan oylama sonucunda seçilen mebusların mebuslukların usule uygun olduğu kabul edilmiş (TBMM ZC. C.1, D.1, İÇ.1, 24.4.1920:8) ve böylelikle Bilecik'ten mebuslukları onaylanmıştı.

Nitekim BMM Başkanlığına Ertuğrul Mutasarrıflığı tarafından gönderilen telgrafta Büyük Millet Meclisi azayı kiramından Yenişehir Mebusu Necip Bey ile Bilecik Mebusu Mustafa Kemal Efendinin Ankara'ya hareket ettikleri ve İnegöl Mebusu Ahmet Beyin ise teşkilât işiyle iştiğal edeceği ve bu işte de gayreti görüldüğü için maruz görülmesi istenmekteydi. Konu meclis gündemine gelmiş (TBMM ZC. C.2, D.1, İÇ.1, 08.07.1336:229) ve Bilecik Mebusu Ahmet Beyin mezuniyeti (izni) kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.2, D.1, İÇ.1, 10.07.1336:233).

1920 tarihinde yapılan seçimlerde TBMM'de Bilecik'i (Ertuğrul) temsil eden milletvekilleri Halil Işık, Necip Soydan, Mustafa Kemal Güney, Osmanzade Hamdi Aksoy'dur. Ahmet Lakşe ise seçilmesine rağmen 20 Ocak 1921 tarihinde istifa etmiştir (Öztürk, 1973:25). Şimdi bu mebuslar hakkında kısaca bilgi verelim:

¹¹⁰ 1877'den 1961 yılına kadar olan süreçte yapılan mebus seçimlerinde, mebus adayları birden çok vilayette mebus adayı olma hakkına sahipti. Bu sistem 1961 tarihinde çıkarılmış olan 306 sayılı seçim kanunu ile son bulmuş ve 1983'te çıkarılan 2839 sayılı seçim kanunu ile mebus adaylarının birden çok bölgede aday olabilme hakkı yasaklanmıştır (Tuncer, 2003:145).

3.5.1. Ahmet Lakşe

1883 tarihinde Bosna-Hersek'e bağlı Mostar kentinde doğan Ahmet Bey Eşraftan Mehmet Efendinin oğludur. Ailesi sonradan Türkiye'ye göç ederek Ertuğrul Sancağına bağlı İnegöl İlçesine yerleşti. İlk ve orta öğrenimini Rüştiyede tamamladıktan sonra İnegöl'deki çiftliğinde tarım ile meşgul oldu. Mütareke'nin imzalanmasından sonra Batı Anadolu'nun düşman işgaline uğraması karşısında kayıtsız kalmayarak milli mücadeleye katılarak Müdafaayı Hukuk Cemiyetinde çalıştı. TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimlerde Ertuğrul Milletvekili oldu. 24 Nisan 1920 tarihinde mazbatasını onaylanan Ahmet Bey (Demirel, 2000:231–232) Kurtuluş Savaşı yıllarında meclisten 1 aylık izin alarak memleketine gitmiştir. İzin süresini geçirmesi üzerine Ertuğrul Mutasarrıflığına gönderilen 30 Haziran 1920 tarihli telgrafa verilen ve 8 Temmuz'da genel kurulda okunan yazıda, Vali Hacim Bey'in de onayı ile teşkilat işiyle meşgul olacağı ve bu işte gayreti görüldüğü bildirilmiş, bunun üzerine izinli sayılması kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 20.01.1337:335; Çoker, 1995:367). Ancak Aralık ayına kadar meclise dönmemesi üzerine İnegöl Kaymakamlığına gönderilen yazıya alınan 17 Aralık 1920 tarihli cevap yazısında, Ahmet Beyin, Yunanlıların Yenişehir ve İnegöl'den çekildikleri sırada çiftliğindeki hayvanlar ve eşyayı yağma etmeleri üzerine durumu anlamak üzere Bursa'ya gittiği ve halen orada bulunduğunun bildirilmesi üzerine Başkanlık Divanı, uzun süredir izinsiz meclis dışında ve özellikle bir meclis üyesi olarak düşman işgali altındaki Bursa'da kalması uygun görülmediğinden istifa etmiş sayılmasını önermiş ve 20 Ocak 1921 birleşiminde milletvekilliğinden istifa etmiş sayılmasına karar verilmiştir (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 20.01.1337:335). Sonraki yaşamını İngiltere'deki çiftliğinde geçirdiği sırada hastalanarak Avrupa'da tedavi görmüş, ancak iyileşemeyerek kötürüm olmuş ve 19 Ekim 1935'te ölmüştür (Çoker, 1995:368).

3.5.2. Ahmet Hamdi Aksoy

1883 tarihinde İzmir'de doğan Ahmet Hamdi Bey, İzmir'in köklü ailelerinden biri olan Osmanzade İsmail Fethi Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra İzmir Mülki İdadisinden mezun olan Ahmet Hamdi Bey İstanbul'a gelerek Halkalı Yüksek Ziraat Mektebinde okudu. Asıl mesleği ve ihtisas alanı tarım ve ziraat olmasına karşın gazetecilik mesleğini seçerek dönemin önemli gazetelerinde Hak, Tasvir-i Efkâr

ve Yenigün gazetelerinde yazarlık ve Yazı İşleri Müdürlüğü yapmıştır (Çoker, 1995:365; Demirel, 2000:232). 1908 İnkılâbından sonra İttihat ve Terakki Fırkasında aktif olarak siyasi hayata atılan Ahmet Hamdi Bey, fırkanın Çatalca Sorumlu Kâtipliği görevinde bulundu. Kurtuluş savaşının ilk yıllarından itibaren Milli Mücadele taraftarı olarak çalıştı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinde ulusal direnişin oluşturulmasına çalıştığı Aydın, Alaşehir, Nazilli Cephelelerinde silahlı çatışmalara da girdi.

Birinci TBMM'de İsmet Bey'in Edirne mebusluğunu tercih etmesi üzerine Ertuğrul Mebusu seçildi. Mebusluğa seçildiğine dair 17 Ağustos 1920 tarihli Dahiliye Vekaleti tezkeresi şöyleydi: *Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine Büyük Millet Meclisi azalığına Ertuğrul livasınca İzmirli Osmanzade Hamdi Beyin intihap edildiği ve mazbatasının derdesti irsal bulunduğu mutasarrıflıktan bildirilmekle arz olunur efendim* (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 21.08. 1920:364). Seçim mazbatasını şubece tasdik edildikten sonra 4 Eylül 1920'da usul ve nizamına uygun olan mazbatanın kabulüne karar verildi ve mecliste yapılan oylama sonucunda mebusluğu kabul edildi (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 04.09. 1336:517).

Hamdi Bey mebusluğu süresince mecliste nafia encümeni üyeliği (TBMM ZC. C.5, D.1, İç.1, 21.10.1336:133) ikinci şube üyeliği (TBMM ZC. C.18, D.1, İç.3, 01.03.1338:20–21), ve Müdafaa-i Milliye Encümenliği vazifelerini yürüttü. Ayrıca maarif vekâletinde vuku bulan yolsuzlukları tetkik eden heyet içerisinde de yer aldı (TBMM ZC. C.15, D.1, İç.2, 02.01.1338:295).

Hamdi Bey'in Müdafaa-i Milliye Encümeni olarak en önemli başarısı harp malullerinin mağduriyetinin giderilmesi için hazırlanan kanundur. Bu kanunla Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal harbi malullerinin hayat standartlarının iyileştirilmesi amaçlanmıştır¹¹¹

¹¹¹ 3. madde: Birinci ve ikinci derecede malilimin ihtiyacı beytiye ve zarurîyesini temin ve tehvin için tedarik edeceği yardımcının ücreti namıyla bu gibi mâlûline ayrıca şehriye maktuan üç bin ve 3. 4 ncü derece de malûl olanlara da şehriye maktuan bin beş yüz kuruş-maaş tahsis olunur. 4. madde: Silâhendazandan bir, ikinci derece malûllerine maktuan üç bin ve 3, 4 ncü derecede malûl olanlara da bin beş yüz kuruş tekaüt maaşı verilir ve ayrıca muhassasat yerilmez. 5. madde: Zâbitan ve mensubini askeriye ile efrattan vazaifi hayatîyesini kendi kendine temin ve tedvir etmekten âciz olduğu heyeti sıhhiye raporlarıyla sabit olup da hanesinde bulunmak istemiyenler memleketin nıkatı münasebesinde tarafı hükümetten tesis olunacak resmî yuvalarda meecanen iskân edilir. Mâlûlinin iâşe ve masarifi hususiyelerinden gayri masarifi Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesine ithalen tesviye edilir. (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 23. 08. 1922:299-300). 6. Madde: İstiklâl Harbinde malûl olan zâbitanın mezunen

(TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 16. 08. 1922:168). Meclisteki görüşmelerde kanunun istiklal harbiyle sınırlandırılması fikrinin ortaya atılması üzerine söz alan Hamdi Bey, “*Tefrik edilmeyerek bilumum harplerimiz istiklâli millî aşkıyla icra edildiğinden kanunu malûllerimizin heyeti umumiyesine teşmile taraftarım*” (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 23.08.1922:300), şeklindeki sözleriyle kanunun zikredilen üç savaşı da kapsamı gerektiğini vurgulamıştır. Kanun ertesi gün oybirliği ile kabul edilmiştir. Ertuğrul mebusu Ahmed Hamdi Bey de kabul oyu veren mebuslar arasında yer almıştır (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 24. 08. 1922:358). Harp malullerinin fakr-u zaruretinin giderilmesi için yüksek duyarlılık gösteren Hamdi Bey, vatana ihanet edenlerin bir kısmının affedilmesine yönelik kanun içinse red oyu vermiştir (TBMM ZC. C.15, D.1, İç.2, 19.12.1337:155; TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 29. 07. 1922:65–66).

Hamdi Bey’in, harp malullerinin mağduriyeti hususunda gösterdiği hassasiyet eski ittihatçılar için vefa şeklinde tezahür etmiştir. Kendisi de eski bir ittihatçı olan Hamdi Bey ve bir grup mebus 17 Haziran 1922 tarihinde meclise vermiş oldukları takrirden, Resneli Niyazi Bey ve Yahya Kaptanın ailelerine “*Hidematı vataniye tertibinden*” maaş verilmesini istemişlerdi. Ancak mecliste bu konuda sert tartışmalar yaşanmış ve kabul edilmemiştir. Bu konuda en fazla tepkiyi gösteren mebuslardan birisi de Malatya Mebusu Fevzi Efendi olmuştur. Fevzi Efendi konuşmasında; *Talât Paşa gibi memleketin en mühim bir adamının ailesine vermediniz de bunlara mı vereceksiniz?* (TBMM ZC. C.20, D.1, İç. 3, 17. 06. 1922:446) diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Hamdi Bey öte yandan mebusların mebuslukları müddetince ticaretle uğraşmalarını doğru bulmayarak bunu önlemeye yönelik şöyle bir takriri vermiştir: “*Büyük Millet Meclisi azaları ticaret edebilirler. Ancak bir takım resmî makamat ile taahhüde girişmeleri Millet Meclisi azalığıyla mütenasip olmadığından bir mebusun müteahhitlik edemeyeceğine dair Heyeti Umumiye bir karar verilmesini teklif ederim*”. Bu takriri mebusların büyük tepkiyle karşılaşmış (TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 24.02.1337:424), dolayısıyla kabul edilmemiştir.

geçirdikleri müddet zarfında kıdem, terfi ve sıra esasî dâhilinden iki rütbe terfileri hakları mahfuzdur (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 23. 08. 1922:300).

Bunların yanı sıra Hamdi Bey savunma, ulaşım, bütçe gibi kanunlar için yapılan oylamalarda kabul oyu kullanmıştır¹¹².

Ahmet Hamdi Bey, 1923–1946 yılları arasında 5634 gün milletvekilliği yaptı. Milletvekilliği sona erince gazetecilik mesleğine kaldığı yerden devam etti. 1947 tarihinde Anadolu Sigorta Şirketi Yönetim Kurulu Üyesi, 1951–1958 yılları arasında da Yönetim Kurulu Başkanlığı yaptı. 1 Nisan 1958'den itibaren ise şirketi yönetim kurulu üyeliğini sürdürdü. 27 Mayıs ihtilalinden sonra İstanbul Valisinin telkinleri neticesinde işine son verildi. 27 Mayıs 1961 tarihinde vefat etti (Çoker, 1995:366; Demirel, 2000:232).

3.5.3. Halil İbrahim Işık

1879 tarihinde Ertuğrul Sancağına bağlı Söğüt Kazasında doğan (Demirel, 2000:232). Halil İbrahim Bey, Emekli Yüzbaşı İbrahim Efendinin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Söğüt'te tamamlayarak 16 Nisan 1895'te Harp Okuluna girdi. 25 Ocak 1898'de Piyade Teğmen rütbesiyle mezun olarak 1'inci Ordu emrine verildi. Ancak sağlık durumu nedeniyle 10 Mart 1904'te emekliye ayrıldı. Bir süre ticaret ve tarım ile meşgul oldu. 1906-1914 arası Söğüt Rüştüye ve İdadisinde öğretmenlik yaptı. Birinci Dünya Savaşı seferberliğinde rütbesiyle yeniden orduya alınarak savaşa katıldı. 1 Ocak 1919'da terhisinden sonra memleketine döndü. Milli mücadeleye katılarak Müdafaa-yı Hukuk Teşkilatında çalıştı. 10-23 Mart 1920'de toplanan Beşinci Balıkesir Kongresine katıldı.

TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimde Bilecik Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de meclisin açılışında hazır bulundu. Mecliste İrşad, Dilekçe, Bütçe ve Orman-Madenler komisyonlarında görev aldığı gibi (TBMM ZC. C.21, D.1, İç. 3, 26. 06.

¹¹² Umum Jandarma Kumandanlığının senei haliye bütçesine zammedilen tahsisat hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesi: kabul edenler arasında Hamdi Bey (Ertuğrul), Halil Bey (Ertuğrul), Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul), Necib Bey (Ertuğrul), (TBMM ZC. C.15, D.1, İç.2, 19.12.1337:156).

Ertuğrul mebusu Mustafa Kemal'in de aza olarak bulunduğu heyet, posta ve telgraf bütçesine zam yapılması için bir mazbata hazırlamış ve meclisin onayına sunmuştur (TBMM ZC. C.15, D.1, İç.2, 24.12.1337:223). Yapılan oylamada Mustafa Kemal Bey, Necip Bey, Hamdi Bey, Halil Bey kabul oyu vermişlerdir (TBMM ZC. C.15, D.1, İç.2, 24.12.1337:229).

Posta ve telgraf bütçesine zam icrası hakkındaki kanunu kabul edenler: Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul), Ahmet Hamdi Bey, (TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 03.02.1337:78).

Müecceliyeti Askeriye Vergisi Kanununa verilen reylerin neticesi: Ertuğrul Sancağı mebusları (Halil, Hamdi, Necip ve Mustafa Kemal Beyler) da kabul oyu kullanmıştır (TBMM ZC. C.19, D.1, İç.3, 02.05. 1922:507).

Müdafaa-i Milliye Bütçesine iki milyon liralık avans itası hakkındaki kanuna verilen reylerin neticesi: Hamid Bey (Ertuğrul), Necip Bey (Ertuğrul), Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul) (TBMM ZC. C.16, D.1, İç.2, 30.01.1338:186).

1922:95; Çoker, 1995:369; Demirel, 2000:232) İkinci şube üyeliği görevinde de bulundu (TBMM ZC. C.18, D.1, İç.3, 01.03.1338:20–21). Mustafa Kemal'in Başkumandanlık süresinin 5 Mayıs 1922 tarihinden itibaren 3 ay daha uzatılması ile ilgili kanun hakkındaki oylamada 15 kişiden oluşan çekimsiz grup içinde yer aldı (TBMM ZC. C.19, D.1, İç.3, 06.05. 1922:529–520). Vergi ve bütçe kanunlarına evet oyu verdi. I'inci Toplantı yılında I'inci Şubenin kâtipliğini yaptı. II. Dönemde yeniden Ertuğrul Sancağından milletvekili seçildi. Milletvekilliği bu dönemde sona erince memleketine dönerek bahçecilikle uğraştı, özellikle bağıcılığın geliştirilmesi için örnek bir uğraş verdi. 8 Kasım 1935'te Söğüt'te öldü (Çoker, 1995:369; Demirel, 2000:232).

3.5.4. Mustafa Kemal Güney

1880 yılında Bilecik'te doğan Mustafa Kemal Güney, Düyun-u Umumiye Sandık Emni Kadızade İbrahim Rahmi Efendinin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Bilecik İptidai Mektebi ve Rüştîyesinde tamamladı. 2 Ağustos 1895'te Liva Bidayet Mahkemesi İcra Dairesine girdi. 10 Ocak 1901'de ise Söğüt İlçesi Bidayet Mahkemesi İkinci Kâtipliğine atandı. 29 Haziran 1902'de Ertuğrul Bidayet Mahkemesi Zabıt Katipliğine nakledildi. 21 Şubat 1903'te Yenişehir İlçesi Sorgu Hâkim Yardımcısı oldu. 26 Eylül 1904'te önceki görevine verildi. 20 Temmuz 1907'de Söğüt Bidayet Mahkemesi Sorgu Hâkim Yardımcılığına getirildi. 13 Eylül 1909'da Hüdâvendigâr İli İstinaf Mahkemesi Savcılığı Başkâtibi olarak görevlendirildi. 19 Mart 1914'te Söğüt Bidayet Mahkemesi Sorgu Hâkimi oldu. 23 Nisan'da Aydın, 29 Aralık 1915'te de Dört Yol Sorgu Hâkimliğine nakledildi. 2 Mart 1916'da Kütahya Bidayet Mahkemesi Üyeliğine atandı. 21 Nisan 1919'da Bilecik Belediye Başkanlığına (Sorguç, 1996:295) seçilmekle hâkimlikten çekildi. Bu görevde iken TBMM'nin birinci dönemi için yapılan seçimde (Çoker, 1995:371) Bilecik Milletvekili olarak 23 Nisan 1920'de açılışında hazır bulundu.

Milli Mücadele hareketinin Bilecik ayağını organize eden en önemli kişilerin başında gelen Mustafa Kemal Güney, 24 Nisanda Mustafa Kemal Paşa ile Heyeti Temsiliyeye vatanperverane mücahedelerinden dolayı teşekkür edilmesine dair şu tavrı verecekti:

“TBMM Riyaseti Celilesine Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin verdikleri izahat kâfi olmamakla beraber düveli mütelifenin hakkımızda tatbik eyledikleri işgal muamelâtından mütevellit islâmlar kalbinde hâsıl olan asarı teessüre çareşaz olmak üzere mücahedei vatanperveranede bulunan ve kendi mukadderat ve mukaddesatını tâyin ve idare etmek için millî ruhların bir arada içtimama delâlet eden Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle müşâriüneyhin âmâl ve efkârı

vatanperveranesine hizmet eden Heyeti Temsiliyeye millet namına teşekkürname takdimini teklif eylerim.” (TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 24.4.1920:33).

Bu taktir genel in oyuyla kabul edilecekti. Güney, meclis çalışmaları esnasında Milli mücadelenin en önemli isimlerinden olan Mustafa Kemal Paşanın işlerinin kolaylaştırılmasında üzerine düşeni her zaman yerine getirmiştir. Mustafa Kemal Paşanın Başkumandanlık süresinin 5 Mayıs 1922 tarihinden itibaren 3 ay daha uzatılması ile ilgili kanun hakkındaki oylamada evet oyu kullanmış ve neticede kanun oy çokluğu (177 kabul) ile kabul edilmişti (TBMM ZC. C.19, D.1, İç.3, 06.05.1922:529-520).

Bunun yanında genel olarak meclis çalışmalarına katılım göstermiş ve yoklamalarda hazır bulunmuştur (TBMM ZC. C.5, D.1, İç.1, 30.10.1336:229). Bazı zamanlarda da yoklamalarda namevcut olarak geçmiştir (TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 04.05.1920:210). Güneyin meclis çalışmalarına devam edemediği günlerde çok haklı nedenlerinin olduğu görülmektedir. Örneğin 13 Temmuz 1920 tarihinde oğlunun hastalığı nedeniyle bir hafta izin almak zorunda kalmıştır (TBMM ZC. C.3, D.1, İç.1, 15.08.1920:236). Bununla birlikte meclisin bir an evvel halletmesi elzem konularda hassasiyeti de elden bırakmamıştır. Nitekim Kastamonu Mebusu Dr. Suat Beyle Mustafa Kemal’in de aralarında bulunduğu bir grup mebus, 1920 bütçesinin henüz tamamlanmaması ve 1921 bütçesine de henüz başlanmaması nedeniyle bütçe görüşmelerinin bir an evvel sonuçlandırılabilmesi için her gün genel içtima yapılması teklifinde bulunmuşlar fakat Meclis Reisi “Zaten hergün içtima ediyoruz” diyerek bunu uygun bulmamıştır (TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 19.02.1337:301-302).

Güney, mecliste İçişleri, Bütçe, Malî Kanunlar, Millî Eğitim ve İktüzük komisyonlarında ve Memurin Muhakemeatı Tetkik Kurulunda çalıştı (Çoker, 1995:372; Demirel, 2010:232). Ayrıca Adliye Encümeni üyeliği ve Mazbata Muharrirliği (TBMM ZC. C.21, D.1, İç. 3, 17. 07. 1922:416; TBMM ZC. C.20, D.1, İç. 3, 05. 06. 1922:182; TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 23.12.1336:505) görevinde bulunmuştur. Hukukçu kimliği ile dönemin olumsuz şartlarında caydırıcılık gücü bakımından çok etkin olan hıyaneti vataniye kanununun genişletilmesi hususunda 27 Nisan 1920’de meclise şöyle bir taktiri vermiştir:

“Hiyaneti vataniye cürmünün irtikâbına başlıca müsebbip müşevvik ve muharrıklar olup bu kabül eşhasın Halifei Muazzamımızı alet ittihaz ederek safdil ahaliyi tahrik ve teşvik eylemeleri

doğrudan doğruya haini vatan derecesinde olduğundan bu kabîl eşhasın ferman zinethalden çıkarılarak hiyaneti vataniye âdadına dâhil edilmesini teklif eylerim”.

Güney’e göre teşvik olmadığı takdirde “*cahil ve safdil ahali bu işi irtikâbetmez*”di. Dolayısıyla suça teşvik eden faillerin de vatana ihanet kanunu kapsamına alınmasını istemekteydi. Güneyin bu takriri mebuslar tarafından kabule şayan bulunmuştu (TBMM ZC. C.1, D.1, İÇ.1, 27 Nisan 1920:107). Yukarıda da görüldüğü gibi Güney vatana ihanet edenler hakkında çok katı bir tavır takınmıştır. Nitekim 29 Temmuz 1920’de vatana ihanet eden suçlular hakkında af yasasının gündeme gelmesi ve oylama yapılması esnasında mebusların ekseriyetinin kabul yönünde oy kullanmasına mukabil Güney red oyu vermiştir¹¹³ (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 29 Temmuz 1922:65–66).

Vatan hainlerini acınacak seviyede bulmayan Güney, yoksul ve fakir halka son derece müşfik bir tutum içinde olmuş ve onların yanında yer almıştır. Savaş ortamının koşullarına zıt düşüncelerin karşısında durarak halkın mağdur edilmemesi yönünde bir irade sergilemiştir. Mesela sokakların, meydanların ve pazar mahallerinin temizlenmesi ve düzenlenmesine itina gösterilmesi ve abdesthanelerden pisliklerin sokaklara, meydanlara akmasını, sokaklardan geçenlere zarar verecek veya taaffünatı mucib olacak suların pencerelerden sokağa dökülmesini ve çöp ve gübre gibi kötü kokuların sağlığı tehdit eden şeylerin sokaklara ve meskûn mahaller etrafına atılmasını yasaklar ve sokakların bazı münasip noktalarının tenvir edilmesi ve sokaklardan tahta, taş, toprak ve kerpiç gibi levazımı inşaiye ve malzemenin kaldırılmasını temin eyler (TBMM ZC. C.21, D.1, İç. 3, 28. 06. 1922:120) şeklindeki madde tasarısının görüşmeleri sırasında söz alan Ertuğrul mebusu Mustafa Kemal Bey, “Efendim fıkrada ‘sokakların bazı münasip noktalarının tenvir edilmesi, sokaklardan tahta, taş, toprak ve kerpiç gibi levazımı inşaiye ve malzemenin kaldırılması’ deniyor, hâlbuki ev yaptıracak bir adam bittabi bu gibi levazımı nisaiyeyi kapısının önüne koyacaktır, başka nereye koysun?” diye tepki göstermiş ve inşaat mahallindeki bütün eşyanın değil de zarar veren kısmının kaldırılması şeklinde değiştirilerek kabul edilmesi yönünde bir takrir vermiş ancak meclis tarafından bu takrir kabul edilmeyerek değiştirilmeden kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.21, D.1, İç. 3, 28. 06. 1922:122).

Güney, memleketin eğitim meseleleriyle de yakından ilgilenmiştir. Ülkenin kalkınabilmesinin temel unsuru olan çocukların eğitimi meselesinin ihmal edilmemesi

¹¹³ 170 kişinin katıldığı oylamada 110 kişi kabul, 45 kişi ret, 15 kişi de kararsız oyu kullanmıştır.

konusunda çok büyük hassasiyet göstermiştir. Tatil müddetinin bitmesi ve okulların hâlâ açılmaması üzerine 3 Kasım 1921’de;

“Müddeti muayyenei tatiliye mürur ettiği halde henüz mekâtibin açılmadığı ve evlâdı vatanın dahi sokaklarda serseriyane dolaşmakta olduğu maatteessüf görülmekte olduğundan mekâtibi mezkûrenin hemen açılmasının teminiyle beraber bu ana kadar teehhürü esbabını Dâhiliye Vekâletinden sual ederim” (TBMM ZC. C.14, D.1, İç.2, 03.11.1337:42).

sözleriyle rahatsızlığını dile getirmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Vekili Ali Fethi Bey imkanların çok kısıtlı olması ve mektep olarak kullanılan binaların aciliyet kesbeden farklı birimlere tahsis edildiği cevabını vermiştir.

Güney, benzer şekilde 30 Kasım 1920’de *Füyuzat mektebinin o ana kadar açılmaması esbabının beyanına dair* Maarif Vekâletinden sual tavriri vermiştir (TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 30.11.1336:147). Güney’in bu tavriri Maarif Vekâletine tevdi edilmiştir (TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 30.11.1336:148). Maarif vekili Rıza Nur Bey ise parasızlık dolayısıyla bu okulların açılmadığı beyanında bulunmuştur (TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 04.12.1336:219).

Tabii ki konu maarif bakanının verdiği cevapla kapanmamıştır. Güney 13 Aralık 1920’de, mekteplerin açılmamasına sebep olan memurun tecziyesiyle mekteplerin hemen açtırılmalarına dair bir tavriri daha vermiştir (TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1,:335).

Tavriri şöyledir:

“Geçenlerde uzun uzadıya mevzuubahs olan mekteplerin açılmaması meselesi halledilerek nihayet Maliye vekâletinin muavenet fashından elli bin lira vermek suretiyle kapanmış. Bu gün artık bütün açıklığıyla tahakkuk ediyor kî, bir İdaresizlik mevcuttur. İşbu idaresizlik yüzünden evlâdı-vatan hissei maarıftan mahrum ve binaenaleyh sokaklarda serserilik İle ülfet etmeğe sebebiyet verilmektedir. Bir kimsenin idaresizliği yüzünden bu kadar evlâdı vatanın mukadderatı irfaniyesini payimal etmek muvafık olamayacağından ve o memur her kim ise hemati azil ve lâkaydisî görülenlerin dahi lüzumu veçhile teçziyesi hususunu teklif ile mekteplerin yarin bemehal açtırılmasını arz ve rica eylerim”.

Tavriri esnasında söz alan Güney, darülmualiminle birlikte ibtidai mekteplerinin de kapandığından bahsederek maarif vekilinin 50 bin lira ile mektepleri açacağını vadettiğini fakat hala mekteplerin açılmadığını dile getirmiştir. Güney’e göre bunun sorumlusu idare memurlarıdır. Çünkü onlar vazifelerini hakkıyla yapmamaktadırlar. Güney ayrıca *“Çocuklar sokaklarda köpek kovalıyorlar. Sokakta geziyorlar, Kim bakacak bunlara?”* diyerek eksikliği çarpıcı bir şekilde vurgulamıştır. Bununla birlikte Güney maarif memurlarının eline para geçmemesinden de yakınarak *“Maarif memurlarının eline geçen para yoktur. Maarifin para alamaması yüzünden evlatlarımız,*

cahil kalıyor. Rica ederim, buna bir nihayet verin. Hem idare memurlarının idaresizliği, hem de maarifin böyle işe bakmaması tahammül edilecek birşey değildir, Buna bir nihayet verilsin” demiş, meclisteki bu hararetle tartışmaların üzerine Reis’in, “Bu takririn iki şekli vardır. Ya Maarif vekâletine tevdi veyahut ruznameye ithali” sözlerinin sonrasında takririn ruznameye ithali kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.6, D.1, İÇ.1, 13 Aralık 1920:337).

Eğitimin memleketin istikbali açısından ne kadar önemli olduğunun yüksek bilinciyle hareket eden Güney, kendi seçim bölgesi olan Bilecik’in sorunlarını da meclis gündemine taşımış ve problemlere çözüm bulunmasını istemiştir. 22 Şubat 1921’de meclise verdiği takrirden

“İttihad Terakki zamanında halkın istifade etmesi için ahalinin parasıyla yapılan sinema makinesi ile kütüphanede bulunan külliyetli kitaplara ahiren maliyece el konulmuş idi. Sinema makinesi ötede beride sürünmek suretiyle harap olmakta, olduğu gibi kitaplar dahi herkesin, daha doğrusu alanın elinde kalmak suretiyle mevcudu hitam bulmakta olduğu maatteessüf istihbar edilmiştir. Her ne kadar mezkûr makina ve kitaplar İttihad Terakki dairesinde bulunması yüzünden maliyece vaziyed edilmiş ise de esasen mezkûr makina ve kitapları ahali kendi istifadeleri için mubayaa edip İttihad Terakkinin şahsiyeti maneviyesine taallûku olmayarak doğrudan doğruya ahalinin olması itibariyle istifadelerinin idameleri tabî bir keyfiyet olduğundan hem ötede beride mahv ve harap olmamak ve hem de halk lüzumu veçhile istifade eylemek üzere mezkur makine ve kitapların belediyeye devri hususunun maliyeye havale buyrulmasını teklif eylerim”.

demişti. Takrirden anlaşıldığı gibi millete ait olan sinema ve kütüphanenin maliyeye devredilmesi ve bundan sonra atıl bir hal almasına itiraz ederek bunların millete devredilmesini istemiştir. Fakat öneri üzerine söz alan Maliye Vekili Ferid Bey Bilecik’e ait bu meseleyi yakinen biliyormuş gibi bir açıklamada bulunarak ne zayi edilme ne de kitapların tozlanması gibi bir durumun olmadığından bahsetmektedir. Oysaki Bilecik mebusu olan Güney kadar bu şehrin sorunlarına vakıf olması beklenemezdi. Öte taraftan kitapları satmaktan bahsederek Maliye Bakanlığı vazifesini yürüten bir şahsa ait olması beklenen davranış profilinin dışına çıkmaktadır. Bunu gören Erzurum mebusu olan Salih Bey de Ferit Bey’e sitem ederek kitapların Bilecik Belediyesine terkini istemiş ve Güney’in teklifinin yanında yer almıştır. Salih Bey’in bu sözlerinden rahatsız olan Ferid Bey “satan yok” şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bu diyalogların akabinde meclis başkanı takriri oylamaya sunmuş fakat kabul edilmemiştir. Oylama sonrasında büyük şaşkınlık yaşayan Güney, “Ne? Kabul olunmadı mı? Rica ederim, kendi kitabımızı kendimiz istiyoruz. Nasıl kabul edilmez efendim. Bu makineyi alan ahalidir. Kendi malımızı kendimiz istiyoruz. Rica ederim, aksini reye koyunuz”

dese de değişen bir Şey olmamıştır (TBMM ZC. C.8, D.1, İ.1, 21 Şubat 1921:333). Güney ayrıca Bilecik'te bir leyl sultani açılmasına dair kanun teklifinde de bulunmuştur. Takriri maarif vekaletine havale edilmiştir (TBMM ZC. C.8, D.1, İ.1, 10 Şubat 1921:196). Ancak Anadolu topraklarında Yunan işgal tehlikesi başgösterdiği için bu konu gündeme gelmemiş ve dolayısıyla sonuçsuz kalmıştır.

Eğitimin yanı sıra bölgenin temel sorunlardan biri olan ulaşım probleminin zm adına 03 Şubat 1921'de Bozüyük - Bilecik tarikinin turuku umumiye meyanına ithaline dair bir takrir vermiş ve bu (TBMM ZC. C.8, D.1, İ.1, 03.02.1337:39) meclis tarafından Nafia Encümenine havale edilmiştir (TBMM ZC. C.8, D.1, İ.1, 05.02.1337:80). Eğitim, ulaşım sorunları gibi, halkın sırtına yüklenen ağır vergiler de Güney'in gündem maddelerinin başında gelmiştir. Mecliste düşman işgaline uğramış olan yerler ahalisininin ağnam vergisinden muaf tutulup tutulmaması tartışmaları esnasında Güney, Yunan işgalinden tahlis edilen ve hayvanatının kısmı azami düşman tarafından zapt olunan Bilecik ve Yenişehir, Söğüt, İnon, Bozüyük, Pazarcık kasaba ve mülhakatı ahalisininin dahi ağnam resmi munzamından affını teklif eylemiştir (TBMM ZC. C.8, D.1, İ.1, 31.01.1337:20).

Sonuç olarak yukarıda izah edildiği Şekliyle Güney mecliste, memleketin hukuk, eğitim, ulaşım gibi sorunlarının zm için mesai harcamıştır. Güney aynı zamanda çıkması aciliyet kesbeden kanunların oylamalarında müspet oy kullanmıştır.

Güney, Milletvekilliği sona erince Eskişehir Barosuna kaydolarak Bilecik'te avukatlık yapmaya başlamış ve 3 Ağustos 1943 tarihinde ise vefat etmiştir (oker, 1995:372; Demirel, 2010:232).

3.5.5. Necip Soydan

1890 yılında Ertuğrul Sancağına bağlı bulanan Yenişehir kazasının Gneyce Köyünde doğdu. Ali Efendinin oğludur. Ortaokulu Yenişehir Rüştiyesinde liseyi ise İstanbul Mercan İdadisinde tamamlayarak Mülkiye Mektebine girdi. 1912 yılında mezun olarak 14 Mart 1913'te Bursa İl Maiyet Memurluğuna atandı. Stajını Yenişehir İlçesi zel Saymanlık Ktipliğinde, Erdek, Edremit ve Ilıca Nahiye Müdürlüklerinde tamamladı. 14 Nisan 1915'te Erzurum Valiliği emrine tayin edildi. 26 Temmuz 1916'da Çarsancak

(Çemişkezek) Kaymakamı oldu (Sorguç, 1996:295; Çoker, 1995:373; Demirel, 2010:232).

TBMM'nin I'inci dönemine Bilecik'in 5 milletvekilinden biri olarak seçildi. 23 Nisan 1920'de Meclisin açılışında hazır bulundu. Mecliste İçişleri, PTT- Tasarı, Bayındırlık, Millî Eğitim ve İçtüzük komisyonlarında görev aldı. İkinci Toplantı yılında Bayındırlık Komisyonunun ve II. Şubenin, III'üncü Toplantı yılında da Tasarı Komisyonunun Kâtipliğini yaptı (Çoker, 1995:373;Demirel, 2010:232). Bunların yanında Dördüncü Şube üyeliği görevinde bulundu. (TBMM ZC. C.18, D.1, İç.3, 01.03.1338:22). Muhakemat Encümeni üyeliğine de aday gösterildi fakat 27 oyda kalınca gerekli oyu sağlayamadığı için seçilemedi (TBMM ZC. C.19, D.1, İç.3, 29.04.1338:440; TBMM ZC. C.20, D.1, İç.3, 09.05. 1922:5).

Necip Bey, Mustafa Kemal'e (Güney) karşı ihtiyatlı bir tutum sergilemiştir. Mustafa Kemal Paşanın Başkumandanlık süresinin 5 Mayıs 1922 tarihinden itibaren 3 ay daha uzatılması ile ilgili kanun hakkındaki oylamada 15 kişilik çekimserler grubu içinde yer almıştır (TBMM ZC. C.19, D.1, İç.3, 06.05. 1922:529-520).

Meclis çalışmaları esnasında muhtelif konular hakkında görüş bildiren Necip Bey son derece milli bir duruş sergilemiştir. Kanunlara geçen ibarelerin dahi milli olmasına ihtimam göstermiştir. Mesela, mecliste yapılan bir tartışma sırasında Osmanlı tabiri yerine Türk ibaresinin kullanılması gerektiğinin altını çizmiştir (TBMM ZC. C.14, D.1, İç.2, 05.11.1337:71). Benzer biçimde, 15 Nisan günü TBMM'deki konuşması sırasında Meclis Başkanı olan Hasan Fehmi Beyin Osmanlı Limanları tabirini kullanması üzerine Necip Bey buna tepki göstermiş ve Osmanlı Limanları yerine Türkiye Limanları denilmeli demiştir. Bunun üzerine meclis başkanı "Türkiye Limanları şeklinde değiştirilmesini kabul edenler" şeklinde oylama yapmış ve Osmanlı Limanları yerine Türkiye Limanları şekli kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.19, D.1, İç.3, 15.04.1338:183).

Görüldüğü gibi kavram ve mefhumların dahi milli hassasiyetler çerçevesinde şekillenmesi için gayret gösteren Necip Bey, bütün dünyaya barış yanlısı olduğumuzun gösterilmesi adına meclisin gayesinin bir beyanname ile ilânına dair bir takrir vermiştir. Bu takrirden şark meselesinin Türklük ve İslamiyet'in bitirilmesinden başka bir şey olmadığını tamamen anlaşıldığı, bunun için memleketin işgal edildiğinden bahsederek

maddeler halinde sıraladığı beyannamenin meclisçe kabul edilmesini önermiştir¹¹⁴ (TBMM ZC. C.1, D.1, İÇ.1, 29.04.1920:150–151). Meclis Başkanı ve mebuslardan bazılarının izahat istemeleri üzerine Necip Bey;

“Şimdiye kadar meclis namuna meclisin gayesini izah için beyanname neşredilmişti. Bendeniz istiyorum ki, bütün dünyaya karşı maksadımız, gayemiz ve bu gayeye vâsıl olmak için ittihaz edeceğimiz hattihareket izah edilmelidir. Şüphesiz bir gayemiz, bir maksadımız var. Buna ne suretle muvaffak olacağız, harb ile mi, sulh ile mi? Yoksa kararsızlık ile mi? Onlar İstanbul'da, biz burada, Yunan İzmir'de, bilmem Adana'da, başka yerlerde düşmanlarımız var. Biz bunlara karşı ne suretle hareket edeceğiz? Mücadele mi, yoksa sulh mu? Şüphesiz sulh ve sükûn ile maksadımıza vâsıl olacağız. Onlar kendi kendilerine tabî çıkmayacaklar. Biz bütün cihana sulh ve sükûn taraftarı olduğumuzu ilân etmeliyiz. Onun için böyle bir beyannamenin neşri lâzımdır, fikrindeyim”(TBMM ZC. C.1, D.1, İÇ.1, 29 Nisan 1920: 151).

şeklinde bir açıklama yapmış ve amaca ulaşmak adına meclisin izleyeceği yöntemin belirlenmesini istemiş fakat bir netice alamamıştır.

Meclisin hattı hareket tarzının ortaya konulması için sunduğu taktir kabul edilmeyen Necip Bey, 24 Haziranda mecliste telsiz telgraf ithali için gerekli bütçe tartışmaları yapılırken söz alarak, alınması düşünülen telsiz ve telgrafın dünyadaki en niteliklisi olup olmadığını sormuştur (TBMM ZC. C.21, D.1, İÇ. 3, 25 Haziran 1922:48). Sorusuna “en mükemmelidir” cevabını alan Necip Bey, haberleşme araçlarının yoksunluğunun memlekete büyük zararlar verdiğini anlatmış ve telsiz telgraf için seksen beş bin liranın kabulünü teklif eden bir taktiri vermiştir. Necip Bey’in bu talebi mecliste oybirliği ile kabul edilmiştir (TBMM ZC. C.21, D.1, İÇ. 3, 25 Haziran 1922:56).

¹¹⁴ 1. Harbi Umumiye duhulden dolayı mücrim değiliz. Esbabı mücbiresinin izahı.

2. Harb esnasında dâhilde ahvali müessife zuhurunun esbab ve avamili.

3. Anasırı gayrimüslime hakkındaki telkinat ve muamelâtımıza İslâm ve Osmanlı tarihleri şahittir. Onlara müsavatın fevkinde olarak imtiyazlar bile verdik ve bunu hiçbir cebir ve tazyik altında yapmadık, çünkü cihanın en kuvvetli devleti idik.

4. Binaenaleyh nimet didelerimiz yüzünden ve onların hatırı için vatanımızın parçalanmasına dinimizin, ırzımızın, namusumuzun, şeref ve haysiyetimizin payimal edilmesine asla tahammül edemeyiz.

5. Vilson prensipleri vesilesiyle oynatılan şerefsiz ve meşum rolün izahı.

6. Bunlara rağmen mücadele taraftarı değiliz. İstedığımız (Hak) yani bütün hukuku diniye ve milliyemizi kâfil (Sulh ve sükûn) dur.

7. Âdil ve insafa müracaat edeni ve hak istiyeni ezmek şanı insaniyet ve medeniyete yakışmaz.

8. Bu hakikatlere göz yumulur.kulak tıkanırsa dünyada insaniyet ve medeniyet yoktur, biz de varlığımız uğrunda hiçbir kaydı mesuliyet tanımıyoruz. Cebren mücadeleye sevk edilmiş oluyoruz.

9. Ezgin ve bezgin olduğumuz zannı ve kıyamımızın yeni bir sükûtu intacededeğine kanaatle neticeyi lâkaydana seyretmeye hazırlananların nazarı dikkatlerine, yeşile ve hak-diye kalkan milletlerin tarihteki emsalini bahusus yüz yirmi sene evvelki Fransa ile bugünkü Rusya'yı arz eyleriz. Mazharı kabul ve tatbik olan hukuku esasiye kavaidi mucibince kâffe hukuk ve salâhiyet ve vazaif Ankara'da münakit Büyük Millet Meclisininindir. Bu ve buna mümasil nikatı tadilen, tebdilen, müzeyyelen, mufassalan cami olacak beyannamenin tesvidi için muvakkat bir encümen teşkili. Ertuğrul Necip (TBMM ZC. C.1, D.1, İÇ.1, 29.04.1920:150–151).

Köylere zarar veren yabancı hayvanlar konusu da Necip Beyin gündemi arasında yer almıştır. “Köylerde zarar veren kurt, yabancı domuz ve sair muzır hayvanatın itlaf ve imhası için sürek avları tertip eder ve başka suretle de tedabir ittihaz eyler” şeklindeki kanun tasarısı sırasında Necip Bey encümenin kararının aynen uygulanmasını istemiş ve bu karar kabul edilerek kanunlaştırılmıştır (TBMM ZC. C.21, D.1, İç. 3, 28 Haziran 1922:119).

Ayrıca Necip Bey savaşlardan çok çeken Anadolu insanına yapılacak yardım görüşmeleri esnasında mecliste bir konuşma yaparak,

“Efendim, bu Yunan istilâsına maruz kalan memleketler aylarca zaman anavatana siper olmuştur. Uzun müddetler birçok ordular ilbas ve iâşe etmiştir. Ondan sonra Yunan istilâsı altına geçmişlerdir. Yakılmış; ne mal kalmış, ne can kalmış ve hattâ mukaddesata tecavüz edilmiş, ırz ve namusa tecavüz edilmiş, yani bu memleketlerin zayıatını hiçbir zaman telâfi edemeyiz. Verdiğimiz para çok bir şey değildir. Bunun için anavatan uğrunda harap olan, yıkılan, ezilen kardeşlerimize bu muavenet hiç hükmündedir. Bu yerlere muavenet etmek en mukaddes vazîfemizdendir” (TBMM ZC. C.13, D.1, İç.2, 22.10.1337:270).

diyerek mazlum Anadolu insanına ne kadar yardım edilse bunun az olacağını altını çizmiştir.

Mecliste birçok hususta söz alan Necip Bey Ankara'nın temizliğine dair bir takrir de vermiştir¹¹⁵. Takririn görüşmeleri esnasında geniş ve şaşaalı caddeler yapılmasını değil temizliğe dikkat edilmesi gerektiğini belirterek geneli alakadar etmesi bakımından şehrin temizliğine dikkat edilmesi gerektiğini istemiştir (TBMM ZC. C.15, D.1, İç.2, 29.12.1337:256).

Milletvekilliği bittikten sonra 14 Temmuz 1923'te Söğüt Kaymakamlığına atanan Necip Bey, 6 Aralık 1925'te Aziziye (Emirdağ), 27 Ağustos 1927'de Nazimiye, 10 Aralık

¹¹⁵ Riyaseti Celileye

1. Hükümeti milliyenin tasavvurat teceddüdat ve icraatına mikyasa ve miyara olması lâzım gelen Ankara'nın tanzifat, tathirat ve tanzimatı sıhhati umumiye ve şerefi millî ile alâkadar olduğundan vilâyet ve belediye ifayı vazifeye davet ve icbar ediliyor mu?
2. Enzarı yâr ve ağyara mâruz caddeler, sokaklar, meydanlar, yangın yerleri, mezarlıklar, mezbele yığınları ve İaşelerle doludur. Umumi abdestane ve lâğım olmadığından buralar telvis ediliyor. Bu halin devam edip gitmesi muvafık mıdır?
3. Kışlık pastırma için yüzlerce gebe inek, koyun ve keçi kesiliyor, serveti umumiyeye darbe değil midir?
4. Ankara'da işletilmesi kabil üç hamam varken bu kadar kesafeti nüfusa mukabil yalnız birinin teftiş ve kontrolsüz bir halde işlemesi muvafık mıdır? Halkın ihtiyacı ve sıhhati namına diğerlerinin de açılması esbabının istikmalî vazife ve şerefi Hükümete mugayir midir?
5. Ankara Vilâyeti Sıhhiye Müdüriyeti ve Belediyesi bu işleri yapamaz mı? Hususiyle temizlik, masarifi değil varidatı mucip bir iştir. Meselâ: Halkın nezafetle mükellef tutulması, hilâfında hareket edenlerin cezayı nakdilere mahkûmiyeti gibi.

1930'da Gediz, 17 Eylül 1933'te Mudurnu Kaymakamı oldu. 16 Ağustos 1934'te Seyhan İl İdare Heyeti Üyeliğine atandı, 28 Ağustos 1936'da Sivas İl İdare Heyetine nakledildi. 25 Ocak 1939'da İçişleri Bakanlığı Mahallî İdareler Şube Müdürü oldu. 10 Mayıs 1941'de Niksar, 6 Temmuz 1942'de Zile Kaymakamlığına getirildi. 18 Nisan 1945'te Sivas Vali Yardımcılığına atandı. Sivas Vali Yardımcısı iken 16 Temmuz 1948'de emekliye ayrıldı. Fransızca ve Farsça bildiği sicilinde yazılı olan Necip Bey 3 Şubat 1959'da vefat etmiştir (Çoker, 1995:374; Demirel, 2010:232).

BÖLÜM 4: ANADOLU'DA YUNAN TAARRUZUNUN BAŞLAMASI VE BİLECİK

4.1. Bursa'nın İşgali ve Bilecik'te Yaşananlar

İtilaf Devletleri Sevr Antlaşmasını imzalattırmak ve Anadolu'da çığ gibi büyüyen Türk direnişine son vermek amacıyla Yunan birliklerinin Batı Anadolu'da harekete geçmelerini istemişti. Venizelos'un Batı Anadolu ve bütün Balıkesir Livası ile Bursa'nın kendilerine ait olduğunu iddia ederek yapmış olduğu propagandalar (Selvi, 2011:141) böylelikle meyvesini vermiş oluyordu. Yunan ordusu bu amaçla 22 Haziran 1920 tarihinden itibaren 6 tünden oluşan bir kuvvetle Anadolu içlerine doğru birkaç koldan ilerlemeye başladı¹¹⁶.

Mustafa Kemal Paşa Yunanlıların Batı Anadolu'daki ilerleyişinin hemen öncesinde bölgede bulunan komutanlarla karşılıklı istişare yapma ihtiyacı hissetmiş ve bu amaçla 20 Haziran günü Eskişehir'e gelmişti. Bursa'da bulunan Bekir Sami Bey'e,

“20 Haziran 1920 akşamüzeri Eskişehir'e hareket ediyorum, orada Fuad paşa hazretleriyle ve zatı alileriyle mülaki olmak ve taarruz hususatı hakkında istişare arzusundayım. Fuad paşa hazretlerini almak üzere 20 Haziran 1920'de Osmaneli'nde Bir tren ihzar olunuyor bu trene Bilecik de zatı alilerinin de yetişmelerini ve birlikte Eskişehir'e teşrif buyurmanızı rica ederim keyfiyet Fuad paşa hazretlerine yazılmıştır. Bilmuhabere birlikte hareket buyrulması ve hemen cevap itası mercudur” (TİTE. Arşv. K:330, G:21, B:21-001).

şeklinde telgraf çekerek Eskişehir'e davet etmişti. 20 Haziran günü Bilecik'ten hareket eden trene yetişen Bekir Sami Bey, Fuat Paşa ve mahiyetindekilerle birlikte Eskişehir'e hareket etti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:578, G:149, B:149-1,2). Eskişehir'de bekleyen Mustafa Kemal Paşa ile Bilecik'ten gelen Ali Fuat Paşa ve Bekir Sami Bey burada bir görüşme yaptı. Mustafa Kemal'in düşüncesine göre Yunanlılar bir taarruz hazırlığındaydı. Bu amaçla Bursa bölgesinde bulunan Bekir Sami Bey'e bazı görevler verdi. Buna göre Bekir Sami Bey kıtaatı ile birlikte bir Yunan saldırısına karşı 56. Tümen'e yardım edecekti. Ancak bölgede yapılan propagandalar ve Türk ordu birliklerinin yetersiz oluşu neticesinde Bekir Sami Bey bu görevi yerine getiremeyecekti.

¹¹⁶ 56. Tümen'e bağlı 172. Alay ise Alay Komutanı Yarbay Osman Bey'in, erlerin eğitimsiz ve disiplinsiz oldukları yolundaki ikazlarına rağmen Susurluk'tan trenle Balıkesir'e gönderilmek istenmiş; ancak bu erler, geri çekilmekte olan 61. Tümen birlikleriyle karşılaşınca paniğe kapılarak dağılmışlardı. Bu durumda 172. Alay'dan da yararlanma olanağı kalmamıştı (Akkılıç, 1997:272). Neticede Balıkesir işgal edilmişti. Kazım Bey ise Bursa'ya kadar çekilme kararı almıştı.

20. Kolordu Komutanlığı'na atanmış olan Albay Bekir Sami Bey, Bursa'da Yüzbaşı Selahattin komutasında bulunan sekiz yüz kişilik birlikle bir direniş göstererek biraz zaman kazanmayı düşünüyordu. Bu sayede hem muhacirlerin kaçabilmesi sağlanacak hem de geride hazırlanan savunma hattının korunması için bu direniş gerekliydi. Bu sebeple Bursa'da kalacağını yeniledi.

7 Temmuzda İsmet Paşa, 20. Kolordu komutanlığına gönderdiği bir mesajda “*Mudanya ve Bursa'dan çekilecek birliklerin doğruca Bozüyük Bilecik hattına çekilmeyerek hiç olmazsa aradaki İznik Yenişehir İnegöl keşiş dağı hattında bir savaş daha vermesi*” gerektiğine dikkat çekmekteydi (Akkılıç, 1997:275–289). Yine 7 Temmuz'da Mustafa Kemal de, 20. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey'e: Bursa'nın hemen boşaltılmasını ancak daha geride İznik-Yenişehir-Uludağ hattında savunma düzeni alınmasını ve bu hattın ancak düşman baskısı karşısında terk edilmesini uygun gördüğünü bildirmekteydi. Fakat bu düşünce gerçekleşmemiş ve Yunan kuvvetleri bölgede fazla bir direniş ile karşılaşmamıştı. Türk birliklerinin geri çekilmesi sonrasında Mustafa Kemal bölgede bulunan Bekir Sami Bey'den bir haber alamayınca 7–8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa Valisi Hacim Bey'e aşağıda bulunan telgrafı çekerek,

“Vaziyet hakkında Bekir Sami Bey efendiden bir malumat almadık müşarün ileyh vaziyeti askeriyyenin icabatına göre hareket etmek emrini almıştır. Zatı alileri de ona göre hareket buyurunuz. Yunan birliklerinin birdenbire hamilde geldiği bildiriliyor veya bir keşif kolu da olabilir. Düşman hakkında sahih ve vazih malumat olmadıkça buradan bir karar verilemez vaziyeti tevzih için istihsal malumat hususunda kumandan beyle teşriki mesai buyrulmasını rica ederim. Zatı alileriniz vaktinden evvel Bursa'dan çıkmamanız muvafık değildir” (TİTE. Arşv. K:330, G:21, B21-1001)

uyarısında bulunmuştu. Bunun üzerine Vali Hacim Bey Mustafa Kemal'e 7–8 Temmuz 1920 tarihinde çekmiş olduğu telgrafla durumun vahametini ve bölgedeki birliklere ümit bağlamanın yanlış olacağını dile getirdi (TİTE. Arşv. K:330, G:21, B:21–2001). İlerleyen saatlerde Mustafa Kemal'e yeni bir telgraf çekerek, Bursa'da bulunan 56. Tümen ve diğer birliklerin dağıldığını ifade ediyordu (TİTE. Arşv. K:330, G:21, B:21–3001). Böylece 8 Temmuz 1920 perşembe günü Yunanlılar hemen hiçbir ciddi direnişle karşılaşmaksızın Bursa'yı işgal ettiler (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:579, G:8, B:8-1). Bursa'nın işgali sonrası 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa'dan gönderilen son raporda 20. Kolordu Kumandanı Bekir Sami Bey, 56. Tümeni Bursa doğusundaki sırtlara çekeceğini söylese de bunu gerçekleştirmek pek mümkün olmamıştı. Ayrıca 56. Tümen Komutanı Nazmi Bey ve Kurmay Başkanı ordudaki paniği durdurabilmek adına büyük

çaba sarf etmiş ancak Bursa ve çevresinden teşkil edilen 56. Tümen erlerinin hemen hemen tamamı firar etmişti. Mustafa Kemal Paşanın hedefi sonuç alınamayacak bir savaşta 56. Tümeni fazla yıpratmadan kurtarmaktı. Ancak sayıca çok fazla olan Yunan birlikleri karşısında ciddi bir direniş göstermeden 8 Temmuz 1920 tarihinde Bursa Yunanlılara terk edildi. Ayrıca Türk kuvvetlerinin bu bozgunu neticesinde hiçbir mühimmat kurtarılamamıştı (Yüceer, 2001:76–79).

Bursa'nın savunması sırasında Bekir Sami Bey, çoğunluğunu Bursa yöresinden silâhına alınmış askerlerin oluşturduğu 56. Tümenin, bir savunma savaşı vermeksizin geri çekilmesinin yaratacağı olumsuz havayı göz önünde bulundurmuş ve bölgede kalarak savaşmaya karar vermişti. Ancak bundan birkaç ay önce Aznavur ayaklanmasını bastırma amacıyla çoğunluğu Bilecik ve çevresinden toplanıp Bursa'ya götürülen 1000 kişilik bir askeri birlik, yollardan geçerken karşılaştıkları ahalinin “*Subaylar sizi Padişahımızın gönderdiği Anzavur Paşa'ya karşı kavgaya götürüyorlar. Size padişah askerlerine karşı kurşun attıracaklar*” şeklindeki telkinleri neticesinde daha Bursa'ya ulaşmadan dağılmıştı. Bölgedeki propagandaların son derece etkili olduğunu bilen Mustafa Kemal bu sebeple Yunan ordusuna karşı Bursa önlerinde savunma muharebesini gerçekleştirmenin pek de mümkün olmadığını anlamış ve (Hülagü, 2001: 111–112), asıl mevzilerin Bilecik ve çevresinde kurulmasını düşünmüştü¹¹⁷. 6 Temmuz 1920 tarihinde de Türk Genelkurmayı Batı Cephesi Kumandanlığına, Bursa ve civarını tahliyeye mecbur olduğumuz takdirde, Yunan kuvvetlerinin Bursa tarafından takip edeceği muhtemel ileri harekâtı için istikametlerin şu şekilde olduğunu bildirmişti:

“Bursa- Yenişehir- Bilecik- Söğüt- Eskişehir, ya da Bursa- İnegöl- Bozüyük- Eskişehir'dir. Eskişehir savunulması birinci derecede ehemmiyete haizdir. Yunanlıların üstün kuvvetlerle ileri harekâtına karşı yukarıda açıklanan istikametlerden her birinin ayrı bir kuvvetle tutulması ve bu kuvvetlerin kati muharebe kabul etmeyerek düşmanla teması muhafaza etmek şartıyla bu istikametlerde çekilmesi zorunludur. Bursa-İnegöl-Bozüyük istikameti için tertip edilecek müfrezenin bildirilmesi ise ayrıca istenecektir” (Hülagü, 2001: 117–118).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Yunanlılara karşı yapılacak olan asıl savunma savaşının başlangıçtan beri Bilecik ve çevresinde yapılmasını düşünmüştü. Ancak Bekir Sami

¹¹⁷Zaten Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Bey, 3 Temmuz günü Bekir Sami Bey'e gönderdikleri telgraflarda, Bursa'nın doğusuna çekilerek İnönü'deki savunma mevzilerinin hazırlanmasına zaman kazandırmak amacıyla İznik-Yenişehir-İnegöl-Uludağ hattında düzen alınmasından yana olduklarını ifade etmişlerdi. Kısaca eldeki kuvvetlerle Bursa'nın batısında Yunan ilerleyişini durdurmanın olanaksız olacağını düşünerek, bu güçleri dağıtmadan ve düşmana kaptırmadan geri çekilerek zaman kazanmayı öngörmüşlerdi (Akkılıç, 1997:269).

Bey'in iyi niyeti işe yaramamış, Bursa'yı savunmakla vazifeli 56. Tümen ve bölgedeki Türk birlikleri dağılmıştı.

Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali sonrası Vali Hacim Muhittin Bey ve Bursa'yı en son terk edenlerden biri olan 20. Kolordu Komutanı Bekir Sami Bey İnegöl'e¹¹⁸ geldi (BOA. EUM. AYŞ, D:44, B:41). 56. Tümen'den kalan erler burada kalacak ve Tümen komutanı da Bozüyük Bölge komutanı olacaktı. 9 Temmuz günü öğleden önce Bozüyük¹¹⁹ istasyonuna ulaşan Bekir Sami Bey'i BMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa ve Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa bekliyordu. İstasyonda Mustafa Kemal ve Ali Fuat ile görüşen Bekir Sami Bey Bursa olayı hakkında bazı bilgiler verdi. Bu görüşme sonrasında bir durum değerlendirmesi yapıldı. Buna göre, Bozüyük mıntikasındaki birlikler biran önce takviye edilecekti. Sonuçta milli mücadelenin en önemli merkezlerinden birisi, Bilecik oluyor ve bölge halkına daha büyük iş düşüyordu.

Daha sonra Mustafa Kemal ve maiyetindekiler Bozüyük'ten hareketle Eskişehir'e oradan da Ankara'ya geçtiler¹²⁰ Ancak Bursa olayı¹²¹ Bekir Sami Bey'i görevinden edecekti (Yüceer, 2001:88-90).

¹¹⁸ Yunanlılar İnegöl'e 10. km uzaklıktaki Duma köyü karşısındaki Kazancıbayırı-Kestel hattına kadar gelmişler ve buradan daha ilerilere gidememişlerdi (Apak, 1988:198).

¹¹⁹ Bozüyük'e gelen Türk askeri birlikleri Bozüyük'ün çok yakınında bulunan İnönü mevziinin Güney ve Kuzey sırtlarında tahkimat yaparak, dağılan 56. ve 61. Tümen birliklerini ve Bilecik ve çevresindeki bazı milli çetelerden mürettep bir kuvvet oluşturmaya çalıştılar (Apak, 1988:198).

¹²⁰ Ancak Bekir Sami Bey, çoğunluğunu Bursa yöresinden silâh altına alınmış askerlerin oluşturduğu 56. Tümenin, bir savunma savaşı vermeksizin geri çekilmesinin yaratacağı olumsuz havayı göz önünde bulundurmamak zorunluluğunu önemsemekteydi. Oysa Genelkurmay Başkanı İsmet Bey ve BMM Başkanı Mustafa Kemal, Bekir Sami Bey'e gönderdikleri emirlerde, Bursa'nın doğusuna çekilerek İnönü'deki savunma mevzilerinin hazırlanmasına zaman kazandırmak amacıyla İznik-Yenişehir-İnegöl-Keşiş Dağı (Uludağ) hattında düzen alınmasından yana olduklarını belirtmekteydiler. Kısaca Türk Genelkurmayı, eldeki güçlerle Bursa batısında Yunan ilerleyişini durdurmanın olanaksız olacağını düşünüyor, bu güçleri dağıtmadan ve düşmana kaptırmadan geri çekilerek zaman kazanmayı öngörüyordu (Akkılıç, 1997:269). Ancak mecliste Bursa'nın düşmana terk edilmesi hadisesinin sorumlusu olarak Bekir Sami Bey gösteriliyor ve görevinden alınmasını hatta cezalandırmasını istiyordu. Oysaki üstün Yunan kuvvetleri karşısında, İstanbul hükümetinin desteklediği iç isyanlarla yeterince yıpranmış ve propagandalar ile kandırılmış Bursa ve çevresinden oluşturulmuş 56. Tümen ile bir savunma yapmak mümkün olmamıştı. Bütün bu hadiselerle rağmen Bekir Sami Bey Eskişehir'e gelerek burada yeni bir savunma için hazırlıklara başlamıştı. 12 Temmuz 1920'de Eskişehir'den Bozüyük'te bulunan Ali Fuat Paşa'ya çekmiş olduğu telgrafta 56 subay, 1200 er, 64 hayvan ve 34 arabadan oluşan Celal Bey müfrezesinin 12 Temmuz öğleden sonra Bozüyük'e doğru hareket ettiğini bildiriyordu. Bekir Sami Eskişehir ve çevresinde bu çalışmalar ile uğraşırken 14 Temmuz 1920'de bir emir almıştı. Buna göre:

"Bekir Sami Beyefendi'ye

Büyük Millet Meclisince gösterilen şiddetli arzu üzerine Vekiller Heyeti kararıyla 20. Kolordu Komutanı Albay Bekir Sami Bey'in görevine son verilmiştir.

Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik FEVZİ"

Cephede ve komuta kademesinde bunlar yaşanırken Bursa'nın işgal hadisesi Bilecik ve çevresinde büyük bir korkuya sebep olmuştu. İşgal sonrası Bursa ve çevresindeki insanlar akın akın güvenli olarak gördüğü Bilecik'e hicret¹²² ediyor, evlerini terk edip kaçan bu insanların anlattıkları ise bölgede büyük bir endişeye sebebiyet veriyordu¹²³. Nitekim Bursa'nın işgalinden sonraki 2 yıl boyunca Bilecik ve çevresinde yaşanacak olaylar insanlık tarihi açısından hiçbir medeniyetin tasvip etmeyeceği¹²⁴ bir hale dönüşecekti. Bilecik ve çevresindeki asıl mücadele de aslında bu tarihten itibaren başlıyordu. Bursa işgal edilmiş ve Yunanlılar Bilecik'e 70-80 km kadar uzaklıktaydı. Bu nedenle halkın endişesi yersiz değildi. Bölgedeki bu durumun farkında olan Mustafa Kemal Paşa, Bilecik Kuva-yı Milliye Reisi Mehmet Nuri Efendi'ye Bursa'nın işgalinin hemen akabinde 11 Temmuz 1920 tarihinde çektiği telgrafta şöyle demişti:

Yukarıda ifade edilen bu telgraftan sonra Bekir Sami Bey görevinden alınmıştı. Meclisteki tartışmalar sırasında hem Mustafa Kemal hem de Ali Fuat Bey bu konuda Bekir Sami Beyi savunmaya çalışmış ancak bir netice alınamamış ve muhalefeti susturmak için Mustafa Kemal rıza göstermek zorunda kalmıştı (Yüceer, 2001:88-90).

¹²¹ Bursa'nın işgali ve sonrasında Bekir Sami Beyin görevinden azledilmesi hususunda Emin Bey: "Eğer Bekir Sami Bey olmasaydı Bursa'da bir Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı kurmak mümkün olmaz, özellikle halifecilerle, yobazlar, gayrimüslim unsurlar ve eşkıyanın el ele vermesi yüzünden bir anarşi ocağı haline gelirdi. Bekir Sami Bey'e Padişah Vahdettin tarafından 15 bin liralık bahşiş ile Tuğgenerallik rütbesi teklif edildiği halde milli hareketten ayrılıp İstanbul emrinde çalışmayı kabul etmemiştir" demektedir (Yüceer, 2001:90). Ancak bütün bu fedakârlıklarına rağmen Bekir Sami Bey haksız bir şekilde günah keçisi seçilmiş ve görevinden azledilmişti.

¹²² Bursa'da bulunan Abidin Bey 3 Temmuz günlü notlarında da, Fransızların Yunanlıların bölgeye geleceğini söylediklerini bunun üzerine "Memurlar, subaylar, eşraf-ı belde ailelerini İstanbul'a Bilecik'e, Ankara'ya göndermeye başladı" (Akkılıç, 1997:273-274), demektedir. Yunanlıların 24 Kasım 1920 tarihinde sabah saatlerinde İznik ve Yenişehir istikametine doğru yeniden saldırıya geçmesi üzerine de benzer hadiseler yaşanacaktı. İznik bölgesini korumakla görevli Gökbayrak Taburu, akşam karanlığı bastırınca dek düşman karşısında direnmiş ancak ilerleyen saatlerde İznik'i bırakmak zorunda kalarak Dereköy istikametine doğru geri çekilmek zorunda kalmıştı. İznik halkı ise Yunanlıların kasabaya doğru yaklaşmakta olduğu haberinin ardından, kabileler halinde Bilecik'e bağlı Osmaneli'nin köylerine ve Gölpazarı'na kaçmaya başladılar (Akkılıç, 2000:354).

¹²³ İşgal yöre halkında moral çöküntü yaratmış ve kargaşaya neden olmuştu. Yunanlıların beklenmedik biçimde büyük bir hızla ilerlemesi karşısında halkın bir bölümü kabileler halinde Söğüt-Bozüyük-Eskişehir üzerinde iç Anadolu'ya göç etmeye çalışırken; yerlerinde kalanlar da, Türk ordusunun çekilmesiyle doğan otorite boşluğundan yararlanan eşkıya çetelerinin çapul ve yağmalarına karşı savunmasız duruma düşmüşlerdi (Akkılıç, 1997:302).

¹²⁴ Bursa jandarma Alay kumandanı Miralay Ali Kemal tarafından İstanbul Dâhiliye Nezaretine 26 Temmuz 1920 tarihine ait gönderilen haftalık raporda: İslam ahalinin hükümete karşı emnu itimat perverde eyledikleri, Hristiyanların Yunan işgali münasebetiyle taşkınlıklara devam ettikleri, (BOA. DH. EUM.AYŞ, D:44, B:64). Ayrıca Yunanlılar bölgede buldukları süre zarfında, Yerli Rumlarında telkinleri neticesinde bazı kimselerin kurşuna dizilerek idam edilmesi hususunda da girişimlerde bulunmuşlardır. Hasan Arab zade ile Muhiddin Arap zadenin Osmaneli Rumlarına karşı ifa edilen mezalim ve cinayetin failleri olmaları dolayısıyla Yunan divan-ı harbince kurşuna dizilmiştir (BOA. DH. EUM.AYŞ, D:60, B:85). Bu konuya Bilecik ve çevresinde yaşanan Yunan zulüm ve vahşetinde teferruatlı bir şekilde değinilecektir.

“İcap eden kıtaatın sevkine başlanmıştır ve ilk kısımları Bilecik’e vasıl olmuştur. Vatanın aksam-ı meşgulesinin istirdatı için tedatir-i katiye ittihaz edilmiştir. En büyük felaketlere sebebiyet veren lüzumsuz telaş ve heyecanlara katiyen meydan verilmemesini tavsiye ederek bilumum fedakarlıkları ihraz ederek neticeye sükunetle imtizar ediniz”(CA.,A:3/5 D:16 F:4-1).

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Paşa bölgedeki askeri birliklerin takviye edildiğini, Bilecik ve çevresindeki halkın sakin olup endişeye kapılmaması yönünde telkin edilmesini istiyordu. Ancak bu telkinler yine de bölge halkındaki endişeye tamamen son verememişti. Çünkü Bilecik’e her gün Bursa, İnegöl ve Yenişehir’den Yunanlıların Müslüman ahaliye karşı yaptıkları zulümler ile ilgili haberler gelmeye devam ediyor ve bu haberler Bilecik ve çevresinde Yunan ordusunun korkusunu ister istemez hissettiriyordu (TBMM ZC. C.3, D.1, İct.1, 09.08. 1336:150).

Nitekim işgalden birkaç gün sonra Bilecik’te milli mücadele hareketinin önderliğini yapan Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü Mehmet Nuri Efendi tarafından Mustafa Kemal Paşa’ya acil yardım talebini dile getiren 20 Temmuz 1920 tarihli şu telgrafi çekiyordu:

“Elde silah yok, düşmana karşı asker yok. Elimiz böğrümüzdedir. Bu vaziyetin devamı değil Bilecik bütün memleketin istilasına ırz ve namusun mahvına eşrafın katline razı olmak demek olacağından Allah Peygamber aşkına Bilecik halkı çare bulmanızı bekliyor” (C.A.A:3/5,D:16, F:4; (Ali Fuat Paşaya da aynı telgrafi çekmiştir. ATASE Arşv. İSH. Kol. K:73, G:35, B:35-1).

O günleri yaşayan Necmi Güney de¹²⁵, anılarında şöyle demektedir:

“22 Haziran 1920 de Yunanlılar umumi bir taarruza geçtiler. Üç fırka Akhisar-Soma-Balıkesir-Karacabey istikametinden Bursa, Dimboz ve Aksu üzerine yürüdüler. Yenişehir civarında bulunan 61. fırkamız ve mevzii kuvvetler burada tutunamadı, geriye çekilmeye başladı. Halkın bir kısmı gelen düşmana karşı koymak üzere Selöz üzerine yürüdüler. Diğer kısmı da Eskişehir-Gölpazarı-Söğüt’e hicrete başladı. Bu hicret, bu kaçış bütün Bilecikliilerin içinde bir yaradır” (Güney,1935:64-67)

Necmi Güney’in anlatılarındaki kaçış Bilecik bölgesinden de Yunan tehlikesi nedeniyle halkın bir kısmının hicrete başladıklarını¹²⁶ göstermektedir. Ancak bölgedeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Bursa’nın işgalinin hemen akabinde bazı önlemler¹²⁷ alma yoluna gitmişti. Öncelikle 9 Temmuz 1920 tarihinde Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti,

¹²⁵ Mustafa Kemal Güney, Bilecik Belediye reisi iken 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin ilk Bilecik mebuslarından biri olmuştur. Mustafa Kemal Güney’in oğlu olan Necmi Güney ise bu dönemde çocuk yaştadır.

¹²⁶ Çerkez Ethem ise bu hicreti şu şekilde anlatıyordu: Muhacirler zaten berbat olan ana yolları doldurmuştu. Düşmanın eline geçirdiği yerlerde yaptığı vahşet, halkı dehşete düşürmüştü. Çoluğunu çocuğunu önüne katan vatanın işgalden masun kalmış kısımlarına hicret ediyordu (Kutay, 1989:326)

¹²⁷ 11 Temmuz 1920 tarihinde Söğüt Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Savcı Bey süvari müfrezesinden firar edenlerin maaşlarının kesileceği ve silahlarının alınarak cepheye yeniden sevkleri isteniyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:16, B:16-1).

Bursa'nın işgal edilmesi hadisesinin Söğüt'te büyük üzüntü yarattığını bu sebeple millet ve memleketin biran önce düşman işgalinden kurtulması için yapılan çalışmalara Söğüt halkının katıldığını¹²⁸ bildiren telgrafı Batı Cephesi Kumandanlığına çekiyordu (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:3, G:66, B:66-1). Akabinde ise bölgede hummalı bir çalışma başlıyordu. 15 Temmuz günü her köyden silah temini ve köylerde bulunan 307, 308 ve 309 doğumlu erkek nüfusun hazırlanması istenirken (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:10, B:10:1,2). 19 Temmuz 1920 tarihinde ise İnegöl'ün Bursa şubesine ait olan 1308 ve 1309 doğumlu bulunan efradının da Söğüt'te bulunan taburlara taksim edilmesi kararlaştırılıyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:579, G:99, B:99-1). Bunun yanında İnegöl'de bulunan 17 ve 18 yaşındaki erkek nüfustan Milli Taburların kurulması için çalışmalara başlanması ve akabinde bu birliklerin Miralay Kazım emrine verilmesi istenmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:579, G:98, B:98-1,2). Artık Bilecik ve çevresinden Kazım Bey sorumlu olacaktı. Bursa Cephesi'nin çökmesi ile birlikte ortaya çıkan yeni durum karşısında Batı Cephesi Komutanlığınca da Genelkurmay'a bölgede yeniden örgütlenme önerisi sunulmuştu. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı 24 Temmuz 1920 tarihinde bir yönerge yayınlarak 61. ve 11. Piyade Tümeninin Ertuğrul Grubu adı ile bağımsız ve ayrı bir komutanlık halinde birleştirilmesi kararını ve Ertuğrul Grubunun komutanlığına ise Albay Kazım (Özalp) Bey'in getirildiğini bildiriyordu. Ayrıca Ertuğrul Grubunun kuzeyinde kalan Yenişehir-İznik-Kocaeli mıntikasını, kapatma görevi ise 24. Tümen¹²⁹ veriliyordu. Ertuğrul Grubu'nun

¹²⁸ Bilecik ve çevresinde Milli Mücadeleye destek verilmesi üzerinde İstanbul'da bazı önlemler alma yoluna gitmişti. Nitekim Sadrazam ve Dâhiliye Nazırı tarafından 4 Ağustos 1920 tarihinde gönderilen tebliğde: Söğüt Kazası Kaymakamı Sait, Orhangazi Kaymakamı Tevfik, Yenişehir Kaymakamı Tahsin, İnegöl Kaymakamı Sait, Geyve Kaymakamı Hamdi Namık, Anadolu'daki hareket-i isyaninin amilleriyle teşrik-i mesai ettikleri el-yevm ifay-ı vazife itmeleriyle sabit olduğundan haklarında ta'kibat-ı kanuniye icra edilmek üzere görevlerinden alındıkları tebliğ ediliyordu (BOA. DUİT. D: 114, B:149).

¹²⁹ Bu tümen 232 piyade alayları, ile bir topçu alayı ve bağlı birliklerinden başka aşağıdaki milis güçlerinden oluşmaktaydı.

Yaya müfrezeler:

Osmancık, Müdafaa-i Vatan, Meto Hüseyin, Mesut Bey, Arnavut Kazım, Sapançalı Yusuf, Müslüman Osman, Ziver Bey, Mehmet Efendi, Çolak Mustafa ve Bahri Bey mtifrezeleri.

Atlı müfrezeler:

Vardar yürük Soma-Balıkesir-Söğüt bilecik atlı müfrezeleriyle Aslan Bey ve Yetim İbrahim Bey komutasındaki atlı müfrezeler.

Cephe emrinde: Dogrudan Batı Cephesi Komutanlığına bağlı olarak iznik yöresindeki Gökbayrak Taburu. Sonraki dönemlerde, askeri durumdaki gelişmelerle uyumlu olarak bu bağlantılarda zaman zaman değişiklikler yapılacaktır. Ancak Ali Fuat Pasa'nın komutanlık görevinden ayrılacağı 9 Kasım 1920 gününe değin, bölgedeki birliklerin görev bölgeleri ve komuta bağlantıları genel olarak böyle kalacaktı (Akkılıç, 1997:290-312).

kumandanlığına getirilen Miralay Kâzım Bey bizzat teşkilâtın kuruluşunu şöyle anlatıyor:

“Eskişehir’de her taraftan gelip toplanmış olan silâhlı ve silâhsız çok sayıda halk ile ayrıca Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından toplanarak subayların emri altında talim ve terbiye ettirilmekte olan bir depo kutası mevcuttu. Harp kuvvetleriyle bu depo askerlerini bir düzene koyarak ve beraberimde gelmiş olan subayların emrine vererek bir nizamiye alayı ve ayrıca milli müfrezeler kurdum. Mustafa Kemal Paşa bu günlerde Eskişehir’e geldi. Yeniden kurulan nizamiye ve milli kuvvetleri teftiş etti. Subayların ve askerlerin maneviyatlarını arttıracak sözler söyledi. Ben kurulan bu kuvvetlerle Bilecik’e gittim. Bu sırada İnegöl’ün müdafaası için Pazarcık’a yollanmış olan 11.Fırka da emrine verildi. Bütün bu kuvvetlerle “Ertuğrul Grubu” teşkil edilmiş oldu ve ben bu grubun kumandanı olarak karargâhımı Bilecik’te kurdum.”...Bu arada Bursa düşmüştü. Bilecik’te teşkilat ve faaliyetimiz ise ilerlemişti. Yunanlıların işgal ettikleri yerlerden çekilen ve harbe iştirak etmek isteyen halk ve İzmir Şimal Cephesi subay ve askerlerinden bize katılmamış olanlar ile geride yeniden düzene konulmuş olan milli müfrezeler ayrı ayrı Bilecik’e geliyorlardı. Bu gayret ve faaliyetlerle, çöken İzmir cephesi yerine, Temmuz ayı sonlarında eski cephenin daha gerisinde yeni cephe kuruldu...”(Özalp, 1998:149-151).

Batı Cephesi kumandanı Ali Fuat Paşa ise 25 Temmuz 1920 tarihinde Batı Cephesi mıntıkasında yer alan bütün kuvvetlere görev taksimatıyla ilgili bir emir tebliğ etti (TİH. C.II. Ks:2, 1965:289). Bu emrin 2. ve 3. maddesi Bilecik mıntıkasında görevlendirilmiş olan Ertuğrul Grubu (11. ve 61. Fırkalar) ile 24. Fırka Kumandanlığı’na tebliğ edilen hükümleri içermektedir. Buna göre;

24. Fırka, Kocaeli yarımadasını mümkün olduğu kadar Kuva-yı Milliye elinde bulunduracak; mıntıkası dâhilinde asayişini temin edecek; düşmanın İzmit’ten doğuya doğru bir taarruzu halinde verilen emirlere göre Ertuğrul Grubu ile birlikte hareket ederek Bolu-Taraklı istikametini tutacaktır.

Ertuğrul Grubu Kumandanlığı’nın görevi ise şu şekildeydi: Bursa ve İzmit arasındaki doğuya ilerleyecek düşmanı Sakarya’nın batısında (Göksu-Kocaçay hattında) durdurmak, 24. Fırka ile birlikte hareket ederek Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından talep edildiği zaman verilmek üzere iki alay piyadeyi diğer istikametler için hazır bulundurmaktır (Özalp, 1998:150).

Böylelikle Yunan kuvvetlerine karşı Bilecik ve çevresini koruma görevi Ertuğrul Grubuna verilmişti. Ertuğrul Grubunun teşkiliyle Yenişehir-İnegöl hattında yeni bir cephe oluşturulmuş ve Bursa üzerinden ilerleyen Yunan kuvvetleri bu cephedeki savunma sayesinde durdurulacaktı (Özalp, 1998:151). Bu arada Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa ve bir grup mebusan oluşan bir heyet hem yeni kurulan Ertuğrul Grubunu hem de Bilecik ve çevresindeki genel durumu teftiş için Temmuz sonunda Ankara’dan

yola çıkmış ve bölgeyi ziyaret etmişti. Ankara'dan hareket eden heyet ilk gün Eskişehir'de kaldıktan sonra, ertesi gün tren ile Bilecik istasyonuna varmıştı. Bilecik halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanan heyet üyeleri (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:149), daha sonra bölgedeki ahali ile temasa geçerek onların sorunlarını dinledi. Genel anlamda Bilecik halkı Bursa'nın işgalinden duyduğu üzüntüyü ve endişeyi dile getirmişti¹³⁰. Bununla birlikte Bursa ve Balıkesir şehirlerinin Yunan askerleri tarafından işgalinin sorumlularının bulunup cezalandırılmasını istemişti. Bilecik halkına göre bu hadisenin müsebbibi Bekir Sami Bey ile Bursa Valisi Hacim Muhittin Bey'di.

Bölge halkının bir diğer şikâyeti de Kuva-yı Milliye birlikleriyle alakalıydı. Onlara göre bölgede bulunan düzensiz birlikler ile muntazam Yunan ordusuna karşı mücadele etmek mümkün değildi. Bu sebeple Bilecik cephesinin muntazam kuvvetlerle savunulmalarını istemişti (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:150). Zaten bu istekleri de yerine getirilmeye başlanmıştı.

Bunun yanında bölge halkı Bilecik ve çevresinde düzenli ordu birliklerinin görevlendirilmesi sonrasında "ihtiyacı askeriye komisyonu" namı altında bir komisyon vücuda getirmiş ve bu komisyonun etrafında toplanarak ordunun ihtiyacı neden ibaret ise onun temini ile uğraşmaya başlamışlardı. Bilecik cephesindeki kıtaatı askeriye, bozgunluk ve heyecandan sonra teşekkül etmiş olmasına rağmen, son derece muntazam bir halde bulunuyordu. İaşeleri de tamdı.

Daha sonra Ertuğrul Grubunu ziyaret etmek için yola çıkan heyet üyeleri Karaköy istasyonunda grubun bir koluna rastlamıştı. Arif Bey kumandasında bulunan bu fırka da son derece mükemmel durumdaydı. Buradaki erat heyet üyelerine şöyle demektedir:

¹³⁰ Heyet üyelerinden Refik Bey: Bilecik halkıyla yaptığımız konuşmalarda diyorlardı ki; hakikaten cehennem azap içinde günlerimiz geçti. Hiç ümit etmediğimiz, beklemediğimiz bir günde bir haberi felaket bütün muhitimizi istilâ etmişti. Bir de baktık Bursa'dan bir tufanı muhaceret baş gösterdi. Esbabını aradık, kimsenin kimseden haberi yoktu. Geliyorlar gidiyorlar haberleri hepimizi vehme düşürüyordu ve çok yazık ki kumandanın, valinin ailesi de kaçıyordu. Hatta muhafaza altında gidiyorlardı. Bunu gören halk tabiatıyla bir telâşa düştüler ve ne yapacaklarını şaşırıyorlardı. Cenabı Hakkın inayetine binlerce şükür olsun, her felâket zamanında İslâmın imdadına, bedbaht Türk'ün imdadına koşan İnayeti Rabbanîye orada da yetişti ve bunu vasıta ittihaz eden, vazifesini idrak eden memleketin felâketi önünde her türlü tehlikeyi nefsi için kabul ederek hiç bir şeyden yılmayan zabitan, kumandan ve ahali bu tehlikenin önüne geçiyorlar ve derhal bir canlılık, bir topluluk gösteriyorlar. Yine teşekkür olunur, aradan çok geçmeden kuvvetimiz, kuvayı muntazama düşmanın hücum noktalarını tutmaya başlıyor (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:150).

Hiç endişe etmeyiniz, bu silah bizim namusumuzdur, karşımıza gelen düşmanın ne maksatla geldiğini biz idrak ettik, düşmana artık katiyen mübarek topraklarımızı çiğnetmeyeceğiz ve Bursa ve Balıkesir’de ve (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:151), şurada ve burada hain düşman tarafından yapılan hunharane, gaddarane muamelenin intikamını alacağız ve namusu millimizi bu lekelerden temizleyeceğiz.

Arif Bey yalnız askerlerini hazırlamak ve yalnız vazifei askeriyesini düşünmekle kalmamış, oraya geldiği az bir müddet zarfında halkı etrafına toplamış ve bütün halk, onun etrafında, ordunun ihtiyacını temin için çalışmaya başlamıştı. Bilecik’te Sıra ile dizilmiş at ve öküz arabaları ve saire hep ordunun ihtiyacını temin etmek ve onun etrafında hummalı bir faaliyetle çalışmak vazifesini kabul etmiş, o suretle meydana atılmıştı (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:152).

Batı cephesine giden heyet arasında Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey de bulunmaktaydı. Baha Bey ise Bilecik seyahatini şu şekilde aktarmıştı:

“Evvela Bilecik’e gittik. Orada bedbaht hemşerilerimi gördüm. Gözleri yaşlı ve elleri titriyordu. Benden bir ümit almak için sordular. Ne var, nasıl? Aynı his ile ben de mütehasıs idim. Onlara sordum, siz nasılsınız, burası nasıldır? İkimiz de birbirimize verecek tam bir cevap bulamayarak, inşallah iyi olur duasıyla ayrıldık. Cepheye gittim. Gördüğüm şeyler ümit vericidir, efendiler. (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:158). İnegöl cephesinde ağaçlar arasında, sisler arasında askerilerimizi gezerken, onların ayrı ayrı ellerini sıkarken, on beş yaşında bir çocuk gördük. Bu nazarı dikkatimizi çekti. Oğlum burada ne geziyorsun? dedim. Vatan vazifemi yapmaya geldim dedi. Sen dedik, oğlum muharebe ettin mi? Ettim. İzmir cephesinde müdafaa! Vatani korumakla görevli olan asker arasında ben de bulundum dedi. O küçük çocuğun, fakat o büyük kalbin yanında büz bir parça küçüklük hissederek, onu okşayarak elini sıkarak ayrıldık. Bir diğer mahalde on altı yaşında bir çocuğa rast geldik. Onun elinde mübarek bayrağımızı, altı yüz elli seneden beri bize şan veren, bize istiklâl veren, fakat bugün tehlikede bulunduğundan dolayı onu tehlikeden kurtarmak için hepimizin yemin ettiği güzel bayrağı bulduk ve ihtiyarlar, elli altmış yaşında adamlar bulunan ordu içinde yirmi otuz yaşında kahramanlar bulunan ordu içinde, o güzel, bayrak; on beş, on altı yaşında bir çocuğa verilmişti. Ona o kadar itimat etmişler, onun imanına, onun Türklük ve Müslümanlık ruhunu temsil etmesine o kadar iman etmişler ve o kadar itminan peyda etmişlerdir ki o bayrağı ona vermişiler ve haydi oğlum demişler sen altı yüz senelik Osmanlı tarihinin güzel ve yüksek mümessilisin, onu müdafaa et. O kahraman çocuğun elini tuttuk. Oğlum Allah seni millete bağışlasın dedikten sonra ayrıldık” (TBMM ZC. C.3, D.1, İçt.1, 09.08. 1336:159).

Heyet üyeleri arasında bulunan Mustafa Kemal Paşa da bu ziyaret sırasında bilhassa Bilecik coğrafyasındaki kuvvetler için son derece mükemmel nitelemesini yapmıştı.

Bilecik cephesinde bulunan Türk birlikleri Bursa’yı işgal etmiş olan Yunan birliklerine karşı bölgeyi savunmak ile görevliydi. En önemli askeri birlik Kazım Bey kumandasında kurulan Ertuğrul grubuydu. Bilecik’te Kolordu Kumandanı Miralay Kâzım Bey tarafından karşılanan Mustafa Kemal Paşa 29 Temmuz gününü Bilecik’te geçirmiş (TBMM GCZ. C.1, 09 Ağustos, 1920:118) ve ertesi gün Yenişehir’in doğusundaki mevzii üzerinde teftişe koyulmuştu. Bu mevzi Yenişehir üzerinden

gelecek olan Yunan kuvvetlerini karşılamak için kurulmuştu. Bu birlikleri ziyaret eden Mustafa Kemal burada bulunan subay ve erattan da memnun kalmıştı.

Aynı gün geriye dönen Mustafa Kemal Paşa Bilecik'e gelmiş ve trenle Karaköy istasyonuna ve oradan da arabalarla Pazarcık'a,¹³¹ varmıştır. Burada geniş bir halk kitlesi tarafından karşılanan Mustafa Kemal Paşa'ya Bilecik halkı büyük bir sevgi gösterisinde bulunmuştur. Geceyi Pazarcık'ta geçiren Mustafa Kemal ve heyet üyeleri ertesi gün Pazarcık ve İnegöl'deki askeri kıtaları tetkik etmiş ve memnun bir şekilde yeniden arabalarla buradan ayrılarak önce Karaköy'e sonra trenlerle yeniden Bilecik'e geçmiştir (TBMM GCZ. C.1, 09 Ağustos, 1920:119).

Görüldüğü gibi hem Mustafa Kemal hem de onunla birlikte Bilecik ve çevresindeki kuvvetleri teftişe gelen¹³² mebuslar bölgedeki askeri teşkilattan son derece memnun kalmışlardı. Ayrıca herhangi bir Yunan taarruzu karşısında Bilecik ve çevresinde konuşlanmış ordunun eksikleri de görülmüş ve bu eksikliklerin giderilmesi için çalışmalara başlanmıştır. Bunun yanında Mustafa Kemal, Fevzi Paşa ve bir grup mebusun Bilecik'e gelip harp mıntikasını tetkik etmesi Yunan kuvvetlerine karşı oluşturulan Bu bölgeye büyük önem verildiğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

¹³¹ Pazarcık Bursa istikametinden gelecek olan Yunan kuvvetleri için bir geçiş noktasıydı. Nitekim İnönü savaşları sırasında Yunanlılar sürekli olarak bu cepheden taarruz edecekti. Bu sebeple son derece stratejik bir öneme sahipti.

¹³² Bununla birlikte Bilecik ve çevresini teftişe gelen Fevzi Paşa ise bölgedeki askerin genel durumu hakkında meclisin gizli oturumunda şunları söylemişti:

“Gezdiğimiz cephelerde bulunan askerlerin mühim bir kısmını bölge halkı tarafından giydirilmiş bulduk. Esasen cephedeki asker iki kısımdan ibaret bulunuyordu. Birisi muharebeye girmemiş kıtaattı. Bunların kıyafetleri muntazam bir halde bulunuyordu. İkinci kısım muharebeye girmiş, oldukça örselenmiş sınıf idi. Bunlar takviye oldukları için kıyafetleri noksan bulunuyordu. Giydirilmek üzere cepheye gönderdik ve bir kısmını da göndermeye devam ediyoruz. Cephedeki bu askerlerin kısa zamanda gerek müdafaa-i hukuk cemiyetlerince ahali tarafından ve gerekse bizim buradan göndereceğimiz kıyafetlerle giydirilmesi muhtemeldir. Ayakkabılarına gelince; yaz devam ettiği müddetçe çarık ve yemeni giymesini yazdım ve ekseriyetle bütün efrat'ın ayaklarında yemeni ve çarık vardır. Kış için ayakkabı hazırlatıyoruz ve hariçten de bir miktar ayakkabı celb ettik. Ümit ederim ki kışın başlamasına kadar mevcut efradımıza ayakkabı dağıtacağız. Bununla birlikte Fevzi Paşa Bilecik'te bulunan askeri birliklerin durumu hakkında ise şu değerlendirmeyi yapmıştı: Yağmurluk askerimizde ne yazık ki hemen hiç yok gibidir. Yalnız Ertuğrul Grubunda pek noksan bulunuyor. Bunlar için kazalara görev verdik. Her kaza yüz kaput vermeyi vaat ettiler ve taraf taraf bunları yetiştiriyorlar ve en yakın kıtaata dağıtıyorlar. Bu suretle kışın başlamasına kadar kaputların yetiştirileceği tahmin ediliyor. Yalnız dolaştığımız cephelerde efradın iâşesinin noksan bulunduğu noktasında bazı şikâyetler vardı. Bunu tetkik ettik. Et, kuru sebze, yağ gibi şeylerin noksan verildiği anlaşıldı. Bunları defaaten vermek zor olduğundan kalori miktarını (3300) den aşağı düşürmemek üzere ve ekmeği de 900 grama çıkararak kâfi miktarda kalori miktarını artırdık” (TBMM GCZ. C.1, 09 Ağustos, 1920:123).

4.2. Bursa'nın İşgalinden Sonra Bilecik ve Çevresi'nde Yeniden Teşkilatlanma

Daha öncede ifade edildiği üzere bölgenin savunmasından sorumlu olan Ertuğrul Grubuydu. Mustafa Kemal Paşa ve yanında bulunan heyetin bölgedeki incelemelerinin sonrasında Ertuğrul Grubu da vakit kaybetmeden faaliyetlerine başladı. Bu grubun kumandanı olan Kazım (Özalp) Bey bölge halkının da yardımlarıyla kısa sürede önemli bir güce sahip olmuştu. Kazım Bey'in bölge ile ilgili raporlarına göre (Özalp, 1998:152). 1920 Ağustos ayı sonlarına kadar Bilecik çevresinde kurulan bu yeni cephelerde bazı küçük muharebelerin dışında fevkalâde önemli bir değişiklik olmamıştı. Bununla birlikte bölgede askerî vaziyet ve tertipler şu şekildeydi:

“Ertuğrul Grubu (Küplüde):

61.Fırka: Karargâhı Bilecik'te, Alay 174; Tabur 3, Mekece'de, 1. Taburun birer bölüğü Sultaniye ve Katırönü'nde (bu tabur Fırka 24'ten bir taburla değiştirilmek üzere emir almıştı), Alay 190; Tabur 1, Tabur 2 Pelitözü'nde, Tabur 3 İncirlide (2. Tabur icabında Alay 174 ile hareket edebilmek için hazırlanıyor).

Süvari Alayı: Yenişehir'de,

Sahra Bataryası: 2 top İncirlide, 2 top Pelitözü civarında mevzide,

Yenişehir Süvari Müfrezesi: Yenişehir ve ilerisinde,

Kırşehirli Rıza Bey Milli Süvari Alayı: Bilecik'te,

Vardar Ali Bey, Yörük Mustafa Müfrezeleri: Yenişehir ilerisinde,

11.Fırka: Karagâhı Pazarcık'ta, Alay 179, Hasanpaşa-Çinili hattında,

Alay 126, Alay 127: Nazıfpaşa civarında, Alay 174: Bakras'ta (bu alay Uşak cephesinde bir sahra takımı ile birlikte hareket için hazırlık yapıyor),

Alay 70: Gölcük'te (bu alay, Grup emrinde ihtiyattadır),

Süvari Bölüğü Hasan Paşa hattında,

Topçu Alayı: Merkezi ile Kotanlı'da,

Gökbayrak Milli Taburu: İznik'te Grup emrinde,

Mürettep Karesi Müfrezesi: Küplü’de Grup emrinde.” (Özalp, 1998:159-160).

Ancak bütün bu tertip ve düzene rağmen Kuva-yı Milliye ve yanlış propagandalardan kaynaklanan bazı sıkıntılar da yaşanmaktaydı. Bölge halkı kimi zaman bu yanlış propagandalardan etkilenebiliyordu. Nitekim İnegöl’de Ağustos ortalarında buna benzer bir hadise yaşanmıştı. İnegöl Belediye Başkanı Osman Efendi bölgedeki kuva-yı milliye’nin uygulamalarından hoşnutsuz olduğu için Milli Mücadele hareketine karşı bir tavır sergiliyor ve ilçedeki insanları da etkiliyordu. Bu nedenle (19 Ağustos 1920) Binbaşı Hüseyin Rahmi (Apak) Bey komutasında iki piyade taburu, bir süvari bölüğü ve bir topçu bataryasından oluşan bir görev gücü, İnegöl’ün milli mücadeleye karşı olan tutumuna son vermek amacıyla gerekli askeri eylem hazırlığını yapmak üzere Kurşunlu’da toplandı.

Ertesi gün sabaha karşı, bir piyade taburuyla süvari bölüğü, İnegöl’ün batısına kaydırıldılar ve burada mevzilenerek olası bir Yunan saldırısına karşı güvenlik önlemi aldılar. İkinci piyade taburu, savaş düzeni alarak İnegöl’e girdi. Topçu bataryasının dört topu da, Belediye Başkanı Osman Efendi’nin evine karşı mevzilendirildi. Ne var ki, İnegöllüler durumu daha önceden haber aldıkları ve kuşkusuz milli güçlerle bir çatışmaya girmek istemedikleri için, köşebaşlarını tutan silahlı adamları çekmişler, tümen keşif kolu çevresindeki kuşatmayı da kaldırmışlardı.

Rahmi Bey, doğruca belediye binasına giderek karargahını orada kurmuş ve kasaba eşrafının toplanması için haberciler göndermişti. Akabinde de belediyede toplanan yaklaşık 50-60 kişiye aşağıdaki konuşmayı yaptı:

“Bir düşünce var; bir, harpte yenilmiş bir memleketiz. Bütün büyük devletler düşmanımızdır. Ayrıca kuvvetli bir Yunan ordusu da memleketimizi işgal etmiştir. İstanbul ve Padişah düşman elindedir. Ordumuzda silah ve cephane kalmamıştır. Bu halde iken düşmanları silah zoruyla memlekette kovmaya kalkışmak deliliktir. Silahlı savunmayı devam ettirirsek, memleketin yakılıp yıkılmasına neden olmaktan başka bir sonuç elde demeyiz. Bu düşünce korkakların, düşmana satılmışların ve alçakların düşüncesidir.

Şöyle bir propaganda var; Türk askerleri köylüden arpanın kilosunu beş kuruşa satın aldıkları halde, Yunan birlikleri yedi kuruştan alıyormuş. Evet doğrudur. Hatta görüyorsunuz, her gün arpa yüklü arabalar bizim bölgeden (yani işgal edilmemiş bölgeden) kalkıp İnegölden geçerek Dimboz’daki (Erdoğan) Yunan birliklerine arpa götürüyorlar. Köylü kazansın diye biz buna engel bile olmuyoruz. Güya geçende, tarlaları çignememek için kenar çizgilerinden teker teker, birbiri ardından yürüyen bir Yunan süvari bölüğüne Türk topçusu ateş açtığı halde, tarlaları çignememek için Yunan askerleri dağılmamış, aynı düzende yuriumüş. Ne büyük düzen ve adalet duygusu imiş. Gafiller? şimdi sıkışık zamanda, Türk köylüsünü darıltmamak için düşmanın yaptığı bu dikkate inanıyor musunuz? Çogunuz Bulgaristan’dan geldiniz. Düşmanlar bu kadar adaletli iseler, niye cennet gibi memleketleri bırakıp Türk Bayrağı’nın altına koştunuz? Yarın barış olur ve Yunanlılar bu memlekette kalacak olurlarsa, sizi rahat bırakacaklarını mı sanıyorsunuz?

Fakat, nereye göz edebilirsiniz? Yunan ordusunu bu memlekette kovmasak, düşmanlar vatanın diğer kısımlarını bize bırakacaklarını mı sanıyorsunuz? Sizden sonra yaşayacak olan evlatlarınızı düşman çizmesiyle ezilmekte olan bir memleket mi bırakacaksınız? Biz, çünkü Yunan kopiliginin bayrağı altında yaşayacak namuzsuzlar mıyız?

Arkadaşlar; Türkiye yalnız İzmir, Balıkesir vilayetlerinden ibaret değildir. Arkada çok geniş Anadolu topraklarında on milyondan fazla arslan var. Ordumuz her gün kuvvetlenmekte ve hazırlanmaktadır. Biz Yunanlıyı bu memlekette kovacağız, buna inanıyoruz.

Sizin yaptığınız iş ahmaklık ve deliliktir. Diün gece ben buraya geldim. Kasabanın içinde dört yüz kadar silahlı insan gördüm. Bu kabadayılar şimdi nereye saklandı? Şimdi, üç saat içinde, sizden dört yüz silah istiyorum. Bu süre içinde silahları getirip teslim etmezseniz, başınıza gelecek felaket büyük olacaktır. Ordu Komutanından aldığım emirle Osman Bey'i tutukluyorum. Haydi Osman Bey, kalk bakalım, çık dışarı” (Akkılıç, 1997:342-343).

Bunun üzerine İnegöl Belediye Başkanı Osman Efendi kısa bir süre sonra gelip teslim olmuş ve bir araba ile Bilecik'teki Tümen Karargahına götürülmüştü. İnegöl'de yaşanan bu hadise elbette ki kabul edilebilir bir durum değildi. Ancak kuva-yı milliyenin bazı usulsüz davranışları neticesinde bu tür problemler kimi zaman yaşanmıştı. Sonuçta bu olay Kazım Bey tarafından çözülmüştü.

Eylül ayı başlarından itibaren Yunan kuvvetlerinin ilerleme ihtimaline karşı Ertuğrul Grubu Kıtaatı tarafından İnönü mevzilerinin sağlaştırılmasına başlandı. Ertuğrul Grubunun kurulması ve İnönü mevziilerinin sağlaştırılma çabalarına Bilecik de gerekli desteği vermekteydi. Bilecik ve çevresindeki teşkilatlanmanın başından beri en önemli destekleyicisi ve lideri olan Bilecik Müftüsü ve aynı zamanda Bilecik Müdafaa-i Hukuk Reisi Mehmet Nuri Efendi de 1920 Eylül ayında Söğüt, İnegöl, Yenişehir kazalarıyla Pazarcık, Osmaneli, Gölpazarı, Küplü Müdafaa-i Hukuk Riyasetlerine bir telgraf çekerek,

“1- Bilecik, Söğüt, Yenişehir, İnegöl kazalarında bulunan şimdilik üç yüzden üç yüz yedi tevellüdü dahil olmak üzere kaffi evladı İslam silah ve cephaneleri ile bir aylık yiyecek ve para ve giyeceğini alarak İnegöl ve Yenişehir cephelerinde ispat-ı vücut etmek üzere kazalarındaki millet heyetine geleceklerdir.

2- Bu tevellütte bulunanlardan silahı olmayanlar silahsız olarak geleceklerdir.

3- Silahı olup da bu tevellütte bulunmayanlar cephanesiz silahsız olarak geleceklerdir.

4- Silahı vermeyen hariç tevellütlü memleket haricine sevk olunacaklardır.

5- Ulema ve eşraf-ı memleket dahi bu tevellütte bulunan efrat ile beraber cephelere gideceklerdir.

6- Tevellüt efradından imtina veya firar eden olur ise maarife ile memleket haricine sevk olunacaklardır.

7- Tevellüt haricinde bulunanları da hizmet-i diniye ve vataniyelerini ifa etmek arzusunda serbesttirler. Yani bu tevellüt haricinde bulunalar, rızaları ile cepheye gidebiliyorlardı.

8- Tevellüt haricinde bulunlar cepheye rızalarıyla gitmeyecek olurlarsa, muavenet-i nakdiye de bulunacaklardır.

Kaza ve nevahilerde birer millet heyeti teşekkül ettirilerek altı gün zarfında iş bu talimat ahkamına tevfikatın hareket olunması selamet-i vatan namına pek ehemmiyetle rica olunur” (ATASE Arşv. İSH Kol. K:981, G:165, B:165/1).

Böylece Bilecik ve çevresindeki ahaliden yardım talebinde bulunmuştu. Bu emrin verilmesi üzerine bölgedeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de harekete geçmiş ve kendi mıntıklarında bulunan Müslüman ahaliye bu istekleri bildirmişti. Nitekim 18 Eylül 1920 tarihinde Söğüt Kaymakamlığı tarafından köy ve kasabalarda eli silah tutan erkek nüfusun cepheye gitmesi ve mücahede-yi vataniyeye iştirak etmeleri istenmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:64, B:64–1,2; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:65, B:65–1,6). Ayrıca 22 Eylül günü, Söğüt Müdafaa-i Hukuk Heyeti Milli Tabur Teşkili için bölgedeki 300–306 doğumlu efradı cepheye çağırmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:70, B:70–1). Bunun yanında Yenişehir Müdafaa-i Hukuk Riyaseti de 30 Eylül 1920 tarihinde Gani Süleyman Paşa taburunun teşkil edilmesi isteğinde bulundu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:582, G:83, B:83–1). Bu istek üzerine 9 Ekim 1920 tarihinde Ertuğrul, Söğüt ve Gani Süleyman Paşa taburlarının teşkil edildiği bildirildi (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:583, G:89, B:89–1). 18 Ekim 1920 tarihinde de Bozüyük ve civarı köylerinden silâh altına alınan 303–306 doğumlu efradın künyeleri verilerek, cephelere nakillerinin başladığı bildirilmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:90, B:90-11). Görüldüğü gibi Mehmet Nuri Efendinin istekleri Bilecik ve ilçelerindeki Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri tarafından vakit kaybetmeden yerine getiriliyor ve Ertuğrul Grubuna gerekli takviye yapılıyordu.

Bununla birlikte 12 Eylül 1920 tarihinde Bilecik ve Söğüt’ünde aralarında bulunduğu bazı Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, TBMM’ye çekmiş oldukları telgrafta müdafaaada ısrar edilmesini isteyen bir telgrafi meclise çekmişti. Telgrafta şöyle deniliyordu:

“Ankara’da TBMM Riyaseti Celilesine, Bütün muahedatı tarihiyenin sureti tatbidiyesi hilâfında silah ve süngüsü alınan zavallı memleketimizin değil, milletimizin hatta dinimizin de hayat ve istikbaline son darbeyi indirmeye kalkışan düşmanlara karşı mücahede-yi milliye hepimizin en büyük emelleriyle husul bulmuştur. Memaliki meşguledeki din kardeşlerimizin feci hayatı, sevgili yavrularımızın perişanlığı göz önündedir. Binaenaleyh kararlarımızın kafî ve hayatımızın son demine kadar bu musip karar üzerinde yürümenin en büyük sai’ki olması lâzım gelen bu feci ve namesbuk İşgal numuneleri varken halen memleketin içerisine nifak sokmak isteyen betmeye, menfaatperest, satılmış şahısların propagandalarına ehemmiyet verecek zamanda olmadığımız bedihidir. Düşman en küçük fırsatlardan istifade etmek ve pek mukaddes bildiğimiz müessesatı siper ittihaz ederek en şeni ve menhus amalına kavuşmaya her gün azmedip duruyor. Ahvalin bu şeameti karşısında içtima eden ve zaten bidayeti muahededen beri aynı kararı kalplerinde bir imanı milli şeklinde temerküz ettiren kaza halkı bu hususta gaip edilecek velev bir saniyenin

ademi mevcudiyetine kanaat hâsıl eylemiştir. Binaenaleyh hepimizin samimi iştirakâtımızla mütehattis bulunan ve hain düşmana karşı fedakârane harbetmekle memlekette tarihi istiklâlinin en ulvi sahifelerini işgal edecek olan fedakâr mücahit kardeşlerimize bütün mevcudiyetimizle iltihaka fevkalbeşer bir gayretle sarfı mesaî ediyoruz. Avni Hakla azmimizin katiyeti karşısında milletin ruhundan kopan ve pek kafî heyecanı vatanperverane ile katî İmanımız vardır. Çünkü tarihen müspettir ki; çoluğu, çocuğu ve kadınıyla yurdunun hayatı istikbali için ölmeye azmeden bir millet ölmez. İşbu telgrafımızın bilûmum mücahit kardeşlerimize de tebliğini rica ederiz” (TBMM ZC. C.4, D.1, İç.1, 21.09.1336:242–243).

Ayrıca 23 Eylül 1920 tarihinde müdafaada ısrar edilmesine dair bir başka telgrafta İnönü Belediye Riyasetinden ve Bozüyük'ten TBMM'ye çekilmişti. Telgraf da:

“Ankara’da BMM Riyaseti Celilesine

Nahiyeyi teşkil eden on sekiz pare köyün ulema ve eşrafından yüz kadar zat dünkü gün merkezi nahiyede içtima ederek İngiliz teşvikiyle Yunan hunharının vatanımız, milletimiz, hakkında icrayı fecaat ve şenaat ettiği bir sırada cepheden firar etmekten utanmayan efradı ve bunlara tesahup edenleri bir Yunanlı kadar düşman tanımakla beraber bu kabil firarileri sopa ile öldürmeye ve firara, civar kazalarda iştirak eden olursa onlarla selamlaşmamaya karar verdik. Bu kararımızın ordudaki evlâlarımıza iblağıyla beraber biz İhtiyarların da gönüllü olarak hareket etmek üzere bulunduğumuzu arz eyleriz.

İnönü Belediye Reisi Ulemadan, Himmet Ahmet Hamdi, Ulemadan Eşraftan Ahmet Ali Rıza, Eşraftan Halil” (TBMM ZC. C.4, D.1, İç.1, 23.09.1336:289).

Yer alan ifadelerden de anlaşıldığı üzere kendi vatanlarının Yunan işgaline girmesini istemeyen Bilecik ve çevresindeki halkın büyük bir kısmı milli mücadeleye destek veriyordu. Çünkü Yunan tehlikesi çok yakındı. Nitekim Yunanlılar Ekim ayı sonlarından itibaren İnegöl-Yenişehir üzerinden ufak çaplı taarruzlara başladı.

Bursa’ya çok yakın olan Bilecik’in bu iki ilçesinde yaşanan olaylar gerçekten çok üzücü boyutlara ulaşmıştı. İşgal altında bulunan Bursa’dan İstanbul’a bu iki ilçe ile ilgili sürekli olarak raporlar gönderiliyordu. Nitekim 3 Kasım 1920 tarihinde Hüdavendigar Vilayeti’nden Dâhiliye Nezaretine bildirilen bir raporda:

“Yenişehir’e giren Yunan askeri Kuva-yı Milliye’den bir ferde tesadüf etmeyip bir iki saatlik ileri mesafelerde tüfek ve top teatinden sonra kasabaya avdet eylemiş ve İnegöl’de süvari ile muhasaradan sonra işgal edilerek sopalarla Müslim yerli ahalden bazıları ve kaymakam ile bazı memurin mahalleye derdest ve esir edilmiştir.

İnegöl tarafına sevk olunan işgal kumandanı kimsenin malına, ırzına tecavüze meydan vermeden mevziine avdet eylediği halde, Yenişehir’den avdet eden Gemlik işgal fırkası mürettebatı pek elim vakaya meydan bırakmış çünkü Yunan kuvvetleri çekilir çekilmez asker peşindeki Gemlik kazası gayrimüslimleri her tarafa çapul ederek külli miktarda eşyayı gasp etmişlerdir. Yenişehir tarafından Bursa’ya gelenlerin ifadesine göre

Yenişehir’de hükümet konağının ve kısmen çarşının ve daha beş altı köyün yanmakta yakılmakta olduğuna dair rivayette bulunmakta iseler de bu ihrak ve hasara dair henüz malumat-ı mufassala elde edilememiştir” deniliyordu. Bursa Valisi tarafından 8 Kasım 1920 tarihinde Dâhiliye nezaretine gönderilen bir başka raporda ise özetle şöyle denilmekteydi:

“Mudanya, Gemlik, hatta İznik kazalarının ve Yenişehir ve İnegöl kazaları dâhilindeki bazı kasaba ve köylerin Ermeni ve Rumları İnegöl ve Yenişehir kasabalarına ve civarlardaki Müslüman köylerine girerek gasp ve yağmaya koyulmuşlar ve pek külliyetli miktarda eşyayı kendi köylerine kazalarına aşırırmaktadırlar. İnegöl ve Yenişehir havalisinden şu birkaç gün içinde Bursa’ya gelen ahalinin ifadelerine göre yağmalanan malların miktarı ve kıymeti tahmin olunamayacak derecede olup bu vilayetin en zengin iki kasabası olan İnegöl ve Yenişehir çok vahim zarar ve ziyana uğramıştır. Yunan hattı işgalinden ileri geçmek mümkün olmadığından daha ziyade malumat almak mümkün olmamıştır.

Bursa Belediye Reisi Vekili ve eşraftan 12 kişi işgal kolordusu kumandanı tarafından huzuruna çağrılmış ve odasına girdiklerinde kumandanın kendilerine hitaben: İnegöl ve Yenişehir’i alan kuvvetimizin ne kadar mükemmel olduğu ortadadır. Arzu etsem Bilecik’e kadar da gidecek idim. Mecbur kalırsak Eskişehir’e ve hatta Ankara’ya kadar da gideceğiz. Türk kuvvetleri ile pek şiddetli muhabere yaptık. Pek kayıp verdirdik. İki top ve birkaç mitralyöz, bir hayli bir hayli esir aldık esirlerin içinde beş yaralı Osmanlı subayı vardır. Dairemizin altında yatıyorlar. İsterseniz görebilirsiniz. Sizi buraya davet etmemdeki amacım, İnegöl ve Yenişehir halkına söyleyiniz şayet Türkler tarafından bir Rum veya Ermeni telef edilecek olursa üzülererek söylüyorum ki Müslüman ahali hakkında ben de aynı muameleyi tatbik ve bütün eşrafa hatta kadınlarına bile aynı uygulamaya mecbur olacağım. Çünkü İslam kadınlarının casusluk yapmakta olduklarını tahkik ettim. Ayrıca eğer İnegöl ve Yenişehir kazaları ahali Kuva-yı Milliye’ye yardım etmeye devam edecek olurlarsa artık onları bu yoldan döndürmek için gerekirse kendim bile buradan bunun diyetini ödeteceğim” demiştir (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Hüdavendigâr vilayetinden gönderilen raporlardan da anlaşıldığı üzere Bursa’ya çok yakın olan Bilecik’in İnegöl ve Yenişehir ilçeleri Bursa’nın işgali sonrası sürekli olarak

Yunanlıların ve onlarla birlikte çevre ilçelerden gelen yerli Rum ve Ermenilerin yağma ve tecavüzüne maruz kalmış ve bölge halkı harp mıntıkası haline geldiği için 1922 Eylül ayına kadar aralıklarla tahribe uğrayacaktır.

4.2.1. Gediz Taarruzu ve Ertuğrul Grubunun Lağvedilmesi

22 Haziran 1920 tarihinde başlayan Yunan toplu taarruzu neticesinde Türk birlikleri tarafından savunulan Bursa Cephesi düşmüş böylelikle Bursa'ya yakın olan Bilecik ve çevresi de Yunan tehdidi altına girmişti. Bu tehlike bölgede endişe ile karşılanmış ancak Batı Cephesi Kumandanlığının 24 Temmuz 1920 tarihinde Ertuğrul Grubunu kurması sonrasında bölgede güvenlik bir bakıma yeniden sağlanmıştı. Ancak Bilecik ve çevresinin savunması ile görevli bulunan Ertuğrul Grubunun Gediz Taarruzuna destek vermek amacıyla bölgeyi terk edip Kütahya istikametine kaydırılması emri bölgeyi savunmasız bırakacaktı.

Bununla birlikte Gediz Taarruzuyla eşgüdümlü olarak Bursa doğrultusunda da bir dizi askeri eylem planı yapılmıştı. Buna göre 24. Tümen en geç 24 Ekim'den başlayarak, buyruğundaki milli müfrezelerle İzmit'teki düşman tümenini ve Yenişehir Yöresi Komutanlığı birlikleriyle de Gemlik ve Bursa'daki düşman tümenlerini şaşırtmak ve buldukları bölgelerde bağlamak amacıyla saldırılar düzenleyecekti. Plan gereğince Gemlik, Bursa ve İzmit dolaylarındaki düşman birliklerine atlı ve yaya milis müfrezeleriyle saldırılarda bulunulacak; düzenli ordu birlikleri ise (24. Tümen) her bakımdan güçlü olan düşmanın girişebileceği bir karşı saldırıyı, en elverişli savunma mevzilerinde durdurmak üzere düzen alacaktı (Akkılıç, 1997:345).

Görüldüğü gibi, Ali Fuat Paşa'nın gerçekleştirme kararı aldığı bu eylem planı, Bilecik ve çevresinde bulunan düzensiz milis güçlerine gereğinden fazla görevler yüklemekteydi. Zaten daha sonraki süreçte bu kararı büyük eleştiri alacaktı.

Sonuçta Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem ve kardeşlerinin de telkinleriyle zannolunan¹³³ Gediz civarında bulunan Yunan birliklerine taarruz etmek için Genelkurmay Başkanlığı'na bir teklifte bulundu (Kutay, C.II. 1989:28) Ona göre, Yunan birlikleri

¹³³ Çerkez Ethem anılarında: "Ali Fuad Paşa Kütahya'ya geldiği zaman bu mevzuu kendisi açmış ve bende aynı nokta-i nazara iştirak etmiş idim. Nitekim Alayund'daki içtimada Grup Kumandanı Miralay Kazım Özalp Bey'le, Fırka Kumandanları İzzettin ve Arif Beyler de eğer cephaneleri ve muhtelif malzemeleri temin edilecek olursa taarruza mani olmadığı mütalaasında idiler" diyerek Gediz taarruzunun ortak alınan bir karar olduğunu ifade etmektedir (Kutay, 1989:29).

geniş bir cephe üzerine dağılmıştı. Ayrıca Gediz mıntıkasında bulunan kuvveti de zayıftı. Bu sebeple yapılacak taarruz başarılı olacaktı. Oysaki Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Gediz Muharebelerine karşıydı (TBMM GCZ. C.I. 1920:275). Çünkü düşman ordusu her bakımdan Türk kuvvetlerinden üstün durumdaydı ve Türk ordusu yeni kurulmuş ve tam olarak düzene sokulmuş değildi. Bunun yanında cephanenin yetersizliği de vaziyeti ağırdan almayı gerektiriyordu. Sonuçta bölgesel ve geçici bir başarı elde etmek için bütün kuvvetlerin Gediz'e yönlendirilmesi doğru değildi.

Türk Genelkurmayının bütün olumsuz düşüncelerine rağmen Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa'nın emriyle 24 Ekim 1920'de Gediz Taarruzu gerçekleştirilmiş ve çok şiddetli geçen bu muharebe sonunda Türk ordusu büyük kayıplar vererek Dumlupınar sirtlarına kadar çekilmek zorunda kalmıştır.

Muharebeye iştirak eden kuvvetler, 61. ve 11. Fırkalar (Ertuğrul Grubu), bir depo alayı, Kuva-yı Seyyare ve Kütahya batısında Emet kazasında Dr. Fazıl Bey'in teşkil ettiği müfrezeden oluşmaktaydı. Zaten bu dönemde Batı Cephesi'nin kuvvetleri hemen hemen bunlardan ibaretti. Muharebe sonunda 61. ve 11. Fırkalardan 14 subay ve 170 er şehit olmuş, 13 subay ve 260 er de yaralanmıştır. Ayrıca 700 er kayıplara karışmış; silâh, cephane bakımından da kayıp ve sarfiyat büyük boyutlara ulaşmıştır (Özalp, 164-166).

Gediz yenilgisinin ardından Ali Fuat Paşa Batı Cephesi Komutanlığından alınmış¹³⁴ ve 8 Kasım 1920 tarihinde Batı Cephesi ikiye bölünerek İsmet Paşa'nın Komutanlığı'na verilmiş; cephenin güney kanadına da Refet Paşa getirilmiştir (Öztoprak, 1998:81)

Ertuğrul Grubu Komutanı Miralay Kâzım Bey ise aynı zamanda Karesi Mebusu olduğundan meclis çalışmalarına katılmak istediğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirerek Ankara'ya geçmiş ve bir müddet sonra da Ertuğrul Milli Alayı'nın kaldırıldığı duyurulmuştur (ATASE Arşv. İSH Kol. K:685, G:106, B:106-1).

Ertuğrul Grubu'nun kaldırılması hadisesi her ne kadar Gediz Muharebesi'nden sonraya rastlasa da yenilginin nedenini Ertuğrul Grubu'na yüklemek veya böyle bir çıkarımda

¹³⁴ Yunus Nadi, Ali Fuat Paşanın Batı cephesi Komutanlığı görevinden alınmasına "en doğru tabirle Batı Cephesinin Ali Fuat Paşadan kurtarılmasına lüzum ve zaruret hasıl oldu." Milli mücadelede ordu yapmak hesabına en şuurlu hareket nitelendirmesini yapmıştır. (Nadi, 1955:8-9).

bulunmak herhalde hata olur. Çünkü bu harekât sırasında yaşanan haberleşme ve birlikte hareket etme konusundaki ihmaller ve komutanlar arasındaki iletişim kopukluğu, birliklerin organize olmasını engellemiş ve maalesef telafisi mümkün olmayan sonuçlar doğurmuştur. Neticede zamanlama olarak doğru olmayan bu karar yenilgiyi ve aynı zamanda büyük kayıpları da beraberinde getirmiştir. Ertuğrul Grubunun savunması gerekli olan Bilecik ve çevresini terk etmek zorunda kalması, geride kalan düzensiz birliklerin Bursa istikametinde bulunan Yunan birliklerine saldırma emri verilmesi neticesinde Yunanlılar karşı saldırıya geçmiş ve İnegöl ve Yenişehir Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiştir.

4.2.2. İnegöl ve Yenişehir'in İşgali

Bilecik ilinin hem ekonomik hem de nüfus olarak en önemli iki ilçesi olmakla birlikte Bursa'ya daha yakın mesafede bulunan Yenişehir ve İnegöl Yunanlıların bütün kuvvetleri ile saldırıya geçtiği 6 Ocak 1921 tarihi öncesinde Yunan işgaline uğramıştır (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35). Bunun en önemli sebebi hiç şüphesiz daha öncede ifade edildiği gibi başarısız Gediz Taarruzu sebebiyle bölgede bulunan Ertuğrul Grubunun Kütahya istikametine sevki dolayısıyla bölgenin savunmasız kalmasından ibarettir. Bununla birlikte Bu kesimde, 24. Tümen'e bağlı ve tümence desteklenmiş, milis güçleriyle bir şaşırtma saldırısı öngörülmüş ve saldırı planının uygulamaya konulmasıyla birlikte Batı Cephesi'nin her iki kesiminde şu gelişmeler yaşanmıştı.

İnegöl mıntkasında: 24 Ekim 1920 sabahı, 300 kişilik İnegöl Milli Taburu, Halhalca Sırtları'na saldırıya geçti. Ancak yoğun topçu ve makineli tüfek ateşleri karşısında ilerleyemedi ve büyük ölçüde de dağıldı. Tüm varlığı 80 dolaylarına indi. Tümen Komutanı Yarbay Arif bey buna karşın saldırının sürdürülmesi buyruğunu verdi. Birliğin kalanı, düşman savunma mevzilerine 1200 metreye değin yaklaştıysa da tutunamadı. Aslında disiplinden yoksun, bir birlik olduğu için tümüyle dağıldı. Yetim İbrahim Bey komutasındaki milis müfrezesi, düşmana ancak 800 metreye dek yanaşabildi. Bu müfreme dağılmadıysa da daha fazla ilerleyemeyerek durdu. Türk saldırı eylemlerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine ertesi sabah (25 Ekim), iki Piyade taburu ve iki topçu bataryasından oluşan bir Yunan birliği Halhalca doğrultusunda karşı saldırıya geçti. Bu karşı saldırı neticesinde mevzilerinde tutunmaya çalışan milli müfrezeler, Binbaşı Şerif Bey'in komutasında bir piyade taburu ve iki dağ topu ile

desteklendilerse de düşman saldırısını durduramadılar. Çatışmada Binbaşı Şeref Bey de şehit oldu. Bu haberin duyulması tam bir moral çöküntüye ve bozguna yol açtı. Müfrezelerleri mevzilerini terkederek dağıldılar. Dört subay şehit, beş subay da yaralı veren tabur, elindeki iki dağ topunu düşmana bırakarak İnegöl'e çekilmek zorunda kaldı. 29 Ekim'de, inegöl kesimindeki Yunan birliklerinden ileri sürülen bir tabur görev gücü Kurşunlu yönünde yürüyüşe geçtiyse de, Nazıfpaşa'da mevzilenen Türk topcusunun ateş baskısı karşısında durmak zorunda kaldı. Daha güneyde, Kazancıdan İnegöl doğrultusunda ilerleyen Yunan güçleri ise direnişle karşılaştı. Bunun üzerine İnegöl topçu ateşi altına alındı. Kasabanın Türk birlikleri tarafından boşaltılmasından sonra da Yunanlılar İnegöl'ü işgal etti (Akkılıç, 1997:346-348).

Yenişehir bölgesinde: Durumu çok iyi analiz eden Bursa bölgesindeki Yunanlılar 25 Ekim günü Kazancı-Koyunhisar'dan üç kola ayrılarak harekete geçti. Birinci kol, Dimbozdan ileri harekâta geçerek İnegöl'e, ikinci kol, Katırlı-Reşadiye üzerinden İznik'e üçüncü kol ise Koyunhisar'dan Yenişehir'e. Her biri birer tümen gücünde olan Yunan kuvvetlerinin karşısında düzenli bir Türk birliği bulunmamaktaydı. Bu sebeple Yunan kuvvetlerini bu bölgede Kuva-yı Milliye birlikleri oyalıyordu. Bunların başında ise bölgede çok önemli başarılarla imza atan Gökbayrak Taburu gelmekteydi. 26 Ekim 1920 tarihinde cepheden bildirilen raporlarda Yenişehir ve İnegöl yönünde taarruz eden düşman fırkasının Türk birliklerinin savunması karşısında eski mevzilerine çekildiği bildiriliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1065, G:19, B:19-1). 27 Ekim günü de Yenişehir ve İnegöl bölgesindeki Türk müfrezesinin Yunan Kuvvetlerine taarruz ederek büyük zayıat verdirdiği bildirilmiş (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1065, G:20, B:20-1). Ancak iki gün boyunca Yunan kuvvetlerini burada oyalamayı başaran Gökbayrak Cemal ve milis kuvvetleri sonunda Eskişehir yönünde çekilerek Bilecik'e doğru gelmişti. Akabinde Yunan kuvvetleri 27 Ekim 1920'de hiçbir direniş ile karşılaşmadan Yenişehir'i¹³⁵ işgal etmişlerdir. 28 Ekim'de Yenişehir kesimindeki Yunan birlikleri doğuya doğru biraz daha ilerleyerek savunmaya elverişli Terziler-Köprühisar mevzilerini ele geçirerek burada savunma düzeni aldı (Akkılıç, 1997:347-348). Artık Yunanlıların Bilecik merkezine olan uzaklığı sadece 30 km kadardı. Bu işgal 2 Kasım 1920 tarihinde Yunanlıların Yenişehir ilçesini tamamen boşaltarak eski mevzilerine geri

¹³⁵ Bilecik ve çevresindeki diğer ilçelere göre daha uzun süre işgal altında kalan Yenişehir (Bilecik ve Söğüt de dâhil) en fazla zulüm ve faciyanın yaşandığı yerlerden biri olarak tespit edilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G:9, B:9-1).

çekilmesine kadar devam etmiştir. (Şarman, 1996:106–107). Yunanlılar tarafından bu ilk işgal hadisesi Yenişehir’de derin izler bırakmıştır. Çünkü Yenişehir’de tam anlamıyla insanlık dramı yaşanacaktı.

Bu sebeple 27 Ekim günü¹³⁶ Yenişehir’in işgaliyle birlikte Bilecik bölgesindeki Yunan zulmünün ilk örneklerini görmek mümkündür. İnegöl ve Yenişehir’de yaşanan olaylar Bilecik ve çevresinde Yunan mezalimi kısmında ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Bu nedenle burada kısaca değinilecektir.

Hüdavendigar Vilayetinden ve bölgede bulunan Jandarma kumandanlıklarından hem İstanbul’a hem de Ankara’ya bölgede yaşanan hadiseler ile ilgili birçok rapor gönderilmekteydi. Bu raporlardan bir kısım örnekler vermek gerekirse:

Hüdavendigar Vilayeti Dimboz Karakol Kumandanlığının 30 Ekim 1920 tarihli raporunda şu ifadeler yer almıştı:

Dört beş günden beri Yenişehir’den Bursa’ya doğru değişik türde hayvanat Pamucakderbent ve Kelesen Rum ahalisi tarafından (bir milyona yakın hayvanat) sevk edilmiştir. Ve halen sevk edilmektedirler. Karakolumuzun önünden geçer iken bu kişilere sual olununca, evvelce bu hayvanların kendilerinin olduğunu ve milli müfrezeler ve ahali tarafından mallarına el konulduğunu, Yenişehir’in Yunanlılar tarafından alınması sonrasında da bu malların Yunan askerleri tarafından kendilerine verildiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bir çok hane eşyasının dahi sevk ve nakil olunduğu ve bunlarında kendi malı olduğunu itiraf etmektedirler. Halbuki öteden beriden edinilen tahkikat neticesinde Yenişehir civar karyelerinden yağma ettikleri anlaşılmıştır. Ve yağma malı olduğu bizce malum ise de silahsız olduğumuzdan

¹³⁶ Bu tarihte Bursa Yunan işgali altındaydı. 27 Ekim 1920 tarihinde Hüdavendigar Vilayeti Mektup Kaleminden gönderilen yazıda Yunanlıların işgal politikaları ve Vilayet genelinde yapmış oldukları faaliyetler detaylı bir şekilde rapor edilmişti. Buna göre: Yunanlılar Hüdavendigar genelinde işgal ettikleri yerlerde ilk önce Türklerin ellerinde bulunan silahları, av tüfeklerini, kesici aletlerini, hatta antika silahlarına varıncaya kadar tehlike arz edecek bütün materyalleri toplamış ve bölgedeki halkı savunmasız bırakmaya çalışmaktadır. Buna karşılık bölgede bulunan Rum ve Ermeni nüfusu ise Osmanlı jandarmasının elindeki silahlarının alınmasını fırsat bilerek hızlı bir şekilde silahlanmaya başlamaktadır. Silahlanan bu Rum ve Ermeni grupları savunmasız halde bulunan Müslüman köylerine baskınlar düzenleyerek, köyleri yakmakta, insanların eşyalarını gaspetmekte ve kadınları dağlara kaldırıp iffetleri ile oynamaktadır. Kadınların memelerini kesmekte ve öldürmektedir. Ayrıca Hüdavendigar genelinde Müslümanlara Ermeni ve Rum çeteleri tarafından akıl almaz işkenceler yapılarak boğazından kesilmek, gözleri oyulmak suretiyle, katledilmektedir (BOA. HR. SYS. 2618/67) deniliyordu. Nitekim Yenişehir’de de benzer hadiseler yaşanacaktı.

kolumuz ayağımız kırık demektir. Ve mezkûr hayvanatın derdest ve zabt edilmesi gayr-i kabil olduğu gibi karakolda silahsız geceleri bulunmamız havf tahtında bulunduğu ve bu Rum mütecasirleri ise kendilerinin hüviyetlerini ve nereli olduklarını ifade etmedikleri ve daha fazla sual edilecek olursa büsbütün hayatımıza kastedecekleri yüzlerinden bellidir (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Bir gün sonra Hüdavendigâr Vilayeti Jandarma Harici Bölük Kumandanlığının gönderdiği raporunda da benzer ifadeler yer alıyordu:

1- Emriniz üzerine kazayı tahkikat maksadıyla Susığırılık ve Dimboza kadar gittim. Yenişehir'e merbut Derbent ve Susığırılık Rumlarının Yenişehir ve civarı köylerden yağma ettikleri öküz, inek, manda, merkep, Bargir, koyun, keçi ve eşyayı beytiyye, araba vesair eşyaları arabalarla Susığırılığa naklettiklerini ve bu eşyanın da hanelere yerleştirildiğini öğrendim.

2- Eşya miktarı on bine karib olup Yenişehir ovasına depo edildiği ve getirilenlerin de muhtelif kısımlara taksim olunarak Bursa'ya merbut Rum köylerinin de istifade ettikleri anlaşılmıştır.

3- Yenişehir'in Yunan ordusu tarafından işgalinin ertesi günü tahminen iki ila üç bin Rum (Derbent, Susığırılık, Gölcük, Kelesan, Timurtaş, Tepecik) ve (bulunmaları muhtemel olan Mudanya, Karaağaç, Gemlik) ahalinin Yenişehir'e doğru araba, yaya ve her türlü vesait-i nakliye ile gittikleri ve avdetlerinde dört gün dört gece her birerlerinde yağma edilen eşyanın mevcut olduğu ve Bursa ovası yağma edilen mevaşi ile dolu bulunduğu ve mevaşiye aid olan koyun sürüleriyle hayvanatın kısm-ı küllisinin Gölcük yağma dağ yolunu takib ederek Gemlik ve Timurtaş cihetlerinde götürüldüğü anlaşılmaktadır.

4-Netice-i tahkikata nazaran Yenişehir'in kısmen ve Yenişehir'e merbut köylerinde kamilen Rum ve Ermeniler tarafından yağma edildiği ve bu yağmaya İznik tarafındaki gayr-i Müslimlerinde iştirak ettikleri söylenmektedir. Yağma meselesinin elan devam etmekte olduğu ve Karabağdır, Beypınar, Papazca ve Köpühisar köylerinde de ihrak edildiği ve İnegöl'de bu gibi yağma olmadığı maruzumdur (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

8 Kasım 1920 tarihinde Garp Cephesi Askeri Polis Teşkilat Heyeti Reisi Binbaşı İsmail Hakkı imzasıyla Garp Cephesi Kumandanlığı Vekâletine gönderilen raporda ise daha önce Mutasarrıf Ethem Bey'in sözünü ettiği facia, aynen dile getirildikten sonra şöyle denilmektedir:

Yunan mezalim ve vahşetleri hakkında gazete ve beyannamelerle neşr ve ilan edilen vakayi, bir kısım halk tarafından propaganda ve hiç olmazsa mübalağaya hamledilmekle bin netice hakikatine kani bulunan diğer kısım halkın bazılarının da efkarına ifsat eyleyerek (düşüncelerini bulandırarak) şüpheler uyandırmaktadır. Bu kötü düşüncüyü ortadan kaldırmak maksadıyla halife ordusu namıyla memleketimizi çığneyen düşmanların bala da (yukarıda) arz edilen Yenişehir mezalim ve fecayini bizzat yakından görmek üzere kaza ve nahiyelerden heyetler teşkil edilerek mahal-i vakaya izamları (gönderilmeleri) efkar ve maneviyat üzerinde pek mühim tesirler hasıl edeceği gibi iş bu raporun beyanname tarzında neşrine müsaade olunması ve sokaklarda kalan ahalinin iskan ve iaşelerinin temini için muktezi tertibatın ihtihâs buyrulmasını (gerekli tedbirlerin alınmasını) arz ve teklif ederim efendim (ATBD, B:2393, 1992:128–129).

İsmail Hakkı Bey'in bu teklifinin hemen ardından mesele, 10 Kasım 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde Karesi Mebusu Vehbi Bey tarafından da gündeme getirilmiş ve Yenişehir'deki faciayı yerinde tespit ve tetkik etmek üzere heyetler gönderilmesine karar verilmiştir (17 Kasım 1920) (B.C.A. D:68, F: 30..10..0.0, Y:5.28..9). Kütahya ve Geyve havalisinden de Yenişehir'e heyetler gönderilmiş ve 24. Fırka Kumandanlığı Bilecik Mutasarrıflığı'na bir telgraf çekerek bu heyetlere gereken kolaylığın sağlanmasını ve bilhassa buradaki Yunan vahşetinin, mutasarrıflık tarafından belirlenen kişilerin şahitlikleriyle teyit edilerek doğrulanmasını istemiştir (2 Aralık 1920) (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:987, G:87, B:87–1).

4.3. Bilecik'te Firar Olayları

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları düzenli ordunun kuruluşu sırasında büyük problemlerle karşılaşmışlardı. Bilecik bölgesinde de askeri teşkilatlanma kolay olmamıştı. Bilecik ve çevresinden birçok kişi Balkan ve Birinci Dünya Harplerine katılmış ve mütarekenin imzasıyla birlikte hayatta kalabilen ve terhis edilen bu askerler çok uzun ve çileli bir yolculuktan sonra yeniden memleketlerine dönmüştü. Geride bıraktıkları çileli ve meşakkatli süreç göz önüne alındığında yeni bir savaşa katılmak

için tekrar askere gitmek kolay değildi. Bu sebeple birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Bilecik ve çevresindeki halkta uzun süren savaşıardan bıkmıştı. Erkek nüfusunun büyük bir kısmının askere alınmış olması üretimi durma noktasına getirmişti. Bütün bu sorunlar birleştiğinde firar olaylarına sıklıkla rastlanıyordu.

Dönemin tanıklarından Piyade Teğmen İbrahim Sorguç anılarında bu durumu şu şekilde ifade ediyordu: “Her gün cephelere sevkiyat vardı. Fakat sevk edilen erlerin % 80’i şiddetli propagandaların tesiri ile firar ediyordu. Erlerin firarına mani olmak için verilen emir üzerine sevkiyatta coşkulu uğurlama merasimi yapılmakta ve arabalara sevk edilmekteydi. Sevkiyat memuru olarak başlarında bir zabıt ve bir miktarda silahlı kuvvet bulunmaktaydı. Gerek propaganda gerekse bazı mühim mevkiilerin düşman tarafından işgal edilmesi halkın maneviyatını müthiş bir surette sarsmıştı” (Sorguç, 1996:91).

Bilecik Tetkik Heyeti Müdürü tarafından tanzim edilen raporda da Yunan propagandasının Söğüt ve çevresindeki köylerde ne denli etkili olduğu şu şekilde ortaya konuluyordu: Eskişehir şimali Sakarya’da bulunan köylerde Yunan propagandasının büyük oranda icra edildiği hissedilmiştir. Eskişehir tüccarından Hacı Nebi isimdeki şahıs havalide nüfus sahibi olduğu için Yunanlılar hesabına olarak köylerde tesir yapmaktadır. Bu köyler halkı hükümeti milliyemize karşı tamamıyla muarız vaziyet almışlardır. Bilhassa Bozaniç ve Samrı’da vukubulan iki hadise bu kanaati teyid etmektedir. Bozaniç¹³⁷ karyesine, asker firarilerinin yakalanması için giden bir jandarma müfrezesi, evvelce celb edilen bir Yunan müfrezesinin pususuna düşürülmüştür. Samrı karyesinde bulunan firari efradın yakalanması için Söğüt Ahz-ı Asker Şubesinde gönderilen müfrezeden bir nefer köylünün ateşine maruz kalarak şehit edilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, G:56, B:56-aa). Raporun devamında ise Bilecik, Söğüt, Pazarcık, İnegöl havalisinde bulunan askerlerin hemen hemen tamamının köylerine döndükleri ve Yunanlıların, köyleri işgal sahasında bulunan askerlere vesika vererek serbest bıraktıkları anlatılıyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, G:56, B:56-aaa).

¹³⁷ Bugün Eskişehir’e bağlı bir köydür.

Firar olaylarının artmasında, Yunanlılar tarafından gerçekleştirilen etkili propaganda faaliyetlerinin yanı sıra bölge halkının iktisadi bazı kaygılarının¹³⁸ da önemli bir sebep teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Bilecik Tetkik Heyeti Müdürü bu durumu, “Sakarya ve Bilecik havalisindeki köylerin ekseriyeti sebze ve yemişçilik ile iştilal ettiklerinden daima Eskişehir’e gidip gelmektedirler. Bu köyler halkının mücadeleye muhalefetlerinin temel nedeni ticaretlerinin sekteye uğraması ve bu nedenle askere gitmemeleridir (ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, 56aa). Bu sözler durumu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. Benzer şekilde İnegöl’de¹³⁹ de askerlik çağında olan erkek nüfusun askere davet edilmesi üzerine kazada zirai üretimin azalması ve çetelerin eşkıyalık faaliyetleri, bunların yol açtığı açlık ve yokluk (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:567, G:82, B:82–2) firar olaylarına ve Bilecik bölgesi halkının askere gitmemesine neden olmuştur.

Bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak ve insanları mücadeleye dâhil edebilmek için yetkililer çeşitli yöntemler kullanmaya başladı. Bunlardan biri firar eden askerlerin ailelerinin alıkonulmasıydı. Söğüt ve çevresindeki köylerde meydana gelen firar olaylarını engellemek için Bilecik’teki mahalli idareciler köy ve mahalle muhtarlıklarına talimat vererek firari askerlerin ailelerinin hazırlanmasını, firarilerin askerlikleri boyunca ailelerinin Adana, Konya bölgesine sürgüne gideceklerini bildirmişti. Bu tehdit bir bakıma başarılı olmuş ve birçok köy ve mahalleden firariler kıtalara gelerek teslim olmuştu. Teslim olan askerlere iyi muamele yapılması sonrası bu tavır birçok köy ve kasabada duyulmuş ve firari sayısı azalmıştı (Akbaş, 2011:65–66).

Askerliğe katılımı sağlamak için daha sert tedbirler de uygulanabiliyordu. Firar edenlerin kurşuna dizileceğinin ilan edilmesi çok caydırıcı olabiliyordu. Örnek olarak

¹³⁸ Umuru İktisat Vekili Mahmut Celal tarafından mecliste yapılan konuşma aslında Batı Anadolu cephesindeki genel durumu bütün açıklığıyla gözler önüne seriyordu. Celal Bey konuşmasında ‘geçen ilkbahar döneminde özellikle batı cephesinde gerek düşmanın ve gerek çetelerin tecavüzüne uğrayan köylerde çiftçinin zahire ve hayvanatının kısmen imha edilip, yakıldığı ve kısmen düşman tarafından alınıp götürüldüğü ve binaenaleyh bazı mahallerde köylülerin tohumluk değil yiyecek zahireden ve çift hayvanından ve hatta bir meskenden bile mahrum ve eli böğründe kaldığı ve şu halde bunlara yardım ve muavenet edilmezse ziraat icrası mümkün olamayacağı ve gelecek sene için büyük bir sefaletin baş göstererek bir takım köylerin mahrumiyet saikasıyla başka yerlere dağılıp hicret etmeğe mecbur olacakları ve hatta hayatlarını bile muhafaza edemeyecekleri anlaşılmaktadır’ (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 29.12.1336:72–73) demekteydi. Celal Bey’in konuşmasından da anlaşıldığı gibi yaşanan bu olumsuzluklar ebetteki bölge halklarının Milli Mücadeleye olan desteklerini etkileyecekti.

¹³⁹ 8 Kanunuevvel 1920, Çetelerin tahribatı hakkında ait oldukları kumandanlıklara tebligat-ı lazimesi ifa edilmek üzere, evvel emirde İnegöl kazasında icra-i tahribat eylediği, İnegöl kazası kaymakamlığı tarafından haber verilen Rıza Bey çetelerinin bölgede ne gibi tahribatta bulduklarının vaka tasrihi suretiyle açıklanarak işar buyrulmasını rica ederim efendim (ATASE İSH, K:567, G:82, B:82–1), denilerek bölgede yaşanan asayişsizliğin sebebi sorulmuştu.

Batı cephesinin komutası, menzil hat komutanı Binbaşı Mehmet Bey ve Jandarma Taburları binbaşısı Ali Tevfik Bey'in üzerindeydi. Bunlar Çukurhisar'da konuşlanmıştı. Bu dönemde Bilecik ve çevresinde cepheden firarlar da artmaya başlamıştı. Cepheden kaçan bu firariler asker ve ahalinin maneviyatını “*Düşman geliyor*” diye bozuyordu. Bu sebeple bir kısım firariler yol üzerinde kurşuna diziliyor bir kısmı ise önce Çukurhisar'a oradan da trenle Eskişehir'e sevk ediliyordu (Akbaş, 2011:80–82). Firar eden bu askerlerin öldürülerek cezalandırılması milli mücadele için bir kayıptı¹⁴⁰. Bu amaçla Bilecik ve çevresinde yakalanan firarilerden faydalanmak adına Binbaşı Mehmet ve Tahir Beyler kendi aralarında bir plan yapmışlardı. Bu plan şöyle işleyecekti:

Bilecik ve köylerinden toplanan ve Çukurhisar'da bulunan 200 kadar firari kurşuna dizilmek üzere alana toplanmıştı. Bütün ahali de meydana gelerek bu olayı izlemekteydi. Köy imamı firarilere, Müslüman gitmeleri için, tövbe istiğfar etmelerini yüksek sesle bağırdı. Bir anda tövbe istiğfarlar ortalığı kaplamıştı. Bu sırada firariler bağışıyorlar, ben bilmem nereden bilmem kim oğlu bilmem kimim. Ne olur babama mektup yazın oğlunuz Çukurhisar'da öldü diye haber verin diye bağışıyorlardı. Bu arada Binbaşı Mehmet Bey alana gelerek düşman topraklarımızı işgal ediyor. Türk askeri düşmandan cesurdur. Fakat bunlar cepheden kaçıyorlar, arkadaşlarını cephede yalnız bırakıyorlar. Cephede ölenler şehit, sağ kalanlar gazi olacaktır. Şimdi bunları burada vurdurup etlerini köpeklere verdireceğim... dedi. Bunun üzerine jandarmalara silah doldur emrini verdi mekanizmalar şakırdıyordu. Tam bu sırada Tahir Bey, Binbaşı Mehmet Bey'e dönerek bunları bana bağışla bunlar bir hata yapmışlardır, inanıyorum ve bunlara kefilim ki, cepheye dönerlerse birer aslan kesileceklerdir, dedi. Bunu cesaret alan köyün yaşlıları da Mehmet Bey'in yanına gelerek, aflarını talep ediyor hatta yalvarıyorlardı. Mehmet Bey, firarilere şöyle bir baktı, hepsi ne olur diye gözüne bakıyorlardı. Sonra peki siz kefilseniz ben de affedebilirim, dedi. Bu söz üzerine firariler sevinç çılgınlıkları atıyorlar bir taraftan da bölgede bulunan halk ile birlikte

¹⁴⁰ Asker firarisi olduğu için Hıyaneti vataniye suçuyla yargılanıp idam cezasına çarptırılan suçlulardan bir kısmının cezasını idamdan 15 yıl hapse çevrilmesine dair mecliste yapılan oylamada, Bilecik mebuslarından Mustafa Kemal Bey, Halil Bey ve Osmanoğlu Hamdi Bey ret oyu kullanmışlardı. Ancak 170 kişinin katıldığı oylama sonucunda 110 mebus kabul oyu kullanarak Bilecik mebuslarının ret oyu kullanmalarına rağmen bu kişilerin cezalarının 15 yıl hapis cezasına çevrilmesi oyçokluğu ile kabul edilmişti. Hiç şüphesiz Bilecik mebuslarının ret oyu kullanmasında ki en önemli sebep kendi seçim bölgelerinde şahit olduğu olaylardan kaynaklanmaktaydı (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 29 Temmuz 1922:65–66).

ağlıyorlardı. Böylelikle Binbaşı Mehmet Bey'in yapmış olduğu bu plan başarıya ulaşmış ve bu olayın çevrede duyulması üzerine Bilecik ve çevresindeki firari olayları tekrardan azalmıştı (Akbaş, 2011:83–84). Ancak bu durum uzun sürmeyecekti. Nitekim Bursa'nın işgali sonrası Yunan kuvvetlerinin İnegöl ve Yenişehir'i işgal etmesi ve Bilecik için tehlike oluşturmaya başlaması ile birlikte firari olayları yeniden artmaya başlayacaktı.

Firariler hakkında mecliste söz alan Konya Mebusu Vehbi Bey de 5 Temmuz 1920 tarihinde yaptığı konuşmada şöyle söylüyordu: Ordudaki firarı arkadaşlarımızın hepsi biliyor. Konya'dan iki yüz kişi bindiriyorlar Karahisar'a ancak otuz kişi ulaşabiliyor. Üç yüz kişilik bir asker kafilesi üç gün sonra yüz elli kişiye iniyor. Eğer bu işe bir ay zarfında çare bulunmayacak olursa çok fena bir netice ile sonuçlanacağı muhakkaktır. Kış da geliyor. Bu halin esbap ve avamili yalnız zabitanada değil. Zabitanı tasfiye etmeli, fakat askeri de iyi sıkıştırmalı. Düşman askerinin kuvvei maneviyesi bizimkinden daha düşüktür. Efradı arasındaki ademi tesanüt bizimkinden fazla. Her gün düşman içinden gelip geçen arabacılar, yolcular ve saireden alınan malûmata göre düşmanın kuvvei maneviyesi bizimkinden dûn. Bu böyle ve muhakkak. Sureti kafiyede böyledir, iki kere iki dört eder gibi. Fakat onların zabitanı ciddiyetle ve kendi vatanlarına hizmet edecek bir surette çalışıyorlar ve hakikaten ciddiyetle çalışıyorlar (TBMM GCZ. C.1, 5 Temmuz, 1920:87) demektedir.

Bununla birlikte Meclisin 5 Temmuz 1920 tarihindeki gizli oturumunda söz alan bir diğer mebus (Karahisar) Mehmet Şükrü Bey de, "Vatanın menfaati gibi külfeti de müşterektir. Zenginler Kuva-yı Milliye namı altında toplanarak halka, ahaliye, köylüye vergiler koyarak halkı bezdirmiştir. Köylü; *Zenginler kesesini dolduruyor* diyor. Yahut Müdafaa-i Milliye de bulunan adamlar birer birer suretle tarafını bularak askerlikten kaçıyor diyor. Bu defa dairei intihabiyemde edindiğim malumata istinaden arz ediyorum: 1500 kişiden yalnız 150 kişi kalmıştır bu da on günde" (TBMM GCZ. C.1, 5 Temmuz, 1920:88) diyerek meclisten bu konuda yardım istiyordu.

Mehmet Şükrü Bey'in de ifade ettiği gibi firar olayları yurt genelinde gerçekten çok artmıştı. Özellikle Batı Anadolu'nun seferberlik ilan edilen birçok bölgesinde benzer olaylar görülmekteydi. Yunan birliklerinin Bursa ve çevresini işgal ederek bölgede konuşlanması üzerine bölgenin savunulması amacıyla Bilecik ve çevresinden

oluşturulan alayın birinci taburu bin mevcutla Bilecik'ten hareket etmiş ancak, Bursa'ya elli mevcutla varabilmişti. Neferler, Bilecik-Bursa arasında firar etmişlerdi. İkinci tabur da aynı akıbete uğramıştı (Cebesoy, 2000:390). Ayrıca Ankara Hükümetinin ilk celbiyle Kütahya'dan gelen birçok asker Çerkez Ethem'in Kuvayi Seyyaresine katılmıştı. Bunun yanında 11 Eylül 1920 tarihinde Geyve ve Havalisi ve İkinci Alay Kumandanı Niyazi imzalı gönderilen telgrafta;

“Alayımızın ikinci taburunu teşkil eden Söğüt taburundan iki gece zarfında 60 er firar etmiştir. Bu gidişle birkaç güne kadar hiçbir nefer kalmayacağı gibi, Söğüt taburu namında ordunun parlak sahifesinden ziyade bir leke bırakmış olacaklardır. Söğüt'ün şanlı geçmişini, kahraman ruhunu yaralayacağından, vazife-i vataniyelerini alçakça terk ederek firar eden askerlerin layık oldukları cezaları görmeye bu mübarek vatan toprağının hakiki evlatları müsterih olabilir. Söğüt ahalisi bu lekeyi bu meşum hatayı silmelidir. Bunun için her türlü teşebbüs ve takibat-ı şedide de bulunulması herhalde birkaç gün zarfında derdestleri ve süratle yakalanması ehemmiyetle mercudur.” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:20, B:20-47)

denilerek bu tür firar olaylarının bölgede yaşanmaması için Ankara hükümetinden önlem alınması istenmekteydi.

Bu sebeple Ankara hükümeti özellikle Batı cephesinde yaşanan firari olaylarını engellemek amacıyla İstiklal Mahkemelerini kurmak zorunda kaldı¹⁴¹. 18 Eylül 1920 tarihinde 14 bölgeye ayrılan bu İstiklal Mahkemeleri Bilecik'te de kurulmuştu (TBMM ZC. C.4, D.1, İç.1, 18.09.1336:192). İstiklal Mahkemeleri cephedeki firar olaylarında büyük bir azalmanın olmasını sağlamış, ancak yine de tam anlamıyla bitirememişti. Bu sebeple Meclis bu olaydan yaklaşık 1 ay sonra yeni bir çözüm yolu üretmek zorunda kalacaktı.

Türk Milli Mücadele hareketini sürdürebilmek için büyük bir finans kaynağına ihtiyaç vardı. Ankara'nın Milli Mücadeleyi sürdürmesi bu sebeple çokta kolay değildi. Askerin

¹⁴¹ Yurt genelinde kurulan İstiklal Mahkemeleri şu şekildeydi:

Livalar:

Eskişehir İstiklâl Mahkemesi: Eskişehir, İzmit, Bursa, Bilecik, Kütahya.

Kastamonu İstiklâl Mahkemesi : Kastamonu, Bolu, Zonguldak, Kengiri, Sinob.

Ankara İstiklâl Mahkemesi : Ankara, Kırşehir, Yozgad, Çorum.

Konya İstiklâl Mahkemesi : Konya, Karahisarı Sahip, Aksaray.

İsparta İstiklâl Mahkemesi : İsparta, Burdur, Antalya, • Denizli, Aydın, Menteşe.

Pozantı İstiklâl Mahkemesi : Adana, Kozan, Niğde, Kayseri, İçel.

Sivas İstiklâl Mahkemesi : Sivas, Tokad, Amasya, Samsun, Ordu.

Trabzon İstiklâl Mahkemesi : Trabzon, Lâzistan, Giresun, Gümüşane, Karahisarı Şarkı,

Erzincan, Erzurum, Bayazıt.

Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi : Diyarbakir, Mardin, Siird, Bitlis, Van, Muş, Hakkâri, Genç,

Ergani, Siverek.

Elâziz İstiklâl Mahkemesi : (Gayri mevcut) Elâziz, Malatya, Maraş, Ayıntab, Cebelibereket,

Urfa. (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 08.01.1337:216).

cephedeki durumu ise gerçekten kötüydü. Anadolu’da ise büyük bir maddi sıkıntı hâkimdi. Türk halkı Milli Mücadele esnasında gerekeni yapmış ve kendi bölgesindeki Kuva-yı Milliye teşkilatlarının ihtiyaçlarını elinden geldiğince karşılamaya çalışmıştı. Ancak yine de yeterli olmamıştı. Özellikle düzenli orduya geçiş sonrasında ordunun sayısı artmış ve buna paralel büyük bir orduyu beslemek ve giydirmek için yeni kaynak bulma zorunluluğu doğmuştu. Bu sebeple askerinin ihtiyaçlarını karşılamak, savaşı sürdürebilmek ve firar olaylarını avantaja dönüştürebilmek adına TBMM’de Bedelli Nakdi¹⁴², bugünkü adıyla bedelli askerlik kanununu çıkarmak zorunda kalmıştı. (TBMM ZC. C.3, D.1, İct.1, 02.09. 1336: 490–497). Böylelikle askere gitmek istemeyen kişilerden para alınmış ve kısmi de olsa asker kaçakları engellenmeye çalışılmıştı. Ancak Yunanlıların Bursa’yı işgali ve Bilecik’e bağlı olan İnegöl ve Yenişehir’i işgal etmesi sonrası Yunanlılarla birlikte bölgeye gelen yerli Rum ve Ermeniler halkın mallarını gasp etmeye başlamış, can ve namus güvenliği en büyük sorun haline gelmişti. İnsanlar yaklaşmakta olan Yunan tehlikesinden oldukça korkmaktaydı. Bölgeden İstanbul’a yapılan birçok şikâyete karşılık, İstanbul’un elinden gelen bir şey yoktu (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35). Bu sebeple bu dönemde de Bilecik ve çevresinde firar olayları yeniden artış gösterdi. Ancak Bilecik halkı bu olaylara şiddetle karşı çıkmıştı. 23 Eylül 1920 tarihinde müdafaada ısrar edilmesine dair TBMM’ye İnönü Belediye riyasetinden ve Bozüyük’ten bir telgraf çekiliyordu. Telgrafta;

“Ankara’da BMM Riyaseti Celilesine

Nahiyeyi teşkil eden on sekiz pare köyün ulema ve eşrafından yüz kadar zat dünkü gün merkezi nahiyede İctima ederek İngiliz teşvikiyle Yunan hunharının vatanımız, milletimiz, hakkında icrayı fecaat ve şenaat ettiği bir sırada cepheden firar etmekten utanmayan efradı ve bunlara tesahup edenleri bir Yunanlı kadar düşman tanımakla beraber bu kabil firarileri sopa ile öldürmeye ve firara, civar kazalarda iştirak eden olursa onlarla selamlaşmamaya karar verdik. Bu kararımızın ordudaki evlâlarımıza iblağıyle beraber biz İhtiyarların da gönüllü olarak hareket etmek üzere bulunduğumuzu arz eyleriz.

İnönü Belediye Reisi Ulemadan, Himmet Ahmet Hamdi, Ulemadan Eşraftan Ahmet Ali Rıza, Eşraftan Halil” (TBMM ZC. C.4, D.1, İç.1, 23.09.1336:289)

denilmekteydi. Görüldüğü gibi Bilecik halkı artık bıçağın kemiğe dayandığını anlamıştı. Yaşlısı genci Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Batı Cephesinin yeni karargâhında

¹⁴² Bilecik mebuslarından Mustafa Kemal Bey Müslümanlardan bedeli nakdi ahzini kabul ederken bir diğer Bilecik mebusu olan Halil Bey bu kanunu kabul etmemiş ancak kanun mecliste kabul edilmişti (TBMM ZC. C.5, D.1, İç.1, 25.10.1336:195).

bundan sonraki süreçte gerekeni yapacaktı. Bölge halkının Bilecik ve çevresinde yapacağı fedakârlıklar ilerleyen bölümde ayrıntılı bir şekilde verilecektir.

Bütün bu anlatılanların ışığında Bilecik ve çevresinde yaşanan firar olaylarının değişik nedenleri olmakla birlikte temel sebebinin başlangıçta ekonomik kaynaklı olduğunu görüyoruz. Toprağını ekmek ve geçimini sağlamaktan başka düşüncesi olmayan bölge halkı kimi zaman cepheye gitmemişti. Çünkü cepheye gitmek demek ahalinin tarlasının ekilmemesi anlamına geliyordu. Bu durumda köylü aç kalacaktı. Bölge halkının böyle bir düşünceye sahip olmasındaki en önemli sebep de Yunanlıların Türk halkına kötü muamele yapmayacağı şeklindeki propagandalardı. Buna göre, Yunanlılar zarar veremezdi, Türk halkı ile iyi geçinmek ve şikâyeteye meydan vermemek noktasında Yunan Subaylarının hükümetlerinden ve din adamlarından sıkı ve kesin talimat aldıkları anlayışı vardı (Devecioğlu, 1993:1). Gerçekten de Yunan askerine Anadolu'ya ilk girişleri sırasında nasıl hareket etmesi gerektiği yönünde bir emir verilmişti. Bu emre göre Yunan adaletini bölgede bulunan Türk halkına gösterecek ve halka kötü muamele edilmeyecekti. Yunanlıların böyle bir politika takip etmelerindeki sebep ise işgal ettikleri bölgede kalıcı olacaklarını düşündükleri için herhangi bir karışıklığa meydan vermek istemiyorlardı. Ancak az önce ifade ettiğimiz gibi Bursa'nın işgal hadisesi sonrası durum değişecekti. Temmuz 1920 tarihinden sonra ise bölgede yaşanan firar olaylarının Yunan ordusunun bölgeye yaklaşması korkusuyla yapıldığını söyleyebiliriz. Fakat Bilecik halkı bu duruma da gereken hassasiyeti göstermesini bilmiştir.

4.4. Ankara-İstanbul Yakınlaşması ve Bilecik Görüşmesi

Ankara'nın gün geçtikçe kuvvetlenmesi ve milli ruhun bütün Anadolu'ya yayılmaya başlaması neticesinde (İ.A. Atatürk Maddesi, C.I, 752) İngilizler bir barış taarruzuna geçtiler. İtilaf devletlerinin bu kararı almasında Fransa ve İtalyan hükümetlerinin önemli bir etkisi olmuş ve İngiltere ikna edilmişti. 20 Ağustos 1920 tarihinde Fransızlar, Büyükelçi Fleuriau aracılığıyla Ankara Hükümeti ile ittifak için İstanbul'dan bir heyet gönderilmesi noktasında İngiliz generali Lord Curzon'a bir teklifte bulunmuştu. Fransızlar silahlı mücadele yerine TBMM ile barışçı yollardan sorunun çözülmesi gerektiği düşüncesindeydi. Lord Curzon da İstanbul ile Ankara arasında ilişkiler düzelmez ise bir heyet gönderilmesini planlıyordu (Yaman, 1994:2757). İtilaf Yüksek Komiserleri, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının halkı kandırdıkları konusunda bir

propaganda yapılmasını istemiş ve bu amaçla Anadolu'ya gidecek olan heyetin ahali ile temasa geçip onları etkilemesini ve Mustafa Kemal aleyhine örgütlemesini önermişti. Bununla birlikte Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin başarılarının anlatılıp, şayet Mustafa Kemal ve yanındakiler bu şekilde isyan etmeye devam ederse Yunanlıların birliklerini yeniden harekete geçirebileceği endişesini ve bu kez İstanbul'un, hatta tüm Anadolu'nun yitirilmesi ihtimali üzerinde telkinlerde bulunulmasını istiyordu. Bunun yanında Sevr Antlaşmasının kabul edilmesi durumunda askere alma işleminin son bulacağı ve artık cephede savaş olmayacağı şeklindeki iyi haberlerinde halka iletilmesini istiyordu. Ayrıca İtilaf Yüksek Komiserleri Bilecik'e Mustafa Kemal ile görüşmeye gidecek olan heyetin bir başarı sağlamayacağını da bilmekteydi. Ancak kurulun en azından milli mücadeleler arasında ayrılık tohumları ekebilme ihtimali vardı. 24 Eylül'de İstanbul'da toplanan İtilaf Yüksek Komiserleri Anadolu'ya bir kurulun gönderilmesi noktasında fikir birliğine vardılar. Daha fazla şiddete başvurmadan son bir kez barışçı yollardan çözüm arayışı içine girdiler (Sonyel, 1991:110–112).

Bunun üzerine İngilizler Ankara hükümeti ile İstanbul hükümeti arasındaki buzları eritmek amacıyla harekete geçti. Ankara hükümeti ile anlaşma zemini oluşturmak ve bir bakıma ölü doğan Sevr'i Ankara'ya kabul ettirmek için çalışmalara başlandı. TBMM'nin İstanbul hükümetine karşı olan güvenini kazanmasını sağlamak amacıyla ilk adım olarak Damat Ferit Paşa Kabinesi yerine Tefik Paşa Kabinesi iş başına getirildi (Yavuz, 1994:102; Sofuoğlu, 1993:551–552; Yaman, 1994:2758). Ardından Anadolu'ya gidecek heyet ile İngiltere 15 Ekim 1920 tarihinde görüşerek mali yardım ve Sevr Antlaşmasının onaylanması konularında görüştü. Tefik Paşa Anadolu ile ilişkilerin yatıştırılması ve İstanbul-Ankara ikiliğinin ortadan kaldırılmasını sağlayacaktı (Atay, 2004:301). Ahmet İzzet Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile irtibata geçerek Anadolu'da bir görüşme¹⁴³ talebinde bulundu. Böylelikle temaslara başlanmış oldu (Nutuk, C.II, 2000:505-506). Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadelenin başlangıcından

¹⁴³ 6 Mart 1922 tarihinde Dışişleri Bakanı olan Mahmud Celal Bey meclisteki konuşmasında Bilecik görüşmelerini anlatırken, 23 Kasım 1920 tarihinde temasa tavassut eden zat vasıtasıyla İzzet Paşa tarafından görüşmek üzere İstanbul'da Anadolu'ya bir heyet gönderilmesine müsaade etmemiz talep olundu. 26 Kasım 1920 tarihinde yazılan bir cevap ile kendisinin ve Salih Paşanın dâhil bulunmaları şartıyla heyetle en seri ve sehil olarak Bilecik'te mülakat mümkün olduğu tebliğ edildi (TBMM GCZ. C.18, D.1, İç.3, 06.03.1338:61), demektedir.

beri İstanbul Hükümeti ile Anadolu'daki milli direnişi birleştirmek niyetinde idi¹⁴⁴. Bu sebeple yapılacak görüşme teklifini reddetmeyerek, 5 Aralık 1920 tarihinde bugünkü Bilecik istasyon binasında yapılacak olan bu görüşmeyi kabul etmiştir (Nutuk, C.II, 2000:510).

“Zat-ı Devletleri ve Salih Paşa Hazretleri'nin de katılmaları gerekli olan heyetle en kolay ve çabuk olarak Bilecik'te buluşmak mümkündür. İstanbul'dan ya Sapanca'ya kadar tren ve oradan otomobille veyahut da deniz yoluyla ve oradan yine otomobille Bilecik'e teşrif buyurulabilir. Bu yollar üzerinde şimdiden gerekenlere tebligat yapılmıştır. Yolculuğun Aralık ayının ikisine kadar Bilecik'te bulunacak şekilde ayarlanmasına ve İstanbul'dan hangi tarihte hangi yolla hareket edileceğinin şimdiye kadar kullanılan vasıta ile Zonguldak'a bildirilmesini rica ederim. Yolculuğun mümkün olduğu kadar gösterişsiz yapılması hatırlatma kabilinden arz olunur 25/26.11.1920”

Fransız ve İtalyanların telkinleri işe yaramış ve İstanbul'dan bir heyet gönderilmesi fikrine İngilizler de müsaade etmişti. Buna rağmen İngilizler Sevr Antlaşmasının maddelerinin değiştirilmesinden yana değildi. Hal böyle olunca da Ahmet İzzet Paşa bir sonuç çıkmayacağını bilmesine rağmen bir bakıma *“her şeyi şansa bırakarak Anadolu'ya gitme kararı aldı”* (Sofuoğlu, 1993:551–552; Yaman, 1994:2758). Yapılacak bir şey yoktu. İtilaf Devletleri böyle istiyordu ve oldu. Şimdi sıra İstanbul adına görüşmelere gidecek heyetin belirlenmesine ve Bilecik'e gidilmesine geldi.

Acaba neden görüşmeler için Bilecik seçilmişti? Mustafa Kemal 25–26 Kasım 1920 tarihli telgrafında; *“En kolay ve çabuk olarak Bilecik'te buluşmak mümkündür.*

¹⁴⁴ Meclis'in gizli oturumunda Mustafa Kemal Bilecik'te gerçekleşecek olan bu görüşmenin seyrini şu şekilde anlatıyordu: Doğrudan doğruya, bilvasıta bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasıta orada yine mülakat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falana düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dahilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kastetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar bulunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbabı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı birçok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazarı dikkate alarak bu temas tarikini reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü öteden beri garpten hiçbir şey görmedik. Rus Hükümeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisyle iştigal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda müteredit bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faydeli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Halbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek yer arıyormuşuz. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, dedik. Bu Rusya'da anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silâh, cephaneye ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyette Bilecik'e gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için - bunun için değil - belki bilen arkadaşlar vardır. Gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehir'e gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim (TBMM GCZ. C.1, 25 Eylül, 1920:137).

İstanbul'dan ya Sapanca'ya kadar tren ve oradan otomobille veyahut da deniz yoluyla ve oradan yine otomobille Bilecik'e teşrif buyrulabilir" diyordu. Bilecik İstanbul ile Anadolu arasındaki her türlü ulaşım ve haberleşmenin sağlandığı önemli güzergâhlardan biriydi. Dolayısıyla hem İstanbul'dan gelecek heyet, hem de Ankara'dan gelecek heyet için ulaşım konusunda son derece cazip bir konumdaydı. İkincisi, Yunan ordusunun Bursa ve çevresini işgal etmesi üzerine Bursa'da tutunamayan Türk birlikleri dağılmış ve Batı cephesi kumandanlığı bölgeye gelerek yeni savunma cephesini Bilecik ve çevresinde kurmuştu. Bu sebeple bu bölge Türk birlikleri tarafından kontrol edilmekteydi. Dolayısıyla Bilecik ve çevresinde güvenlik noktasında herhangi bir sorun yoktu. Mustafa Kemal bu nedenlerden dolayı Bilecik İstasyonu'nu görüşmeler için en uygun yer olarak görmüş ve bu karara varmış olabilir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Yunanlıların Anadolu'nun içlerine bir taarruz hazırlığında olduğundan haberdar olduğu için Temmuz-Ağustos ayında, yanında bir heyetle Batı cephesinin yeni karargâhı olan Bilecik ve çevresindeki durumu görmek amacıyla bir keşif gezisi yapmış ve bölge hakkında geniş incelemeler yapma fırsatı bulmuştu¹⁴⁵. Bütün bu ihtimaller Mustafa Kemal'e görüşmeler için Bilecik'i işaret etmiş olabilirdi. Sonuçta görüşmeler için Bilecik seçilmişti ve burada yapılacaktı.

Yunan kuvvetlerinin 6 Ocak 1921 tarihinde başlatacağı taarruzun hemen öncesinde bir bakıma son ikaz niteliği taşıyan Bilecik'teki görüşme bu sebeple Osmanlı basını tarafından yakından takip edilmiş ve basında geniş yer bulmuştu. Son ikaz diyoruz çünkü bu görüşmenin olumlu veya olumsuz sonuçlanması durumuna göre İtilaf Devletleri bundan sonraki hareket planlarını belirleyeceklerdi. Nitekim *Akşam* gazetesinin "*Mustafa Kemal Bab-ı Ali ile itilaf etmeden İngiltere kendisiyle müzakere etmeyecek*" başlığıyla verdiği haberde,

"Mr. Lloyd George'un avam kamarasında pek mühim beyanâtı: "Hepimiz Anadolu'da Sulh ve Sükânın takviyesini arzu ediyoruz. Bundan dolayı Türkler ile akıl ve mantık dairesinde müzakereye girişmeliyiz. Fakat asi Mustafa Kemal Bab-ı Aliyle itilaf etmeden kendisi ile müzakere etmemiz mümkün değildir" (Akşam, 26 Aralık 1920:1)

denilerek Mustafa Kemal uyarılmıştı. Bunun yanında *İkdam* gazetesi de "*Şark Meselesi ve Anadolu Müzakeresi*" başlığıyla *Bosphorus* gazetesinden aldığı bir makaleyi gazete

¹⁴⁵ Bursa'nın işgali sonrasında Bilecik ve çevresinde durum başlığında Mustafa Kemal ve yanında bulunan Heyetin Bilecik ve çevresindeki incelemeleri hususunda geniş bilgi verdiğimiz için burada ayrıca ifade edilmemiştir. Ayrıca bu seyahat ile ilgili geniş bilgi için bkz. (TBMM ZC. C.3, D.1, İct.1, 09.08. 1336:149-155).

sütunlarına taşıyarak *Müttefikler yeni siyasetlerinin hududunu tespit etmeden evvel Anadolu ile İstanbul arasındaki görüşmelerin ihtimal ki neticesini beklemek isteyeceklerdir. Bu nedenle İstanbul'un Anadolu ile anlaşıp anlaşmamasına göre İtilaf devletlerinin vaziyeti değişebilir* (İkdam, 9 Aralık 1920:1) denilerek daha görüşmeler öncesinde Mustafa Kemal ve Ankara'daki Milli Mücadeleciler baskı altına alınmaya çalışılmıştı. Zaten İtilaf Devletleri İstanbul'dan Bilecik'e görüşmelere gidecek olan heyete, Anadolu'daki Yunan kuvvetlerinin başarılarının anlatılıp, şayet Mustafa Kemal ve yanındakiler bu şekilde isyan etmeye devam ederse Yunanlıların birliklerini yeniden harekete geçirebileceği endişesini ve bu kez İstanbul'un, hatta tüm Anadolu'nun yitirilmesi ihtimali üzerinde telkinlerde bulunulmasını istemişti (Sonyel, 1991:110). Görüldüğü gibi Mustafa Kemal ve arkadaşları bundan sonra olacakların tek sorumlusu gibi gösterilmiş ve Türk halkının gözünden düşürülmeye çalışılmıştı.

Görüşmeler öncesinde bu uyarılar yapılmasına rağmen İstanbul Heyeti ile Ankara Hükümeti arasında Bilecik'te görüşmelerin yapılması kararı alınmış ve heyet üyeleri belli olmuştu. Bu amaçla 3 Aralık 1920 tarihli *Vakit* gazetesinin ilk sayfasından verilen haberde,

“Heyet suret-i katiyede teşkil etmiş ve bugün Anadolu'ya doğru hareket edecektir. Heyet, Dâhiliye Nazırı İzzet Paşa Hazretlerinin riyaseti altında, Bahriye Nazırı Salih Paşa, Ziraat ve Ticaret Nazırı Hüseyin Kazım, Berlin müşiri Cevat Paşa, Hukuk müşaviri Münir Beylerle, Rasathaneyi-i Amire Müdürü Fatin Efendiden oluşmaktadır” (Vakit, 3 Aralık 1920:1),

denilerek, Bilecik'e gidecek olan heyetin kimlerden oluşacağı bildiriliyordu. Aksüt de heyetin Bilecik'e gelişini şu şekilde anlatmıştı:

“Heyet Aralık 1920'nin ilk günlerinde İngilizlerin hazırladıkları özel bir trenle Haydarpaşa'dan hareket etti. Debdebesinden vazgeçemeyen İzzet Paşa, Ankara'ya gitmek ve orada dolaşmak için kendi otomobiliyle birlikte heyete mahsus diğer otomobilleri de yanlarına almış, fakat otomobiller daha Sapanca yolunda çamura saplanıp kalınca, İzzet paşa arkadaşlarını orada bırakıp kendisi de bir süvariden aldığı atla Bilecik yolunu tutmuştu. Heyet azası ise bu davranıştan duyduğu teessür içinde oradan geçen bir öküz arabasına binerek ancak Geyve'ye kadar varabilmiş ve oradan da çileli bir yolculukla Bilecik'e gelmişlerdi” (Aksüt, 1952:1475).

Aksüt'ün ifadesine göre heyetin İstanbul-Bilecik yolculuğu çok zor şartlarda gerçekleşmişti. Ancak bütün bunlara rağmen heyet Bilecik'e ulaşmayı başarmıştı.

İstanbul Hükümeti ile yapılacak görüşmeler öncesinde Ankara'da ise soğuk rüzgârlar esmekteydi. Çerkez Ethem ile İsmet Bey arasındaki çekişme büyük bir sorunu beraberinde getirecekti. Ancak Yaşanan bütün olumsuzluklara rağmen Mustafa Kemal, Albay İsmet ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey tarafından oluşan heyet ile

İstanbul'dan gelen heyet 5 Aralık 1920 günü Bilecik Garındaki binada buluştu (Akşin, 1997:17; İ.A. Atatürk Maddesi, C.I, :752).

Mustafa Kemal Paşa, Bilecik İstasyonu'na ulaştığında istasyonu dolduran halkı selamlayıp, İstanbul heyeti azalarıyla tek tek tanıştıktan sonra toplantı için hazırlanan istasyonun bir odasına geçti. Fakat İstanbul heyeti o ana kadar konuyla ilgili olarak neyi konuşacaklarını, hangi mesele üzerinde müzakere edileceğini kendi aralarında görüşüp karara bağlamış değildi. Uzun bir sessizlikten sonra söze başlayan İzzet Paşa Mondros Mütarekesi'nden, mütareke şartlarından, kendisi sadaretle iken bu şartlara uyulduysa da istifasından sonra İşgal Devletleri'nin şartlara uymadıklarından uzunca söz ettikten sonra “Yunanlılar, artık Anadolu'da barınamazlar; çekip gitmeleri zaruridir. İtilaf Devletleri bunu görüp takdir etmişlerdir, onun için ciddi olarak bizimle sulh yapmak arzusundadırlar” (Aksüt, 1952:1475) gibi sözler söyleyerek, İstanbul'un hâlâ daha gerçekleri idrak edemediği ya da görmezden gelerek tam bir basiretsizlik içinde olduğunu kanıtlamıştır. Hatta “İngilizler Samsun'a bir Romanya ordusu çıkaracaklar, Anadolu'nun ric'at (dönüş) hakkını kesecekler, vaziyet pek fena olacak” (Aksüt, 1952:1476) tarzındaki sözlerine karşı Mustafa Kemal Paşa istifini bozmadan şu cevabı vermiştir:

“İngilizler sizi aldatmışlardır. Safdillikle hareket etmişsiniz ve buraya kadar beyhude gelmişsiniz. Esasen söylediğiniz sözlerde de müspet bir teklif yoktur. Bizce İstanbul Hükümeti yoktur; sizinle resmî sıfatı haiz kimseler gibi değil, şahsî ve hususi bir mahiyette görüşüyorum. Dediğiniz gibi sulh zamanı gelmişse onların bizi arayıp bulacaklarında bir şüphe yoktur” (Aksüt, 1952:1476).

Bilecik görüşmesinde İstanbul Heyeti'nin düşüncesi Ankara'yı Sevr'i imzalamaya zorlamaktı: “Anadolu mücadelesi denilen şeyin müspet bir neticeye varması imkansız. (...) böyle hayal peşinde yürüyerek memleketi bütün bütün harap etmekten ve istikbali de ona göre daha karanlık tehlikelere atmaktansa mümkün olabildiği kadar iyi bir sulhle mevcudu kurtararak işin içinden çıkmak akla ve duruma daha muvafıktır. Şu halde bu heyet Ankara idarecilerine şunu demek için gelmişler: Kavgadan vazgeçelim ve mümkün olan sulhü akdedelim” (Nadi, 1955:32–33). Ahmet İzzet Paşa'ya göre, İzmir ve havalisi üzerinde Türk haklarının baki kalması ve fiilen İzmir'in Yunanlılara bırakılması, ancak bu gerçeğin bazı parlak kelimelerle süslenerek bir antlaşma yapılması tek kurtuluş ve çıkış yolu idi (Nadi, 1955:33).

Mustafa Kemal Paşa bu programsız ve maksadı ne olduğu belirsiz heyetle görüşme sırasında sözü daha fazla uzatmanın bir anlamı olmadığına karar verdikten sonra bir ara Salih Paşa'ya dönüp: “*Meclis-i Mebusan'ın uğradığı âkıbetten siz sorumlusunuz. Zira Amasya'da verdiğiniz sözde durmadınız*” diyerek görüşmeyi kesmiştir (Aksüt, 1952:1476). Salih Paşa bu söz karşısında konuşamamıştı. Çünkü Amasya Görüşmesi'nden sonra bin bir güçlükte toplanabilen Meclis-i Mebusan'ın kapatılması O'nun sadrazamlığı döneminde olmuştu.

Birkaç saat süren görüşmeler neticesinde İstanbul adına gelen heyetin Milli Mücadeleyi anlama fikrinden uzak davranışları ve İngilizlerin söylemleri ile konuşup Misak-ı Milli aleyhine olan ve Anadolu'yu esir konumuna düşürecek olan Sevr'i imzalatma uğraşları görüşmenin sonuçsuz kalmasına sebep oldu (Sofuoğlu, 1993:553). Fakat Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun gerçekleştiği, o zamanki adıyla Ertuğrul Sancağı olan Bilecik'te İstasyon binasında yapılan bu barış görüşmesinden bütün Anadolu haberdardı. Bu sebeple barış görüşmelerinin sonuçsuz kaldığı şeklinde bir haber o dönemde yeni kurulmaya başlanan düzenli ordunun moralini bozabilir ve orduda kargaşa ortamı yaratabilir düşüncesiyle Mustafa Kemal, İstanbul adına Bilecik'e gelen heyetin geri dönmesine müsaade etmeyerek Ankara'ya götürdü. Ayrıca İzzet Paşa ve yanında gelen arkadaşlarının Milli Mücadeleye inandıklarını ve bu harekete katılacakları haberini de basına duyurdu. Dolayısıyla İzzet Paşa ve arkadaşlarının alıkonulduğu¹⁴⁶ söylenebilir (Aytepe, 2004:29; Sofuoğlu, 1993:553–554).

¹⁴⁶ Olay, dönemin gazetelerinde zorla alıkoyma gibi gösterilmiştir. Ancak, Bilecik'te yapılan bu görüşmeler neticesinde Ankara Hükümeti'nin, İstanbul'dan gelen heyeti zorla alıkoyarak, Ankara'ya götürdüğü iddiası sonradan ortadan kalkmaya başlamıştır. Dönemin karikatürlerine Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Celaleddin Arif Bey'in, Ahmed İzzet Paşa'ya “*Ankara balı size tatlı geldi, bir türlü ayrılmak istemiyorsunuz*” demesi şeklinde yansıması İstanbul Heyeti'nin Ankara'dan gitmek istememesini anlatmaktadır (Okay, 2004:22-23).

BÖLÜM 5: BİLECİK ÇEVRESİNDEKİ SAVAŞLAR VE İŞGAL YILLARINDA BİLECİK

5.1. Bilecik ve Çevresindeki Muharebe ve Bilecik'in İlk İşgali (6–9 Ocak 1921)

Türk Milli Mücadele Hareketi için bir bakıma var olma mücadelesi verdiği bu muharebe öncesinde bütün batı Anadolu toprakları Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve Türk kuvvetleri Yunan kuvvetlerine karşı bu süreçte büyük bir başarı kazanamamıştı. Bunun yanında TBMM'ye karşı birçok ayaklanma çıkarılmış ve bu ayaklanmalar düzensiz Çerkez Ethem birlikleri tarafından bastırılarak tehlike önlenmişti. Ancak başarısız Gediz Taarruzu, düzensiz birlikler ile milli mücadele hareketinin başarıya ulaşamayacağını bir kez daha ortaya koyacaktı. Bu nedenle gerekli hazırlıklar yapılarak düzenli ordu kurma çalışmalarına başlandı ve Batı Cephesi Kumandanlığına İsmet Paşa getirildi. Ancak bu durum bir başka sorunu ortaya çıkaracaktı: “Çerkez Ethem Hadisesi”.

Türk Milli Mücadele Hareketinin başlangıcından itibaren bu mücadeleye büyük katkıları olan Çerkez Ethem emir komuta zincirine girmek istemeyerek, düzenli ordu kurma fikrine karşı çıkmıştı. Özellikle Batı Cephesi Kumandanlığına İsmet Paşanın atanması sonrası Kuva-yı Seyyare komutanı Çerkez Ethem ve İsmet Bey arasında yaşanan çekişmeler bu problemin asıl sebebi gibi gözükmekteydi. Bu çekişmelerden haberdar olan Mustafa Kemal'in düşüncesine göre böyle bir süreçte bu tarz çekişmeler milli mücadele hareketine büyük zarar verecekti. Bu nedenle olayı tatlılıkla çözmenin gerekliliğini düşünüyordu. Bu amaçla Mustafa Kemal Paşa, Bilecik Görüşmeleri öncesinde Ethem Bey'i Bilecik'e davet ederek burada İsmet Bey ile görüştürüp tatsızlığın giderilmesini düşünmüş ancak Ethem Bey Bilecik'teki görüşmelere gelmeyerek Kütahya'ya geçmiş ve TBMM'ye isyan etmişti. Bu durum beklenen bir şey değildi. Yunanlıların 6 Ocak 1921 tarihinde başlayacakları taarruzun hemen öncesinde yaşanan bu gelişme yeni kurulmakta olan düzenli ordu için büyük bir handikapı. Bu durumda Bilecik ve çevresindeki Türk birlikleri bir taraftan Çerkez Ethem kuvvetleri ile savaşmak zorunda kalırken bir taraftan da Yunan kuvvetlerinin fırsatı değerlendirmek amacı ile başlattığı taarruza karşı koymaya çalışacak ve iki ateş arasında kalacaktı.

Yunanlılar ise 22 Haziran'da başlattıkları taarruz neticesinde Bursa'ya kadar gelmiş ve burada bulunan Türk birliklerini Bilecik coğrafyasına kadar geri itmeyi başarmışlardı.

Bunun yanında Yunan kuvvetleri kıyı şeridinin tamamını ele geçirerek, Batı Anadolu'daki bütün limanlara hakim olmuş ve deniz yolunu kullanarak bölgeye birçok takviye kuvvet ve mühimmat sevk etmişlerdi. Bundan sonra amaç Ankara'daki Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının başlattığı direnişi bastırmaktı. Yunan ordusunun 6 Ocak tarihli bu taarruzunun amacı Bilecik'i işgal edip Eskişehir-Ankara demiryolu hattı boyunca hızlı bir şekilde hareket edecekti. Böylelikle Türk birliklerinin demiryolu ağı ile yapmış oldukları ikmal faaliyetlerinin önüne geçilecek ve Türk birlikleri ikiye ayrılacaktı. Aynı zamanda Ankara yolu da açılmış olacaktı (Öztoprak, 1989:144).

Bu amaçla öncelikle Bilecik'i alarak Eskişehir'e ulaşmak ve demiryolu hattını tamamen ele geçirmek istiyorlardı. Böylelikle savaşa son verilecek ve 19 Ocakta Paris'te toplanacak olan konferansta Sevr antlaşması yürürlüğe konulacaktı (Öztoprak, 1998:87). Bölgede hazırlıklara başlayan Yunanlılar, Anadolu'da yaşayan Rumlara çağrıda bulunarak 34 yaşına kadar olan Rumları Yunan Ordusu'nda askerlik görevine davet ederek ordusunu takviye etmeye başladı (Hâkimiyet-i Milliye, 25 Aralık 1921:2). Çerkez Ethem hadisesinin patlak vermesi ise Yunanlıların hareketine hız kazandırdı. Türk kuvvetlerinin en önemli gücü olan Kuva-yı Seyyare komutanının isyanı Yunanlılar için bulunmaz fırsattı. Bu amaçla bölgedeki Türk birlikleri hakkında bilgi edinmek amacıyla İnegöl, Yenişehir ve Bilecik'e bazı casuslar yollayarak Türk kuvvetleri hakkında istihbarat toplamaya başladı¹⁴⁷ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1041, G:32, B:32-1). Bir taraftan da şaşırtma stratejileri takip ederek Türk birliklerini yanıltmaya çalışıyordu. Nitekim 3 Ocak günü İkdâm gazetesini Yunanlıların bu oyununa düşmüş ve "Yunan ordusu geri çekilmiş midir?" başlığıyla bir haber yayınlamıştı. Haberde, Anadolu'daki Yunan ordusunun bir hücumu maruz kalma korkusu ile veya gayri ihtiyari bir tarzda bir terhis başlangıcı neticesi olarak asıl Yunan mıntukasına ve Marmara Denizi sahiline çekilmeye başladığı ifade ediliyordu (İkdâm, 3 Ocak 1921:1). Ancak Türk birlikleri Yunanlıların yaptıkları bu hareketlerin bir şaşırtma olduğunu biliyor ve bir taarruz planında olduklarını seziyordu.

¹⁴⁷ Ancak 30 Aralık 1920 tarihinde Batı Cephesi Komutanlığı tarafından gönderilen şifre telde: Düşman işgalinde bulunan köy ahalisinden bazılarının alışveriş yapmak bahanesi ile İnegöl ve Yenişehir'e gelerek düşmana casusluk yapmakta olduğunun anlaşıldığı ifade edilerek bölgedeki birlikler bu konuda uyarılmıştı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1041, G:32, B:32-1). Dolayısıyla Türkler Yunanlıların yapmış olduğu planlardan haberdardı.

Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Bey Yunanlılar ile yapılacak büyük savaşın (özellikle Bursa'nın kaybedilmesi sonrasında) Bilecik bölgesinde yapılacağını öngörmüşler ve planlarını buna göre yapmışlardı. Bilecik'in Bozüyük ilçesi yeni kurulan Batı cephesinin karargahı konumundaydı. Bu sebeple Bursa üzerinden yapılacak olan bir taarruz ihtimaline karşı Türk birlikleri burada konuşlandırılmış ve savunma hazırlıklarına başlanmıştı. 3 Ocak günü 24. Fırkadan Erkan-ı Harbiye Reisi Cemal Beye gönderilen şifrede: *“Bugün Eskişehir'den hareket eden tren 3 Ocak öğleden sonra Bilecik'teki taburun Bozüyük'e nakli için gönderilmiştir. Taburun saat dokuzda Bilecik'te hazır bulunması ve geç kalma gibi bir durumun yaşanmaması için gerekli tedbirin alınması gereklidir ”* deniliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:990, G:116, B:116-6). Anlaşılan Yunan taarruzu yaklaşmıştı ve vakit kaybına tahammül yoktu. Bunun yanında Yunan uçakları bir taraftan bölgede keşifler yaparken bir taraftan da bölgeyi bombalamaya başlamışlardı. Nitekim 4 Ocak günü Osman imzası ile Bozüyük 24. Fırka Kumandanlığına gönderilen şifrede bu durum: *“Alaturka saat 10'da bir düşman tayyaresi gelerek kasabaya iki bomba atmıştır. Birisi kasabanın şimalindeki külliyyeye diğerini kasabanın cenubundaki çayırılığa düşürmüştür. Hiçbir zayıat olmadığı ve tayyarenin Eskişehir istikametine gittiği ma'ruzdur”* (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:995, G:6, B:6-1) şeklinde anlatılmaktaydı.

Yunan taarruzundan bir gün önce¹⁴⁸ (5 Ocak günü) Cephe Komutanlığı'nca saat 17.00'de verilen emirle, 24'üncü Tümen'in Bozüyük'te bulunan kıtalarını ileri alması, Gökbayrak Taburu'nun, Yunanlıların Köprühisar istikametinde ilerlemesi halinde Pamukçaderbent istikametinde Yunan gerisine taarruz etmesi ve 3'üncü Süvari Tümeni'nin de İnönü'de toplanması istenmişti (TİH, 1999:159). Görüldüğü gibi Türk kuvvetleri bütün savunma hazırlıklarını yapmış, Yunan kuvvetlerini beklemekteydi.

Yunanlıların taarruza geçtiği 6 Ocak günü ise İkdam gazetesinde çıkan: *“Kral Konstantin'de Sevr anlaşmasını cebren tatbik ettirmek için Anadolu'da askeri harekâta devam edeceğini söylüyor”* (İkdam, 6 Ocak 1921:1), şeklindeki haber bütün gerçeği

¹⁴⁸ Yunan ordusunun ileri harekâta başlamasından bir gün önce 5 Ocak 1921 günü Batı Cephesi'nin kuzey kısmındaki Türk kuvvetlerinin durumu şu şekildeydi: *“En kuzeyde İznik doğu sırtlarında, doğudan Batı Cephesi Komutanlığı'na bağlı olmak üzere Gökbayrak Taburu. Yenişehir kesiminde, Yenişehir Dolayları Komutanlığı adı altında, bir süvari bölüğü ve bir dağ ve bir obüs takımıyla destekli 143. Piyade Alayı. İnegöl kesiminde, İnegöl Dolayları Komutanlığı adı altında, bir süvari bölüğü ve bir sahra topçu bataryasıyla destekli 126. Piyade Alayı”* (Akkılıç, 2000:357).

ortaya koyuyordu. Zaten bu saatlerde Yunan birliklerinin taarruza geçtiği haberi “çok aceledir geciktirilmesi idam sebebidir” şeklindeki 6 Ocak 1921 tarihinde Efendi Köprüsünden Batı cephesi kumandanı İsmet Bey tarafından Erkanı Harbiye riyasetine gönderilen telgrafta bildiriliyordu. Telgraftan anlaşıldığına göre, 6 Ocak sabahı Yunan kuvvetleri Bursa cephesinde Yenişehir istikametinde tarruza başlamış ve İnegöl cephesinde Doma ile Kademi arasında ateş sesleri işitilmişti. Bir süvari bölümünde Kademi'nin doğusuna doğru ilerlediği ihbar yapılmış ve bu hareketin Yunanlarla işbirliği eden asi Ethem Bey'e yardım maksadıyla yapılmış bir iş olması muhtemel olduğu tahmininde bulunulmuştu. Bununla birlikte 24. fırkanın, İncirli-Nazıfpaşa mevzilerinde üstün bir taarruza karşı azami vakit kazanacak surette kademe kademe müdafaa yapması istenmiş ve Karaköy civarlarının zaman kazanmaya çok müsait olduğuda ayrıca ifade edilmişti (ATBD, B:2268 1991:91), Bunun üzerine Erkan-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa da 6 Ocak 1921 günü Batı cephesi kumandanlığına şu telgrafi çekiyordu:

“Bu sabah 24. Fırkadan ve Afyon'daki 12. Kolordudan alınan raporlara göre, Yunanlılar Yenişehir, İnegöl ve Dumlupınar istikametlerinde ileri harekete geçmişlerdir. Bu hareketin önem derecesi henüz bilinmemektedir. Diğer taraftan 1. Kuvayi Seyyareden 50 ile 150 kişik çetelerin Eskişehir'in güneyinden Seyitgazi istikametinde ve Dumlupınar'ın batısında Sandıklı istikmetlerinden geçtikleri haber alınmıştır. Bu çetelerin sığınma veya başka bir maksat takip ettikleri henüz kesin olarak anlaşılamamıştır. 3. Süvari Fırkası namını alan İbrahim Bey Kuva-yı Seyyaresi ancak 7 Ocak sabahından itibaren İnönü'ye nakil olunabilecektir. Buna karşılık 4. Fırka birlikleri en geç bu gece yarısında yola çıkarılabiliyor. Yeni vaziyete göre bu kitalardan hangisinin daha evvel naklinin arzu edildiğinin bildirilmesini rica ederim” (ATBD, B:2271, 1991:19).

Görünen o ki Türk ordusu Yunanlıların yanında bir de Çerkez Ethem sorunu ile karşı karşıyaydı. Çerkez Ethemin isyanından haberdar olan Yunan birlikleri üç koldan taarruza başlamıştı. Yeni kurulmakta olan ve hazırlıklarını tam olarak tamamlayamayan Türk düzenli ordusu ise Yunan kuvvetleri karşısında ilk sınavını Bilecik cephesinde verecekti.

Savaşa geçmeden önce iki tarafın kuvvetleri hakkında bilgi vermek yapılacak olan savaşı anlamak açısından faydalı olacaktır. Yunan birlikleri karşısında Bilecik sınırlarındaki Türk birliklerinin durumu şu şekildeydi: “Yunan birliklerine karşı gözetleme ve örtme işlemini 24. Tümen yapmakta ve görev alanı, Yenişehir, İnegöl, Bilecik kesimlerini kapsamaktaydı. Yenişehir kesiminde ve karargâhı Yenişehir'de (komutanı Yarbay Atıf Ateşdağlı) 143. Piyade Alayı 5. Süvari bölümü, bir dağ ve bir obüs takımıyla takviyeli. İnegöl kesiminde (komutanı Binbaşı Ahmet Refet) 126.

Piyade Alayı, süvari bölüğü ve sahra bataryasıyla takviyeli. Karargâhı Gümüşdere'de. (komutanı Yarbay İsmail Rüştü) 24. tümenin ihtiyatı 32. Piyade Alayı, Aşağıköy, Başköy ve Bozüyük'te ve karargâhı da Bozüyük'tedir¹⁴⁹. (komutanı Binbaşı İsmail Hakkı)" (Görgülü, 1993:261–262).

Buna karşılık Yunanlılar Bilecik üzerinden yapacağı taarruz için kuvvetlerini şu şekilde konuşlandırmıştı:

3. İzmir Kolordusu: Karargahı ile Bursa'da.

Adalar Tümeni: Karargahı Bursa'da, 6. Alayı Dimboz (Erdogan) ve Kestel'de 4. Alayı Aksu'da, 5. Alayı Bursa'da.

İzmir Tümeni: Karargahı Gemlik'te, 27. Alayı Orhangazi Yalova bölgesinde, 28. Alayı Orhangazi-Gemlik bölgesinde,

Süvari Tugayı, Bursa doğusunda Kestel yöresinde.

Bu birliklerden başka Yunanlıların Alaşehir'deki 3. Tümeni de Bursa'ya doğru yer değiştirme eyleminde (Tümen'in 39. Efon Alayının bir taburu 5 Ocak'ta Bursa'ya varmış durumda) Daha kuzeydeki İzmit bölgesinde, yine 3. Kolordu'ya bağlı üç alaylı Manisa Tümeni saldırı gücünün kuzey yanını korumak ve karşısındaki zayıf Türk örtme birliklerini savunma eylemlerine katılmaktan alıkoymak amacıyla görevlendirilmiş bulunmaktaydı (Akkılıç, 1997:358).

6 Ocak 1921 günü Yunan ordusu, sabah saat 7.00'da Bursa cephesinden Bilecik-Eskişehir istikametine doğru ileri harekete başladı. İsmet ve Refet Beyler Gediz yolu üzerinde Efendi Köprüsüne vardıkları zaman (saat 12.30'da) Yunanlıların ileri harekete geçtikleri konusundaki haberi aldılar. Bu haber üzerine Ethem'e karşı burada küçük bir birlik bırakılarak, kendi kuvvetleriyle İsmet Bey İnönü'ye, Refet Bey de Dumlupınar mevziini tutmak üzere harekete geçti (Belen, 1983:275).

Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey, Yunan kuvvetleri karşısında aldığı tedbirleri kendi anılarında şu şekilde anlatmaktadır:

¹⁴⁹ Bunun yanında Çerkez Ethem kuvvetlerinin isyanını bastırmak için hareket yapan 11. Tümen [Komutanı Yarbay (Ayıcı) Arif Bey] ve 61. Tümen'de Kütahya'da bulunmaktadır" (Görgülü, 1993:262).

“Yunan Kuvvetlerini İnönü’de karşılayacaktım. İnönü mevzilerini, yolların kavşak yeri olan Eskişehir’i, Eskişehir istikametini kapatmak için daha önce intihap etmişim. İnönü mevzilerinin ilerisinde derinliğine kat etmiş çok az mevcutlu zayıf bir tümen ile Gökbayrak Taburu ve bazı milli müfrezeler var. Garp cephesi kuvvetlerin şimdiki bulunduğu yer, İnönü mevzilerine düşmandan daha uzak. Biz dört günlük mesafede bulunuyoruz, Yunanlılar üç günlük mesafede bulunuyorlar. Cephedeki tümen kumandanına Efendi Köprüsü’nde düşmanı oyalamasını ve ileri harekâtını geciktirmesini bildirdim. Verdiğim emirde Karaköy civarının vakit kazanmaya müsait olduğunu belirttim. Bir taraftan da Ankara ile görüşerek geride İnönü’ye kuvvet yetiştirilmesini istedim” (Selek, 1985:240).

Görüldüğü üzere asıl savunma Bozüyük’e 10 km uzaklıkta bulunan İnönü önlerinde yapılacaktı. Ancak ortada büyük bir sorun vardı. Yunanlıların bu bölgeye ulaşma mesafesi 3 gün iken Türklerin savunma savaşı için düşündükleri İnönü mevziilerine ulaşma süreleri 4 gündü. Bu aslında büyük bir problemdi. Şayet İnegöl ve Yenişehir istikametinden taarruza başlayan Yunan birlikleri burada oyalanmazsa Yunanlılar hiçbir direniş ile karşılaşmadan Ankara’ya kadar gidebilirdi. Bu sebeple Ankara ve Kütahya’da bulunan Türk birlikleri hızlı bir şekilde İnönü mevziilerine sevk edilmeye çalışılırken bir taraftan da Yunan kuvvetleri İnegöl ve Yenişehir hattında oyalanmaya çalışılacaktı. 6 Ocak günü harekete geçen Yunan birliklerinin cephedeki hareketleri şu şekilde gerçekleşti:

İnegöl üzerinden hareket eden İzmir Kolordusunun (3. kolordu) ileri hareket düzeni; 6 Ocak saat 7. 00’de Bursa’dan Sağ kol olarak 6. Alay, 2. Tümenin 39 Efsun Alayı Dağ topçu bataryası Aksu- İnegöl – Mezit vadisi yolu ile ilerleyerek örtme ve gözetleme görevi yapan zayıf Süvari Bölüğünü geri atarak Hasanpaşa Köprüsünü işgal etti ve 6/7 Ocak gecesini büyük kısmı ile köprü doğusunda geçirdi. Sol Kol 4. Adalar alayı 5. Adalar alayı ile iki dağ bataryası ve iki sahra bataryası taburları Dimboz-Kuluca-Karaköy-Bozüyük yoluna ilerledi ve 6–7 Ocak gecesini burada geçirdi. 126. Alay Sülüklüdere Kurşunlu hattına çekildi.

İnegöl üzerinden hareket eden Yunan kuvvetlerinin amacı Nazifpaşa’da bulunan Türk birliklerini dağıtarak Pazarcık-Karaköy yoluyla Bilecik’e girmektir. Burada bulunan Türk birlikleri Yunanlıları belirli bir müddet oyalamış olmasına rağmen Nazifpaşa hattını tutamamış ve Pazarcık’a çekilmek zorunda kalmıştı. Zaten Yunanlılar Bilecik’i bu güzergâh üzerinden işgal edecekti. Ayrıca 11. Tümenin 126. Alayı Nazifpaşa sırtlarında yaklaşmakta olan Yunan ordusuna karşı konuşlanmış ve bu hattı korumak ile görevlendirilmişti. Ancak 126. Alayın Yunanlıları Nazifpaşa hattında oyalaması mümkün olmayacaktı (Apak, 1990:220).

Yunanlıların 30. İzmir Alayı, bir dağ bir sahra taburu Yenişehir-İncirli-Bilecik yolu ile yürüdü. Zayıf Süvari bölüğümüzün direnmesi sonucunda hayli zaman kaybetti. Köprühisar-Ebeköy hattına açılarak ilerledi. İncirli Mevziini tutan 143. Alayın etkili ateşi karşında köprüyü işgal edemedi. 6–7 Ocak gecesini köprüünün doğusunda geçirdi. Yunan birlikleri Köprühisar'ı geçememiş ve burada durmak zorunda kalmışlardı. Lakin bu hattı işgal etmiş olsalardı, Bilecik'e ulaşmak zor olmayacaktı. Artık Yunanlılar Bilecik'e 30–40 km uzaklıktaydı.

7 Ocak günü ise Yunan taarruzu daha da şiddetlenmişti. Garp Cephesi K. İsmet Bey, 7 Ocak 1921 günü cephede yaşanan harbi raporunda:

“Bursa cephesinde 6 Ocak günü sabah saat 8.30 evvelde başlayan düşman taarruzu bugün dahi devam etmiştir. İki piyade bir süvari alayı ile takriben bir cebel taburu ile mürekkep dağ, topçu, taburundan oluşan düşman kuvveti öğleden evvel Yenişehir'in doğusundan taarruza başlamış topçu ateşi ile Köprühisar'da durdurulmuştur. Yunan kuvvetleri Göksu çayının güneyine geçmemiştir. Aynı zamanda kuzeydoğuya indiği muhtelif kuvvetlerle Gökbayrak taburuna taarruz ederek Yenişehir'in kuzeyindeki Pamucakderbent ve Mecidiye sırtlarını işgal etmiştir. İnegöl cephesinde diinkü taarruzda yerleşmiş olan 126. alay bugün 3 süvari alayıyla taarruzu karşısında Pazarcık civarına çekilmeye mecbur olmuştur. Düşmanın takip edip etmediği henüz anlaşlamadı”(ATBD. B:2277, 1991:35).

şeklinde ifade etmişti. Görüldüğü gibi Türk birlikleri sadece, İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık hattında Yunan kuvvetlerine karşı koyamamış ve geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine İsmet Bey, çevre illerdeki Türk birliklerini bu bölgeye doğru sevke başladı. Bu amaçla Eskişehir'deki hücum taburu ile bir süvari müfrezesinin trenle Pazarcık'a gönderilmesini istemiş ve ardından 4. fırkanın da trenle yola çıkarılmasına başlanmıştı. İsmet paşa ayrıca Kütahya'da bulunan kuvvetlerinde biran önce İnönü mevzilerine gelmesini istemişti. Fakat 11. Fırkanın ancak 8 Ocak günü saat:8.00 evvelde trenle Alayunt'dan sevkine başlanacağı bildirilmişti (ATBD. B:2277, 1991:35).

7 Ocak günü cephede yaşanan harple ilgili Anadolu Resmi Tebliğinde ise özetle şu bilgiler veriliyordu: Yenişehir mıntıkasında düşmanın 1 Fırkaya yakın kuvvetlerle 7 Ocak 1921 sabahı yapmış olduğu taarruz bir buçuk saat içerisinde ordumuzun yapmış olduğu azimli savunması karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarılı müdafaa üzerine karşı taarruza başlayan kıtaatımız düşmana mühim zayıatlar verdirerek, eski mevzilerine geri dönmeye mecbur etmişlerdir. İnegöl mıntıkasında ise Türk birlikleri Pazarcık'ın batısındaki mevzilerde düşmanla çarpışmaya devam etmektedir (Hakimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1921:2), Anadolu Resmi Tebliğinde Yenişehir'de ki Türk başarısı verilirken, Pazarcık'ta ki hareket hakkında ayrıntılı bilgi

verilmekten kaçınılarak “Türk birlikleri Pazarcık’ın batısındaki mevzilerde düşmanla çarpışmaya devam etmektedir” denilmiş ve içerik hakkında fazla bilgi verilmemişti.

Ancak İnegöl istikametinden ilerleyen Yunan birlikleri karşısında Nazıfpaşa’da konuşlanan Türk birlikleri burada direnemeyerek Pazarcık’a kadar çekilmişti (Apak, 1990:220). Bu sebeple Yunan birlikleri 8 Ocak gününden itibaren özellikle İnegöl istikametinden Nazıfpaşa hattını yarıp Pazarcık’a girmek için harekete geçti. Zayıf birliklerle savunulmaya çalışılan bu hat Yunan kuvvetleri karşısında tutunamıyor sürekli geri çekiliyordu. Sonuçta 8 Ocak günü¹⁵⁰ cepheden İsmet Bey’e 24. Fırka Kumandanı Atıf imzalı şu telgraf çekiliyordu:

Pazarcık garbındaki müfrezemize saat 11’den önce düşman üç koldan taarruza başlamıştır. Efradın kısmen dağılması üzerine, müfreme Pazarcık şarkındaki mevzilere alınmıştır. Düşman ne yazık ki Pazarcık’ı işgal etmiştir. Taarruza devam etmektedir. Müfreme kumandanı efradın bu hatta da dağılmakta olduğunu vaziyetin tehlikeli olduğunu bildirmektedir. Şimdi saat 12:45’te alınan raporda efradın Karaköy ve Bozüyük istikametlerinde savuşup gitmekte oldukları bildiriliyor (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:593, G:74, B:74-1).

Anlaşıldığı gibi İnegöl-Pazarcık-Karaköy hattında işler hiç de iyi gitmiyordu. Pazarcık işgal edilmiş ve Yunan kuvvetleri Bilecik’in 20–25 km batısında bulunan Karaköy’e doğru hareket etmeye başlamıştı. Karaköy istasyonunda bulunan Türk Kumandanlığı ise biraz sonra Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey’e şu raporu gönderiyordu:

1-Düşman Karaköy istikametinde taarruza devam ediyor. Karaköy istikametine top mermileri düşmektedir.

2- Bilecik’te 32. Alay Aşağıköy’e, 143. Alayı da Bilecik’e hareketini emrettim.

3- Bilecik Hükümetini’nde Söğüt’e gitmesini ve Jandarma kumandanının ve telgraf ve telefon makinesinin son zamana kadar Bilecik’te kalmasını emrettim.

4- Bilecik ile Karaköy arasındaki İmalat-ı Sanayiü’nin tahribini emrettim. Bilecik garbındaki şose köprüsü’de kutaatın çekilmesini müteakip tahrip edilecektir. Karaköy’den bir saat evvel tahrip edilen tren yolunun fenalığından dolayı 1,5 saatte varabilmiş ve şimdi Karaköy’de hareket ettirilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:691, G:164, B:164-1).

Çekilen bu telgrafta ise düşmanın yakında Karaköy istasyonunu işgal edeceği Türk birliklerinin bölgede bulunan Tren hattını tahrip etmesinden ve İmalat-ı Sanayi tesisini tahrip ermelerinden anlaşılmaktadır. Artık Bilecik’de işgale açık hale gelmişti. Zaten bu

¹⁵⁰ 8 Ocak günü çekilen bir başka telgrafta ise: 6:30 kadar Pazarcık Müfrezesiyle telgraf irtibatı tesis edilememiştir. 124. Alay ağırlığının bu gece Bozüyük’e geldiği ve müfrezenin Pazarcık şarkında Kazoğlu civarında mevzi aldığı, dağınık halde Bozüyük’e gelen müfrezelerin toplattırılmakta olduğu anlaşılmıştır. Dördüncü Fırkanın ilk treni 8 Ocak günü saat 7 de ve ikinci treni ise 8 de İnönü mevzilerine gelmiştir. (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:692, G:84, B:84-2), deniliyordu. Görünen o ki Türk birlikleri Nazıfpaşa-Karaköy hattını tutamamış Bozüyük’e doğru çekilmek zorunda kalmıştı.

saatlerde cephe komutanı Bilecik Hükümetinin Söğüt'e çekilmesini emretmişti. Saat 21.30'da gönderilen bir başka telgrafta ise,

Düşman üç kol ile Pazarcık garbından 124. Alaya taarruza başlamış ve Köprühisar cenubunda ciddi bir hareket ve faaliyeti görülmemiştir. Faik kuvvetler karşısında 24. Fırka hücum taburuyla takviye edilen 124. Alay, Karaköy-Bozüyük istikametinde çekilmeye başladığından saat 14:45 sonrası Karaköy düşman tarafından işgal edilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:191, B:191-1; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:5, B:5-1), deniliyordu.

24. Fırka Kumandanı Atıf imzalı¹⁵¹ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine gönderilen şifre telgrafta da şunlar söyleniyordu:

1-Saat 2:35 sonrasında düşman Karaköy'ü işgal etti. Karaköy telgrafı kaldırılmıştır. Pazarcık müfrezesiyle irtibatımız kesilmiştir. 32. Alay ve sahra topraklarını Yeniköy garbındaki sırtlara, 142. Alayı ise Bilecik'e çekiyorum.

2- Yenişehir cephesinde düşmanın hareketi yoktur. Bu cephedeki düşman kuvvetinin 'de Pazarcık cephesine alındığını tahmin ediyorum. (ATASE, İSH. K:593, G:73, B:73-1; ATBD, B:2276 1991:32).

Pazarcık'tan sonra Karaköy'ün işgal haberi bir kez daha yenilenmişti. Artık Karaköy'de Yunan birlikleri tarafından işgal edilmişti. Bu vaziyet karşısında İsmet Bey 24. Fırkanın, Bilecik doğusunu terk ederek önemli bir kısmının Bozüyük'ün doğusunda bulunan Çini Mıntıkasına, daha önce hazırlanmış mevzilere çekilmesini emretmişti¹⁵². Böylelikle 4. Fırkadan bir piyade alayı ile hücum taburu kudretli cebel bataryası ve obüs bataryası İnönü mevziine yerleşti. Bunun yanında Kütahya'nın Alayunt mıntıkasında bulunan 11. Fırkada saat 08.00 da trenle hücum taburu, istihkâm bölüğü, bir sahra bataryası, Eskişehir istikametinde sevk edilmişti¹⁵³ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:191, B:191-1). İsmet Bey, İnönü mevzilerinde yapılacak olan savunma için birlikleri bölgede toplamaya başladı.

Ertesi gün ise (9 Ocak) İnönü de bulunan 11. Fırka Kumandanı Arif Bey fırka emri olarak aşağıdaki emirleri sıralıyordu:

"1. Pazarcığı işgal eden düşman Karaköy de durduğu gibi Mezit vadisinden ilerleyen bir kolda Yukarı armutlu ilerisine geçmemiştir. Süvarilerimiz Bozüyük ve iki tarafındaki tepelerdedir. 24. Fırka kışkırtıcı söğüt ile Çepni arasında içtima etmektedir.

¹⁵¹ Ayrıca 24. Fırka Kumandanı Atıf, Ertuğrul Mutasarrıflığına 8 Ocak günü bir telgrafta, Bozüyük'teki memur ailelerinin Eskişehir'e nakledilmesinin uygun olacağı uyarısında da bulunmuştu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:995, G:25, B:25-1),

¹⁵² 24. Fırka bu görevi başarıyla yerine getirerek burada bulunan Türk birliklerini intizamla Söğüt'ün doğusuna çekmişti (Apak, 1990:221).

¹⁵³ İsmet Paşa Efendi köprüsünde bulunan 11. Tümenin iki alayını zorlu bir yürüyüşle Çerkez Ethem birliklerine karşı Kütahya'ya göndermişti. Ancak hemen akabinde bu birlikler trenler ile yeniden İnönü mevzilerine sevk edilmeye çalışılmıştı (Apak, 1990:221).

2. 11. Fırka hücum taburu şimdilik Poyra'da kalacaktır.
3. İstihkâm bölüğü Akpınar'daki 11. topçu alayı birinci sahra bölüğü yanına gidecektir.
4. 70. Alay iki taburu ile Kovalca'ya ve bir taburu da kandilliye gidecektir. Kandillideki tabur Kapanalan Dodurga istikametlerine keşif ve gözetleme işini yapacaktır.
5. 127. Alay ve cebel obüs bataryası İnönü istasyonunda emre intizar edecektir.
6. Sıhhiye bölüğü İnönü'ye gelecektir.
7. Ben, saat 8 alaturka da Kovalca ve Karaağaç sırtlarında bulunacağım.
8. 126. Alayın taburları ile perakendeleri alay kumandanını taht-ı emrinde olarak Çukurhisar'da içtima edecek ve mevcudu ile muharebe raporunu bir an evvel fırkaya gönderecektir" (ATBD. B:2280, 1991:42).

Ancak Yunanlılar 8–9 Ocak günü Türk kuvvetleri tarafından tutulan Pazarcık-Karaköy-Bilecik-Söğüt¹⁵⁴ mıntıklarının tamamını işgal etmiş, İnönü mevzilerinde kendilerini büyük bir ordu ile bekleyen Türk kuvvetleri üzerine harekete geçmişti. 10 Ocak gününden itibaren ise Türkler için tabiri caizse ya tamam ya devam niteliğindeki savaş İnönü mevziilerinde verilecekti.

İnönü'de yaşanacak olan bu savaşa geçmeden önce 6 Ocak gününden 9 Ocak gününe kadar cephede yaşanan gelişmeler Fevzi Paşanın 10 Ocak günü TBMM'de yapmış olduğu konuşmada özetle şu şekilde verilmişti:

Hepinizin bildiği gibi Yunanlılar Bursa cephesinde iki istikametten¹⁵⁵ taarruza geçmişlerdi. Biri Yenişehir - Köprühisar - Bilecik istikameti, ikincisi İnegöl - Nazıfpaşa - Pazarcık – Taraklı¹⁵⁶.

Köprühisar mevkiinde düşman durdurulmuştu. Öncelikle bu bölgeden uzaklaştırıldı, Ancak sonra takviye aldı. Fakat yine de buradan ileri gidemedi. Yalnız Nazıfpaşa mevziindeki kuvvetimizi düşman büyük kuvvetlerle ciddi tazyik altında bulundurmaktadır. Bu tazyikin neticesi olmak üzere oradaki kuvvetimiz çekilmek mecburiyetinde kaldı. Oradaki kuvvet denildiği zaman efendim gayet zayıf bir tarassut kuvveti olduğunu söylemek mecburiyetindeyim. Çünkü hepinizin bildiği gibi Bilecik ve çevresinde bulunan bazı birliklerimiz Çerkez Ethem isyanı sebebiyle ve düşmanın daha evvel Uşak karşısında bazı tahşidatta bulunması dolayısıyla Kütahya havalisine aktarılmıştı. Ethem'in Yunanlılara sığınması sonrasında ise Yunanlılar bütün askeri vaziyetimiz hakkında bilgi sahibi olmuşlardır. Dolayısıyla Nazıfpaşa hattındaki kuvvetin zayıflığı düşman

¹⁵⁴ 8–9 Ocak günü Bilecik Merkezinde Yunanlılar tarafından işgal edildi. Bu işgal Milli mücadele döneminde Bilecik'in ilk işgali oluyordu.

¹⁵⁵ Fevzi Paşa iki hat demekte Bilecik'e ulaşan üçüncü bir hat daha bulunmaktaydı. Gökbayrak Taburu tarafından tutulan İznik-Osmaneli-Bilecik hattından da Yunanlılar taarruz etmek istemiş ancak buradaki Türk birlikleri tarafından geri püskürtülmüştü. Bu sebeple Yunanlılar bu bölgedeki birliklerini Yenişehir istikametine çevirmişti. Burada fazla bir muharebe yaşanmamasından dolayı Fevzi Paşa muhtemelen 2 hat demektedir. Bir başka ihtimal ise Fevzi Paşa ifadesinde İstikamet demekte, Gökbayrak Taburu Yenişehir hattı üzerinde bulunduğu için belki de bu değerlendirmeyi yaparak İznik ile Yenişehir'i tek hatta indirgemiş olabilir.

¹⁵⁶ Burada anlamlandıramadığımız bir diğer husus ise Fevzi Paşanın ifadelerinde geçen Taraklı hattıdır. Taraklı istikameti Bilecik'in epeyce kuzeyinde olan bir hattır. Ayrıca ifade edilen İnegöl ve Pazarcık istikameti ile epeyce uzak ve ters istikamette bulunmaktadır. Fevzi Paşa herhalde Bilecik'in işgal edilmesi sonrasında bu hattın Yunanlılar tarafından işgal edilebileceği düşüncesiyle Taraklı kazasını kullanmıştır.

tarafından bilinmekteydi¹⁵⁷. Bu sebeple Yunan kuvvetleri o istikametten Karaköy'e kadar ilerledi. Tabii bunun kuzeyinde Yunanlılara karşı takviye birliklerimiz yetiştirilmeğe çalışıldı. Fakat bu kuvvetlerin ancak İnönü'nde toplanabileceğini hesap ederek, parça parça kaptırmamak için, İnönü'nde kuvvetlerimizi toplamaya başladık. Düün Yunan kuvvetleri İnönü civarındaki Türk mevzilerine temas ederek taarruz etti. Bu taarruz durduruldu. Sonra sol tarafımıza taarruz etti, o taarruz da durduruldu. Bugün aynı mevzilerde muharebe devam etmektedir. Türk Kuvvetleri tamamen İnönü'nün kuzeyinde ve doğusunda uzanan sırtlar üzerindedir. Yunanlıların şimdiye kadar görünen ve doğrudan doğruya muharebeye iştirak eden kuvveti iki fırka kadardır. Bunun gerisinde daha bir Efzun fırkası tahmin edilmektedir. Binaenaleyh bu dakikada aldığımız son rapora göre bu mevzi üzerinde gayet şiddetli muharebe yaşanmaktadır (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 10 Ocak, 1921:247).

Fevzi Paşanın anlatımından Bilecik-Söğüt-Karaköy ve Bozüyük'ün işgal edildiğini görmekteyiz. İznik istikametinden Yunan birlikleri tarafından küçük bir kol Gökbayrak Taburu üzerine gelmişse de sonrasında bu Yunan birliği Yenişehir istikametine kaydırılmıştı. Yenişehir istikametinden taarruza geçen Yunan kıtaatı ise Türk birlikleri karşısında başarılı olamamış ve Köprühisar'ı geçememişti¹⁵⁸. Ancak Fevzi Paşanın ifade ettiği gibi Nazıfpaşa-Pazarcık hattını savunmakla görevli olan zayıf Türk birlikleri buradan saldırıya geçen Yunan kuvvetleri karşısında tutunamamış ve bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştı. Böylelikle 8 Ocak günü Pazarcık, akabinde Bilecik'e 20–25 km mesafede bulunan Karaköy İstasyonu ve 9 Ocak günü de Bilecik Yunan işgali altına girmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:191, B:191–1; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:593, G:73, B:73–1). Bozüyük'e 10 km mesafede bulunan İnönü mevzilerinde düşmanı karşılayan Türk birlikleri ise bu hattı savunarak Yunanlıların Eskişehir'e sarkmasını engellemeye çalışıyordu ve İnönü cephesinde şiddetli muharebe devam ediyordu. Fevzi Paşa'nın ifadesine göre Nazıfpaşa'da bulunan Türk savunma birliklerinin zayıflığı neticesinde Yunan kuvvetleri bu istikametten taarruza geçmiş ve neticede (Bilecik-Pazarcık-Karaköy-Söğüt-Bozüyük) Yunanlıların eline geçmişti. Fevzi Paşa, Yunan kuvvetlerinin bu hattı kullanarak taarruz etmelerinin sebebi olarak da Ethem Bey'in Yunanlılara sığındığı için bu hatta bulunan Türk birliklerinin zayıflığını onun bildirdiğini ifade etmektedir. Yunanlılara böyle bir bilgi Ethem Bey tarafından verilmiş midir? Bunu bilemiyoruz. Ancak şunu ifade etmek gerekirken Yunanlıların Bilecik'e girebilmelerinin ve Eskişehir'e uzanan demiryoluna sahip olabilmelerinin

¹⁵⁷ İnegöl- Pazarcık arasında bulunan Nazıfpaşa sırtlarını tutmakla görevlendirilen 126. Alaydı.

¹⁵⁸ “9 Ocak 1921 tarihli Anadolu Resmi Tebliğinde” Yenişehir mıntıkasında düşmanın 1 Fırkaya yakın kuvvetlerle 7 Ocak 1921 sabahı yapmış olduğu taarruz bir buçuk saat içerisinde ordumuzun yapmış olduğu azimli savunması karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu başarılı müdafaa üzerine karşı taarruza başlayan kıtaatımız düşmana mühim zayıatlar verdirerek, eski mevzilerine geri dönmeye mecbur etmişlerdir (Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1921:2), deniliyordu. Anadolu Resmi Tebliğinden de anlaşıldığı gibi Türk kuvvetleri Yenişehir'de Yunan kuvvetlerini durdurmayı başarmıştı.

daha önce de ifade ettiğimiz gibi üç yolu vardı. Bu sebeple Ethem Bey böyle bir bilgiyi verse de vermese de Yunanlıların bu üç yolu da denediğini görmekteyiz. Yani Yunanlılar bu üç hattın tamamını deneyerek kendileri de zayıf olan hattı bulabilirdi. Nitekim Yunan birlikleri İnegöl-Pazarcık hattında ilerlemeye başlayınca Yenişehir'de bulunan birliklerini de bu hatta sevk etmeye başlamıştı. Bununla birlikte Yunanlılar Yenişehir hattından ilerleyebilmiş olsalardı, muhtemel ki bütün birliklerini Yenişehir hattına sevk edeceklerdi. Dolayısıyla Çerkez Ethem'in böyle bir bilgiyi Yunanlılara verip vermemesinin çok da önemli olmadığını ifade etmek gerek. Fevzi Paşa'nın vermiş olduğu bilginin doğru olduğunu düşünürsek, Çerkez Ethem bu bilgiyi vermişse (İnegöl-Pazarcık hattında bulunan Türk birliklerinin zayıflığını Yunanlılara bildirmişse) o zaman Yunanlıların neden bütün kuvvetlerini bu hatta sevk etmediği veya İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık hattını 1 günde değil de 2-3 günde geçtiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. O zaman ya Yunan komutanları ve birliklerinin büyük bir strateji hatası söz konusuydu, ya da Çerkez Ethem böyle bir bilgiyi Yunanlılarla paylaşmamıştı. Bizce Çerkez Ethem bu hat ile ilgili bilgileri Yunanlılarla paylaşmamıştı veya yeterli düzeyde bilgisi yoktu. Sonuç olarak bölgede bulunan Türk birliklerinin zayıflığını Yunanlılar biliyor olsaydı direk bu bölgeden birliklerini göndereceği düşüncesindeyiz.

Bunun dışında burada dikkatimizi çeken bir diğer önemli meselede hem İsmet Bey'in¹⁵⁹ hem de Fevzi Paşanın, ifadelerinde geçen "*Düşmanı İnönü'de karşılayacaktık*" şeklindeki sözleri. Bu bir zorunluluk muydu? Veya Yunan taarruzunun başlangıcından beri düşünülen bir savaş stratejisi miydi? Bunu bilmiyoruz. Ancak anlaşılan o ki, Yunan kuvvetleri ile Türk birlikleri arasında yaşanacak olan asıl çarpışma İnönü mevzilerinde gerçekleşecekti. Bu durum şuna delalet etmektedir, o da Bilecik ve çevresinin Türk Genelkurmayı tarafından gözden çıkarıldığı. Yani Yunanlılar her ihtimalde Bilecik'i işgal edecekti. Çünkü bölgenin tamamının savunulmasının imkânsız olduğu düşüncesiyle Eskişehir'e giden yolun kesiştiği nokta Bilecik'e bağlı İnönü kazası

¹⁵⁹ Batı cephesi komutanı İsmet Bey, Yunan kuvvetleri karşısında aldığı tedbirleri kendi anılarında şöyle anlatmaktaydı:

"Yunan Kuvvetlerini İnönü'de karşılayacaktım. İnönü mevzilerini, yolların kavşak yeri olan Eskişehir'i, Eskişehir istikametini kapatmak için daha önce intihap etmiştim. İnönü mevzilerinin ilerisinde derinliğine kat etmiş çok az mevcutlu zayıf bir tümen ile Gökbayrak Taburu ve bazı milli müfrezeler var. Garp cephesi kuvvetlerin şimdiki bulunduğu yer, İnönü mevzilerine¹⁵⁹ düşmandan daha uzak. Biz dört günlük mesafede bulunuyoruz, Yunanlılar üç günlük mesafede bulunuyorlar. Cephedeki tümen kumandanına Efendi Köprüsü'nde düşmanı oyalamasını ve ileri harekâtını geciktirmesini bildirdim. Verdiğim emirde Karaköy civarının vakit kazanmaya müsait olduğunu belirttim. Bir taraftan da Ankara ile görüşerek geride İnönü'ye kuvvet yetiştirilmesini istedim" (Selek, 1985:240).

olduğu için asıl Türk birlikleri bu mevzide Yunan kuvvetlerini beklemişti. Türk Genelkurmayı belki savaş stratejisi gereği İnönü mevziilerini Yunan kuvvetleri ile yapılacak olan asıl savaş için seçmişti. Bu bir gereklilik olabilir. Ancak Türk Genelkurmayı bölge halkını buradan daha güvenli bölgelere taşımak veya halka telkinlerde bulunarak önlem alması hususunda hiçbir girişimde bulunmamış olması birçok sivil vatandaşın ölümüne ve kötü muameleye maruz kalmasına neden olmuştur.

Elbette bu büyük bir hataydı. Nitekim Bilecik'in işgal edildiği gün halk kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmıştır. Bilecik'in işgal edildiği gün (8–9 Ocak) yaşananları Necmi Güney hatıralarında şu şekilde anlatıyordu:

“Herkes kaçıyordu. Yollarda neler gördük neler, bunların hepsi ayrı ayrı birer yaradır. 61. fırka Eskişehir ve civarına çekildi. Yunanlılar Yenişehir-Bilecik yoluyla Küplü üzerine yürüdüler 8/9 kânunusani / 1921 de Bilecik'i işgal ettiler. Bir gece bütün halk yollara dökülmüştü. İçlerinden bir iki kişi, nereye gidiyorsunuz? Halife ordusu geliyor¹⁶⁰ diye bağırdı ise de halk bunlara hiç ehemmiyet vermiyor, sonsuz bir tevekkülle yoluna devam ediyordu. Bu yolculuk o kadar garipti ki, zengin olduğu halde yalın ayak yola düşenler, çocuğum nerde diye ağlayan analar, Allah'a dua eden ak saçlı kadınlar ve ihtiyarlar hepsi birbirleri ile kardeşiler. Gece bütün Bilecik boşalmıştı. Kimisi dağlara, kimisi de yollara düşmüştü. Söğüt'e, Karaköy'e, Küplü'ye uzayan yollar birer mahşerdi. Yunanlılar Bilecik'e gelmeden 7–8 saat evvel pek az yerli kuvvetler müdafaa için karşı durmuşlar, diğerleri de yollara düşmüşlerdi. 600 seneden beri rahat yaşamaya ve kendinden üstün bir kuvvetin tahakkümüne dayanamayan Bileciklier, Ankara'nın yolunu tutmuşlardı. “Biz o zaman Selöz sırtlarında düşmanı bekliyorduk. Onunla karşılaştık. Çat pat bir parça Tüfenk attık, ne de olsa onlar bir ordu idi tutunamadık. Atları geri sürdük. Küplüye geldik oradan bir kısmımız Eskişehir'e uzandık. Ben kalmışım. Yunanlılar Bilecik'e girmişler Söğüt-Küplü üzerine ilerliyorlardı nihayet zayıf bir kuvvet Küplüye girdi. Beni mevkii jandarma kumandanı yaptılar. Küplüye 10 dakika olan Başköy'den birçok tanıdıklarımı Eskişehir'e ve Gölpazarı'na salimen kaçırdım. Nihayet Lefke'den gelecek olan kuvvetlerimize onları inandırarak şaşırttım. Hakikaten “Cemal¹⁶¹”de Bilecik'e saldırmıştı. İlk defa Bilecik pek az Yunan işgalinde kaldı. Bundan sonra ben de, Küplü'de duramadım. Derhal Sakarya'ya geçtim o zaman mutasarrıflık Gölpazarı'nda idi. Oraya gittim”(Güney, 1935:66-67).

Görüldüğü gibi Bilecik'te bulunan halk şehri boşaltmış¹⁶² bir kısmı Eskişehir yoluyla¹⁶³ Ankara'ya doğru kaçarken bir kısmı ise Sakarya istikametine doğru kaçmıştı. Bununla

¹⁶⁰ Bilecik ve çevresinde yapılan propagandanın ne kadar etkili olduğu görmemiz açısından Necmi Güney'in anlatıları son derece önemlidir. Görüldüğü gibi Bilecik'e gelen Yunan kuvvetlerini Bilecik'ten bazı ahalinin Halife ordusu olarak nitelendirdiğini görmekteyiz. Benzer şekilde Devecioğlu da hatıralarında bu konuya şöyle değinmişti: Uçaklarla attıkları beyannameler ve toplu yerlerde halka yaptıkları telkinlerde gelen peygamber askeridir size hiç zararı dokunmaz sizde onlara karşı gelmeyin ve zarar yapmayın mealinde idi (Devecioğlu, 1993:1)

¹⁶¹ Necmi Güney'in hatıralarında anlattığı Cemal, Gökbayrak taburunun kurucusu “Gökbayrak Cemal”di. Bilecik'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği gün (8–9 Ocak) birlikleriyle 8 Ocak pazartesi günü Vezirhan'a taarruz etmiş, 9 Ocak Salı günü ise Bilecik'e saldırmıştı. Bilecik'te bulunan Yunan ordusuna karşı taarruz ederek 200'ü aşkın kayıp verdiren Cemal Bey daha sonra mevzilerine doğru çekilmek zorunda kalmıştı (İkdam, 21 Ocak 1921:1).

¹⁶² Yunanlılar Bilecik'i I. Müdafaa Hattı sırasına koymuşlardı. Yunan ordusu Bilecik'e girdiği zaman yerli Rumlar, Ermeniler onları büyük bir heyecanla karşılamışlardı. Memlekette ileri gelenlerin evlerine girmişler, soygun ve tahrip yapmaktan çekinmemişlerdir. Düşman vaziyetini öğrenmek için içeri giren yerli Türklerden bazılarının anlattığına göre, Yunan ordusu bütün evleri işgal etmiş, malları müsadere

birlikte Bilecik'in ilk defa Yunanlılar tarafından işgal edildiği bu günleri yaşayan Celal Devecioğlu da hatıralarında o günü şu şekilde anlatmaktaydı:

“Yunanlıların Bilecik'e ayak bastıkları günün sabahında, Bilecik'te mevcut iki kilisenin çanları gayet ahenkli bir surette çalıyordu. Bu çan sesleri ise Yunan askerine hoş geldiniz, Osmanlı ülkesini işgal ediyorsunuz sizi tebrik eder ve başarılar dileriz. Bizler de sizdeniz ve sizinle beraberiz anlamını ifade ediyordu. Bu Yunanlıların ilk gelişi idi. Her ne kadar 1915 senesinde, bize karşı gelen ve bozgunculuk çıkaran gayrimüslimlerin bazıları tehciye tabi tutulmuş ve başka yerlere sürülmüş iseler de bazıları yine Bilecik'te bulunuyorlardı. Bilecik'e gelen Yunanlılar, az zamanda yediler tepesine bir zeminlik yapıp bir bölük asker bırakmak, bazı köprüleri yıkıp yollara tel örgü çekmek ve icap eden top ve makineli tüfek yerleştirmek sureti ile tahkimat yaparak Eskişehir istikametine harekete geçtiler. Bilecik düşman işgaline girince bazı Türk aileleri civar, şehir kasaba ve köylere kaçtırlarsa da pek çoğu kaçmamış, Bilecik de kalmışlardı. Yunan askerlerinden de pek zarar görmüyorlardı. Sürgünden dönenler (gayrimüslimler) ise yanlarına bir Yunan askeri alarak kenar mahalle ve sokaklarda gece gece dolaşıp, kapılara güm güm vurarak, aynı zamanda Türkçe olarak beş yumurta bir tavuk kumandan ister çabuk çabuk diyerek çapulculuk yapıyorlardı. Vatandaş varsa yumurta ve tavuk verirken bu defa da Türko cüzdanı çıkar saati çıkar diye yüzsüzlük ediyorlardı” (Devecioğlu, 1993:2-7).

Devecioğlu, bölgeye gelen Yunan kuvvetlerinden çok Bilecik ve çevresinde bulunan gayrimüslim nüfusundan şikâyet etmekteydi.

Anlatıldığı gibi Bilecik ve çevresinde yaşayan birçok Ermeni ve Rum vardı. Tehcir kararının alınmasından sonra bile Bilecik'te yaşayan Ermeniler, Müslüman ahali tarafından saklanmış ve göç ettirilmemeye çalışılmıştı. Ancak Rumlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Gerçi bütün bölge Rumlarını da aynı kefeye koymak doğru olmazdı. Bilecik merkez kazasında yaşayan Ermeni nüfusunun Müslüman nüfusuna yakın olması Ermenilerle Müslümanların daha iyi ilişkiler kurduğunu gösteriyordu. Bu nedenle bölgede asıl taşkınlıkları yapan çoğunlukla Bilecik ve çevresindeki gayrimüslim Rumlardı. Bilecik'in işgal edildiği günü anlatan Ermeni bir gazeteci de işgal gününün Bilecik'inden bahsederken şöyle demektedir:

etmiş, orada kalmış olan pek az halka fazla zulüm etmiştir. Fakat yerli Rum ve Ermenilerin yaptıkları taşkınlık Yunanlıların kini yarı yolda bırakmıştır (Güney,) bu konu'da Celal Devecioğlu şunları ifade etmekteydi: *Bilecik'i işgal eden Yunan subayı gelirken aldığı kesin talimat gereğince halkla çok iyi geçinmek gayretinde idi. Fakat bu sırada sürgündeki Gayrimüslimlerin bazıları tekrar Bilecik'e gelip evlerine yerleştiler ve Yunan askeri ile birleşerek hatta onların elbiselerini de giyerek kendilerine her türlü yardım ve bize de her türlü kötülük yapmak ve intikam almak gayretine düştüler (Devecioğlu, 4). Görüldüğü gibi Bilecik'in bu ilk işgalinde Türk halkına asıl zararı veren Yunan kuvvetlerinden çok bölgede yaşayan Rum ve Ermeni Osmanlı vatandaşlarıydı.*

¹⁶³ Yunan taarruzları sonrası Bilecik ve çevresinde bulunan ahali hicrete başlamıştı. İnönü ile Eskişehir arasında bulunan Çukurhisar hicret eden ahalinin toplandığı önemli bir merkez olmuştu. Atını arabasını alan, ne bulabiliyorsa kağınsına koyarak Eskişehir istikametine göçe başlamıştı. Bu nedenle Çukurhisar çok kısa bir sürede muhacirler ile dolmuştu. Çukurhisar'ın yerli halkı, evlerini terk edip kaçmak zorunda kalan bu Müslüman kardeşlerini kendi evlerine yerleştiriyor ve imkanları dahilinde onlarla ilgileniyordu (Akbaş, 2011:81).

“Geçen Cumartesi günü Yunan taarruzu başladı. Cephe esasen Bursa’dan 3–4 saat uzaklıkta bulunuyordu. Kuva-yı milliye ordusu bidayette Köprühisar’da dehşetli bir mukavemet gösterdi. Zincirlibayır’da Yunanlılara ehemmiyetli bir telefât verdiriyorlar. Bilahare İnegöl’den gelen Yunan kıtaatının, top atışının tesiri ile firar etmeye mecbur oldular. Bu muharebede Türk ordusu 300 maktulle bir miktar esir bıraktı ve bundan sonra Eskişehir istikametine kadar ehemmiyetli bir mukavemette bulunmadı. Pazartesi günü Yunan ordusu Bilecik’e girdi o gece yarısı Söğüt zapt olundu. Bilecik’teki Yunan ordusu iki’ye ayrılarak bir kısmı istasyonları zapt etmek üzere şimendifer hattını takip etmeye başladı. Diğer kolu ise şosedan gitmeye başladı. Bilecik’teki Türk hükümeti memurları da Söğüt’e kaçtılar. Ancak bunların büyük bir kısmı Yunan zabitler tarafından yakalandılar. Bilecik’te bulunan memurların bir kısmı ise Ermeni evlerine iltica etmişlerdi” (İkdam, 21 Ocak 1921:1).

Ermeni gazetecinin ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Türkler ile Ermenilerin arası iyi olmalı ki Türk memurlar Ermeni evlerine saklanmaya çalışmıştı. Sonuç olarak Bilecik işgal edilmiş ve halkın bir kısmı Ankara’ya, bir kısmı Sakarya istikametine, bir kısmı dağlara, ormanlık alanlara kaçıp canını kurtarmaya çalışmıştı. Yollar hicret eden insanlarla dolup taşmıştı. Bölgede kalan insanlar ise ata yadigârı olarak gördükleri toprakları terk etmeyerek kendilerine yapılacak olan bütün zulüm ve hakaretlere göğüs germeye çalışacaktı. Aynı zamanda Yunanlılara karşı yapılacak olan savaşta Türk birliklerine yardım etmeye çalışacaktı. Nitekim Bilecik halkı elinden geleni yapıyordu. Bozüyük’ten Müdür Vekili Abdullah imzalı, 24. Fırka Kumandanlığına çekilen telgrafta:

“Bozüyük ahalisi düşmanı kasabaya sokmamak azimetiyle bir hattı müdafaa teşkil ederek son nefesine kadar düşmanla çarpışmağa ahdi misak etmişlerdir. Mütenasip buyrulduğu takdirde Karaköy boğazında bir hat teşkili için talimat-ı lazime i’ta buyrulması ma’ruzdur” (ATASE, Arşv. İSH. Kol. K:989, G:107, B:107-1), denilmektedir.

Bunun yanında Söğüt’ten toplanan kadınlar ve küçük çocuklar İnönü önlerindeki mevziilerde siper kazmaya başlamıştı.

Yukarıdaki bu anlatımlardan açıkça gözükmekte olan Türk Genelkurmayının bölge halkına herhangi bir uyarıda bulunmadığıdır. Fakat buna rağmen Yunan kuvvetleri karşısında savunmasız Bilecik halkı yine de elinden geleni yaptığı aşikârdır.

5.2. İnönü Önlerindeki Savaş (9–11 Ocak 1921)

Türk Genelkurmayı ve komutanları savaşın başlangıcından itibaren Yunan kuvvetleri ile yapılacak olan muharebeyi İnönü önlerinde verme düşüncesindeydi. Bu sebeple savaşa geçmeden önce bu bölgenin analizini yapmanın savaşı daha iyi anlamamız açısından

faydalı olacaktır. İnönü olarak ifade edilen mevzii¹⁶⁴ Bilecik'in Bozüyük ilçesine bağlı küçük bir kazadır. Ancak bulunduğu stratejik konumundan dolayı Eskişehir'e açılan kapı konumunda bulunmaktadır. Bununla birlikte İnönü mevzilerinin önünde savunma kabiliyetine elverişli bulunan Yağızahlat, Çıplaktepe, Akçapınar, Hamidiye, Oğlakçı hattı ile tehdit edilen bölgede zayıf kuvvetlerle işgal edildiği takdirde asıl muharebe hattının ve esas mevziin saklanması sağlar bu ise mevziin değerini artırır. Bu mevziin sağ kanadı daha kuvvetli ve gözetleme imkânı iyi olduğundan savunması daha kolaydır. Az kuvvetle müdafaa edilebilir ve bu kanatlardan takviye kuvvet aktarılabilir. Sol kanadın Tilkiç Tepesine dayanması bir handikap gibi gözükse de Mezit vadisini geçmeyi başaran bir düşmanı güney kanadı kolaylıkla kuşatabilir. Bu takdirde düşman yan irtibat yolunu keserek, Batı ve Güney Cephesi kuvvetlerini birbirinden ayırmak gibi bir durum üstünlüğüne sahip olabilir (Alptekin, 1950:28-29). Mevziin Saraycık doğusundan Akpınar kuzeydoğusuna kadar olan kesimi ise tamamıyla Bozüyük vadisine hakimdir. Ayrıca bu alanın sol tarafı engebeli ve fundalıklı olduğundan, düşmanın yaklaşması ve taarruzuna pek elverişli değildir. Düşman topçularını Bozüyük güney ve güneybatı sırtlarına yerleştirebileceği gibi, Karasu vadisiyle Çaydere ve Kapanalan yönlerinde Karaağaç'ın batı sırtlarına kolayca yaklaşabilir. Bu bakımdan Karaağaç, bir direnek haline getirilmesi düşünülmüş ve tahkime çalışılmıştır. Bu nedenle İnönü mevzii, genel olarak o günün koşullarına göre iyi seçilmişti. Bunun yanında İnönü mevzisinin 15 km gerisinde Beşkardeş Dağı- Zemzemiye- Oklubalı hattı ikinci bir savunma veya himaye mevzii durumunda idi (TİH, C.II, BC. III. Ksm, 1999:157-158).

¹⁶⁴ İnönü mevzii: Gündüzbey'in 500 metre güneyinden Kemalyeri Tepesi'nden başlayarak Taşlıbayır Tepe (1161 m), Üçşehitler Tepesi- Kanlısırt- Hayriye Sırtları- Kızıltepe- Metristepe- İzzettin Tepe'den geçer. Mevzii buradan Nane Deresi'nden güneye atlayarak Yeniköy kuzey sırtları- Cesarettepe- Akpınar batı sırtları- Bingazi Tepe- Obüstepe- Topçutepe- Nazimbey Tepeleri, Bardanyal Tepe- İntikamtepe- Zevartepe 960 rakımlı Boztepe'de son bulur. Mevziin uzunluğu 30 km kadardır. Mevzii, özellikle kanatlarda derinliğe doğru savunma şartlarına haiz olup, kuzeyden sarp ve kesik Sakarya vadisine güneyde aşılması oldukça zor olan 1320 rakımlı Tilkiç Tepesine dayanır. Kaynağını Poyra köyünün kuzeyinden alan Kazancı Deresi mevzii iki kısma ayrılır. Derenin kuzeyinde kalan mevzi kısmı (Bursa-Yenişehir-Bilecik-Söğüt) güneyinde kalan (Bursa-İnegöl-Pazarcık-Karaköy) ve Mezit vadisi umumi istikametlerini tıkamakta ve İstanbul-Eskişehir demiryolunun geçtiği bu derenin vadisi dahi savunma kabiliyetine haiz bulunmaktadır. Bu mevzi, Yunanlılar Eskişehir-Ankara umumi istikametinde saldırmaları ihtimaline karşı 1920 senesi Haziran ayı zarfında seçilmiş ve altı ay içinde grup grup tahkim edilmiştir. Bu mevzii seçen o zamanki Batı Cephesi komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'dır. Örneğin Ali Fuat (Cebesoy) bu konuya ilişkin bir telgrafında "Müfreze Bilecik-Bozüyük istikametindeki düşman ilerlemesine karşı Eskişehir yolunu kapayacaktır. Halis Bey önceden gidip yerleşmeler ve tahkimat için tespitlerde bulunacaktır" (Ünal, 1994:426).

Bu elverişli konumundan dolayı İnönü mevziisi seçilmiş ve Türk birlikleri kuvvetlerini bu bölgeye toplayarak Yunan kuvvetlerini beklemeye başlamıştı. Bu arada Yunanlılar Karaköy'ü işgal ederek bir kol ile Bozüyük istikametine harekete geçmişlerdi. Diğer kolu ile de Bilecik'i işgal etmişler ve buradan Söğüt'e giderek bu kasabayı da işgal etmişlerdi. Coğrafya gereği Yunanlılar için Söğüt de önemli bir merkezdi. Çünkü buradan bir yol Eskişehir'e uzanıyordu. Ancak bu yol takip edilse bile yolun kesiştiği noktada İnönü mevzii vardı. Bozüyük üzerinden giden kolun da Eskişehir'e sarkmasının tek yolu İnönü mevziini geçmeleri ile gerçekleşebilirdi. Dolayısıyla her iki yolun birleştiği yer İnönü mevziileriydi. Bu amaçla Yunan kuvvetleri Bozüyük ve Söğüt istikametinden İnönü mevziilerine doğru harekete geçtiler. İnegöl ve Yenişehir'de bulunan Türk kıtaları üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirmiş ve Yunanlıları oyalayarak takviye olarak Kütahya-Eskişehir ve Ankara'dan İnönü önlerine gelmekte olan Türk kıtalarından önce gelmesini engellemişti. Ancak her şey bitmiş değildi. 10 Ocak günü İnönü önlerinde yeni bir savaş başladı.

İnönü mevzilerinde gerçekleşen Türk-Yunan muharebesi şu şekilde cereyan etmişti:

Alayın İnönü Meydan Muharebesinde yalnız Birinci Taburu iştirak etmiş, diğer taburları oluklu sırtlarında işgal-i mevzi eylemişti. Birinci Tabur'da Kütahya Müfreze Kumandanlığı emrinde iken 9 Ocak 1920 Tarihinde saat 9 sonrasında alaya alınmakla İnönü civarında bulunan 11. Fırka emrine hareketleri için taburun hazırlanması emri, müfreze kumandanı Erkan-ı Harp Binbaşısı Hüsni Bey'den şifahen telakki edilerek lazım gelen hazırlığın ikmaliyle tabura verilen ikinci bir emirde alayı beklemeksizin ilk trenle İnönü'ne hareketleri bildirildi. Bu emir üzerine kışladan hareketle saat 11:15'te Kütahya istasyonundan efrat ve hayvanat trene bindirildi. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi İnönü'de harp var. Taburunuzla Yenişehir'e emrini vermesi üzerine Kütahya Merkez Kumandanı Binbaşı Saffet Bey Eskişehir istasyonunda bir makineli tüfek takımının tabur emrine verileceğini bildirdi.

10 Ocak 1921 saat 07.20 evvelde Eskişehir istasyonuna varılmış ve Birinci Tabur efradının ekmekleri temin edilmişti.

Batı Cephesi Erkânı Harp Reisi İsmet Bey tarafından bir zabıt kumandasında iki makineli tüfek, 25 nefer, 9 hayvan, 4000 cephaneli 1 makineli tüfek takımı tabur emrine verildi. Eskişehir merkez kumandanlığından Osmanlı, Alman, Belçika tüfekleriyle

öteden beri toplanmış 138 nefer tabur emrine verilerek bölüklere gerekli muamele bildirildi.

İcap eden emir ve kuvvet zayi edilmeden saat 08.00 evvelde hareketle 09.00 evvelde İnönü istasyonuna varılarak, hemen istasyonda bulunan Batı Cephesi Kumandanlığına bu haber bildirilmiştir. Orada ihtiyat sebebiyle istasyonda kalması emri verildi.¹⁶⁵ Efrat, hayvanat, ağırlık trenden indirilerek uçaklara karşı bölükler açık bir surette istasyon civarında silah çattırıldı. Saat 12 zevalde Batı Cephesi Kumandanlığından verilen emir üzerine Akpınar-Poyra arasındaki sırtların işgali ve Söğüt Bozüyük'ten ilerleyen düşman¹⁶⁶ ile hattı muharebe yapmak üzere hareket edildi. Ağırlıklar İnönü istasyonuna terk edildi.

Taburun emrine 40 mevcutlu 24. fırka hücum taburu da verildi. Saat 12.45 sonrası Akpınar-Poyra arasındaki hâkim sırtlar 1. Tabur, 1. ve 2. bölüklerle işgal, 3. Bölük ihtiyatta, 24. Fırka hücum Taburu mevcudunun azlığı ve Kuvve-i maneviyesinin kritikliği dolayısıyla dağ cenahının teminine memur edilmiş ve saat 13.10 sonrasında muharebe başlamıştır.

¹⁶⁵ 10 Ocak günü Batı Cephesi kumandanı İsmet Bey'in 24. Fırka kumandanlığına İnönü istasyonundan çekmiş olduğu telgrafta: İnönü istasyonuna gelen 174. Alay bir tabur emrinde olmak üzere istasyon civarında kalacaktır (ATBD, B:2285 1991:54) emri verilmekteydi. Bu alayın bu tarihten sonraki cephedeki faaliyetleri ise Bilecikten gönderilen harp raporunda şu şekilde ifade ediliyordu: Alay kısm-i küllisi bulunan 2. Tabur, 3. Tabur Makineli Tüfek Bölüğü ile 61. Fırka'dan aldığı emir üzerine 9 Ocak 1921 tarihinde saat 8'den sonra yürüyerek (yaya) Kütahya istasyonuna 10 Ocak 1921 günü 2.30'dan önce muvasalat ve trene binerek saat 11.30'dan evvel Eskişehir'e muvasalat ve yarım saat tevakkuf ile hareket ederek 12.45'te Çukurhisar istasyonuna muvasalat etmiştir. Batı Cephesi Kumandanlığından verilen emir üzerine Çukurhisar'dan 6.30'dan sonra hareketle 8'den sonra zemzemiye karyesiyle Çepni köyü arasında ve yol tarafındaki sırtları işgal etmesiyle 24. Fırka emrine girmiştir. 12 Ocak 1921 günü saat 10'dan önce 24. Fırka Kumandanlığından alınan emir üzerine Alay ileri yürüyüşüne devam ile Çiftlik hattı müdafaasına hareket ve saat 2. Sonrasında muvasalatla mezkûr hattı işgal etmiştir. Düşmanın dümdar süvarisinden 3 nefer Düздаğ sırtlarında görülmüş idi. 13 Ocak 1921 saat 1.30 sonrasında Fırkadan alınan emir üzerine Alay Teketepe'ye hareket ve saat 3 sonrasında muvasalatla mezkûr hat işgal edilmiştir. 14 Ocak 1921'de yine Fırkadan alınan emir üzerine 7.15'ten önce Teketepe'den bir sahra bataryası emrine alarak hareketle saat 6 sonrasında Bilecik'e muvasalat etmiş ve Müfreze Kumandanı Şevki Bey'in emrine girmiştir. (ATASE Arşv., İSH., K.1043, G:138, B:138-2aaa).

¹⁶⁶ Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından 10 Ocak günü, 11. Fırka Tümen Kumandanlığı'na gönderilen şifre telgrafta:

1. 11.30 evvel işaretli Erkân-ı Harp Yüzbaşı Faruk Beyin Akpınar sırtlarından yazdığı raporda poyra yakınlarında düşmanın bir piyade alayı kadar bir kuvvetin ilerlediği bildirilmiştir.
2. 32. Alay birinci tabur kumandanlığından saat 9.20 evvelde yazılan raporda ise düşmanın iki piyade alayı ve topçu makine ile Alibey düzünden teke köyü istikametine yürüyüş kolunda ilerlediği bildirildi.
3. 11.45 evvel de İnönü istasyonundan 174. alay birinci tabur ile hücum bölüğü poyra istikametinden İnönü istasyonundan tugaya doğru düşmana karşı gönderilmiştir. Vaziyetiniz müsait ise yandan Akpınar'da bu düşmana karşı topçu piyade ile tesir-i ihra edilmesini rica ederim.
4. Bu vaziyete karşı düşman sağ cenahımızı çevirmektedir. Hemen ihtiyat gurubu ile bir kısım topçular ile Akpınar şimalindeki muharebeye mümkün olan en büyük yardımı yapmalarını rica ederim (ATBD, B:2287, 1991:58) demekteydi.

Poyra köyünde bulunan Yunanlıların bir bölük kadar süvari kıtasının ansızın zuhuru üzerine Hücüm taburu ve Makineli tüfek takımı çekilmiştir. Hücüm taburunun çekilişi, taburun iki takımına da sirayet etmek üzereyken bizzat tabur kumandanı veya verilen gayretle Türk birlikleri tekrar mevzilerine sokulmuş ve ihtiyatta bulunan (ATASE Arşv. İSH. K.1043, G:138, B:138–2). Üçüncü bölükle terk edilen mevziler yeniden ele geçirilerek Yunan birlikleri püskürtülmüştür. Bozüyük'ten Poyra köyüne doğru dere içinden bir tabur kadar düşman piyade kuvvetiyle bir batarya, bir kudretli cebel takımının gelmekte olduğu görülmüş, mesafenin uzaklığı irtibatın olmaması ve taburun gerisinde topçular olmadığından, topçu ile mezkur kollara bir tesirat yapılamamış, iş bu kollar Poyra köyüne varmadan sağa kaydırılıp dere içine girerek Yunan cephesine karşı mevzi aldıkları görülmüştür.

Hücüm taburuna açık bulunan Akpınar'ın¹⁶⁷ güneyinin temini için gösterilen mahale gönderilmiş ise de, mezkûr hücüm taburu orada tutunamayarak daha gerilere gitmiştir. Bu dakikadan itibaren gerek hücüm taburundan ve gerekse makineli tüfek takımından hiçbir istifade edilememiş, düşman saat 10 sonrasında taarruza başlamış ise de, taburun şiddetli ateşi karşısında taarruz tevkif etmiş ve iş bu tarafeyn şiddetli ateşi bir buçuk saat devam etmiştir. Şehit 4 nefer mecruh vardır. Yunanlılar Sivritaşlı tepeye yerleştirdiği iki hafif makineli tüfek ile İnönü istasyonunu ateş altına almıştır. Saat 3'ten sonrada ateş hafifleyip Yunan neferleri mevzilerine sinmiştir. Saat 3 sonrasında bir tayyare Poyra köyünde bulunan Yunan kollarının piyade ve makineli tüfek ateşlerinden etkilenerek İnönü istasyonuna düşmüştür. Mesafenin uzaklığı sebebiyle düşen tayyareye yardım edilememiştir. Saat 3.30 sonrasında Yunanlılar, cepheden 5 topu ile geride bulunan 24. Fırka Hücüm Taburu ile muhtelif süvari ve piyade gruplarına ateşe başlamıştır. Saat 4'ten sonra Yunanlıların sağ cenahı gerisinde cephesi istasyona olmak üzere bir taburunun bir bölümü ile ilerlediği görülmüştür (ATASE Arşv. İSH. Kol. K.1043, G:138, B:138-2a). Saat 4.30 sonrasında Yunan topçusunun mezkûr depo tabur avcı

¹⁶⁷ İnönü önlerindeki bu savaşın kazanılmasından sonra, Akpınar'ın Türk tarihindeki önemli gelişmelerle ilgi ve yakınlığı hakkında şu cümleler yer almıştı: "*Akpınar, Çanakkale kadar büyük, Çatalca'dan yüksek, Plevne'den parlak, Kars'tan bülend, Kanije'den kıymetli, Bağdat'tan şöhretli, İstanbul'dan ulvi, Niğbolu'dan muhterem, Bursa'dan mübarek İznik'ten Mübeccel, İnegöl'den muazzez, Yarhisar, Bilecik ve hatta Karacahisar'dan daha mukaddestir. Çünkü onlar, Türklükle doğmuş, yaşamış ve Akpınar onu ölümden kurtarmıştır*" (Öğüd, 20 Ocak 1921:1). Ayrıca gazete sütunlarında Türk ordusunun başarısını ifade edilen yazılar çıkmaya başlamıştı. 12 Ocak günü verilen haberde: Yunanlılar Çerkez Ethem'in teşviki ile Eskişehir'e doğru harekete geçtiler. Ethem'in ifşaatına inanarak kolayca Eskişehir'e girebileceklerini düşünüyorlardı. Ancak Türk ordusu savaşa devam etmektedir. Türk kuvvetlerinin başarılı olduğu hakkında her yerden haberler geliyor (Hakimiyet-i Milliye, 12 Ocak 1921:1) deniliyordu.

hatlarına tam isabetleri üzerine, ricatle geride toplandığı görülmüştür. Vaziyette hiçbir değişiklik olmayıp saat 3'ten 4.30'a kadar cephan sarfiyatı nazar-ı itibara alınarak mevzilerinden görülebilen düşman neferlerine ateş edildi. Bu müddet zarfında Yunanlılar taarruz edemedi ve tahkimat mümkün mertebe artırıldı. Saat 5'ten sonra da İnönü civarından atılan 15 topun tesiraty Yunan topçularını susturdu. Yunan birlikleri Sivritaşlı tepeyi terk etti ve orada bir miktar telefata verdiği görüldü. Bu Yunan kolunun Yunanlıların 6. Piyade Alayı olduğu ve Söğüt istikametinden geldiği, Poyra köylüsünün ifadelerinden anlaşılmıştır. Bu arada 24. Fırka Hücüm Taburunun geride bulunan Depo Taburuna katıldığı depo Taburu Kumandanlığının tezkiresinden anlaşıldı.

Saat 6 sonrasında Yunanlıların cebel topçusu avcı hattını ateşe alarak bir miktar biraz zayıat verdirmiştir. Ancak saat 6.30'dan sonra topçu ateşi kesilmiştir. Saat 7'den sonra Depo Taburundan alınan tezkirede kendi taburunun 11. Fırka Kumandanlığından aldığı emir üzerine İnönü'ne hareket ettiğini ve 24. Fırka Hücüm Taburunun beraberinde olduğu haber verildi. Bu tezkireyi gören Makineli Tüfek Takımı emir almaksızın İnönü'ye hareket etmiştir. Hiçbir tarafla irtibat ve teması olmayan Birinci Tabur ve düşen Türk tayyaresinin İnönü'den gönderilen (ATASE Arşv. İSH. Kol. K.1043, G:138, B:138-2aa). kuvvetle ihrak edilmesi, ordunun geriye çekildiği hissini verdiğinden, ikinci bir emir almak ve 11. Fırka Kumandanlığı emrine girmek üzere İnönü'ne gelmeye karar verildi.

Saat 8.30 sonrasında öncü ve artçı tertibatıyla İnönü istasyonu ile Akpınar karyesi arasındaki bölgeden geçerek tarlalar içinden İnönü istikametine hareketle saat 10'dan sonra İnönü'ne varılarak burada bulunan Makineli Tüfek Takımına iltihak ettirildi. İnönü'de hiçbir kıtaatın bulunmadığı ve umumiyetle gündüzden kıtaatın Oklubalı tarafına gittiği köylü ifadesinden anlaşılmakla, Oklubalı'ya hareket saat 12'den sonra yani gece yarısı 1. Tabur Kumandanının 11. Fırka Kumandanlığına müracaatla Oklubalı'ya muvasalat ve Batı Cephesi Kumandanlığınca 11. Fırka Kumandanlığı emrine ve 11. Fırka Kumandanlığı emrine 127. Alay emrine girmiştir.

Bilecik'ten gönderilen Harp raporunda da görüldüğü gibi 10 Ocak günü sonrasında Yunanlılar İnönü önlerinden çekilmeye başlamıştı. Ertesi gün¹⁶⁸ Batı (11 Ocak 1921

¹⁶⁸ Bugün (11 Ocak 1921) düşman kuvvetleri muharebeye devam edemeyerek geri çekilmeye başlamıştır. Türk Ordusu düşmanı takip ediyor. (Hakimiyet-i Milliye; 12 Ocak 1921:2), denilmektedir.

tarhinde) Cephesi kumandanı İsmet Bey tarafından Gökbayrak Taburu Kumandanlığı'na çekilen harp telgrafında,

“9-10 Ocak ta Rıza Paşa Köyü-Çerkes-Çepni-İnönü hattında Yunan Kuvvetleri ile muharebe edilmiştir. 2 gün devam eden şiddetli muharebeler neticesinde düşman pek mühim zarara uğratılmış ve geniş olan muharebe hattının çeşitli muntakaları ileri geri dalgalanmıştır. Bugün kuvvetli bir cephe ve düşman ile karşı karşıyayız. Yunan takviye kuvvetleri müttamediyen gelmekte ve mukavemet göstermektedir. Ancak bu durum Allah'ın izniyle karşı taarruzumuzla engellenecektir. Gökbayrak Taburu vaziyetini kesinlikle muhafaza etmeli ve karşısında yan yürüyüşü yaparak ilerleyen düşman kollarına ve kafilelerine gece gündüz taarruz etmelidir. Gökbayrak Taburu'nun yapacağı bu akınlar Yunan Kuvvetleri'nin hemen yanında ve gerisinde olduğu için çok etkili olacaktır¹⁶⁹” (ATBD, B:2296 1991:77) deniliyordu.

İsmet Paşa Osmaneli civarında bulunan Gökbayrak Taburuna Yenişehir üzerinden Yunanlılara takviye amaçlı gelen birlikleri arkadan çevirme görevini vermişti. Nitekim Gökbayrak Taburunun bu akınları neticesinde Yunan birlikleride iki ateş arasında kalmış ve İnönü mevzilerine daha fazla saldıramamıştı. Bölgede kalmalarının da tehlikeli olacağı düşüncesiyle Bursa istikametine doğru Yenişehir ve Pazarcık hattından geri çekilmeye başladı (Hakimiyet-i Milliye, 12 Ocak 1921:2). 11 Ocak 1921 tarihli Keskin Telgrafhanesi vasıtasıyla 143. Alay Kumandanlığına gönderilen şifre telde de, Yunanlıların Bozüyük istikametine çekilmekte olduğu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:991, G:14, B:14–2), bildirilmişti. ‘

Nitekim İsmet Paşa'nın aynı gün (11 Ocak günü) Çukurhisar İstasyonunda bulunan 4. Fırka Kumandanlığı'na 12 Ocak günü için verdiği emirde de keşif raporlarına atıfta bulunarak iki günlük şiddetli muharebe neticesinde Türk birliklerinin başarılı müdafaası neticesinde Yunanlıların büyük zaiyat¹⁷⁰ vererek 10-11 Ocak gecesi kuzeybatıya doğru

¹⁶⁹ Türk Milli Mücadelesinde önemli başarılarla imza atan 70. Alay 9–10 Ocak gecesi ve ertesi gün üstün Yunan birlikleri karşısında tamamen Topçusuz olarak üstün bir mücadele ederek düşmana ağır zayıatlar verdirmişti. Bir gün sonrada 127. Alay da İnönü istasyonunda trenlerden inerek yardıma gelmiş ve muharebeye girmişti. Batı cephesinin İnönü önlerinde gerçekleşen bu savaşa yetiştirebildiği tek kuvvet 11. Tümen (iki alaylı) ise Kütahya'da Çerkez Ethem birliklerine karşı bulunduruluyordu. Kütahya'nın Alayunt istasyonuna kadar 80 km. bir mesafe yürüyüş yapmış ve 9–10 Ocak gecesi Eskişehir'e oradan da İnönü istasyonuna gelmişlerdi. 4 gündür uykusuz olan erler trenlerden inerek 10 km mesafedeki mevzilere koşar adım ulaşmışlardı. Bu halde vatan savunmasına koşan erlerin karşısında 20.000 kişilik bir düşman kuvveti vardı. 4500 tüfekten mevcut olan Türk ordusu İnönü kapılarında bir tarih yazmıştır. Yunanlılar bu acı mağlubiyeti örtbas etmek ve Yunan ordusunun iyi durumda olduğunu göstermek amacı ile bazı asılsız haberlerde bulunarak kendisine güvenen İngilizleri mahcup etmek istememiştir. *“Türk kuvvetlerinin Bilecik, Karaköy, Bozüyük muntkasında toplandıkları haberi alınması üzerine, Türk kuvvetlerini dağıtma emri verilmiştir. (Dağıtmak işi yapılacak, demiryolu tahrip edilecek, malzeme geriye alınacak kadar zaman kalınarak tekrar eski mevzilere geri dönülecektir) tarzında emir verildiği ifade edilmiştir”* (Apak, 1990:221–222).

¹⁷⁰ Birinci İnönü Muharebesi sonrası ikdam gazetesi ise “Yunanlılar 2000 zayıat vermişler” başlığıyla verdiği haberde, *Yenişehir İnegöl, Domaniç, Köprühisar ve İnönü'nde yapılan muharebelerde Kuva-yı*

çekildiği ifade ediliyordu. Ordunun ertesi gün Teke-Akpınar-Karaağaç hattına yürümesi istenmiş ve 2. Süvari grubunda 12 Ocak gününü Kızılcapınar-Yukarı Aşağı Armutlu mıntkasında geçirmesi de ayrıca bildirilmişti. Bununla birlikte bu birliklerin Bozüyük'ün kuzeyinde Alibey Köyü üzerinden Kurtköy-Pazarcık hattına karşı Pazarcık-Mezit vadisinde keşif yapması da istenmişti.

İsmet Bey'in düşüncesine göre, Süvari grubunun büyük kısmının öğlen saatlerinde İnönü'ye varmış olması gerekliydi. Söğüt-Bilecik istikametini ise 24. Fırka keşfedecekti. 24. Fırka kendisine katılan 174. Alay ve 132. Alay'dan Eskişehir taburuyla beraber Söğüt Caddesi ile yürüyecek Savcibey-Teke-Harbiye-Gündüzbey mıntkasına yerleşecek ve gerektiğinde 10 Ocak 1921'de muharebe edilen mevziyi Savcibey'den Demiryolu hattına kadar olan kısmını da müdafaa edecekti. Fırka emrindeki 2. Süvari birliklerini toplu olarak, Yunan kuvvetleriyle temas edinceye kadar ileri gönderecekti. 11. Fırka ise İnönü üzerinden Akpınar-Kovalca mıntkasına gidecek ve gerektiğinde muharebe edilen mevzinin demiryolu hattının batısındaki kısmını müdafaa edecekti. Bununla birlikte 4. Fırka saat 15:00 te İnönü Köyü'ne ulaşacak şekilde hareket edecek ve 12 Ocak günü iaşelerin İnönü istasyonuna gönderileceği ifade edilmişti (ATBD, B:2300 1991:86-87), 11 Ocak günü Müdafaa-i Milliye Vekâletine çekilen şifre telgrafta ise:

6 Ocak 1921 günü Yenişehir ve İnegöl istikametlerinden başlayan ve muhtelif şiddet ve safahatta İnönü mevziimize kadar uzanan düşman taarruzu 10 Ocak 1921 günü'de Savcı Bey, Akpınar, Karaağaç hattı umumisinde vukua gelen pek şiddetli ve devamlı meydan muharebesinden sonra, kıtaatımızın mukavemeti ve Müdafaa-i deliraneleri (cesaretli savunmaları) karşısında durmuş 10-11 Ocak 1921 gecesi düşmanı peşinden keşif ve takip kıtaları sürülmüş ve onların sayesinde tesbite çalışılmaktadır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:11, B:11-1)

deniliyordu. Görünen o ki Yunanlılar mevzilerine çekilmeye başlamış¹⁷¹ ve sıra bölgeyi keşfe gelmişti. Türk birlikleri Yunan kuvvetlerinin bölgeden çekilirken bölgede bulunan ahaliye zarar vermesini engellemek amacıyla biran önce keşif taarruzları düzenlemeye çalışıyordu.

Milliye Yunan kuvvetlerine 2000 kişi kadar kayıp verdirmiştir. Kolcu süvarileri ise Çerkez Ethem çetelerini takip ederek birçok esir almıştır (İkdam, 26 Ocak 1921:1) demekteydi.

¹⁷¹ 11 Ocak 1921 tarihli Anadolu Resmi Tebliğinde ise, Yunan ordusunun yeni kuvvetlerini bölgeye sevk etmesiyle birlikte taarruzlarına devam etmesi nedeniyle kuvvetlerimizi Söğüt ve Bozüyük'ün Güney mevzilerine çektik. Yeni mevzilerimizin sol tarafındaki kovalıca hattı müdafaamıza iki koldan ilerleyerek taarruz eden Yunan kuvvetleri mukavetimiz karşısında şiddetli bir muharebeden sonra geri çekilmeye mecbur olmuştur. Mevziin sağ cenah aksamında düşman tahrip hareketi icra etmektedir (Hakimiyet-i Milliye, 12 Ocak 1921:2) denilmektedir.

İsmet Bey'in bu raporuna rağmen Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın endişeleri devam etmekteydi. Nitekim Fevzi Paşa'ya göre Yunanlılar İnönü önlerinde uğradığı mağlubiyeti telafi etmek maksadıyla Afyonkarahisar istikametinde bir taarruz planı hazırlığındaydı. Bu sebeple Afyon'da bulunan 8. ve 23. Fırkaların yalnız başlarına böyle bir taarruza karşı koyamayacağı düşüncesiyle takviye edilmesini istiyordu (ATBD, B:2301 1991:89). Ancak bu endişeler yersizdi. Çünkü Yunan birlikleri çoktan mevzilerine dönmüştü¹⁷². Ancak Türk Genelkurmayı her ihtimali düşünüyordu. Aynı gün (12 Ocak günü) Fevzi Paşa tarafından Pazarcık ve Bilecik Mıntıka Süvari Üçüncü Fırka, Kumandanlıklarına çekilen telgrafta da, Düşmanın faik kuvvetlerle muhtemel bir taarruzu halinde bugünkü duruma göre yapılacak harekât hakkında bir talimat yayınlayarak gerekli önlemlerin alınmasını istemişti.

Görüldüğü gibi Türk Genelkurmayı hiçbir şeyi şansa bırakmıyordu. Ancak Türk keşif birliklerinin yaptığı incelemeler ve sunduğu raporlar¹⁷³ neticesinde Yunan birliklerinin

¹⁷² İnegöl'den gelen bir yolcunun verdiği bilgileri gazete sütunlarına taşıyan İkdâm gazetesinin haberinde şöyle deniliyordu: Yunanlılar İnönü istikametine doğru hareket ettiler. Burada Kuva-yı Milliye'nin tahkimatı pek mükemmeldi. Bu bölgede sıralanmış 3 adet siper hattı İnönü Ovasına hakim bir vaziyette bulunuyordu. Yunanlılar bu cihete doğru harekate başlamış ve birinci hamlede bulunan Kuva-yı Milliye kıtaatı düşman kuvvetlerine 600 m. Mesafeye kadar çektikten sonra şedit bir ateş açmışlardır. O zamana kadar ateşe iştirak etmemiş olan makineli tüfeklerle toplarda Yunan ordusu üzerine ateşe başlamışlardır. Bu esnada Eskişehir'den gelen Türk birliklerde muharebeye iştirak eylediklerinden Yunan kuvvetleri kaçmaya mecbur olmuşlardır. Yunan kuvvetlerinin İnönü Meydan Muharebesindeki zayıflığı 2000 maktul ve mecruha bali olmuştur. Yunan kuvvetlerinde ki ağır yaralı askerlerin bir kısmı kiliselere saklanmış bunlar yakalanarak esir edilmiştir.

Bu küçük mutaarrız Yunan alaylarını 3 saat tevkif etmeyi başarmış ve İnegöl dâhilinde bulunan 200 kişilik bir kuvvetin salimen İnegöl'ün garbındaki Ahi dağına çekilmesini sağlamıştır. 30 kişilik müfreze ise İnegöl'ün içinden geçerek dağın eteklerine doğru çekilmiştir. Arkalarından 4 muntazam alaydan mürekkep olan Yunan kuvveti de kasabaya girerek Ahi dağı civarında geceyi geçirmişlerdir. Kuva-yı Milliye'nin Ahi dağında bulundurduğu kuvvet, İnegöl'den geçen 200 kişi ile 71 mermisi bulunan bir toptan ibaretti. Cuma günü Yunanlılar Ahi dağına taarruza başladılar. O gün akşama kadar dağ bombardıman ettiler. Bu suretle Yunanlılar bir gün daha Tevakküfa mecbur oldular. O muhiti pek iyi bilen bir kılavuza sahip olan Yunanlılar bu suretle Ahi dağına geçemeyeceklerini anlayarak cenubunda bulunan Mezit deresi vadisinden ilerleyerek dağ arkadan çevirmeye muvafık oldular (İkdâm, 25 Ocak 1921:1).

¹⁷³ Ankara'dan bildirilen raporda, 11-12 Ocak 1921 gecesi yapılan keşif faaliyetleri sonrasında düşmanın 11 Ocak sabahı Bozüyük'ü tahliye ederek bir kısım kuvvetleriyle Karaköy sırtlarını işgal etmiş olduğu bildirilmiştir. 12 Ocak sabahı ileri harekete geçmiş ordumuz akşama kadar Gündüzbey, Savcıbey, Çiftlik, Akpınar, Karaağaç hattına varmıştır. Süvari gurubumuz Bozüyük, Kızılcapınar ve Armutlu'dadır. Söğüt, Pazarcık, Mezit istikametlerinde gönderilen keşif kıtaatından henüz malumat gelmemiştir (ATASE İSH. K:1065, G:49, B: 49-1). İsmet Bey tarafından gönderilen bir diğer raporda da şu bilgiler yer almaktaydı: 1-Yenişehir istikametinde ilerleyen 5. Süvari Alayı 13 Ocak 1921 tarihinde Bilecik'i işgal etmiştir. Takibe devam etmektedir. Bu istikamete çekilen düşman kuvvetinin bir alay piyade, 8 sahra, 2 cebel topu ile 12 makineli ve 20 kadar otomatik tüfekten ibaret olduğu ve artçıların 12 Ocak 1921 zevalinden evvel Bilecik'i terk ettiği anlaşılmıştır.

2- 13-14 gecesini kısm-i küllisi ile Nazifpaşa-Karaca kaya hattında geçiren ikinci Süvari Grubundan henüz rapor alınmadı.

mevzilerine döndükleri bildirilmeye başlanmıştır. Nitekim 13 Ocak günü Pazarcık-Nazıfpaşa-İnegöl istikametinde Yunanlıları takip eden iki süvari grubu, öğleden sonra saat 14.00'da İnegöl'e girmiş ve bölgedeki Yunan birliklerini akşam saat 8 öncesine kadar püskürtmeyi başarmıştır. Yunanlılar İnegöl'den çekilirken 1000'den fazla yaralı ve maktul bıraktığı da haber alınmıştır. Bununla birlikte alınan malumata göre, Yunanlıların 5. 6. 27. ve 21. Alayları İnegöl yolu ile çekilmiş ve 24 adet topu da beraberinde götürdüğü ifade edilmiştir. Telgraf hatlarını da tahrip eden Yunanlılar direklerin uçlarını kesmiş, bu sebeple tamir için çalışmalara başlanmıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:27, B:27-1).

Bilecik'ten çekilmekte olan Yunanlıların bir kolu da Yenişehir yolunu kullanmıştır. Bu istikametten Yunan birliklerini takip görevi de 5. Süvari Alayına verilmiştir. Yenişehir istikametinde ilerleyen 5. Süvari Alayı 13 Ocak 1921 tarihinde Bilecik'i işgalden kurtararak, Yunanlıları takibe başladı. Bu takip neticesinde, Yenişehir istikametinde çekilen Yunanlıların toplam kuvvetinin bir alay piyade, 8 sahra, 2 cebel topu ile 12 makineli ve 20 kadar otomatik tüfekten ibaret olduğu ve artçılarının 12 Ocak günü bitiminden önce Bilecik'i terk ettiği anlaşılmıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:20, B:20-1) Ayrıca 14 Ocak günü Yenişehir istikametinde Yunan artçılarına karşı yapılan taarruz neticesinde, Yenişehir'de işgalden kurtarılmıştır¹⁷⁴ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:23, B:23-1).

Bu haberler artık Türk başarısını ilan ediyor ve bütün yurttta sevinç ile karşılanıyordu. Türk kuvvetleri Yunan kuvvetleri karşısında büyük bir zafer kazanmıştı. İsmet Paşa, Yunan ordusu karşısında alınan bu zaferi hatıralarında¹⁷⁵:

“Yunan Ordusu Başkumandanı Papulas, Ethem ile de ayrı bir cephede muharebe ettiğimizi hesaba katarak bizden böyle bir mukavemet beklemiyordu. Fakat 9 ve 10 Ocak günleri bizim mukabil taarruzlarımızla karşılaşmış o zamana kadar Anadolu'da görmediği bir muharebe

3- 13 Ocak 1921 Tarihinde saat 1 sonrasında düşman tayyaresinin İnönü istasyonuna attığı bombalardan 3 neferimiz hafif yaralanmıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:20, B:20-1).

¹⁷⁴ 15 Ocak günü ise Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin haberinde Yenişehir ordularımız tarafından dün geri alınmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 15 Ocak 1921:1) denilerek, Yenişehir'in de Yunan işgalinden kurtarıldığı haberi bir gün sonraki gazete sütunlarında veriliyordu.

¹⁷⁵ Fahri Belen de, “Yunanlıların karşısına büyük bir fırsat çıkmıştı. Bursa'daki kolordu, karşısındaki zayıf Türk tümenini, Uşak'taki Birinci Yunan Kolordusu da İslamköy'deki Türk alayını kolayca atabilir ve Ethem karşısında önemli bir kuvvet tutabilirdi. Alaşehir'deki Yunan tümeninin de Gediz istikametinde ilerlemesi büyük fayda sağlayabilirdi. Oysaki asıl taarruz Bursa'daki iki tümenli kolordu tarafından yapıldı, o da bir kısım kuvvetini kuzey yarısının koruması için bıraktı. Uşak'taki birinci Yunan kolordusu ise İslamköy istikametinde bir gösteriş taarruzu yapmakla yetindi. Yunan başarısızlığının başlıca nedeni budur” (Belen, 1983:275), demektedir.

tarzına Türk ordusunda rastlayınca, keşif yaptım, bu kadarı kafi, öğrendik, dedi ve bırakıp gitti. Yani muharebede ısrar etmedi” (Selek, 1985:242).

Şeklinde ifade edecekti. Bu, Türkler için belki bir zaferdi. Ancak bu muharebe Yunanlılar için bir başarısızlık ya da mağlubiyet değildi. Yunanlılar isyancı olarak niteledikleri Kemalistleri Anadolu’da tek başlarına yok edecek güce sahip olduklarını söylemişlerdi. Dolayısıyla kendilerine inanan İngilizlere karşı bir sorumlulukları vardı¹⁷⁶ ve kendilerini kanıtlamak zorundaydı. Bu nedenle cephedeki mağlubiyetlerini elbette ki kabul etmemişti. İkdamın bir Ermeni gazetesinden aldığı haberde ise, Yunan başkumandanından izin alarak harekâtı cephede izleyen Ermeni gazetesi muhabirinin göndermiş olduğu mektup’ta şöyle deniliyordu:

“Salı günü akşamı Yunan ordusu ricat etmeye başladı. Fakat bu ricat hiçbir vakit Türklerin taarruzu neticesi değildir. Yunanlılar yukarıdan gelen emir üzerine ricat ettiler. Kuvva-yı Milliye ise kâfi miktarda kuvveti olmadığından taarruz etmeden ilerliyordu. Ben gözlerim ile onların ileri harekâtını gördüm. Yalnız İnönü önünde Türkler taarruza başladılar ve Yunanlılardan 500 asker ile 30–35 subay telef ettilerse de kendileri dahi bir miktar esir verdiler. Hali hazırda Yunan ordusu eski mevkiinde yani Bursa’dan 3 saat mesafede bulunuyor. 400’ü aşkın Kuva-yı milliye esiri Bursa’ya getirildi. Ve cumartesi günü sokaklarda gezdirildi. Usera meyânında büyükbâş birkaç zabıt ve birde Kuva-yı milliye bayrağı bulunmaktadır” (İkdam, 21 Ocak 1921:1),

Bununla birlikte Yunan Başkomutanı General Papulas ise I. İnönü Savaşı’ndan sonra Atina’ya sunduğu raporda:

“3.Kolordu, keşif hareketini başarıyla yaptı ve keşif sonucu, Kemal ordusunun gayrimuntazam olmayıp, aksine muntazam olduğu ve daha doğrusu toplara, makineli tüfeklere sahip ve az çok mükemmel surette techiz edilerek teşekkül halinde bulunduğu anlaşıldı”(Ülger, 2007:261) diyordu.

Ocak ayı boyunca Yunan resmi makamları ve basını keşif amaçlı Yunan taarruzu iddialarını sürdürmeye devam edecekti (Halıcı, 2004:122).

I. İnönü Muharebesi Türk kuvvetleri için bir zafer miydi? Ya da bir başka deyişle Yunan kuvvetlerinin yenilgisi mi? Yoksa bazı tarihçilerin ve Yunan resmi tebliğlerinin dediği gibi Yunan ordusunun keşif amacıyla yaptığı taarruz hareketinden sonra 11 Ocak günü hiçbir karşı hücumu uğramadan savaş alanından geri çekilme hareketi mi?

¹⁷⁶ “Yunanistan’da 14 Kasım seçimleri yapılmış ve seçimi kazanan kralçılardan İtilaf devletleri pek de hoşnut olmamıştı. Çünkü yeni Yunan hükümeti Anadolu’da yapılacak olan bir harekâtın fayda getirmeyeceği düşüncesindeydi. Zaten bu propaganda ile seçimleri kazanmıştı. Bu sebeple İtilaf devletleri Yunanistan’a 3 ve 8 Aralık tarihli iki nota vermiş bunun neticesinde Kral Konstantin ve yeni Yunan Hükümeti Başbakanı olan Rallis İtilaf devletlerine karşı Anadolu’da yüklendikleri sorumluluğu yerine getireceklerine dair söz vermiş ve bunu ispat etmek için 6 Ocak 1921 Tarihinde askeri saldırıda bulunmaya karar vermişti” (Öztoprak, 1989:143).

Kuşkusuz ortada da bir gerçek vardı. Yaklaşık 110 km derinlikli bir keşif taarruzunun savaş tarihinde bir örneği yoktu. Oysa Yunanlılar Bilecik'in Bozüyük-İnönü kazalarında ve Köprühisar'da Türk birlikleriyle ciddi ve sert bir çatışmaya girmişler mağlup olup kayıp vererek geri çekilmişlerdi. Aynı zamanda Yunanlıların keşif taarruzu dedikleri bu çarpışmalara Anadolu'da bulundurdıkları 5–6 fırkalık kuvvetlerinin iki fırkasıyla katılmışlardı. Bu da savaşın keşif taarruzu olmadığını açıkça ortaya koyuyordu. Bunun yanında Yunanlılar yayınladıkları resmi tebliğlerde üç Türk fırkasını tarumar ettiklerini ifade ediyorlardı. Ancak, Türk birlikleri Yunanlıların işgal ettiği Bilecik coğrafyasını geri aldığına göre böyle bir durumda söz konusu değildi. Yunanlıların propaganda amaçlı yayınladığı resmi tebliğler elbette ki doğru değildi. Zaten doğru olmuş olsaydı Yunan birlikleri eski mevzilerine geri çekilmez Ankara istikametine doğru çoktan yol almış olurlardı (Öztoprak, 1998:95-96). Sonuçta düzenli ordunun yapmış olduğu bu ilk savaş başarılı olmuş ve Türk kuvvetleri büyük bir zafer kazanmıştı.

Birinci İnönü zaferi Anadolu'da adeta bir bayram sevinci yaşatarak, yurdun hemen hemen her yerinde kutlamalar düzenlenmesini sağlamıştı (Öztoprak, 1998:87). Bunun yanında ordunun mutlak zaferi için yurt genelinde yardım kumpanyaları kurulmasını da sağlamıştı. Mecliste¹⁷⁷ ise Salih Efendinin teklifi neticesinde cephedeki askere yirmi beş lira para ve tütün gönderilmesi kararlaştırıldı (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 13.01.1337:286). Ayrıca meclise yurdun birçok bölgesinden Birinci İnönü muzafferiyeti münasebetiyle, tebrik telgrafları¹⁷⁸ çekilmiştir (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 20.01.1337:321).

5.2.1. Bilecik'in İlk İşgalinde Yaşananlar

8–9 Ocak günü Bilecik'e giren Yunan kuvvetleri aynı gün Söğüt istikametinde yol olarak Osmanlı Devletinin temellerinin atıldığı bu kasabayı da işgal etmişti. Bilecik ve

¹⁷⁷ Birinci İnönü zaferinden dolayı mecliste büyük tezahürat kopmuştur. Meclis Türk ordusuna teşekkür etmektedir (Hâkimiyet-i Milliye, 15 Ocak 1921:2) denilmekteydi.

¹⁷⁸ İnönü muzafferiyeti için muhtelif mahallerden gelen tebrik telgrafları: Burdur belediye riyasetinden, Diyadin Kaymakamlığından, aşiret rüesasından, Muradiye Kaymakamlığından, Urfa belediye riyasetinden, Muğla belediye ve miting heyetinden, Karaköy kaymakam vekâletinden ve aşiret rüesasından Marmaris ahalisinden, Akseki Telgraf Müdüriyeti Belediye Riyaseti ve Eşrafından (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 24.01.1337:352). Akşehir Kaymakamlığından Söke'den Bekir Pehlivan Beyden, Amasya Müdafaa-i Hukuk Riyasetinden, Bartın Müftülüğünden (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 26.01.1337:374). Kütahya Mebusu Seyfi Efendiden, Ilgın Belediye Reisi Muhsin ve Müftü Abdullah Efendilerden. Sabık Adana Mebusu Suphi Bey ve Sabık Mersin Mebusu Sadık Paşadan, Kırşehir Mebusu sabık Ali Rıza Beyden, Malatya Mebusu Hacı Bedir Ağadan. (MMZC. C.7, D.1, İç.1, 29.01.1337:407).

Söğüt'ün bu ilk işgaliydi. Aslında Yunanlılar bu ilk işgalde genel anlamda Bilecik ve çevresindeki halka kötü muamelede bulunmamıştı. Ancak onlarla birlikte bölgeye gelen yerli Rumlar bölge halkına hem maddi hem de manevi zarar vermişti. Yaklaşık 4 gün işgal altında kalan Bilecik 12 Ocak günü işgalden kurtarılnca¹⁷⁹, Bilecik ve çevresinde yaşayan gayrimüslim Rum ve Ermeniler de bölgede kalmalarının kendileri için tehlikeli olacağı düşüncesiyle geri çekilmekte olan Yunan birlikleriyle beraber Bursa istikametine çekilmişti. Bilecik, Göl dağı, Muratçı ve civarlarından Bursa'ya doğru 4-5 bin kadar Rum ve Ermeni muhacir kaçmak zorunda kalmıştı (İkdam, 19 Ocak 1921:1) Sonuçta Bilecik'te yaşayan birçok gayrimüslim bölgeyi terk etmişti. Aslında bu kaçış biraz da zoraki oluyordu. Çünkü Yunanlılar bölgede yaşayan gayrimüslimlere telkinlerde bulunarak şayet bölgede kalırsanız Türkler tarafından öldürülme risklerinin olduğu şayiasını yayıyorlardı. Bu ise büyük bir endişeye sebebiyet veriyordu. Bir başka önemli neden de Anadolu'da yaşayan Rum ve Ermeniler Bilecik ve çevresinde yaşayan ahaliye hem işgal edildiği günlerde hem de 12 Ocak¹⁸⁰ gününden itibaren Bilecik'in boşaltılması sırasında bir kısım yağma, çapul faaliyetleri ile bölge halkının can ve ırzına tecavüzatta bulunmuşlardı. Bu sebeple bölgede kalmak onlar için de tehlikeliydi. Yunan Ordusu ileri harekâtında bozguna uğramış bir şekilde geriye çekilirken Müslüman ahaliye yapmış olduğu zulm katli ve tahribat çok fazlaydı. Nitekim Yunanlılar Gündüzbey-Akpınar-Karaağaç hattının kuzeyinde gerek Bozüyük-Pazarcık-İnegöl-Bursa yolu ve gerekse Bozüyük'ün batısından İnegöl'e ulaşan cadde etrafındaki bütün köyleri yağma etmiş ve bu köylerde her cins zahireler ve besin maddeleri ile küçükbaş hayvanlar ve canlı mahlukat namına hiçbir şey bırakmayarak bunların büyük kısmını beraber alıp götürmüştü. Taşınması mümkün olmayan eşyaları da genel olarak imha etmişti. Birkaç köyü bilhassa Aksutekesi'ni kısmen yakmış bunun yanında Güneykestane-Osmaniye-Karacapınar-Rüştiye-Karacakaya köylerinde de kadınların zorla ırzlarına tasallut etmiş korkularından dağlara ve ormanlara kaçan kadınları yakalayıp iffetleri kirletilmişti. Düşmanın yapmış olduğu kötülükler ve tahribat henüz tamamıyla tesbit edilmemiş olmasına rağmen, Müslüman ahaliye yapılmış olan zulüm ve işkence tahminlerin

¹⁷⁹ 12 Ocak 1921 tarihli Anadolu Resmi Tebliğinde: Düşman birçok eşya ve malzeme terk ederek Yenişehir ve İnegöl istikametinde süratle kaçmaya devam etmektedir (Hakimiyet-i Milliye, 15 Ocak 1921:2) deniliyordu.

¹⁸⁰ 12 Ocak 1921 gününün bitimine kadar Söğüt ve Pazarcık'ı tahliye eden Yunanlılar, kaçışları esnasında birçok köyün ahalisini katli ve kadınlara tacizde bulunmuşlardır (Hakimiyet-i Milliye, 15 Ocak 1921:2) demektedir.

üzerindeydi. O derecede ki düşmanın taarruzuna maruz kalmış olan köyler iktisaden mahvolmuş bir haldeydi. Ayrıca İsmet Paşa da, “*Müslüman Ahali düşmanı şiddetle takip eden süvarilerimizi görünce hayvanlarının ayaklarına kapanarak ağlamakta ve zabitlerimizin ellerini ayaklarını öpmektedir*” diyerek bölgedeki acı durumu rapor etmişti (ATBD, B:2305 1991:100-101).

Bilecik Askeri Polis Teşkilatı Şubesi de 21 Ocak 1921 tarih ve 103 numaralı raporunda Yunanlıların bölgede yaptıkları mezalim özetle şu şekilde ifade etmişti:

“13 Ocak 1921 tarihinde Bilecik olaysız geri alınmıştır. Bilecik’te ufak tefek çapuldan gayri bir şey olmamıştır. Bu da düşmanın namuskarane hareketinden ileri gelmiyor. Bilecik’i gayet acele tahliye etmesinden kaynaklanmıştır. Düşman Söğüt’ten Yenişehir’e kadar güzergâhında tesadüf ettikleri bölgeyi pek ziyade zarara uğratmıştır. Köylülerin koyun ve sığırlarını sürüp götürmüştür. Köyler arasında Yeniköy’ün hali cidden acıma hissi uyandırıcı ve üzüntü vericidir. Yeniköy’de canlı bir kedi dahi görülmemiştir. Köylü elleri koynunda başına gelen üzüntü ile karışık bir neşe ile askerlerimizi karşıladılar onların ellerini öperek hoş geldiniz dediler, Söğütten Bilecik’e kadar güzergâhta öbek öbek tavuk tüyleri görülmüştür.

Bilecik istasyonu karşısındaki Aşağıköy’de tesadüf ettiğimiz feci manzara ise acıklı idi. Bütün evler yağma edilmiş hayvanat sürülmüş, köylüler soyulmuş köyün muhtarı süngü darbeleri ile şehit edilmiştir. 70 yaşında olan bu masumun naaşı oda içerisinde karmakarışık edilmiş eşya ve erzak arasında bulunmuştur.

Bununla birlikte Söğüt’ün köylerinden Kızılsaraydan üç kızın birkini izale etmişlerdir. Bilecik’in istasyon binası ambar ve memurin binaları ise tamamen yanmıştır. Yunanlıların köylerde yaptığı yağmalara yerli Hıristiyanlar kılavuzluk edip karıları, kızları ile beraber İslam köylerine gelerek eşya topladıkları tahkikat neticesinden anlaşılmıştır. Yağma ve çapula iştirak eden Hıristiyanlar Yunan ordusu ile beraber buradan çekilmişlerdir (ATASE Arş. İSH. Kol. K:719, G:99, B:99-1).

Bilecik ve çevresinde yapılan Yunan tahribatı bu kadarla sınırlı değildi. Nitekim Bozüyük Askeri Polis Teşkilatı Şube Müdürü Hüseyin Hüsnü İmzalı gönderilen 30 Ocak 1921 tarihli bir başka raporda da, Yunanlıların geri çekilişi sonrası Bozüyük¹⁸¹ ve çevresindeki mezalim ve tahribat hakkında detaylı bilgi verilmişti¹⁸².

Görüldüğü üzere Bilecik ve çevresinde Yunan ordusu ve özellikle onlarla bölgeye gelen yerli Rum ve Ermenilerin yapmış oldukları tahribat son derece büyüktü. Bu nedenle Bilecik mebusu olan Mustafa Kemal Bey, Yunanlıların yapmış olduğu mezalimin tetkiki için Meclisten bir heyetin seçilerek bölgeye gönderilmesini istemişti¹⁸³ (TBMM

¹⁸¹ Bozüyük Menzil Hat Kumandanı Mehmet tarafından 21 Şubat 1921 tarihinde Batı Cephesi Erkan-ı Harbiye Komutanlığına gönderilen şifre telgrafta, Bozüyük Nahiyesinin köyleri şu şekilde verilmekteydi: Bozüyük, Günyarık, Akçapınar, Kızıltepe, Hamidiye, Sürürabad, Akpınar, Poyra, Çerkez Çepni, Yörük Çepni, Aşağı Armutlu, Yukarı Armutlu, Ormangüzle, Revnak, Kızalcapınar, Çaydere, Kuyupınar, Bozalan, Kapanalan, Saraycık (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1203, G:125, B:125-1).

¹⁸² Bozüyük ve çevresindeki tahribat için bkz. Ek3.

¹⁸³ Riyaseti Celileye

ZC. C.8, D.1, İç.1, 31.01.1337:20). 22 Ocak günü mecliste bu konuda yaşanan tartışmaları özetle vermek istiyoruz.

Bilecik Mebusu Mustafa Kemal Bursa'dan İnönü'ye kadar gelen Yunan ordusunun Bilecik coğrafyasında birçok köyü yaktığını ve pek çok hasara sebep olduğunu ifade etmişti. Bunun üzerine Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey “Hasarı gördünüz mü?” şeklinde soru sorunca Mustafa Kemal Bey de: “Telgraf var efendim. Köylerde hayvanat, eşya, malzeme, nukut her ne varsa alıp götürmüşlerdir. Bittabi bu meyanda mezruatı dahi almışlar gitmişler. Şimdi efendim bir Hükümet marifetiyle tahkikat icra etmek var. Fakat hükümetten mutasarrıfa, nahiye müdürüne, kaymakama, jandarma kumandanına mesele tebliğ edilinceye kadar aylar geçecektir. Aylar geçmesi üzerine halk sefalet geçirecektir. Bendeniz rica ediyorum, Meclisi Âliden bir heyet gitsin, bunların felâketini yakından görsün. Hakikî sefalete giriftar olanlara acilen tedbir yapılmak üzere muavenet yapılsın. Bunu bilhassa rica ederim. O zavallı halk biçare kalmıştır” (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 22.01.1337:345–346) diyerek meclisten yardım talebinde bulunmuştu. Bunun üzerine cepheden gelecek olan rüfekanın malumatına göre karar verilmesi kararı çıkmıştı.

Aslında bölgeden gelen telgraflarda Yunan ordusunun yaptığı tahripkâr durum ortaya konulmuştu. Kaldı ki daha sonra bölgeye gelecek olan Avrupalı heyetlerde Yunan ordusunun bölgede yaptığı mezalimi ortaya koyacaklardı.

5.3. Bilecik'in İkinci İşgali ve İkinci İnönü Muharebesi

5.3.1. Yunan ve Türk Tarafında Yapılan Hazırlıklar

Türk düzenli ordusu, Birinci İnönü Muharebesi olarak tarihe geçen 6–11 Ocak 1921 tarihinde Yunan ordusu ile yaptığı savaşı kazanarak ilk başarısını elde etmişti. Artık Anadolu'daki hareket, düzensiz birliklerle yapılan, küçük bir saldırıyla saman alevi gibi sönen bir ateş değildi. Zaten Yunan Başkomutanı General Papulas da I. İnönü

Nuru islâmiyetin meşalei füyuzatını perdei zulüm altında imha etmek hevesine düşen alçak düşmanın hücumu nağıhanisi kahraman askerimizin şehamet ve azameti dihdaranesi karşısında tabaveri mukavemet olamayarak İnönü meydan muharebesinde mahvü perişan olmuş ve fakat düşmanın Bursa'dan İnönü kasabasına kadar her uğradığı mahallerde yani İnönü, Bozüyük, Pazarcık, Söğüt, Bilecik, Yenişehir'de beşeriyetin kabul etmeyeceği envai mezalim ve haşarat ika eylediği istihbar edilmiş olduğundan hem miktarı hasarı tahkik ve tespit etmek ve hem de halkın bu yüzden maruz kaldığı elim sefaleti yakından görülerek biran evvel çaresiz olmak üzere Meclisi Aliden bir heyetin izamına karar ita buyrulmasını teklif eylerim. Ertuğrul Mebusu Mustafa Kemal (TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 22.01.1337:345).

Savaşı'ndan sonra Atina'ya sunduğu raporda, Türk ordusu için, “*Gayrimuntazam olmayıp, aksine muntazam olduğunu ve daha doğrusu makineli tüfeklere sahip ve az çok mükemmel surette techiz edilerek teşekkül edilmiş bir ordudur*” nitelemesini yapmıştı (Ülger, 2007:261). Bu durumun farkında olan İtilaf Devletleri de Ankara ile şayet Sevr için masaya oturacaklarsa bu antlaşmada esaslı değişiklikler yapılması gerektiğini anlamıştı. Ancak yine de Ankara hükümetine fazla taviz vermeden bu işi biran önce bitirmek istiyorlardı. Bu amaçla İngiltere'nin Londra kentinde (Sen Ceymis sarayında) bir anlaşma planı yapılarak, taraflar konferansa davet edildi. İtilaf Devletleri konferansta Sevr Antlaşmasının bazı maddelerinde ufak değişiklikler yaparak Türk heyetinden bu antlaşmayı imzalamalarını istemiş, ancak TBMM adına konferansa katılan heyetin Misak-ı Milli dışında bir antlaşmayı asla kabul etmeyeceği anlaşılınca Yunan ordusundan yeni bir Anadolu taarruzu için harekete geçmesi istenmişti. Anlaşılan o ki Sevr Antlaşması Ankara Hükümetine zorla imzalatılacaktı. Bu amaçla Yunanistan hazırlıklarına başladı. Ancak bu dönemde Yunanistan birçok problemle uğraşmak zorundaydı. Her şeyden önemlisi kendi içindeki siyasi bunalımlar had safhadaydı. Bu iç karışıklıklar Yunanistan'ın elini kolunu bağlayan bir unsurdu. Atina'dan gelen haberlerde Venizelosçuların yeniden başkaldırdığı ve Konstantin'in yeniden Venizelosçularla uğraşmak zorunda kaldığı bildiriliyordu (Hâkimiyet-i Milliye 10 Şubat 1921:1). Ayrıca Rallis kabinesi istifa etmiş ve yeni kabineyi kurmak ile Gunaris görevlendirilmişti (Hâkimiyet-i Milliye 11 Şubat 1921:1). Yunanistan'ın bu iç karışıklıkların yanında cephede de ordu içinde büyük bir huzursuzluk hakimdi. Birinci İnönü mağlubiyeti Yunan askerleri üzerinde derin izler bırakmıştı. Çünkü düzensiz Türk birlikleri karşısında hiçbir direniş ile karşılaşmadan bölgeyi işgal edebileceklerini düşünen Yunan ordusu, beklemedikleri biçimde Türk kuvvetlerince püskürtülmüşler ve bu beklenmedik yenilgiyle büyük moral çöküntüsü yaşamışlardı.

Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen Yunan ordusunun başında hırslı bir komutan vardı. Birinci İnönü mağlubiyeti sonrası Bursa'ya gelen General Papulas günde 2 defa otomobil ile cepheye giderek cephenin durumunu kontrol ediyor, birliklerine moral vermeye çalışıyordu (İkdam, 19 Ocak 1921:1). İnönü mağlubu olan General Papulas Yunan Harbiye Nezaretine de bir telgraf çekerek şöyle diyecekti:

“Ben başta bulunduğum sürece bütün askerlerim ile Anadolu'nun bir parçasını bile terk etmemek hususunda tamamıyla hem fikiriz. Muzafer askerlerimiz istihsal-i hürriyet ve neşr-i

medeniyet uğrunda büyük fedakârlıklar yaparak yoruldular. Bu hususta pek çok kardeşlerimiz kanlarını döktüler. Askerlerimin daha fazla beklemeye vakitleri kalmamıştır. Bana müsaade ediniz, ordumun başına geçip Ankara Hükümetinin kuvvetlerine karşı kesin darbeyi vuralım” (Hâkimiyet-i Milliye 13 Mart 1921:2).

Görüldüğü gibi Papulas'ın vazgeçmek gibi bir düşüncesi yoktu. Bu amaçla Yunanistan hazırlıklara başladı. Yunan Genelkurmayı'nın savaş planı gereği, kuzeyde kesin bir kuvvet üstünlüğü sağlayabilmek amacıyla, cephenin güney kesiminde Manisa dolayında konuşlandırılmış bulunan, General Nikolaos Trikupis komutasındaki 3. Tümene Şubat ayının ikinci yarısında Bursa'ya geçme emri verildi ve bu emir kısa sürede uygulandı. 1 Mart günü Bursa'nın Mudanya limanına 125 ve 150 milimetrelık iki topçu bataryası çıkarıldı. Bunun yanında birçok araç-gereç ve cephane de Mudanya'ya boşaltıldı. Bunun yanında 6 Mart günü Bursa'da Yunan Yüksek rütbeli general ve subayların katıldığı bir toplantı yapılmış ve siyasal ve askeri durum değerlendirilerek Türk Batı Cephesi'ne zaman kaybetmeden bir saldırı eylem planlarının hazırlanması kararı alınmıştı (Akkılıç, 1997:363). Bu karar, yazılı bir emirle birlik komutanlarına bildirildi. Aynı gün Küçükasya ordusu Komutanı General Papulas, Genelkurmaya başvuruda bulunarak eylem planlarının ve hazırlıkların biran önce tamamlanması isteğinde bulundu. Böylelikle Mart ayının ortalarında Bursa bölgesindeki Yunan yığınağı hemen hemen tamamlanmış bulunuyordu. 19 Mart günü General Papulas, 23 Mart'tan itibaren Yunan ordusunun saldırısının başlayacağını hükümete bildirdi, bunun için de her türlü desteğin sağlanmasını istedi. Aynı gün Kral Konstantinos da bir bildiri yayınlarak Yunan halkından, Anadolu'daki Hıristiyan halkın vahşi çetelerden kurtarılması için orduya katılmalarını istedi (Akkılıç, 1997:364). Böylelikle Yunan hazırlıkları aşığı yukarı tamamlandı.

Yunan cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Türk tarafı ise Yunanlıların bölgedeki hareketlerinden haberdardı. Bununla birlikte 12 Mart 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya çekmiş olduğu telgrafta, Londra'da bulunan Bekir Sami Bey'den 11 Mart 1921 tarihli gelen şifre telgrafı aldığını ifade etmiş ve telgrafı İsmet Paşa'ya göndermişti. Bekir Sami Bey tarafından Mustafa Kemal'e gönderilen bu şifrede, Yunanistan'ın görüşmeler esnasında kuvvetini müttefiklerine karşı göstermek için bilhassa Eskişehir üzerine büyük bir taarruz hazırlamakta olduğunun güvenilir kaynaklardan haber alındığı (ATBD. B:2311 1991:2), ifade edilmekteydi. Cephedeki

Yunan ordusunun hazırlıkları, Bekir Sami Bey'in telgrafı Yunan ordusunun yakında harekete geçeceğini haber verir nitelikteydi.

Bu sebeple Türk Genelkurmayı da gerekli hazırlıkları yapmaya başladı. Bilecik coğrafyasına yapılan ilk Yunan taarruzunda olduğu gibi bu sefer de Yunanlılara karşı yapılacak olan savunma hareketi İnönü önlerinde verilecekti. İlk Yunan taarruzunda Çerkez Ethem Olayı nedeniyle birliklerin büyük bir kısmı Afyon-Kütahya-Gediz hattına kaydırılmış, ancak Yunanlıların İnegöl-Pazarcık-Karaköy hattını geçerek İnönü önlerine gelebilme tehlikesi nedeniyle Kütahya ve Gediz'de bulunan Türk birliklerinin İnönü mevziine sevkleri büyük sıkıntıya sebep olmuştu¹⁸⁴. Daha öncede ifade edildiği gibi Kütahya-Gediz hattında bulunan birlikler Yunan kuvvetlerinden daha önce İnönü mevziilerine gelmemiş olsaydı, belki de Yunanlılar hiçbir direniş ile karşılaşmadan Ankara'ya kadar ulaşmış olacaktı. Bu sebeple Türkler tarafından İnönü mevziisinin savunulması çok önemliydi. İnönü düşerse Yunan ordusu Eskişehir'i alacak Ankara'ya çok daha yakın olacaktı. Bunun yanında İnönü mevziisinin bir diğer önemi de bölgede bulunan Demiryolu hattıyla alakalıydı. Yunan ordusu kıyı şeridinin hemen hemen tamamına hakim olduğu için kıyı bölgesindeki hareketlerinde denizyoluyla ordusunun ihtiyaçlarını karşılamış bu sebeple büyük sorunlar yaşamamıştı. Ancak Anadolu'nun içlerine yapmış olduğu taarruzda ikmal noktasında büyük sıkıntı yaşamıştı. Yunan ordusunun kıyı şeridinden uzaklaşması cephedeki ordunun takviyesini ve ihtiyaçlarını karşılamasını zorlaştırıyordu. Bu sebeple de İnönü mevziisi Türk kuvvetlerinden alınırca Bilecik-Eskişehir demiryolu ağı Yunanlıların eline geçecek böylelikle Bursa'dan bölgeye sevkiyat çok daha kolay ve hızlı bir şekilde yapılabilecekti.

Bu nedenle Bilecik-Eskişehir iki taraf içinde olmazsa olmaz gibiydi. Bu durumun farkında olan İsmet Bey daha 21 Ocak 1921 tarihinde Batı Cephesindeki birliklerde ne kadar silah bulunduğunun¹⁸⁵ bildirilmesini isteyerek gerekli takviye işlemlerine başladı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K.1043, G:138, B:138-1). Öte yandan Mustafa Kemal Paşa da Doktor Adnan Adıvar ile birlikte 10 Şubat günü Eskişehir'e gelmiş ve (Hâkimiyet-i

¹⁸⁴ Ancak bu sefer Çerkez Ethem tehlikesi yoktu. Ayrıca Türk ordusu Birinci İnönü Muharebesinde ki orduya göre çok daha kuvvetliydi. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de, Yunanlılara İnönü silsilesini vuran bu ordudur. Bugün 2 ay öncesine göre Türk ordusu daha güçlüdür (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mart 1921:1) demektedir.

¹⁸⁵ Bilecik'ten 184. Alay komutanının 22 Ocak 1921 tarihinde Müfreze Kumandanlığına çekmiş olduğu telgrafta: "Alayımızda 818 Piyade silahı mevcuttur" cevabı verilmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K.1043, G:138, B:138-1).

Milliye 11 Şubat 1921:1), cephedeki gelişmeleri yakından gözlemlemiştir¹⁸⁶. Aslında Türk ordusu da savaştan bıkmış ve Londra Konferansından gelecek güzel bir haber ile terhis edilmeyi bekliyordu. Ancak konferanstan alınan malumat cephedeki askerler için hiç de iç açıcı olmamış ve Türk Genelkurmayı yeniden savaş hazırlıkları yapmaya başlamıştı. Bu durum Türk ordusunda da hoşnutsuzlukları beraberinde getirdi. Nitekim Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey tarafından Bilecik-Bozüyük-Eskişehir Şube Kumandanlıklarına gönderilen şifre telgrafta:

“Bazı kıtaat arasında sulh lehinde ve askerlerin terhisi hakkında bazı haberlerin yayılmakta olduğu sağlam kaynaklardan haber alınmıştır. Bu tür haberlerin asker arasında yayılmasına meydan bırakılmaması ve vatanın düşman işgalinden kurtarılıncaya kadar azim ve imanla çalışmak gerektiğini subay ve askere uygun bir dille anlatılması gerekmektedir” (HTVD. 1966, Vesika no:1272).

denilerek, ordunun içerisinde yaşanan bu hoşnutsuzluğun giderilmesi istenmişti. Bu zor şartlar altında gerekli hazırlıklar yapılarak¹⁸⁷ Yunan kuvvetleri beklenmeye başlandı. 23 Mart tarihinde başlayacak ve Bilecik ve çevresinin ikinci işgaliyle sonuçlanacak bu savaş öncesinde her iki tarafın (Türk ve Yunan ordusunun) Bilecik cephesindeki konuşlanışları şu şekildeydi:

Yunanlıların İnönü’ye taarruzu General Vlahopoulos komutasındaki 3. Yunan Kolordusu tarafından yapılacaktı. Bu kolordu üç tümen ve bir süvari tugayından oluşmaktaydı.

¹⁸⁶ Batı Cephesi Komutanlığının, 14 Şubat’ta günü verdiği emir üzerine 11. 24. ve 61. tümen 13/ 14 Şubat gecesi hareket ederek 15 Şubat’ta verilen mevzileri işgal etmesi emredildi. Bu emre göre, 61. Tümen, Gündüzbey-Teke (dahil), 24. Tümen Teke-Çiftlik-Akpınar (Hariç), 11. Tümen Akpınar’dan güneye kadar olan mevzileri işgal edecekti. ... Çukurhisar, İnönü, Bozüyük telefon merkezleri yerlerinde bırakıldı. İnönü’de yiyecek ambarı açıldı (TİH, 1999:279).

¹⁸⁷ 28 Şubat 1921’de Batı Cephesi birlikleri genel olarak konuşlanmasi şöyledir. Batı Cephesi karargâhı Eskişehir’de. 1. Tümen karargâhı Pazaryeri’nde bağlı birlikler; 3. Piyade Alayı İncirli mevziinde, 4. Piyade Alayı Pazaryeri’nde, 5. Piyade Alayı Ahmetler-Fıranlar kesiminde yerleşmişti. 3. Süvari Tümeni karargâhı İnönü’de bağlı birlikler; emrindeki 4. Piyade Alayı 2. taburuyla Boğazköy-Hamzaköy-İnegöl kesiminde.

61. Tümen karargâhı Oklubalı’da bağlı birlikler; 174. Alay ve hücum taburu ile Çukurhisar’da 24. Tümen Karargâhı Poyra’da 143. Alay ile Poyra ve Yeniçepni-Yörükçepni hattında, 32. Alay Poyra-Akpınar kesiminde.

11. Tümen karargâhı İnönü’de 70. alayı ile Saraycık-Karaağaç hattında, 126. Alay Kapanalan-Kandilli, 127. Alay İnönü-Akpınar kesiminde mevzileşmişti (TİH, 1999:279-280).

İnönü mevziinin ilerisinde bazı kritik arazi noktalarının güçlendirilmesi için 24. Tümen’e bağlı 32. Alay Bozüyük’ün kuzeyinde Alibeydüzü-Karaçayır-Akçapınar-Yörük hattında, 143. Alay Mezit boğazında Kızılcapınar- Oğlakçı (Aşağıarmutlu)- Yukarıarmutlu kesimine istihkâm bölüğü, Hamidiye’ye de sahra bataryası gönderildi. Batı Cephesi komutanlığınca 13 Mart 1921’de Yağızahlat gediği-Çıplaktepe-Alibeyköy-Karasu deresinin doğu sırtları tahkim edilmesini ve bu amaçla:

61. Tümen’in Yağızahlat gediği- Kızılsaray- Çıplaktepe-Yaylaköy (hariç) hattını,

24. Tümen’in Isırganlı-Hamidiye- Karaköy boğazı güney çıkışı hattını,

11. Tümen’in Murat Deresi kaynağından itibaren Bozalan’a kadar Karasu vadisinin doğu sırtlarını işgal ve tahkim etmesini, Bağlarbeli ve Tilkiç tepenin ileri mevzi olarak keşif ve tahkim edilmesi emredilmişti (TİH, 1999:283-284).

Bursa’da bulunan Yunan kolordusuna bağılı tümenler ise: Leonardo Pulo komutasında 10. Yunan Piyade Tümeni, Plati komutasında 3. Yunan Piyade Tümeni, Trikopis komutasındaki 7. Yunan Piyade Tümeninden oluşmaktaydı. Ayrıca Yunan 3. kolordusu, 25.000 insan, 16.000 tüfek, 224 ağır makineli tüfek, 1300 kılıç, 76 toptan oluşan bir güçle bu taarruzu yapacaktı (TİH, II. C. BC. 3 Ksm. 1999:306–307; Belen, 1983:308-309).

Buna karşılık Batı Cephesindeki Türk Kuvvetlerinin cephe karargâhı Eskişehir’de bulunmakta ve Komutanı İsmet İnönü’yü. Beş tümeden oluşan Türk birliklerinin konuşlanışları ise şu şekildeydi:

1. Piyade ve 3. Süvari Tümeni savunma mevzilerinin önünde örtme görevi üstlenmiş asıl savunma birlikleri, İnönü mevziinde ise 61. 11. ve 24. tümenlerden oluşmaktaydı.

Buna göre:

1. PİYADE TÜMENİ: Komutanı Yarbay Kemalettin Sami Gökçe’ydi. Karargâhı ile süvari, sıhhiye bölüğü ve sıhhiye müfrezesi Pazaryeri’nde bulunmaktaydı. Bu tümene bağılı birlikler ise;

-Yarbay Osman Arif Bey komutasındaki 5. Piyade Alayı ve bir sahra bataryası Yenişehir-İncirli’de bulunmaktaydı.

-Yarbay Besalet Gerede Komutasındaki 4. Piyade Alayı ve bir dağ bataryası Boğazköy’de bulunuyordu.

-Yarbay Salih (Avgın) komutasındaki 3. Piyade Alayı ve bir sahra takımı Nazıfpaşa hattında ve tümen emrindeki Yarbay Hacı Arif (Örgüç) komutasındaki 5. Süvari Alayı Yenişehir ve batısında, bu alayın bir bölüğü de Mentese’de üstlenmişti.

3. SÜVARİ TÜMENİ: komutanı Yarbay İbrahim Çolaktı. Karargâhı ile İnegöl’de bulunan bu Tümene bağılı birlikler ise,

—29. Süvari Alayı İnegöl’ün doğusunda Şibali-Kuluca-Ayaz kesiminde,

—Binbaşı Sakıp Komutasındaki 27. Süvari Alayı İnegöl batısında Cerrah-Akhisar-Gayrimüslim-yenice kesiminde

-Binbaşı Hüsnü (Aykut) Komutasındaki 28. Süvari Alayı İnegöl güneyinde Alibey-Deydinler-Ortaköy kesiminde ve dağ bataryası İnegöl’ün güneyinde Hocaköy’de üstlenmişti.

61. TÜMEN: Komutanı Albay İzzettin (Çalışlar) Beydi. Bu tümenin sıhhiye bölüğü Çukurhisar’da bulunuyordu. Bu tümene bağılı birlikler ise,

—Binbaşı Şerif Bey Komutasındaki 159. Alay Çukurhisar-Oklubalı-Zemzemiye’de

—Binbaşı Mehmet Halis Komutasındaki 174. Alay Sıraca-Söğüt-Gündüzbeyde.

—Yarbay Sait Komutasındaki 190. Alay Yukarisöğütlü-Tekke –Hamidiye kesimlerinde

—Tümen Hücüm Taburu Hayriye’de 150 mm’lik obüs ve bataryaları ve istihkâm bölüğü Teke’de üstlenmişti.

24. TÜMEN: Komutanı Yarbay Mehmet Hulusi (Conk) Beydi. Bozüyük’te bulunan Tümene bağlı birlikler ise,

—Binbaşı Ömer Şevki Komutasındaki 32. Piyade Alayı Karabayır- Alibeydüzü-Akçapınar’da -Binbaşı Ahmet Rafet Komutasındaki 143. Alay Düzdağda.

-30. Alay Poyra-Yeniçepni ve uçaksavar bataryası da Akpınar’da üstlenmişti.

11. TÜMEN: Komutanı Albay Mehmet Arif Beydi. Karargâhı ile İnönü’de bulunan Tümene bağlı birlikler ise,

—Binbaşı Osman Nuri (Tufan) Bey Komutasındaki 127. Alay İnönü’de

—Binbaşı Hüseyin Avni Komutasındaki 126. Alay Kandilli-Bozalan’da

—Yarbay Halit (Uzel) Komutasındaki 70. Alay Karaağaç- Saraycık’ta bulunmaktaydı (TİH, II. C. BC. 3 Ksm. 1999:304; Belen, 1983:308-309; Görgülü, 1993:264-266).

Bunun yanında yukarıda ifade edilen Türk kuvvetlerinin toplam sayısı ve silah durumu ise: 26.087 insan, 13.068 tüfek, 96 ağır, 16 hafif makineli tüfek, 39 çeşitli top, 1500 kılıç ve iki uçaktan ibaretti.

İki tarafın savaş stratejileri ise şöyleydi:

Yunan Genelkurmayı İkinci İnönü Muharebesi olarak tarihe geçecek olan bu savaşta da önceliği Bilecik ve çevresine yapılacak olan taarruza vermiş ve birliklerinin büyük bir kısmını bu bölgeye aktarmıştı. Bilecik’e üç koldan¹⁸⁸ saldırma düşüncesinde olan Yunanlılar Birinci İnönü Muharebesinde, İnegöl-Nazifpaşa-Pazarcık hattını geçerek İnönü önlerine gelmişti. Ancak bu sefer ağırlığı özellikle Yenişehir hattına¹⁸⁹ vereceklerdi.

¹⁸⁸ 1. Kol: İznik-Osmaneli-Bilecik 2. Kol: Yenişehir-Köprühisar-İncirli-Bilecik 3. Kol:İnegöl-Nazifpaşa-Pazarcık-Karaköy-Bilecik.

¹⁸⁹ İkinci İnönü muharebesi sırasında Yenişehir’de Binbaşı İlyas Bey komutasında bir süvari alayı bulunmaktaydı. Bölük Komutanı ise Söğütlü Nafiz Bey, Takım komutanları Söğütlü Mehmet, Yaşar ve Seyfettin (Tavşanlıoğlu) idi (Akbaş, 2011:71). Alayın toplam mevcudu yaklaşık olarak 150 kişi kadardı. Alay 50 şer kişilik 3 gruba ayrılarak Mentеш mezarlığına kadar olan bölgede keşif hareketleri yapardı. Bu keşif hareketleri sırasında kimi zaman düşmanla çatışmaya da girerdi. Alay’ın diğer bir bölümü ise İnegöl cephesindeki mevzilerde bulunmaktaydı. Yenişehir ile Bilecik arasında bulunan İncirli mevkiinde ise

Buna karşın Türk Genelkurmayı Yunanlıların Bilecik'e üç koldan da saldıracaklarını bildiği için bu hatlarda oyalama ve yıpratma görevini üstlenecek birliklerini yerleştirmiş ve ilk savunma savaşını verdiği İnönü önlerinde asıl savaşı vermeyi düşünmüştü. Bu da demek oluyor ki, Bilecik ve çevresi yeniden işgal edilecekti. Bilecik'in ilk işgalinde Türk Genelkurmayının bölge halkına Bilecik ve çevresinin işgal edileceğine dair herhangi bir bilgi vermediğini ve bu hatası neticesinde bölge halkının hem maddi hemde manevi açıdan büyük zarara uğradığı ifade edilmişti. Birçok insan Bilecik'in işgal edileceği haberlerinin bölgede duyulması üzerine kendi imkanları ile apar topar Bilecik'i terketmişti. Ancak bir kısmı da kendi topraklarında kalmayı seçerek hem Yunan kuvvetlerinin hem de onlarla birlikte bölgeye gelen Ermeni ve Rumların tecavüzlerine göğüs germeye çalışmıştı. Yunanlıların Bursa istikametine geri çekilmesi sonrası dağlara ormanlara veya çevre illere hicret etmek zorunda kalan Bilecik ve çevre ahalisi yeniden evlerine dönmüştü.

Ancak Bilecik ve çevresi Yunanlıların 23 Mart günü başlatacakları taarruzla birkez daha işgal edilecekti. Türk Genelkurmayı ise bu sefer önceki hatasını tekrar etmeyerek Yunan kuvvetlerinin Bilecik ve çevresini işgalinden önce bölge halkının tahliye ettirmiş ve büyük kayıplar verilmesini önlemişti.

5.3.2. Bilecik Coğrafyasındaki Savaşın Gelişimi

22 Mart günü İsmet Paşa Yunan taarruzunun gerçekleşme ihtimaline göre Batı cephesindeki Türk kıtalarının harekât planını belirlemişti. Bu plana göre; 1. Piyade Tümeni bir süvari alayı ile Yenişehir ile İncirli, Yeniyörük, Boğazköy ve Hamzabey'de, 3. piyade alayı, bir piyade alayı ile Nazıfpaşa ve Pazarcık da bulunmaktaydı. Üstün bir Yunan taarruzunda fırka İncirli, Tokuş, Nazıfpaşa ve müteakiben Pelitözü, Ahmetler, Franlar hattında müdafaa ederek ve derece derece mümkün olduğu kadar cenahlardan dolaşmak üzere İnönü mevziinin gerisinde, daha sonra tayin olunacak bir mıntıka da toplanacaktı. Bunun yanında 3. Süvari Fırkası, büyük bölümü ile Mezit Vadisi ve bir kısım kuvveti ile Domaniç yolu girişlerini kapayacak ve mecburiyet halinde büyük bölümü ile Aksutepe ve bir kısmı ile de Domaniç istikametinde çekilecekti. Süvari fırkası da Mezit boğazını ve Aksutepe civarını müdafaa edecekti. Asıl savunma gündüz

Söğüt Milli Taburu bulunmaktaydı. Bu tabur İncirli tepelerine 2 adet cebel topu yerleştirmişti. Düşman karşısındaki Yenişehir-Bilecik hattındaki kuvvetlerimiz bundan ibaretti (Akbaş, 2011:71-72).

ve Teke, Çiftlik, Akpınar, Bozalan hattında yapılacaktı. Bununla beraber Yağızahlat gediği- Çıplaktepe- Akçapınar- Hamidiye hattı da bir ileri mevzi olarak Yunan yayılmasını ve Karaköy boğazından geçmesini güçleştirilecekti (ATBD. B:2314, 1991:11). Görüldüğü gibi Yunan kuvvetleri ile yapılacak olan asıl savaş yine İnönü önlerinde verilmesi düşünülmüştü. Ancak Yenişehir, İnegöl ve İznik istikametlerinden gelmesi muhtemel Yunan kuvvetlerine karşıda önlemler alınarak, Türk birliklerinden Yunan kuvvetlerini oyalaması ve mümkün olduğunca yıpratması yenilenmişti¹⁹⁰. İki tarafında bu hazırlıklarından sonra Yunanlıların III. Tümeni 23 Mart 1921 günü sabah Bursa istikametinden Yenişehir'e doğru yeniden saldırıya geçti¹⁹¹ (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mart 1921:1; ATBD, B:2316, 1991:16). Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 23 Martta başlayan Yunan taarruzu için, *I. İnönü darbesi sonrası sersemleşen Yunan kuvvetlerinin yeni taarruzu ancak bugün başlayabilmiştir* (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mart 1921:1) demektedir.

Yunan birlikleri, saldırının bu ilk günü 3 koldan ilerleyerek (kuzeyde İznik Gölü güneyinden, Yenişehir doğrultusunda ve güneyde İnegöl yönünde) eylemlerini

¹⁹⁰ 24. Fırka Kumandanı ise 23 Mart günü Bozüyük'ten verdiği müdafaa hazırlık emrinde:

1. Bir saat evvel telefonla ve şifahen (sözle) tebliğ ettiğim ve vech ile (üzere) düşman bu sabah Yenişehir ve İnegöl cephelerinden taarruza başladı. Şimdi adı geçen cephelerde ateş teması başlamıştır. 24. fırka tümen Günyarık kuzeyindeki tepe, ısıranlı şimendifer hattı mevzilerinde hazırlanmış bölgesinde kat-i müdafaa edecektir.

2. 143. Alay Günyarık şimalindeki tepeden Hamidiye cephesine kadar 32. alay buradan itibaren Hamidiye ve Hamidiye garbındaki sırtlara şimendifer (tren yolu) hattına kadar mevzileri Hamidiye solu ilerisindeki boğaza hakim Manastır Tepe ve Bostancı bayırını acele kuvvetli surette sağlamlaştıracak ve koruyacaktır. İstihkâm bölüğü emrinde bulunacak ve manastır tepesi acele tahkim ve müdafaa edecektir. İcabında 32. Alay bunu takviye eder. Bu akşam 143. Alay Bozüyük'teki taburu da dahil Günyarık, Karabayır, Alibey köylerine. 32. Alay Yörük, Hamidiye köylerine tayyare bataryası Karabayır köylerine nakledecektir.

3. Mevzideki bataryalar Isıranlı Grubu ve Hamidiye Grubu namıyla iki gruba ayrılmıştır. Isıranlı Grubu 10.5 cm.lik 15'lik obüs bataryalarından mürekkep olup Yüzbaşı Mustafa Efendi kumandasında Hamidiye Grubu birinci ve ikinci sahra bataryalarından mürekkep olup Yüzbaşı Tahsin Efendinin komutasında bulunacaktır. Gruplar ikmal ve cephelemlerini mevzilerine celp edeceklerdir. Fırka topçu kumandanı birlikte idare edecektir (ATBD. B:2317, 1991:19–20), demektedir.

¹⁹¹ Yunan Ordusu uzun zamandan beri niyetlendiği taarruza çarşamba günü sabahleyin başlamıştır. Yunanlıların bu taarruzuna bir isim takmak gerekirse "Topal Taarruz" denmelidir. Çünkü bir seneden beri Anadolu dağlarında çarıklarını sürüye süreye gezmektedirler. Bir aydan beridir Yunanlıların taarruza geçecekleri haberlerini alıyorduk. Londra konferansına Sevr antlaşmasını imzalattırmak amacıyla davet ettikleri Türk heyetinden istedikleri cevabı alamayınca muhtemel ki kendilerini yeni harekete mecbur hissettiler. Sevr Antlaşmasının Türklere zorla onaylatılması demek, Yunan ordusunun deruhte ettiği vazifeyi haysiyetsizliğin Avrupa nazarında tahakkuku demektir (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mart 1921:1). Yorumunda bulunuyordu. Sonuçta İtilaf Devletleri TBMM'ye Sevr Antlaşmasını imzalattırmanın tek yolunun Yunan kuvvetlerinin Mustafa Kemal ve ordusunu yok etmesi sayesinde gerçekleşeceğini biliyordu. Bunun yanında ikinci bir başarısızlığı da kabul etmek istemeyen Lloyd George Yunanlılara "Alınan önlemleri yeterli görüyorum, hiçbir şeyin talihe ve tesadüfe bırakılmaması gerekir. Çünkü yapılacak Taarruz başarısızlığa uğrarsa bundan sonra Türklerle uyuşulamaz" (Aybars, 2005:267) diyerek uyarıda bulunmayı da ihmal etmemişti.

geliştirdiler (ATBD, B:2318, 1991:22). Yenişehir doğrultusunda ilerleyen 3. Tümen, oyalama savaşı veren Türk birliklerine karşı üstünlük sağladı. Bu kesimde gelişen Yunan saldırısı sonucu, saat 10.30'dan itibaren, Türk Batı Cephesi Komutanlığı ile Yenişehir'in ve daha güneyindeki inegöl'ün haberleşme bağlantıları kesildi. Yenişehir bölgesinde oyalama savaşı vermekle görevli 5. Türk Süvari Alayı, saat 13.30'da çekilmeye başladı. 3. Yunan Tümenine bağlı birliklerde saat 14.00 sularında Yenişehir'e girdiler. Hemen hemen aynı saatlerde, daha güneyden ilerlemekte olan 7. Yunan Tümenine bağlı birlikler ise, karşılarında oyalama savaşı veren zayıf 3. Türk Süvari Tümeninin (eski 2. Kuva-yı Seyyare) direnişini kırarak İnegöl'e girdiler. Buradaki Türk Birlikleri, kendilerine verilen görev gereği İnönü mevzilerine doğru çekilmek zorunda kaldı¹⁹² (şarman, 1996: 110-112; Akkılıç, 1997:365).

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa 23 Mart 1921 gününe ait¹⁹³ cephede yaşananları harp raporunda özetle şu şekilde ifade ediyordu:

Yenişehir cephesinde Köprühisar'ın 5 Km. batısına kadar ilerleyen bir düşman süvari alayı, ateşimiz neticesinde Yenişehir'e dönmek zorunda kalmıştır. Yenişehir'in batısında bazı köylerin yandığı haberleri gelmektedir. İnegöl cephesinde ise Yunan kuvvetlerinin Hasanpaşa istikametinde yürüdüğü ve burada bulunan tahta köprünün

¹⁹² Yunan kuvvetlerinin bu harekâtını Yunanlılar hedeflerinin 28 mil yakınında başlığıyla veren Times gazetesi, haberin devamında: Yunanlılar kuzeyde Pazarcık-Yeniköy hattında Bilecik'in doğusuna doğru 6 mil kadar ilerledi. Yunan uçakları Eskişehir'deki hangarı bombaladı ve Türkleri geri çekilmeye zorladı. Yunan ilerleyişi devam etti ve ana hedefleri olan Bursa'ya ise 28 mil kadar yaklaştı. (Bursa denilmiş ancak Bursa zaten Yunan kuvvetleri tarafından işgal altında Bilecik olmalı) Edinilen bilgiye göre 200 esir alındı. Çok az kayıp yaşandı ve Türkler savaşmadan geri çekiliyor (The Manchester Guardian (1901-1959) 28Mart, 1921:7) demektedir.

¹⁹³ 23 Mart günü 24. Fırka Kumandanı tarafından 1. Fırka (Tümen) Kumandanlığı'na gönderilen Şifrede ise:

1. Bugün (23 Mart) 9.30'dan itibaren düşman Yenişehir ve İnegöl cephelerinden umumi taarruza geçmiştir.

2. Birinci fırka üstün bir düşman taarruzu karşısında incirli ve tokuş, Nazıfpaşa mevzilerinde müteakiben Yeniköy, Pelitözü, Ahmetler, Franlar hattında işgal muharebesi vererek düşmanı mümkün olduğu kadar durduracak ve mecburiyet halinde İnönü mevziinin gerisinde sonradan gösterilecek mıntıkada toplanılacaktır. Üçüncü süvari fırkası düşmanla teması muhafaza etmek Şartıyla büyük bölümüyle Mezit Boğazı ve bir kısmıyla Domaniç yolu girişine tıkayacak ve son zamana kadar Kozpınar, Aksuteke civarında Mezit Boğazını ve Kozpınar-Erikli istikametini müdafaa edecektir. Üçüncü süvari fırkası da Birinci fırka Kumandanı'nın emrindedir.

3. 61. 24. ve 11. firkalar Gündüz ve Teke- Çiftlik- Bozalan mevzi-i müstahzarının (hazırlanmış bölgenin) kendilerine tahsis olunan kısmını işgal edeceklerdir. 61. Fırka Yağızahlat gediği- Çıplaktepe dahil 24.fırka Çıplaktepe hariç Isırganlı ve Hamidiye hattını zayıf kıtaatla ileri mevzi olarak işgal edeceklerdir. 24. fırka süvari fırkası gelinceye kadar Mezit Boğazında Kozlupınar- Aksu tepeyi 11. fırka, Erikliyi birer sabit keşif kolu ile tutacak ve süvari fırkası ile irtibat tesis edeceklerdir (ATBD, B:2316, 1991:16-17; ATBD, B:2317, 1991:20) deniliyordu.

düşman tarafından yakıldığı haber alınmıştır (HTVD. 1965, Vesika no:1217). Anlaşılan o ki muharebenin bu ilk günü Yenişehir'den saldıran Yunan kuvvetleri Yenişehir'i işgal etmiş ve Bilecik'e ulaşmak istemişse de bu bölgede Türk birliklerinin karşı saldırısı ile Köprühisar da durdurulmuştu. İnegöl istikametinden de saldırıya geçen bir diğer Yunan kolu da İnegöl'ü işgal etmiş ancak daha ileri gitmek istediye de bu hatta durdurulmuştu. Fakat bu uzun sürmeyecekti.

Yunan birlikleri ilk Bilecik taarruzlarında Köprühisar'a kadar gelmişler ancak bu hattı geçememişlerdi. Bunun üzerine İnegöl-Nazıfpaşa-Pazarcık-Karaköy-Bilecik hattına kuvvetlerini sevk ederek bu şekilde Bilecik'i işgal etmişlerdi. Benzer bir uygulamayı bu muharebede denemişlerdi. Fakat bu sefer Yunanlılar kuvvetlerinin büyük bir kısmını İnegöl üzerine değil Yenişehir hattına sevk etti. Böylelikle ilk gün sonunda Yenişehir ve İnegöl istikametinde savunma görevi üstlenen birlikler büyük oranda İnönü mevzilerine doğru çekilmeye başladı.

Türk kuvvetleri Yenişehir'den saldıran Yunan kuvvetleri karşısında direniş göstermeye çalışmıştı. Ancak Bilecik-İncirli mıntikasındaki Türk kıtaatının gerektiğinde Söğüt'e doğru çekileceği de ifade edilmişti (ATBD. B:2319, 1991:26). Nitekim 24 Mart gününden itibaren bu hatta bulunan Türk birlikleri Söğüt istikametine geri çekilişine başladı. Yunanlıların 23-24 Mart günü gerçekleşen bu taarruzunu Yenişehir'de bulunan Söğütlü Ali Onbaşı da hatıralarında şu şekilde anlatıyordu:

“23 Mart 1921'de Yunanlılar taarruza geçti. Bize süvariler, düşman geliyor şehirden çıkın diye haber verdiler. Biz piyadeler ise ekmek bile almadan Yenişehir suyundan öte karşıya geçtik. Kayalar arasından İncirli köyünü tuttuk. Orada bizi köyün imamı karşıladı. İmama, birkaç ekmek bul dedik. Bir süre sonra dönen imamın elinde birkaç kuru ekmek vardı. Ekmekleri aldık ve patika tepeye çıkarak beklemeye başladık. Aslında burada taburumuz var diye gelmiştik. Ancak tabur düşman saldırısının başlaması üzerine aldığı emirle, Vezirhan yolu ile Gölpazarı, Şahinler, Tuzaklı ve Çaltı üzerinden bizden evvel Gündüzbey cephesini tutmuşlardı. Tepede ise iki cebel topu atış için bekliyordu. Düşman bizim geldiğimiz yoldan, 150 kadar Türk süvarisini önüne katmış halde geliyordu. Topçular düşmana dört mermi salladılar. Bu arada topçu komutanı bize geriye diye işaret etti. Biz patika yollardan ilerlemeye başlayarak İlyasbey köyüne ve oradan da Osmaniye köyüne vardık ve Küre üzerinden Söğüt'ün yolunu tuttuk” (Akbaş, 2011:73).

Görüldüğü gibi Türk birlikleri Yenişehir'den ilerleyen düşman kuvvetleri karşısında ilk gün Köprühisar'a kadar çekilmiş ertesi gün ise bu hattı da terk ederek Söğüt

istikametine geri çekilişini sürdürmüştü¹⁹⁴. Neticede 24 Mart günü Bilecik Yunanlılar tarafından ikinci defa işgal edilmiş oluyordu.

61. Fırka Kumandanı İzzettin Bey, bunun üzerine 24 Mart günü için, Birinci fırkanın Nazifpaşa- Tandır ve Pelitözü- Ahmetler- Franlar hattında düşmanı durdurarak zaman kazanmasını, Nane deresi hariç Çiftlik- Akpınar hattında 24. Fırka bulunmasını, 61. Fırka'nın ise Gündüzbey-Teke hattını müdafaa etmesi emrini verdi. Bununla birlikte 174. Alayın bir taburu ve bir topu ile Söğüt'ün güneyinde Yağızahlat gediğinin iki tarafındaki sırtlarda, 190. Alaydan bir tabur, Kepen'in güneyindeki Gölcük sırtları ile Çıplaktepe hattında bulunacaktı. 174. Alayın alay müfrezesinin vazifesi ise Bilecik, Söğüt yolu ile ilerlemesi muhtemel olan Yunan ordusunu yayılmaya mecbur ederek vakit kazanmaktı. Süvari bölüğü ve kuvvetli bir zabıt, Söğüt müfrezesinin emrine verilmiş geri kalan kuvveti ile Kepen'de bulunacaktı. Ayrıca bölük Dömez, Akçaşehir, Başköy istikametini Dömez-Kurtköy istikametine keşfedecekti (ATBD. B:2319, 1991:25-26), Anlaşılan o ki, Türk kuvvetleri planlı bir şekilde geri çekilişini sürdürecektir ve Yunan kuvvetlerini de mümkün olduğunca açarak dağıtmaya¹⁹⁵ çalışacaktı. Ancak İlk 2 gün boyunca Türk kuvvetleri için Bilecik cephesinde gerçekleşen harp aslında hiç

¹⁹⁴ Yunan kuvvetleri Söğüt istikametinde yürümekteydi. Söğüt'e 6 km. uzaklıkta bulunan Karkuzlar bölgesinden düşman birlikleri artık görülmeye başlanmıştı. Mehmet (Tavşanlıoğlu) Efendi emrindeki süvari birliği ise asıl savaşın gerçekleştirileceği Bozüyük İnönü mevzilerine çekilmişti. Ancak Bozüyük'ten Söğüt'e doğru gelerek söğüt'ün savunmasına çalıştılar (Akbaş, 2011:74). Ancak Yunan kuvvetleri karşısında tutunmak kolay olmamış ve birliklerimiz Dudaş Köyü üst kısmında yer alan Türbelik mevki istikametine doğru geri çekildi. Bölgede bulunan Türk birliklerinin büyük bir kısmı yerel halktan seçildiği için bölgeyi çok iyi tanıyor ve buna göre Yunanlıların kendilerini takip edemeyecekleri yerlerden geri çekilişlerini yapıyordu. Söğüt'te bulunan Türk kuvvetleri Dudaş deresinin üst kısımlarına doğru geri çekilirken Yunanlılar Çaltı'yı ele geçirmişler ve Söğüt üzerinden Gündüzbey istikametine doğru harekete geçmişlerdi (Akbaş, 2011:76). Gündüzbey'de bulunan Türk birlikleri Daridere'ye inen yol üzerindedir. Gündüz Bey taburu Ayıcı Arif Bey komutasında bu bölgede bulunmaktaydı. Karşıdan gelen Yunan kuvvetlerine karşı bölgeyi savunmak ile görevliydi. Ancak Gündüz Bey taburu silahlarını kendi imkânları ile oluşturmuştu. Bu nedenle taburun askerlerinin her birinde farklı silahlar mevcuttu. Ayrıca kimi silahların süngüleri bile bulunmamaktaydı (Akbaş, 2011:78).

¹⁹⁵ 24. Fırka Kumandanı Hulusi Bey tarafından 24 Mart günü Batı Cephesi Kumandanlığı'na çekilen harp telgrafında ise: 32. Alay, Ali Bey- Akçapınar - Karabayır istihkam bölüğü Hamidiye'ye yerleştirilip Çıplaktepe (hariç) Isırganlı- Hamidiye mevziinin düşman saldırılarına karşı sağlam bir yer hazırlayarak müdafaasına memur edilmiştir ve 143. Alay Çepniler ile Çiftlik mevziinde hazırlanmış bölgenin tahkim ve müdafaasına memur edilmiş olup hücum taburu ile süvari bölüğü şimdilik Bozüyük'te bırakılmıştır. İki sahra bataryası Hamidiye ve Akçapınar mevziinde kalacaklar ve obüs-tayyare bataryaları bu gece Çiftlik mevzii-i müstahzarındaki mevzilerine gireceklerdir. Fırka karargâhı Bozüyük'tedir. Çıplaktepe (hariç) Isırganlı-Hamidiye mevziinde başka bir alay ve iki batarya ile birinci müdafaayı yapacağım. (ATBD, B:2320, 1991:28) demekteydi.

de iç açıcı değildi¹⁹⁶. Yunan kuvvetlerini oyalamakla görevli Türk birlikleri bölgede pek bir varlık gösterememiş ve hızlı bir şekilde İnönü mevzii önlerine geri çekilmişti. Yunan makamlarının bildirdiklerine göre,

“24 Mart 1921: Kuvvetlerimiz ileri harekâtında Türk ileri karakollarıyla çatışmaya geçerek onları doğuya doğru çekilmek zorunda bırakmıştır. Askerlerimiz Galos Nehrini (Kocaçayı) geçerek Hasanpaşa-Fındıklı-Yenişehir hattını tutmuş ve mevzilerinden 20 kilometre doğuya doğru ilerlemişlerdir. keşif raporlarından öğrenildiğine göre, Türk birlikleri düzensiz bir biçimde çekilmektedir. Yarın ileri harekâta devam edilecektir” (Akkılıç, 1997:366) deniliyordu.

Ayrıca Yunan resmi makamlarından yapılan taarruza yönelik bir diğer resmi tebliğde,

“Ordumuz ileri harekâta bulunarak bize saldıran Türk kuvvetlerine hücum ederek düşmanı doğuya doğru geri püskürtmüştür. Yenişehir hattının 30 Km. doğusu kuvvetlerimiz tarafından işgal edilmiştir. Uçaklarımızla yaptığımız keşif hareketlerinden de anlaşılmaktadır ki Türk kuvvetleri muntazam olmayan yani dağınık bir şekilde kaçmaya devam etmektedir” (İleri, 25 Mart 1921:1) deniliyordu.

Ancak Türk resmi makamlarında Yunan tebliğlerine zıt haberler yayınlanıyordu. 25 Mart tarihli İleri Gazetesinin, sütunlarına taşıdığı Türk Resmi tebliğinden anlaşıldığına göre, Yunanlıların taarruzu yeni başlamıştır. Bursa cephesinde 2 günden beri devam eden Yunan taarruzu cesur askerlerimizin mücadelesi sayesinde bertaraf edilmiştir. 78. ve 169. Piyade alaylarımızla bölgeye yardıma giden kahraman Gökbayrak taburunun yaptığı mukabil taarruzla Yunanlılar geri püskürtülmüştür. Yunanlılar Bursa istikametinde kaçmaktadır. Son dakikada hatta gelip yardım eden Hacı Arif Bey kumandasındaki süvari fırkası kaçan Yunan birliklerini takip etmektedir. Şu ana kadar 1800 kadar Yunan askeri esir edilmiştir. Düşmanın terk ettiği mıntıkada 20 adet top ele geçirilmiştir (İleri Gazetesi, 25 Mart 1921:1). Elbette ki bu resmi tebliğlerdeki haberler cephedeki ordunun moralini yüksek tutmak amacıyla yapılmış bir stratejiden ibaretti. Zaten iki tarafta çoğu zaman bu stratejiyi uygulayacaktı. Ancak 23-24 Mart gününe ait Türk resmi makamlarının açıklamaları gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim 25 Mart günü Yunan makamları cephedeki hareket için: Önemsiz bir direnişten sonra Nazıfpaşa ve Köprühisar bölgelerinden atılan düşman izlenmektedir. Askerlerimiz Bursa'nın 80 km doğusunda Gümüşdere ve Bilecik hattını tutmuş olduğu öğrenilmiştir. Kayıplarımız önemsizdir. Ordumuz yarın harekâta devam edecektir (Akkılıç, 1997:366), şeklinde bilgi vermektedir.

¹⁹⁶ Bunun en önemli sebebi burada bulunan Türk birliklerinin yetersiz oluşuydu. Nitekim Yunan kuvvetleri Yenişehir'de bulunan Türk Kuva-yı Milliyesi'nin üç katı kadardı ayrıca silah ve mühimmat açısından da Türk kuvvetlerinden oldukça üstündü (Akbaş, 2011:73).

25 Mart günü Saat 2.30 sonrasında Söğüt'e doğru ilerleyen Yunan fırkasından bir piyade alayı ile bir cebel bataryası "Gündüzbey" istikametinde taarruza başlamış ve gece yarısına kadar devam etmişti. Pazarcık istikametinde Aksuteke mıntıkasında ise herhangi bir hareket olmamıştı. Türk Birinci Süvari Fırkası 25 Mart 1921 günü Çukurhisar'a çekilmişti (HTVD. 1965, Vesika no:1221). Bunun üzerine Mustafa Kemal, cephedeki son durumu İsmet Paşa'dan öğrenmek istemişti (HTVD. 1965, Vesika no:1222). İsmet Paşa da cephede işlerin pek de yolunda gitmediğini ve yeni kuvvetlere ihtiyacı olduğunu bildiren bir telgraf çekmişti. İlk 3 gün sonundaki muharebe sonrasında Yunanlılar Yenişehir- İnegöl- Pazarcık- Bilecik ve Söğüt'ü işgal etmişlerdi.

26 Mart günü Yunan kuvvetlerinin Bursa'daki zayıf Türk kanatlarına karşı başarılı ilerlemesi sayesinde Yunanlılar, Bilecik-Eskişehir demiryolunun doğusunda kalan Söğüt'e ulaşmıştı (The Times, 28 Mart, 1921:7). Aynı gün Bursa mıntıkasında Türk kuvvetleri Nazıfpaşa hattındaki pozisyonlarından sürülmüş ve Yunan birlikleri Bursa'nın doğusuna 50 mil uzaklıktaki Gümüşlü-Bilecik hattına kadar olan bölgeyi işgal etmişti (The Times, 28 Mart, 1921:7).

Sonuçta 26 Mart günü Yunan kuvvetleri Bilecik coğrafyasını büyük oranda işgal etmiş ve İnönü önlerine kadar gelerek burada kendilerini bekleyen Türk kuvvetlerine karşı 27 Mart gününden itibaren başlayacakları asıl büyük savaş için konuşlanmaya başlamıştı.

Bilecik Müfreze Kumandanının 22–26 Mart gününe ait cephe raporundan¹⁹⁷ da anlaşılacağı üzere Türk kuvvetleri, hem Yenişehir istikametinde hem de İnegöl hattında elinden geleni yapmış ancak Yunan kuvvetleri karşısında önce Bilecik'e ardından bir kısmı Söğüt yoluyla, bir kısmı da Bozüyük yolu ile İnönü mevzilerine çekilmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine İsmet Paşa durumun vahametini Genelkurmay'a bildirerek yardım talebinde bulundu. Cephede işlerin kötü gittiğinin İsmet Paşa tarafından bildirilmesi üzerine¹⁹⁸ Mustafa Kemal Paşa 27 Mart 1921 günü İsmet Paşa'ya, TBMM

¹⁹⁷ Raporun tamamı için Ek-4'e bkz.

¹⁹⁸ İsmet Paşa Mustafa Kemal'e cephede işlerin kötü gittiğini bildirmesine rağmen Hâkimiyeti Milliye gazetesinin haberlerinde, "Muharebe muvaffakiyetle devam ediyor" Dün bütün gün devam eden harp lehimize devam etmekteydi. Bursa mıntıkasında Karaköy istikametine ilerlemek isteyen düşmana kıtaatımız tarafından pek çok zayıat verdirilmiş ve Gündüzbey istikametinde ilerlemek isteyen düşman 26-27 Mart gecesi kıtaatımız tarafından başlayan taarruzla Gündüzbey'den geriye atılmıştır. (Hâkimiyet-i Milliye 28 Mart 1921:1). Garp Cephesi Resmi Tebliğinde; mevzilerimize 300 metreye kadar yaklaşan düşman kuvvetleri Türk ordusunun akşam saatlerindeki karşı taarruzu ile tard edilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye 28 Mart 1921:1) deniliyordu.

Muhafız Taburunu 28 Mart akşamına kadar cepheye yetiştirilecek olan diğer kuvvetlerle beraber gece saat 12.00'de harekete geçireceğini bildirmiştir (HTVD. 1965, Vesika no:1224),

İnönü mevzilerine çekilmiş olan Türk kuvvetleri ile Yunan kuvvetleri arasında 27 Mart'tan itibaren şiddetli bir muharebe başladı. Türkler İnönü önlerinde siperler kazıyor ve Yunan kuvvetlerinin bu hattı aşmasını engellemeye çalışıyordu. 28 Mart günü ise cephedeki çarpışmalar daha da şiddetlendi¹⁹⁹ (The Times, 29 Mart, 1921:7) ve Yunan 3. Tümeni sabah 6.30'da topçu ateşine başlayarak Kocaeli Grubu'nun bulunduğu Dişlitepe'ye ve 1. Tümen'in tuttuğu Üçşehitler ve Kanlısirt savunma hattına taarruza geçti. Burada yapılan kanlı savaşlarda mevziler sürekli olarak el değiştiriyordu. Fakat daha üstün kuvvetlerle saldıran Yunan ordusu Kanlısirt'ı ele geçirmeyi başarmıştı. Öğleye doğru Yunan 10. Tümeni Hayriye sırtları ile Metristepe'ye saldırmış ve akşama kadar devam eden savaş sırasında bir ara Metristepe elden çıkmışsa da, yer yer süngü süngüye yapılan taarruzlar sonunda Yunanlıların Metristepe'den daha güneye sarkması önlenmişti (TİH, C.II, Ks.3 1999:370).

29 Mart günü İsmet Paşa Türk birliklerine şu tarihi emri veriyordu:

Aylardan beri hazırladığımız savunma mevziimiz kat'i surette müdafaa edilecektir. Nusrat (zafer, ilâhi yardım) Allah'tandır. Savunma hattında bir değişiklik yoktur. Birlikler hemen düzenlenmeli, savunma mevzii büyük bir sessizlik ve düzen içinde yerleştirilmelidir. Birliklerin düzenlendiği ve savunma düzeninin alındığı bu gece bana bildirilecektir (TİH, C.II, Ks.3 1999:377-378).

29 Mart'tan itibaren Yunan 10. Tümeni, Türklerin 4. ve 61. Tümenlerin savundukları mevzileri ele geçirebilmek için taarruza geçti. İki Türk tümeni de büyük kayıp vermesine rağmen, Yunan kuvvetlerine karşı başarılı bir direniş göstermiş ve Yunan 10. Tümeni çok büyük zayıat vererek, Metristepe genel hattına çekilmeye mecbur olmuştu (TİH, C.II, Ks.3 1999:391).

Ancak Yunan kuvvetleri 30 Mart günü İnönü mevziilerindeki Türk kuvvetlerini iki yandan saracak şekilde konuşularak yeniden taarruza geçti. Yunan kuvvetleri bu taarruz neticesinde Üçşehitler ve Topçusırtı'nda bulunan Türk savunma mevziilerine girmeyi başardı. Ancak Türk 1. Piyade tümeninin başarılı karşı taarruzuyla geri atıldı.

¹⁹⁹Türk resmi tebliğinde de, Pazarcık'ın güneyinden taarruz eden düşman ile şiddetli muharebe devam etmektedir. 28-29 Mart gecesi cephenin muhtelif aksamında keşif müsedamatı olmuştur (Hâkimiyet-i Milliye 31Mart 1921:1) denilecekti.

Geç saatlere kadar süren ve iki tarafında büyük zayıatlar verdiği savaş sonunda mevziiler yine birçok kez el değiştirmiş, akşam gün batımına kadar yapılan son karşı taarruzla mevziiler Türk birliklerinin eline geçmiştir (TİH, C.II, Ks.3 1999:403). Bununla beraber 7. Yunan Tümeni, 11. Türk Tümeninin savunma mevzilerine şiddetli taarruzda bulunmuş ve 11. Tümenin başarılı savunmasına karşın, güneyden yanına yapılan saldırı karşısında Türk tümeni geri çekilerek İnönü istikametinde toplanmağa mecbur kalmıştı. Bu geri çekiliş neticesinde Türk cephe karargâhı da İnönü'den Çukurhisar'a²⁰⁰ naklolunmuştu. Fakat güney Cephesi'nden yollanan 23. ve 8. Tümenlerden 23. Tümen 30 Mart'ta muharebe meydanına yetişti. Bununla birlikte 8. Tümen de acele ve yorgun bir halde Oklubalı'na ulaşmıştı (Koca, 2010: 122).

Cephedeki Türk ordusu kesin zafere yaklaşırken Türk basınındaki haberlerde bu memnuniyet dile getiriliyordu. 30 Mart gününe ait haberlerde²⁰¹:

“Muharebe dünde muvaffakiyetle devam etti. Sağ ve merkezde harp olmadı. Sol cenahımıza gelen taarruz ise Türk kuvvetleri tarafından püskürtüldü. Kahramanlarımızın göğüs göğüse mücadelesi takdire şayandır. Yunan ordusunun yorulduğu ve moral olarak çöktüğü görülmektedir”(Hâkimiyet-i Milliye 31 Mart 1921:1).

²⁰⁰ İkinci İnönü muharebesi sırasında Çukurhisar'da bulunan Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey sıklıkla atıyla burada bulunan dairesine geliyor ve burada cepheleştikten sonra yeniden batı cephesi karargâhına geri dönüyordu. Savaş esnasında ele geçirilen Yunan subayları da önce Çukurhisar'a getirilip burada tutuluyor ardından tren yoluyla Eskişehir'e götürülüp kolorduya teslim ediliyordu. Bu bakımdan Çukurhisar önemli bir yer olmuştur. Söğütlü Ali Onbaşı da hatıralarında: İkinci Yunan Taarruzu sırasında esir alınan 8 Yunan subayı Çukurhisar'a getirilmiş ve ertesi günü trenle Eskişehir'e doğru yola çıkarılmıştı. Ancak tren Eskişehir istasyonuna vardığında istasyonda büyük bir halk kitlesi toplanmıştı. Esir Yunan subaylarının getirileceğini öğrenen halk öfke içerisindeydi. Askerler bıraksa büyük bir öfkeyle linç edilecekti. Bugünü anılarında anlatan Söğütlü Ali Onbaşı; *“İstasyona varmıştık trenden esirleri indirdik halk iyice baskıyı artırmıştı. Bağırmağa başladım: Bunlar esirdir ve Türk askerinin himayesi altındadır. Eğer düşman öldürmek istiyorsanız cepheye gidin şimdi açın yolumuzu, dedim. Neferlere dönerek, eğer kim ki bu esirlere elini uzatır, o eli süngü ile kopartın diye de ekledim. Ve sonunda zorluklada olsa esirleri kolorduya teslim ettim.”* (Akbaş, 2011:84-87), demektedir.

²⁰¹ 31 Mart günü İnönü mevzilerinin hemen gerisindeki Çukurhisar'da bulunan İsmet Paşa 30 Mart günü cephe'de yaşananlar ile ilgili, “Düşmanın katı ve umumi taarruzu Allahın yardımı ile ordumuzun muvaffakiyeti ile neticelendi. Bugün düşmanın umumi bir faaliyeti olmadı. Bilakis teke tepenin istirdadı geri alınması teşebbüsünde düşmanın hiç topçu bulunmaması dikkat çekicidir. Bundan başka sol cephede geri hareket his olunmuş ise de kat-i malumat alınmamıştır. Cenup cephesi kumandanı Refet Paşa 1 Nisan günü saat 06:00 itibaren sol cephadaki 3. Süvari fırkası, 10. 14.süvari alayları, Beşinci Kafkas fırkasına bağlı kıtaatı, Poyra cenubunda bulunan birinci süvari fırkası da 1 Nisan saat 8 evvelde Yörük yaylada olunacak ve cenup cephesi kumandanı Refet Paşa emrine girecektir” (ATBD. B:2345, 1991:92–93) demektedir. 30 Mart gününe ait cepheye yaşananlarla ilgili Le Figaro gazetesi ise; “Yunan ordusunun güç İlerleyişi” başlığıyla verdiği haberde (Atina kaynaklı bu haber) 11. Bölüğün bir kısmı Adapazarı'nın güneyinde Geyve'nin kuzey kısmını işgal ettikten sonra bir direnişle karşılaştı. Ordunun sol tarafında evlerden askerlere mitralyözle ateş açıldı. 3. Bölüğün Avgın köyünü işgal etti. Bir Türk bayrağı ve birçok mitralyöz ele geçirildi. Ayrıca Kemalist ordu direnişe hazırlanıyor. Anadolu'dan alınan son haberlere göre Kemalist ordusu Eskişehir, Afyon hattında yoğunlaştı. Bunun gerisinde de 2. Bir hat oluşturmak için çalışmalar sürüyor (Le Figaro 1 Nisan 1921:2), deniliyordu. Ancak gazete haberinin çıktığı gün Yunan birlikleri geri çekilmeye başlamıştı.

denilmekteydi. Bir diğ er haberde ise “Muharebe muvaffakiyetle sürmektedir” başlığıyla:

“Üç gün devam eden savaş şiddetli bir şekilde cephelerimizi vurmaya çalıştı. Ancak Türk ordusunun Çelik siperi karşısında Yunan kuvvetleri geri çekilmeye başladı. İsmet Paşa’dan bütün gelen haberler, Türk ordusunun başarısını işaret etmektedir. Taarruzun bugünde devam edeceğini düşünsekte morali bozulan Yunan ordusunun başarılı olması mümkün gözükmemektedir”(Hâkimiyet-i Milliye 30 Mart 1921:1).

denilmekteydi. Buna mukabil Times gazetesinin 30 Mart Tarihli “Türkler Geri Çekiliyor” Başlığıyla vermiş olduğu haberde Yunan başarıları anlatılmaktaydı (The Times, 30 Mart, 1921:7). Ancak bu haberler gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim Yunan kuvvetleri 1 Nisan günü²⁰² geri çekilmeye başlamıştı (Hâkimiyet-i Milliye 1 Nisan 1921:1; ATBD. B:2348, 1991:101). Bu durum şüphesiz Türk cephesi açısından son derece sevindiriciydi.

Ancak İnönü önlerinden çekilen Yunan kıtaları Bilecik coğrafyasında büyük tahribe neden oluyordu. Yunan birlikleri Bozüyük ilçesini yakmıştı (Güner ve Kabataş, 1990:21) ve yangın devam etmekteydi. Bunun üzerine Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 1 Nisan 1921’de yazmış olduğu mektupta *Bozüyük yanıyor. Düşman, binlerce ölüleriyle doldurduğu savaş alanını silahlarımıza bırakmıştır* (ATBD, B:2349, 1991:103; Özkaya, 1981:134) diyordu. Tek yakılan elbette ki Bozüyük değildi. Bilecik ve Söğüt’te Yunanlılar tarafından yakılmıştı (Tansel, 1991:80–81). Tahribatın daha da artmasını engellemek isteyen İsmet Paşa ise 1 Nisan günü 11. ve 24. fırka süvari

²⁰² Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 1 Nisan tarihli haberinde, Yunanlılar sureti katiyede mağlup olmuş sol cenahta geri çekilmeye başlamıştır. Bu cenahtaki süvarilerimiz yandan tehdit ediyor. Bu sabah ricatin bütün cephede devamı umulmaktadır. Allahın izniyle davamızı kazanıyoruz (Hâkimiyet-i Milliye 1 Nisan 1921:1) denilmekteydi. Aynı gazetenin bir diğ er haberinde ise: Düşman mağlup oldu. Yunan sürüleri geri çekilmeye başladı: evvelki gece sabaha karşı cepheden gelen telgraflarda ordumuzun filhakika 4 gündür devam eden taarruzu kahramancasına kırdıktan sonrasına dün sabah için taarruza geçtiği bildiriliyordu. İsmet Paşa hazretleri dün sabah taarruzdan yorulan düşman istirahat imkânı vermeden sağ ve sol cenahımızda derhal taarruza başlamıştır. Dün bütün gün bu taarruz devam etti. Akşam geç vakit gelen telgrafa nazaran taarruzumuz muvaffakiyetle neticelenmiş. Düşman perişan bir şekilde ricate başlamıştır. Bu ricatin dün gece bütün cepheye sirayet etmiş olmasını kuvvetle ümit ediyoruz. Bu sabah alınacak haberler bu ümidimizi takviye edecektir. Düşman bugünde bütün cephede şiddetli taarruza devam etmiş. Bilhassa sağ cenahta 3 fırka ile yaptığı taarruz büyük zayıat verdirilerek tard edilmiştir. Merkezde 2 fırka ile yaptığı yarma teşebbüsü kıtaatımızın fedakarane taarruzlarıyla durdurulmuştur (Hâkimiyet-i Milliye 1 Nisan 1921:1) denilmekteydi. Buna mukabil Yunanistan’da ise karışıklıklar baş göstermişti. Yeni Yunan Başbakanı Yunan sefaretçi, 1 Nisan tarihli Atina merkezli haberde: Yarı resmî makamdan, M. Gounaris’in buraya varışından sonra, Kral’ın Prens Nicholas ve Andrew eşliğinde geldiğini bildirmektedir. Aynı basın organı Bakanlık değişikliklerini şöyle bildirmektedir: Parlamento çoğunluğunun lideri olan M. Gounaris Başbakanlığı üstelendiği, M. Kalogoropoulos Maliye Bakanlığına, M. Boltozzi Dışişleri Bakanı olarak kalıyor. Savaş bakanlığından gelen bir emir, 1910 ve 1911 piyade subay sınıflarını orduya çağırılmaktadır. Aynı emir 1910, 1911, 1912 ve 1913 olmak üzere bütün emekli subay sınıfını da ihtiva etmektedir (The Times, 04 Apr 1921:9), diyordu. Gazete haberinden de anlaşıldığı gibi Yunanlılar Anadolu’ya yeni kuvvetlerin sevk edilmesi gerektiğini anlamış ve birçok kişiyi askere çağırmıştı.

bölüklerinin Bozüyük'e doğru ilerleyerek Aksuteke, Sarıdağ, Nazifpaşa ve İnegöl istikametinde kaçmakta olan Yunan askerlerini takip etmesi emrini vermişti (ATBD. B:2348, 1991:101), Türk ordusu için kesin zafer çok yakındı. Görüldüğü gibi Yunan kuvvetleri takip edilmeye başlanmıştı. Önü mevzilerinden geri çekilmeye başlayan Yunan birliklerini süvari kollarının yanında Türk uçakları da takibe katılarak zayıf verdirmeye çalışıyordu. Nitekim Söğüt Bilecik, Bozüyük, Karaköy şoseleri üzerinden Bursa istikametine yönelmiş Yunan birlikleri üzerine bombalar atılıyor (ATBD. B:2351, 1991:109), bu sayede Yunan ordusunun Bilecik coğrafyasında tutunmasının önüne geçilerek daha fazla tahrip²⁰³ bulunması engellenmeye çalışılıyordu.

2 Nisan gününden itibaren Yunan ordusu gerek muharebe meydanında gerekse Söğüt istikametinde geri çekilirken pek çok topçu ve piyade cephanesi ile esirler, silahlar ve hafif makineli tüfek bırakmıştı. Ayrıca Bilecik'in 1 km güneyindeki sırtlardan birinci fırka süvari bölümünün yazdığı raporda 3. alay piyade, bir topçu ve süvariden oluşan Yunan kuvvetinin saat 14:30'da Bilecik'i terk ile kuzeybatıya doğru çekildiği, Yunan kollarını muhacir kollarının takip ettiği ve artçısının Bilecik'in 3 km kuzeyindeki sırtları işgal ettiği bildirilmişti. Türklerin 24. Fırka süvari bölümü öğlen saatlerinde Hamidiye ve Karaköy'ü geri alarak Isırganlı, Çıplaktepe ve Hamidiye sırtlarında iki Yunan süvari alayı ile bir tabur piyadesinin Bilecik istikametine çekilmeye mecbur etmişti (ATBD. B:2353 1991:117).

2 Nisan günü Pazarcık-İnegöl hattında bulunan Yunan birlikleri de Pazarcık İnegöl yolu ile çekilmeye başlamıştı. İnegöl ve Nazifpaşa istikametinde bir Yunan müfrezesi Rüştüye istikametine ilerlemek istemişse de Türk birliklerinin taarruzu üzerine Kınık kuzeyine çekilmeye mecbur olmuştu (ATBD, B:2352, 1991:113–114). Anlaşılan o ki Yunan kuvvetlerinin takibi hızlı ve planlı bir şekilde yapılmaktaydı. Çünkü Türk Genelkurmayı tedbiri elden bırakmıyor herhangi bir karşı saldırı ihtimaline karşı önlemini alıyordu. Ancak Yunan birlikleri çoktan eski mevzileri olan Bursa'ya doğru hızlı bir şekilde çekilmeye başlamıştı. Nitekim Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 2 Nisan gününe ait Türk resmi tebliğini gazete sütunlarına taşıyarak şu bilgileri veriyordu:

²⁰³ 1 Nisan günü Bilecik coğrafyasından geriye çekilmekte olan Yunanlılar yerli halka yağma, ırza tecavüz yoluyla zarar vermektedir. Söğüt-Bilecik arasındaki köylerin camileri tahrip edilmiş, Ertuğrul Gazi'nin türbesi tahrip edilmiştir. "Müslümanlar Türkler okuyunuz, Yunan Mezalimi ve Şenayii", "Bilecik de 1800 hane ve 330 dükkan, 18 han, 4 cami, 2 tekke, bir mescit ve 8 cami-i şerif 2 ipek fabrikası, 9 fırın 2 medrese tahrip edilmiş. 22 kişi şehit edilmiş, 52 fiil-i şeni olmuş" (Yenigün, 20 Nisan 1921:1).

“Türk kuvvetleri Bilecik- Pazarcık istikametine vardılar. Düşmanın hattı ricatı tehlikededir. Ganimeți harbiyemiz çoğalıyor: Bursa muntkasında gayrı muntazam bir şekilde ricat etmekte olan düşmanı şiddetle takip eden ordumuz, 2 Nisan 1921’de Bilecik Pazarcık hattına vasıl olmuştur. Düşmanın hattı ricatı üzerine sevk olunan kıtaatımız Köprühisar, Nazıfpaşa ve Kınık hattına taarruz etmektedir. Muharebe meydanında düşman binlerce maktul terk eylemiş ve dün akşam da süvarilerimizin Söğüt’e girmesi üzerine Bilecik istikametine doğru kaçan Yunan kuvvetleri geride çok fazla cephaneye bırakmıştır. Karaköy boğazında ise bir obüs topu, birçok otomobil ve bir tane tayyare ele geçirilmiştir. Yunanlılar perişan bir halde kuzeye doğru kaçmaktadırlar” (Hâkimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1921:1).

3 Nisan günü de Türk ordusunun bölgedeki keşfi devam etmişti (Hâkimiyet-i Milliye, 4 Nisan 1921:1). 24. fırka süvari bölüğü Pazarcık’tan Nazıfpaşa’ya doğru hareket etmişti. Refet Paşa kumandasındaki süvari fırkalarının ikisi 3 Nisan sabahı tan yeri ağarırken Mezit’ten Domaniç-İnegöl yolu üzerinde Tahtaköprü’de toplanarak harekât takibine devam edecek, Beşinci süvari alayı da piyade üçüncü alay desteğiyle Bilecik’ten Yenişehir’e doğru düşmanı takip edecekti (ATBD, B:2354 1991:120). Bilecik Yenişehir istikametinde ilerleyen beşinci süvari alayı bir alay piyade iki bölük süvari ve bir bataryadan ibaret artçı kuvveti ile çarpışarak saat 18.45’te İncirli mevzilerini geri aldı.

Bunun üzerine Köprühisar-Yenişehir-Bursa istikametine doğru çekilen Yunanlılar Yenişehir’i yakıyordu. 3 Nisan akşamı Bilecik istikametinden Yenişehir’e ulaşan Türk ordusu Yunan kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur etti. 4 Nisan sabahı 5. Süvari Alayı da Bilecik ve Yenişehir doğrultusunda ilerlemeye başladı. Kocaeli grubu ile 5. Süvari Alayı da sabah 11.30’da Yenişehir’e girdi. Yenişehir sokaklarından Yunan kuvvetleri ile çarpışmalar başladı ve Yunanlılar ilk taarruzlarında olduğu gibi bu sefer de Yenişehir’de büyük tahribata neden oldu. Çarşı meydanında büyük bir yangın çıkarmış, aynı zamanda geri çekilirken uğramış olduğu köy ve kasabalarda büyük zulümler yaparak can ve mal kaybına sebep olmuştu (Şarman, 1996: 110-112). Nihayet 4 Nisan akşamı Yenişehir işgalden kurtarıldı (Hakimiyet-i Milliye, 5 Nisan 1921:1; Alemdar, 5 Nisan 1921:1).

Yunanlıların en çok güvendiği adalar taburu büyük kayıplar vermişti. Ayrıca bu hatta Tabur kumandanı da dahil olmak üzere 145 Yunan askeri esir alınmıştı. Bilecik’in Pazarcık ilçesine de saldırmış olan Yunan askerleri Pazarcık-İnegöl yolu ile Bursa’ya kaçmaktaydı (Hakimiyet-i Milliye, 6 Nisan 1921:1; İleri, 6 Nisan 1921:1; Alemdar 7 Nisan, 1921:1). The Manchester Guardian gazetesinde *“Daha fazla geri çekilme olabilir”* (The Manchester Guardian (1901-1959); 6 Apr, 1921:7) demektedir.

Artık zafer onaylanmış gibiydi. Türk ordusu Yunanlılara karşı büyük bir zafer elde etmişti. Times gazetesi de “*Yunanlılar için tükeniş vakti gelmektedir*” (The Times, 04 Nisan, 1921:9) diyerek Yunanlıların mağlubiyetini gazete sayfalarına taşıyordu. Türkler için bundan sonraki harekât Bilecik coğrafyasında kalan Yunan artıklarının yakalanmasından ibaret bir hal almıştı²⁰⁴. Türk ordusu ile Yunan kuvvetleri arasında 10 günden fazla süren bu savaşta Türk ordusu Yunan kuvvetlerine karşı başarılı olmuş ve Yunanlılar eski mevzilerine geri çekilmişti. Nitekim Yunan makamları da yenilgiyi kabul etmişti. Yunan resmi kaynakları Eskişehir savaşından sonra birliklerin taarruza başlanılan yere geri çekildiğini ve Türklerin ağır kayıpları sebebiyle söz konusu geri çekilişe müdahale edemediğini belirtmişti (The Manchester Guardian (1901-1959); Apr 6, 1921:7), Bu durum Türk halkında büyük bir sevinç yaratmıştı (Hakimiyet-i Milliye, 2 Nisan 1921:1; Hakimiyet-i Milliye 3 Nisan 1921:1).

Mustafa Kemal Paşa’da²⁰⁵ bu zafer sonrası İnönü muharebe meydanında, Metris Tepede, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa’ya çekmiş olduğu telgrafta: “*Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin ma’kus tali’ni de yendiniz. İstilâ altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan bugün müntehalarına kadar zaferinizi tes’id ediyor*” (kutluyor) (ATASE Arşv. İSH Kol. K:816, G:194, B:194/1) diyerek tebrik ediyordu. Batı Cephesi kumandanı İsmet Paşa ise Mustafa Kemal’e: “*Kahraman askerlerimiz zabitlerimiz ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları namına takdirat ve tebrikatınıza kemal-i fahrile arz-ı şükran ederim*” (Şenel, 1994:113-114), diyerek cevap vermişti.

²⁰⁴ Dün kıtaatımız akşama kadar kemali suretle kaçmakta olan düşmanı takip ile meşgul olmuşlardır. Eskişehir’e-Ankara’ya gelmeyi düşünen ve bunu başaramayan düşman süratle kaçmaktadır. Düşmanın 2 Fırka kadar kolu İsmet ve Refet Paşa komutasındaki Türk ordusu arasında kalmıştır. İstanbul ve Atina’dan bildirildiğine göre, 10 bin kadar Yunan kuvvetinin dağlara kaçmakta olduğu bildiriliyor. Düşmanın tahliye ettiği yerler giderek genişliyor. Söğüt’ten sonra Bilecik’i de bırakarak kaçtı. Dün akşam geç vakitlerde gelen malumata göre piyade alayımız Yenişehir köprüsünü tutmuştur. Yunanlılar gayet iyi seyyahlardır. Hafif gezmeyi severler onun için güzergâhlarında top, tüfek, mühimmat ve levazımı atıp öyle kaçmıştır. Diyerek alaylı bir şekilde Yunan ordusuyla dalga geçmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1921:1).

²⁰⁵ Mustafa Kemal Paşa, meclisteki konuşmasında İkinci İnönü muharebesi ile ilgili olarak şöyle diyecekti: “İkinci İnönü Muharebesi milletimizin davasındaki isabet ve kutsiyeti bütün dünyaya neşretti. Yunan müddei yatındaki sahtelik de bütün cihanca malûm oldu. Yine İkinci İnönü’nden sonra Yunanlılar memleketimizi yakmakla, silâhsız ve silâh kullanmaya kudretsiz evlâdımızı öldürmekle cibilliyetlerindeki vahşeti bütün dünyaya ispat eylediler. Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Yenişehir yangınlarını ve saymakla bitmeyen ırz tecavüzatını ve katliamları Yunan kumandanlarının emriyle ve sureti mahsusuda teşkil olunan müfrezelerle yaptırarak, tahkikat neticesinde tezahür ve teyyüd etmiştir” (BMM. ZC. C.18, D.1, İç.3, 01.03.1338:14).

İnönü zaferi Türkler için son derece önemliydi. Neticede kendisinden her bakımdan daha güçlü olan Yunan birliklerine karşı çok zor şartlarda bir muharebe verilmiş ve Yunan ordusu savaş meydanından geri çekilmek zorunda bırakılmıştı. Bu nedenle Anadolu'nun birçok şehrinden Türk ordusunun bu muzafferiyeti ile ilgili meclise tebrik telgrafları geliyordu. Nitekim Bilecik'e bağlı Osmaneli Belediye Riyasetinden de bir tebrik telgrafı çekilmişti (TBMM ZC. C.10, D.1, İç.2, 21.04.1337:41; TBMM ZC. C.18, D.1, İç.3, 03.04.1922:478). Mecliste Fevzi Paşa kutlamaları ve tebrikleri kabul ettikten sonra Türk ordusunun zaferini “zafer milletin fedakar, kahraman çocuklarına aittir” (Açıksöz, 5 Nisan, 1921; Peyami Sabah, 7 Nisan, 1921) şeklinde açıklayacaktı.

Türk cephesinde zaferin sevinci²⁰⁶ doyasıya yaşanırken, Yunanistan cephesinde ise tam bir hayal kırıklığı hakimdi. Ancak yinede Yunanistan son bir çare cepheye yeni birlikler sevk etmeye çalışıyordu. Ancak bu da pek mümkün gözüküyordu. Nitekim Manchester Guardian gazetesinin “Yunan takviye kuvvetleri isteksiz” başlığıyla verdiği haberinde: Yunan hükümeti daha fazla birlik arayışına girdi. 2 yeni birlik daha göndermeyi düşünen Yunan hükümetine karşı bu yeni yedek birliklerden olumlu bir cevap alınmadı (*The Manchester Guardian (1901-1959)*; 6 Apr 1921:7), denilmekteydi. Böylelikle kısa sürede yeni bir Yunan taarruzu da imkânsız hale gelmişti.

5.3.3. Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi

Milli mücadele fikrinin doğuşunda, Anadolu'daki pek çok din adamı önemli rol oynadı. Milli mücadele kıvılcımını ateşlemekle kalmayan din adamları, kutsal değerleri için kendileri de mücadeleye katıldı. Örneğin, Denizli-Çal Müftüsü Ahmet İzzet (Çalgüner) Efendi halkın millî harekâta katılmaları için çaba sarf etmiş, İzmir'in işgali üzerine, 17 Mayıs 1919 günü Çal halkını Çarşı Camii'nde toplayarak onlara Yunan istilasına karşı seyirci kalınmamasını ve mukavemet edilmesinin gerekliliğini anlatmış ve Çal çevresinden topladığı 100 gönüllü ile Aydın-Köşk cephesinde Yunan birlikleriyle çarpışmıştı (Özköse, 2001:1).

²⁰⁶ II. İnönü zaferi sonrasında Konya'da parlak törenler yapıldı (Öğüt, 10 Nisan 1921). Kastamonu'da ise ölenler için mevlit okutulmuştu (Açıksöz, 11 Nisan 1921).

Benzer şekilde Bilecik müftüsü olan Mehmet Nuri Efendi de Milli Mücadele'nin ilk gününden itibaren mücadelenin Bilecik ayağını organize etmiş ve zafere kadar hizmet etmişti. 1885'te Bilecik'e bağlı Gölpazarı İlçesi Şahinler Köyü'nde doğan ve köy halkından Mustafa Efendi'nin oğlu olan Mehmet Nuri Efendi, Bilecik'te Akmescit Müderrisi iken, 2 Mart 1912'de Bilecik Müftüsü olmuştu (Sarıkoyuncu, 2002:133). İzmir'in işgali haberinin duyulması üzerine 21 Mayıs 1919'da İstanbul'a iki ayrı telgraf çekerek Milli Mücadeledeki ilk direniş adımını atmıştır. Padişah'a ve Sadaret Makamı'na çektiği telgraflardan birinde şunları dile getirmiştir:

“Dersa’adet-i Zât-ı Akdes-i Hazreti Hilâfetpenâhi’ye

Bilecik 21 Mayıs 1335/1919

İzmir’de vukua gelen hadise Âlem-i İslâm’ın kalplerini dilhûn eylemiştir. Yunan sakerlerinin ve onlara peyrev olan İzmir Rumlarının ika’ eyledikleri şu fecayi’ doğrudan doğruya İslâmiyet aleyhinde bir hareket telâkki edilerek Halife-i Zîşan olan Zât-ı Akdeslerine arz-ı keyfiyete mecbur olduk. Yüreklrimizden kopan masum feryad ve âh ve vahu Zât-ı Seniyye-i Hilâfetpenâhilerine ma’al-azîm arz eyleriz. Ferman Zât-ı Hilâfetpenâhileri’nindir. Bütûn Bilecik Namına Müftü Mehmet” (Selvi, 2007:158).

İşgalden duyduğu üzüntüyü bu şekilde dile getiren Mehmet Nuri Efendi, Milli Mücadele'nin başlamasıyla birlikte cami kürsülerinde, çarşı ve pazar meydanlarında yaptığı etkili konuşmalarıyla ve vaazlarıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmış ve düşman işgaline karşı sonuna kadar direnmeyi teşvik ederek, kendisi de bizzat bu direnişin Bilecik'teki örgütleyicisi olmuştu (Sarıkoyuncu, 1994:20). Zaten Milli mücadele döneminde hükümet, halka, camiler aracılığı ile ulaşmaktaydı Bu nedenle Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde camiler, tabii olarak çok önemli fonksiyon üstlenmişlerdi. Bildiriler, ilanlar, çağrılar camilerden yapılmakta ve cami duvarlarına asılmaktaydı. Halk camilerde harekete geçmekteydi (Özköse, 2001:1).

Mehmet Nuri Efendi mücadelenin manevi cephesini bu suretle kuvvetlendirmeye çalışırken diğer yandan da organize ettiği, Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla Kuva-yı Milliye'nin silah, cephane, malzeme ve personelinin ikmal edilmesi için gayret göstermiş ve Kuva-yı Milliye'nin ikmali için bizzat kendisi o günün koşulları nispetinde halktan yardım toplamaya çalışmıştır (Sarıkoyuncu, 2009:20). Öte yandan Bilecik'in Yunan işgaline uğramasından sonra Mehmet Nuri Efendi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı görevini Bilecik'in 20 km uzağındaki Deresakarı köyü'nde sürdürmüştü (Kutay, 1998:293).

Bununla birlikte Mehmet Nuri Efendi, Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra yeni devletin kadrosunu oluşturacak sivil ya da asker önemli kişilerin işgal mntıklarını aşarak Ankara'ya ulaşabilmeleri konusunda da aktif bir rol üstlenmişti. Nitekim “Galip Hoca” takma adıyla bilinen, Mahmut Celâl Bey (Bayar) Mehmet Nuri Efendi'nin yardımıyla Ankara'ya gelebilmiştir. Bu arada “Sunisilik” Hareketinin liderlerinden Şeyh Ahmet Eş Şerif es Sunisi de Mehmet Nuri Efendi'nin desteğiyle Ankara'ya geçenler arasındaydı (Kutay, 1998:293).

Mehmet Nuri Efendi, Bilecik'te Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanmasından Yunan işgaline kadar geçen süre boyunca Milli Mücadele yolundaki faaliyetlerine devam etti. O'nun faaliyetlerinden haberdar olan Yunan işgal kumandanının kurduğu pusu neticesinde 7 Nisan 1921 günü gözetleme sırasında şehit edildi (Kutay, 1998:293). Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa olayın ertesi günü 8 Nisan 1921'de Ankara'ya çektiği telgrafla Mehmet Nuri Efendi'nin şehit edildiğini bildirdi (ATBD. C.41, S.93, Belge No:2399:148). Kabri bugün olayın geçtiği Deresakarı Köyü'ndedir (Sarıkoyuncu, 2009: 36).

5.4. Bilecik'in Üçüncü Kez İşgali ve Bilecik Coğrafyasında Yaşananlar

5.4.1. Yeni Yunan Taarruzu ve Tarafların Hazırlıkları

Yunanlılar Birinci ve İkinci İnönü savaşları sırasında Bilecik'i işgal etmişlerdi. Kısa süreli olan bu işgaller, Türk ordusunun İnönü mevziilerinde göstermiş olduğu başarılı savunma sonrasında Yunan ordusunun eski mevzilerine (Bursa istikametine) çekilmesi ile son bulmuş ve böylelikle Bilecik işgalden kurtarılmıştı. İşgaller kısa süreli olmasına rağmen Yunan ordusu ve yerli Rum ve Ermenilerin bölgede yaptığı tahribat son derece ağır olmuştu. Bilecik ve çevresinde yaşayan gayrimüslimlerin büyük kısmı Yunan saflarında yer alarak onlara yardım etmiş ve geri çekiliş esnasında Bilecik ve çevresinde bulunmalarının kendileri için tehlikeli olacağını düşünerek Yunanlılarla beraber bölgeyi terk etmişti. Nitekim Ertuğrul Mutasarrıfı tarafından Batı Cephesi Kumandanlığına gönderilen 23 Mayıs gününe ait telgrafta, bir önceki Yunan saldırısı sonrası Yunan ordu birlikleri ile bölgeyi terk eden yerli Rumların son saldırıda da Yunan ordusu ile birlikte bölgeye gelerek onlara kılavuzluk ettiği ve yine onlarla birlikte bölgeden ayrıldığı bildiriliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1375 G:61, B:61-a).

Bölgede yaşayan yerli Rum ve Ermeniler, Bilecik ve çevresinde Yunan ordusundan daha fazla yıkıma sebep olmuştu. Rum ve Ermenilerin giderek artan bu tahribatları karşısında Batı Cephesi kumandanlığı geç de olsa harekete geçmiş ve 21 Mayıs 1921 tarihinde aldığı bir kararla Eskişehir ve Bilecik'te bulunan 18–50 yaşlarındaki Rum ve Ermenilerin Sivas ve Mamuretülaziz'e sevk edilmelerini istemiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1236, K:24 B:24–1,3).

İnönü savaşları sırasında Bilecik ve çevresinde yaşayan Müslüman halk büyük oranda yaşadıkları yerleri terk etmiş, işgalin sona ermesinin ardından bölgeye geri dönmüştü. Fakat belki de savaş meydanında yenemediği Türk ordusundan intikamını Bilecik ve çevresinde yaşayan sivil halka zulüm yaparak almak isteyen Yunan ordusu geri çekilirken şehrin önemli bir kısmını yakıp, yağmalamıştı²⁰⁷. Gerçi bunu sadece Bilecik coğrafyasında değil işgal ettiği bütün mıntikalarda yapacaktı. Ancak bütün bu tahribata rağmen Yunan ordusu Ankara yolunu açmak amacıyla Bilecik üzerinden gerçekleştirdiği iki taarruzda da başarısız olmuş ve bu durum Yunan birliklerinde büyük bir moral bozukluğuna yol açmıştı. Aslında ortaya çıkan durumdan rahatsız olan sadece Yunanlılar değildi. Bilindiği üzere İtilaf devletleri Sevr Antlaşmasını Ankara'ya imzalatırmak amacıyla Anadolu'da Yunan ordusunu ileri sürmüştü. Bu nedenle Yunanlıların İnönü önlerinde yaşamış oldukları mağlubiyet İtilaf Devletlerinin de (özellikle İngilizlerin) planlarını altüst etti. Bunun üzerine İtilaf Devletleri Yunanistan'dan bir an önce Ankara hükümeti ile anlaşma yoluna gitmesini isteyerek arabuluculuk önerisinde bulundu. Ancak Yunanistan bu öneriyi kabul etmeyerek savaşa devam kararı aldı. Times gazetesi bu olayı:

“Yunanistan'ın İtilaf devletlerinin arabuluculuk önerisini kabul etmeyerek Anadolu'da savaşı sürdürme yönünde karar almış olmasını mucib-i teessüf olarak nitelerken, bu kararın siyasi çevrelerde hayretle karşılandığını ekliyordu. Gazeteye göre, Yunan hükümeti savaşa devam kararını, belki de Anadolu'da nihayetinde yenilgiye mahkûm olacağını bildiği halde vermişti” (Tilgar, 1998: 165).

yorumunda bulunarak vermişti. Yunan Başbakanı Gunaris de Yunanistan'ın, Müttefiklerin arabulma önerisini kabul etmesinin imkânsız olduğunu düşünüyordu.

²⁰⁷ Nitekim Fevzi Paşa meclisteki konuşmasında: Yunan kuvvetleri her yediği darbenin arkasından savaş meydanında aldığı mağlubiyetin acısını gerideki masum, silahsız, çoluk çocuk ve kadınlardan almayı şiar edinmişti. Hatta cephede, savaş meydanında ne kadar kayıp verirse o miktara mukabil geride çoluk çocuk öldürmesini kendisine şiar edinmişti. Fakat bizim ordumuz, bilhassa Türk askerleri şimdiye kadar böyle cellâtlık, kundakçılık ve yangıncılık yapmamışlardır. Ancak onlar, intikam muharebe meydanlarında mertçe düşmanlarından almayı öğrenmişler ve asırlarca bunu tatbik etmişlerdir (TBMM ZC. C.11, D.1, İç.2, 11.07.1337:237) diyerek Yunanlıların siyasetini gözler önüne sermişti.

Çünkü Yunanistan büyük bir çaba göstererek gücünü son sınırına kadar çıkararak Mart ayından beri o zamana kadar Anadolu'da manevra yaptığı, görülmemiş derecede güçlü, iyi donatılmış ve büyük bir orduyu hazırlamayı başarmıştı. Demek ki Yunanistan, tartışma götürmez bir biçimde daha güçlü olduğunu hissediyor ve kuvvetlerinin fazla oluşu, onu ordusunun üstünlüğünü koruyacağına ve Mustafa Kemal'in Eskişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar'ı elinde tutmaktan dolayı olumlu ve Yunan kuvvetlerinin fena şekilde dağılmış olmasından ötürü olumsuz durumlardan yararlanamayacak bir durumda bırakacağına inanmıştı. Yunanlılar bu üç önemli yöreyi ve onları birleştiren demiryolunu ele geçirebileceklerinden ve sonuç olarak dağınmış kuvvetlerini tek bir ordu olarak toplamaya güçleri yeteceğinden emindiler. Bir iki aylık sürenin savaş harekâtının sonbahara kalmasını gerektireceğini görenek sonucun biran önce elde edilmesi için saldırıya geçme gerekliliğini gördüler. Taarruzun sonbahara kalması yağmurlarla yolların bozulması dolayısıyla Yunan Ordusu'nun her türlü taşıma kolaylıklarını yitirmesi demektir. Olayların gelişimi de kaybedilecek bir hafta bile olmadığını, çünkü Ankara üzerine yürümeyi sürdürmek için zamanın gerçekten yeterli olmayacağını gösterdi. Bunun içindir ki Haziran'da müttefiklerin arabulma konusunda yaptıkları önerileri sırasında Yunanistan bu önerileri kabul etmemek için Mart'ta Eskişehir önünde uğradıkları başarısızlığın sonucunda ortaya çıkan uygun olmayan durumu ve aynı zamanda manevi güç bakımından eksiksiz, güçlü bir orduya sahip olmaları ve yapılacak askeri harekâta üstünlüğü ellerinde bulundurmaları gibi nedenler vardı. Demek ki hızla çarpmak koşuluyla Yunanistan başarısından emindi. Bundan dolayı o anda Yunanistan için anlaşma önerilerini kabul ederek saldırıyı geciktirmek, bu önerilerin milli mücadeleci tarafından kabul edileceğine, kabule değer barışın böylece sağlanacağına ilişkin ciddi bir neden de olmadığından, Yunanlılar için askeri bir intihar demek olacaktı (Öztoprak, 2006:119–120). Bu düşüncede olan Yunanlılar yeniden Anadolu'ya taarruz hazırlıklarına başladı. Bir yandan ordusunu takviye etmeye çalışırken bir yandan da psikolojik olarak büyük sarsıntı geçiren ordusunun moralini yükseltmeye çalışıyordu. Bu amaca yönelik olarak Yunan kralı Konstantin'de cepheye gelerek Yunan ordusuna motivasyon sağlamaya çalışmıştı.

Bununla birlikte Batı Cephesinde Yunanlılar bazı propagandalarla da bölge halkını Anadolu'daki Milli Mücadele hareketinden soğutmaya çalışıyordu. Nitekim Yunan tayyareleri tarafından 12 Haziran 1921 tarihinde Eskişehir'e bazı beyannameler

atılmıştı. Benzer beyannamelerin Bilecik ve çevresindeki köylere ve cepheye de atılma ihtimali olduğu düşünülerek böyle bir durum karşısında bu beyannamelerin derhal toplattırılıp yakılması için gereğinin yapılması Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından istenmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86–11). Anlaşılan o ki Yunanlılar, bir taraftan kendi ordusunun moralini yükseltmeye çalışırken, diğer taraftan da Türk ordusunun ve Anadolu halkının da milli mücadeleye olan desteklerini beyannameler atarak engellemeye çabalıyordu. Bilecik ve çevresinde yaşayan Türk halkı Milli Mücadelenin başlangıcından itibaren Ankara ile beraber hareket etmiş ve orduya büyük destek vermişti. Bu nedenle Yunanlılar Bilecik coğrafyasına da beyannameler atarak bölgede yaşayan ahaliyi Milli Mücadele aleyhinde etkilemeye çalışmıştı. Ancak bu durumun farkında olan İsmet Paşa Bilecik ve çevresine de bu beyannamelerin atılabileceği konusunda uyarıda bulunmuştu. Bu uyarılar üzerine bölgede yapılan incelemeler sonunda Yunan tayyarelerinden beyannameler atıldığı tespit edilmişti²⁰⁸. Nitekim Bilecik Mutasarrıfı Salih Bey tarafından 16 Haziran günü Batı Cephesi Kumandanlığına gönderilen raporda:

“Düşman tayyaresi 12 Haziran 1921 tarihinde Bozüyük mıntkasına Hain Reşidin imzasını taşıyan beyannameler atmış ve menzil hat kumandanlığınca toplattırılıp taraf-ı âlilerine tesyar kılınmış olduğu Söğüt Kaymakamlığından iş’ar ve bir nüshası irsal olunarak beray-ı malumat Dahiliye Vekaletine gönderilmiştir. 15 Haziran 1921 tarihinde Küplü mıntkasına da attığı beyannamelerden bir kaçtı Aşağı köydeki Alay kumandanlığınca ve üç adet dahi Küplü Müdüriyetince elde edilerek müdüriyete tevdi edilen mezküreden ma’ruz üç nüsha keza beray-ı ma’lumat vekalet-i müşarun ileyhaya tesyar olunmakla arz-ı ma’lumat eylerim” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86–1)

deniliyordu. Görüldüğü gibi Yunanlılar Bilecik ve çevresindeki Müslüman halkı da etkilemek amacındaydı. Yunan uçakları tarafından Bilecik ve çevresine atılan bu beyannamelerde çok çarpıcı ifadeler yer almaktaydı. Nitekim Ankara Meclis-i Sabık Azası ve Kuvva-yı Seyyare Kumandanı Vekili Reşid imzasıyla atılan bir beyannamede:

“Türk Köylülerine,

Eskişehir ve Dumlupınar muharebe meydanları binlerce cesedinizle setr olunmuştur. Mukaddes kanunuz tekrar sel gibi akmıştır. Bütün bu fenalıkların esbabı nedir?

Evlatların sözlerime dikkat ediniz: Bunların hepsi Türk ahalisinin mukaddes vatanımızın ve padişahımızın zararına birkaç mağrur ve benlik göstermeyi isteyen zabitanın menfaatıdır.

²⁰⁸ Nitekim 12 Haziran günü Tetkik Heyeti Müdürü Hüseyin Hüsnü tarafından Bozüyük Garb Cephesi İstihbarat Şubesi Müdüriyetine gönderilen şifrede, Bugün saat 10.20 evvelde bir düşman tayyaresi Bozüyük’ün üzerinden dolaşarak Reşid imzalı beyannameler atmıştır. Beyannameler tarafımızdan toplattırılmış olup vasıta ile derdesti irsal olunduğu ma’ruzdur (ATASE, İSH. K:1223, G:86, B:86–8), denilmektedir.

Türk ahalisinin zararına: Onun çocuklarını cebri surette askere sevk etmek, onun hayvanlarını ve hayvanatını gasb etmek ve ona ağır vergileri tediye ettirip kendisine vatan uğruna çalıştıklarını söylemektedirler. Fakat bunlar bilakis menfaat-i şahsiyeyi düşünmüyorlar. Vatanın zararına ki bu mevazinesiz muharebe devam ettikçe daha büyük felaketlere uğramaktadır.

Padişahımızın zararına ki; onun aleyhinde ihtilal eden Ankara mağrurları kendilerine bir tesir etmeden sizi silahhaneye sevk etmektedirler. Padişahımızın zararına ki: kendisi bu felaketli muharebenin devamını kendi ahalisi için devam etmeyi istemediğinden dolayı kendisini sultan ve halife olarak tanımamaktadırlar.

Birkaç Ankara zabitanının menfaatine ki: bunlar ancak muharebenin devamıyla şan, şeref ve kuvvetleri olabilir. Bunlar Padişahımızın kuvvetini ele geçirebilmek için tahtından uzaklaştırmaya çalışıp kendi fikirlerini icra etmeye, sizi alet olarak isti'mal etmektedirler.

Bir taraftan padişahın, mukaddes vatanımızın familyanızın ve kendinizin menfaatleri vardır. Bunların cümlesine nail olmak arzu ederseniz, Ankara'da ikamet eden Türk milletinin zalimlerine itaat etmemeniz icap eder.

Diğer taraftan Mustafa Kemal'in ve nezdinde bulunan zabitanın menfaati vardır. Şayet bunların menfaatini vatanın, padişahın ve kendinizin menfaatinden daha mukaddes addediyorsanız, o vakit bunlar için kendinizi katletmeye devam ediniz.

Fakat ve Allah'ı size yemin ile temin ederim ki akıttığınız kanlar ve döktüğünüz terler beyhude yeredir. Eskişehir'de, Afyonkarahisar'da ve Dumlupınar'da neticesiz ve beyhude yere kanınızı akıtmışsınız. Neticesiz ve beyhude yere tekrar akıtacaksınız.

Şecaatlisiniz fakat adediniz Yunanlıların karşısında ehemmiyetsizdir. Yunanlıların vesaitinden siz mahrumsunuz. Size bir kimse muavenet etmiyor. Bilakis Yunanlıları cihangir İngiltere muavenet etmektedir. Velez ki Yunanlıları mağlup etmiş ola idiniz muharebeye İngilizlerle devam edecek ediniz.

Fakat ne Yunanlılar ve ne de İngilizlerin yaptığı muharebe Türk ahalisine değil Mustafa Kemal'e karşıdır. Yunan askeri Mustafa Kemal'le harp ediyor. Yunanlılar Türk ahalisinin dostluğunu arzu ediyorlar. Yunan askeri Türk milletinin canını, namusunu, malını ve dinini riayet ve muhafaza ediyor. Bunu da Yunan idaresi altında bulunan Türk milletinin nail olduğu hürriyet, adalet ve emniyet ispat etmektedir.

Yunan askeri Padişaha karşı gelen zalimlerinizin mağrur Ankara zabitelerinin aleyhine muharebe etmektedir. Bunlar ezilip mağlup olacaklardır. Ol vakit bir taraftan Türk ahalisini zulüm ve cefadan kurtarıp sulh ve rahatına nail olacak diğer taraftan ise padişahımız şanlı tahtına tespit buyuracaklardır.

İngilizlerde Türk ahalisinin fenalığını arzu etmiyorlar. Bilakis kendisine iltifat ediyorlar. Bunlar Yunanlıları Kemal'in aleyhine muavenet etmektedirler. Çünkü İngilizlerin de padişahu olduğu ve hükümetleri bir hükümet-i medeniyye olduğu için İngilizler, her padişaha asi gelenden nefret ediyorlar.

Evlatların hakikat bundan ibarettir. Bunu mahv olmazdan evvel anlayınız.

Dersim Kürtlerine bakınız. Bunlar şecaatli Ali Batı kumandası altında Kemal'in zulmüne karşı ihtilal ederek bunlara zulmeden Zara'nın zabitelerini ve hükümet memurlarını derdest edip hürriyetlerine nail olabilmişlerdir. Bunun aynı Kilikya'dan Yunan cephesine hareket emri aldıkları halde ve gitmedikleri iki süvari alayı ihtilal ederek kendilerini menfaat-i şahsiyeleri için isti'mal etmek isteyen zabitanı katletmişlerdir. Öyle ise padişaha asi olan Kemal'e ve bunun aleyhine harp eden Yunanlılara ve İngilizlere karşı kanınızı beyhude akıtmış olursunuz. Padişahın emri ve duası olmadan mahv ettiğiniz hayat beyhudeye gitmiş olur" (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86-2-3).

deniliyordu. Görüldüğü gibi Kuvva-yı Seyyare Kumandanı Reşid imzasıyla Yunan uçakları tarafından bölgeye atılan bu beyannamede Bilecik coğrafyasında yaşayan Türk

köylüsünün aklı çelinmeye çalışılmıştı. Ayrıca ahaliden padişahın veya Mustafa Kemal'in yanında yer alma noktasında bir seçim yapması istenerek, tereddütte bırakılmaya çalışılmış ve Milli Mücadele hareketine destek vermeleri engellenmek istenmişti. Ancak beyannamedeki iddiaların gerçeği yansıttığı söylenemezdi. Sonuçta Yunanlıların bölgede yapmış oldukları tahribi gören Bilecik halkı da bu bilinç ile beyannamelere fazla önem vermemişti. Ancak herhangi bir şekilde halkın etkilenme ihtimali düşünülmüş ve Yunan uçaklarıyla Bilecik ve çevresine atılan bu beyannameler toplattırılarak imha edilmeye çalışılmıştı.

Bununla birlikte 8 Temmuz günü başlayacak olan Yunan taarruzundan bir ay kadar önce Bilecik Mebusu Necip Bey de Bayram tatilinden istifade ederek Bilecik'e gelmişti. Pazarcık, İnegöl, Yenişehir ve Bilecik cihetlerini gezen Necip Bey, burada yapmış olduğu incelemeler sonrasında 21 Haziran 1921 tarihinde Batı Cephesi Kumandanı İsmet Bey'e bölge ile ilgili bir mektup yollamıştı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1271, G:41, B:41-1). Necip Bey mektubunda, Çolak İbrahim Bey Fırkasının Yenişehir'de bulunan süvarilerinin son derece mükemmel olduğunu ve keşif kolu hizmetlerini bile kabul ettiğini ifade etmişti. Ancak Yenişehir mıntıka Kumandanının eğlenceye düşkünlüğünün ve korkaklığının Yenişehir halkını olumsuz bir şekilde etkilediği vurgusunu yapan Necip Bey, Mıntıka Kumandanının bölgedeki usulsüz davranışlarının askerlerin de ahlaken bozulmasına sebep olduğunu ve çeteciliği elden bırakmayan bu askerlerin halka zulüm ettiğini de belirtmişti. Necip Bey mektubunda son olarak Mıntıka Kumandanının, bölge halkının elinde bulunan nakliye araçlarını almasının ve öşür vergisi memurlarının fahiş fiyat uygulamalarının hasadı etkilediğinden de bahsederek Bilecik ve çevresindeki kıtaat hakkında bilgiler veriyor ve Türk birliklerinin düzeltilmesini istiyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1271, G:41, B:41-2). Burada da belirtildiği gibi Türk Genelkurmayı birçok problemle karşı kaşıyaydı. Ancak yapılacak fazla bir şey yoktu sonuçta savaş bu ordu ile verilecekti. Bu nedenle Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa da vakit kaybetmeden İkinci İnönü muharebesi sonrası hemen hazırlıklara başlamış ve orduyu takviye etmeye çalışmıştı. Bunun yanında Türk Genelkurmayı cephede bulunan askerlerin de moralini yükseltmeye çalışıyordu. Bu amaçla 5 Haziran 1921'de Bilecik Tetkik Heyeti tarafından Batı Cephesi İstihbarat Şubesi Müdüriyetine gönderilen telgraflarda, askerlerin aileleriyle telgraf başında görüşürüleceği ve bunun için bir yazı odası açıldığı ve mektuplaşmaların da ayrıca

sağlanacağı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1230, G:77, B:77-1) bildiriliyordu. Böylelikle uzun süredir cephede bulunan ve ailelerinden haber alamayan askerlerin aileleri ile görüşmesi sağlanmaya çalışılmıştı. Ayrıca cephedeki askerlere okuma-yazma²⁰⁹ eğitimi de veriliyordu.

Bununla birlikte bölgenin stratejik önemine binaen Birinci Grup Kumandanı İzzettin Bey Batı Cephesi Kumandanlığına Söğüt veya Pazarcık'ta bir hava sahası tesisi noktasında çalışmalara başlanmasını istemişti. İzzettin Bey'in düşüncesine göre Bursa cephesinden harekete geçecek olan Yunan birliklerinin faaliyetlerinden haberdar olabilmek amacıyla tayyare ile keşif yapmak gerekiyordu. Bu nedenle Söğüt veya Pazarcık civarının coğrafi konumunun uygun olduğunu düşünmüş ve hazırlıkları yapmak üzere icab edenlere emir ve müsaade buyrulmasını İsmet Paşa'dan istemişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1182, G:64, B:64-1). Ancak bu konuda yapmış olduğumuz incelemelerde ve bilhassa arşiv kayıtlarında bölge ile ilgili böyle bir bilgiye tesadüf edemedik.

Yunan cephesinde ise hummalı bir çalışma vardı, haziran ayı sonunda bu çalışmalar büyük oranda tamamlanmış ve taarruz için uygun zaman beklenmeye başlanmıştı. Yunan ordusu daha önceki Bilecik coğrafyası üzerinden yapmış olduğu iki saldırıda da başarılı olamayarak geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle bu seferki taarruz onlar için son derece önemli bir hale gelmişti. Herhangi bir hatada orduyu yeniden toplayabilmek mümkün olmayabilirdi. Bunu iyi analiz eden Yunan Genelkurmayı kırk kırk yaran bir strateji güdüyordu.

Yunanlılar bu seferki harekâtında İnönü muharebelerinde uygulamış oldukları savaş stratejilerinden farklı bir yöntem kullanarak (Bursa istikametinden Bilecik'e değil) Kütahya ve Uşak üzerine asıl kıtalarını sevk etmeyi düşünmüşlerdi²¹⁰. Yeni Yunan

²⁰⁹ 27 Haziran günü gönderilen telgrafta, Üçüncü Kıtaat Kumandanlıklarına bu akşam saat 6 ya kadar merkezdeki efrada okuyup yazma tedrisatına mübaşeret edileceğinden vakti mezkurda topçu ve makineli efrada da dahil olmak üzere merkezdeki kıtaat söğütliğinde içtima edecektir. Diğer bölüklerde de Tabur Kumandanlarınca asker yazdırılmalı ve takip ettirilmelidir. İmkân müsait oldukça efradın tenvir ve ihtiyacına çalışmalıyız (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1441, G:131, B:131-1) denilerek cephedeki askerlerin okuma-yazma öğrenmesi isteniyordu.

²¹⁰ Times gazetesi Yunanistan'ın bu savaş stratejisi için, Haziran sonuna doğru Yunanlıların Bursa cephesinde 4, İzmir-Afyon Karahisar demiryolu hattı boyunca 6 ve bir tanesi de Çivril'de olmak üzere 11 piyade bölüğü bulunmaktadır. Sadece iki Yunan bölüğü Bursa'dan Pazarcık'a doğru ilerlemişken, küçük bir müfreze de 13 Temmuz'a kadar Bilecik'e karşı gösteri düzenleyerek, Türklerin dikkati bu cephede yoğunlaşmışken, Bursa birliğinin geri kalanı Adranos'a doğru yola çıkmıştı (The Times, 25 Temmuz 1921:9) denilerek Yunanlıların savaş stratejileri hakkında bilgi veriyordu.

planına göre; İki tümenlik bir grup ile Bursa'dan İnönü ve yine iki tümenlik 3. Kolordu ile Bursa-Orhaneli-Tavşanlı üzerinden Kütahya istikametine ilerleyerek Türk kuvvetlerini kuzeyde tutacak, altı piyade ve bir süvari tugayı ile de güneyden Kütahya mevziine taarruz edilecekti (Belen, 1983:328). Yunanlılar 11–12 Fırka ile taarruza geçecekti. Bunun 3–4 Fırkası Yenişehir-İnegöl hattından ilerlerken, kalan fırkaları ise Kütahya istikametine gidecekti (İkdam, 27 Temmuz 1921:1). Bu Türklerin beklemediği bir plandı. Nitekim Türk Genelkurmayı kuvvetlerinin büyük kısmını diğer iki savaşta olduğu gibi İnönü önlerine toplamıştı²¹¹. Hiç şüphesiz bu büyük bir hataydı ve sonuçları da Türkler için ağır olacak ve İzmir'den Eskişehir'e kadar olan geniş coğrafya Yunan işgaline girecekti.

5.4.2. Eskişehir-Kütahya Savaşının Başlaması ve Bilecik Coğrafyası

Temmuz ayı başlarında General Papulas, Bursa'ya gelerek askerleri teftiş etmiş ve askerlerin gerek levazım ve gerek Kuvvey-i maneviye itibarıyla ve sağlıklarından son derece memnun kalmıştı (İkdam, 10 Temmuz 1921:1), 10 Temmuz günü “Yunanlılar bu sabah Bursa cephesinde 4 fırka ile harekete başlamışlardır” (Le Figaro 18 Temmuz 1921:3; Anadolu Resmi Tebliğ, 10.07.1921) denilerek, taarruz haberi Türk makamlarınca da onaylanıyordu²¹². Fevzi Paşa 11 Temmuz günü meclisteki konuşmasında yeni başlayan Yunan harekâtını şu şekilde dile getirmişti:

“7 Temmuz tarihinde kralın hanedanıyla beraber İzmir'den Uşak'a hareket ettiği anlaşıldı. Bunu müteakip 8 Temmuz tarihinde Bursa'da toplanmış olan kuvvetlerinden bir kısmı Bursa'nun cenubuna doğru Orhaneli'ne taarruza başladı, 9 Temmuzda bu hareket Yenice yakınına kadar ulaştı. Dün (10 Temmuz) Bursa ve Uşak'ta toplanmış olan kuvvetleri harekete başladılar. Bursa'daki kuvvetleri bir koldan Yenişehir ve diğer koldan İnegöl istikametine hareket ederek kol başlarıyla bu noktalara vâsıl oldular. Cenuba hareket eden kol da Yenice'yi dün işgal etti. Bugün bu üç kol ile başlanan hareket, şarka doğru tevessü ve inkişaf etmektedir. İleri kıtaatımızla müsademe dünden beri başlamıştır” (TBMM ZC. C.11, D.1, İç.2, 11.07.1337:236).

²¹¹ 1921 yılı Temmuz başında Türk birliklerinin Bilecik coğrafyasında ki durumu şu şekildeydi. Kocaeli Grubu bünyesinde toplanan grubun komutanı Albay Kazım Bey' (Özalp)'di. Kocaeli Grubu 1, 2, 3, 4, grup komutanlıklarından ve 12. Kolordu Komutanlığından oluşuyordu. Buna göre: 1. Grup Albay İzzettin (Çalışlar) komutası altındaydı. Bu gruba bağlı, 1. Tümen, İnegöl-Yenişehir bölgesinde [Komutanı Yarbay Abdurrahman Nafiz (Gürman)], 61. Tümen, Söğüt- Gündüzbey'de [Komutanı Albay Münir (Özsoy)], 11. Tümen, İnönü'de [Komutanı Albay Ali Hikmet (Ayerdem)], 3. Süvari Tümeni de Çukurhisar-İnönü bölgesinde konuşlanmıştı [Komutanı Albay İbrahim (Çolak)] (Görgülü, 1993:271–272).

²¹² Meclisin 11 Temmuz günü yapılan açılışında Bilecik mebusunun da aralarında bulunduğu bir grup mebus, *Cephelerde harp başladığı işitildi. Celsenin küşadından evvel ordumuzun muzafferiyeti ve mülk ve milletimizin selâmeti için Kayseri Mebusu Hoca Âlim Efendi tarafından teberrüken bir dua tilâvet edilmesini teklif eyeriz* (TBMM ZC. C.11, D.1, İç.2, 11 Temmuz 1921:1221) demiş ve bu teklif kabul edilerek Türk ordusunun zaferi için dua edilmişti.

Yunanlılar 12 Fırka ile bu taarruza başlamış ve asıl kuvvetlerini Kütahya-Uşak cephesine sevk etmişlerdi. Buna mukabil 3–4 fırkalık bir birliğini de Bursa mıntikasında bırakarak, daha önceki harekâtında olduğu gibi, İnegöl, Yenişehir ve İznik üzerine yollamış ve burada kendilerini bekleyen Türk birliklerine asıl harekâtın bu mevzilerde yapılacağı izlenimini vermeye çalışılmıştı. Bu sayede Türk birlikleri burada oyalanacaktı. Biz de burada 10–24 Temmuz tarihleri arasında yaşanacak olan genel savaştan ziyade konumuz gereği Bilecik coğrafyasında yaşanan Yunan harekâtını anlatmaya çalışacağız.

9 Temmuz günü Bursa cephesinde düşmanın çeşitli sınıflardan mürekkep kuvvetli bir fırkası ile harekete geçerek bazı Türk müfrezelerine taarruz ettiği ve bölgede keşif amaçlı taarruzların devam etmekte olduğu (Anadolu Resmi Tebliğ, 09.07.1921) ifade edilmişti. Bu hareketler neticesinde 10 Temmuz günü Bilecik istikametine doğru 3 koldan²¹³ (Yenişehir istikametinden, İnegöl istikametinden ve İznik üzerinden) Yunan taarruzu başladı²¹⁴ (Le Figaro, 18 Temmuz 1921:3). Yenişehir üzerine yapılan bu saldırı sonrasında Yunan birlikleri Yenişehir’i işgal etmiş ancak daha ileri gidememişti (İkdam, 12 Temmuz 1921:2). Le Figaro gazetesi de “Doğu savaşı başladı” başlığıyla verdiği haberinde: “Yunan ordusu Köprühisar-Nazıfpaşa hattını işgal etti. Düşman Eskişehir ve Kütahya’nın kuzey batısına geri döndü. Ortalama 70 km lik ilerleme kaydedildi” (Le figaro 15 Temmuz 1921:3), demektedir. İkdam gazetesi ise Yunan ordusunun bu taarruzunu önemsememiş gözüküyor ve asıl savaşın İnönü mevziinde gerçekleşeceği yorumunda bulunuyordu (İkdam, 13 Temmuz 1921:2) Ancak Yunan kuvvetlerinin

²¹³ 17 Temmuz Atina kaynaklı Le Figaro gazetesinin haberinde de ise, Mustafa Kemal Türk ordularını kumanda ediyor. Yunan ilerleyişi Bursa önlerinden 4 yönlü ilerliyor: Pazarköy-İznik, Yenişehir Bilecik dolayları, İnegöl ve Adranos- Harmancık istikametlerinden (Le Figaro, 18 Temmuz 1921:3), denilmekteydi. Haberin devamında da, Uşak’ın kuzeyinde ki Yunan birliklerinin hedefinin Kütahya olduğu, ifade edilerek Kemalist ordular adım adım direniyor, Mustafa Kemal Paşa Yunan ilerleyişinin başlangıcında Türk ordusunun idaresini almak üzere ayrıldı (Le Figaro, 18 Temmuz 1921:3), denilmekteydi.

İkdam gazetesinin Jurnal Daryan adlı bir yabancı gazeteden verdiği haberinde de şöyle denilmekteydi: Yunanlıların Bursa ordusu harekâtı şu suretle inkişaf ediyor görünmektedir:

—Yenişehir Yolu üzerinden şarka doğru tali bir hareket.

—İnegöl ve Adranos yolları üzerinden Kütahya’ya doğru vasi miktarda bir hareket (İkdam, 15 Temmuz 1921:2). Bir diğer gazete haberinde de, Yunan kuvvetleri 3 koldan yürüyor: biri Yenişehir diğeri İnegöl üzerinden yürüyerek Köprühisar, Nazıfpaşa hattına ulaşmaya çalışan 2 kuvveti Eskişehir’e karşı taarruza görevlendirilen bu grubun Kuva-yı asliyesidir (İkdam, 16 Temmuz 1921:1) deniliyordu. Ancak İkdam gazetesi de yanıltıcıydı. Çünkü Yenişehir ve İnegöl’den harekete geçen Yunan birlikleri, Yunan ordusunun Türkleri aldatmak amacıyla göndermiş olduğu küçük bir grubu oluşturmaktaydı. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi asıl Yunan birlikleri Kütahya istikametine gönderilmişti.

²¹⁴ Anadolu Ajansının Ankara’dan 10 Temmuz tarihli haberini bildirilen İkdam gazetesi, Yunanlılar bu sabah Bursa cephesinde 4 fırka ile taarruza başlamıştır (İkdam, 13 Temmuz 1921:1) demektedir

Bursa istikametinden Bilecik istikametine yapmış olduğu bu saldırıların amacı sadece Türk kuvvetlerini oyalamaktan ibaretti. Çünkü asıl kuvvetler Kütahya ve Uşak üzerine taarruza başlamışlardı. Bu sebeple gazete haberlerinde ve Türk resmi makamlarının ifadelerindeki İnönü önlerinde yaşanacağını düşündüğü savaş gerçekleşmeyecekti. Ancak Türk genelkurmayı Yunanlıların uyguladığı bu yanıltma saldırı hareketini yanlış yorumlamış ve yeni kıtaları İnönü önlerine sevk etmeye başlamıştı (İkdam, 14 Temmuz 1921:1). İlk gün sonunda İznik üzerinden saldıran Yunan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmış, ancak Yenişehir işgal edilmişti (Hâkimiyet-i Milliye, 18 Temmuz 1921:1). İnegöl cephesinde ise durum daha da kötüydü.

Yunan ordusunun taarruz haberlerinin bölgede duyulması üzerine de Bilecik coğrafyasında heyecanlı bir bekleyiş başlamıştı. Ancak Türk Genelkurmayı Müslüman ahalinin bölgeyi boşaltması emrini vermiş ve bunun üzerine Bilecik ve çevresinde bulunan Müslüman ahali de harp mıntıkası haline gelen bu coğrafyayı terk etmeye başlamıştı. Ancak bu hicret tam bir karmaşa içerisinde gerçekleşmekteydi. Nitekim 11 Temmuz günü Birinci Fırka Kumandanı tarafından Erkan-ı Harbiye Riyasetine gönderilen şifre telgrafta: *“Dün akşamdan beri bila fasıla yollar muhacir kafileleriyle doludur. Muhaceret akını pek büyüktür. Bunların Bozüyük ovasını doldurup harekâtı işgal etmemelerinin temin buyrulması mercudur”* (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-1) denilerek hicret etmeye çalışan halkın muharebe alanından uzaklaştırılması istenmişti. 11 Temmuz 1921 tarihinde İstihkâm Bölüğü Kumandanı Ahmet imzasıyla 1. Fırka Erkânı Harbiye Riyasetine gönderilen bir başka telgrafta ise: *“Küplü ahali çekilmiştir. Memurin Söğüt yoluyla çekilecektir. Küplü-Bozüyük yolundan çekilecek kimse kalmamıştır”* (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-2), denilerek Bilecik coğrafyasında bulunan Müslüman halkın bölgeyi boşalttığı haber veriliyordu. Halkın güvenliği sağlanmış ancak Yunan ordusu Yenişehir ve Köprühisar mıntıklarını işgal etmiş²¹⁵ ve Bilecik’e son derece yakınlaşmıştı. Artık Bilecik Yunan ordusuna 40 km bir uzaklıktaydı.

²¹⁵ Atina ve Paris kaynaklı haberi gazete sütunlarına taşıyan İkdam gazetesi, “Yenişehir’in işgali için ne diyorlar” başlığı ile verdiği haberinde: Yenişehir’in işgali büyük ehemmiyete haizdir. Yunan askerleri bu suretle, Kestel hattından 20 ve Bursa şehrinden 45 km. ileri gitmişler demektir. Aynı zamanda ileri giden Yunan kuvvetleri İznik gölünün güneyinden hareketle Derbend karyesine vasıl olmuşlardır. Yenişehir Bursa-Bilecik yolu üzerinde ki mühim bir duraktır. Buradan bir yol İznik’e bir yolda Bilecik’e, diğer bir yolda Bilecik şimendifer istasyonuna gider. Lefke’ye giden diğer bir yol vardır ki 30 km’liktir (İkdam, 13 Temmuz 1921:1) demekteydi.

Buna mukabil Yunanlılar Bursa mntıkasında bulunan 2 fırkasıyla da İnegöl istikametine ilerlemişti (İkdam, 14 Temmuz 1921:1). 10–11 Temmuz günü İnegöl’ü işgal eden Yunan birlikleri Pazarcık istikametine taarruza geçmiş, ancak burada bulunan Türk birliklerinin başarılı savunması neticesinde Kurşunlu hattının daha ilerisine geçememişti (Anadolu Resmi Tebliğ, 12.07.1921; İkdam, 15 Temmuz 1921:1). 11 Temmuz günü Nazıfpaşa’da bulunan 11. Fırka Takım Kumandanı Sait Bey, Türk Keşif kollarını ileri sürmüş ve Kurşunlu’ya 20 dakika mesafeye kadar yaklaşan bu keşif birliği Hasan Paşa köprüsünün tamiri için Yunan ordusunun çalışmakta olduğu bilgisine ulaşmıştı (ATASE, Arşv. İSH, Kol. K:1346, G:80, B:80–3). Bunun üzerine 1. Fırka Kumandanlığı Keşif kollarının Kurşunlu’ya kadar gönderilmiş olmasının uygun olduğunu belirterek Anbarlı sırtlarından ileriye ve Göde’den de üçler ve Tuzaklı’nın güneyine mütemadiyen keşif kolları çıkarılmasını ve neticelerinin bildirilmesini istedi (ATASE Arşv. İSH Kol. K:1346, G:80, B:80-3a), Sait Beyin istihbaratından da anlaşıldığı üzere Yunanlıların Bilecik ve çevresinde hareketleri sınırlı düzeydeydi. Ancak 13 Temmuz gününden itibaren Yunan birlikleri İnegöl üzerinden Nazıfpaşa-Pazarcık yoluyla sabah saatlerinde harekete geçti²¹⁶ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ai). Burada tutunamayan Türk birlikleri Karaköy’e doğru geri çekilmek zorunda kalmıştı. Böylelikle Pazarcık 13 Temmuz günü öğleye doğru Yunanlılar tarafından işgal edildi²¹⁷ (ATASE, Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ad; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112af; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ag). 13 Temmuz günü gönderilen telgraflarda Pazarcık’ın işgal edildiği şu şekilde rapor ediliyordu:

²¹⁶ 4. Alay 3. Tabur Komutanı Tevfik tarafından Birinci Fırka Birinci Şube Müdüriyetine gönderilen istihbarat raporunda, Yunanlıların İnegöl üzerinden başlattıkları hareket şu şekilde bildiriliyordu: Gümüştöre Pazarcık istikametinden ilerleyen Yunan ordusunun, iki alay olduğu tahmin edilmektedir ve gayri muntazam bir halde ağırlık veya makinalı tüfek ve topçu gurupları aralıklarla bulunuyorlar. Elmalı’dan ilerleyen kuvvetler ise diğer bir piyade alayıdır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ad).

²¹⁷ 13 Temmuz günü Birinci Gurup Kumandanlığına gönderilen şifre telgrafta, Saat 11:30 evvelde Kolbaşı ile Pazarcık’a girmiş olan Yunanlıların 3 piyade ve 1 süvari alayından ibaret kolu ile şose istikametine sürülen iki piyade ve bir süvari bölüğü Pazarcık’ın 2 Km. doğusunda ki süvari bölüğü ile bir saat kadar müsademe etmiş ve Pazarcık’ın kuzeyinde mevzie giren Yunanlılara ait bir sahra bataryası, 30 kadar mermi atmıştır. Müsademe neticesinde mecruh olmuş ve Yunanlılara 40 kadar maktul ve mecruh verdirilmiştir. Yunan birlikleri kısmi küllisi ile Pazarcık ve doğusunda bulunmaktadır (ATASE Arşv. İSH, Kol. K:1346, G:80, B:80-112a), deniliyordu. 4. Alay Komutanı Ahmet Nadir de çekmiş olduğu telgrafta, Yunanlılara ait bir süvari bölüğü saat 11 evvelde Pazarcık’a girmiştir. Piyade kıtaatı da girmek üzere. Pazarcık’a ilerleyen bir alay piyade ile bir batarya cebel ve 1 bölük süvaridir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ae) diyecekti.

“Bugün 13 Temmuz 1921 saat 7.30 evvelden itibaren Nazıfpaşa hattını geçerek Pazarcık’a ilerleyen düşman, bir süvari ve 3 Piyade alayı 11.30 evvelde Kolbaşı ve Pazarcık’a girmiş ve Hekimoğlu köprüsüne doğru sürülen iki piyade ve bir süvari bölüğü ile köprü civarında bulunan süvari bölüğümüzle muharebe başlamış ve bir saat kadar devam eden muharebede düşmana 40 kadar zayıat verdirilmiştir. Bu muharebede cesurane müsademe eden süvari bölüğünü takdir ederim. Bu muharebede düşman topçusu 30 kadar mermi atmış ve süvari bölüğünden bir mecruhtan başka bir şey yapamamıştır” (ATASE, İSH, K:1346, G:80, B:80-112aa).

Bir diğer raporda ise:

“Düşman ileri kıtası Pazarcık’a girdi. Kasabayı yakıyor. Pazarcık’tan henüz ileriye geçemedi. Saat 11.30 evvelde Piyade kısm-ı küllisinin Kolbaşısı-Gümüşdere- Pazarcık şosesinde bekleme molasında bulunuyor ve ilerliyor. Düşmanın Pazarcık’ın cenubundan sevk ettiği kuvvet görülemiyorsa da Arap dede mevkiinden çıkan dumanlardan anlaşılıyor. O halde alınca sırtlarının eteklerinde de bir grubun vücudu anlaşılmaktadır” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112aj),

denilerek Pazarcık’ın işgali bir kez daha dile getiriliyordu. Bilecik Cephesinde bulunan Türk süvari bölüğü de Pazarcık’ın işgali ile geri çekilmek zorunda kalmıştı. Yunan süvari kolları saat 11.10’da Pazarcık’a dâhil olmuş ve Pazarcık’ı ve buradaki köprüleri yakmaya başlamıştı²¹⁸. Ayrıca bir piyade alayı aynı saatte Elmalıdan Pazarcık’a inmişti (ATASE Arşv. İSH, Kol. K:1346, G:80, B:80-112ac; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ah). 13 Temmuz günü öğleden sonra 4. Alay 3. Tabur Komutanı Mehmet Tevfik, Birinci Fırka Kumandanlığına, Yunanlıların Pazarcık’taki hareketleri ile ilgili olarak Yunanlıların süvari kolunun Pazarcık’a ulaştığını ve bir kol ilede Gümüşdere istikametinde ilerleyerek saat 15.00’da Gümüşdere’yi geçtiği haberini vermişti (ATASE, Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ad).

Böylelikle İnegöl hattından saldıran Yunan kuvvetleri Pazarcık’ı işgal etmiş ancak buradan ileri geçememişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ak). Bunun üzerine Bilecik’te bulunan Türk Süvari bölüğünden Küplü istikametine bir keşif kolu göndermesi istendi. Bununla birlikte 5. Alay da her taburdan bir subay kumandasında kuvvetli keşif kolları tertip ederek karasu deresine kadar göndermiş ve bu suretle doğrudan doğruya bölgenin emniyetini temin etmeye çalışmıştı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112aaa; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ab). Buna mukabil Türk cephesinde yaralarda sarılmaya çalışılıyordu. 13 Temmuz günü Pazarcık’ta yaşanan harp sırasında birçok yaralı verilmiş ve bölgede

²¹⁸ 13 Temmuz gününe ait Türk Resmi Tebliğinde, Pazarcık’taki Yunan kıtalarının hareketi ile ilgili olarak, Bursa mıntkasında Yunanlılar ileri kıtaatıyla birlikte Pelitözü-Nazıfpaşa hattındadır. İnegöl ortasındaki bütün köprülerin yanmakta olduğu görülmüştür (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1159, G:49, B:49-aa) denilmektedir

bulunan Türk birlikleri Bilecik istikametine geri çekilmek zorunda kalmıştı. Ayrıca Yunan kuvvetlerine karşı Türk topçuları tarafından ateş edilmiş ancak bir cebel topu arıza yapmıştı. Bu sebeple Alay Komutanı Ahmet Nadir Bey bozulan topun tamiri için bir usta gönderilmesini istemiş²¹⁹ ve bunun üzerine topun tamiri için bir usta gönderilmişti. Bunun yanında 505 adet Osmanlı mavzer kasaturası Bozüyük'e gönderilerek²²⁰ ihtiyaca göre birliklere dağıtılması emredilmişti (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ab). Bölgede Türk Genelkurmayı tarafından bu tedbirler alınırken Pazarcık'ı işgal eden Yunan birlikleri ise buradan ileri gitmeyerek istirahata geçmişlerdi²²¹ (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114a; ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ae). Ertesi gün hem Yenişehir üzerinden hem Pazarcık üzerinden Bilecik'e doğru yeniden Yunan taarruzu başladı. Yenişehir üzerinden saldıran Yunan kuvvetleri Köprühisar-İncirli mevzilerini işgal ederek Bilecik'e 10 km mesafede ki Pelitözü hattına kadar geldi. Pazarcık istikametinden saldıran Yunan birlikleri de Karaköy'ü işgal etmiş ve Bilecik'e doğru hareket etmişti. Birliklerini Bilecik'e çekmiş olan Türkler ise Bilecik'i Yunan ordusuna karşı savunmaya devam ediyordu. Ancak bu savunma fazla uzun sürmemiş iki ateş altında kalma tehlikesi karşısında Bilecik'te bulunan Türk birlikleri Söğüt istikametine geri çekilmek zorunda kalmıştı²²². 15-16

²¹⁹ Birinci Fırka Kumandanlığına 4. Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Nadir tarafından gönderilen telgrafta, Bugün Alayda bulunan bir cebel bataryası, 400 metre mesafede şoseyi geçmekte olan Yunanlıların bir bölük süvari ve takım piyadesine 4 şarapnel atmıştır. Üçüncü mermiden sonra mezkûr topun çatkısı geride kalmış ve kızağı eğilmiş olduğundan dolayı yerine gelmediği anlaşılmış ve kızak çıkartılarak düzeltilmiş ise de biraz güçlkle yerine getirilmiş, dördüncü merminin atılmasından sonra ise yine namlu geri kaldığından 4. Alay Kumandanlığının emriyle tüfekçi ustası celb edilmiş ancak yinede tamir edilememiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114a), diyerek topun tamiri için yardım talebinde bulunmuştu.

²²⁰ Fırkamız namına 505 adet Osmanlı mavzeri kasaturası geldi. Memur ve mazbatasının irsaline muntazırım efendim. Seyyare Cephane Müdürü Topçu Zabiti Mülazım-ı Evvel Refik (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ac).

²²¹ Bilecik cephesinde gece sükûnetle geçmiştir. Yunan ordu birliklerinin bir hareketi görülmemiştir. İleri sürülen süvari livasından henüz rapor alınmadı. Pazarcık cephesinden bugün Karabayırdan ilerleyen düşman Alınca'da ki müfrezemizi, Karasu garbına çekilmeye mecbur etmiştir. Saat 8 evvelde ilerleyen Yunan süvari birlikleri ateşlerimizle tard edilmiştir. III. Süvari fırkasından Mezit'te kalan müfrezeden bir rapor alınmadı. Fırkamız'dan bir kısmı bugün harekete geçecek ve öğleden önce yeşil dağ çocukları mıntikasında bulunacaktır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1292, G:75, B:75-aa) deniliyordu.

²²² "Bilecik Muharebesi" Atina'dan bildirilen haberde bu muharebe ile ilgili bilgiler verilmişti. İkdâm gazetesinin bu haberinde, Cepheden gelen yeni haberler Yunan ileri harekâtının her noktada muzaffarane devam etmekte olduğunu bildirmektedir. Bursa mıntikasında Yunan askerleri İnegöl'ün ve Nazıfpaşa'nın işgalinden sonra Türklerin vakurane müdafaa etmekte oldukları cihetle büyük bir muharebe başlayan Bilecik'e vasıl olmuşlardır. Türkler Bilecik'te büyük kuvvetler toplamışlardır. Fakat Yunan askerleri sol grubu ile Yunan topçu birliği muharebenin neticesini şimdiden tayin eylemektedir. Türkler müşkül durumda kaldıklarından mütemadiyen takviye kıtaatı almaktadırlar. Muharebe devam etmekte ve Türk askerleri gittikçe azalmaktadırlar. Mehafili Askeriye Bilecik muharebesine büyük önem vermektedir (İkdâm, 15 Temmuz 1921:1).

Temmuz 1921 gecesi Yunanlılar Karaköy'den, Küplü'den ve Söğüt yollarından sevk ettiği kollarla Bilecik'i işgal ettirmiş ve yakmıştı. 16 Temmuz günü bir Yunan piyadesi ise saat 8 den önce Köprühisar-Bilecik yolu ile Köprüler-Pazarcık istikametlerinde 10 dakika kadar keşif yapmıştı. Bununla birlikte Yunanlılar Bilecik'te iki sahra topu ile ateş etmekteydi (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1334, G:120, B:120-1).

16 Temmuz günü Bilecik yeniden işgal edilmiş, ancak bu işgal kısa sürmüştü (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1137, G:53, B:53-1). Çünkü İnönü mevzilerinde bekleyen Türk birliklerinin Bilecik istikametine hareket etmesi üzerine burada bulunan Yunan kuvvetleri Yenişehir istikametine geri çekilmeye başladı. Pazarcıkta bulunan Yunan birlikleri de yeniden İnegöl'e doğru geri çekilişini sürdürdü. Türk birliklerine yardım amacıyla gelen yeni kıtalar sayesinde Bilecik, Karaköy, Pazarcık yeniden düşman işgalinden kurtarılmıştı. Nitekim 16 Temmuz gününe ait Türk resmi tebliğinde bölgenin işgalden kurtarılışı şu şekilde ifade edilmişti:

“Yenişehir-Bilecik yoluyla Bilecik'e ilerleyen Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz eden kıtaatımız tarafından Bilecik ve Köprühisar yeniden ele geçirildi. Köprühisar'da bulunan Yunan birlikleri ise Yenişehir'e doğru firar etti. Erzak ve cephaneye yüklü 13 yük, 1 binek otomobili, ganimet alındı ve 1 zabıt olmak üzere bir miktar esir alındı” (Anadolu Resmi Tebliğ, 16.07.1921). 17 Temmuz günü ise Bursa mıntıkasında Bilecik cephesinde Yunan ordusunun gerilerine Türk taarruzunun devam ettiği ve Yenişehir yeniden ele geçirildiği, Pazarcık cephesinde ise Türk ordusu lehine muharebelerin olduğu (İleri Gazetesi 19 Temmuz 1921:1; Anadolu Resmi Tebliğ, 17.07.1921) ifade edilmişti²²³.

²²³ İkdam gazetesinin “Köprühisar Bilecik Arasında” Düşman taarruzunun durdurulduğunu ifade eden haberinde de,

1-Yunanlılar Bursa'dan Bilecik istikametinde ilerleyen mühim kuvvetlerinin Köprühisar'la Bilecik arasında muvasılası katl edilerek bir binek ve 13 büyük yük otomobili erzak ve cephaneye yüklü olduğu halde itina edilmiş ve şöförleri esir alınmıştır. Otomobil kumandanı zabıt öldürülmüştür.

2- İki günden beri Köprühisar civarında Bursa ve Bilecik cihetlerinden takviye olarak mukavemet eden Yunan kuvvetlerinin geri ile takviye olarak muhafazaya çalışan düşman kuvvetlerinin geri ile bağlantısını muhafazaya çalışan düşman kuvvetleri Bursa istikametine geri çekilmiştir. Düşmanın zayıflığı pek çoktur (İkdam, 18 Temmuz 1921:1) denilerek Türk ordusunun başarıları ifade edilmişti. Bir diğer haberde de, Türk ordusu Bilecik-Köprühisar ve Yenişehir'i geri almayı başarmıştır. O halde Pazarcık-Yeniköy hattında bulunan Yunan kuvvetlerinin bilhassa Yenişehir Bilecik yolu ile bağlantısı kesilmiştir. Bu haberi İnegöl yolunun kesilmiş olduğu haberi de takip ederse Yunan şimal grubunun durumu gerçekten çok kötüleşecektir (İkdam, 19 Temmuz 1921:1) deniliyordu. “16 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliği” Yenişehir ve Bilecik yoluyla şarka ilerleyen Yunan kuvvetlerinin yan ve gerilerine taarruz kıtaatımız tarafından yapılan saldırı sonucunda Bilecik ve Köprühisar geri alındı. Köprühisar'da ki düşman Yenişehir'e doğru

Le Figaro gazetesi de “Bursa Bölgesinde Gelişme” başlığıyla verdiği haberde Türklerin bu harekâtından bahsederek şunları ifade etmişti: “*General Papulas harekâtı yürütmek üzere Bursa’ya geldi. Yunanlılar Bursa önlerinde ciddi bir şekilde Kemalist ordunun direnişi ile karşılaştı. Yunan ordusu Bursa bölgesine geri döndü*” (Le Figaro, 18 Temmuz 1921:3). Hem Türk resmi makamlarında hem de yabancı basında çıkan haberlerde ki haberler gerçeği yansıtmaktaydı. Ancak bu harekât Yunanlılar için bilinçli olarak yapılmış bir stratejiden başka bir şey değildi. Çünkü asıl Yunan birlikleri Kütahya ve Uşak’ı işgal etmiş ve Eskişehir’e doğru hareket etmek üzereydi. Bu sebeple 17 Temmuzdan sonra Bilecik coğrafyasındaki cephelerde mühim bir gelişme yaşanmamaya başladı. Nitekim 18 Temmuz 1921 tarihli Anadolu Ajansının verdiği Türk Resmî Tebliğinde de²²⁴ bu durum açıkça gözleniyordu. Tebliğde: “*Bursa cephesinde Bilecik ve Pazarcık muntıklarında hiç bir tebeddül vuku bulmamıştır. Düşmanlar Bilecik cenubunda bir Müslüman köyünü yakmaktadır*” (TİTE Arşv. K:46, G:107, B:107–1001) deniliyordu.

Fakat İsmet Paşa savaşın gidişatı hakkındaki değerlendirmesinde, Türk ordusunun düşman kuvvetleri ile yeniden bir savaşa girişecek durumda olmadığını bu sebeple Genelkurmay’a orduyu, Sakarya doğusuna çekme niyetinde olduğunu bildirerek, Fevzi Paşadan bu konuda görüş istemişti (Sarıhan, 1995:617–619). Anlaşılan Türk ordusu için cephede işler yolunda gitmiyordu. Yunan genelkurmayı uyguladığı savaş stratejisinin meyvesini alarak özellikle Kütahya ve Uşak’ı işgal etmişti. Bilecik cephesinde ise Türk birlikleri Yunan kuvvetleri karşısında gerçekten başarılı olmuştu. Ancak Yunan genelkurmayı Bilecik coğrafyasına şaşırtma amaçlı kıtalarını yollayarak Türk birliklerini Yenişehir-Bilecik ve İnegöl-Pazarcık hattında oyalamayı başarmıştı. Bu sebeple bu bölgedeki Türk başarıları Yunanlıların oyunundan başa bir şey değildi. Çünkü Yunanlılar Eskişehir istikametinde ilerlemekteydi. Bu sebeple Bilecik muntikasında bulunan Türk birlikleri şimdi Yunan ordusu tarafından sarılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı. Bu durumun farkına varan Türk genelkurmayı ise bölgedeki Türk

kaçmaya başladı. Düşmandan erzak ve cephaneye yüklü 13 yük ile bir binek otomobil ele geçirildi. Biri subay olmak üzere bir miktar askerle esir alındı (İkdam, 19 Temmuz 1921:1) demektedir. “17 Temmuz Tarihli Anadolu Tebliği” de, Bilecik civarında Yunan gerilerine taarruz devam ediyor. Yenişehir hafif bir çarpışmadan sonra geri alındı. Yunan kuvvetlerinden bir miktar erzak ve esir ele geçirilmiştir. Pazarcık cephesinde ise Lehimize muharebeler devam etmektedir (İkdam, 19 Temmuz 1921:1) diyecekti.

²²⁴ Bursa cephesinde Bilecik ve Pazarcık muntıklarında hiçbir değişiklik olmamıştır (Anadolu Resmi Tebliğ, 18.07.1921).

birliklerinin bir kısmını Söğüt yolu ile Sakarya ırmağının doğusuna çekerken bir kısmını da (daha sonra Kocaeli grubunu oluşturacak grup) Gölpazarı istikametine çekmek zorunda kaldı. Türk ordusunun bu geri çekilişi Le Figaro gazetesinin “Küçük Asya Savaşı” başlığıyla verdiği haberde:

“Türkler Yunan ilerleyişine karşı koyamıyor. Türklerden ve Yunanlılardan alınan haberler çelişkiler taşıyor. Yunanlılardan alınan habere göre, Yunan ilerleyişi birçok farklı yönlerden devam etmekte; Ancak gerçekte Türkler başarılı bir şekilde pozisyonlarını koruyorlar. Yunan kaynakları tamamen işgalden bahsediyor. Diğer taraftan Ankara’da ulaşan bir nota doğruluyor ki, Yunan ilerleyişi devam etmekte anlaşılacak hiçbir ciddi çatışma gerçekleşmeden Türkler Yunan ilerleyişine kendi planları çerçevesinde geri çekiliyor” (Le Figaro 17 Temmuz 1921:3)

şeklinde ifade ediliyordu. Batı Cephesi birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir’in doğusu-Seyitgazi hattına çekilmişti. 19 Temmuz günü Eskişehir Yunanlılar tarafından işgal edildi. Türk ordusu önemli bir ulaşım ağına sahip stratejik Eskişehir’i boşaltmaya başladı (Peyami sabah, 23 Temmuz 1921). Ancak düşman kesin sonuca ulaşmak için ileri harekâtını sürdürerek Eskişehir ve güney kesimine yanaştı ve 20–21 Temmuz akşamı bütün cephede Türk kuvvetleriyle temasa geçti. Yunan kuvvetlerinin aldığı mevzi durumu, Türk taarruzu için uygun bir durum olarak değerlendirildi ve Türk kuvvetleri 21 Temmuz’da Yunan güçlerine karşı Eskişehir istikametinde taarruza geçti (Tilgar, 1998: 165). Bu tarihte Bilecik Jandarma Kumandanlığında görevli bulunan Halil Koca Türklerin taarruzunu anılarında şöyle ifade ediyordu:

“Eskişehir’in düşmek üzere olduğu anlaşılınca İnönü ovasından kuzey batıya doğru yol alarak keskin köyü önünden geçilmiş ve Bozdağ sırtı tutulmuştu. O sırada Eskişehir de düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. Nizamı birinci fırka Eskişehir’de bulunan düşman kuvvetlerine karşı Bozdağ eteklerinde cephe tutarken biz Bilecik jandarma taburu da birinci fırkanın gerisinde ve Bozdağ tepelerinde yer tutmuştuk. Esasen silah yokluğundan dolayı jandarma efradının çoğu kalın ve kurşun fişek atan çakmaklı eski şinaydar tüfekleri ile müsellahtı. 21 Temmuz 1921 gecesi Eskişehir’de bulunan düşman kuvvetlerine karşı taarruza geçen kahraman birinci fırkamız muttalip ovasında düşmana iyi bir darbe indirmiş ve düşmanı önüne katarak Eskişehir’e doğru kovalarken maalesef muazzam yardımcı kuvvetler olarak takviye edilmiş olan düşman kuvvetleri karşısında gerilemek mecburiyetinde kalmıştı. Biz jandarma taburu bu olayları Bozdağ tepelerinden aynen müşahade ediyorduk. Birinci fırka Bozdağ eteklerine gerileyince biz de tepeden Bozdağ gerisinde bulunan tekeciler köyüne indik ve orada bir gün kaldıktan sonra Sakarya’ya hareket ettik ve gümele nahiyesine indik²²⁵” (Koca, 1965:11–12)

21 Temmuz günü Bozdağ eteklerinden Eskişehir’e müteveccihen saldırıya geçtiği halde bozgun halinde geri çekilen birinci fırka Bozdağ’ın doğu arkasından Sakarya’ya inerek Sakarya vadisini takiben Nallıhan’a çekilmiş bu harekât bozgun halinde olduğu için

²²⁵ Görüldüğü gibi Taarruzun ilk saatlerinde Türk kuvvetleri başarılı olmuş, ancak Yunan birlikleri toparlanarak Türk taarruzunu durdurmuştu. Türk kuvvetleri, mevzileri tutmakla birlikte, Yunanlıların cephenin yan ve gerilerinde gittikçe etkili olmaları üzerine, geri çekilmek zorunda kalmıştı.

ekseriya o havali köyleri askerlerinin birinci fırkaya mensup bulduklarından kıtalarını terk edip köylerine dağılmışlardı. Nallıhan'dan geri gelerek Gümele'yi merkez ittihaz eden söğüt bölüğü mülhakatı bulunan Bozüyük jandarma takımı vs. ile birleştiği halde süvari ve piyade 30 neferi geçmiyordu (Koca, 1965:13-16).

21 Temmuz 1921 tarihinde Papulas da: “*Büyük Eskişehir savaşı, kahraman ordularımızın tam ve gurur verici galibiyeti ile sona erdi. Kaçan düşmanı Eskişehir'in 45 km. doğusuna kadar kovaladık. 40 top, birçok makineli tüfek ve önemli sayıda cephane malzeme ele geçirdik,*” demektedir. Yunan Dışişleri Bakanlığı ise dış temsilciliklerine gönderdiği genelge de: “*Kemalist sürülerden kurtarılan Hıristiyan, Musevi ve hatta Müslüman halkın sevinci tarifsizdi*” (Sarıhan, 1995:617–618), demektedir. Times gazetesi de 21 Temmuz gününe ait cephede yaşananları “Yunan Zaferinin Hikâyesi” “Türkler Köşeye Sıkıştırıldı” başlığıyla şu şekilde veriyordu:

“1921 tarihli Türk-Yunan savaşının bu ikinci aşamasında her yerde “Çok Yaşa Kral Konstantin” naraları var. Kemalist cephenin esir ve maddi bakımdan ne kadar zayıyata uğrayıp uğramadığını kestirebilmek henüz mümkün değil, ancak mühim stratejik noktaları kaybettikleri ve tamamen köşeye sıkıştırıldıkları kesindir. Yunan taarruzu ile ilgili planın tasarlayıcısı olduğu söylenen Kral Konstantin ve Genel Kurmay Başkanı Albay Pallis ve Sariyannis, Türk ordusu komutanı Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya dersini çok iyi verdiler” (The Times, , 25 Temmuz, 1921:9).

demektedir. Fevzi Paşa ise Yunan ilerleyişini “*İlerleyen Yunan ordusu mezarına yaklaşıyor*” (Aybars, 2005:272), şeklinde yorumlayarak tereddüt ve endişeye yer olmadığına dair bir bildiri (Vakit, 24 Temmuz 1921:1), yayınlıyordu. Ancak bu bilgiler pekte gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim Avrupa basınında çıkan haberlerde Türk mağlubiyetini onaylıyordu (*The Manchester Guardian (1901–1959)* 26 Temmuz, 1921:3-7). Savaş sonrası iki tarafta farklı yorumlarda bulunuyordu. İkdam gazetesi 27 Temmuz günü verdiği haberde: “*Yunanlıların bildirdiği haberlere göre, Türk ordusu 10 günlük sürede tard edildi. Türkler birçok savaş esiri, silah mühimmat bırakarak kaçmaktadır*” (İkdam, 27 Temmuz 1921:2), demektedir. Ayrıca *The Manchester Guardian* gazetesi: “*Yunanlılar son savaşta 50.000 esir aldıklarını iddia ediyorlar*” (*The Manchester Guardian (1901-1959)*; 27 Temmuz, 1921;2-5), demektedir. Hakimiyet-i Milliye gazetesi ise bir gün sonra “Yunan Yalanları” başlığıyla Türk ordusunun kayıplarını yalanlıyordu (Hakimiyet-i Milliye, 28 Temmuz 1921:1). Elbette ki iki tarafında verdiği haberlerde abartı söz konusuydu. Fakat tek realite Türk ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı. Bu durumda Yunan ordusunun başarısını gözler önüne sermek için yeterliydi.

5.4.3. Bilecik'in İşgali ve Sonrasında Yaşananlar

Batı Cephesi birlikleri, 18 Temmuz 1921 akşamı Eskişehir'in doğusu-Seyitgazi hattına çekilmişti. Aynı gün İnönü de bulunan Türk birliklerinin de Sakarya ve Ankara istikametine doğru geri çekilmesiyle birlikte Bilecik'te üçüncü kez Yunan işgaline giriyordu. Bu işgal Bilecik'in en uzun süreli işgali olacak ve yaklaşık olarak 13 ay kadar sürecekti. Bu nedenle de bu süreçte Bilecik ve çevresi birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi ağır bir tahribata uğrayacaktı.

Görüldüğü gibi artık Bilecik'i çok zor günler beklemekteydi. Bilecik ve çevresinin işgali sonrası bölgede durum iyiden iyiye kötüleşmişti. Yunan askerlerinden güç olan bölgedeki Rum ve Ermeni çeteleri bölgede yaşanan asayişsizliğin temel sebebini oluşturuyordu. İnönü savaşları sonrası Yunan askerlerinin geri çekilmesi sırasında Bilecik'te bulunan Rum ve Ermeniler de onlarla birlikte Bursa'ya doğru çekilmişlerdi. Ancak Türk ordusunun Sakarya ırmağının doğusuna çekilmesi neticesinde daha önce Yunanlılarla beraber kaçan Rum ve Ermeniler de onlarla birlikte yeniden bu coğrafyaya gelmiş ve bunların kurduğu çeteler bölgede birçok zulüm ve mezalim yapmışlardı. Gerçi harp mıntıkası haline gelen Bilecik'te yaşayan halk güvenli olan bölgelere sevk edilmişti. Ancak birçok köy halkı memleketlerini terk etmeyerek yaşamlarını sürdürmeye devam ediyordu. Genel anlamda bu köyler Söğüt'ün Sakarya ırmağına yakın olan köyleriydi. Aynı şekilde Gölpazarı ve Osmaneli köyleri de Yenişehir, İnegöl ve Pazarcık ilçelerine göre çok daha güvenli olduğu için fazla göç olmamıştı.

Bu günleri yaşayan ve Bilecik Jandarma Kumandanlığına bağlı birliklerde bulunan Halil Koca da Bilecik'in üçüncü kez işgaliyle sonuçlanan (Eskişehir-Kütahya) bu savaş sonrasında bölgede yaşanan olayları şu şekilde anlatıyordu:

“Yunan ordusunda iltihak eden yerli Rum ve Ermeni çeteleri Asayiş bozukluğunun temel sebebiydi. Çalkara'nın külcü inindeki 100 Ermeni kaçağı şimdi Yunan ordusunda çetecilik yapıyor ve Türk'ten olanca hunç ve gareziyle intikam alıyordu. Bu azılı ve ezeli düşmanlar da köyleri güya silah aramak ve çıkarmak bahanesiyle basıp halkı katliam tecavüz-i ırz ve gasb-i mal gibi envai çeşit ve görülmedik engizisyon ve zulüm ve işkenceler yapmaya başlamış bu azılı düşmanlara karşı da köyün eli silah tutan gençlerini toplayıp cephe tutmak mecburiyeti hasıl olmuş. Ne yazık ki o zaman Ahırköy ve Hisarcık köyleri bu çetelerin baskınlarına uğrayarak her iki köyden de takriben 30 genç katledilmiş diğer taraftan ırz ve namus payımal edilmiş ve malları da yağma edilmişti”²²⁶ (Koca, 1965:18).

²²⁶ Elbette ki Bilecik coğrafyasında işgal döneminde yaşanan asayişsizliğin tek sebebi Ermeni ve Rumlar değildi. Bunun dışında İstanbul'un üzerine düşen asayiş görevini yerine getirememesi işgal döneminde tam bir kargaşaya neden oluyor ve düzenin sağlanamaması nedeniyle eşkıyalar veya hapisneden kaçan suçlular, asayiş bozucu faaliyet içine giriyorlardı. Koca'da hatıralarında bölgedeki bu durumu şu

Yunanlıların Bilecik'i işgalini birebir yaşayan bir başka tanık olan Celal Devecioğlu da anılarında bu konuya yer vermiştir. Devecioğlu gerek Yunan askerlerinin gerekse 1915 yılında Bilecik'ten sürgün edilen ve 1919'da kaçıp tekrar evlerine gelen Rum ve Ermenilerin oluşturduğu gayrimüslimlerin, evleri yaktıklarına, kadınlara tecavüzde bulduklarına ve soygunculuk yaptıklarına dair söylentilerin halk arasında yayıldığını belirtmektedir. Bu sözler üzerine durumdan korkarak Deli Osman lakaplı bir kişinin Bergoz'daki bağına gece karanlığında kayaların üzerinden emekleyerek çıktıklarını, burada Yunan ordusunun İstasyon Şosesinden Bilecik Merkezine sürüler halinde ve bütün mevcutları ile akın ettiklerini gördüklerini anlatmakta; kamyonların top arabalarıyla, şosenin de askerlerle dolu olduğunu ifade etmektedir. Yunanlıların bir yandan da evlere yangın bombası attığını, bu arada bir bahçe içindeki iki evlerinin alevler içinde kalarak bütün eşyalarıyla birlikte yandığını karşıdan seyrettiklerini de anlatan Devecioğlu, o anda Edebalı Türbesinde yaşanan bir olayı da nakletmiştir: Edebalı Türbesinin kapı tarafından ateşlendiğini, bunu görenler arasında hüngür hüngür ağlayanlar olduğunu, üç defa ateşler yükseldiği halde orada söndürecek kimse de bulunmamasına rağmen yangının kendi kendine söndüğünü belirten Devecioğlu; tavan, tahta ve direkler kısmen yansa da alevlerin birden kaybolmasının insanları hayretler içinde bıraktığından söz etmiş bunu da Edebalı'nın Evliyanın büyüklerinden olmasına bağlamıştır. Ancak Yunanlıların, içeriye girip mezarları dağıttıkları, toz, toprak, tuğla ve kerpiç parçaları ile kemiklerin birbirine karıştığı enkazın türbenin içerisini doldurduğunu anlatan Devecioğlu, türbeye yapılan bu saldırının Edebalı Hazretlerinin mezarını etkilemediğini, sadece sandukasının yan yattığını, çünkü Edebalı'nın mezarının derin ve gerçek lahit olması nedeniyle onu dağıtamadıklarını belirtmektedir.

şekilde anlatıyordu: “Anarşi içinde bulunan köylerimizde ailelerimizi bulmak onları emniyet altına almak ve selamete aşırnak üzere izin istedik ve aldık. Köye geldiğimde tam bir kargaşalık alabildiğine hüküm sürüyor. Asayiş ve emniyetin hâkim olduğu normal zamanlarda bile namuslu ve zavallı halkın üzerine saldırarak görür ve görmez tarafından mallarını çalmak gasp etmek soygunculuk yapmak suretiyle hayatlarını çapulculuk gayri meşru bir surette kazanmaya çalışan bazı kimselerin bu hareketlerinden dolayı evvelce hapishanelerde hapis bulunmakta iken bu defa memleketin düşman işgaline uğraması üzerine bunu fırsat ve ganimet bilerek hapishanelerden kaçıp ortalığı tamamen boş bulup namuslu ve zavallı biles halkın ırzına namusuna çanına ve malına insafsızca saldıran bu haydutları görünce hamiyet ve insaniyet duygularım tamamen galeyana gelmiş ve bu haydutların korkusundan kenar ve köşeye sinmiş olan köyün namuslu gençlerini harekate getirerek bu haydutlarla savaşmayı ve bu haydutların şerrinden ve zulmünden masum halkı kurtarmayı o zaman için en önemli ve en mukaddes vatani vicdani ve insani bir vazife telakki ettim ve savaştım” (Koca, 1965:16-17).

Celal Devecioğlu'nun anılarında, Edebalı Türbesi'nin ateşlendiği geceye ait başka bir olay da anlatılmaktadır. Evi Bilecik'in doğu tarafında ve kenarında bulunan Çakmak Halil lakaplı bir Türk'ün, kümesinden tavuk alırken yakaladığı iki Yunan askerini öldürüp cesetlerini sakladığını ve kadın kıyafetine girerek evinden kaçıp kadınların arasına saklandığını belirten Devecioğlu, sonrasında bir manga kadar Yunan askerinin gelerek, Halil'in kadınların arasında saklandığını bildiklerini, Halil kendilerine verilmezse hepsini kurşuna dizmekle tehdit ettiklerini, bunun üzerine kadınların korkularından adamı çıkarıp teslim ettiklerini söylemektedir. Çakmak Halil'i alan Yunan askerlerinin de onu evinin bahçesinde kol ve bacaklarını piyade kürekleri ile kıra kıra öldürdükleri anlatılmaktadır.

Devecioğlu anılarında halkın, Bilecik'te oturma imkânı kalmamasını da yine aynı günlerde yaşanan başka bir olaya bağlamaktadır: Çeken ailesinden Mehmet Amca'nın Yunan askerlerine silahla tehditte bulunduğu için feci şekilde öldürüldüğünü, yine aynı gerekçeyle Kıtılıklar ailesinden Mehmet Amca'nın da boynuna ağır taş bağlamak suretiyle hela sularından oluşan dereye atarak taşlara taşlara şehit edildiği haberi üzerine Bilecikliilerin civar şehir kasaba ve köylere kaçmaya başladığını, kendilerinin de ailece ve hısım, akraba ile birlikte Sakarya Nehri kenarındaki Selbükü Köyü'ne gittiklerini ve anılarını yazdığı 1993 yılında halen Bilecik'te ikamet eden eski bakkal Ali Osman Serttaş'ların evinde bir odaya sığındıklarını belirtmektedir. Eşyalarının Bilecik'teki evleriyle birlikte yandığını, uzun süre yiyecek olmadan, arpa ve darı unundan, elemeden yapılmış simsiyah ekmeğe, dağdan ve dalından toplanmış acı zeytini katık yaptıklarını, köyün altından akan Sakarya'dan ara sıra balık tuttıklarını, fakat ona da tuz bulamadıklarını anlatmaktadır (Devecioğlu, 1993:11-15).

Görüldüğu gibi Bilecik ve çevresindeki Müslüman ahali Yunan askerlerinin, yerli Rum ve Ermenilerin kötü muamelelerine maruz kalmış mal ve mülklerini koruyamamıştı. Ancak can ve iffetlerini korumak adına bölgeyi terk etmiş ve 13 ay gibi uzun bir süreci göçebe olarak sürdürmek durumunda kalmıştır.

5.5. Sakarya Meydan Muharebesi ve Bilecik Coğrafyasında Yaşananlar

10–24 Temmuz 1921 tarihleri arasında gerçekleşen Yunan taarruzu sonrası²²⁷, Türk Genelkurmayı Bilecik-Eskişehir-Kütahya-Afyon mıntıkasında konuşlanan ordusunu, Sakarya ırmağının doğusuna çekme kararı aldı (The Times, 08 Ağustos, 1921:7). Böylelikle Bilecik ve çevresi de üçüncü kez Yunanlılar tarafından işgal edilmiş oldu.

Yunan işgali üzerine Bilecik'te bulunan Müslüman ahali büyük oranda yaşadıkları toprakları terk ederek bir kısmı Eskişehir yoluyla Ankara'ya doğru hicret ederken bir kısmı da Gölpazarı'na çekilmişti. Zaten bu işgal sonrası mutasarrıflık merkezide Gölpazarı'na taşınmıştı (TBMM GCZ. C.II, 13 Şubat 1922:761). Böylelikle İzmir'den Eskişehir'e kadar olan coğrafya Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş ve İzmir Yunan Komiserliği yönetimine verilmişti. Bu şekilde olması Yunan Kralı Konstantin imzalı bir emirle bildirilmişti (İkdam, 9 Ağustos 1921:2; İkdam, 25 Ağustos 1921:1).

Bilecik, demiryolu ağına sahip olması bakımından Yunanlıların savaş stratejisinin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Nitekim Yunan Genelkurmayı planını önce Bilecik'e oradan Eskişehir'e ve son olarak Ankara'ya ulaşmak üzerine kurmuştu. İnönü savaşlarında bunu gerçekleştirememiş, ancak bu son taarruzlarında hem Bilecik'e hem de Eskişehir'e sahip olarak bu hattı ele geçirmeyi başarmıştı. Bu sayede Bursa mıntıkasında bulunan Yunan askerlerinin ve cephanesinin bölgeye nakli çok daha kolay hale geliyordu.

Ancak Türk Genelkurmayı Yunanlıların amacını bildiği için Bilecik ve Eskişehir'den çekilirken demiryolu hattını büyük oranda tahrip ederek Yunanlıların bu avantajı kullanmasını geçici olarak engellemişti. Buna rağmen Yunanlılar Bilecik-Eskişehir hattını işgal edip Ankara'ya çok daha yakın bir konuma gelecek ve bu yeni durum Türk cephesinde büyük rahatsızlıklara neden olacaktı. Nitekim mecliste Türk ordusunun geri çekilişi sert şekilde eleştiriliyor ve mağlubiyetin sorumluları aranılıyordu. Bu amaçla durumu yerinde görüp incelemek için meclis tarafından bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyonda bulunan Rıza Nur (Sinop), Vehbi (Karesi) ve Mahmut Esat (İzmir) beyler cepheye giderek bazı tetkiklerde bulunmuş ve bunu bir rapor halinde meclisin 2 Ağustos günkü gizli oturumunda sunmuşlardı. Komisyon üyelerini hazırladığı rapora

²²⁷ Yunanlılar Eskişehir-Kütahya savaşları sırasında 12 Fırka ve 120 bin kişilik bir kuvvetler saldırmışlardı (İkdam, 19 Ağustos 1921:2).

göre; ordunun geri çekilmesi muhtemel bir felaketi önlemişti (TBMM GCZ, C II, 2 Ağustos 1921:141–142).

Meclise sunulan bu bilgilerde de gözükmektedir ki, Türkler için cephedeki gelişmeler hiç de içi açıcı değildi. Ancak Türk cephesinde yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen geri çekilişi savaş stratejisi olarak gören Mustafa Kemal Paşa, 3 aylık süre için ordunun bütün yetkilerini üzerine almış ve hazırlıklara başlamıştı. Buna göre, Sakarya'nın doğusunda konuşlanan Türk ordusu yeni Yunan taarruzuna karşı savunmayı bu hat üzerinde yapacaktı. Bu amaçla Kafkaslardan ve Güney cephesinden birçok askerin Sakarya nehrinin doğusuna sevki yapılarak cephe kuvvetlendirilmeye çalışılıyordu. Bununla birlikte ordunun takviyesi için on beş ve yirmi günlük müddet ve belli mıntika dâhilinde, 1301, 1302, 1303, 1304 doğumlular da silahaltına alınmıştı (TBMM GCZ. C.II, 8 Ağustos 1921:188–189). Zaten TBMM savaşın kaybedilmesinin hemen sonrasında hazırlıklara başlayarak Sivas'ta bulunan merkezi ordunun Ankara'ya nakline karar vermiş ve vatanın kurtuluşu için eli silah tutan herkesin askeri alınmasını emretmişti (İkdam, 26 Temmuz 1921:2). Bir taraftan cepheye yeni askerler alınırken bir taraftan da cephede bulunan ordunun ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Tekâlif-i Milliye emri çıkartılarak Anadolu halkından yardım istenmişti. Bu amaçla Anadolu'da Tekâlifi Milliye Komiserlikleri teşkil edildi (TBMM GCZ. C.II, 8 Ağustos 1921:189). 11 Ağustos 1921 tarihinden itibaren toplanarak görevine başlayan bu komisyonların vazifesi ordunun ihtiyaçlarını karşılamaktı. 10 Eylül 1921'e kadar halktan ordunun ihtiyaçları için istenen bu işlemler yerine getirilecekti (İkdam, 19 Ağustos 1921:3). Neticede Türk halkı elinden geldiğince bu emirlere uymaya çalışarak Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı.

Hazırlıklar bu şekilde devam ederken cephede genel bir sessizlik hakimdi. İkdam gazetesinin 9 Ağustos günü çıkan “*Sükûnet değil hareket istiyoruz*” başlığıyla verilen haberinde, o tarihlerde her yerde 3 kelimenin kullanıldığı bunun “*Cepheelerde Sükûnet vardır*” olduğu, artık milletin ve ordunun vazifesini yerine getirmesi gerektiği, hükümetin her türlü tali işlerini bir kenara bırakarak yalnızca vatan müdafaası ile meşgul olması gerektiği (İkdam, 9 Ağustos 1921:2) ifade ediliyordu. Ancak Türk ordusunun taarruz edecek gücü yoktu. Silah ve cephanesi yeterli düzeyde değildi (İkdam, 23 Ağustos 1921:1). Ayrıca Eskişehir'den geri çekiliş sırasında birçok

mühimmat Yunanlılara terk edilmişti. Türk Genelkurmayının resmi tebliğlerinde Türk kuvvetlerinin planlı bir şekilde Sakarya nehrinin doğusuna çekildiği, bu sebeple de fazla bir kaybının olmadığı ifade edilse de Yunan kaynaklı haberlerde aksi iddialar söz konusuydu. Sonuç ne olursa olsun bu geri çekiliş bir yenilgi sonrası gerçekleşmişti. Bu sebeple cephedeki asker moral olarak kötü durumdaydı. Bu durumun farkında olan Mustafa Kemal de bölgedeki subaylardan kendi kıtalarındaki eratın moralini yükseltmeleri hususunda telkinlerde bulunmasını istemişti. Bu durum Yunan kaynaklı haberlere de yansımıştı (Atina 22 Ağustos). “*Efrad-ı İslamiyeye Vaaz-ı Nasihat*” başlıklı esir Müslüman askerlerin ifadeleriyle verilen haberde, Sakarya muharebesinin başlamasından evvel askeri hocaların, kıtaları gezerek gerek subaylara, gerek askerlere ölene kadar muharebeye devam etmeleri için telkinlerde buldukları ve bu hocaların din uğrunda askerlere vaazlar verdikleri (İkdam, 24 Ağustos 1921:1) ifade edilmekteydi. Anlaşıldığı üzere Türkler cephedeki hazırlıklarını hiçbir ayrıntıyı atlamadan sürdürmekteydi. Öte yandan Mustafa Kemal de Kurban Bayramı dolayısıyla Yunanlıların bir taarruz yapabileceği düşüncesiyle bütün cephe komutanlarına tetikte bulunmalarını isteyen bir tebliğ yayınlamıştı (İkdam, 15 Ağustos 1921:3).

Öte yandan Yunan cephesinde de taarruz için hazırlıklar yapıyordu. Ordusunun yanında cepheye gelen Yunan kralının telkinleri işe yaramış ve Yunanlılar Eskişehir’e kadar olan mıntıkayı ele geçirmeyi başarmıştı. Yunan kaynaklı haberlerde kral Konstantin için “*bu zamana kadar yapamadığı işi bundan sonra yapmaya kendini adanmış gibi gözüküyor, Türkleri bu sefer Anadolu’dan atacak*” ifadelerine yer verilerek (İkdam, 13 Ağustos 1921:1) Konstantin’e olan güven dile getiriliyordu. Londra’dan Daily Telegraph Gazetesinden alınan bir haberi sütunlarına taşıyan İkdam’ın haberinde ise “*Yunanlılar Ekim ortasına kadar harbi bitireceklerini söylüyorlar*” (İkdam, 28 Temmuz 1921:1) deniliyordu.

Yunan kamuoyundaki beklentiler üzerine Yunan Kralı da Eskişehir’de kurmayları ile bir askeri toplantı yaparak Türk ordusunun daha fazla toparlanmasına fırsat vermeden yok etmek amacıyla büyük bir taarruz yapılmasına karar vermişti (Açıksöz, 4 Eylül 1921:1). Bu amaçla Tekirdağ’da bulunan Yunan kuvvetlerinden 2 Alay daha takviye kuvvet olarak Balıkesir ve Mudanya’ya sevk edilmiş ve Eskişehir’e doğru yola çıkarılmıştı (İkdam, 28 Temmuz 1921:1). Ayrıca 30 Temmuz tarihli Atina’dan

bildirilen “Muhafaza-i Asayiş İçin” başlıklı bir başka haberde yeni işgal edilen arazide asayişin temin edilebilmesi için 2-3 ihtiyat sınıfının daha silâhına davet edileceği bu sayede ordunun asayiş görevini üstlenmekten kurtulacağı ve asıl işini icra edeceği bildiriliyordu (İkdam, 1 Ağustos 1921:1).

Bununla birlikte Yunanistan hâlâ Anadolu Rumlarını zorla askere alıyordu. Bu durum Yunanlıların cephede savaştıkları yeni birlikler oluşturma noktasında iyice köşeye sıkışmış olduğunu göstermesi bakımından önemliydi. Aslında Anadolu Rumları da bu durumdan rahatsızdı. Konuyla ilgili olarak 25 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan haberde: “*İzmir Rumları arasında askerlik meselesinden dolayı büyük bir telaş vardır. Birçok Rum, Hollanda Konsolosluğuna başvurarak kendilerinin Osmanlı tebaasından olduklarını beyan etmekte ve bu suretle askerden kaçmaktadırlar*” (Hâkimiyet-i Milliye 25 Ağustos 1921:1) denilerek Rumların savaşmak istemediğini dile getiriliyordu. Bir diğer gazete haberinde de Yunan ordusunun Eskişehir’in batısında bulunduğu, Yunan askerlerinin terhis edilmeyi beklediği, savaşın bitmemesinden dolayı firari ve isyan hareketlerinin yaşandığı, Söğüt-Eskişehir ve Seyitgazi içlerine kadar ilerlemiş olan Yunanlıların taarruza kalkışmadığı (İkdam, 19 Ağustos 1921:2), belirtilerek, Yunan ordusunun içinde bulunduğu bunalım bir kez daha ortaya konuluyordu.

Üzücü olmasına rağmen Anadolu içlerinde yaşayan birçok yerli Rum ve Ermeni kimi zaman isteyerek kimi zaman da zorla Yunan ordusu içerisinde yer almak ve yıllardır birlikte yaşadığı Müslüman komşularına karşı savaşmak zorunda kalmıştı. Bu durumun farkında olan Türk Genelkurmayı da Anadolu’daki gayrimüslimlerin Yunan ordusuna katılmasını ve Müslüman ahaliye zarar vermesini engellemek amacıyla buldukları bölgelerden (Harp mntıklarından) daha güvenli şehirlere sevk edilmesini istemişti. Buna rağmen Yunan ordusuna katılmakta istekli oldukları takdirde gayrimüslimlerin idam cezasına çarptırılmaları kararı alınmıştı (İkdam, 31 Ağustos 1921:1). Türk Genelkurmayının aldığı bu karar büyük oranda etkili olmuş, ancak Yunanlılar yine de zorla Anadolu’daki gayrimüslimleri ordusuna almayı sürdürmüştü. Bu sebeple de zorla tutulan bu askerler savaş esnasında Yunanlılar için büyük bir handikap oluşturmuştu.

Her iki taraf da harp öncesinde birçok problem ile uğraşmak zorunda kalmış, ancak elinden geldiğince bu problemleri bertaraf etmeye çalışmıştı. Bu şartlarda Yunanlılar 23

Ağustos günü taarruza başlayacaktı. Eskişehir'den Ankara istikametine doğru ilerlemeye çalışan Yunan ordusuna karşı Kocaeli grubu savaş süresince arkadan yani Bilecik üzerinden çevirme yaparak Yunanlıları iki ateş arasında bırakmaya çalışmıştır. Kocaeli grubunun bu faaliyetleri neticesinde savaş boyunca Yunanlılar, Sakarya ırmağının doğusunda bulunan Türk ordusu üzerine rahat bir şekilde gidememiş ve sürekli olarak gerilerini korumak için kuvvetlerinin bir kısmını Bilecik- Bozüyük arasında bulundurmaya zorunda kalmıştır. Nitekim 27 Ağustos günü İkdam gazetesinin haberinde bu durum şu şekilde dile getirilmiştir:

“Yunan ordusunun 3 tehlike²²⁸ arasında kalması muhtemeldir. Bu sebeple Yunanlılar Sakarya Savaşı öncesi temkinli davranıyor, Bilecik ve Karahisar taraflarından Yunan gerilerini tehdit eden tehlikelerin derecesi nedir? Bilmiyoruz. Eğer milli ordunun bu iki cihette yaptığı taarruzlar hakikaten Yunan taarruz ordusunun Sakarya’da ileri hareketini etkileyecek seviyede ise, doğruyu söylemek gerekirse Anadolu Başkumandanı Mustafa Kemal, mazinin Napolyon gibi, Büyük Frederich gibi, Anibal gibi büyük kumandanlarına benzemektedir (İkdam, 27 Ağustos 1921:2).

Yukarıda da belirtildiği gibi Kocaeli grubu Yunan taarruzunun başlaması ile birlikte görevi gereği Yunan gerilerine akınlara başlayarak Yunan ordusunu rahatsız etmeye başladı. Aslında Yunan komutanlar bu durumun farkında olduğu için Eskişehir-Kütahya savaşları sonrasında Bilecik’ten İzmit’e kadar olan coğrafyayı ele geçirerek Ankara üzerine yapılacak taarruz öncesi ordusunun arkasını güven altına almak istemişti (The Times, 08 Ağustos, 1921:7). Ancak bu hat üzerinde bulunan Kocaeli grubu buna engel olmuştu. Aynı zamanda daha 27 Temmuz günü “Bilecik’in şimalinde şiddetli mukabil Taarruzlar” başlıklı (27 Temmuz tarihindeki Londra’dan verilen) habere göre, Türkler Bilecik’in kuzeyindeki mevzilerde şiddetli taarruzlarına devam etmekteydi (İkdam, 28 Temmuz 1921:1). Görünen o ki Türk kuvvetleri Yunan gerilerine doğru sürekli akınlar yaparak Yunan birliklerinin Ankara’ya doğru ileri hareketini engellemeye çalışıyordu.

Türk basınında çıkan “Bilecik İstikametinde Yunan gerilerine bir akın haberi” başlığıyla verilen haberde de şu ifadeler yer veriliyordu:

“Kocaeli muntakasındaki grubumuz Yunan kıtasının arkasına bir akın yaparak Bilecik ve Yenişehir’i istirdat eylemiş, Bozkurtköy ve Karaköy istikametinde hareketine devam etmiştir. Bu haberin doğruluğunu tasdik edemedik ancak Yunan gerilerini zayıf bularak esasen hattı aslıden pek geride kalan Kocaeli’den Eskişehir’e doğru bir baskın yapmış olması ve bu baskının son derece mühim neticeler doğurmuş olması ihtimali her zaman mevcuttur (İkdam, 22-23 Ağustos 1921:1).

²²⁸ Yunan ordusunun karşılaşıcağı muhtemel 3 tehlike şunlardı:

- 1- Yunan ordusunun tahmin ettiğiinden daha fazla bir direnişle karşılaşıcağını anlamış olması
- 2- Bilecik tarafından Kocaeli Grubunun hattı ricatının tehdit edilmesi
- 3- Karahisar tarafından gösteren baş tehlike olabilir (İkdam, 27 Ağustos 1921:2).

Ertesi gün de Sakarya nehrinin batısındaki meydan harbinin neticesine dair henüz resmi bir haber alınmadığı, ancak yeni gelen haberlerde Kocaeli grubunun Yunan gerilerine taarruz edip Bilecik'i ve bölgedeki bazı köyleri ele geçirdiği bildirilmekteydi (İkdam, 23 Ağustos 1921:1). Buna mukabil Atina'dan, Roma'dan ve Londra'dan alınan haberlerde Sakarya'da bir meydan muharebesinden veya büyük bir muharebeden bahsedilmediği ifade ediliyordu.

Her ne kadar yurtdışı kaynaklı haberler bu yönde olsa da 24 Ağustos tarihli İkdam gazetesinin birinci sayfasından verdiği haberden anlaşıldığına göre Bilecik'ten ilerleyen Türk kıtaatı Bilecik'in güneydoğu sırtlarında Yunan cephelerine tesadüf etmiş ve yapılan taarruz neticesinde Yunan birliklerini bozguna uğratmıştı. Ağır yaralı esirler ile bir miktar hayvan ele geçirilmişti. Ele geçirilen yaralı Yunan askerleri ölmeden önce Ermeni olduklarını Bursa'da şehrin asayişi için bahriye efradı, Pazarcık'ta bir bölük ve Karaköy'de 3000 kadar askerin olduğunu ifade etmişlerdi. Karaköy istikametine gönderilen Türk kıtaatı Yunan kuvvetlerinin Kurtköy'de bulunan bölüğüne ani bir baskın yaparak pek çok zayıat verdimişti. Karaköy'de takviye Yunan birliklerinin gelmesi üzerine vazifesini yerine getirdiğini düşünerek geri çekilmişti (İkdam, 24 Ağustos 1921:1). Bu haberleri tasdik eden Times Gazetesi de 26 Ağustos tarihli "Kemalistler Etkin", "Başka bir Yunan Karakolu Saldırıya Uğradı" başlıklarıyla Kocaeli grubunun Bilecik'e yaptığı taarruz hakkında şu bilgileri veriyordu:

"Kemalistler 24 Ağustos'ta Bursa muntıkasında Bilecik bölgesinde Yunan hatlarına saldırdılar. Yunanlıların karşı saldırıları düşmanı kuzeye doğru başıbozuk bir halde geri çekilmek zorunda bıraktı, Türkler savaş alanında on zayıat bıraktı. En iyi bilgilendirilmiş Yunan askerî makamları bu olaya ve son zamanlarda diğer ileri karakollara yapılan saldırılara da herhangi bir önem vermemektedir. Bu saldırılarla ilgili haberler, Ankara Hükümetine Venedik Konferansı arifesinde iyimser bir hava göstermek için yapıldı" (The Times, 28 Ağustos, 1922:7).

Görüldüğü gibi Yabancı kaynaklar Kocaeli grubunun taarruzunu onaylamasına rağmen önemsemiyor gözüküyordu. Doğal olarak Bilecik istikametinden Kocaeli grubunun yapmış olduğu bu saldırılar Yunan komutanlarını oldukça huzursuz etmişti. Arkalarından sarılma korkusu neticesinde Yunanlılar rahat bir şekilde ileri gidemiyor ve sürekli olarak kuvvetlerinin bir kısmını Bilecik coğrafyasında bulundurmak zorunda kalıyordu. Yunanlıların yaşadığı bu endişe ister istemez Sakarya Savaşı boyunca sürmüştü. Nitekim 26 Ağustos günü "Kıtaatımızın Bilecik Cenubuna vaki Taarruzları" başlığıyla İkdam gazetesinin verdiği haberde mühim baskınlar yapan Kocaeli grubunun Bilecik'i aldığı doğrulanmıştı. Ayrıca Eskişehir'de bulunan Papulas'ın Yunan gerilerine

yapılan bu taarruzdan dolayı Eskişehir'deki birliklerinin bir kısmını Bilecik bölgesine sevk etmek zorunda kaldığı (İkdam, 26 Ağustos 1921:1) ifade edilerek Kocaeli grubunun Yunan gerilerine yaptığı taarruz ve başarıları onaylanmıştı.

Geçici süreliğine Bilecik, Kocaeli grubunun eline geçmiş olmasına rağmen Yunan birliklerinin Bilecik'e gelmesi üzerine Türk birlikleri Bilecik'i terk ederek eski mevzilerine geri çekilmişti. Sonuçta Kocaeli grubunun amacı Yunan ordusunu tedirgin etmek ve birliklerinin bir kısmını burada tutmak olduğu için doğal olarak görev başarıyla yerine getirilmiş oluyordu²²⁹. Bilecik cephesinde savaş bu şekilde devam ederken Eskişehir'den Ankara istikametine taarruz eden Yunan ordusu ile Sakarya ırmağının doğusunda bekleyen Türk birlikleri arasında savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Anadolu Ajansından 26–27 Ağustos 1921 tarihli haberinden anlaşıldığına göre, Yunanlılar bütün cephede büyük bir hezimete uğramış ve ağırlıklarını bırakarak batıya doğru çekilmişlerdi. Sakarya'ya kadar mukavemetsiz ilerleyen Yunanlılar Papulas'ın tebliğinde itiraf ettiği üzere birden bire karşılarında fevkalade bir ordu ve bir direniş hattı bulmuştu. Papulas Türk ordusunun gerisine sarmak isterken bunu başaramamış ve burada mağlup olmuş ve çekilmeye başlamıştı. Yunanlıların yenileceği artık kesin gibiydi (İkdam, 28 Ağustos 1921:1).

Yunan tebliğinde ise Türk kuvvetlerinin cephede tutunamayıp Ankara'ya doğru çekilmekte olduğu bildiriliyordu (İkdam, 28 Ağustos 1921:1). Yunan tebliğleri kendi lehlerinde bilgi vermekle birlikte gerçeği yansıtmıyordu. Nitekim Times Gazetesinin 28 Ağustos tarihli haberindeki bilgilerde bunu açıkça görmek mümkündür. Haberde Türklerin bir Yunan karakolunu ele geçirdiği 28 Ağustos'ta ise İzmit bölgesindeki Rumköy'deki üslere baskınlar yapıldığı ve bu baskınların muhtemel bir Türk hücumunun öncüsü olduğu (The Times, 28 Ağustos 1922:7) anlatılarak Türk ordusunun başarılarına vurgu yapılıyordu.

Benzer şekilde cepheden gelen haberlerde Yunan ordusunun büyük zayıflığa dair bilgiler aktarılıyordu. Türk ordusu tarafından ele geçirilen Yunan esirlerinden alınan bilgiler de bunu doğrular nitelikteydi. 49. Yunan Alayından esir düşen bir Rum

²²⁹Zaten bu durum 30 Ağustos 1921 tarihli, "Bozüyük'te Bir Yunan Taarruzu mu?" başlığıyla Anadolu Ajansından bildirilen haberle şöyle dile getirilecekti: Bozüyük'ün doğusundaki Yunan taarruzu kırılmıştır. Bir Yunan telgrafına göre 2 Yunan fırkası Bilecik'ten Bolu'ya gidecek. Bu haberdan Türklerin Bilecik istikametine yapmış oldukları taarruz, Yunanlıların bu cepheye önem vermelerine ve takviye birliklerini göndermelerine sebep olmuştur (İkdam, 1 Eylül 1921:1).

askerinin verdiği bilgilerden, alayın erlerinin büyük kısmının Anadolu ve Yunan Rumlarından oluştuğu, Yunan erlerine iki günde bir ekmek verildiği, Rum yaralı askerlerin Bursa ve Mudanya'ya sevk edildikleri, şu ana kadar 15 bin kadar ölü ve 50 bin kadar yaralı verdikleri anlaşılıyordu. Rum askeri ayrıca yaralıların genellikle Selanik, Atina veya İzmir'e gönderildikleri, Yunan erlerinin cepheden kaçmak niyetinde oldukları fakat komutanlarının 15-20 gün kadar daha dayanmalarını istediklerini naklediliyordu (Yüceer, 2001:96). Bu bilgileri teyit eder mahiyetteki 30 Ağustos tarihli Türk resmi tebliğinde de, “*Bir haftadır çelikten hiçbir farkı olmayan cephemize çarpan düşman ordusu vadilerde yığın yığın ölü bırakıyor. Yunan kralı çoğunluğu Anadolu Rumlarından oluşan ordusunu sürekli taarruz ettirerek kırdırıyor*” (Açıksöz, 30 Ağustos, 1921:1) deniliyordu.

Türk idarecilerine göre, Yunanlılar Sakarya Savaşı'nı kaybettikten sonra Sakarya Irmağı'nın doğusundan tamamen çekilecek ve Eskişehir - Afyon bölgesinde yeni bir savunma hattı oluşturmaya çalışacaktı. Türk ordusu, çekilen Yunan ordusunu Afyonkarahisar'a kadar takip ederek Bolvadin, Çay ve Sandıklı'dan Yunan ordusunun püskürtülmesini sağlamıştı.

Türk kuvvetlerinin 14 Eylül'de başlayan Sakarya'dan çekilen Yunan ordusunu takip hareketi ve muharebeler 8 Ekim 1921 günü sona erdi. Böylelikle 1921 Temmuzunda Yunanlıların taarruzuyla başlayan çarpışmalar 3 ay sonra sona ermiş oluyordu. Aslında Anadolu insanı Türk ordusundan kesin bir zafer bekliyor ve Yunan ordusunun Anadolu'dan kovulması için taarruza geçmesini istiyordu. Ancak 20 Eylül 1921 tarihinde İsmet Paşa'nın başkumandanlığa göndermiş olduğu telgraftaki,

“Yunan ordusunun Eskişehir civarına doğru çekilmekte olduğu kesinleşmiştir. Düşmanın Eskişehir dolaylarını müdaafa edeceğini düşünüyorum. Aralıksız olarak harekate devam ederek Eskişehir Afyon hattında büyük bir meydan muharebesini göze almak için, muharebeyi besleyecek mühimmatın depolanması için zamana ihtiyaç vardır. Bu sebeple çekilen Yunan kuvvetlerine taarruz ederek büyük bir meydan muharebesine girişmeyi doğru bulmuyorum” (ATBD, B:2572 1994:114)

sözleri taarruzun hemen gerçekleşmesinin imkan dışı olduğu bilgisini vermekteydi. Sonuçta taarruz yapılacaktı. Ancak İsmet Paşanın ifade ettiği gibi ordunun ihtiyaçları karşılanacak ve yaklaşık 1 yıl sonra gerçekleşecekti.

Taarruz tehir edilmiş olsa da Sakarya meydan muharebesindeki galibiyet askeri, siyasi ve moral üstünlüğünün Türk tarafına geçmesini sağladı ve Yunan cephesinde büyük bir

çöküntüye neden oldu. 21 gün süren ve büyük bir mücadelenin yaşandığı bu savaş her iki taraf içinde ağır kayıpların yaşanmasına neden oldu. Türk ordusunun 5.713 Yunanlıların ise 3.958 kaybı vardı (Özçelik, 2011:208).

Türklerin kazandığı zaferin en büyük mimarlarından biri Mustafa Kemal'di. Bu sebeple Ertuğrul mebusu Hamdi Beyin de aralarında bulunduğu 62 mebus, mecliste Mustafa Kemal'in gazilik unvanı ve mareşallik rütbesi ile mükâfatlandırılması teklifinde bulunmuş ve bu teklif oybirliği ile kabul edilmişti (MMZC. C.12, D.1, İç.2, 19.09.1337:263). Bunun yanı sıra 29 Eylül 1921 tarihinde Mustafa Kemal Batı Cephesindeki muharebelerde fedakârlık göstermiş olan 129 zatın Türkiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltif edilmelerine dair bir teklifte bulundu. Bu 129 kişi arasında Bilecik ve çevresinden Kaymakam Timur Ali Bey (Yenişehir), Üsteğmen Hikmet Efendi (Bilecik), Üsteğmen Tahsin Efendi (Söğüt), Üsteğmen Alâeddin Efendi (Bilecik) gibi isimler de bulunmaktaydı. (TBMM ZC. C.13, D.1, İç.2, 29 Eylül 1921:50-51). Öte yandan Müdafaa-i Milliye Vekili Refet Bey de Sakarya Muharebesinde fedakârlıkları görülen 234 zatın İstiklâl Madalyasıyla ödüllendirilmelerini teklif etmişti. Bu kişiler arasında da yine Bilecik ve çevresinden Teğmen Fevzi Efendi (Bilecik), Teğmen Mehmed Efendi (Yenişehir), Üsteğmen Remzi Efendi (Yenişehir), Üsteğmen Mehmed Emin Efendi (Bilecik), Üsteğmen Nebi Efendi (İnegöl) ve Zabit vekili Hulusi Efendi (Bilecik) gibi kişiler bulunmaktaydı (TBMM ZC. C.13, D.1, İç.2, 29 Eylül 1921:53-55).

Benzer şekilde İsmet Paşa da 1 Kasım 1921 tarihinde meclise Sakarya muharebesindeki fedakârlıkları dolayısıyla bazı asker ve subayların istiklal madalyası ve takdirname ile taltif edilmesini istemişti. Bilecik ve çevresinden Binbaşı Ahmed Cemal Efendi'nin (Yenişehir) istiklal madalyasıyla, Teğmen Ahmed İskender Efendi (Bilecik), Üsteğmen Abdürrahim Efendi (Bilecik), ve Üsteğmen Mustafa Nuri Efendi'nin de (Bilecik) takdirname ile mükâfatlandırılması oy birliği ile kabul edilirken (TBMM ZC. C.14, D.1, İç.2, 1 Kasım 1921:16-17).13 Eylül 1922'de ise Batı Cephesi Kumandanlığı tarafından Birinci Piyade Fırkasının Üçüncü Alayının Altıncı Bölük Kumandanı iken Sakarya Harbinde yaralanan ve sakat kalan Kayseri Ahzı Asker Kalemi Piyade Üsteğmen Bilecikli Fâzıl Efendi bini Eyüb'ün (14-1332) istiklâl Madalyası ile mükâfatlandırılması 22 Ekim 1922 tarihinde mecliste kabul edilmişti (TBMM ZC. C.24, D.1, İç. 3, 30 Ekim 1922:256-257).

5.6. Türk Ordusunun Taarruzu ve Bilecik Coğrafyasının İşgalden Kurtulması

5.6.1. Taarruz İçin Yapılan Hazırlıklar

Sakarya Meydan Muharebesi sonrası Kamuoyunun Türk ordusundan beklentisi biran önce taarruza geçmesi yönündeydi. Fakat ifade edildiği üzere eksikleri ikmal etmeden taarruza geçmenin beklenen neticeyi vermeme ihtimali bulunmaktaydı. Bu durumu İsmet Paşa 20 Eylül 1921 de şöyle dile getirmişti: “Yunan ordusunun Eskişehir, civarına doğru çekilmekte olduğu kesinleşmiştir. Düşmanın Eskişehir dolaylarını müdaafa edeceğini düşünüyorum. Aralıksız olarak harekâta devam ederek Eskişehir-Afyon hattında büyük bir meydan muharebesini göze almak ve muharebeyi besleyecek mühimmatın depolanması için zamana ihtiyaç vardır. Bu sebeple çekilen Yunan kuvvetlerine taarruz ederek büyük bir meydan muharebesine girişmeyi doğru bulmuyorum” (ATBD, B:2572 1994:114). Başkumandanlığa gönderilen bu telgraf taarruzun şuan için imkansız olduğunu belirtmekteydi. Sonuçta taarruz yapılacaktı. Ancak İsmet Paşanın ifade ettiği gibi ordunun ihtiyaçları karşılanacak ve bu süreç yaklaşık 1 yıl sürecekti.

Bu periyotta İzmir'in işgaliyle başlayan Anadolu'da ki Yunan işgali 1921 Temmuz sonuna gelindiğinde İzmir'den Eskişehir'e kadar olan geniş bir coğrafyaya uzanmıştı. Yunan ordusu İzmir, Balıkesir, Bursa, Bilecik, Manisa, Uşak, Afyon ve Eskişehir şehirlerinin tamamını işgal etmiş ve bu sebeple çok geniş bir alana yayılan Yunan ordusu özellikle kıyı şeridinden ayrılıp Anadolu'nun içlerine doğru gitmek zorunda kalınca cephedeki ordusunun ikmal noktasında büyük sıkıntılar yaşamaya başlamıştı. Ancak demiryolu ağına sahip olan Bilecik-Eskişehir hattını ele geçirince bir nebze olsa rahatlamıştı. Buradaki demiryolu hattını yeniden tamir eden Yunanlılar bu sayede bölgeye geniş bir orduyu sevk etmeyi başarmıştı. Bu sebeple Eskişehir, Afyon hattında büyük bir Yunan ordusu bulunmaktaydı. Yunanlılara karşı yapılacak olan taarruz bu hattaki büyük orduya karşı yapılacaktı. Ancak Türk ordusunun ne askeri gücü ne de vesaiti bu kadar uzun mesafede taarruz edecek yeterlilikte değildi. Çünkü Eskişehir'den İzmir'e ve Bursa yönüne yapılacak olan bu taarruz hareketi için seri hareket etmek gerekiyordu. Bu sebeple Sakarya savaşıdan sonra hazırlıklara başlandı.

Hükümetin bu dönemde yardım alabileceği bir alternatif yoktu. Bu sebeple de yine tek yol olarak Anadolu halkına başvurmak durumunda kalınmıştı. Şüphesiz ki Anadolu

insanı Türk milli mücadelesine gerekli desteği vermekten kaçınmamıştı. Tek geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan bu insanlar savaş ortamından dolayı topraklarını ekemiyordu. Bunun yanında milli mücadele yıllarının Anadolu'sunda sanayi kuruluşları da yok denecek kadar azdı. Sanayinin olduğu büyük şehirler ise (İstanbul, Bursa ve İzmir) Yunan ve İtilaf orduları tarafından işgal edilmişti. Bu şartlarda Anadolu halkından medet ummak belki yanlış bir düşünceydi. Ancak yapılacak bir şey yoktu. Bu sebeple Türk tarafı için bu hazırlık süreci hiçte kolay olmadı. Mecliste de bu durum sık sık gündeme geliyordu. Bu tartışmalara katılan Bilecik Mebusu Mustafa Kemal (Güney) Bey, bölge halkının durumunu sık sık dile getirerek çözüm önerileri sunuyordu (TBMM GCZ. C.II, 13 Aralık 1921:471). Nisan ayı başlarında halka yeni vergiler yükleyen bir kanun için yeniden müzakere yapılmaya başlandı. Ancak Bilecik Mebusu Mustafa Kemal Bey bu kanuna da tepki göstererek halkı vergilerle boğmamak gerektiğini vurgulamış ve Hükümetin yeni kaynak bulması yönünde beyin fırtınası yapması gerektiği önerisinde bulunmuştu. Mustafa Kemal Bey konuşmasında bu hususu şöyle dile getirecekti:

“Hükümet bu meseleyi tekâlîf ve şaire meselesi yapmayarak, umumi bir mesele telakki ederek, umumi bîr müzakere ile yeni yeni varidat membarları bulmak Avrupa'dan, Rusya'dan para getirtirmek, her ne imkân varsa bunları ortaya atarak, açıkça konuşarak vaziyeti maliyemiz için azami değilse bile asgari olsun ve şu vaziyeti bîr müddet daha idame ettirecek! bir çare bulalım ve teklif ediyorum. Umumi bir müzakere açalım. Bu hususta ümit ederim bir şey intaç etmiş oluruz” (TBMM GCZ. C.III, 11 Nisan 1922:206)

Her ne kadar Mustafa Kemal Bey yeni kaynaklar bulunması fikrinden yana olsa da kanun meclis tarafından kabul edilecekti. Meclis böylelikle son çare halka başvurmuş ve bu şekilde ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştı. Ancak bu yapılan çabalarda yeterli olmuyordu. Türk genelkurmayı taarruz için gerekli hazırlıkların yapılmadan harekete geçilmesinin vahim sonuçlar doğuracağını düşünürken, Kamuoyu ise bir an önce taarruza geçilmesini aksi bir durumda bu sürecin uzamasının ordunun durumunu daha da kötü bir hale getireceği inancındaydı.

Ağustos ayından itibaren cephede hareketlenme başladı. Ancak bu hareketler de çok gizli bir şekilde yapılmaktaydı. O sene Kurban Bayramı 1922 Ağustosunun 4. gününe rastlamaktaydı. Bu sebeple Yaklaşmakta olan kurban bayramı dolayısıyla Erzurum mebusu Mehmed Salih Bey Cephede ki askerlerin hatırlarını sormak ve bayramlarını tebrik etmek için Meclis içerisinden seçilecek bir heyetin cepheye gitmesini istemişti. Bunun içinde meclise bir takrir vermiş, ancak bu takririn mecliste okunması üzerine

Bilecik mebusu Mustafa Kemal Bey, söz alarak; *Bunu oylamaya koymayınız, şayet bu takrir red edilirse ordu nazarında fena bir tesir bırakır*, diyerek takrire divanı riyasetin cevap vermesini istemişti (TBMM ZC. C.21, D.1, İç. 3, 20 Temmuz 1922:437). Görüldüğü gibi Mustafa Kemal'in bu ince görüşü her şeyin düşünüldüğünü göstermesi bakımından son derece önemliydi. Sonuçta Mustafa Kemal (Güney) Beyin korktuğu olmamış ve Büyük taarruz öncesi Cephede bulunan ordunun moralini yükseltmek ve askerlerin Kurban Bayramını tebrik etmek üzere cepheye bir heyetin gitmesine karar verilerek bir heyet oluşturulmuştu. Seçilen bu heyet arasında Ankara Mebusu Ali Fuad Paşa, Karesi Mebusu Abdülğafur Efendi, Burdur Mebusu Mehmed Akif Ersoy ve Kayseri Mebusu Atıf beyler vardı (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 29 Temmuz 1922:64). Heyet 1 Ağustos sabahı otomobillerle erkenden Batı cephesi karargâhına gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. Ertesi gün karargâha varan heyet, bayramın ilk günü cephedeki askerlerin bayramını tebrik ederek TBMM'nin selamlarını iletmişti. Cepheyi ziyaret eden Heyet üyeleri Ankara'ya döndükten sonra Batı cephesindeki durumu Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmişti. İsmet Paşa da Ankara'dan gelen bu heyetin ziyaretinden duyduğu memnuniyeti şöyle belirtecekti:

“Bayram münasebetiyle cepheye izam edilen heyetten dolayı Garp Cephesinin bilcümle mensubinine Meclisi Âli tarafından ihda buyurulan selâmların ve bayram tebrikâtının Garp Cephesince fevkalâde sürür ve iftiharî mucib olduğunu arza müsaraat ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının en halis hissiyatı itaat ve tazimatını Meclisi Âliye arz ve takdim eylerim” (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 14. 08. 1922:112).

Anlaşılan o ki bu ziyaret cephedeki askerlere fevkalade moral motivasyon sağlamıştı. Öte yandan Sakarya savaşından beri uzun soluklu planlanan harekâtın artık sonuna gelmiş gibiydi. 16 Ağustostan 26 Ağustosa kadar olan bu süreçte TBMM, rutin çalışmalarına devam etmiş ve yapılacak olan harekât ilgili tek bir konuşma geçmemiştir, buda göstermektedir ki taarruz öncesi her şey gizli ve planlı bir şekilde yürütülmüştü (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 16. 08. 1922:168; TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 16. 08. 1922:365). Hatta Ankara hükümeti bir tebliğ yayınlayarak:

“Anadolu'dan dışarıya hiçbir haber verilmeyecektir. Aksi davranışta bulunanlar Hıyaneti Vatanîye Kanunu gereğince cezalandırılacaklardır. Anadolu'ya dışarıdan gelen mektuplar kabul edilecek, fakat Anadolu'dan dışarıya mektup gönderilmesine izin verilmeyecektir” (Peyam-ı Sabah, 30 Ağustos 1922:1).

herhangi bir şekilde taarruz hakkında bilgi sızmasının önüne geçilmeye çalışılmıştı.²³⁰

Türk tarafındaki hazırlıklar bu şekilde devam ederken 1922 tarihi Ağustos başlarında Yunanlıların Anadolu'da 15 Piyade ve 1 Süvari Tümeni olmak üzere toplam 16 Tümeni vardı. Bu birliklerden 11. Piyade Tümeni ve 1 müstakil alay Gemlik kuzeyi- Pazarköy kuzeyi- İznik güneyi- Köprihisar ve Bilecik kuzeyi hattında; yaklaşık 2 taburluk bir kuvvetle bir miktar topçu ve bir kısım süvariden oluşan bir müfreze Söğüt havalisinde; 3. 10. ve 15. Piyade Tümeniyle bir müstakil alaydan oluşan 3. Kolordu Eskişehir doğusunda; kolordu karargâhı Eskişehir'de; 7. 9. ve 13. Piyade Tümenlerinden oluşan 2. Kolordu Altıntaş- Döğür bölgesinde ihtiyatta; 1. 4. 5. ve 12. Piyade Tümenleriyle 1 müstakil alaydan oluşan ve General Trikapis komutasındaki 1. Kolordu 2 tümeniyle Akarçay kuzeyinde; 2 tümen ve 1 müstakil alayda, 1 tümeni Afyon'da ihtiyatta olmak üzere Akarçay güneyinde; 2. Piyade Tümeni 1 süvari tümeni Uşak İslam köy, Çivril bölgesinde; 3 müstakil alay Çivril'den Menderes kıyısına kadar olan hattaydı. Aynı zamanda 1 alay Kütahya'da hat muhafazasıyla görevli; 1 alay Bandırma-İzmir ve İzmir-Uşak hatlarının muhafazasında; ayrıca İzmir'de, Bursa'da ve Uşak'ta birçok teşkilat ve depoları vardı. Buna göre Yunan kuvvetleri yaklaşık 200.000 kadardı. Ayrıca 83.000 tüfek, 3000 kılıç, 3200 makineli tüfek, 1000 ağır makineli tüfek ve 350 topları vardı (Yüceer, 2001:118).

Bununla birlikte Anadolu'da bulunan Yunanlılar 2 cephe oluşturmuşlardı. Bu cephelerde 3 kolordusu mevcut olan Yunanlıların bu cephesini birbirine bağlı olan güney ve kuzey cepheleri teşkil ediyordu. Güney cephesinde 1. ve 2. Yunan Kolordusu vardı. Bu kolordu Kütahya ve Afyon bölgesini tutuyordu. Kuzey cephesinde ise 3. Yunan Kolordusu mevcuttu. Onlarda Eskişehir ve Bursa bölgesinin savunması ile görevliydi.

5.6.2. Savaşın Başlaması

İki taraf savaşın hazırlıklarını bu suretle tamamlamaya çalışırken 26 Ağustos günü sabah saatlerinde Türk ordusunun taarruzu başladı²³¹. Sabahın erken saatlerinde Türk

²³⁰ Zaten Türk ordusunun 26 Ağustos'ta Yunan ordusuna saldırısı üzerinden 2 gün geçtikten sonra 28 Ağustos günü mecliste ilk konuşmanın geçtiği görülecekti (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 28. 08. 1922:368-369).

²³¹ TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf'ta, Bugün sabahtan itibaren Batı Cephesinde muharebe başlamıştır. Kahraman ordularımız namus ve istiklâli vatani kurtarmaktan ibaret olan ulvî

ordusu Eskişehir- Afyon hattın da bulunan Yunan fırkalarına karşı top atışlarına başlamış ve ilk gün sonunda bu hatta bulunan Yunan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştı²³². Ancak 27 Ağustos'tan itibaren cephede çetin mücadeleler yaşanmaya başlamış ve Yunanlılar Eskişehir'i kaybetmemek için büyük çaba sarf etmişlerdi²³³. Eskişehir'i şiddetle savunan Yunan kıtaları 2 gün sonunda bu hattın atılmamıştı²³⁴. Ancak onlar adına işlerin iyi gittiği de söylenemezdi. Bu iki gün sonun da Yunan ordusunda bozulma emareleri baş göstermişti.

Türk ordusunun amacı Yunan ordusunu Anadolu dâhilinde imha etmektir (The Times, 30 Ağustos 1922:8). Bu amaçla 2. Ordu düşmanın Eskişehir ve Kütahya istikametlerinden çekilmesini engellemek için 1. Ordunun sağında ilerleyecekti. 1. Ordu ise Yunan kuvvetlerine taarruz ederek takibe devam edecek ve düşmanı İzmir istikametinden kaçışını engelleyecekti (HTVD. 1967, Vesika no:1377). Bu plan çerçevesinde Türk kıtaları harekâtına devam etti. Eskişehir ve Afyon hattında

vazifeyi ifa için tevfikatı süphaniyeye istinaden tekmil cephede canı ve müstevli düşmanla çarpışmaktadır. Hâdise bu sabah Büyük Millet Meclisine arz edilmiş ve Meclis Heyeti ümumiyesi âmâli milletten mühlhem olarak ordularımızın muzafferiyetini Cenabı Hayrûnnasırinden niyaz eylemiştir. Cidali millînin bidayetinden beri zaferi katinin istihali için maddi, mânevi bütün kuvvetlerini ibzal eyliyen fedakâr milletimiz için mukadder olan mesut günler inşallah artık yaklaşmıştır. Bütün kumandanları zabıtları ve seferleriyle evlâtlarımız ve kardeşlerimizden mürekkep bir manzume-i şehamet olan ve tarihi beşer muvacehesinde en lekesiz ve en mukaddes bir dâvanın tahakkuku uğrunda fisebilillâh işarı hun eyliyen ordumuz için nusratı ilâhiyeyi tazarru edelim ve maabiti mütarekemizde kemali huşu ve ihlâs ile niyazı muvaffakiyet eyliyelim. Bütün memurin ve fedakâr halkımızın ordularımıza maddeten ve manen yardıma devam eyleyerek mücahedeyi milliyeden nasibedan mefharet olmalarını rica eylerim efendim (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 28 Ağustos 1922:369) demektedir. 25 Ağustos günü emir verildi. Emre göre Türk ordusu sabah saat 4.30'da topçu ateşi ile taarruza başlayacaktı. Topçular ise 4.30'da tanzim, 5.45'te tahrip ve 6.15'te imha ateşi açacaklardı (Sorguç, 1996:145).

²³² Türk ordusunun 26 Ağustos 1922 günü başlayan taarruzundan sonra Yunanlılar Anadolu'daki kuvvetlerini takviye etmeye başlamış ve Trakya'daki birliklerinin bir kısmını Mudanya yoluyla Anadolu'ya sevk ediyordu (Peyam-ı Sabah, 30 Ağustos 1922:1; Peyam-ı Sabah, 31 Ağustos 1922:1). Bununla birlikte Yunanlılar 1903 doğumlu erkek nüfusu da askere alıyordu (Peyam-ı Sabah, 1 Eylül 1922:1).

²³³ İki gündür bilâ inkıta devam eden muharebe neticesinde düşmanın Afyon Karahisarı mevzii iskat ve Afyon Karahisarımız istirdad olunmuştur. Üsera, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzemeden ganaim çoktur. Düşmanın müteaddit mevziinin her biri birkaç hattan mürekkep olduğundan kıtaatımız birçok müstahkem hatları müteakiben iskat mecburiyetinde bulunmuştur. İstihzaratımız her nevi vesaiti fenniye ve mevani fer'iye ile teşhiz ve takviye edilen düşman mevziinin bazen bir saatten az bir zaman zarfında iskatını temin ettiği gibi asker ve zabitanımızın müsellemi cihan olan havariki besalet ve şecaati bu defa dâhi tezahür ve teyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine faikiyeti bariz bir surette mütecellidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclisi Âliyi tebrik ederim (TBMM ZC. C.22, D.1, İç. 3, 28. 08. 1922:368).

²³⁴ Cephede yaşanan bu harekât hakkında her iki cephede de endişeli bir bekleyiş hâkimdi. Ancak savaş ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştı. Nitekim 26 Ağustos 1922 Atina kaynaklı "Bilecik Önünde Taarruz Başladı mı?" başlığıyla verilen haberde, Taarruz hakkında bir haber yok, çünkü 2 günden beri Anadolu yolları kapalı bulunuyor bu sebeple kesin bir bilgi yok (İkdam, 28 Ağustos 1922:1) deniliyordu. Ancak Eskişehir Afyon hattında bulunan Yunan birlikleri ile İzmir'de bulunan Yunan kıtaatı arasındaki bağlantı kesilmişti.

yoğunlaşan Yunan ordusuna karşı çevirme hareketleri yapılarak Yunan ordusu iki ateş altında bırakılmaya çalışılıyordu. Eskişehir her iki taraf için de son derece stratejik bir öneme sahipti. Nitekim Times gazetesi “Anahtar Bölge Eskişehir” başlıklı haberiyle bu konuya şöyle değinecekti: “Türkler Afyon’un güneyine yapacağı büyük taarruz öncesi nispeten daha zayıf bir kuvvetle kuzeyden ilerliyor. 2 yönlü bu atağın amacı şüphesiz Eskişehir’deki Yunan kuvvetlerini ayırmak veya geri çekilen Yunan birliklerini karşılamak olacaktır. Eskişehir batı Anadolu’ya açılan demiryolu merkezi olması sebebiyle kilit bir öneme sahip. Geçen yıl daha fazla doğuya ilerleyemeyen Yunan birlikleri Eskişehir’e sıkı sıkıya tutunuyorlar (The Manchester Guardian (1901–1959); 30 Ağustos 1922:1).

Görüldüğü gibi Türkler bir taraftan Eskişehir hattına sahip olmaya çalışarak Yunan kuvvetlerinin İzmir istikametinde geri çekilişini engellemeye uğraşırken diğer taraftan da Bilecik’e ilerleyerek hem Bursa istikametine çekilişini engellemek hem de Eskişehir hattında bulunan Yunan ordusunu arkadan sarmak istiyordu²³⁵. Bu planın gerçekleşmesi durumunda Eskişehir hattından çekilen Yunan ordusu ile Bursa ve İzmir’de bulunan Yunan birliklerinin teması geçmesi engellenecek ve Yunanlıların yeniden toparlanıp saldırması da gerçekleşmeyecekti.

Bu plan doğrultusunda 28–29 Ağustos günleri Yunan kuvvetleri üzerine Türk taarruzu daha da şiddetli bir hale gelmiş ve 30 Ağustos’tan itibaren Eskişehir’de bulunan Yunan ordusu Afyon, Kütahya ve Bilecik yönlerine doğru çekilmeye başlamıştı. The Manchester Guardian gazetesi de 30 Ağustos günü için İzmit bölgesinde başlayan yeni bir hareketlenmenin olduğunu, bu hareketlenmenin de Bilecik’in 12 mil önünde Bilecik-İnhisar arasındaki mesafede yürütüldüğünü ifade ederek Yunan birliklerinin Türk seyyar kıtalarının saldırısından çekinerek esirlerini ve mühimmatlarını geride bırakarak çekilmeye devam ettiği ve büyük zayıatları olduğunu dile getiriyordu (The Manchester Guardian (1901–1959) 30 Ağustos, 1922:3–8). Londra’dan gelen haberlerde de

²³⁵ Times gazetesi “Türkler Bursa’ya doğru ilerliyor” başlığıyla veriyordu. Haberde: Ankara’dan gelen telgraf haberine göre, İzmit mıntıkasında bir hareketliliğin başladığını doğrulamakta ve Operasyonlar bu mıntıkada 121 mil uzunlukta bir cepheye Bilecik’ten İnhisara olmak üzere gerçekleştirilmektedir (The Times, Wednesday, 30 Ağustos 1922:8) deniliyordu. 29 Ağustos tarihli Paris kaynaklı gazete haberlerinde, Türk ordusunun Bursa istikametindeki ileri harekâtının devam etmesi durumunda yandan taarruza uğrayan Yunan kuvvetlerinin arkadan sarılma tehlikesiyle karşı karşıya kalacağı yorumu yapılıyordu (Peyam-ı Sabah, 31 Ağustos 1922:1).

Yunanlıların müşkülât²³⁶ halinde olduğu ve susuzluktan ve sıcaktan çok şikayet ettiği ifade edilmişti(Hakimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1922:1). Sonuçta 30 Ağustos gününden itibaren Yunan ordusu dağınık bir şekilde kaçmaya çalışırken, Yunanlıların beş fıkrası da pek çok zayıat verdikten sonra teslim olmaya başlamıştı²³⁷. Bu teslimiyet birkaç gün devam etti. Başkumandan Tirikopis de askerleriyle teslim olanlar arasındaydı²³⁸. (TBMM ZC. C.23, D.1, İç. 3, 4 Ekim 1922:271). 30 Ağustos gününe ait Türk resmi tebliğinde şu bilgiler yer alıyordu. Uşak istikametinde ilerleyen takip kıtalarımız Dumlupınar'ın doğu ve kuzeyinde düşmanı savaşa zorlayarak birçok top, yüzü mütecaviz otomobil ve sayısı tahmin edilemeyen askeri malzeme ile ciddi manada esir bıraktırmıştır. Mağlup olarak çekilen düşman geri çekilme sırasında Hamur köyü, Çal köyü ve Dumlupınar'ı yakmıştır (Hakimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1922:1), 30 Ağustos gününe ait²³⁹ Yunan tebliği de Yunan kuvvetlerinin Ulucak-Dumlupınar bölgesine doğru geri çekilmeye mecbur kaldıklarını onaylar nitelikteydi (Peyam-ı Sabah 3 Eylül 1922:1). Times gazetesi de 30 Ağustos gününe ait cephede ki harbi “Yunan Mağlubiyeti” başlığıyla vererek, demiryolu bağlantısı kaybedildi ve Türk taarruzu başladı. Yunan hatlarına yapılan Türk taarruzları, İzmir'in güneyindeki Menderes vadisi

²³⁶ Trikopis'te ordusunun durumunu şu şekilde rapor ediyordu: Erzak bitmiş bulunuyor ve bilhassa piyade cephe noksanı hissediliyordu. 9. Tüme cephane tamamen bitmiş durumda olduğundan diğer tümenlerden ikmal edildi. Hiçbir tümen veya kolordunun telsiz telgrafı faaliyette bulunmuyor (Belen, 1973:467).

²³⁷ 30 ağustos günü 15. Yunan Fırkası kuzeyden Eskişehir, Seyitgazi tarafından güneye doğru gelmekte idi. Ancak, bu fırka karşısında Türk birliklerini görünce Kütahya istikametine geri çekilişe başladı. Buradan da Gediz'e hareketle İzmir'e kaçmak niyetinde idi. Ancak burada yapılan mücadele sonrası Türk ordu birliklerine teslim oldu (TBMM ZC. C.23, D.1, İç. 3, 4 Ekim 1922:272).

²³⁸ Türk kumandanlarına da değinen Mustafa Kemal Paşa, cephede yaşanan enteresan bir olayı şu şekilde ifade etmişti: Bu taarruz günü en sol cephede bir fırkamız 57 nci Fırka - taarruzlarını tevcih ederken, kuvvetlerini biraz yekdiğerinden uzakça buldurmuş idi. Bu itibarla düşman üzerinde müessir bir tazyik yapamıyordu. O fırkanın kumandanı Reşad Bey namında bir zat idi. Bu zatı çok eskiden tanıyorum. Muş'ta beraber muharebe yaptık, Suriye'de çok muharebeler yaptık. Çok kıymetli bir askeri. Şahsen bana çok muhabbet ve emniyeti vardı. Telefonla sordum: Niçin hedefinize vasıl olmadınız? Dedim Cevaben dedi ki; yarım saat sonra, bu hedeflere vasıl olacağız. Hâlbuki maatteessüf yarım saatte bu hedefler istihsal edilememişti. Tekrar sorduğum, zaman, telefonda Reşad Beyin son bir veda namesini okudular. Orada diyor ki, Yarım saat zarfında size o mevzii almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı, yaşayamam. Bu misali; Reşad Beyin o hareketini takdir etmek için söylemiyorum. Tabi'i öyle bir muamele ve öyle bir hareket bizce şayanı kabul değildir. Yalnız ordumuzda zabitanın, kumandanların kendilerine verilen vazifeyi ifade gösterdiği tehlikü ve hissi namusu söylemek isterim (TBMM ZC. C.23, D.1, İç. 3, 04. 10. 1922:268).

²³⁹ 30 Ağustos gününe ait Atina kaynaklı bir diğer haberde ise: Vaziyeti askeriye Atina'da büyük bir sükûnet ile karşılanmaktadır. Mamafih birliklerin Trakya'dan Anadolu'ya acele bir şekilde nakline ait haberler ahaliyi endişeye düşürmektedir. Bizim son dakikada aldığımız malumata göre Trakya'ya nakledilmiş olan Yunan kıtalarından mühim bir kısmı elyevm cepheye tekrar iade olunmuştur. Bu kıtaların bir kısmı esasen hattı fasıldan uzaklaştırılmış geriye alınmıştı. Mamafih bu kıtaat hep yeni tahrik olunmuştur. Binaenaleyh cepheye vasıl oluncaya kadar esasen ciddi bir etki oluşturması imkânı yoktur. Sonuç ortaya çıkmış olacaktır (İkdam, 1 Eylül 1922:1).

Denizli civarında ufak çaplı operasyonlarla birlikte on gün önce başladı. Bu taarruzları, kuzeyden Bursa'nın doğusunda kalan Bilecik bölgesinde bulunan Yunan hatlarına yapılan taarruzlar izledi. Görünüşe göre Türklerin amacı kuzeyden güneye bütün mntıkları Yunan ordusundan temizlemektir. Türk taarruzu kuzeye doğru ilerlemektedir demektedir (The Times, Wednesday, 30 Ağustos 1922:8)²⁴⁰. Ertesi gün Türk ordusunun kaçmakta olan Yunan fırkalarını takip hareketi devam etti. Mustafa Kemal de 31 Ağustos sabahı vaziyeti şu şekilde ifade ediyordu:

“Düşmanın burada beş fırkası imha veya esir edildiği gibi, düşmanın mağlup üç fırkası İzmir istikametinde kaçmaya devam ediyordu. Eskişehir'deki düşman grubu, bir fırkası ayrılmış olduğu halde, ricat alameti gösteriyordu. Binaenaleyh, meydan muharebesi son bulmuştu. Filhakika 26 Ağustos sabahı başlayan ve beş gün beş gece devam eden Afyon Karahisar - Dumlupınar meydan muharebesi son bulmuş ve düşman kuvayı asliyesi imha edilmişti” (TBMM ZC. C.23, D.1, İç. 3, 4 Ekim 1922:272).

Gerçekten Türk ordusu bu 5 gün boyunca cephede büyük bir cesaret ve mücadele azmi göstermiş ve Yunan ordusunu çekilmeye mecbur etmişti. İngiliz genelkurmayının verdiği raporda da eğer Türkler, bu mevziyi 4 veya 5 ayda işgal ederlerse, bir günde ele geçirdiklerini iddia edebilirler, diyerek bu hattın Türkler tarafından alınmasının imkânsızlığı dile getirilmişti (TBMM ZC. C.23, D.1, İç. 3, 4 Ekim 1922:267) Ancak Türkler bu mevziyi çok kısa sürede ele geçirerek İngiliz genelkurmayını bile şaşırtmıştı.

Türklerin bu başarıları Avrupa basınında da geniş yer buldu. Nitekim Times gazetesinin haberinde²⁴¹: Türkler, İzmir'den gelen hattın Bağdat demiryolu ile bağlandığı Afyon

²⁴⁰ Ayrıca Times gazetesi, Türklerin ileri harekete devam etme kararını ayın 15'inde toplanan bir savaş konseyinde aldığını, Bu kararın alınma sebebi olarak da, Yunan kuvvetlerinin Trakya güzergâhına sevk edilmesi ve İngiliz Başbakanının “Yunanlılar Anadolu'da Türk kuvvetlerine karşı askeri üstünlük kurmuştur.” Şeklindeki konuşması etkili olmuştur, diyerek ilginç bir iddiayı ortaya atmıştı. Haberin devamında Kuva-yı Milliye cephesinin amacına da değinen gazete: Türk ordusunun amacı, Afyon demiryolu bağlantısını ele geçirerek Altıntaş'ı (Eskişehir Afyon arasında) geri almaktır. Altıntaş cephesi Yunanlıların sağ ve merkez olmak üzere kopmasına neden olacaktır. Ancak Altıntaş'ın Türkler tarafından ele geçirildiğine yönelik bir malumat bulunmamaktadır (The Times, Friday, 1 Eylül 1922:8) diyerek savaş hakkında enteresan bilgiler vermekteydi.

²⁴¹ Times gazetesi 31 Ağustos günü Anadolu cephesindeki durumu ise şu şekilde ifade ediyordu: Anadolu cephesindeki durum hala belirsizliğini korumaktadır. Ankara Hükümeti şu ana kadar, çok sayıda esir ve ganimetle birlikte, Seyitgazi yakınındaki bir Yunan pozisyonunun ele geçirilmesi ve Afyonkarahisar'ın alınmasına yönelik haberler hariç, başka herhangi bir malumat vermemiştir. Aynı zamanda her türlü rivayet ortalıkta dolaşmaktadır. Çok güvenilir makamlardan, Afyonkarahisar'dan gelmekte olan tehdit karşısında, Yunanlıların Eskişehir'den itibaren geri çekilişe devam etmek zorunda kalacakları söylenmektedir. Anadolu'daki Türk tazyiki, Ankara'nın yakın zamanda bütün dünyaya zafer haberlerini duyurabileceği ümidiyle artmaktadır. Gazetenin vermiş olduğu bilgilerden de anlaşıldığı gibi kesin bir bilgi değil ihtimaller ve rivayetler üzerine bir haberdi. Ancak tamamıyla olmasa da gazete haberi büyük

Karahisar şehrini ele geçirmişlerken, Yunanlılar da Uşak istikametinde geri çekilmişlerdir. Başka bir dalga Türkleri, Ankara demiryoluna bağlantısı olan Eskişehir'e doğru yöneltmiştir ve Bilecik'te Türkler Yunanlıların Marmara Denizindeki üsleriyle olan irtibatını tehdit eder hale gelmiştir denilmekteydi (The Times, 1 Eylül 1922:13). 31 Ağustos gününe ait Londra'dan bildirilen haberde ise Türkler bütün mıntikalarda 70 km içeriye ilerlemişlerdir. Afyon taarruzu pek gizli bir şekilde yapılmıştır. Bu sebeple Yunan zayıfatı pek büyüktür ifadeleri yer almaktaydı (İkdam, 2 Eylül 1922:1)

Gazete haberlerine de yansıdığı şekliyle Türk ordusunun bu başarısı Yunanlıları antlaşma yolları aramaya ve Avrupa'dan yardım istemeye sevkedecekti. Nitekim 31 Ağustos Atina kaynaklı haberi gazete sütunlarına taşıyan İkdam gazetesinin "Şimdi Sulha Talip Görünüyorlar" başlığıyla verdiği haberinde şunlar ifade ediliyordu: Evvelce 4 ay mütemadiyen Avrupa devletlerinin kapılarında kendi hırslarının tatmini için uğraşan Yunanlar tam taarruzumuz başladığı sırada bir kere daha Avrupa'ya başvuracak, Yunan nazırlarının Londra'ya antlaşma için gidecekleri söylenmektedir. Küçük Asya meselesi büyük bir meclis toplanarak bütün boyutları ile tartışılacaktır (İkdam, 2 Eylül 1922:1). Görüldüğü gibi Yunanistan için Anadolu macerası son bulmak üzereydi. Bütün ordusunun yok olmasını engellemek adına Yunanlılar artık sulh istiyordu.

Sonuçta 26–31 Ağustos günleri arasında yaşanan savaşın ilk safhası Türk kuvvetlerinin başarısı ile sonuçlanmış ve sonuçta Eskişehir ve Afyon hattından çekilen Yunan ordusu²⁴² iki kola ayrılmak mecburiyetinde kalmıştı²⁴³. Bunlardan biri Uşak cephesi, diğeri ise Bursa cephesiydi (Peyam-ı Sabah 2 Eylül 1922:1). Türk Genelkurmayı da ikiye ayrılan Yunan ordusuna kesin darbeyi vurmak amacıyla 1 Eylül gününden itibaren yeniden taarruza geçti²⁴⁴. Bir kol İzmir istikametinde Yunanlıları izlemeye başlarken

oranda doğruları yansıtmaktaydı. Yunanlılar Türk kuvvetleri karşısında geri çekilmeye başlamıştı (The Times, Friday, 1 Eylül 1922:8).

²⁴² 1 Eylül 1922 Tarihli Yunan Tebliği Resmisinde de Eskişehir'in tahliye edildiği haberi verilmişti (İkdam, 4 Eylül 1922:1).

²⁴³ "Askeri Mütalaa" Eskişehir'den çekilen Yunan ordusu ne tarafa gitti? Eskişehir'de bulunan Yunan ordusu İzmir ve Bursa gibi iki kola ayrılarak parçalanmıştır. Yunan ordusu için feci akıbet çok yakındır (İkdam, 4 Eylül 1922:1).

²⁴⁴ Türk taarruzunun başlamasından birkaç gün önce The Manchester Guardian gazetesi de bu taarruz için "Kemalistler Kumar Oynuyor" büyük bir taarruz çok yakın. Yunan kuvvetlerinin sağ kanadını oluşturan Afyonkarahisar boşaltıldı. Fakat bu noktada herhangi bir tarafın alacağı taarruz kararı karşı tarafın moralini çökertme anlamında tam bir kumar. Ankara'nın askeri zaferi elde edemeyeceği tartışılabilir ancak çoktan halkın desteğini kazanmış durumda (The Manchester Guardian (1901–1959); 30 Ağustos, 1922;1) yorumunda bulunuyordu. Ancak Türk ordusunun taarruzu karşısında Yunanlılar çok fazla direniş göstermemiş, sadece geçtiği güzergâhları yağmalayıp, tahrip ederek kaçmaya devam etmişti.

diğer Türk kolu da Bursa istikametinde kaçmakta olan Yunan kuvvetlerini kovalamaya başladı. Yunanlıların İzmir ve Bursa yönlerinde ki bu çekilişlerinin amacı şüphesiz canlarını kurtarmak ve vatanlarına geri dönmek amacıyla idi. Çünkü Bursa'ya ulaştıklarında Gemlik ve Mudanya limanlarında, İzmir'e ulaştıklarında da İzmir limanında kendilerini bekleyen Yunan gemileri vardı (İkdam, 2 Eylül 1922:1). Ancak Yunan askerleri bu geri çekilişleri sırasında birçok şehir, köy ve kasabayı tahrip etmeye başladı. Bu nedenle Türk genelkurmayı Yunan ordusunun geçiş güzergâhlarında daha fazla tahribata meydan vermesini engellemek amacıyla takip palanın hızlandırdı. Bursa yönünde çekilen Yunan birlikleri ile onları takip etmekte olan Türk kuvvetleri arasında yaşanan olaylar aşağıdaki şekliyle gerçekleşecekti

5.6.3. Bursa Yönünde Takip Hareketi ve Bilecik'in İşgalden Kurtarılması

Eskişehir'den Bursa istikametine doğru dağılık bir şekilde kaçmakta olan Yunan ordu birlikleri İnönü mevkiine gelmiş ve burada birliklerini yeniden toparlamaya başlamıştı (Peyam-ı Sabah, 2 Eylül 1922:1). Türk Genelkurmayı ise 1 Eylül günü verdiği taarruz emri ile Bursa istikametinde çekilmekte olan Yunan birliklerini takibe başladı. Times Gazetesi de Türk taarruzunun başladığı 1 Eylül günü verdiği haberinde, Türk birliklerinin Bilecik bölgesinde faal halde olmaya devam ettiğini, ancak şehrin alındığına dair bir bilginin doğrulanmadığını vurgulayarak, Yunan birliklerinin Trakya'dan Marmara limanlarına takviye birlikler sevk etmekte olduğunu ifade ederek, *“Muhtemelen büyük savaş önümüzdeki iki ya da üç hafta içinde gerçekleşebilir”* (The Times, Friday, 1 Eylül 1922:8) yorumunda bulunmuştu.

Ancak gazetenin “büyük savaş” olarak ifade ettiği taarruzun 2–3 hafta sonra gerçekleşeceği noktasındaki tahmini tutmamış gazetenin çıktığı 1 Eylül günü Türk ordusu asıl taarruzuna başlamıştı. Türk ordusunun amacı falan yeri veya şehri almak değil, Yunan ordusunu imha etmek ve ona en müthiş darbeyi vurmaktır (İkdam, 3 Eylül 1922:1). Bu amaçla Eskişehir'den çekilmekte olan Yunan kolordusunu İnönü'de yakalamak için 41. Türk Tümeni Sabuncupınar üzerinden İnegöl istikametine harekete geçti. Bununla birlikte Kocaeli grubu da İznik gölü ve Gemlik körfezine doğru taarruza başladı. İnönü-Gemlik Yunanlıların iki kanadını temsil etmekteydi. Mürettep süvari Tümeni 1 Eylül günü hareket ederek akşam İnönü yakınlarındaki Yeniköy'e geldi öte

yandan 1. Tümen gece yürüyüşü yaparak Akpınar'a gelmiş ve 41. Tümen de Sabuncupınar istikametinde yürüyüşünü sürdürmüştü.

Türk ordu birliklerinin bu hareketleri karşısında 2 Eylül günü Yunan kuvvetleri Eskişehir'i tamamen boşaltarak Bozüyük ve Söğüt istikametindeki mevzilere çekildi. Böylelikle Eskişehir işgalden kurtarılmış oluyordu.

Öte yandan 2 Eylül günü cephedeki Türk ordusunun Mürettep Süvari Tümeni ile I. Tümen İnönü istikametindeki yürüyüşlerine devam ettiler. Mürettep Süvari Tümeni saat 12 de İnönü güneyine vardığı zaman İnönü ile Çukurhisar arasında ve İnönü istasyonunda yürüyüş ve istirahat halinde bulunan ve iki tümen tahmin edilen Yunan kuvvetlerinin bulunduğunu gördü. Bir Yunan kuvveti de İnönü güneyinde Kuzu Doruğu ve Gök Tepesine mevzii almıştı. Mürettep Süvari tümeni cepheye çatmayarak Kandilli-Bozüyük istikametinde düşman gerisine doğru ilerledi. İnönü'nün güneyini tutan Yunan yancısı ise kendi birliklerini kuzeye Poyra-Akpınar-Saraycık-Bozalan hattına çekilerek mevzi tutmalarını temin etmeye muvaffak oldu. Bozüyük'ün kuzeyinde bir mevzi tuttu (Belen, 1983:506-507).

2 Eylül 1922 tarihi akşamı itibariyle İnönü civarında düşmanın bir fırkası ve İnönü'nün güneydoğusunda da bunun emniyet kıtaatı bulunmaktaydı. Yunanlıların diğer bir yürüyüş kolu da Çukurhisar'dan ve bir süvari alayı da Yukarı kartal üzerinden batıya hareket etmişlerdi (HTVD., 1967, Vesika no:1415). Türk ordusu Yunan kuzey grubunu 2-3 Eylül gecesi İnönü mevzilerinde muharebeye mecbur etmişti. Bunu 3 Eylül sabahı Türk I. Tümeninin yolun iki tarafından Akpınar istikametindeki mevzilere taarruzu takip etti. Mürettep Süvari tümeni de bunun solundan taarruz ediyordu. Porsuk Müfrezesi de Eskişehir'den İnönü'ye doğru ilerliyordu. Yunanlılar akşama kadar mevziini müdafaa etmiş (Belen, 1983:506-507). Ancak akşam saatlerinde Bilecik, Pazarcık ve Söğüt yoluyla kaçmaya başlamıştı (İkdam, 6 Eylül 1922:1). 3 Eylül gecesi bölgedeki Yunan birliklerinin geri çekilişi sürüyordu. 4 Eylül gününden itibaren de bölge tamamen terk edilmiş ve böylelikle Bozüyük Yunan işgalinden kurtarılmış

oluyordu²⁴⁵. Yunan askerleri Bozüyük'ü tamamen boşaltmış ancak bu çekiliş esnasında Bozüyük'ü ateşe vererek, büyük bir tahribata neden olmuşlardı.

5 Eylül gününe gelindiğinde Türk birlikleri Bursa istikametinde çekilmekte olan Yunan kuvvetlerinin takibini, hızlandırarak sürdürdü. Yunanlılar iyice köşeye sıkışmış bir haldeydi. Çekilmekte olan Yunan askerlerinin büyük kısmı dağlık arazide yollarını şaşırarak kaybolmuşlardı (İkdam, 4 Eylül 1922:1). Artık Yunan kuvvetleri yenilgiye uğramış ve Bursa yolu açılmıştı (Yenigün gazetesi, 5 Eylül 1922:1). The Manchester Guardian gazetesinin 5 Eylül günü “Yunan Mağlubiyet Raporları” başlığıyla verdiği haberde bu gerçeği ortaya koyuyordu. Haberin muhtevası şöyleydi:

“Eskişehir ve diğer ön bölgeler ile Bilecik -İnegöl arasındaki iletişim Kütahya'nın işgaliyle birlikte kesildi. Bu bölgedeki Yunan birlikleri dağıtıldı ve nerdeyse yok edildi. Geri çekilen Yunanlı birliklerin zayıflığının 5000 civarında olduğu tahmin ediliyor. İzmit yakınlarındaki Türk birlikleri ise Bursa'nın 12 mil yakınına çoktan ulaşmış durumda” (The Manchester Guardian (1901-1959); 5 Eylül 1922:3-7).

Yunan ordusunun bu zor durumunu 6 Eylül tarihli Times gazetesi “Ağır Yunan Felaketi, Bütün Hat Boyunca Geri Çekilme” başlığıyla şu şekilde vermekteydi:

“Yunan ordusunun Eskişehir'in kuzey batısında uğradığı başarısızlık geri çekilmeyi hızlandırdı ve bütün hat boyundan boyuna terk edilmek zorunda bırakılıyor. Yunan ordusunun Bilecik-Eskişehir demiryolunun doğusunda kalan Söğüt'te Türklerin ağır top atışlarıyla karşılaştığı ve bu nedenle Türklerin Yunan sol cenahına doğru ilerlediği kaydedilmektedir. Bütün çabalara rağmen Yunanlılar ileri harekete geçemiyorlar. Türklerin ilerleyişi karşısında Yunan Genel Karargâhına İnegöl-Yenişehir hattına geri çekilme emri verildi” (The Times, 6 Eylül 1921:9).

Avrupa Gazetelerinin de net olarak belirttiği gibi artık Yunan mağlubiyeti bütün çıplaklığıyla ortadaydı. 6 Eylül gününden itibaren Türk ordusu Bilecik'e girmiş bulunuyordu. Böylelikle Osmanlı devletinin temellerinin atıldığı bu coğrafyada Yunan işgalinden kurtulmuş oluyordu²⁴⁶ (İkdam, 9 Eylül 1922:1; HTVD. 1968, B:1425).

Bilecik ve çevresinin Yunan işgalinden kurtarılmasından sonra Batı Anadolu şehirlerinde olduğu gibi yeniden yapılanma ve savaşın yaralarını sarma süreci başladı.

²⁴⁵ Times gazetesinin 4 Eylül Tarihli “Yunan Ordusu Kaçıyor” başlığıyla verdiği haberde de, Kuzeyde Bilecik ve Kütahya'nın Türkler tarafından işgal edildiği zannedilmektedir. Eskişehir'in tahliyesine kesin gözüyle bakılmaktadır. Türklerin karşı taarruzu Yunan geri çekilişini mecbur kılıyor (The Times, Monday, 4 Eylül 1922:8) demektedir. Londra'dan 4 Eylülde bildirilen bir diğer haberde de, Yunan ordusunun tamamıyla mağlup olduğu, Kuva-yı Milliye'nin yakından takibinde olduğu ve Anadolu'dan atmaya çalıştığı bildiriliyordu (İkdam, 6 Eylül 1922:1).

²⁴⁶ Yunanlılar tarafından yakılan Bilecik Bozüyük bugün kurtarıldı (Peyami sabah, 7 Eylül 1922:1) demektedir.

Şehre ve kazalara yeni idareciler atandı, halk adeta yeniden doğmuş gibi yeni bir döneme ayak basıyor, geçen 10 yıllık harplerin yaralarını sarmaya çalışıyordu.

Süren harpler içerisinde hiçbirisi Yunan işgalleri kadar derin izler bırakmamış, tahripkâr olmamıştır. Bilecik ve çevresinde yaşananları daha sonradan yapılan inceler tahribin ne kadar büyük boyutlarda olduğunu bize gösterecektir.

BÖLÜM 6: BİLECİK VE ÇEVRESİNDE YUNAN MEZALİMİ

Yunanistan, bağımsızlığını elde etmesi ile birlikte Osmanlı Devleti'nden toprak koparmak suretiyle yayılcı bir politika izledi ve bu siyasette Avrupalı Devletlerin verdiği destek belirleyici oldu. Yunanistan'ın topraklarını genişletirken ulaşmak istediği hedef olarak ortaya koyduğu ve Büyük Yunanistan'ı ifade eden "Megali İdea" sınırları doğuda Anadolu ortalarından Karpat Dağları ile Tuna Nehrine kadar uzanıyordu. Batı ve güney sınırları ise Adriyatik ve Akdeniz'den geçiyordu (Akçura, 1985:19). Plana göre Yunanistan'ın başkenti de İstanbul olacaktı (Hatipoğlu, 1988:29).

Mora'da 6 Nisan 1821 günü başlayan Rum isyanının başını çeken Patras Patriği Germanos, Megali İdea'nın gerçekleştirilmesi yolundaki ilk adımı attı. Yunanistan 1830'da bağımsızlığını kazanmasının ardından sırasıyla 1864'te Yedi Ada (İyonya Adalarını)'yı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusya'ya yaptığı yardımın karşılığı olarak Teselya Sancağı'nı, Balkan Savaşları ile Selanik, Kavala, Serez, Yanya, Manastır, İşkodra toprakları ile Limni, Midilli ve Sakız Adalarını ve son olarak da 29 Eylül 1913'te de Girit Adası'nı sınırlarına kattı (İlhan,1989:23).

Yunan Başbakanı Venizelos'un 27 Haziran 1917'de İtilaf Devletlerinin yanında Yunanistan'ı savaşa dahil etmesi (Bayur,1991:569), Yunanlıların Osmanlı topraklarında kalan emellerini gerçekleştirmek için fırsat sağladı. Savaş sonrası 18 Ocak 1919'da toplanan Paris Barış Konferansı'nda, 1917'de imzalanan St. Jean De Maurienne gizli anlaşması ile Batı Anadolu'nun İzmir'den Konya'ya kadar olan ve İtalya'ya vaad edilen topraklar sorun yarattı. İngiltere ve Fransa kendi çıkarlarına zarar vereceği düşüncesiyle, Rusya'nın ihtilâlden sonra bu anlaşmaya imza koymamış olmasını bahane ederek hukuki açıdan St.Jean De Maurienne Anlaşması'nı geçersiz saydılar. Böylelikle Paris Barış Konferansı'nda İtalyanların şiddetli itirazlarına rağmen İzmir bölgesinin Yunanistan'a verilmesi kararlaştırıldı (Tansel, 1973: 4-11).

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle başlayan Yunan harekâtı, 15-30 Mayıs günleri arasında Ayvalık'tan Menderes'e kadar geniş bir kavis çizerek Milne genel hattına kadar uzanmış ve Ege'nin işgaliyle sonuçlanmıştır (TİH-Batı Cephesi-,C.II, 1963: 105). Daha sonra 22 Haziran 1920'de başlayarak Ağustos 1920'ye kadar süren ikinci harekât sırasında da Bursa, Uşak ve Nazilli hattı işgal edilmiştir (TİH-BC, C.I-II, 1963).

Neticede Türk-Yunan Savaşı başladığı noktadan çok daha ileride, iç bölgelere yayılmış ve Orta Anadolu'da cereyan etmiştir. Çünkü Yunanistan kendisine verilen bölgeyi Edremit sahillerine kadar genişleterek (hatta boğazların kontrolünü de elde etmek suretiyle) Anadolu'da büyük devletlerinkine eş bir bölgeye sahip olmak emelindeydi (Selek, 1965, C.II: 89). Bu amaçla Anadolu'da işgal kuvvetlerine karşı direnen ve gittikçe güç kazanan milli hareket derhal bastırılmalı ve Türk Milis Kuvvetleri yok edilerek Türk Milleti barış şartlarını kabule zorlanmalıydı.

Müslüman Türk halkı Yunan saldırısı karşısında asırlarca yaşadığı topraklardan geri çekilmek zorunda kalırken insanlık dışı muamelelere maruz kalmıştır. İşgalleri sırasında Yunanlılar, Anadolu'da tarihte eşine az rastlanan korkunç bir vahşet tablosu sergilemişlerdir. Kadın erkek, genç yaşlı demeden bütün Müslüman halka vahşi bir hırsla tecavüz edilmiş ve hiçbir askeri sebep olmaksızın, işgal ettikleri bölgeleri yakıp yıkmıştır. İslam dini hakir görülerek Kuran'ı Kerimler yırtılmış ve en kirli işlerde kullanılmıştır (TİH, C.II, 1999:180).

Yunan saldırısının iç bölgelere doğru genişlemesiyle Bilecik ve çevresi de, İnönü Muharebeleri sırasında 8–11 Ocak 1921 tarihleri arası 3 gün, 24 Mart–1 Nisan 1921 tarihleri arasında 8 gün ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Türk Ordusu'nun Sakarya'nın doğusuna çekildiği sırada 12 Temmuz 1921'den 6 Eylül 1922'ye kadar üç kez düşman işgali altında kalmıştır.

Yunanlıların İzmir bölgesine çıkarma yapması ve Anadolu'yu yer yer işgal etmeye başlaması ile Yunanlılar tarafından kışkırtılan yerli Rumların bir kısmı çeteler kurarak Batı Anadolu, Trakya ve İstanbul çevresinde Türk kasabalarını yakıp yıkmaya başladı. Yunanistan'ın Özellikle Bursa, Adapazarı ve Balıkesir bölgelerini işgali ile bölgede bulunan Ermeni çeteleri de Rumlarla birlikte hareket etti (Çiçek, 1990:296).

Yunanlılar işgal ettikleri bölgelerde ilk olarak halkın elinde bulunan silahları toplayarak onları savunmasız hale getirmek istemişlerdir. Bunu sağlamak için halkın birkaç gün içerisinde silahlarını Yunan idaresine teslimini isteyerek, aramalar sonucunda evlerinden silah çıkanların kurşuna dizilerek idam edileceği tehdidinde bulunmuşlardır. Yerli halktan toplanan bu silahlar bölgedeki Rum ve Ermeni çetelerine verilmiştir. Gayrimüslim unsurların zarar görmemesi için ise, Rum, Ermeni ve Yahudilerin kesinlikle şapka giymeleri, yanlılıkla iş yerlerinin yağma edilmemesi için tabelalarını

Rumca yazmaları istenmiş ve Türkleri evlerine almamaları hususunda da gayrimüslimleri ayrıca uyarmışlardır (Özcan, 2003:94).

6.1. İnegöl ve Yenişehir’de Yunan Mezalimi

Yunanlıların 22 Haziran 1920’de taarruza geçip Bursa Cephesi’nin düşmesiyle birlikte bu bölgeye yakın olan yerler Yunan tehdidi altına girdi. Ertuğrul Sancağı’nın (Bilecik) kazası olan ve Bursa istikametinde bulunan İnegöl ve Yenişehir kazaları da Birinci İnönü Muharebesi’nden önce Yunan işgaline uğradı (TİH/Batı Cephesi, 1965:225). Uzun süre işgal altında kalan bu bölge Yunan işgalinin etkisinin en fazla yaşandığı yerlerden oldu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G:9, B:9/1).

İnegöl ve Yenişehir’de yapılan çapul, yağma ve zulüm ile ilgili olarak, ilk işgalin canlı tanıklarından biri olan Yenişehirli bir vatandaş tarafından kaleme alınan ve Bursa’da Hafız Mehmet Emin Efendi’ye gönderilen bir mektupta, Yunan işgali ile ilgili malumat verilerek gerekli yerlerin bilgilendirilmesi istenmektedir. Bu mektuptan anlaşıldığına göre şehri işgal eden Yunanlılar, Kuva-yı Milliyecileri tutuklamakla işe başlamışlar, pek çok genci asker zannıyla belediyenin alt katına hapsetmişler, halkı arama bahanesi ile üzerlerinde bulunan para ve eşyaları gasp etmişler, hanelere tecavüz ederek sandalyelere kadar yağmalamışlar ve ele geçirdikleri eşya, zahire ve koşum hayvanlarını Gemlik ve Bursa’ya göndermişlerdir. Yine tutuklanan beş yüzden fazla genci silah zoruyla Gemlik’e nakletmişlerdir. Yunan askerleri şehirden çekilirken kalıcı hasar bırakmışlar; hükümet konağı, belediye binası ve telgrafhane ile pek çok ev gazyağı dökülerek yakılmıştır. Yakılan binaların sayısı tahribatın boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır ki, iki yüz yetmiş üç dükkân, otuz hane, yedi han ve şehir hamamı bu yangınlarda kullanılmaz hale gelmiştir (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Kurumlar arası yazışmalarda da Yunan işgali ile birlikte ortaya çıkan durum açıkça görülmektedir. Hüdavendigar Vilâyeti’nden Dahiliye Nezareti’ne gönderilen 20 Ekim 1920 tarihli telgrafta, Yenişehir’de yaşananlar resmi elden aktarılmaktadır. Bursa’nın düşmesinden sonra İnegöl-Yenişehir hattı üzerinden ilerleyen Yunan işgal kuvvetlerine karşı her ne kadar Kuva-yı Milliye çeteleri tarafından karşı konulmuşsa da, savunma başarılı olamamış ve Yunan kuvvetleri bu iki kasabayı da işgal etmiştir. Müslüman kasaba halkının her türlü savunma vasıtasından mahrum kaldığını gören ve bunu fırsat bilen bölgedeki yerli Rum ve Ermeniler Yenişehir, İnegöl ve kazalar dâhilindeki

Müslüman köylerine saldırarak gasp ve yağmacılığa koyulmuşlar, külliyetli miktarda kıymetli eşya, para, binek ve büyük-küçükbaş hayvanı alarak işgal hattı üzerindeki yollardan kendi köylerine ya da civarda bulunan diğer gayrimüslim köy ve kasabalarına aşırılmış ve buralarda depolamışlardır. Bu gasp ve yağmacılığa merkez kazalarından başka Mudanya, Gemlik ve hatta İznik kazalarının ve yine bu kazalara bağlı köylerin Rum ve Ermenileri de iştirak etmiştir (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Yunan İşgal Komutanı, işgal sahasında Bursa Belediye Başkan Vekili ve şehrin eşrafından on iki kişinin de bulunduğu ortamda; yaptıkları saldırılarda pek çok esir ve mühimmat ele geçirildiğini ifade ettikten sonra Türklerin bir Rum ya da Ermeni telef etmeleri durumunda misliyle mukabele edeceklerini, halkın Kuva-yı Milliye mensuplarına yardım etmeleri durumunda da cezalandıracaklarını ifade etmiştir (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Yaşanan işgal ile birlikte Türk halkın maruz kaldığı davranışlar ve mallarının, eşyalarının talan edilişi Dimboz Karakol Kumandanlığı tarafından tutulan bir rapor da açıkça görülmektedir. Raporda Rum ahalinin Yunan kuvvetleri tarafından Yenişehir ve civarındaki köylerdeki Türklerden alınıp kendilerine teslim edilen ve sayıları milyona yakın hayvanatı ve ev eşyalarını kendi hanelerine taşıdıkları ifade edilirken silahsız jandarma kuvvetlerinin bunlara müdahale edemediği ve bu sebeple Müslüman halkın nezdinde de itibarının kalmadığı vurgulanmaktadır (BOA. EUM. AYŞ, D:61, B:35,).

Hüdavendigâr Vilayeti Jandarma Harici Bölük Kumandanlığının 1 Kasım 1920 tarihinde (muhtemelen Jandarma Komutanı tarafından kaleme alınan) raporda da benzer durumlar ortaya konulmaktaydı. Yapılan tahkikatlarda, Derbent ve Susıgırlık Rumlarının Yenişehir ve civarı köylerden yağma ettikleri öküz, inek, manda, merkep, beygir, koyun ve keçi gibi hayvanlarla ev eşyalarını Susıgırlığa naklettikleri görülmektedir. Gasp edilen ve sayıları on binin üzerinde olan küçükbaş ve büyükbaş hayvanlar önce Yenişehir ovasında toplanmış ve buradan bir kısmı Rum köylülerince alınırken kalanı da Bursa istikametine nakledilmiştir. Yenişehir ve havalisinin Yunan işgaline uğraması ile birlikte Bursa, Mudanya, Gemlik ve Karaağaç civarında meskun pek çok Rum yağma maksadı ile bu bölgeye akın etmiş ve gasp edilen hayvan ve eşyalar kendi yerleşim birimlerine nakledilmiştir. Tahkikat neticesinde Yenişehir kazası kısmen, kazaya bağlı köyler ise tamamen yağma edilmiş ve hatta yakılmıştır. Nitekim

rapordan anlaşıldığı üzere Yenişehir'e bağlı Karabağdır, Beypınar, Papazca ve Köpühisar köyleri yakıldığı gibi yağma olayları İnegöl'e kadar uzanmıştır (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Yenişehir'de Yunan işgali birkaç kez tekrar etmiş ve şehir bu talihsizliği yaşadığı her seferinde daha fazla tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Ekim 1920'deki Yenişehir'in Yunanlılar tarafından işgali sırasında orada bulunan müdde-i umumi memuru Hasan Aşki Bey'in ifadesine göre Yunanlılar çekilirken hükümet ve belediye binasına bombalar atmış, çarşı tamamen yandığı gibi bu yangından pek çok hane de etkilenmiştir. Yine ev ve dükkânlar yerli Rum ve Ermeniler tarafından yağmalanırken cami halı ve seccadeleri bile bu yağmadan kurtulamamıştır. İşgaller sırasında halka kötü muamele edilmiş, öldürülenler ve tecavüze uğrayanlar olmuştur. Kazaya bağlı köylerde de benzer durumlar yaşanmış ve yirmi dört köy yakılarak hayvanat ve eşyaları gasp edilerek Gemlik taraflarına nakledilmiştir (BOA. DH. EUM. AYŞ, D:61, B:35).

Yenişehir Mutasarrıfı Ethem Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği 5 Kasım 1920 tarihli rapor olaylara bizzat şahit olan yerli bir idarecinin tespitlerini içermesi bakımından son derece önemlidir. Raporda; şehirde bulunan askerî ve mülkî daireler ve bunlara yakın çarşı ve dükkânlar soyulduktan sonra yakılmış, şehirde tecavüze uğramayan hane kalmamıştır. Yunanlılar getirdikleri otomobiller ve Yenişehir civarından ele geçirdikleri üç yüz öküz arabası ile gasp ettikleri malları taşımışlardır. Yenişehir ve çevresinde vaki bulan olaylara Derbent, Marmaracık, Selöz, Susıgırlık, Timurtaş Tepecik gibi Bursa'nın Hıristiyan köylerinin kadınları da eşya toplayarak dahil olmuşlardır. Yenişehir'in Bursa istikametinde bulunan köyleri de tavuklarına varıncaya kadar soyulmuş, dokuz köy yakılırken on yedi köy güya bir lütuf vesilesi olarak yanmaktan kurtulmuştur.

Yunanlılar sadece mala zarar vermekle kalmamış birçok dul kadınların ve bakire kızların ırz ve namuslarına tecavüz ettiği gibi sayıları beş yüzü aşkın genci de beraberinde Bursa tarafına götürmüşlerdir (5 Kasım 1920) (ATBD. B:2391:119).

Yine aynı günlerde Bilecik Jandarma Taburu Kumandanlığı'nın hazırlamış olduğu 6 Kasım 1920 tarihli bir raporda, Yunanlıların burada yaptıkları eziyet ve işkenceleri ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Rapora göre; beş gün Yunan işgalinde kalan Yenişehir'de Hükümet Konağı, Jandarma Dairesi, Mahbushane, Telgrafhane, Düyûn-ı Umumiye

Dairesi ve yüz altmış üç dükkân, yedi han, iki hamam, bir tekke ve otuz kadar hane yakılmış, yangın öncesi Yunan askerleri ile birlikte Derbent, Marmaracık ve Selöz köylerinin Hıristiyan ahalisince şehir yağmalanmıştır. Yağmanın evlerdeki halı ve yataklara kadar uzanması meydana gelen soygunun derecesini göz önüne sermesi bakımından son derece önemlidir. Gasp edilen eşyalar arasında camilere ait olanlar da vardır ki Camii Kebir ve Çarşı-yı Şerif'teki halı ve seccadeler ile minberin perdesi, hatta cami kapısındaki perdelere varıncaya kadar sökülüp götürülmüştür. Camiler pisletilmiş ve Kuranlar parçalanmıştır. Halka çeşitli zulümler edilmiş, kadınlar tecavüze uğramış, tutuklanan 400 kişi Gemlik tarafına sevk edilmiştir.

Yunanlılar işgal sırasında benzer davranışları köylerde de sergilemişler Köprühisar, Ebeköy, Kızılhisar, Akdere, Mecidiye, Kavaklı, Kadıkalktı, Karaköy, Kirazlıyayla, Reşadiye ve Örencik köyleri tamamen yakılmış ve buralardan gasp edilen eşya, hayvan ve zahire nakledilmiştir.

Bu işgal sırasında taşınmaz mallardaki zarar üç milyon lirayı bulmuş ve çıkan yangınlarda hükümet kayıtları ve defterleri de tahrip olmuştur (ATBD, B:2392:124).

Yenişehir'in işgal edildiği günü yaşamış olan 1907 Yenişehir doğumlu Ferûze Hanım, çocukluk anılarından şunları anlatıyor:

“Yunan geldi Bilecik tarafından, Kocadoruk dedikleri yere oturdu. Tel örgü yaptı. Bağlardaki üzümleri yedi bize koparttırmadı. Biz o zamanlar çocuktuk. Gizli saklı üzüm bağlarına giderdik. Yunanlılar hayvanlarımızı çalarlar yerlerdi. Bir tane tavuğumuzu bırakmadılar hepsini götürdüler. Yenişehir'deki evlere çok defa girmişlerdir. Yakmadık yıkılmadık ev bırakmadılar. Bizim evimiz iki katlıydı. Bizi evimizden atıp, askeri karargah yaptılar. Biz kız çocuklarımızı çeteler almaya çalıştı. Mehmet Bey isminde birisi bizi sakladı. Zaten sonrada dağa kaçtık” (Yüceer, 2005:325).

İşgalden sonra Yenişehir ve çevresinde 252 şehit, 128 esir ve kayıp mevcudu tespit edilmiştir. Yunanlılar Yenişehir'den geri çekilirken burada bulunan Hükümet Konağı ve Belediye binaları bombalanmış, Yenişehir çarşı meydanı tamamen yakılmış, ahalinin ev ve dükkânları yağma edilerek camilerin halı ve seccadeleri Yunan ordularının arkasından kaçan yerli Rumlar tarafından gasp edilerek Bursa istikametine doğru götürülmüştür. Geri çekilişleri sırasında Yenişehir'de hükümet konağı, belediye, telgrafhane, Jandarma mevki komutanlığı ve bunların yanında 163 dükkân, 7 han, 6 fırın, 30'a yakın konak, erzak ve zahire depoları da yine Yunanlılar tarafından ateşe verilmiştir (Özcan, 2003:208–209).

7 Kasım 1920 tarihli, Garp Cephesi Askeri Polis Teşkilatı Heyeti Başkanı Binbaşı İsmail Hakkı Bey'in hazırlayıp Garp Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği raporda da, daha önce Mutasarrıf Ethem Bey'in sözünü ettiği durum aynen dile getirildikten sonra Yunan işgaline uğrayan bölgelerde tahkikat yapılmasının hem durumu anlamak hem de halkın maneviyatını yükseltmek adına faydalı olacağı, sokaklarda kalan ahalinin iskân ve iaşelerinin sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır (ATBD, B:2391:119).

İsmail Hakkı Bey'in bu teklifinin hemen ardından mesele, 10 Kasım 1920'de Büyük Millet Meclisi'nde Karesi Mebusu Vehbi Bey tarafından da gündeme getirilmiş ve Yenişehir'deki faciayı yerinde tespit ve tetkik etmek üzere heyetler gönderilmesine karar verilmiştir (B.C.A. D:68, Fon Kodu: 30..10..0.0, Yer No:5.28..9). Kütahya ve Geyve havalisinden de Yenişehir'e heyetler gönderilmiş ve 24. Fırka Kumandanlığı Bilecik Mutasarrıflığı'na bir telgraf çekerek bu heyetlere gereken kolaylığın sağlanmasını ve bilhassa buradaki Yunan vahşetinin, mutasarrıflık tarafından belirlenen kişilerin şahitlikleriyle teyit edilerek doğrulanmasını istemiştir (2 Aralık 1920) (ATASE Arş. İSH. Kol. K:987, G:87, B: 87/1).

Bilecik yöresinde özellikle II. İnönü Muharebesi'nden sonra daha da şiddetlenen Yunan zulüm ve vahşetini belgelemek üzere daha birçok tahkik ve tespit heyetleri oluşturularak bölgeye gönderilmiştir. Bu heyetlere bazen yabancılar da katılmıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G: 28, B:28-1; ATBD. C.41, S.93, B: 2402:160).

“Bilecik Tetkik Heyeti” adıyla görevlendirilen bu heyetlerden birinin Garp Cephesi İstihbarat Şube Müdürlüğü'ne gönderdiği 7.8.1921 tarihli raporda ise düşmanın ve halkın durumu hakkında aynen şu bilgilere yer verilmekteydi:

İlyasbey kısmen, Hatibler kısmen, Pelitözü, Abbaslık, Başköy, Beydemir, Alaylı, Okluca, Fethiye, Toprak Ocak, Pazarcık, Kıranlar, Karaköy ve Şükraniye köyleri yakılmıştır. Bunların dışında İnegöl civarında “Doma” köyünün yakıldığı da haber verilmiştir. Doma köyünde yapılan mezalimde Yunanlılar iki yüzden fazla erkek ve kadını camiye doldurduktan sonra tamamıyla yaktıkları gibi, köyün her tarafını da ateşe vermiş ve dışarı çıkmak isteyenlerden 150 kadar kişiyi de otomatik silahlarla tarayarak şehit etmişlerdir.

Yunanlılar işgal ettikleri topraklarda bir taraftan halka zulüm edip malını gasp ederken diğer taraftan da gündelik yaşamın devamını sağlamaya çalışmışlardır. Bilecik ve Eskişehir dahilinde bulunan halka mal ve mülklerinin başında bulunmalarını vergi olarak sadece aşarın onda birinin alınacağını söyleyerek iknaya çalışmışlar ve nüfuzlu Müslümanlardan tarafına çektiği isimleri propaganda amaçlı kullanmışlardır. Müslüman halkın azınlıkta da olsa bir kısmı Yunanlılar ile işbirliği yapmaktan da geri durmamıştır. Pazarcık havalisinde Büyük Elmalı ve Bakras köylerinin muhtarları daima Yunanlılarla temasta bulunarak bu havalide dolaşan kıtaatımız hakkında düşmana malumat verdikleri gibi, karyelerin camileri üzerinde bulundurdukları beyaz bayrak yerinden kaldırarak Yunanlıları seri bir surette haberdar etmişlerdir. Bu köylerin muhtarları aramalara rağmen, daha evvel köylerinden firar ettikleri için yakalanamamıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, 56a).

Yenişehir gibi İnegöl şehri de Yunan işgalinden nasibini almış, yağmalanmış ve tahrip edilmiştir. Yunanlılar İnegöl'ü işgal etmeden önce bombalamış ve büyük tahribat meydana getirmiştir. Bu saldırılarla maddi hasarlar meydana geldiği gibi sivillerden de pek çok can kaybı olmuş olup atılan bombalardan birisi Süleymaniye Mahallesinden Hacı Ahmet Ağa'nın evine düşmüş, neticesinde 6 yaşındaki çocuğunun ve ev ahalisinin ölümüne sebep olmuştur. Yunanlıların bölgeyi zaptı ile birlikte İnegöl'ün yerli Rum ve Ermenileri işgal kuvvetleri ile birlikte hareket ederek çeteler kurmuşlar ve İnegöl belediye başkanı bu çete mensuplarınca dövülerek şehit edilmiştir. İşgal sırasında esir düşen Türk askerleri de bu çetelerin süngü ve dipçikleri ile can vermişlerdir. Yunan kuvvetlerine esir düşen Hüseyin Arif isimindeki bir teğmene işkenceler yapılmış kol ve bacakları kırılarak sokak ortasına atılmıştır. Yolda bulunan bu Teğmen İnegöl hastanesine getirilmiş ancak yarım saat sonra şehit düşmüştür (Özcan, 2003:112).

İnegöl'ün Süleymaniye mahallesinden 5 çocuk ağır işkencelere maruz kalmış ve tartaklanmıştır. Bölgede Yunan askerleriyle birlikte hareket eden Rum çeteleri biri 8 yaşında diğeri 10 yaşında olan iki çocuğu da el ve ayaklarından bağladıktan sonra boğaz ve kaburgalarına hançer saplayıp dereye atmışlar, ahali tarafından bulunan bu iki çocuk İnegöl hastanesine getirilmiştir. Bunun dışında yine uzun boylu ve güçlü yapılı bir Türk subayının, yüzü gözü kan içerisinde, ağzı kama ile derin bir şekilde kesilmiş, elbiseleri paramparça, göğüs ve sırtından bıçaklanmış bir halde yol ortasında bulunmuştur

(Özcan, 2003:188). İnegöl'ün Süleymaniye mahallesinde bir Yunan subayı Müslüman bir Türk kadınının zorla ırzına geçmiş ve sonrasında bu kadını erlerine vererek aynı fiili işlemlerini sağlamıştır. Aynı mahalledeki bir diğer olayda ise okul çağındaki bir kız çocuğuna benzer muameleler yapılmıştır (Özcan, 2003:254).

Birkaç kez Yunanlıların eline geçen İnegöl şehrinde halka karşı yapılan fena hareketler, askerlere uygulanan işkenceler bölgede yaşananların birer göstergesi olmuştur. Yine de İnegöl işgali Yenişehir'e oranla daha hafif atlatmış, Yunanlılar Türk ordusunun takip ve baskısından İnegöl'ü yakmaya fırsat bulamadan çekilmek zorunda kalmışlardır. Ancak bağlı köyler Yunanlılar tarafından yakılarak tahrip edilmiştir. Rüşdiye ve Muhmure köyleri yakılmış ve 25 kadar insan yaralanmış ve tedavi altına alınmıştır (AYZV, 1338:200).

Yunanlılar tarafından İnegöl'de yakılan hane sayısı 45'i geçmemektedir. İşgal sırasında 2 çiftliği de yakmışlardır. Kasabada asıl zayıat tarım ürünleri, değerli eşya, altın, ev eşyası gibi taşınırlarda olduğu görülür. Şehirdeki toplam zarar 416 bin küsur liradır. Zayıatların içinde bin küsur liralık mücevherat ve 9606 adet Türk altını dikkati çekmektedir. Bu kasabada diğer zayıata ilaveten 79.670 liralık hayvanat ve vesaiti nakliye zayıatı vardır. Biçare ahaliye işkence yaparak soymuşlar birçok hanelere girerek pek çok kıymetli eşyayı gasp etmişler götürmüşlerdir. Ayrıca 19 kişiyi şehit edip, 9 kişiyi yaralamışlardır. 258 Müslüman kadın ve erkek esir alınmıştır (AYZV, 1338:201).

6.2. Bilecik Merkezi ve Kazaya Bağlı Kasaba ve Köylerde Yapılan Yunan Mezalimi

Yunan işgaline uğrayan Batı Anadolu'nun diğer bütün bölgelerinde olduğu gibi Ertuğrul Sancağı'nın merkez kazası Bilecik olmak üzere, Bilecik'e bağlı kasaba ve köylerde de Yunanlıların yaptıkları zulüm ve yağma bu bölgedeki yerli Rum ve Ermeni çetelerinin de katılımlarıyla korkunç boyutlara ulaşmıştır (TİH, C.II, 1963:285).

Burada yapılan çapul, yağma ve mezalim 1. İnönü Muharebesi sırasında 8–9 Ocak 1921'de, yani Bilecik'in ilk işgale uğradığı gün başlamıştır. Bu konudaki bilgileri aktaran ilk belge, bizzat Batı Cephesi komutanı İsmet Paşa tarafından 14 Ocak 1921 tarihinde başta Anakara'da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne, Müdafaa-i Milliye

Vekaletine, Dahiliye Vekaletine ve diğerk bazı resmi ve askeri makamlara gönderilmek üzere hazırlanmış olan rapordur.

İsmet Paşa raporunda aynen şunları dile getirmektedir:

“Yunan ordusu ileri harekâtında ve bilhassa mağlup ve münhezim olarak geriye çekilirken, Müslüman halka karşı yapmış olduğu zulm, katl ve tahribat resmi raporlara atfen...

1- 8/9 Ocak 1921 günü Gündüzbey, Akpınar, Karaağaç hattının şimalinde gerek Söğüt-Bilecik-Köprühisar-Yenişehir-Bursa yolu ile Bozüyük-Pazarcık-İnegöl-Bursa Ovası, gerekse de Bozüyük garbında Murat deresi Karacapınar üzerinden İnegöl'ecadde etrafındaki bütün köyleri yağma etmiş ve bu köylerde her cins zahire hububat mevadd-ı iaşe ile sığır hayvan ve canlı mahlukat namına hiçbir şey bırakmayarak bunların hepsini beraberinde götürmüştür. Müşkülâtlı kabil-i nakil eşyayı parçalamış, gayri kabil-i nakil mevadı da imta etmiştir.

2- Birkaç köyü bilhassa Aksu tekkesini kısmen yaka bilmiş, Karacakaya köylerinde kadınların cebren ırzlarına tasallut etmiş, korkularından dağlara ormanlara kaçan kadınları yakalayarak ırzlarını payimal etmiştir.

3- Düşmanın yapmış olduğu fecayi ve tahribat henüz tamamıyla tespit edilemedi. Ahaliye karşı yapılan zulüm ve işkence tasvirin fevkindedir. O derecedir ki, düşmanın tesiratına maruz kalmış olan köyler iktisaden mahvolmuş bir haldedir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:529, G:25, B:25-1).

4- Ahali, düşmanı şiddetle takip eden süvarilerimizi görünce hayvanlarının ayaklarına kapanarak ağlamakta, subaylarımızın ellerini ve ayaklarını öpmektedir. Düşman zulmünden dağılan, kaçan ahali askerlerimizin vüruduyla beraber toplanmaktadır ve orduya karşı pek büyük muhabbet ve tezahürat-ı hamiyet göstermektedir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:529, G:25, B:25-1).

5- Ethem Bey'in Yunanlılara temin eylediği ihanet bütün ahaliyi islamiyeye nefret ve lanet ile yâd edilmektedir” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:529, G:25, B:25-2).

İlk işgal sırasında yaşanan mezalimle ilgili olarak rastladığımız bir diğerk belge ise 25 Ocak 1921 tarihli Bilecik Askeri Polis Şubesi Müdürü Yüzbaşı Kâzım Bey tarafından Eskişehir'deki Askerî Polis Teşkilâtı²⁴⁷ Riyaseti'ne ve Garp Cephesi Komutanlığı'na gönderilmek üzere yazılmış bir rapordur. İsmet Paşa'nın raporunda da değinildiği gibi Yunanlılar 1. İnönü Savaşı sırası 8 Ocak 1921'de Bilecik'i işgal etmişler ve üç gün süren bu kısa işgal sırasında geri çekilirken her yerde yaptıkları gibi burada da halka zulmetmekten geri durmamışlardır:

“1- Bilecik 13. 1. 337 (1921) tarihinde bilâhadise (olaysız) işgal edilmiştir

2- Bilecik'te ufak tefek çapuldan gayri bir şey olmamıştır. Bu da düşmanın namuskârane davranışından ileri gelmiyor. Ancak Bilecik'i işgal ettikten sonra bütün kuvvetleriyle meydan muharebesine doğru ilerlemesinden ve avdetinde (dönüşünde) de şehri gayet acele tahliye etmesinden münbaistir (kaynaklanmıştır).

²⁴⁷ Bu teşkilât, ordu gerisi mıntıka ve ordu içinde düşmanın casusluk ve propaganda faaliyetlerini, gizli teşkilat kurma çalışmalarını önlemek ve karşı İstanbulhbaratı gerçekleştirmek amacıyla Temmuz 1920'de kurulmuştur (Sarıkoyuncu, 1992:259).

Düşman Söğüt'ten Yenişehir'e kadar güzergâhında tesadüf ettiği köyleri pek ziyade zarara giriftar etmiştir. Köylülerin mevaşi ve hayvanatını (koyun ve sığırlarını) sürüp götürmüştür. Köyler meyânında (arasında) “Yeniköy”ün hali cidden calib-i rikkat (acınacak halde) ve teessürdür (üzücüdür). Yeniköy'de canlı bir kedi dahi görülmemiştir. Köylü elleri koynunda başına gelen felaketin tesiriyle mütefarik üzüntüyle karışık bir neşe ile askerlerimizi karşıladılar ve onların ayaklarını öpmek ve gözyaşlarını akıtmak suretiyle beyan-ı hoş âmedî eylediler (hoş geldiniz dediler). Söğüt'ten Bilecik ve güzergâhta öbek öbek tavuk tüyleri görülmüştür.

3- Bilecik İstasyonu karşısındaki Aşağıköy'de tesadüf ettiğim feci manzara pek rikkat-engiz (acıklı) idi. Hayvanat sürülmüş, köylüler soyulmuş ve köyün muhtarı süngü darbeleriyle şehit edilmiştir. Yetmiş yaşındaki bu masumun naaşı (hercümerc) karmakarışık edilmiş eşya ve erzak arasında bulunmuştur.

4- Söğüt'ün köylerinden “Kızılsaray”dan dün üç kızın birkini izale etmişlerdir.

5- Bilecik'in İstasyon binası, ambar ve me'murin binaları kâmilen yanmıştır.

6- Düşmanın köylerde yaptığı yağmalara yerli Hıristiyanlar kılavuzluk edip, karıları, kızları ile beraber İslam köylerine gelerek eşya topladıkları tahkikat neticesinden anlaşılmıştır.

7- Yağma ve gârete (çapula) iştirak eden Hıristiyanlar Yunan Ordusuyla beraber buradan çekilmişlerdir.

8. Bilecik-Yenişehir şosesi üzerindeki Osmaniye Köyü'nü kâmilen ihrâk etmişlerdir (yakmışlardır) (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:719, G:99, B:99-1).

Bilecik'in ikinci kez işgal edilmesi, Yunan Ordusu'nun 22 Mart 1921'de yeniden taarruza geçtiği II. İnönü Muharebesi (24-25 Mart 1921) tarihine rastlamaktadır ki; Yunanlılar yaklaşık sekiz gün süren bu işgal sonrasında da geri çekilirken daha önce yaptıkları gibi, geçtikleri bütün kasaba ve köyleri ateşe vermişlerdir. Bu dönemde Bilecik, Bozüyük ve Söğüt adeta kül yığını haline gelmiş, bölgedeki camilerin hemen tamamı yakılmıştır. Yunanlıların ikinci işgalleri sırasında çevreye verdikleri her türlü zarar ziyan bir yana, halkın yaşadığı trajedi çok daha vahimdir. İkinci işgal dönemine rastlayan 3 Nisan 1921 tarihli bir belgede konuyla ilgili olarak Osmaneli Nahiye Müdürü Refet Bey tarafından İzmit Mutasarrıflığı'na acil yardım talebi için çekilen bir telgraf vaziyetin gerçekten ne derece vahim olduğunu göstermektedir. Nahiye Müdürü Refet Bey, Sakarya'nın doğusunda bulunan Gölpazarı Nahiyesi halkının başına gelenleri Tuzaklı Köyü'ne gönderilen süvari jandarmalarıyla, Vezirhan yolundan gelen çobanların verdiği bilgiye dayanarak şöyle aktarmaktadır:

“...1- Düşmanın Bilecik'e taarruz ve işgal edeceği bir zamanda, karyeleri ihrâk edilen mücavir köyler ahâlisi (köyleri yanan civar köylüler) ile, Bilecik'ten hicret (göç) eden ve ekserisi kadın ve çocuktan ibaret bulunan üç bin raddesinde ahâli-yi Müslime, Tuzaklı (okunamadı) imha edilmesinden dolayı Gölpazarı muntikasını geçemeyerek, Sakarya'nın garbinde ve sahile yakın Selbüklü ve Dereköy Karyeleri'nin dağlık arazisinde sekiz gündün beri pek perişan bir surette kaldıkları ve iâşesizlik yüzünden vahâmetin başladığı ve Sakarya'nın şarkından geçip vesaitsizlik yüzünden bunlara muavenet (yardım) edemeyen ahâliye: “Bize ekmek gönderiniz, ölüyoruz!..” yolunda istimdatta (yalvarmada) buldukları,

2- Düşmanın hastane için Bilecik'te yedi hane bırakarak mütebakisi ihrâk edildiği,

3- Düşmanın Bilecik'i işgalinden sonra çıkamayan ahâli-yi müslimeden seksen kadar kadını Bilecik şosesi üzerindeki gazhaneye toplayarak envâi şenaâti irtikap ve tatbik eylediği bir zamanda Söğüt cihetinden (kendi) askerlerinin ric'atleri (dönüşleri) işitildiğinde işbu şenaatlerinden sarf-ı nazarla, mezkûr kadınların da Selbükü, Dereköy Karyelerine iltica ettiği,...” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K: 881, G: 71, B: 71/1-2).

Yunan zulmünden kaçmaya çalışırken ölümle burun buruna gelen Müslüman halkın çilesi de zulme uğrayanların yaşadıklarından farklı olmamıştır.

Bilecik Mutasarrıfı Salih Bey'in Garp Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği 24 Nisan 1921 tarihli rapor da insanlık dışı mezalimi bütün boyutlarıyla gözler önüne sermektedir. Raporda Yunanlıların çevreye verdiği maddi manevi zarar, saçtığı dehşet şöyle dile getiriliyor:

“ Bilecik Kasabası'nda 1800 hane ve 330 dükkân, 18 han, 4 hamam, 2 tekke, 1 mescit, 8 camii şerif, 2 ipek fabrikası, 9 fırın, 6 emâkîn-i amiriye (devlet dairesi) ve 2 medrese muhterik olmuştur (yanmıştır). Zükûr ve inas (erkek ve kadın) 22 nüfus muhterikan (yanarak) şehit ve 5 mecruhen (yaralanarak) şehit ve 21 izale-i bîkr (kızlık bozma) ve 52 fiil-i şe'ni (ırza geçme) ve 18 ıskat-ı cenin (çocuk düşürme) vardır. Bilecik'in Pelitözü Karyesi'nde 41 hane, 12 samanlık, 1 camii, 2 mektep ve Çakırkonağı Karyesi'nde 11 hane ve Cumalı Karyesi'nde 8 samanlık ve Kepirler Karyesi'nde 1 hane, 6 samanlık ve Mahan Karyesi'nde 37 hane ve Selöz Karyesi'nde 2 hane yakılmıştır. Çukurvıran Karyesi'nde 1 kişi şehit edilmiştir. Küplü'nün Aşağı Karyesi'nde 1 camii, 1 mektep, 50 hane; İslâm Mahallesi ve Yeniköy'de tamamen 1 mektep, 1 camii ve 130 hane ve Beğtimur Karyesi'nde 2 hane yakılmıştır. Abbaslık Karyesi'nden 4 şehit, 1 mecruh (yaralı) ve Şükranıye Karyesi'nden 2 esir; Kurtköy'den 2 şehit; Tor Karyesi'nden 4 şehit ve Yeniköy'den 3 şehit vardır. Küplü Kasabası'nda Veliyüddin Paşa Camii Şerifi minberi bittahrib derununda hiçbir şey kalmamak üzere ayakları altına almışlardır. Pazarcık'ın Gümüştöre Karyesi'nde 150 hane kâmilin ve Karaköy'de 12 hane yakılmıştır. Pazarcık Kasabası'nın Emir-i Âtik Mahallesi muhtarıyla ahâlisinden 3 kişiyi şehit etmişlerdir. Yenişehir Kasabası'nda 40 dükkân ve kahvehane, 1 mescit, 4 mektep, 8 hane ihrâk, 10 hane ile 1 camii, 1 fırın top mermisiyle tahrip edilmiştir. Menteşe, Kabaçmar, Toprakocak ve Dereköy, Karacaali, İncepınar, Boğazköy, Ciladak, Koyunhisar Karyeleri ve Ümraniye Çiftliği kâmilin ihrâk edilmiştir. Akçapınar Karyesi'nde zükûr ve inas (kadın ve erkek) 10 kişi kadar şehit vardır. İnegöl Kazası'nın Rüşdiye ve Ma'mure köyleri yakılmıştır. Memeleri kesilip duvara yapıştırılmak ve ırzları pây-i mal edilmek (ayaklar altına alınmak) suretiyle 15 kadın kesilmiş ve 70-80 yaşlarında 11 ihtiyar da şehit ve 9 masum çocuk doğranmıştır. Erkek, kadın, çocuk olmak üzere 25 yaralı da taht-ı tedavideir (tedavi altındadır). Bilecik'in Yarhisar Nahiyesi Merkezi, İlyas Bey Karyesi'nde 36 hane, 21 samanlık, 3 fırın; Okluca Karyesi'nde 1 hane, 1 samanlık; Kınık Karyesi'nde 1 hane; Erkoca Karyesi'nde 5 hane ve Kendirli Karyesi'nde 1 hane; Hasandere Karyesi'nde 4 hane yakılmıştır. İlyasbey'de 3, Kınık'ta 1, Erkoca'da 25 fili-i şe'ni, bu köyde başkaca da 12 izale-i bîkr vardır. Söğüt Kazası'ndan alınacak ma'lumat başkaca arz olunacaktır. Ahâliden şehit edilen miktar-ı hakikînin ta'yini zamana mütevakıf (bağlı) olmakla arz edilen miktar ahâlîce mâlûm olan ve kasaba, köy ve civar derununda şehit edilen miktar olduğu, ahâliden götürdüğü insanların hayat ve mematları (yaşayıp, yaşamadıkları) meçhul bulunduğu ma'ruzdur” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K: 661, G: 63, B: 63/1; ATBD, C.41, B:2304 :165-166).

1921 yılı Haziran ayı içinde Bilecik bölgesini Pazarcık, İnegöl, Yenişehir kasabaları da dahil gezen Ertuğrul (Bilecik) mebusu Necip Bey, halkın elinden nakliye araç gereçleri alındığından köy ve kasabaların boşaltıldığını, halbuki hasat mevsimi ve tarlalar bereket içinde olduğu halde ansızın düşman baskını korkusundan kimsenin evlerine ve

tarlalarına yaklaşmadıklarını söylemektedir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K: 1271, G: 41, B: 41/2).

Yunanlılar, İnönü Meydan Muharebeleri'ndeki peşpeşe iki yenilgilerinin acısını savunmasız halktan özellikle Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nden sonra Türk Ordusu'nun Sakarya'nın doğusuna çekildiği sırada yaklaşık 1 yıl ve en uzun süren işgalleri dönemlerinde en acımasız şekilde çıkarmışlardır. Mutlak yenilgiye uğradıkları ve kendilerinin "Büyük Bozgun" olarak nitelendirdikleri güne kadar, sahip olamadıkları Anadolu topraklarını adeta Türk insanına mezar etmek istemişlerdir. Bu bölgede de yukarıda saydıklarımızdan başka Bilecik Merkezi'ne bağlı Kepirler, Çayırpınar, Dereşemsettin, Pelitözü Köyleri'nde; Küplü, Yarhisar Nahiyeleri'nde ve bu nahiyelere bağlı pek çok köylerde aynı vahşeti sergilemişlerdir. Her yerde yaptıkları gibi pek çok masum insanın malına, canına, namusuna saldırarak, en ağır işkencelerle katledip mallarını yağmalayıp evlerini yakarak hayatlarını söndürmüşlerdir (Sarıkoyuncu, 1994:23-31; Özcan, 2003: 193-205).

İnönü Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Altay'ın 2. Ordu Komutanlığına vermiş olduğu raporda, Yunan birlikleri ve bölgedeki yerli Rumlar, 28 Ağustos 1922 tarihinde, yani Büyük Taarruz yenilgilerinden sonra Bilecik'ten çekilirken Bilecik'e bağlı Ulucak köyünü ateşe vererek tamamen yakmış ve köyde bulunan kadın ve çocukları bir binanın içine doldurarak ateşe vererek katletmişlerdir (Özcan, 2003:205).

Yunanlıların çekilme anında Bilecik il merkezinde yapmış olduğu maddi zararlar ise: 2115 ev, 500 dükkan, 429 ahır ve samanlık, 15 camii, 6 medrese, 5 mescit, 16 okul, 6 türbe, 17 resmi daire, 9 adet çiftlik ve 2 değirmendir (Özcan, 2003:206).

Ertuğrul Sancağına bağlı Osmaneli, Küplü, İlyasbey ve Pazarcık kasabalarındaki maddi hasar ise şu şekildedir:

Osmaneli: 309 ev, 27 dükkân, 2 han, 7 camii ve 2 değirmen

Küplü: 2538 ev, 335 dükkân, 825 ahır ve samanlık, 13 han, 35 değirmen, 18 çiftlik, 7 fabrika, 5 hamam

Pazaryeri: 2233 ev, 494 dükkân, 3091 ahır ve samanlık, 12 camii, 3 mescit, 2 medrese 9 okul, 1 belediye binası

İlyasbey: 201 ev, 135 ahır ve samanlık, 2 han yakılarak yıkılmıştır.

Bilecik'e bağlı 63 köyde 40 yaralı, 110 esir veya kayıp, (Özcan, 2003:206).

6.3. Bozüyük ve Söğüt'te Yapılan Yunan Mezalimi

Anadolu'daki Yunan Mezalimi her nerede olursa olsun akıllara zarar, ciltlere sığmayacak boyutlara ulaşmıştır. Bu yüzden Bilecik'teki mezalim de elbette bu kadarla kalmamıştır. Bozüyük ve bilhassa Söğüt kasabası ile buraya bağlı köyler halkının maruz kaldığı eziyetler, bundan öncekiler gibi saymakla bitecek türden değildir. Bu yüzden bu bölge hakkında daha önce yazılanlara ek olarak biz de burada bazı önemli belgelerin ayrıntılarına değinerek konuyu noktalayacağız.

İlk Yunan işgali sırasında Söğüt çevresinde yaşananlar, Askeri Polis Teşkilatı Bozüyük Şube Müdürü Hüseyin Hüsnü Bey'in 30 Ocak 1921 tarihli raporunda özetle şöyle dile getirilmektedir:

“...2- Müteahhit Mustafa'nun verdiği liste ile tüccardan Mehmet Pehlivan, Demirci Hüseyin Efendi, A.P Müdürü, İstihkâm Mülâzım-ı evveli (üsteğmeni) Vehbi Efendi, Belediye Reisi Hacı Ali Efendi ve daha birkaç şahıs Yunan Kumandanı hanelerinde taharri edilmişlerdir (aranmışlardır).

3- Kel Ahmet Onbaşı “ Padişahımız sulhu imza etti, siz kimin hesabına harp ediyorsunuz?, yazıktır milleti ...” gibi kahvede ahâlîye hitaben nutuk irat etmiştir.

4- Müteahhit Mustafa marifetiyle Bozüyük tüccarlarından Topal Hacı Hasan'ın yirmi bir öküzü ve altı kadar beygiri Yunanlılar tarafından gasp edilmiştir.

5- Hafız Nuri Efendi'nin hanesi ki, “Muma-ileyh maaile (adı geçen şahıs ailesiyle birlikte) düşmandan kaçmıştı” süpürgeye varıncaya kadar yağma edilmiştir.

6- Teke Mahallesi'nde yedi hane basılmış ve kadınların ırzlarına dokunulmuştur.

7- Ahâli yedinde (elinde) bulunan arpa, saman ve tavuk Yunanlılar tarafından cebren toplattırılmıştır.

8- Söğüt'te Hakim'in, Ceza Reisi'nin, Müftü'nün, Başkâtip'in, Mülkiye Baytarı'nın ve bilumum me'murin-i mülkiye ve ma'ruf (tanınmış) tüccarların hane ve dükkânları yağma edilmiştir.

9- Jandarma Dairesi'ndeki mefruşat (eşyalar)ve Türbe-i Şerif'in puşideleri (örtüleri) ve mefruşatı Yunanlılar tarafında götürülmüştür.

10- Bozüyük'te yedi dükkân yağma edilmiş, Yörük Emin Ağa'ya ve daha bazı eşhasa ve köylülere ait kâffe-i mevaşi “koyun, sığır gibi” takriben beş bin raddesinde (miktarında) Yunanlılar tarafından götürülmüştür” (ATBD. B:2396).

Yunanlıların ikinci kez Söğüt'ü işgal ettiği 26 Mart 1921 tarihinden itibaren yani, 2. İnönü yenilgisinden sonra geri çekilişleri sırasında yaptıkları tahribat ve mezalime bizzat tanık olan kasaba halkının ileri gelenleri tarafından 10 Nisan 1921 tarihinde

uzunca bir rapor hazırlanmıştır.²⁴⁸ İnsanlık tarihinde eşine az rastlanan bu mezalim raporda şöyle dile getirilmektedir:

“...2- Paşaağaların Dursun Hanım ile Cam-i Kebir Mahallesi’nden Tahsildar Mehmet Efendi’nin validesi Hâtice Hanım birçok tazyik ve süngülenmek suretiyle katl ve ihrâk edilmiştir. Mezkûr (adı geçen) mahalleden HacıEfendi’nin evlatlığı on üç yaşındaki’nın bickrini izale ederek beraber götürmüşlerdir. Çimenlik Mahallesi’nden Emirlerin İbrahim’i feci surette katlederek hanesini ihrâk etmişlerdir. Cami-i Kebir Mahallesi’nden fakir-i aciz-i mesken (evi olmayan) Şaheste Hanım birçok işkencelerle katledildiği gibi hanesi dahi ihrâk edilmiştir. Hfz-ı Hüseyin Mahallesi’nden Fabrikatör Remzi Efendi’nin altmış yaşındaki büyük validesi Dursun Hanım (yukarıda adı geçen) hanesi içerisinde Yunanlılar tarafından ihrâk edilerek feryatlarına karşı kahkahalarla gülere eğlenmişlerdir.

3- Söğüt’ün Çimenlik Mahallesi’nden Hacı Emin, Hfz-ı Hüseyin Mahallesi’nden sabık (eski) Tahrirat Kâtibi Mustafa Efendi, Cami-i Kebir Mahallesi’nden Kızıloğlu Rüştü’nün dahi düşman tarafından alınıp götürüldüğü yahut katledildikleri tahakkuk ettirilemediğinden hayatı mematı meçhuldür (yaşayıp, yaşamadıkları) meçhuldür. Aşçı Ahmet Çavuş darp edilerek, katl ve ihrâk edilmiştir. Çimenlik Mahallesi’nden Emirlerin İbrahim darpla öldürülmüştür.

4- Sekiz yüz kadar Müslüman hanesi ihrâk edilmiş ve eşyaları gasp, gâret (yağma) ve sirkat (çalmak) suretiyle kısmen götürüldüğü gibi mütebakisi de yanmıştır.

5- Üç cami, üç mescit, iki medrese, bir dergâh-ı şerif ihrâk edilmekle beraber Cami-Kebir’e burada mevcut bulunan İslâm 40 zukûr (erkek) ve altmış inas (bayan) kişiyi düşman tarafından toplatırılarak mezkûr camiye doldurulup ihrâk için altından ateş verilmiş ise de kârgir (taştan yapılmış bina) olmak dolayısıyla mazlumlar büyük fecayi-i azimden hayatlarını kurtarmışlardır. Mebus Halil Efendi’nin pederi İbrahim Efendinin darb-ı şeditle (feci şekilde dövülerek) parasının gasp edilmiş olduğu.

6- Ertuğrul Gazi Hazretlerinin Türbe-i Saadetleri üzerindeki sanduka kırılmak suretiyle kaldırılmış ve merkad-ı mübarekeleri (mübarek mezarı) kazılmış ve üzerinde asılan büyük avize lamba kırılmış bir billur parçalarından merkad-i mübarek üzerine salıp (haç) işaret yapılmış ve Kuran-ı Kerimler yırtılarak ayaklar altında çiğnenmiş, hülasa (özetle) Türbe-i Saadet içerisinde enva-ı pislik dökülmüş ve bu vahşeti yazmak kalemin yed-i iktidarına olamayacağından (gücü yetmeyeceğinden) gözle görülerek ağlamamak ve Yunan vahşetine karşı lanetler yağdırmamak kabil değildir.

7- Türbenin etrafında bulunan ebniyeler (binalar) kâmilan ihrâk edilmiş olmakla beraber Ertuğrul Gazi Hazretlerinin zevce-i muhteremelerinin kabri üzerindeki demir parmaklıklar tahrip edilerek kabri kazılmış ve birçok yerlerinde salıp (haç) işaretleri ikame edilmiş (dikilmiş), Osman Gazi Hazretleri’nin vefat ettiği mahalli irâe eder (gösterir) abide yıkılmış ve etrafına kalemin yazamayacağı enva-ı pislik dökülmüştür. Türbede bir Müslüman kadının fii’l-i şeni icrası (ırzına geçilmesi) ve memelerinin kesilmesi suretiyle orada şehit edilmiş ve gömülmüştür.

8- Kasaba derununda (içinde) üç yüz elli müteçaviz (aşkın) han, dükkân, fırın kâmilan eşyalarıyla beraber ihrâk edilmiştir. Hülasa Söğüt bugün bir kül yığınından başka bir şey değildir. Çünkü mebani-i diniye (kutsal yapılar), İslamların ilticahgâhları olan haneler, dükkânlar kâmilan eşyaları ile beraber ihrâk edildiği gibi tahliye zamanında firara muvaffak olmayan mazlum İslamların bir kısmı suret-i faciada katl ve ihrâk edilmekle genç kızların bickri izale olunarak beraberlerinde götürmüşlerdir. Bugün kâinatın teşekkülünden bugüne kadar Söğüt’te ika olunan (yapılan) mezalim-i vahşiyaneyi hiçbir kalem hiçbir tarih kaydetmemiştir. Kasabada mevcut Müslümanların cümlesinin emval ve emlâk-i müsadere edilmiş (zaptedilmiş),

²⁴⁸Bu şahısların adları şöyledir: Belediye Reisi Mehmet Ragıp, Azalar; Mehmet, Niyazi, Abdullah, Ali Vehbi, Jandarma Kumandanı İhsan, Muhacir Ahâlisinden Mehmet Fazlı Beytullah, Tahsildar-ı sabık (eski tahsildar) Niyazi, Söğüt Biga kura (köyler) Vergi Kâtibi Ömer Fevzi, Liva Meclis-i Umumi Azasından Hilmi, Muhacir Raif Ağa, Sait Ağa, Semirzade İbrahim, Halil Bekiroğlu Murat ve M. İsmail, Meşâyih-i Nakşi’den ; İsmail, Hacı Said Efendizade Mehmet (ATBD. C.41, S. 93, B:2400, s.153).

bulunanların kendileri ve cümlesi darp ve tahkir (hakaret) ve enva-ı işkençe ve mezalime dâçar edilmiştir (uğramıştır). Kura Kâtibi Osman Efendi, sabık (eski) Tahsildar Niyazi Efendi ile Hacı Sait Efendi'nin Mehmet Efendi gibi ileri gelenlere eski muallimlerden Emin Turgut Efendi'nin boğmak için faciaya maruz kalmış olduğunu ve Söğüt Kasabası Martin yirmi yedi, yirmi sekiz, yirmi dokuz ve otuzuncu günleri Yunan kumandanları tarafından verilen evamir (emirler) üzerine Yunan askerleri tarafından karpitli tabancalar vasıtasıyla evleri saçaklarından yakmak ve karpit dökmek suretiyle Yunan kumandan zabitanı ve askerleri tarafından kasten ihrâk edilmiştir. İçlerinde İngiliz Kumandanları olduğunu ve harbi idare eden İngiliz Kumandanı olduğunun Yunanlılar tarafından ifade edilmiş olduğu ve müfredat (ayrıntılar) itibariyle düşmanın ika ettiği hasar ve zararlarında tepsi edilmekte olduğunu mübeyyin rapordur” (ATBD. B:2400: 152–153).

İkinci İnönü Muharebesinden sonra geri çekilirken Bilecik, Söğüt ve Bozüyük'ü yangın harabesine çeviren Yunan Kuvvetleri, Söğüt'ten çekilirken önce işe Ertuğrul Gazi'nin türbesi'nden başlamıştır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:707, G:17, B: 17/3).

Bu bölgede görevli olan 61. Tümen'in Komutanı Albay İzzettin (Çalışlar) Bey'in hazırlayıp Garp Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği 15 Nisan 1921 tarihli raporda da daha önce verilen bilgilere ilaveten şunlar dile getirilmiştir:

“...Zeyve Karyesi'nden civar ormanlarında saklanan kadınları saklandıkları yerde yakalayıp türlü, uygunsuz, kötülükler yapmışlardır. Yeniköy'den hasta, sakat olduklarından çıkamamış olan Şeyh Ahmet oğlu Ali Molla, Halil oğlu Ali Ağa'larla, Alilerin Mustafa ve validesi Fatma Kadın gayet feci şekilde şehit edilmişler ve naaşları köyde bulunmuştur. Söğüt'ün Buriçak (Borçak) Karyesi'nden Kargacıoğullarından Kâmil'in para için rovelver (Küçük silâh, toplu tabanca) ile beyni parçalanarak şehit edilmiştir. Küplü'nün Beydemir Karyesi'nden Molla Abdullah Efendi'yi, Musa Mehmet oğlu Ali, Yetim Ahmet ve Hacı Mustafa Ağaları şehit etmişlerdir. Henüz düşman yarasını taşıyan bir çok ihtiyar erkek ve kadınlar vardır...” (ATBD, B:2404: 170-171).

Aynı günlerde (17 Nisan 1921 tarihli) Ertuğrul Mutasarrıflığı'ndan Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen bir telgrafta da düşman tarafından Söğüt Kasabası'nda ve köylerinde yakılan bina ve mabedler, mezalim hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Söğüt Kasabası'nda altı yüz otuz bir hane, altı yüz elli dükkân, 18 han, 4 cami-i şerif, 1 tekke, 2 medrese, 1 kahvehane; 1 cami-i şerif, 1 mektep ve Düzdağ'da 4 hane, 2 samanlık, 2 dam, 1 oda, 2 ambar,1 fırın; Zeyve'de 2 hane eşyalarıyla beraber ihrâk (yakılmış) ve Söğüt Kasabası'nın Çimenlik Mahallesi'nden Emirhan oğullarından İbrahim ve Cami-i Kebir Mahallesi'nden Emir Hüseyin oğullarından İbrahim ve yine Cami-i Kebir Mahallesi'nden Nazif Hoca, zevcesi Hâtice Hanım; Hıfz-ı Hasan Mahallesi'nden Hamit Çavuş ve Dudaş Karyesi'nden Molla Mehmet oğlu Ahmet ve Borçak Karyesi'nden Süleyman oğlu Kâmil şehit edilmiş ve Hıfz-ı Hasan Mahallesi'nden Mustafa efendi, Çimenlik Mahallesi'nden Hacı Abdülhamit oğullarından Emir Efendi ve (okunamadı) oğullarından Rüşti Efendi'nin bulunamaması ile imha edilmiş oldukları kaviyyen (kuvvetle) muhtemel bulunduğu bittahkik (araştırma neticesinde) anlaşılmıştır” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:14, B:14–1; C.A. A:III-II, D:38, F: 5, B:9099).

İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra 1 Nisan 1921'de Yunan kuvvetlerinin geri çekilişleri sırasında Bozüyük'ü ateşe verdikleri bizzat Garp Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta bildirilmiştir

(ATASE Arşv. İSH Kol. K:816,G:194,B:194–1). Bu hususta yine İsmet Paşa'nın Ankara'da bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne ve Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği bir rapor Bozüyük'te çıkarılan yangının ayrıntılarıyla ilgili bilgi vermektedir. Şöyle ki; Savaşın sonra Yunan 7. Adalar Fırkasının, 23. Alay, 2. Süvari zabitlerinden Teodoros, yaralı olarak esir alınmış ve Bozüyük'ü O'nun yaktırdığının köylüler tarafından ihbar edilmesi üzerine kendisi sorguya çekilmiştir. Teodoros'un verdiği cevap ise ilginçtir. Bozüyük'ün yaktırılması emrinin kendisi tarafından değil, fırka karargâhı gerisinde bulunan İngiliz subayları tarafından verildiğini söylemektedir. Eskişehir hastanesinde yaralı olarak kendisinden alınan ifadeler, yine İsmet Paşa tarafından Rumca tafsilatıyla birlikte Ankara'ya gönderilmiştir. Yunan Mülâzım Subayı Teodoros Peris, verdiği cevapta aynen şunları söylemektedir:

“Bozüyük köyünün ihraki gününde ben 23. Piyade Alayının 2. Taburu 5. Bölüğü 1. Takım kumandanı idim. Vafı-ı harbimizin sağındaki ileri mevziinde bulunuyordum. Yangını uzaktan gördüm. Bunun ne için yapıldığını sordum. Fırkalarda bulunmakta olan İngiliz zabitlerinin gerilerdeki ağırlıklarda bulunan bizim efrada sahipleri tarafından terk edilmiş hanelere, hane sahiplerinin asilerden olduğu iddiasıyla “ateş emrini verdiklerini” haber aldım. İngiliz zabitlerinin ulvi cenanı ve alelumum medeniyetlerini nazar-ı dikkate alarak buna inanmak istemedim. Fakat ertesi günü kıtanın Pazarcığa doğru hareketi için boğazların berisinde tecemmu' emri verildiği esnadaki bir gün evvel Bozüyük köyü sokaklarını dolaşarak evlerin ihrakına emir vermekte iken kendi atının asiler tarafından yakalanması cihetiyle fırkamızdaki İngiliz binbaşısının süvari müfrezemizden binek at aradığını gördüm. Yakalanan atın boyu büyük rengi koyu kestane idi. Asyay-ı sağradaki hürriyetim için Bursa'nın garbında kain Çalı köyü ve Akhisar'ın ileri gelenleri şehadet edebilir. Geçen sene Çalı köyü Hristiyanlarının cümlesi, Çalı köyü İslamlarının ileri gelenlerini Kemal'in hamileri sıfatıyla ve halihazırda ihlali için bütün Türk köylerini teşvik eder oldukları nihayetiyle tehdidiyle itham etmişlerdi. Benim o zamanda ne suretle hareket ettiğimi ileri gelenler söyleyebilir. Bundan başka ben taburumla mütearız 7. Fırkanın sağındaki en son noktasında bulunuyordum. Solumuzdaki Bozüyük köyüne doğru başka taburlar vardı. Hususi surette böyle bir emrin ifası icap ettiği takdirde en uzakta bulunan bir zayıfın değil en yakınındakilerden birinin memur edileceği aşikardır” (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G:4, B:4-1,2,3,4).

Mutasarrıf Salih Bey'in 17 Nisan 1921 tarihli Batı Cephesi Komutanlığı'na gönderdiği telgraf ise Bozüyük'teki mezalim hakkında detaylı bilgi vermektedir. Salih Bey, telgrafında, Bozüyük nahiyesinde 527 hanenin, 604 samanlık'ın, 190 dükkanın, 16 Taşlı değirmenin, 16 Kahvehanenin, 12 Han'ın ve 3 cami, 1 hamam, 4 mektep ve son olarak da Bozüyük Hükümet Konağının Yunanlılar tarafından yakıldığını, bununla birlikte altı Müslüman kadının ırzına tecavüz ve Bozüyük Kasım Paşa Mahallesinden Yazıcı Mustafa ile Sürürabat karyesinden Şaban oğlu Ahmed'in şehit edildiğini ifade ediyordu. Salih Bey telgrafında ayrıca Kasım Paşa Mahallesinden Terzi Hafız Ali Osman ve Molla Cemil'in Hüseyin ve oğlu Mehmet ve Hamidiye karyesinden Hocaoğlu Osman ve Koca Mehmet damadı Mehmet ve Hacı Mehmet'in Ali ve Hacı Mehmet'in Hasan ve

Mustafa oğlu Ali, Adem oğlu İsmail ve Bacaksız oğlu Hasan ve Hacı Yakup'un Ahmet oğlu Muhacir Ali, Recep oğlu Mehmet avuş'un oğlu Salim namındaki kişilerin Yunanlılar tarafından sürüklenerek götürüldüğünü ve bu isimlerden haber alınamaması dolayısıyla bu kişilerin Yunanlılar tarafından öldürülmüş olmasının muhtemel olduğunu da bildiriyordu. Ayrıca Bozüyük nahiyesinin Alibeydüzü ve Yayla ve Akçapınar ve Saraycık karyelerinin ve Sürürabat karyesinin tamamen yakıldığını da belirtmişti (ATASE Arşv. İSH Kol. K:1240, G:13, B:13-1, 1a).

Büyük Taarruzun başladığı ve Yunan kuvvetlerinin her tarafta bozguna uğradığı sırada Gölpazarı'nda bulunan Bilecikliler ordunun peşine düşmüş ve ordu ile beraber ilerlemiştir. Batı cephesindeki Kocaeli grubunun arkasından Bilecik mebusu Mutafa Kemal, Bilecik mutasarrıfı Adil ve memurlardan bazıları ile birçok halk 6 Eylül 1922'de Bilecik'e ilk defa girmişlerdir.

Fakat artık Bilecik, asır dide (asırlar görmüş) Bilecik değildir. Senelerin, asırların meydana getirdiği kasaba bir kül yığını, bir duman bulutudur. Yer yer tümsekler türemiş, kızıl ateşler ve kül yığınları altında ortalığı is ve yanık kokusu sarmıştır. Gözler enkazdan başka bir şey görememektedir. Öyle ki hiç kimse bulunduğu yeri tanıyamamaktadır. Öbek öbek kül ve taş yığınlarıyla karşılaşmış olan Bilecikliler ne yapacaklarını şaşırılmışlardır. İpek Fabrikalarının bacalarının semalara fırlattıkları duman bitmiş, kadife tezgâhlarının kırmızı yanaklı kızlarının yanakları solmuş, ipek böceklerini besleyen dut bahçeleri kurumuş, bol mikyasta ispirotolu maddeler imal eden imalathanelerin kapıları kapanmış, bağ yollarında şen kadın ve kız kahkahaları susmuş, iş arayan gençler dört tarafa dağılmış, İstiklal Harbinden Bileciklilere yalnız bir harabe birde yorgunluk ve süzgünlük kalmıştır. Bu yorgunluk ve bu durgunluk senelerce uzayıp gidecektir. (Güney, 1935:60-72)

Nasılsa bir kıvılcımdan kurtulmuş olan üç dört ev iskelet halinde kalmış vaziyettedir. Bunlardan bir kaçı derhal tamir edilmiş ve Hükümet binası ve memurların ikameti için tahsis edilmiştir. Ufak barakalar tek tük belirmeye başlamıştır. Memleketi başka bir yere kurmaya çalışmışlar fakat türlü sebeplerle yine Bilecik eski yerine kurulmuştur.

Savaşın sonra Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin "Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti" adı altında neşretmiş olduğu ikinci kitabın ikinci kısmının 197-198.

sayfalarında ise Bilecik kasabasının uğradığı maddi ve manevi zarar, hakikate az çok yakın bir surette şöyle zikredilmektedir:

“5.136.000 liralık envali gayrimenkule yakılmıştır. Bunlar arasında: 500.000 liralık iki fabrika, 18 han, 5 otel, 1806 hane, 331 dükkân, Hükümet Konağı, Cami, Medrese, Mektepler, Türbe, Mescit, gibi binaların zarar yekûnu ise 340,000 liradır. Yunanlıların şahıslardan aldıkları, yağma ettikleri, tüccar eşyası 25.380.000 liradır. Yunan işgalinde Bilecik’in umumi zararı 31.306.000 liradır. Bu zarar ve ziyan yaklaşık olarak tespit edilmiştir. Hemen hemen tahminidir. Hâlbuki yanan fabrika iki değil sekizdir. Bugün yalnız bacaları sırtıyor. Beş mektep, sekiz cami, üç hamam gibi birçok şeyler unutulmuştur. İhrak edilmeyen üç dört ev tahrip edilerek kullanılamaz bir hale gelmiştir. Yalnız bu badireden kendisini Tabakhane Mahallesi kurtarmıştır. Burayı da iskelet halinde olarak...”

Anadolu’nun birçok şehrinde olduğu gibi Bilecik ve çevresinde de Yunan işgal hareketi derin izler bırakmış ve büyük tahribata neden olmuştu. Aslında Yunanlıların ilk işgallerindeki düşünceleri bölgede uzun soluklu kalmak olduğu için Müslüman halka iyi muamele etmişler ve onların tepkilerini bertaraf etmek istemişlerdi. Fakat Müslüman halkın işgale ve işgalcilere karşı göstermiş olduğu kuvvetli reaksiyon karşısında Yunanlılar gerçek yüzlerini göstererek halka büyük zulümler yapmaya başlamış ve özellikle bölgeden çekilirken gerçekleştirdikleri yağma, yıkım çok büyük olmuştur.

6.4. Yunan Mezaliminin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Yankıları

İşgal altında kalan Anadolu’nun Yunan zulümüyle karşı karşıya kaldığı günlerde Türk halkının yaşamış olduğu acı olaylar TBMM’de mebusların günlerce uzun, hararetleli çıkışlarına neden oluyordu.

Bu konu üzerinde günlerce, haftalarca uzayan tartışmalar meclis zabıtlarına da aynen yansımıştır. Milletvekillerinin meclis kürsüsünde oldukça uzun ve tafsilatlı olarak dile getirdikleri ifadeleri olduğu gibi aktaracak olursak buna ne yer ne de zamanımız yetecek değildir. Ancak Türk Milleti’nin yaşadığı büyük faciadan dolayı hepsinin de ne derece muzdarip olduğunun ve milletin derdine çare bulmak için her birinin gösterdiği azami gayretin delilleri olarak bunların sadece bir kısmından aldığımız kesitleri burada aktarmak istiyoruz.

Karesi Mebusu Hasan Basri Bey Yunan işgali altında kalan şehirlerden gelen mektuplara değinerek, Yunanlıların mezalimi altında ağlayan, titreyen Müslüman ahalinin günden güne ortadan kaybolmakta olduğunu, köylerde, ırz, namus, mal ve saire namıyla bir şeyin kalmadığını, hatta camilerdeki minarelerde ezan okunmaktan bile

menedildiği ve bu gibi daha birçok acı olayların yaşandığını ifade ederek Müslüman halka yapılan zulümleri dile getiriyordu (TBMM ZC. C.8, D.1, İÇ.1, 08.02.1337:139).

İktisat vekili Mahmut Celal Bey'de meclisteki konuşmasında, Yunan mezalimine değinerek (TBMM ZC. C.6, D.1, İÇ.1, 22.11.1336:19). Balıkesir mebusu Vehbi Beyin Yenişehir ve çevresinde yaşanan mezalim hakkında bir tetkik heyeti kurulmasını istediğini bu amaçla bir heyetin bölgeye gitmek için görevlendirildiğini ifade ederek Bilecik Ziraat Memuru Hüseyin Fehmi Beyden gelen raporu Melis huzurunda okumuştur. Raporda, tetkikle görevlendirilen Heyet üyelerinin 4 Kasım 1920 tarihinde bölgeye ulaştığı vurgulanarak şöyle denilmiştir:

“Yenişehir merkez kazasının iki yüz adetten ibaret bulunan bilûmum dükkân, mağaza ve çarşısı, eşyalarıyla beraber Hükümet binası ve bunun dahilinde bulunan Ziraat bank şubesi, Posta ve telgrafhane, Jandarma, Düyunu umumiye ve Belediye dairesi, üç otel, altı han, dört fırın, iki hamam, bir eczane, bir tekke ve iki imarethane ve en mamur otuz dokuz hane ve yedi karye kamilen ve yedi karye yarı yarıya ve dört karye kısmen yakılmış ve on dört karyenin emval ve eşyası ve zehairi ve araba ve hayvanatı ve nefsi kasabanın bilûmum eşyayı beytiyesi tamamen alınıp götürülmüştür. Bundan başka kasaba ve köylerin ileri gelen ahalisinden bini müteceviz eşhas esir olarak götürülmüş, erkek ve kadın olmak üzere dört yüz kişi dahi katil ve adedi namalum kız ve kadınların ırz ve namusları hetkedilmiştir

Karyelerin yakılması esnasında hanelerinden dışarı çıkmayıp içeride kalan birçok aile ve çocukların muhterik olarak enkaz altında kaldıkları görülmüştür. Yenişehir kazasına ait olup elyevm düşmanın tahtı istilâsında bulunduğu cihetle gidilmesi kabil olmayan kura ile bunlara pek yakın olan kuranın miktarı haşaratı dahil olmadığı halde yalnız ismi geçen kasaba ve kuranın haşaratı umumiyesi komisyonumuzca yedi milyon lira raddesinde takdir ve tespit edildiği berayi malûmat arz olunur efendim.”

Vehbi Bey, 16 Kasım 1920 tarihinde gönderilen bu raporun Yenişehir'in sadece bir kısmına ait olduğunu vurgulayarak Anadolu'nun birçok şehrinde bundan daha büyük tahribatların da yapıldığını söylemiş ve bunlarında incelenip film ve fotoğraflar çekilerek tespit edilmesini istemişti (TBMM ZC. C.6, D.1, İÇ.1, 22.11.1336:19–20).

Bilecik Mebusu olan Necip Bey ise Vehbi Bey'den sonra söz alarak, Bilecik ve çevresinden kendisine yeni ulaşan malumatlara değinerek,

Yunanlıların bölgede yapmış olduğu tahribatın tahminlerin çok çok üzerinde olduğunu söyleyerek *“Ne Balkan harbinde, ne kurun-u vusta (Ortaçağ) harplerinde bu gibi fecayia nadir tesadüf olunur”* şeklindeki benzetmesini yaparak, Yunanlıların bütün insaniyet için silinmez bir leke ve İslamiyet için de kıyamete kadar unutulmaz bir tesir bıraktığını ifade etmişti.

Yunan istilası sürdükçe ve genişledikçe mezalimin yankıları da o derece artmakta ve meclisteki tartışmalar da uzayıp gitmektedir. Milletın derdine çare bulmaya çalışan mebusların ateşli tartışmaları sonunda çoğu kez İtilaf Devletleri'ne Yunan Mezalimi hakkında telgraflar çekilerek Türk halkının maruz kaldığı bu insanlık dışı vahşet onların nezdinde şiddetle protesto edilmiştir.

Bu bağlamda Fransız, İngiliz, İtalyan, Amerikan ve bütün milletlere, Alman, Mısır, Tunus, Cezayir basınına, Hukuku Beşer, Hind Hilâfet Komitesi, Lozan Yurdu gibi cemiyetlerin tamamına verilmek üzere Paris Büyükelçisi Ferid Bey'e telgrafla bildirilecek olan ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 18 Haziran 1922 tarihli celsesinde verilen taktir gereğince Hariciye Encümeni tarafından yeniden hazırlanan Yunan mezalimine dair bir nota²⁴⁹ yazılarak tepki dile getirilmiştir.

Sonuç olarak Yunan işgali altına giren Anadolu'nun hemen hemen her şehrinde büyük tahribatlar yaşanmış ve işgal altındaki şehirlerden gelen mektuplar, meclis gündemine taşınmış ve Müslüman halkın yaşamış olduğu zulümler ve mağduriyete şiddetli olarak tepki gösterilmiştir.

6.5. İşgalden Sonra Bilecik'te İmar Faaliyetleri

Yunan istilasından sonra yangın harabesine dönen memleketin durumu, zaferden sonraki oturularda meclisin gündemine sık sık konu olmuş ve savaş yaralarının sarılması, memleketin yeniden imarı uzun yıllara mal olmuştur (TBMM ZC. C.24, D.1, İç. 3, 21. 10. 1922:75). Neticede memleket bazında fazla hasar gören, halkı büyük zulme maruz kalan yerlerden biri de Bilecik ve çevresidir.

Yurdun düşman işgalinden kurtarıldıktan sonra, işgallerden fazlaca zarar gören İzmir, Aydın, Eskişehir gibi büyük şehirlere devlet tarafından yardım ve yatırımlar yapılırken Bilecik ve çevresinin de yardıma çok muhtaç olduğu durumunu Ertuğrul (Bilecik) Milletvekilleri'nden Mustafa Kemal (Güney) ve Halil (Işık) Beyler, Büyük Millet Meclisi'nin dikkatine sunmuşlardır. Yunanlılarla harp daha devam ederken Mustafa Kemal Bey, Bilecik ve çevresindeki durumun aciliyetini 4 Aralık 1921'de o günkü Bakanlar Kurulu'na gönderdiği dilekçesinde şöyle dile getirmiştir:

²⁴⁹ Nota'nın tam metni için Ek-6'ya bkz.

“...Milli Mücadele’imizin ilk safhasında, kahraman Bilecik ve mülhakatı (Bilecik’e dâhil olan çevre) halkı, bütün varlığını dinî ve millî varlığı uğrunda feda etmekle beraber düşmanın, vahşi canavarların bile işlemeye tenezzül etmeyeceği mezalim ve şenaatına Bilecik ili sahne olmuş ve bu imhakâr politika, baştanbaşa İslâm mahallelerini ve meskenlerini, İslâm kazalarını yaktıklarından, çoluk çocuk, genç ihtiyar, kadın ve kızlar toplu olarak, aç ve bîlaç(çaresiz, dermansız), çırılçıplak bir halde dağlara tepelere kaçmışlar; dinî ve millî varlıklarını korumak ve müstakbel evlatlarına millî istiklâli hediye bırakmak için sabır ve tahammül, azim ve metanet göstermişlerdir. Buna rağmen hükümetimizin Mülkiye Dairesi’nce gereği gibi üzerinde durulmayıp, erzaklarının temini için çalışma yapılmadığından, halkın kendilerine şefkat ve merhamet; dileklerine ve ızdıraplarına merhem olabilmek için Vekiller Heyeti’nin ilk toplantısında âcizleri de lütfen davet ile bu hususça yapılacak müzakerenin bir şekilde neticelenmesine müsaade buyurmanızı rica ile saygılarımı arz ederim Paşa Hazretleri.” B.C.A., D:618, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 5.28..19.

Mustafa Kemal (Güney) ve Halil (Işık) Bey’lerin daha sonra birlikte tekrar hazırlayıp Büyük Millet Meclisi’ne yazılı olarak sundukları bir beyannamede aynı mesele maddeler²⁵⁰ halinde tekrar dile getirilmiştir.

Bilecik Milletvekilleri Mustafa Kemal (Güney) ve Halil (Işık) Bey’lerin Ekim 1922’de Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti’ne sunmuş oldukları bu uzun beyanname Meclise “Muhâcirîn Şubesi” tarafından incelenerek uygulamaya konulmasına izin verilmiştir (15 Ekim 1922) (B.C.A., Dosya:1378, Fon Kodu: 30..10..0.0, Yer No: 140.4..8).

Cumhuriyetin ilanından sonra da Bilecik’te imar işleri çok yavaş ilerlemiş, şehrin gelişimi farklı sebeplerden dolayı istenilen seviyeye gelememiştir.

²⁵⁰ Maddeler için Ek-5’e bkz.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin temellerinin atıldığı Bilecik coğrafyası, tarih boyunca birçok medeniyetin hayat bulduğu ve Anadolu'nun geleceğini yakından ilgilendiren tarihi olayların gerçekleştiği bir mekân olmuştur. Bu özelliğini Milli Mücadele Dönemi'nde de sürdüren Bilecik coğrafyası özellikle Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasının akabinde işgale uğramıştır.

Mondros sonrası İngilizler, Fransızlar ve İtalyanlar demiryolu ağına sahip olan Anadolu şehirlerini işgale koyulmuş, Bilecik'te bu işgalden nasibini almıştı. Nitekim İngilizler tarafından 1918 Aralık sonunda ilk kez işgal edildi. Bu işgal bir bakıma Demiryolu istasyonlarının kontrolünü sağlama şeklinde olduğu için Bilecik ve çevresinde çok büyük bir tepki görmemişti.

Türk Milli Mücadele hareketinin başlangıcından itibaren bu mücadeleye ortak olan Bilecik halkı, özellikle Bilecik Müftüsü Mehmed Nuri Efendi idaresinde teşkilatlanmaya çalışarak Sivas Kongresi sonrası Temsil Heyet-i ile beraber hareket edeceğini Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiştir. Böylelikle Bilecik, Türk Milli Mücadele Hareketi açısından önemli olayların gerçekleştiği bir merkez haline gelmiştir. Nitekim Sivas kongresinin akabinde Mustafa Kemal Paşanın direktifleri doğrultusunda Batı Cephesi Kumandanı Ali Fuat Bey, 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey ve İzmit'teki 1. Fırka Kumandanı Kaymakam Asım Bey başta olmak üzere Batı cephesinden sorumlu komutanlar Bilecik'e gelmiş ve 14 Ekim 1919 tarihinde Bilecik'te bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantı Kuzey Batı cephesinin kurulmasını sağlarken Bilecik'te bu cephenin merkezi olmuştur. Ekim sonunda ise Bilecik ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin şubeleri açılmış ve bölgedeki teşkilatlanma faaliyetleri tamamlanarak hızla çalışmalara başlanmıştır.

Kurulan bu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bir yandan ordunun silâh, cephane, asker, erzak, hayvan vs. ihtiyaçlarını temin etmek için çabalarken, bir taraftan da bölge halkının can, mal, ırz ve namus güvenliğinin korunması için gönüllülerden müfrezeler oluşturarak asayişin sağlanmasını gerçekleştirmiştir. Bölge halkının eli silah tutan insanlarından ya da orduya alınmayan yaşça büyük kimselerden oluşturulan bu silahlı grupların çoğu daha sonra kurulacak olan düzenli ordunun çekirdeğini oluşturacaktır.

Milli Gündüzbey Taburu, Hacı Zafer Efendi, Raif Efendi ve Nazif Efendi Müfrezeleri, Gökbayrak Taburu, Şahin Bey Müfrezesi, Savcı Bey Müfrezesi, Ertuğrul Milli Alayı, Bilecik Müfrezesi gibi adı geçenlerin dışında daha pek çok gönüllü müfrezeler, gerek muharebe öncesi dönemde, gerekse bu bölgede yaşanan muharebe ve işgal dönemlerinde hem asayişin korunmasında hem de Yunan ordusu ile yapılan savaşlarda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

İstanbul'un 16 Mart 1920 tarihinde İtilaf devletleri tarafından işgali ile birlikte Eskişehir'de bulunan İngilizlerin şehirden atılması kararlaştırılınca, Ali Fuat Paşa komutasındaki Türk birlikleri de harekete geçerek İngilizleri, önce Eskişehir'den sonrasında ise Bilecik'ten atmayı başarmıştır. Bilecik ve çevresinde kurulmuş olan müfrezelerin büyük destek verdiği bu harekât sonucunda İngilizler tarafından gerçekleştirilen bu ilk işgalde kaldırılmış oldu.

İngiliz işgalinin kalkması ile birlikte daha güvenli hale gelen Bilecik şehri böylelikle İstanbul'dan Anadolu'ya kaçmakta olan Son Osmanlı Mebusan Meclisi milletvekillerinin ve milli mücadele taraftarlarının geçiş güzergâhı haline gelmiştir. Birçok milli mücadele taraftarı mebus özellikle 30 Mart 1920 tarihi sonrası Bilecik üzerinden Ankara'ya geçmiştir. Bununla birlikte Bilecik şehri silah ve mühimmatın da Anadolu'nun içlerine kadar taşınmasında bir köprü vazifesini üstlenmiştir.

Milli Mücadele döneminde Hüdavendigâr vilayetine bağlı bir sancak konumunda olan Bilecik şehri son derece stratejik bir konumda bulunmaktaydı. II. Abdülhamit zamanında yapımına başlanan ve büyük oranda tamamlanmış olan demiryolu ağı sayesinde Anadolu'nun içlerine kadar uzanan demiryolu hattına sahipti. Bölgenin bu özelliği dolayısıyla Bilecik ve çevresi milli mücadele hareketi boyunca sürekli olarak Yunan taarruzuna maruz kalmış ve çok fazla tahribe uğramıştır.

Nitekim Yunanlılar Anadolu'da başlayan milli mücadele hareketinin merkezi konumundaki Ankara'ya ulaşabilmek amacıyla bu hattı kullanmaya çalışmış ve özellikle Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarına Sevr Antlaşmasını imzalatırmak amacıyla harekete geçmişlerdir. 22 Haziran 1920 tarihinde başlayan Yunan taarruzu Batı Anadolu topraklarının tamamını işgal altında bırakmış ve Yunan ordusu böylelikle Bilecik'e 90 km. uzaklıkta bulunan Bursa'ya kadar ulaşmıştır. Bursa'nın işgali sonrası bölgede bulunan Türk ordu birlikleri büyük bir bozguna

uğramış ve bundan sonra Yunanlılara karşı oluşturulacak olan Batı cephesinin yeni merkezi Bilecik olmuştur.

Bursa'nın işgali Bilecik ve çevresinde büyük bir endişeye sebep olmuşsa da Bilecik Müftüsü Mehmed Nuri Efendi önderliğinde bölge halkı telkin edilerek gerekli tertibat ve düzen sağlanmıştır. Ayrıca düzensiz birliklerle Türk Milli Mücadele Hareketinin başarıya ulaşamayacağı anlaşılmış ve Bilecik'te Kazım (Özalp) Bey komutasında Ertuğrul Grubu adı altında ilk düzenli birlik kurulmuştur.

Bununla birlikte Yunan ordusunun 6 Ocak 1921 tarihinde gerçekleştireceği taarruz öncesi İtilaf Devletleri Ankara'da bulunan Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile anlaşma sağlanması amacıyla bir görüşme talebinde bulunmuş ve bu istek üzerine Mustafa Kemal Paşa'da Bilecik'te bu görüşmelerin yapılabileceğini ifade ederek İstanbul'dan gelecek olan heyeti Bilecik'e davet etmiştir. İstanbul ile Ankara arasındaki buzları eritmek ve Mustafa Kemal Paşa'yı saf dışı bırakmak amacıyla İtilaf devletleri tarafından organize edilen bu görüşme 5 Aralık 1920 tarihinde Bilecik İstasyon Binasında gerçekleşmiş ancak bir netice alınamamıştır.

İtilaf Devletlerinin uyguladığı bu strateji de başarısız olunca Yunanlılar 6 Ocak 1921 tarihinden itibaren Bilecik üzerinden taarruza geçmiş ve Bilecik ve çevresi artık birinci derecede harp sahası haline gelmiştir.

Türk Milli Mücadele Hareketi açısından son derece önemli olan İnönü Savaşları Bilecik'in Bozüyük ilçesine 10 km. mesafede bulunan İnönü mevziilerinde gerçekleşmiş ve bu savaş esnasında Bilecik yöresi halkının da muharebe meydanında gösterdiği üstün gayretler neticesinde Türk ordusu Yunanlılara karşı ilk galibiyetini elde etmiştir. Nitekim savaşlar sırasında Bilecik, Söğüt, Osmaneli, Pazaryeri, Bozüyük, İnönü kaza ve nahiyelerinden İstiklâl madalyası ile onurlandırılan gazilerden sadece isimleri tespit edilebilenlerin sayıları toplam 519 kişi olup, aynı şekilde; Bilecik, Bozüyük, Söğüt, Gölpazarı, İnhisar, İnönü, Osmaneli, Pazaryeri ve Yenipazar merkez ve köylerinden şehit düşenlerden yalnızca isimleri tespit edilebilenlerin sayıları da toplam 199'u bulmuştur.

Ayrıca Eskişehir-Kütahya Savaşı, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz olarak tarihe geçen savaşlarda büyük oranda Bilecik ve çevresinde gerçekleşmiştir.

Bu süreçte Bilecik ve çevresi üç kez işgale uğramış ve bu işgaller neticesinde Yunan ordusunun, bölgedeki gayrimüslim Rum ve Ermeni çetelerin tahribine maruz kalarak büyük acılar çekmiştir. Yunanlıların her üç işgalinde de Bilecik ve çevresinde bulunan Müslüman ahali kendi yurtlarını terk ederek daha güvenli olarak gördükleri Gölpazarı, Sakarya ve Ankara istikametine hicret etmek zorunda kalmıştır. Özellikle Eskişehir-Kütahya Muharebeleri sonrası gerçekleşen işgal neticesinde Bilecik 4-6 Eylül 1922 tarihine kadar Yunan işgali altında kalmıştır.

Bu süreçte Yunanlılar, Anadolu'daki yerli Rum ve Ermeniler ile birlikte Bilecik ve çevresindeki Müslüman ahaliye insanlık dışı eylemlerde bulunarak hem maddi hem de manevi tahribata sebep olmuşlardır. Ancak Yunanlıların burada yaptıkları büyük zulüm ve tahribatında sadece belgelendirilenlerle sınırlı kalmadığı bir gerçektir. Camileri, türbeleri, evleri, tarladaki mahsülleri yakılan; kıymetli eşyaları ve tavuklarına varıncaya kadar bütün hayvanatı gasp edilen bölge halkı Yunan işgali sonrası evlerine dönmüş ancak Yakılmış ve harap olmuş bir görüntü ile karşı karşıya kalmıştır.

Neticede 6 Eylül 1922'de Yunan işgalinden kurtarılan Bilecik ve çevresinde geriye fazla bir şey kalmadığını görmekteyiz. Söğüt, Bozüyük, Pazarcık, İnegöl ve Yenişehir ilçeleri harabeye çevrildiği gibi Bilecik merkezinde de Tabakhane Mahallesi ile Yukarı Mahalle'den sadece birkaç ev yangından kurtarılabildiği görülmüştür.

Birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Bilecik ve çevresinde de Yunan işgalinden sonra bölgede hummalı bir çalışma başlatılarak Yunan tahribinin yarattığı zarar, ziyan cumhuriyetten sonra onarılmaya çalışılmıştır. Ancak Anadolu'nun baştan sona yeniden inşa edilmesi ve Türk halkının yaralarının sarılması çokta kolay olmamıştır. Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin büyük bir savaştan yeni çıkmış olması ve memleketin içinde bulunduğu maddi imkânsızlıklar nedeniyle doğal olarak bu süreç uzun bir zaman devam etmiştir.

Sonuç olarak Osmanlı Devletinin temellerinin atıldığı, Anadolu'nun bu küçük şehri Bilecik, Türk Milli Mücadele Hareketi içerisinde önemli olaylara sahne olmuş ve bu özelliği dolayısıyla Hem kuruluşun hem de kurtuluşun beşiği olmuştur.

KAYNAKÇA

Açıksöz, 30 Ağustos, 1921:1.

Açıksöz, 4 Eylül 1921:1.

Açıksöz, 5 Nisan, 1921:1.

AKANDERE Osman (2008), “İdam Mahkum Edilen Bir Hükümet: Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin İlk İcra Vekilleri Heyeti Hakkında Çıkarılan İdam Kararı” *SAÜ. Fen Edebiyat Dergisi*, Sakarya.

AKANDERE, Osman, (1999–2003), “11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuva-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S 24, Kasım, s. 417–467, Ankara.

AKANDERE, Osman, (2000), “Damat Ferit Paşaya Karşı Düzenlenen Bir Suikast Girişimi, Nedeni ve Sonuçları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*.

AKANDERE, Osman, (2008), “Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler (1918–1922),” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı:19, s.s. 508–542 Konya.

AKBAŞ, Rahmi (2011), *Söğüt Jandarma Onbaşı Ali'nin Milli Mücadele Anıları*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

AKÇURA, Yusuf, (1985), *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (18. ve 19. Asırlarda)*, TTK. Yayınları, Ankara.

AKIN, Rıdvan, (2008), *TBMM Devlet (1920–1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erklere ve İdare*, İletişim Yayınları, İstanbul.

AKKAYAN, Taylan, H. Mehmet, AYDIN, (1983), *Ertuğrul Gazi'den Bugüne Söğüt*, Yenilik Yay. İstanbul.

AKKILIÇ, Yılmaz, (1997), *Kurtuluş Savaşında Bursa*, Bursa.

AKSÜT, Ali Kemal, (1952), “İstanbul Hükümeti’nin Ankara’ya Gönderdiği Heyetle Mustafa Kemal ve Arkadaşlarının Bilecik Mülâkatı”, *Resimli Tarih Mecmuası*, C.III, S.29, Server İskit Yay, İstanbul.

Akşam, 26 Aralık 1920:1.

AKŞİN, Sina, (1997), *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (2 Cilt)*, Cumhuriyet Yayınları, Ankara.

Alemdar, 15 Mayıs 1919:1.

Alemdar, 15 Mayıs 1919:1.

Alemdar, 5 Nisan 1921:1.

Alemdar, 7 Nisan, 1921:1.

Alemdar, 8 Ağustos 1919:2.

ALPTEKİN, İrfan (1950), *Harp Tarihi Notları*, Ankara, 1950

Anadolu Resmi Tebliğ, 10 Temmuz 1921.

Anadolu Resmi Tebliğ, 12 Temmuz 1921.

Anadolu Resmi Tebliğ, 16 Temmuz 1921.

Anadolu Resmi Tebliğ, 17 Temmuz 1921.

Anadolu Resmi Tebliğ, 18 Temmuz 1921.

Anadolu’da Yunan Zulüm ve Vahşeti, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesince Vesaik-i Resmîye ye Müsteniden Kaleme alınmış Garbi Anadolu’daki Son Yunan Fecai’ne ait risaledir. Ankara Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338.

APAK, Rahmi, (1990), *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?* TTK. Yayınları, Ankara.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2268.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2271.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2276.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2277.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2280.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2285
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2287.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2296.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2300.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2301.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2304.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2305.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2311.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2316.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2317.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2318.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2319.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2320.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2348.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2349.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2351.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2352.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2353.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2354.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2391.
Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2392.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2393.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2396.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2399.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2400.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2400.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2402.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2404.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, B:2572.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K20, G:178, B:178–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:11, G:54, B:54–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:11, G:54, B:54-aa.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:1112, G:117, B:117–8.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:14, G:89, B:89–2.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:15, G:34, B:34–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:18, G:10, B:10–1,4.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:18, G:28, B:28–1,3.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:18, G:3, B:3–1,4.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:19, G:113, B:113–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:19, G:265, B:265–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:112, B:112–1,3,4

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:113, B:113–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:119, B:119–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:123, B:123–1,4.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:132, B:132–1,2.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:137, B:137–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:2, G:56, B:56–1,3.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:121, B:121–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:127, B:127–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:147, B:147–1,2

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:171, B:171–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:178, B:178–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:178, B:178–3

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:182, B:182–3.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:20, B:20–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:20, G:63, B:63–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:22, G:91, B:91–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:22. G:139 B:139–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:3, G:45, B:45–1,3.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:3, G:66, B:66–1.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:30, G:7, B:7–2.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:33, G:11, B:11–1,2.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:5, G:93, B:93–1,3.

ATASE Arşv. ATAZB Kol. K:9, G:17, B:17–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, 56a.

ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, 56aa.

ATASE Arşv. İSH. Kol. 1240, 56aa.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:10, G:135, B:135–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:10, G:137, B:137–1,3.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1041, G:32, B:32–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1043, G:138, B:138–1,2

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1043, G:138, B:138-2aaa.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–3.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–4.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–5.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–10.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–12.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–13.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–15.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–16.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–17.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–20.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–24.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:123, B:123–25.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:125, B:125–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:161, B:161–1,2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:166. B:166–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:180, B:180–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-1,3.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-11.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-13a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-5a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-6.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-7a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-8.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-8a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:195, B:195-9.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1061, G:22, B:22-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:10, B:10-1,2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:20, B:20-47.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:5, B:5-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:64, B:64-1,2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:65, B:65-1,6.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:70, B:70-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:90, B:90-11.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-3.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-3a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-4.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-4a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-5.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-5a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-6.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-6a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-7.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-7a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-8.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-8a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1065, G:19, B:19-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1065, G:20, B:20-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1065, G:49, B:49-1
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1137, G:53, B:53-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1182, G:64, B:64-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:119, G:158, B:158-1,5.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1203, G:125, B:125-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86-11.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86-2-3.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1223, G:86, B:86-8.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1230, G:77, B:77-1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1236, G:24, B:24-1,3.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1240, G:13, B:13-1,1a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1240, G:56, B:56-aa.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1240, G:56, B:56-aaa.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1271, G:41, B:41–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1271, G:41, B:41–2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1292, G:75, B:75-aa.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1334, G:120, B:120–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112aa.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112aaa.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ab.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ac.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ad.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ae
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112af.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ag.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ah.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ai.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112aj.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-112ak.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ab.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ac.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ad.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-114ae.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80–2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80–3.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1346, G:80, B:80-3a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1375, G:61, B:61-a.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:146, G:77, B:77–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:190, G:113, B:113–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:2, G:112, B:112–4.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:236, G:211, B:211–1
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:115, B:115–1
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:79, B:79–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:81, B:81–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:24, G:83, B:83–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:265, G:82, B:82–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:271, G:38, B:38–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:273, G:222, B:222–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:273, G:222, B:222–2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:273, G:222, B:222–4.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:274, G:186, B:186–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:123, B:123–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:131, B:131–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:131, B:131–2.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:315, G:149, B:149–1.
ATASE Arşv. İSH. Kol. K:337, G:65, B:65–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:38, G:36, B:36–6.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84–2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:415, G:84, B:84–2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:425, G:207, B:207–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:449, G:83, B:83–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:52, G:38, B:38–1

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:529, G:25, B:25–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:529, G:25, B:25–2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:567, G:82, B:82–2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:14, B:14–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:568, G:191, B:191–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:11, B:11–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:20, B:20–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:23, B:23–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:27, B:27–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:569, G:5, B:5–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:578, G:149, B:149–1,2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:579, G:8, B:8–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:579, G:98, B:98–1,2.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:579, G:99, B:99–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:582, G:83, B:83–1.

ATASE Arşv. İSH. Kol. K:583, G:89, B:89–1.

- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:593, G:73, B:73–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:61, G:140, B:140–1,2.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:661, G:63, B:63–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:685, G:106, B:106–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:691, G:164, B:164–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:692, G:84, B:84–2.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:707, G:17, B:17–3.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:719, G:99, B:99–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G:9, B:9–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G:28, B:28–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:726, G:4, B:4–1,4.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:73, G:35, B:35–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:816, G:194, B:194–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:881, G:71, B:71–1–2.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:981, G:165, B:165–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:987, G:87, B:87–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:989, G:107, B:107–1.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:990, G:116, B:116–6.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:991, G:14, B:14–2.
- ATASE Arşv. İSH. Kol. K:995, G:6, B:6–1.
- ATATÜRK, Mustafa Kemal (2000), *Nutuk, 1919–1920, C.1*, İstanbul,
- ATAY, Falih Rıfkı, (2004), *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul.
- AYBARS, Ergün (2005), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I* Zeus Kitabevi Yay. İzmir.

AYTEPE, Oğuz, (2004), “Milli Mücadelede Bilecik Görüşmesi” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 23-31*

B.C.A. D:618, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 5.28..19.

B.C.A. D:68, Fon Kodu: 30..10..0.0, Y:5.28..9.

B.C.A. D:68, Fon Kodu: 30..10..0.0, Yer No:5.28..9.

B.C.A. Dosya:1378, Fon Kodu: 30..10..0.0, Yer No: 140.4..8.

B.C.A., Dosya:1378, Fon Kodu: 30..10..0.0, Yer No: 140.4..8

BAYUR, Yusuf, Hikmet, (1991), *Türk İnkılâbı Tarihi*, 3. Baskı, C.III, Ks.III, AKDITYK TTK Yay, Ankara.

BELEN, Fahri, (1983), *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik (1959), *Atatürk Anadolu'da, (1919–1921)*, Ankara.

BOA. BEO. SYS, 24–64/V_3.

BOA. DH. EUM SSM, 39/30.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 44/64.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 49/61.

BOA. DH. EUM. AYŞ. 60/85

BOA. DH. EUM. AYŞ. 61/35.

BOA. DH. EUM. KLU. 15/73.

BOA. DH. EUM. KLU.15/73.

BOA. DH. EUM. SSM. 41/14.

BOA. DH. EUM. SSM. 41/14–1.

BOA. DH. İ.UM. 60/2.

BOA. DH. İ.UM. 63/38.

BOA. DH. İUM. D:115/21.

BOA. DH. İUM. 115/78.

BOA. DH. İUM. 117/ 56.

BOA. DH. İUM. 117/55.

BOA. DH. İUM. 47/1.

BOA. DH. KMS 49–2/22.

BOA. DH. KMS. 50–1/74

BOA. DH. ŞFR. 105/33,

BOA. DH. ŞFR. 101/19–123

BOA. EUM. AYŞ, 44/41.

BOA. HR. SYS. 2611–2.

BOA. HR. SYS. 2618–67.

BOA. HR. SYS. 2620–30.

BOA. HR. SYS. 2621–22.

BOA. HR. SYS. 2637–79.

BOA. HR. SYS. 2720–9.

BOA. İ.Ş.D, 76/4504.

BOA. İ.Ş.D. 83/4903.

BOA. MV. 251/34_1.

CA. A: 3/1, D: 12/6, F:7/17.

CA. A:3/2, D:38, F:5.

CA. A:3/5 D:16 F:4–1.

CEBESOY, Ali Fuat, (2000), *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul.

- ÇADIRCI, Musa (1997), *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Yay. Ankara.
- ÇAĞATAY, Neşet (1987), *Mustafa Nuri Paşa, Netayic-ül Vukuat Kurumları ve Örgütleri ile Osmanlı Tarihi*, Cilt, I-II, TTK Yayınları, Ankara.
- ÇAĞLAR, Günay, (1993), “XXIV. Tümen Komutanı Yarbey Mahmut Bey Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.III, Sayı:12, 355-362, Ankara.
- ÇAPA, Mesut, (1994), “Bir Harbiyelinin Milli Mücadele Anıları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.IV. Sayı:14, 141-166, Ankara.
- ÇAVDAR, Tefik, (2004), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇİÇEK, Rahmi, (1990), “Milli Mücadelede Ermeni-Rum-Yunan İttifakının Anadolu Basınındaki Yankıları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, II/6, 295–306, Ankara.
- ÇOKER, Fahri, (1994), *Türk Parlamento Tarihi, I. Cilt, (1919-1923)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÇOKER, Fahri, (1995), *Türk Parlamento Tarihi, C.III (1919–1923)*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, Ahmet (2009), *Birinci Mecliste Muhalefet (İkinci Grup)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİREL, Ahmet, (2010), *İlk Meclisin Vekilleri (Milli Mücadele Döneminde Seçimler)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın (19..), *Haçlı Seferleri*, Dünya Yay. İstanbul.
- DEMİRYÜREK, Halim (2011), *II. Meşrutiyet Döneminde Bilecik*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim dalı Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya.

- DEMSCHWAM Hans , (1987), *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (Çev. Y. Önen), Ankara.
- DEVECİOĞLU, Celal (1993), *İstiklal Savaşında Bilecik*, Yayınlanmamış hatıra, Bilecik.
- DOĞRU, Halime, (1992), *XVI. Yüzyılda Eskişehir Sultanönü Sancağı*, Afa Yay, İstanbul.
- DUMONT, Paul, Çev: Zeki Çelikkol, (1993), *Mustafa Kemal*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- DURŞUN, M. Kamil, (1994), *İzmir Hatıraları*, Yayına Haz. Ünal ŞENEL; Akademi Kitabevi Yayınları, İzmir.
- EMECEN, Feridun (1992), "Bilecik Maddesi" İslam Ansiklopedisi,
- ERDEM, Nilüfer (2009), *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekatı 1919–1923* İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim dalı Basılmış Doktora Tezi, İstanbul
- EROL, Mine (Çev.): DAVISON, "Roderic H.: Mondros'tan Lozan'a Kadar Türk Siyaseti" *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV/25 (1981-1982) 81-112
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (1966), Üç dal Neşriyat, Ankara.
- GOLOĞLU, Mahmut, (2010), *Üçüncü Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- GÖRGÜLÜ, İsmet (1993), *On Yıllık Harbin Kadrosu*, Ankara.
- GÜLER, Ali, (2003), *Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü*, Emre Yayınları, İstanbul.
- GÜNER, Zekai KABATAŞ, Orhan (1990), *Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- GÜNEY, Necmi (1935), *Bilecik Tarih ve Coğrafya Etüdü*, Bilecik.
- GÜRAN, Tefik (1997), *Osmanlı Dönemi Tarım İstatistikleri*, C.III. Ankara.

GÜRLER, Hamdi (1994), *Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami Günsav*, T.C Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Hâkimiyet-i Milliye, 1 Nisan 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:2.

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4.

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1920:4.

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Ocak 1921:2.

Hâkimiyet-i Milliye, 10 Şubat 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 11 Şubat 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 12 Ocak 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 13 Mart 1921:2.

Hâkimiyet-i Milliye, 13 Nisan 1920:3.

Hâkimiyet-i Milliye, 15 Ocak 1921:1–2.

Hâkimiyet-i Milliye, 18 Temmuz 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 2 Nisan 1921:1

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Mart 1920:3.

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Mart 1920:3.

Hâkimiyet-i Milliye, 23 Mart 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 25 Ağustos 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 25 Aralık 1921:2.

Hâkimiyet-i Milliye, 27 Mart 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 28 Temmuz 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 29 Mart 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 3 Nisan 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1922:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 30 Mart 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 31 Ağustos 1922:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 31 Mart 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 4 Nisan 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 5 Nisan 1921:1.

Hâkimiyet-i Milliye, 6 Nisan 1921:1.

HALICI, Şaduman (2004), “Vakit, Alemdar ve Payam-ı Sabah Gazetelerine Göre İnönü Savaşları” *1.Uluslararası Düinden Bugüne Eskişehir Sempozyumu*, Anadolu Üniv.Ed.Fak.Yay, No:21, 12-15 Eskişehir.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1961, B:868.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1963, B:1066.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1965, B:1217.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1965, B:1221.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1965, B:1222.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1965, B:1224.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1966, B:1272.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1967, B:1377.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1967, B:1415.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1968, B:1425.

HATİPOĞLU, M. Murat, (1988), *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığı Altında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. Ankara.

Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi 1310 Tarihli.

Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi 1316 Tarihli.

Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi 1324 Tarihli.

HÜLAGÜ, Orhan (2001), *Milli Mücadele'de Bursa*, Emre Yayınları, İstanbul.

İkdam, 9 Eylül 1922:1.

İkdam, 1 Ağustos 1921:1.

İkdam, 1 Eylül 1922:1.

İkdam, 11 Ağustos 1914:1.

İkdam, 12 Temmuz 1921:2.

İkdam, 13 Ağustos 1921:1.

İkdam, 13 Temmuz 1921:1-2.

İkdam, 14 Temmuz 1921:1.

İkdam, 15 Ağustos 1921:3.

İkdam, 15 Temmuz 1921:1.

İkdam, 15 Temmuz 1921:1.

İkdam, 16 Temmuz 1921:1.

İkdam, 18 Eylül, 1914:1.

İkdam, 19 Ağustos 1921:2.

İkdam, 19 Ağustos 1921:3.

İkdam, 19 Ocak 1921:1.

İkdam, 2 Eylül 1922:1.
İkdam, 21 Ocak 1921:1.
İkdam, 22–23 Ağustos 1921:1.
İkdam, 23 Ağustos 1914:1.
İkdam, 23 Ağustos 1921:1.
İkdam, 23 Ağustos 1921:1.
İkdam, 24 Ağustos 1921:1.
İkdam, 24 Ağustos 1921:1.
İkdam, 25 Ağustos 1921:1.
İkdam, 25 Ocak 1921:1.
İkdam, 25 Ocak 1921:1.
İkdam, 26 Ağustos 1921:1.
İkdam, 26 Ocak 1921:1.
İkdam, 27 Ağustos 1921:2.
İkdam, 27 Temmuz 1921:2.
İkdam, 28 Ağustos 1921:1.
İkdam, 28 Temmuz 1921:1.
İkdam, 28 Temmuz 1921:1.
İkdam, 28 Temmuz 1921:1.
İkdam, 3 Eylül 1922:1.
İkdam, 3 Ocak 1921:1.
İkdam, 31 Ağustos 1921:1.
İkdam, 31 Ekim 1914:1.

İkdam, 4 Eylül 1922:1.

İkdam, 6 Eylül 1922:1.

İkdam, 6 Ocak 1921:1.

İkdam, 9 Ağustos 1921:2.

İkdam, 9 Ağustos 1921:2.

İleri, 25 Mart 1921:1.

İleri, 6 Nisan 1921:1.

İLHAN, Sedat, (1989), *Türk-Yunan İlişkileri*, Dokuz Eylül Üniv. Hukuk Fak. Döner Sermaye İşletmesi Yay, Ankara.

İLTER, Zerrin, (2007), *Salnamelere Göre Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Bilecik*, Osman Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

İNAN, Afet (1998), *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Yay. Ankara.

İslam Ansiklopedisi, C.I, "Atatürk Maddesi" s.719–807,

İUM; 28 Teşrinnievvel 1927 *Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül I, 1927:II-XVII. Ankara.

JAESCHKE, Gotthard, (1989), *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, TTK Yayınları, Ankara.

KADRI, Hüseyin Kâzım (2000), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Hatıralarım*, İstanbul, Trabzon, Selanik, Suriye, Haz., İsmail Kara, İstanbul.

KANSU, Mazhar Müfit (1998), *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber*, C. 2, Ankara.

KARABEKİR, Kazım (2003), *İstiklal Harbimiz*, C. III-IV, Emre Yayınları, İstanbul.

KARAL, Enver, Ziya, (1997), *Büyük Osmanlı Tarihi*, TTK Yay, Ankara.

KARLI, Ercan (2004), *Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet*, Geçit Yay. İstanbul.

- KARPAT, Kemal (2003), *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, TVYY. İstanbul.
- KILINÇER, Yusuf İzzettin, (2006), *Atatürk ve Kırşehir, (1919-1938)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- KOCA, Zeliha, (2010), “Milli Mücadelede Bilecik Yöresi” *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kütahya.
- KOCA, Halil, (1965), *Tercüme-i Hal ve Hatıratım*, Basılmamış Hatırat,
- KOYLU, Zafer (2010), *İngiliz İşgalinde Eskişehir*, Eskişehir Ticaret Odası Yayınları, Eskişehir.
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1943), “Osmanlıların Etnik Menşei”, *Bellekten*, C.VIII, S.28, TTK Yay, Ankara.
- KUTAY, Cemal, (1989), *Çerkez Ethem Dosyası*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- KUTAY, Cemal, (1998), Kurtuluşun “Kuvvacı” Din Adamları (Cumhuriyet’in 75. Yılında Onlara Saygı), Aksoy Yay, İstanbul.
- KÜRKÇÜOĞLU, Erol (2002), “Başlangıcından Malazgirt Zaferine Kadar Selçuklu-Bizans Münasebetleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.4, Yeni Türkiye Yay, Ankara.
- Le Figaro*, 15 Temmuz 1921:3.
- Le Figaro*, 17 Temmuz 1921:3.
- Le Figaro*, 18 Temmuz 1921:3.
- Le Figaro*, 18 Temmuz 1921:3.
- Le Figaro*, 18 Temmuz 1921:3.
- MCCARTHY, Justin (1998), (Çev. B. Umar), *Ölüm ve Sürgün*, İstanbul.
- MMZC. C.1, D.3, 7 Aralık 1915:207.
- MMZC. C.1, D.4. 6 Mart 1920.

MMZC. C.2, D.3, 8 Şubat 1915.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin, “Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 13 Yayın Tarihi: 1994, s.s. 27-53, Ankara.

NADİ, Yunus (1955), *Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti* Sel Yayınları, İstanbul.

NAKRACAS, Georgios (2003), (Çev: İbrahim Onsunoglu) *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni, (1922 Emperyalist Yunan Politikası ve Anadolu Felaketi)* Belge yayınları, İstanbul.

OKAY, Cüneyd, (2004), *Dönemin Mizah Dergilerinde Milli Mücadele Karikatürleri, 1919-1922*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ORAN, Baskın (2009), *Türk Dış Politikası (1919–1980) Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.I. İstanbul.

Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi, (1985), Tercüman gazetecilik Matbaacılık, İstanbul.

Öğüd, 20 Ocak 1921:1.

ÖKTEM, Haydar Rüştü, (1991), Haz.: Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Ankara.

ÖZALP, Kazım (1998), *Milli Mücadele*, TTK Yay. Ankara.

ÖZCAN, Murat (2003), *Tarih Işığında Yunan Mezalimi*, IQ Yayıncılık, İstanbul.

ÖZÇELİK Mücahit, (2011), “Açıksöz Gazetesinde Sakarya Savaşı, Tarihin Peşinde” *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı:6, 195-214,

ÖZGÜR, E. Murat, (1990), *Bilecik Coğrafyası*, Basılmamış Doktora Tezi. Ankara.

ÖZKAYA, Yücel, (1981), *Türk İstiklal Savaşı ve Cumhuriyet Tarihi*, Ankara.

ÖZKAYA, Yücel, (1988), “İstanbul’un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul’dan Ankara’ya Kaçışı Olayı” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 13, Cilt V, Kasım Ankara.

ÖZKAYA, Yücel, (1994), “Ulusal Bağımsızlık Savaşında İstanbul’dan Ankara’ya Kaçış Olayı” *Uluslararası Atatürk Sempozyumu*, s.s. 889–905. Ankara.

- ÖZKÖSE, Kadir (2001), “Seyyid Ahmed eş-Şerif’in Anadolu’daki Millî Mücadele’ye Katılışı ve Mustafa Kemal’i Desteklemesi” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.5. sayı:2
- ÖZTOPRAK, İzzet (1989), *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, TTK, Ankara.
- ÖZTOPRAK, İzzet (2006), *Kurtuluş Savaşı ile ilgili Yunan Belgeleri*, 2006, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, Ankara.
- ÖZTOPRAK, İzzet, (1998), “Birinci İnönü Savaşının Anadolu, İstanbul ve Dış Basında Karşılması ve Yorumu” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi (Atatürk Yolu)*, Sayı: 21, S.81-96, Ankara.
- ÖZTÜRK, Kazım (1973), *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1973)*, Ankara.
- ÖZTÜRK, Kazım, (1993), *Türk Parlamento Tarihi- TBMM I. Dönem 1920–1923, C.3*, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- ÖZYÜKSEL Murat, (1999), “Anadolu ve Bağdat Demiryolları” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.3, Ankara.
- PALLİS Alexander Anastasius, (1997), *Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922)* Çev. Orhan AZİZOĞLU, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Peyam-ı sabah*, 2 Eylül 1922:1.
- Peyam-ı sabah*, 23 Temmuz 1921.
- Peyam-ı sabah*, 3 Eylül 1922:1.
- Peyam-ı sabah*, 30 Ağustos 1922:1.
- Peyam-ı sabah*, 7 Nisan 1921.
- PITCHER, Donald Edgar (1999), Çev: Bahar Tırnakçı, *Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası, (Başlangıcından 16. Yüzyılın Sonuna Kadar Sultanlığın Genişleme Sürecini Gösteren Ayrıntılı Haritalarla Birlikte)* Yapı kredi Yayınları, İstanbul.

POLAT, Hasan Ali (2008) “Milli Mücadele Yıllarında Marmara Bölgesinde Faaliyet Gösteren Müfrezeler, Milis Kuvvetleri ve Çeteler, (1918–1922)” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Tarih Anabilim dalı, (Yüksek Lisans Tezi) Konya.

Sabah, 16 Ağustos, 1914:1.

SANEMOĞLU Y. (?) *Haydar Çelebi Ruznamesi*, İstanbul.

SARIHAN, Zeki, (1995), *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, TTK Yay. Ankara.

SARIKOYUNCU, Ali, (1994), “Bilecik ve Çevresi’nde Yunan Mezalimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 28, ss.19–47. Ankara.

SARIKOYUNCU, Ali, (1994), “Şeyh Edebali ve Milli Mücadelede Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi”, *Diyanet İlmî Dergi*, C.30, S.3, Diyanet İşleri Başk. Yay, Ankara, ss.15-24.

SARIKOYUNCU, Ali, (2002), *Milli Mücadelede Din Adamları*, C.II, 3. Baskı, Diyanet İşleri Başk.Yay, Ankara.

SARIKOYUNCU, Ali, (2009), *Milli Mücadelede Söğüt ve Çevresi*, *Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Söğüt Şenlikleri Vakfı* Yay, 3. Baskı, Söğüt.

SELEK, S. (1985), *İsmet İnönü, Hatıralar*, 1. Kitap, Ankara.

SELEK, Sabahattin (1965), *Milli Mücadele*, C.II, 2.Baskı, İstanbul.

SELVİ, Haluk (2007), *İşgal ve Protesto İzmir’in İşgali ile İlgili Protesto Telgrafları (15 Mayıs 1919 – 30 Temmuz 1919)*, Değişim Yayınları, İstanbul.

SELVİ, Haluk, (2000), *Milli Mücadele’de Erzurum (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

SELVİ, Haluk, (2011), *Milli Mücadele’de İlk İşgaller İlk Direnişler*, Yeditepe Yayınları İstanbul.

SEVİN, Veli (2001), *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, T.T.K. Yay, Ankara.

- SEVİNÇ, Necdet (1978), *Osmanlıda Sosyo-Ekonomik Yapı, Cilt I*, Kutsun Yayınevi, İstanbul.
- SOFUOĞLU, Adnan, (1993), *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzey-Batı Anadolu (1919-1921)* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâpları Tarihi Enstitüsü, Basılmış Doktora Tezi, Ankara.
- SOFUOĞLU, Adnan, (1994), *Kuva-yı Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921*, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- SOFUOĞLU, Adnan, (2002), “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* s.131-142 Mayıs-Kasım Ankara.
- SOFUOĞLU, Adnan, (2006), *Milli Mücadele Döneminde Kocaeli*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- SONYEL, Salahi, (1991), *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, C. I-II*. TTK Yayınları, Ankara.
- SONYEL, Salahi, (2008), *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı, IV Cilt*, TTK Yay. Ankara.
- SORĞUÇ, Erdoğan, (1996), *Yd. P. Tğm. İbrahim Sorğuç’un Anıları (İstiklal Harbi Hatıratı)* İzmir.
- ŞAHİNGÖZ, Mehmet, (2001) *Ali Rıza Paşa Hükümetinin İstifası ve Tepkileri*, Ankara.
- ŞAMSUTDİNOV, A.M. (1999), Çev: Atahan Behramoğlu, *Mondros’tan Lozan’a Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918–1923*, İstanbul.
- ŞARMAN, Özdemir, (1996), *Tarihte Yenişehir*, Bursa.
- ŞİMŞİR, Bilal N. (2000), *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.I. TTK Yayınları, Ankara.
- TANSEL, Selahattin (1991), *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar, C:I,II,III,IV*, MEB Yayınları, İstanbul,
- TANSEL, Selahattin, (1965), *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı (1919–1922)*, Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yayınları, Ankara.

TANSEL, Selahattin, (1973), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.1, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yay, Ankara.

Tasvir-i Efkâr, 16 Mayıs 1919:1.

Tasvir-i Efkâr, 18 Mayıs 1919:2.

TBMM Albümü (2010), Cilt I. 1920–1950, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara.

TBMM GCZ. C.1, 25 Eylül 1920.

TBMM GCZ. C.1, 5 Temmuz 1920.

TBMM GCZ. C.1, 9 Ağustos 1920.

TBMM GCZ. C.II, 13 Aralık 1921.

TBMM GCZ. C.II, 13 Şubat 1922.

TBMM GCZ. C.II, 2 Ağustos 1921.

TBMM GCZ. C.II, 8 Ağustos 1921.

TBMM GCZ. C.III, 11 Nisan 1922.

TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 15 Mayıs 1920.

TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 24 Nisan 1920.

TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 27 Nisan 1920.

TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 29 Nisan 1920.

TBMM ZC. C.1, D.1, İç.1, 4 Nisan 1920.

TBMM ZC. C.10, D.1, İç.2, 21 Nisan 1921.

TBMM ZC. C.11, D.1, İç.2, 11 Temmuz 1921.

TBMM ZC. C.12, D.1, İç.2, 19 Ekim 1921.

TBMM ZC. C.13, D.1, İç.2, 22 Ekim 1921.

TBMM ZC. C.13, D.1, İ.2, 29 Eyll 1921.

TBMM ZC. C.14, D.1, İ.2, 1 Kasım 1921.

TBMM ZC. C.14, D.1, İ.2, 25 Kasım 1921.

TBMM ZC. C.14, D.1, İ.2, 3 Kasım 1921.

TBMM ZC. C.15, D.1, İ.2, 19 Aralık 1921.

TBMM ZC. C.15, D.1, İ.2, 2 Ocak 1922.

TBMM ZC. C.15, D.1, İ.2, 29 Aralık 1921.

TBMM ZC. C.18, D.1, İ.3, 1 Nisan 1922.

TBMM ZC. C.19, D.1, İ.3, 15 Nisan 1922.

TBMM ZC. C.19, D.1, İ.3, 29 Nisan 1922.

TBMM ZC. C.19, D.1, İ.3, 6 Mayıs 1922.

TBMM ZC. C.2, D.1, İ.1, 10 Temmuz 1920.

TBMM ZC. C.2, D.1, İ.1, 8 Temmuz 1920.

TBMM ZC. C.20, D.1, İ. 3, 21. 06. 1922

TBMM ZC. C.20, D.1, İ.3, 09 Mayıs 1922.

TBMM ZC. C.20, D.1, İ.3, 17 Haziran 1922.

TBMM ZC. C.21, D.1, İ.3, 17 Temmuz 1922.

TBMM ZC. C.21, D.1, İ.3, 20 Temmuz 1922.

TBMM ZC. C.21, D.1, İ.3, 25 Haziran 1922.

TBMM ZC. C.21, D.1, İ.3, 26 Haziran 1922.

TBMM ZC. C.21, D.1, İ.3, 28 Haziran 1922.

TBMM ZC. C.21, D.1, İ.3, 28 Haziran 1922.

TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 14 Ağustos 1922.

TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 16 Ağustos 1922.
TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 16 Ağustos 1922.
TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 23 Ağustos 1922.
TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 24 Ağustos 1922.
TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 28 Ağustos 1922.
TBMM ZC. C.22, D.1, İ.3, 29 Temmuz 1922.
TBMM ZC. C.23, D.1, İ.3, 4 Ekim 1922.
TBMM ZC. C.23, D.1, İ.3, 4 Ekim 1922.
TBMM ZC. C.24, D.1, İ.3, 21 Ekim 1922.
TBMM ZC. C.24, D.1, İ.3, 30 Ekim 1922.
TBMM ZC. C.3, D.1, İ.1, 15 Ağustos 1920.
TBMM ZC. C.3, D.1, İ.1, 2 Eylül 1920.
TBMM ZC. C.3, D.1, İ.1, 21 Ağustos 1920.
TBMM ZC. C.3, D.1, İ.1, 4 Eylül 1920.
TBMM ZC. C.3, D.1, İ.1, 9 Ağustos 1920.
TBMM ZC. C.4, D.1, İ.1, 18 Eylül 1920.
TBMM ZC. C.4, D.1, İ.1, 21 Eylül 1920.
TBMM ZC. C.4, D.1, İ.1, 22 Eylül 1920.
TBMM ZC. C.4, D.1, İ.1, 23 Eylül 1920.
TBMM ZC. C.5, D.1, İ.1, 21 Ekim 1920.
TBMM ZC. C.5, D.1, İ.1, 30 Ekim 1920.
TBMM ZC. C.6, D.1, İ.1, 13 Aralık 1920.
TBMM ZC. C.6, D.1, İ.1, 22 Kasım 1920.

TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 23 Aralık 1920.

TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 30 Kasım 1920.

TBMM ZC. C.6, D.1, İç.1, 4 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 10 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 13 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 20 Ocak 1921

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 20 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 22 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 24 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.7, D.1, İç.1, 26 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 10 Şubat 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 21 Şubat 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 24 Şubat 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 3 Şubat 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 31 Ocak 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 5 Şubat 1921.

TBMM ZC. C.8, D.1, İç.1, 8 Şubat 1921.

TBMMZC. C.7, D.1, İç.1, 29 Ocak 1921.

Tercüman-ı Hakikat, 13 Temmuz 1919:1.

Tercüman-ı Hakikat, 16 Mayıs 1919:1.

Tercüman-ı Hakikat, 31 Temmuz 1919:1.

The Encyclopaedia of İslam, (1960), Leiden Brill, London.

The Manchester Guardian (1901–1959) 23 Mart 1920:1,7.

The Manchester Guardian (1901–1959) 26 Temmuz 1921:3–7.

The Manchester Guardian (1901–1959) 27 Temmuz 1921:2–5.

The Manchester Guardian (1901–1959) 28 Mart 1921:7.

The Manchester Guardian (1901–1959) 30 Ağustos 1922:1.

The Manchester Guardian (1901–1959) 5 Eylül 1922:3–7.

The Manchester Guardian (1901–1959) 6 Nisan 1921:7.

The Times, 25 Temmuz, 1921:9.

The Times, 1 Eylül 1922:13.

The Times, 1 Eylül 1922:8.

The Times, 15 Nisan 1919:12.

The Times, 25 Mart 1920:15.

The Times, 25 Temmuz, 1921:9.

The Times, 28 Ağustos, 1922:7.

The Times, 28 Mart, 1921:7.

The Times, 29 Mart, 1921:7.

The Times, 30 Ağustos 1922:8.

The Times, 4 Eylül 1922:8.

The Times, 4 Nisan 1921:9.

The Times, 6 Eylül 1921:9.

The Times, 8 Ağustos, 1921:7.

TİLGAR, Tanno (1998), “Eston Basınında Kütahya-Eskişehir ve Sakarya Muharebeleri” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* Cilt: 27 Sayı: 43 Sayfa: 159–179, Ankara.

TİTE Arş. K:100, G:36, B:36-001.
TİTE Arş. K:100, G:36, B:36-1001.
TİTE Arş. K:100, G:36, B:36-2001.
TİTE Arş. K:100, G:38, B:38-2001.
TİTE Arş. K:100, G:38, B:38-3001.
TİTE Arş. K:100, G:38, B:38-4001.
TİTE Arş. K:100, G:38, B:38-5001.
TİTE Arş. K:100, G:38, B:38-6001.
TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-001.
TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-1001.
TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-2001.
TİTE Arşv. K:100, G:20, B:20-a001.
TİTE Arşv. K:100, G:37, B:37-001.
TİTE Arşv. K:100, G:38, B:38-1001.
TİTE Arşv. K:100, G:38, B:38-7000.
TİTE Arşv. K:100, G:42, B:42-001.
TİTE Arşv. K:330, G:21, B:21-3001.
TİTE Arşv. K:330, G:21, B:21-1001.
TİTE Arşv. K:46, G:107, B:107-1001.
TİTE Arşv. K:310, G:19, B:19-a001.
TİTE. Arşv. K:100, G:20, B:20-2001.
TİTE. Arşv. K:100, G:37 B:37-001.
TİTE. Arşv. K:310, G:19, B:19-001.

TİTE. Arşv. K:314, G:42, B:42-001.

TİTE. Arşv. K:321, G:21, B:21-001,

TİTE. Arşv. K:321, G:23, B:23-001.

TİTE. Arşv. K:321, G:52, B:52-001.

TİTE. Arşv. K:321, G:53, B:53-001.

TİTE. Arşv. K:330, G:21, B:21-001.

TİTE. Arşv. K:330, G:21, B:21-2001.

TUĞLACI, Pars (1985), *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul.

TUNAYA, Tarık Zafer, (2008), *Türkiye’de Siyasal Partiler, (Mütareke Dönemi) C.II*, İletişim Yayınları, İstanbul.

TUNAYA, Tarık, Zafer, (1952), *Türkiye’de Siyasal Partiler*, İstanbul.

TUNCER, Erol, (2003), *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, Tesav Yayınları, Ankara.

TURAN, Mustafa, (1990) “İzmir’in İşgalinden Önce Anadolu’da Rum Taşkınlıkları ve Tedbirler” *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.II, Sayı:6, 349-360, Ankara.

TURAN, Mustafa, (2006), *Yunan Mezalimi (İzmir, Aydın, Manisa, Denizli 1919-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Türk İstiklâl Harbi (Batı Cephesi), (1963), C.II-III, Genelkurmay Başk. Yay. Ankara.

Türk İstiklâl Harbi (Batı Cephesi), (1965), C.II, Ks.2, Genelkurmay Başk. Yay. Ankara.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, (1991), C.II, ks.2, Genelkurmay Başk. Yay. Ankara.

Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler, (1975), C.VII, Genelkurmay Başk. Yay. Ankara.

Türk İstiklal Harbi, (1999), II nci Cilt, Batı Cephesi, 2 nci Kısım, Genelkurmay Başk. Yay. Ankara.

Türk İstiklal Harbi, II nci Cilt, Batı Cephesi, 3 ncü Kısım, (1999), Genelkurmay Başk. Yay. Ankara.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat, (1952), *Görüp İşittiklerim*, Ankara.

UMAR, Bilge, (1999), *İlkçağ'da Türkiye Halkı*, İnkılâp Yay, İstanbul.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1982), *Osmanlı Tarihi*, C.1, 4.Baskı, TTK Yay. Ankara.

ÜLGER, Eriş (2007), *Zafere Giden Yol*, Remzi Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir (1960), "Söğüt Beyliği" *Türk Yurdu Dergisi*, II. Cilt, sayı:287, Ankara.

ÜNAL, Muhittin, (1994), *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, İstanbul.

Vakit, 15 Mayıs 1919:1.

Vakit, 16 Mayıs 1919:1.

Vakit, 17 Mayıs 1919:1.

Vakit, 18 Mayıs 1919:1.

Vakit, 3 Aralık 1920:1.

Vakit, 3 Ekim 1919:1.

YAMAN, Ahmet Emin, (1994), "İstanbul'un Ankara'ya Yaklaşma Deneyimi: Bilecik Görüşmesi" *X. Türk Tarih Kongresinden ayrı basım*, TTK. Yayınları, Ankara.

YAVUZ, Bige, (1994), *Kurtuluş Savaşı Döneminde Türk-Fransız İlişkileri (Fransız Arşiv Belgeleri Açısından 1919–1922)*, TTK Yayınları, Ankara.

YAVUZ, Nuri (1999), "Sakarya ve Çevresinin Türk Hakimiyetine Girişi", *Sakarya ve Çevresi 1. Tarih ve Kültür Sempozyumu* (Cumhuriyet'in Yetmiş Beş yılına Armağan), Sakarya Üniv. Yay, Adapazarı.

Yeni gün gazetesi, 20 Ağustos 1920:1.

Yeniğün, 20 Nisan 1921:1.

Yenigün, 5 Eylül 1922:1.

YILMAZ, Kurulay, (2007), *Bozüyük ve Kasımpaşa Camisi*, Sakarya gazetecilik Matbaacılık, Bilecik.

Yurt Ansiklopedisi, (1981–1984), “Bilecik”, C.2.

YÜCEER Saime, (2005), *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919–1938)*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

YÜCEER, Saime, (2001), *Bursa'nın İşgal ve Kurtuluş Süreci (8 Temmuz 1920–11 Eylül 1922)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.

YÜCEL, M. Serhan, (2006), *Türkiye'nin Siyasal Partileri (1859–2005)*, Alfa Yay. İstanbul.

YÜCEL, M. Serhan, (2001), *Demokrat Parti*, Ülke Kitapları, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan, (2008), *Milli Mücadelede İttihatçılık*, İletişim Yay. İstanbul.

EKLER

EK 1: Bilecik'in Pazarcık ilçesi halkı tarafından teslim edilen silah modelleri, cephane sayıları ve teslim edenlerin isim listesi.

No:7 Piyade Hane, Pazarcık Beşikli Mahallesinden İbrahim oğlu İsmail: Model (ta' dilât yapılmış, onarılmış) martin numara cephane – 100. silah ve cephanesi alınmıştır birer de fişenklik. 15 Mayıs 36 Tevellüdü (doğum tarihi): (H)311.

No:8 Piyade Hane, Pazarcık Emir Cedid Mahallesinden Ebazer Oğlu Hasan model martin – 95761 cephane – 100. silah ve cephanesi alınmıştır bir fişenk noksandan fişenklik de alınmıştır (Tevellüdü 308).

No:9 Piyade Hane, Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Cafer İbrahim oğlu Cafer model martin – 35719 – cephane- 100. silah ve cephanesi ve bir de fişenklik alınmıştır (Tevellüdü 308).

No:10 Piyade Hane, Pazarcık Beşikli Mahallesinden Dizdar Oğlu Salih Mahdumu Hasan Tevellüdü 305. model martin- 153283 cephane- 100. martin ve cephane ve fişenklik tamamen Alınmıştır.

No:11 Piyade Hane, Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Belediye Çavuşu Hasan Efendi Mahdumu Mehmed. Tevellüdü 315. model martin-14140. cephane-100. silah ve cephane maa fişenklik tekraren pederi Hasan Efendiye cephanesiyle verilmiştir maa fişenklik.

No:12 Piyade Hane, Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Muhacir Mustafa Oğlu Halid (Tevellüdü:308) model martin-46624. cephane-100. 20 mayıs 336

No:13 Piyade Hane, Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Hatib İbrahim Efendi Mahdumu Osman (Tevellüdü:309). model martin-87633. cephane-100. silah ve cephanesi ve fişenklik teslim alınmıştır.

No:14 Piyade Hane, Pazarcık Emir Cedid Mahallesinden Molla Receb Oğlu Arif.(Tevellüd:280).model martin-78544.cephane-100.silah ve cephanesi alınmıştır.

No:15 Piyade Hane, Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Süleyman Oğlu Mahmud. (Tevellüd:300).model martin-70344.cephane-100. Esliha(silahlar) ve cephanesi kâmilten teslim etmişdir.22 mayıs 336.

No:16 Piyade Hane, Pazarcık Emircedid Mahallesinden Bakkal Şakir Efendi Oğlu Akif. Tevellüdü:309. model martin-122999.cephane-100.

No:17 piyade hane pazarcık dereboğazı mahallesinden hekim oğlu ahmed Hüseyin mahdumu hüsnü. Tevellüdü:317.m0del martin- 195675.cephane:100 silah ve cephanes alınmışdır. 20 mayıs 336.

No:18 Piyade Hane, Pazarcık Hamidiye Mahallesinde Gödeli Hacı Abdullah (tevellüdü:283). silah numarası:99616.cephane:100. silah ve cephanes tamamen alınmışdır. 20 mayıs 36

Piyade Hane Pazarcık Aşağı Mahallesinde Müteveffa Taşcı Ömer Efendi Hafidi Abdülkadir Efendi (Tevellüdü:315).model martin 70344.cephane-100. silah ve cephanesi tamamen alınmışdır.

Piyade Hane, Pazarcık Beşikli Mahallesinden Pirizrenli Osman Ağa Damadı Osman Oğlu Haydar.(Tevellüdü:316).model martin -82320.cephane-100.silah ve cephanesi alınmışdır fişenklik yedeğide 180 guruş ahz olunmuşdur. 26 mayıs 36. amedi 23 mayıs 36.

Hane Pazarcık Kınık Karyesinden İsmail oğlu Osman (tevellüdü:1270) kendi silahı.1 mayıs 36” (TİTE Arş., K:100, G:38, B:38-2001).

“Hane Süvari. Kumandan. Pazarcık Nahiyesinde Yusuf Efendi Mahdumu Hacı Ali Efendi. (Tevellüdü: 88)Model martin:113434. cephanes:150.

No:1 Hane Süvari, Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Ehliîman Hulusi Efendi Mahdumu Ehli İman Sıdkı (Tevellüdü:312). model martin 124266. cephanes:100. silah ve cephanes tamamen alınmışdır ve bir de fişenklik.

No:2 Hane Süvari, Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Hekim Oğlu Mustafa Efendi Mahdumu Mehmed Sarı. Model martin 67053.cephane-100 (Tevellüdü:316). 26 mayıs 36

No:3. Hane Süvari. Pazarcık Beşikli Mahallesinden Kara Memiş Oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi. (Tevellüdü:305). model martin-116670. cephanesi- 100. 26 mayıs 36

No:4 Hane Süvari, Pazarcık Beşikli Mahallesinden Sarı Güllü Mehmed Oğlu Şaban (Tevellüdü:302). model martin-86522. cephanesi:100. silah ve cephanesi tamamen alınmıştır. 26 mayıs 36.

No:5 Hane Süvari, Pazarcık Dere Karyesinden Mehmed Ali Oğlu Hacı Ali. (Tevellüdü:302) mayıs 36

No:13 Hane Süvari, Pazarcık Emircedid Mahallesinden Bakkal Şakir Efendi Oğlu Akif. (Tevellüdü:309).model martin:122999. cephanesi:100. silah ve cephanesi alınmıştır. 26 Mayıs 36”.(TİTE Arş., K:100, G:38, B:38-3001).

“Piyade Model martin: Cephanesi: 100. Pazarcık Beşikli Mahallesinden İbrahim Oğlu İsmail: (Tevellüd)311

Piyade Model martin: 14140 cephanesi: 100. Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Hasan Çavuş oğlu Mehmed: 315

Piyade model martin: 95675 Cephanesi: 100. Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Hekim Oğlu Ahmed Hüseyin Mahdumu Hüsnü:317

Piyade model martin: 95761 cephanesi: 100. Pazarcık Emircedid Mahallesinden Abarz Oğlu Hasan: 308

Piyade model martin: 87633 cephanesi:100. Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Hatib İbrahim Efendi oğlu Osman: 309

Piyade Silah numarası: 99616 cephanesi:100. Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Göde Karyeli Hacı Abdullah 283

Piyade Model martin: 35719 cephanesi:100. Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Cafer İbrahim oğlu Cafer: 308

Piyade Model martin: 78544 Cephanesi:100. Pazarcık Emircedid Mahallesinden Molla Receb oğlu Arif: 280

Piyade Silah: 70344 Cephane:100. Pazarcık aşıağı mahallesinden Taşığı Ömer Efendi Hafidi Abdülkadir: 315

Piyade Model martin: 153.283 Cephane:100. Pazarcık Beşikli Mahallesinden Dizdar Salih oğlu Hüseyin: 305

Piyade Model martin: 122.999 Cephane: 100. Pazarcık Emircedid Mahallesinden Şakir efendi oğlu Akif: 309

Piyade Martin. 82320 cephan:100. Pazarcık Mahallesinden Beşikli Mahallesinden Prizrenli Osman Damadı Osman Oğlu Haydar:316

Piyade (kendi silahı) Pazarcık Kınık Karyesinden İsmail oğlu Osman 1280” (TİTE Arş., K:100, G:36, B:36-2001).

“Kumandan: Model Martin: 113444 Cephane:150. Pazarcık Yusuf Efendi Mahdumu Hacı Ali Efendi: 288

Süvari 4: Model Martin: 136591 Cephane: 100. Pazarcık Beşikli Mehmed Mahallesinden Sarıgüllü Mehmed oğlu Şaban: 302

Süvari 1: Model Martin: 124266 Cephane:100 Pazarcık Hamidiye Mahallesinden Hulusi Efendi Mahdumu Ehl-i İman Sıdkı: 312

Süvari 5: Model Martin Cephane: Pazarcık Dere Karyesinden Mehmed Ali Oğlu Hacı Ali 302

Süvari 2:Model Martin: 67053 Cephane:100 Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Hekimoğlu Mustafa Efendi Mahdumu Mehmed Sarı: 316

Süvari: Almalı Karyesinden Adnanlı Oğullarından Hüseyin Onbaşı: 90

Süvari: Dereboğaz Mahallesinden Çolak Oğlu İbrahimin Arif: 82

Süvari 3: Model Martin:116675 Cephane: 150 Pazarcık Beşikli Mahallesinden Kara Mehmed oğlu Hüseyin Hüsnü Efendi 305

Süvari: Bozcaarmud Karyesinden Halil Oğlu Ahmed: 99 (TİTE Arş., K:100, G:36, B:36-3001).

EK 2: Bilecik'in Pazarcık ilçesinden Silahıyla birlikte muharebeye katılacak olan erlerin isim, künye ve doğum tarihlerini bildiren liste.

“Dereboğazı Mahallesinden Gümüşdereli Beytullah Ahmed 1297

Hamidiye Mahallesinden Salim Hoca Oğlu Mehmed 1305

Hamidiye Mahallesinden Kalveli Osmanın Mahdumu Hasan 1300

Akrancık Mahallesinden Çakır Oğlu Efyalı Ahmed 1308

Aşağı Mahallesinden Kayrakçı Oğlu Efyalı Ali 1307

Beşikli Mahallesinden Arif Pehlivan Oğlu Mahmud 1309

Emir Cedid Mahallesinden Davud Oğlu Bekir 303

Emir Cedid Mahallesinden Ömer Oğlu Salim 1308

Dereboğaz Mahallesinden Gül Osman Oğlu Halil Bin Selim 96

Dereboğaz Mahallesinden Bedel Oğullarından Ali Oğlu Osman Çavuş.

Emir Cedid Mahallesinden Başçavuş Hasan Tahsin Efendi 90”(TİTE Arş., K:100, G:36, B:36-1001).

“Alınca Karyesinden Halil Oğlu Mehmed Ali 1306

Bahçe Sultan Karyesinden Hacı Bayram Hacı İsmailin Osman 1307

Dereköy Karyesinden Çamoğlu Kamil 1308

Dereköy Karyesinden Hacı Emin Oğlu Hasan 1303

Dereköy Karyesinden Çakır Oğullarından Mustafa Oğlu Hüseyin 306

Elmalıyörük Karyesinden İnegöl Oğlu Osmanın Halil 1306

Karaköy Karyesinden Karaoğlan Oğlu İsmailin Mustafa 1300

Bulduk Karyesinden Aliş Oğlu Osmanın Hüseyin Ali 1308

Dülger Oğlu Karyesinden Softa Oğlu Şabanın Bilal 1307

Ahmedler Karyesinden İnegöl Cuma Mahallesinden Hacı Habib Oğlu Osman 1306

Ahmedler Karyesinden Ve Hamidiye Mahallesinden Terzi Mehmed Oğlu Yusuf 1317

Bozcaarmud Karyesinden Receb Oğlu Mehmed 1317

Bozcaarmud Karyesinden Sarı Mehmed Oğlu Süleyman 304

Kıranlar Karyesinden Lazoğlu Mehmedin Ali Hüseyin 1300

Arpadere Südlükden Ovalı İsmail Oğlu Hüseyin 1316

Karadere Karyesinden İsa Oğlu Veysel 1294

Gümüşdere Karyesinden Süleyman Oğlu Hüseyinin Hasan 1305

Gümüşdere Karyesinden Halil Oğlu Halilin Ahmed 1308

Elmalıkebir Aşağı Mahallesinden Ahmed Oğlu Ali 1307

Elmalıkebir Yukarı Mahallesinden Ahmed Oğlu Tahir 1302

Kınık Karyesinden Ali Oğlu Ali Osman 1303

Arabdere Karyesinden Emir Oğlu Alinin Hüseyin 1298

Sarı Dayı Karyesinden Dağlı Oğlu Kabrik Mehmed 1304

Sarıdayı Karyesinden Sarı Adem Oğlu Habil 309

Bağrak Emin Karyesinden Hacı Efendi Oğlu Halilin Ali 1309” (TİTE Arş., K:100, G:36, B:36-001).

“Dereköy Karyesinden Hacı Emin Oğlu Hasan. 1303.

Almalıyörük Karyesinden İnegöl Oğlu Osmanın Halil.1306

Hamidiye Mahallesinden Bakkal Salim Hoca Oğlu Mehmed. 1305

Hamidiye Mahallesinden Kalveli Osmanın Mahdumu Hasan 1300

Ahmedler Karyesinden İnegöl Cuma Mahallesinden Hacı Habib Oğlu Osman. 306

Ahmedler Karyesinden Ve Hamidiye Mahallesinden Terzi Mehmed Oğlu Yusuf 317

Karadede Karyesinden İsa Oğlu Veysel 1294

Emiratik Mahallesinden akır Oğlu Emik Mehmed. 1308

Pazarcık Aşağı Mahallesinden Kırakçı Oğlu Eminin Ali 1307” (TİTE Arş., K:100, G:38, B:38-4001).

“Alınca Karyesinden Halil Oğlu Mehmed Ali. 1306

Bahesultan Karyesinden Hacı Bayram Hacı İsmail’in Osman.1307

Dereboğaz Mahallesinden Gümüşdereli Beytullah Ahmed. 1297

Karaköy Karyesinden Karaoğlan Oğlu İsmailin Mustafa. 1300

Bulduk Karyesinden Aliş Oğlu Osmanın Hüseyin Ali. 1308

Dülger Oğlu Karyesinden Ovalı İsmail Oğlu Hüseyin. 1316

Almalı Bekir Sivri Mahallesinden Ahmed Oğlu Tahir.1302.

Beşikli Mahallesinden Arif Pehlivan Oğlu Mahmud. 1309

Kınık Karyesinden Ali Oğlu Ali Osman 1303.

Arabdede Karyesinden Emir Oğlu Alinin Hüseyin 1298

Sarı Dayı Karyesinden Dağlı Oğlu Mehmed.1304

Emircedid Mahallesinden Davud Oğlu Bekir. 303.

Emircedid Mahallesinden Ömer Oğlu Salim.1308

Bakrahi Karyesinden Hacı Efendi Oğlu Halilin Ali. 1301

Dereköy Karyesinden am Oğlu Kamil.1308” (TİTE Arş. K:100, G:38, B:38–5001).

“Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Gök Osman Oğlu Halil Bin Selim Tevellüdü:96. Duhulü 14 T.Sani 335. Terhisi:13 K.Evvel 335.

Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Bedel Oğullarından Ali Oğlu Osman avuş.

Pazarcık Dereboğazmahallesinden olak Oğlu İbrahimin Arif. Tevellüdü:82 Duhulü: 22 şubat 336.Müstahdemdir. Terhisi: 1 Mart 36.

Pazarcık Göde Karyesinden Receb Oğlu Hacı Abdullah. Tevellüdü: 83.
Duhulü:T.Sani335. Terhisi: 23 K.Evvel 335.

Pazarcık Almalı Karyesinden Andanlı Oğullarından Hüseyin Onbaşı. Tevellüdü: 90
Süvari

Pazarcık Bozcaarmud Karyesinden Sarı Mehmed Oğlu Süleyman. Tevellüdü: 304
Piyade

Pazarcık Bozcaarmud Karyesinden Halil Oğlu Ahmed. Tevellüdü: 99 Süvari

Pazarcık Dereköy Karyesinden Mehmed Alinin Oğlu Hacı Ali. Tevellüdü:302 Süvari.

Pazarcık Sarı Dayı Karyesinden Sarı Adem Oğlu Habil. Tevellüdü:309.Piyade

Pazarcık Dereköy Karyesinden Çakır Oğullarından Mustafa Oğlu Hüseyin. Tevellüdü:
306. Piyade.

Pazarcık Emircedid Mahallesinden Başçavuş Hasan Tahsin Efendi Tevellüdü:90.

Pazarcık Dereboğaz Mahallesinden Hatib İbrahim Efendi Mahdumu Osman. Duhulü 22
Şubat 336” (TİTE Arş. K:100, G:38, B:38–6001).

EK 3: Bozüyük ve İnegöl'de Yapılan Yunan Tahribatını Gösteren Rapor.

1. İnegöllü kel Ahmet onbaşı ve Mezitli Abdurrahman ve mütait Lofçalı Mustafa nam adlı kişiler Yunan ordusu ile beraber Bozüyük'e gelmişler.
2. Müteahhit Mustafa'nın verdiği liste ile tüccardan Mehmet pehlivanı, demirci Hüseyin Efendi, Askeri Polis Müdürü, Üsteğmen Vehbi Efendi, Belediye Reisi Hacı Ali Efendi ve birkaç şahıs Yunan kumandanı emri ile hanelerinde aranmışlardır.
3. Kel Ahmet Onbaşı "Padişahımız sulhu imza etti, siz kimin hesabına harp ediyorsunuz yazıktır millete..." Gibi kahvede ahaliye hitaben nutuk idrak etmiştir.
4. Müteahhit Mustafa marifetiyle Bozüyük tüccarından Topal Hacı Hasan'ın 21 öküzü ve altı kadar beygiri Yunanlılar tarafından gasp edilmiştir.
5. Hafız Nuri Efendinin hanesi ki (adı geçen kişi ailesi ile birlikte düşmandan kaçmıştı) Süpürgeye varıncaya kadar yağma edilmiştir.
7. Teke mahallesinde yedi hane basılmış ve kadınların ırzlarına dokunulmuştur.
8. Ahali yedinde elinde arpa ve saman ve tavuk Yunanlılar tarafından cebren toplattırılmıştır.
9. Söğüt'te hakimin, ceza reisinin, müftünün, başkatibin, mülkiye baytarının ve bilimunun memurin-i mülkiye ve tanınmış tüccarının hane ve dükkanları yağma edilmiştir.
10. Jandarma dairesindeki eşyalar türbe-i şerifi puşidetleri (örtüleri) mefruşatı Yunanlılar tarafından götürülmüştür.
11. Bozüyük'te 7 dükkân yağma edilmiş ve Yörük Emin Ağaya ve bazı şahıs ve köylülere ait koyun, sığır gibi takriben 5 bin miktarında Yunanlılar tarafından el koyuldu.
12. Murat dere saraycık ve bu civar köylerden 200'e yakın ahaliyi esir alarak götürmüşlerdir (ATBD. B:2396 1992:140-141).

EK 4: Bilecik Müfreze Kumandanının 22–26 Mart arasında Bilecik coğrafyasında yaşanan harbe dair raporu:

22 Mart 1921’de Bilecik Müfrezesinin mevki şü şekildeydi:

5. Piyade Alayı: 1. ve 3. Tabur Yenişehir’de.

2. Tabur ise Köprühisar mevziinde.

5. Süvari Alayı: 1. Alay Mentese’de

3. Alay Çardak çiftliğinde

2. Alay Yenişehir’de.

İki toplu Sahra Bataryası ise İncirinin doğu mevziisinde bulunmaktaydı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99–2). 22 Mart 1921’de Piyade Alayı Kumandanı kaymakamlığa refakat ettiğinden Bilecik Mıntıka Kumandanlığını mumaileyhe tevdi ve keyfiyeti Birinci Fırka ve Batı Cephesi Kumandanına yazdım. 22 Mart sabahı 1. Fırka Kumandanlığından Mıntıka Kumandanlığı Kaymakam Osman Beye tevdi ederek Fırka merkezine hareketim için emir aldım. Ancak bu emri aldıktan bir saat sonra, düşmanın kabaçınar üzerinden taarruza başladığı Mentese’de bulunan süvari bölüğünden bildirildiğinden ve Osman Necati Bey henüz vaziyete hakim olmadığından, hareketimi erteleyerek kendisine yardım amacıyla yanında kalmayı uygun buldum.

Mentese’de ki Süvari Bölüğünden alınan rapor, derhal 1. Fırka ve Kocaeli kumandanlıklarına bildirildi. Yenişehir’de bulunan iki Tabura Akdere köprüsünden geçerek Papatya, Toprak ocak, Rüstem üzerinden İncirli mevziine doğru mümkün mertbe harekâtını geciktirerek ve teması muhafaza ederek iki bölükle Koca çayın cenubundan ve Mentese’de ki bölüğüyle de caddeyi takiben Köprühisar’dan geçerek Kocası mevziinde müfrezenin sol cenahını temin etmesi emredildi. İncirli’de bulunan 5. Alay 2. Taburu ile Sahra Bataryasına da mevziilerinde hazır bulunmaları telefonla emredildi.

Piyade Alayı saat 10 öncesinde Yenişehir’i terk ile verilen istikamette yürüyüşe başladı. Süvari Alayı Yenişehir’de ki bölüğüyle Babasultan civarında bulunuyordu. Piyade Alay Kumandanı Alayın başında hareket etti. Ben, kaza kaymakamı ve maiyeti ile beraber

İncirli'ye hareket ettik (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-3a). Burada, Piyade taburuyla Sahra Bataryasını mevziinde hazır bulduk. Tabur İncirli'nin doğusunda ve yol tarafındaki siperler gerisinde içtima halinde bulunuyor ve bir takımıyla Köprühisar köprüsünün müdafaasına mahsus olan siperleri ele geçirmiş bulunuyordu. Sahra Bataryası, emredilen mevziinde beklemekteydi.

Yenişehir'den hareket eden taburlar saat 1 sonrasında Rüstem köyünün solundaki sırtlara varmışlardı. Alay kumandanıyla görüşerek bir taburun mezkur sırtta kalması uygun görüldü. 1. Tabur mezkur sırtı ele geçirmiş ve 3. Tabur yürüyüşe devam ile İncirli yolunun şimalinde ve Gündoğdu'nun batısındaki siperlerine yerleştirildi. Makineli Tüfek Bölüğünün bir takımı 1. Tabura bırakılmış ve büyük bir kısmı İncirli mevziine aktarılmıştı.

Saat 1.30 sonrasında itibaren düşman süvarilerinin Yenişehir'e girmekte olduğu, İncirli'den batarya dürbünüyle görüyorduk. Yenişehir'in batısında ki yol üzerinde uzun uzun düşman piyade kolları da görünüyordu. Süvari bölüklerimiz, Yenişehir'in batısında ve doğusunda birçok yerde mevziler alarak düşmanın hareketini taciz ederek geciktirmeye çalışıyorlardı. Menteşe'den Yenişehir'e iki saat olduğu halde, düşman süvarisi 5 saatte gelebilmiştir. Süvarilerimiz düşman süvarilerine ufak tefek zayıat verdirmişlerdir. Hatta esir, tüfek ve kılıç gibi bazı ganimette almışlardır. Ancak düşman süvarisi bir alay bir kuvvetle bulunduğundan, cadde boyunca çekilen 1. Bölüğümüz Köprühisar'ın yakınlarına kadar çekilmeye mecbur oldu. Ve akşama kadar orada kalan düşman (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-3), bugün hareketi ile birlikte birleşti. Akşama kadar Yenişehir'in doğusunda düşman piyade harekâtı görülmedi.

Düşman Piyadesi saat 3 sonrasında itibaren Menteşe yoluyla gelerek dalga dalga Yenişehir'e giriyordu. Mesafe uzak olduğundan (15 km.) miktarı tahmin edilemiyordu. Akşamüzeri Yenişehir'e çıkan bir tabur ümran çiftliğinden geçerek Akdere köprüsüne geldi. Ve Köprüyü geçerek orada kaldı. Büyük ihtimal ileri karakolu düşman işgal etmişti. Bundan sonra karanlık bastığından artık düşmanın harekâtı tahmin edilemiyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-4a). 23 Mart 1921 gün batımında Bilecik Müfrezesinin mevzilenişi şöyle idi:

5. Piyade Alayı: 1. Tabur: Rüstem köyünün doğusundaki mevzide

2. Tabur ve 3. Tabur İncirli'nin kuzey doğusunda ve yolun iki tarafında, bir takım Köprühisar köprüsünün doğusunda

5. Süvari Alayı: Toprak deresi Gökçesu hattında

Müfreze Karargahı: Sahra Bataryasının yanında (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-4a). 23-24 Mart gecesi sükûnetle geçti.

24 Mart sabahı düşmanın harekâtı taarruziyesini gözleme raporu ise şöyleydi: Sabahleyin Yenişehir ovası hafif sis ve dumanlı olduğundan, düşmanın harekâtı gözlemlenemiyordu. Takriben saat 9 öncesinde gözetleme imkanı hâsıl olduğundan Yenişehir'in doğusundan düşman keşif piyade kolları görülmeye başladı. Bu kollardan iki alay kadar tahmin edilen bir kuvvet Akdere köprüsüne doğru yöneldi ve köprüden geçti. Bu esnada bir Süvari Alayının ve bunu takiben bir piyade Alayının yolu takip ederek Köprühisar istikametinde ilerlemekte olduğu görüldü. Bu Alayı, uzun topçu ve araba yürüyüş kolları takip ediyordu. Piyade Alayı Köprühisar'ın 2 km. batısında açılarak mevzii istikametinde yürüyüşüne devam ediyordu. Düşmanın iki Bataryası Yenişehir yolunun 2 km. kuzeyinde ve Köprühisar deresinin batısındaki mevziye girdi. Ve Rüstem şarkındaki birinci Taburumuzun bulunduğu mevziye ateş açtı. Düşman süvarilerinden bir kısmı Köprühisar'ı geçerek yaklaşmaya çalıştıysa da, Piyade ve Topçu ateşimizle dağılarak geri çekildiler. Piyade kolları menziliz dışında olduğundan bunlara Topçu ateşi açamadık. Düşman Topçusu ise Birinci taburumuzun bulunduğu mevzileri şiddetle dövüyordu. Ancak bütün bu topçu ateşlerine rağmen çok büyük tesir yapamadı.

Saat 10.30 öncesinde Süvari Alayından alınan raporda düşmanın Toprak dereyi işgal ettiği bildirildiğinden, Rüstem mevziinde bulunan Birinci Taburun İncirli köyünden geçerek İncirli deresini takiben Akderbent istikametinde çekilmesi telefonla emredildi. Bu esnada İlyasbey nahiye müdüründen düşmanın Künceğiz taraflarından İlyasbey'e sarkmakta olduğu telefonla haber verildi (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-4). Saat 11 evvelinde dürbünlerle yapılan gözetleme neticesinde Süvarilerimizin o cihetten çekilmekte olduğu görülmüş olduğundan, zaten yanımızda bulunan Batarya kumandanına derhal topu bindirip şoseyi takiben çekilmesi ve geride arazi üzerinde gösterilecek himaye mevzii alması şifahen emredildi. Piyade Alayına da şose ile Bilecik istikametinde yürümesi tebliğ olundu. Şoseye en yakın bulunan ikinci Tabur başta

bulunacak, Rüstem mevziinden saat 10.30 evvelde çekilmiş olan Birinci Tabur İkinci Taburu takip edecek, Üçüncü Tabur'da arkada kalarak bu taburların emniyetini sağlayacaktı.

Sahra Bataryası emir alır almaz harekete geçti. Piyade ise gecikiyor ve bir türlü hareket etmiyordu. Nihayet mıntıka Kumandanı Osman Bey müdahale etmeye mecbur oldu. Bu Tabur Kumandanı, Taburu manga manga yol koluna koyuyormuş. Hâlbuki Tabur ihtiyat vazifesinde idi. Düşmanla muhabere ve teması yoktu. Binaenaleyh bu kadar ihtiyat ve tedbir lüzumsuz idi. Müfreze şu suretle bir saat kaybetti. Ve saat 12'de çekilmeye başlayabildi. Çünkü verilen emre göre diğer Taburlarda bu taburun harekâtına tabii idi.

Kınık mevziinde bulunan Süvari Alayımızda tahmine göre Künceğiz'den ani olarak gelen düşman Süvarisinin İlyasbey istikametinde sarkmakta olduğunu görmesi üzerine, bulunduğu mevziyi terk ederek süratle İlyasbey'e çekildi. Ve burada mevzii olarak Yunan kuvvetlerini karşıladı. Ancak düşman Süvarisi gayet aktif olarak ve cesaretle hareket (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-5a), ettiğinden aynı mevziinde temasta bulunduğu düşmanda takibe devam ettiğinden İlyasbey'de pek az tutunabilmiş ve İlyasbey yolunun şoseye kavuşan kısmına sokulmuştur.

Bu esnada (Saat 1 sonrası) Piyadenin kolbaşı, Akderbent karakolunu geçmişti. Piyade şose dışında ve yan tarafında yürüyordu. Müfreze karargâhı geride cereyan eden durumu görmek isterse, bir himaye mevzii seçmek üzere Piyade kolunun yanından ayrılarak Gökpınar mahalline gelmiş etrafı kolaçan ediyordu. Yunan süvari birliklerinin yanlarında makineli tüfekler vardı. İlyasbey'den Aşağıdere'ye inmekte olduğu görüldü. Yolların birleşme noktalarında Süvari Alayının Tüfek sesleri iştiliyordu. Sahra Bataryası buluşma noktasını geçmiş Süvari Alayının taht-ı muhafazasına girmişti.

Rüstem mevziinde Birinci Taburun yanına katılmış olan Makineli Tüfek Takımı Taburdan ileri geçmiş, o esnada yanımızdan geçiyordu. Takım durdurularak İlyasbey'den ilerleyen düşman kıtasına 1200 metreden ateş açtırıldı. Ancak takım efradı kafi derecede eğitilmemiş olduğundan mevzie giriş pek fena oldu. Bütün harekât ve tüfekler düşman tarafından görüldü. İlyasbey civarına kadar gelmiş olan bir Cebel Bataryası, takımı ateş altına alarak ateş edemez hale getirdi ve mevziini terke mecbur etti.

Piyade kolumuz bu sırada Akderbent karakoluna paralel olarak şosenin (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-5), dışında ve Kuzeye doğru yürüyordu. Ve kolları Yenice-Gökpınar patikasını kat ediyordu. Bu vaziyette Piyadenin taarruzu, bir muharebeye girişmeden ve şoseyi takiben Bilecik istikametine yürüyüşe devam etmesi imkânsızdı. Muharebe ise müfrezeyi yeniden mevziine yetişmekten ibaret olan maksadı vazifesinden daha ziyade tehir edebilirdi. Sahra Bataryası, Süvari Alayının tahtı muhafazasına girmiş bulunduğundan Piyade Alayının Vezirhan üzerinden doğruca Yeniköy istikametinde yürüyüşe devam etmesi kararı verildi. İlyasbey'de bulunan düşman Cebel Bataryası, Piyade yürüyüş kolumuzu görerek ateş açmış ve 100'ün üzerinde mermi atmışsa da bir zarar verememiştir. Yalnız bir askerimiz şehit olmuştur. Piyade Alayımız gerek mevziilerinden çekilirken gerekse yürüyüş esnasında Topçu ateşi altında sükûneti elden bırakmayarak yürüyüş düzenini bozmamış, dağınıklık ve telaş göstermemiştir.

Saat 3 sonrasında Alay üç Taburu ve makineli Tüfek Bölüğüyle Hartılar'dan geçiyordu. Ağırıklarını daha öncesinde Pelitözü'ne göndermişlerdi. Yalnız en arkada emniyeti sağlamak ile vazifeli olan ve Gündoğdu karyesinden en son çekilen Bölüğümüz şoseye yaklaşımadan doğruca doğu istikametinde beklediğinden Alaya henüz alışmak istemişti. Vaziyet Alayın biran evvel Yeniköy'e giden Birinci Fırkanın 25 Mart 1921'de (Yeniköy-Ahmetler-Kıranlar) hattında kabul edeceği muharebeye iştirakı için seri hareketini gerektiriyordu. Bu sebeple 11. Bölüğün yetişmesine bakılmaksızın kısa bir mola (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-6a), müteakip yürüyüşe devam edildi. Saat 6 sonrasında Vezirhan'a varıldı. Vezirhan'da 1 saat kadar mola verildikten sonra yürüyüşe devam edildi. Gece 10.30 sularında Yeniköy'e ulaşıldı. Aynı istikameti takip ederek gelmiş olan 11. Bölük'te iki saat sonra Alaya katıldı.

Yunan kuvvetleri ise Alayı takip etti. Yalnız bir Yunan Süvari keşif kolunun Hartılara çekildiği ve yine geriye gittiği haber alındı. Yunan Piyade Alayı 24 Mart 1921'de İlyasbey hizasını geçmiş ve mevkiye buralarda kalmıştı. Yalnız düşman Süvarisi akşamüzeri Bilecik'i işgal etmişti.

Yeniköy'de Süvari Alayına tesadüf edildi. Sahra Bataryası, evvelce bir süvari bölüğü muhafazasında olarak Söğüt'e gönderilmişti. Piyade Alayı Yeniköy'de dört saat kadar istirahat ettikten sonra şafak vakti erkenden Söğüt'e hareket ederek 25 Mart 1921

Tarihinde saat 10 evvelinde Söğüt'e ulaştı. Orada iki saat istirahattan sonra Gündüzbey'e hareket etti ve geceyi geçirmek üzere mezkûr karyede konaklara yerleşti. 61. Alay Kumandanı Gündüzbey Fırka Kumandanı için gerekli olduğunu, binaenaleyh Alayın oradan Poyra'ya gitmesini emretti. Alay efradı ise son derece yorgun ve bilhassa uykusuz bulunduğundan istirahat etmeden yürüyüşe devam ederek yorgunluğu son raddeye kadar zorluyorlardı. Fakat ne çare emir alınmış Alay gece yarısı Gündüzbey'den de ayrılmak zorunda kalmıştı. Alay Oluklu-Poyra üzerinden Birinci Fırka Kumandanlığından alınan emir üzerine İnönü'ye gitmiş 26 Mart 1921 günü sabah 7 öncesinde İnönü'ye varmıştı (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-6).

Piyade Alayının İncirli mevziinden Yeniköy'e kadar yaptığı yürüyüş ricatı uzun olmakla beraber muntazam ve şayan-ı dikkat derecede döküntü vermeksizin icra edildi. Ayaklarından yaralanan 50 kadar nefer zaiyat verilmiş ise de bunlar da peyder pey Alaya katılıyordu. Hartılar-Vezirhan arasındaki patika yol çok müşkilatlı ve yolun birçok kısmında düşman kuvvetlerinin Topçu ateşi olmasına rağmen yürüyüş nizamı tamamen muhafaza edilmiş ve patikalardan bazı yerlerde bozulan Bölükler yol müsait olunca yeniden yürüyüş nizamına dahil olmuşlardır. Alayın İnönü'de fazla görünen döküntüsü, herhalde Söğüt ile İnönü arasında icra edilen aralıksız uzun yürüyüş esnasında olmuştur. Söğüt'ten sonra ise vaziyet o kadar aceleyi gerektirmiyordu. Düşman 25 Mart 1921 günü akşamına kadar Bilecik'ten ileriye hareket etmemişti. Alay ise Gündüzbey'de emniyetli mıntıkada bulunuyordu. Binaenaleyh 24-25 Mart gecesini orada geçirebiliyordu (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-7a). Bilecik Müfreze Kumandanı hazırladığı raporda birde değerlendirme yaparak şöyle demektedir:

Müfreze Yenişehir mıntikasından taarruz eden düşmana karşı gereken vazifesini tereddüt etmeden tamamen yerine getirmiş, Yunan kuvvetlerini açılmaya ve yayılmaya mecbur ederek harekâtını gecikmeye uğratmış ve düşman Toprak deresinde tesirini gösterince geri çekiliş için zamanında emir vermiştir. Filhakika, müfrezemiz geri çekilişi sırasında geride Köprühisar tarafından ve gerekse Akdere Köprüsünden (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-7a), geçerek Karaçay'ın Güneyinden ilerleyen düşman kollarından bir tazyik görmedi. Kınık mevziinde bulunan Süvari Alayımız düşmanı oyalamış ve sürekli ateşiyle harekâtını geciktiriyordu. Müfrezenin vaziyetini tehlikeye koyan ve bölünmesine neden olarak, Piyadenin aykırı bir yola

sapmasına sebep olan hal, Boğazköy veya Tokuş'dan Künceğiz üzerinden Bilecik'e giden yolun layık olduğu nazarı dikkate alınarak setredilmiş olmaması idi. İlyasbey'in doğusunda müfrezenin Hatt-ı ricatini kesen, önleyen, Yunan Süvarisi Yenişehir'den gelerek Koca çayın Güneyine geçen Fırkaya mensup olmasıyla, bu her halde Yenişehir ve İnegöl arasından ve dağlar mıntukasından ilerleyen diğer bir fırkaya mensup idi. Müfreze hattı iki saat evvel geri çekilişe başlasaydı, yine Bilecik'te veya Bilecik'e girmeden aynı akıbete uğrayacaktı.

Arz olunan Tokuş-Künceğiz istikametini gözetlemek amacıyla Künceğiz'de bir Süvari Keşif Kolu bulunduruluyordu. Künceğiz'e kadar karşısında herhangi bir direniş görmeksizin ilerleyen Yunan Süvari birlikleri, Künceğiz'de bulunan Keşif Kolumuzu püskürterek İlyas Bey'e sarkmış ve müfrezeyi zor durumda bırakmıştır. Bittabi Süvari Keşif kolumuz, Yunan Süvari Alayına karşı koyamazdı. Müfrezenin kuvvet ve vaziyeti işi bu istikameti savunma için boyundan büyük bir şey yapmasına ve bir tertibat ittihazına müsait değildi. Zira Müfreze aynı zamanda Yenişehir'den ilerleyen düşman Fırkasıyla meşgul idi. Nazıfpaşa'da ki Birinci Fırka kıtaatıyla irtibat tesisine memur olan Künceğiz'de ki keşif kollarımızda düşmana çatmış ve geriye çekilmiştir (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-7). Bittabi düşman, takip ile süratle İlyasbey'e kadar gelmiş ve orada Süvari Alayımızla karşılaşmıştır. Cephesindeki düşmanla meşgul olan Müfreze, beklemediği bir istikametten gelen bu tehlikeyi pek geç olarak İlyas Bey Nahiye müdüriyetinden haber almış ve bu haber doğrulanınca, zaten başlamış olan geri çekiliş çabuklaştırılmıştır. Türk birliklerinin elinde atlılardan başka muhabere vesaiti mevcut değildi. Keşif Kolunun raporu, Süvari Alayı Kumandanlığına ve oradan da Müfreze'ye geliyordu. Binaenaleyh pek geç kalıyordu. Arazinin dağlık ve kesik olması da atlıların harekâtı için ayrıca bir engel ve gecikme sebebiydi. Hatta düşman süvarisinin Künceğiz'den zuhurunu 5. Süvari Alayı Kumandanı saat 11.30 öncesinde İlyasbey'den telefonla bildirmişti. Müfreze ise Rüstem mevziindeki tabura saat 10.30'da ve diğer taburlara 11 öncesinde geri çekiliş için emir vermişti. Bu emirde yapılan gözetlemeler sonunda verilmişti. Süvari Alayının raporuna bakılsa idi, tehlikenin daha büyük ve felaketli olması muhtemeldi. Ahali ve sivil memurin haberleri ise ekseriyetle mübalağalıydı. Uzaktan yapılan gözetlemeler de yanılmalar olabiliyordu. Bu sebeple bu gibi münferit (tek başına, yalnız) mevziilerde bulunan müfrezelere herhalde bol telefon malzemesi vermek şarttır (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-8a).

Sonuçta Boğazköy veya Tokuş-İskaniye-Künceğiz-Bilecik istikameti başlıca nazar-ı dikkate alınacak bir istikamet idi. Bu istikametın örtülmesi, hiç olmazsa İncirli mevziindeki kuvvet gibi bir Süvari Alayı veya bir Piyade Taburu bir Fırkaya ihtiyaç hissettirildi (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-8a). İncirli mevziindeki müfrezenin aynı zamanda mezkur istikameti de örtmesi ve müdafaa etmesi kuvvet ve kudreti haricinde idi. Mezkûr istikamet Künceğiz civarında ittihaz olunacak bir kapama ve müdafaa yapılmazsa Köprühisar-Bilecik şosesinin bu istikamete nazaran olan vaziyeti manileri nedeniyle, İncirli müfrezesinin Bilecik'e geri çekilişı imkansızdı. Bu sebeple mecburen görüldüğü gibi bu halde mezkûr müfrezenin geriye çekiliş istikameti Vezirhan olur. Yahut Müfreze İncirliden vazifesini yerine getirmeden geri çekilmeye mecbur olur ki, o vakitte İncirli mevziinin Harekat-ı vücudu kalmaz (ATASE Arşv. İSH. Kol. K:1062, G:99, B:99-8).

EK 5: Bilecik Mebusu Necmi Güney'in Bilecik ve Çevresindeki Yunan Tahribatı ile ilgili Meclisteki Konuşması.

“Asırlardan beri Türklüğün bütün yiğitlik ve azametini muhafaza eden ve en nihayet Türk varlığını ve istikbalini imha için saldırmış olan canavarların ilk hedef-i dehşetini (dehşetli hedefini) teşkil eden Bilecik ve Söğüt kasabalarının esbab-ı ümrânı (imar durumu) hakkında hiçbirşey düşünülmemesinden dolayı duyduğumuz teessüratımızı gizleyemediğimiz için aff-ı âlîlerini rica ederiz.

Milli varlık ve birlik mücadelesine giriştiğimiz andan beri zaten pek fakir olan Bilecik ve Söğüt kasabaları ahâlisi bütün varını yoğunu ve kendi yemeğinden artırdığı bir lokmasını İstiklâl uğrunda sarfetmekle beraber düşmanın ilk dehşetli hedefi olarak her iki kasaba da baştan başa yakılarak kül yığını haline getirilmiş ve beşer mefkûresinin tahammül edemeyeceği en şe’ni, en feci mezalime sahne olarak çoluk-çocuk, kadın-kız, genç-ihtiyar bütün halk adeta melce’siz (sığınaksız) kalmak suretiyle canavar sürülerinin önünde dağlara hayat-ı maişet ve esbâb-ı sahn’dan (hayatlarını sürdürdükleri evinden, ocağından) mahrum olarak ve esrar-ı kahr eyleyerek (üzüntülerini gizleyerek) canavar sürülerinin vahşi imhasına, her bir felâketin içler acısı görüntüsüne katlanmışlardır.

Bilecik ve Söğüt, bugün yangın harabelerinin en feci manzarası haline gelmiş ve arz-ı çehre-i dehşet eyler ki (korku içindeki haliyle arz eder ki); kendi günlük yevmiyesini tedarikte cidden pek aciz bulunan zavallı halk, Yunan canavarlarının muzaffer ordumuz tarafından tard edilmesi üzerine sevine sevine meskenine gelmiş; fakat ne çare ki yangın harabesi içinde ve her şeyden mahrum bir halde boynu bükük gözyaşı dökmekten hâsıl olan elemi gizleyemeyerek bu hususta içi kan ağlar bir görüntüye bürünmüştür.

Her ne kadar müşfik ve ince ruhlu plân, büyük Türk Milleti’nin, bu zavallıları düşünerek rûhî acılarına bir an evvel çare bulunacağı teselli-yâtını telkin edilmiş ise de, ne çare ki bu husustaki mürâcaatın lâyük olduğu şekilde netice vermediğini arza mecburiyet hâsıl oldu.

Gazete sütunlarında görüldüğü vechile tekmil hidematın(hizmetlerin) İzmir ve Eskişehir gibi servet-i tabiiyesi (doğal zenginlikleri) mevcut olan memleketlere sarf edilmekte olup, pek fakir bulunan Bilecik ve Söğüt halkı, yetim çocukları derecesinde hatıra

gelmekte ve onların îmarına müteallik (yönelik) teselli-i ruh için olsun bir kelime görülmemekte olduğundan mutahassıl(hâsıl olan), pek derin teessüratımızı arza cür'etyâb (cesaretli) olduğumuzdan dolayı affınızı dileriz.

Binâennaleyh, öz Türk evlâdı olan ve kalpleri dünyanın en feci elemeleriyle dolu bulunan bu zavallı Bilecik ve Söğüt halkının teselli-i â'lâmına hadim olacak (acılarını hafifletmeye yarayacak) teşebbüsât-ı ümraniye (imar girişimlerini) ve refahiyeden hissemend (refah düzeyine kavuşmalarını) temin için şimdilik yapılması mümkün olan muavenetin (yardımın) icrasını aşağıda arz eyeriz:

1. Yangın mahallerinin tathir ve tesviyesi (temizlenip düzenlenmesi) ve inşaatın levazım-ı iptidaiyesini izhar etmek (altyapısını hazırlamak) için sekiz yüz nefer esir veya amelenin sevkine emredilmesi,
2. Baraka veya hane inşası için resm-i mîrîden fâideten muaf olan (devlet malı olup kullanılmayacak olan)kerestelerin, askeri fabrikasında imal ettirilerek şimendüfer nakliyesinden İstanbulisnası suretiyle Bilecik İstasyonu'na naklinin temin edilmesi,
3. Muhtâcîn'e (muhtaçlara, ihtiyaç sahiplerine) muavenet (yardım) suretiyle kabul edilen para miktarının ihtiyaç mahalline tefriki ve mümkün olduğu kadar nakden irsalinin (gönderilmesinin) temin buyurulması,
4. Zaten milletin fakir ve muavenet (yardım) olmadan inşaat icra edilemeyeceğinden İstanbul'dan celb edilecek enseri (çivi) ve cam gibi inşaat malzemelerinin bir (okunamadı) tanzimine değin gümrük resminin tecili hususunun taht-ı karara alınması,
5. Geçen sene beş bin lira harcırahiye ahz edilerek (alarak) sevk edilmiş olan ve harp dolayısıyla ikmâl-i vazife eyleyememiş bulunan Müdafaa-i Milliye me'murîn kabinesinin tekrar sevkiyle müteaddit (çeşitli) plânının bir an evvel ihzarına (hazırlanmasına) emir verilmesi,
6. Bilecik ve Söğüt ahâlisi, hânelerini inşâ ettirmek kudret-i mâliyeye hâiz olamadığından (okunamadı) tesviye edilmek ve kasabalar tarz-ı cedîd üzere (yeni şekilde) sihhî (sağlıklı) bir surette tanzim olunmak şartıyla hükümetçe kefâlet edilerek bir şirkete ihalesi ve ilkbaharda ameliyât-ı inşâiyeye (inşaat işlerine) başlanması hususunun temin buyurulması,

7. Elyevm (bugün) mutasarrıflık vazifesini îfâ için Adil Bey, böyle binbir işi kavrayıp yapmak kudretini hâiz olamadığından, fiilî bir mutasarrıfın lütfen i'zam buyurulması (gönderilmesi).

Hususan bundan ibaret olduğunu arz ile lütfen maruzât-ı âcizlerinin hüsn-ü kabul buyrulmasını istirham eder takdim-i hürmet eyleriz efendim.” (B.C.A., Dosya:1378, Fon Kodu: 30..10..0.0, Yer No: 140.4..8).

EK 6: TBMM tarafından hazırlanan, Yunan Ordusunun Anadolu’da yapmış olduğu mezalimi protesto eden metin.

“...Son Osmanlı Meclisi Mebusanı tarafından ilan edilen ve TBMM tarafından da aynen kabul edilen Misak-ı Milli sınırlarımız, Wilson ilkeleriyle ve 1918 Tarihinde Lord Corch’un İngiliz Parlamentosunda ifade ettiği nutkunda: Nüfusça, iktisatça, tarihçe Türk olduğu ve Türklere kalması gerekli olduğu söylenen Osmanlı toprakları Mondros’un imzasından itibaren 4 yıldan beri Yunan işgalinde bulunuyor. Hukuka aykırı olarak İtilaf devletlerinin gözleri önünde, donanmalarının himayesinde İzmir şehrinde binlerce Masum Müslüman ahalinin kanlarının dökülmesiyle başlayan ve halen en feci şekilde devam etmekte olan bu haksız işgalin başlangıcından beri Yunan ordusu efrat ve zabitanı tarafından işgal altındaki yerlerde kalan Türk ve Müslüman ahali hakkında reva görülen mezalim ve fecaiyii, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, itilaf devletleri nezdinde defalarca protesto etti. Bugün dört yıldan beri, işgal mıntikasında kalan bahtsız Müslüman ahali, insanlığın en iptidai devirlerinden beri tarihin nadiren kaydettiği işkence ve mezalimin en mahutuna, en şiddetlisine mâruz bir vaziyette bulunuyor. Yirminci asır âlemi medeniyetinin gözleri önünde boğazlanmak, yok edilmek istenen bir milletin bu dehşetli faciai hayatı karşısında daha uzun zaman sükût edilemezdi. Bütün bu yaşananların sorumlusu olan itilâf hükümetleri nezdinde aralıksız devam eden teşebbüsât ve şikâyetlerin ve aynı devletlere mensup Generallerden mürekkep bir komisyon tarafından 1919 da yazılan raporun hiçbir netice veremediğine büyük bir elem ve teessürle şahit olan Türkiye Büyük Millet Meclisi temsil etmekte bulunduğu milyonlarca insandan mürekkep mazlum bir Müslüman kütlesinin vaziyetine artık bir nihayet verilmesini temin maksadıyla doğrudan doğruya milletlere ve onların mümessiline (TBMM ZC. C.20, D.1, İç. 3, 21. 06. 1922:558). her yerde bir olan ve aynı adalet hissi ile mütehassıs bulunan insanlığın vicdanına müracaat etmeye ittifakla karar verdi. Dört yıldan beri âlemi insaniyetin huzurunda çoluk çocuk, kadın, erkek ve ihtiyar demir ve ateşle inletilmektedir. Bidayeti işgalden beri her gün sürekli bir şiddetle artan ve siyah ciltler vücuda getirecek kadar çok olan bu dayanılmayacak kadar artan bu mezalimi burada birer, birer zikretmek imkânı yoktur. Ancak insaniyetin nazarı dikkatini lâzım olduğu derecede celbedebilmek için bunlardan birkaçını nakledeceğiz. Müdafaasız ahalinin sadece Türk ve Müslüman olmalarından dolayı haklarında Yunan ordusuna mensup efrat ve zâbitan tarafından irtikâb olunan bu

pek vahşiyane muameleler son ve yeni mütareke teklifinden sonraki zamanlarda dahi büyük bir şiddetle ırza, cana, mala ve bütün mukaddesatı diniye ve milliyeye tevcih edilmektedir. Bu meyanda Balıkesir, Aydın, Bursa, İzmir, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Trakya, Biga, İzmit gibi havalide uydurma bahanelerle ahaliyi mescitlere doldurarak yakmak, bir bir üstüne kuyulara gömerek öldürmek, köyleri ateşe vermek, mahsulâtı imha etmek, efrada ait mevaşiyi sürmek, ırza tasallut etmek, soymak, mal gasbı ile sahiplerini katleylemek gibi şiarı insaniyet ve hukuku harb ile telifi kabil olmayan en caniyane hâdiselerle Türk ve Müslüman ahali ifna edilmektedir. Balıkesir, Aydın, Manisa, Trakya gibi mahallerde Müslüman eşraf ve ağniyası her gün icat edilen birer sebeple nefi ve tağrip ve hapsolunmakta, köylerde mescitler yıkılarak imamlar sarhoş askerler tarafından sokak, sokak dolaştırılmakta ve cebren ezan okutturulmak gibi hakaretle muamelelere mâruz kalmaktadırlar. Manisa civarındaki cami, bayram namazı esnasında basılmış ve Türkiye için ALLAH'TAN zafer için duada bulunulduğu bahane edilerek derunundaki cemaat süngülenmiştir. Son zamanlarda Menemen şehrinin islâm mahallâtı ansızın kuşatılarak halk Yunan askerleri tarafından soyulmuş, genç kızlarla kadınların ırzlarına alenen tecavüz edilmiştir. Hâmile kadınlar sokak ortalarında katlolunmuştur. Osmanlı Devletinin bidayeti teessüsüne ait şehirlerden Bilecik, Söğüt kasabalarıyla havalisi tamamen tahrip edilmiş, Bursa'da Osmanlı Devletinin kurucusu Sultan Osman'ın türbesi envai hakarete mâruz kalarak pederi Ertuğrul Gazi Hazretlerinin kabirleri dahi dinamitle berhava edilmek gibi kabirlerine varıncaya kadar tecavüzatta bulunulmuştur. Ahiren Söke ve Kuşadası'nın işgali münasebetiyle İslâm kadınlarına taarruz edilmiş ve çalgılarıyla sokaklarda gezdirilmişlerdir. Söke, Torbalı civarında köylere ateş verilerek yangından kaçmaya çalışanlar katledilmiş, kalanlar da alevler içinde helak olmuşlardır. Masum kafaları süngü uçlarına takılarak köy köy teşhir edilmiştir. Karahisar'ın Sülümenli, Söğlün, Karaarslan, Deper köyleri yakılmış ve ahali katliam edilerek mezkûr karyelerden eser kalmamıştır. Gemlik, Karamürsel, Yalova, İznik havalisinde kasaba ve köyler taş taş üstünde bırakılmayacak surette tahrip edilmiş, on binlerce nüfusu İslâmi'ye katledilmiştir.

Hulâsa: İşgal mıntıklarında Yunanlılar tarafından katlolunan müdafaasız ve masum halkın adedi yüz binlere baliğ olduğu gibi bu meyanda yüzlerce köyler, çeşitli kasabalar, şehirler yakılmış ve eşhası hususiyeye ait milyarlar kıymetinde serveti umumiye gasp ve nehbedilmiştir. Bu meyanda yalnız ve kısmen Ertuğrul, Eskişehir, İzmit gibi sancaklarla

İznik, Haymana gibi kazalarda şimdiye kadar icra edilebilen tahkikata nazaran mebanii resmiye ve diniye hasaratiyle emvali gayrimenkule ve menkule zayıatı (252 585 179) Türk lirasına baliğ olmaktadır. Bunların emsali pek çoktur. Gasp ve mezalimin bu suretle devamı halinde Garp ile Şark arasında pek mühim bir mevki işgal etmekte olan Türkiye'nin vaziyetinden bütün cihan ve bilhassa Avrupa iktisadiyatı umumiyesinin rahnedar olacağı şüpheden varestedir (TBMM ZC. C.20, D.1, İç. 3, 21. 06. 1922:559).

Bizzat Düveli İtilâfiye irtibat zâbitanının şahidi oldukları bu vahşiyane olaylar Avrupa hükümetlerince de resmen malûmdur ve mezkûr irtibat zâbitanı tarafından imzaları tahtında mensup oldukları İstanbul mümessilliklerine gönderilen raporlarla da ispat edilmiştir. 22 Mayıs 1921 tarihli raporunda Beynelmilel Salibi Ahmer Cemiyeti Murahhası Mösyö (Moris Geri) Anadolu'da bizzat yaptığı mezalim tahkikatında bu hakikati itiraf etmektedir Türk Milletinin, bugün yirminci asır ortasında, hakkında tatbikinden çekinilmeyen mezalim tekmil insaniyet için elîm bir hakarettir. Hakkı hayat ve istiklâlini asrı hazır zihniyet ve medeniyeti muktezası müdafaadan başka, bir şey yapmayan Türk Milleti en iptidai devirlerdeki cinsi beşerin bile temasından elem ve hicap duyacağı bir düşmanın mezalimi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Mamafih Türkiye Milleti böyle bir düşmana karşı aynı yolda mukabele etmeyi tarihine ve asrı hazır medeniyetinden mülhem zihniyetin şiarına sığdıramamaktadır. Müsaadenizle şu cihete de işaret etmek isteriz ki, Yunan ordusunun zâbitan ve efradı tarafından müdafaasız bir halk mecmuası hakkında tatbik olunan bu beynelmilel ceraim ve cinayet Lâhey Sulh Konferansının 46, 48, 51, 52 ve 56 ncı; Bürüksel Konferansının muharebatı berriyeye mütaallik beynelmilel Beyannamesinin 38, 39, 40, 41 ve 42. maddelerinde ifade edilmektedir. Hali seferdeki ordularına ait Talimatnamenin 37. maddesinde Şimalî Amerika Cemahiri Müttefikası dahi silahsız düşman Devlet tebaasının hürriyeti şahsiye ve hakkı mülkiyetine riayeti âmirdir. Asrı hazır hukuku düveli ve ulemasınca kabul edilmiş bir hakikat ve prensiptir ki: Harp yalnız Devletten Devlete silahlı bir harekettir. Muharip ordulardan birine fiilen mensup olmayan silahsız sivil ahalinin mal, mülk, ırz, can ve mukaddesatı her türlü taarruzdan masundur. Hâlbuki asrımızın muhassalai medeniyesi demek olan bugünkü hukuk zihniyeti önünde Türkiye'nin aksamı meşgulesinde ve sözde Anadolu'ya medeniyet getirmek vazifesiyle mükellef Yunan ordusu tarafından irtikâb olunan ve olunmakta bulunan mezalim ve fecayi eskiçağ hukuk telakkilerinin bile tevahhuş edeceği bir hali arz etmektedir. Asrî bir millet olduğu

halde hukuku düvele muhalif bir surette kendisine istiklâl hakkı inkâr olunan Müslüman Türkiye halkına ferdî hakkı hayat da tanınmayarak bugün imhasına çalışılmaktadır. Filhakika İslâm ve insaniyet âleminin mühim bir parçası kan ve ateş içinde yakılırken medeni Avrupa milletleri buna nasıl tahammül ediyorlar? Avrupa hükümetlerince, Yunan ordusu tarafından Türklere ve Müslümanlara reva görülen bu mezalime karşı şimdiye kadar sükût ve zımnen muvafakat edilmiş olması âlemi İslâm'da Türkiye'nin sadece Müslüman olmasından ileri geldiği fikrini hâsıl etmektedir. Hâlbuki Türkiye, âsârı sabıkaya nispetle medeniyetinin yüksekliğini bilhassa hürriyeti vicdaniyeye olan hürmetinde gören yirminci asrı ve bu asrın muhtelif dinlere sâlik bütün dünya milletlerini böyle bir fikirden tenzih etmek istemektedir. Asrı hazır hukukiyatı vicdaninin din ve ırk farkı olmaksızın milletlere tanıdığı istiklâl ve hürriyet haklarını kendi hakkında da müdafaadan ve bütün milletlerin hür ve müstakil olarak mukadderatına Sahib olmalarını istemekten başka bir gayesi olmayan Türkiye, medeni dünyanın emperyalist gayeler peşinde yürüyen hükümetlere zahîr olmakta cihan için zarardan başka bir şey melhuz olmadığı kanaatindedir, (TBMM ZC. C.20, D.1, İç. 3, 21. 06. 1922:560).

Türkiye'nin meşgul aksamındaki Yunan ordusu mezalimini yirminci asır medeniyeti ve harsı namına protesto ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi milleti mütemeddinden, hükümetleri nezdinde teşebbüsâtı müessirede bulunarak bütün bir insaniyet tarihi için leke teşkil eden, kan ve yangınla ihdas olunan bu müthiş işkencelere artık son verilmesini rica eder (TBMM ZC. C.20, D.1, İç. 3, 21. 06. 1922:561). Fransızcaya tercüme edilerek protesto edilmiştir”.

EK 7: Bilecik Sancağının 1915 yılındaki toplam nüfusu.

ERTUĞRUL SANCAĞI 1915	Musevi	Protestan	Katolik	Ermeni	Rum	İslam	Müslüman Oranı %	Toplam
Bilecik Kazası	0	75	443	2989	2792	11884	65,28	18204
Küplü Nahiyesi	0	0	0	0	5823	4489	43,11	10412
Yarhisar Nahiyesi	0	0	0	0	0	9659	100	9659
Lefke Nahiyesi	0	0	0	0	1141	8239	87,84	9380
Pazarcık Nahiyesi	0	0	0	0	0	13889	100	13889
Gölpazarı Nahiyesi	0	109	22	4660	0	12057	71,56	16848
Toplam	0	184	465	7649	9756	60217	76,82	78392
Söğüt Kazası	0	44	56	3139	1947	11416	68,76	16602
Bozüyük Nahiyesi	0	0	0	0	0	13142	100	13142
İnönü Nahiyesi	0	0	0	0	0	10080	100	10080
Mihalgazi Nahiyesi	0	102	0	4395	0	9099	66,92	13596
Toplam	0	146	56	7534	1947	43737	81,87	53420
İnegöl Kazası	0	0	0	0	0	41656	99,78	41746
Yenice Nahiyesi	0	226	0	7071	0	1568	17,69	8865
Domaniç Nahiyesi	0	0	0	0	0	10909	100	10909
Toplam	0	226	0	7071	0	54133	87,99	61520
Yenişehir Kazası	3	0	0	1827	1478	28135	89,48	31443
Genel Toplam	3	556	521	24081	13181	186222	82,85	224775

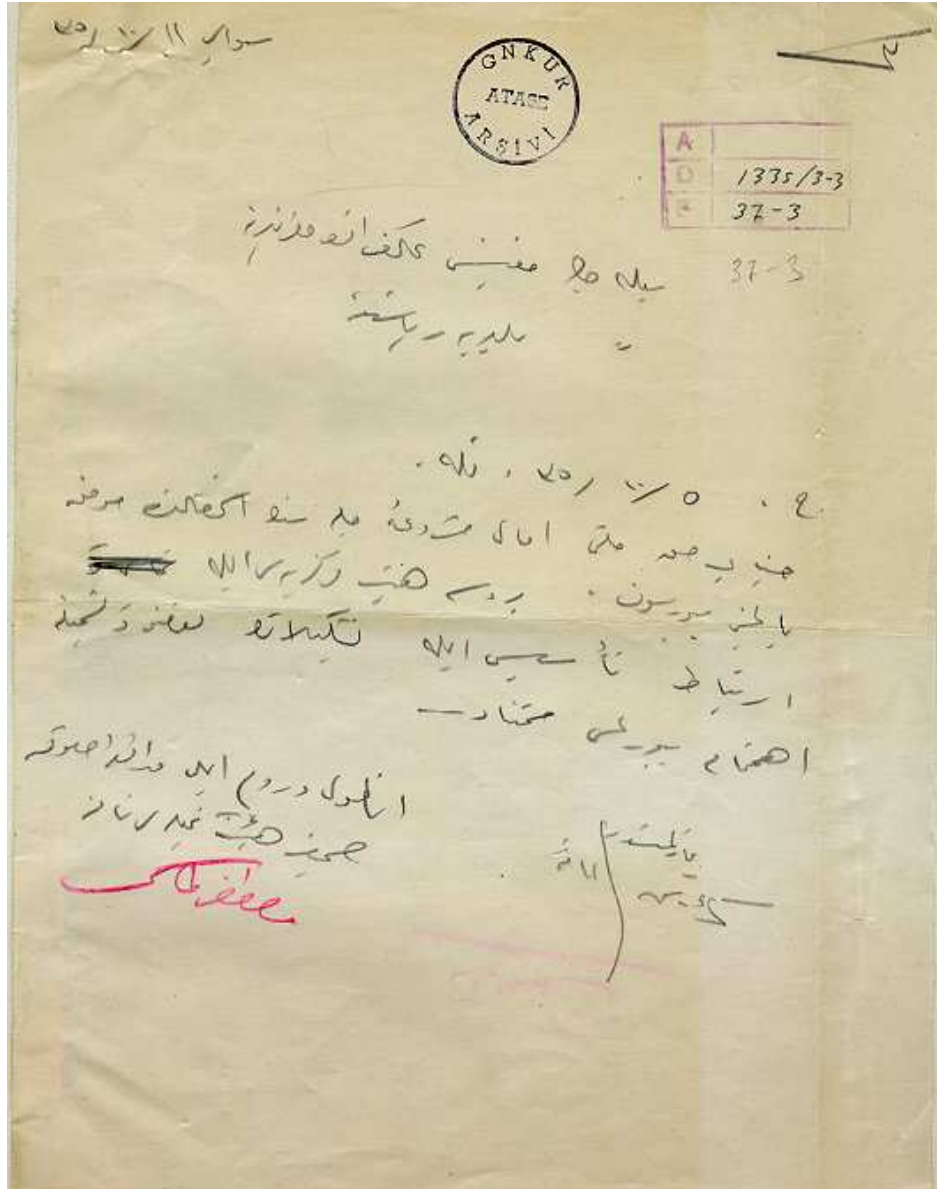
EK 8: 1927 Nüfus Sayımı'na Göre Bilecik İlinin ve İlçelerinin Erkek, Kadın ve Toplam Nüfusları.

	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü	Km. Düşen İnsan Sayısı	Yerleşim Yeri Sayısı
Bilecik	10.195	11.256	21451	975	22	59
Bozüyük	14.968	15.803	30771	625	49,2	57
Gölpazarı	6.990	8.492	15.582	1.155	13,4	96
Lefke	4.254	4.791	9.045	210	43	39
Söğüt	17.091	19.820	36.911	1.765	20,9	76
Toplam	53.498	60.162	113.660	4.730	24	327

EK 9: 1927 Nüfus Sayımı'na Göre İnegöl ve Yenişehir İlçelerinin Erkek, Kadın ve Toplam Nüfusları.

	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü	Km.Düşen kişi Sayısı	Yerleşim Yeri Sayısı
İnegöl	27.785	31.376	59.161	2.190	27	144
Yenişehir	20.846	22.198	42.684	1.604	26,6	103
Toplam	48.631	53.574	101.845	3.794		247

EK 11: Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu dolayısıyla, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Temsiliyesi adına Mustafa Kemal Paşa tarafından Bilecik Müftüsü ve Belediye Reislerine çekilen tebrik telgrafı (ATASE Arşv. ATAZB. Kol. K:2, G:112, B:112-4).



ÖZGEÇMİŞ

Taner BİLGİN, 1979 yılında Adana'nın Kozan ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Tarih Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede Yüksek Lisans yaptı. 2003 yılında Dumlupınar Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanlığı kadrosuna atandı. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi Tarih Öğretmenliği Tezsiz Yüksek Lisans programını tamamladı. 2007 yılında Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalında doktora eğitimine başladı. 2008 yılında Bilecik Üniversitesi kadrosuna geçti.